

Coğrafi Bilimler Dergisi

Turkish Journal of Geographical Sciences

Cilt 19, Sayı 1, Nisan 2021

Volume 19, Number 1, April 2021

Cilt / Volume : 19 Sayı / Number : 1

COĞRAFI BİLİMLER DERGİSİ / TURKISH JOURNAL OF GEOGRAPHICAL SCIENCES

Nisan / April 2021

TÜCAUM

Ankara Üniversitesi

Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi

Coğrafi Bilimler Dergisi

Turkish Journal of Geographical Sciences

Cilt 19, Sayı 1, Nisan 2021

Volume 19, Number 1, April 2021

TÜCAUM

Ankara Üniversitesi

Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi

Ankara University Research Center of Turkish Geography

Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM)
Ankara University Research Center of Turkish Geography
Coğrafi Bilimler Dergisi (Turkish Journal of Geographical Sciences)
Elektronik / Online ISSN: 1308-9765
Cilt /Volume: 19 • Sayı / Number: 1 • Yıl/Year: Nisan/April 2021

Yayın Sahibinin Adı / Owner

Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Adına
Prof. Dr. Necla Türkoğlu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Publisher Manager

Prof. Dr. Hakan Yiğitbaşıoğlu

Yayın İdare Merkezi Adresi / Correspondence

Ankara Üniversitesi
Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü
06100 Sıhhiye/Ankara-Türkiye

Yayın İdare Merkezi Telefonu

(312) 310 32 80 /1218

Fax

(312) 310 57 13

Sürdürüm ve İletişim

tucaum.cbd@gmail.com

URL

<http://dergiler.ankara.edu.tr/>
(<http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=33>)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aucbd>

Yayının Türü

Yaygın süreli yayın

Kapak Fotoğrafı / Cover Design

Anıtkabir, Hitit Anıtı,
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Online Yayın Tarihi / Yeri

29.04.2021-Ankara

Editörler Kurulu / Editorial Board

Necla Türkoğlu (**Baş Editör** / Editor in Chief)
E. Murat Özgür (**Editör** / Editor)
Hakan Yiğitbaşıoğlu (**Editör** / Editor)
Mutlu Yılmaz (**Editör** / Editor)
M. Murat Yüceşahin (**Editör** / Editor)
Rüya Bayar (**Editör** / Editor)
Kerime Karabacak (**İdari Editör** / Managing Editor)
Ayla Deniz (**İdari Editör** / Managing Editor)
Sıla Şenlen Güvenç (**Dil Editörü** / Language Editor)
Mustafa Uğur Tülüce (**Dil Editörü** / Language Editor)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Süheyla Akova, İstanbul Üniversitesi
Alpaslan Aliağaoğlu, Balıkesir Üniversitesi
Meral Avcı, İstanbul Üniversitesi
Sedat Avcı, İstanbul Üniversitesi
Fusun Baykal, Ege Üniversitesi
İhsan Bulut, Akdeniz Üniversitesi
İhsan Çiçek, Ankara Üniversitesi
Uğur Doğan, Ankara Üniversitesi
Suna Doğaner, İstanbul Üniversitesi
Ali Fuat Doğu, Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Warren Eastwood, University of Birmingham
Barbaros Gönençgil, İstanbul Üniversitesi
Aiyuki Kawasaki, The University of Tokyo
Telat Koç, On Sekiz Mart Üniversitesi
Saliha Koday, Atatürk Üniversitesi
Ramiz Mammadov, Azerbaijan National Academy of Sciences
Ivica Milevski, The Ss. Cyril and Methodius University
Mustafa Mutluer, Ege Üniversitesi
Ertuğ Öner, Ege Üniversitesi
Ali Özçağlar, Karabük Üniversitesi
E. Murat Özgür, Ankara Üniversitesi
İbrahim Sirkeci, Regent's University London
Mehmet Somuncu, Ankara Üniversitesi
Saadettin Tonbul, Fırat Üniversitesi
Harun Tunçel, Bilecik Üniversitesi
Hüseyin Turoğlu, İstanbul Üniversitesi
Necla Türkoğlu, Ankara Üniversitesi
Ali Uzun, On Dokuz Mayıs Üniversitesi
Cevdet Yılmaz, On Dokuz Mayıs Üniversitesi
Hakan Yiğitbaşıoğlu, Ankara Üniversitesi
Georgi Zhelezov, Bulgarian Academy of Sciences

- Coğrafi Bilimler Dergisi, hakemli bir dergi olup 2003 yılından itibaren yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır.
- Coğrafi Bilimler Dergisi "TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT)", "DOAJ", "Social Science Research Network (SSRN)" ve "SOBIAD Atıf Dizini" tarafından dizinlenmektedir.
- İsimler soyadı sırasına göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.
- Derginin önceki sayılarına <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aucbd> adresinden ulaşılabilir.

Elektronik / Online ISSN: 1308-9765

Coğrafi Bilimler Dergisi / Turkish Journal of Geographical Sciences

Tüm Hakları saklıdır. Bu derginin tamamı ya da dergide yer alan bilimsel çalışmaların bir kısmı ya da tamamı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezinin yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

COĞRAFİ BİLİMLER DERGİSİ
Turkish Journal of Geographical Sciences

Elektronik / Online ISSN: 1308-9765

Cilt /Volume: 19

Sayı / Number: 1

Yıl /Year: Nisan/April 2021

İçindekiler/ Contents

Sayfa/Page

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

- Sembolik Bilgi Tabanlı Sektörlerde Bilgi, Öğrenme ve İnovasyon Kanalları: Trabzon Kuyumculuk Kümesi Örneği.....** 1
Knowledge, Learning and Innovation Channels in Symbolic Knowledge Based Sectors: The Case of Trabzon Jewelry Cluster
Fatih Altuğ
- Yüksek Çözünürlüklü ERA-Interim ve HadGEM2-CC Model Verilerine Göre Türkiye'nin Güncel ve Gelecekteki Holdridge Ekolojik Bölgeleri.....** 29
Current and Future Holdridge Ecological Zones for Turkey Using High Resolution ERA-Interim and HadGEM2-CC Model Data
Erkan Yılmaz
- Ulusötesi Bir Mekânın Boşnak Kolektif Belleği ile Yaratım Süreci ve Kimliğin Mekânsal Sunumu: İstanbul-Yıldırım Mahallesi.....** 61
The Process of Creation with the Bosnian Collective Memory of a Transnational Space and Spatial Presentation of Identity: İstanbul-Yıldırım District
Sibel Can Çetinkaya, Burcu Göközkut
- Büyükşehir Belediyelerinin Engellilere Yönelik Hizmetlerinin İçerik Analizi Yöntemi ile Değerlendirilmesi.....** 92
The Evaluation of Metropolitan Municipalities' Services for Disabled People by Content Analysis Method
Çiğdem Uludağ Güler, Neşe Çakı
- Kentsel Mekânda Kültürel Kimliğin Yeniden Üretimi: Ankara'daki Kültür Merkezleri Örneği.....** 128
Reproduction of Cultural Identity in Urban Space: The Case of Cultural Centers in Ankara
Nurettin Özgen, Volkan İdris Sari
- Sapanca Gölü Havzası'nda Arazi Kullanımı ve Mekânsal Değişim.....** 161
Land Use and Spatial Change in Sapanca Lake Basin
Muhammet Kaçmaz, Mehmet Fatih Döker

Elektronik / Online ISSN: 1308-9765

Coğrafi Bilimler Dergisi /*Turkish Journal of Geographical Sciences*

Tüm Hakları saklıdır. Bu derginin tamamı ya da dergide yer alan bilimsel çalışmaların bir kısmı ya da tamamı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezinin yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYE COĞRAFYASI ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ (TÜCAUM)
Ankara University Research Center of Turkish Geography

COĞRAFİ BİLİMLER DERGİSİ

Turkish Journal of Geographical Sciences

Elektronik / Online ISSN: 1308-9765

Cilt /Volume: 19

Sayı / Number: 1

Yıl /Year: Nisan/April 2021

İçindekiler/ Contents

Sayfa/Page

Derleme Makaleler/ Review Articles

- Türkiye'de Eysel Su Tedarik ve Tüketim İstatistiklerinin Değerlendirilmesi.....** 195
Evaluation of Domestic Water Supply and Use Statistics of Turkey
Faize Sarış
- Hayatta Kalma Güdüsü: Bir Mekânsal Algı Süreci.....** 217
Survival Instinct: A Spatial Perception Process
Erincik Edgü

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

- Türkiye Fındık Verimi Üzerinde Sıcaklık ve Yağışın Etkileri.....** 242
Effects of temperature and precipitation on hazelnut yield in Turkey
Cemil İRDEM
- COVID-19 Sürecinde Türkiye Turizminin Mekansal Görünümü: Hangi İl Nasıl Etkilendi?.....** 263
Spatial View of Tourism in Turkey in COVID-19 Process: Which Provinces Were Affected and How?
İsmail Kervankıran, Mehmet Fatih Bağmancı
- Köy Yönetmel Alanlarındaki Köy Bağlısı Adlarının Coğrafi Açından Değerlendirilmesi: Kırşehir İli Örneği.....** 288
Geographical Evaluation of Sub-Village Names in the Village Administrative Areas: The Case of Kırşehir Province
Okan Türkan
- A Feminist Geographic Reading of Masculinities: Syrian Entrepreneurs in İzmir.....** 312
Erkekliklerin Feminist Coğrafya ile Okunması: İzmir'deki Suriyeli Girişimciler
Selin Akyüz

Elektronik / Online ISSN: 1308-9765

Coğrafi Bilimler Dergisi /*Turkish Journal of Geographical Sciences*

Tüm Hakları saklıdır. Bu derginin tamamı ya da dergide yer alan bilimsel çalışmaların bir kısmı ya da tamamı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezinin yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYE COĞRAFYASI ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ (TÜCAUM)
Ankara University Research Center of Turkish Geography

COĞRAFİ BİLİMLER DERGİSİ *Turkish Journal of Geographical Sciences*

Elektronik / Online ISSN: 1308-9765

Cilt / Volume: 19 • Sayı / Number: 1 • Yıl / Year: Nisan / April 2021

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us to evaluate the articles sent for current issue of the Journal.

HAKEMLER / REFEREES

Abdulkadir Şenkal	Kocaeli Üniversitesi
Ali Ekber Gülersoy	Dokuz Eylül Üniversitesi
Ali Özçağlar	Karabük Üniversitesi
Ayşe Çağlıyan	Fırat Üniversitesi
Barbaros Gönençgil	İstanbul Üniversitesi
Barış Taş	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Beril Türkoğlu Demirel	Ankara Medipol Üniversitesi
Ceyda Şataf	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Düriye Toprak	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Ebru Soytemel	Aston University, UK
Erkan Yılmaz	Ankara Üniversitesi
Ertuğrul Murat Özgür	Ankara Üniversitesi
Faize Sarış	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Faruk Alaeddinoğlu	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Fatih Altuğ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İhsan Çiçek	Ankara Üniversitesi
İlkay Südaş	Ege Üniversitesi

Elektronik / Online ISSN: 1308-9765

Coğrafi Bilimler Dergisi / *Turkish Journal of Geographical Sciences*

Tüm Hakları saklıdır. Bu derginin tamamı ya da dergide yer alan bilimsel çalışmaların bir kısmı ya da tamamı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezinin yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYE COĞRAFYASI ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ (TÜCAUM)
Ankara University Research Center of Turkish Geography

COĞRAFİ BİLİMLER DERGİSİ *Turkish Journal of Geographical Sciences*

Elektronik / Online ISSN: 1308-9765

Cilt /Volume: 19 • Sayı / Number: 1 • Yıl/Year: Nisan/April 2021

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us to evaluate the articles sent for current issue of the Journal.

HAKEMLER / REFEREES

İsmail Kervankıran	Süleyman Demirel Üniversitesi
Kirami Ölgen	Ege Üniversitesi
Mehmet Zeydin Yıldız	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Meryem Hayır Kanat	Yıldız Teknik Üniversitesi
Mesut Doğan	İstanbul Üniversitesi
Murat Çuhadar	Süleyman Demirel Üniversitesi
Murat Karabulut	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Mustafa Yakar	Süleyman Demirel Üniversitesi
Nevzat Gümüş	Dokuz Eylül Üniversitesi
Nilüfer Köşker	Kırıkkale Üniversitesi
Nurettin Özgen	Ankara Üniversitesi
Rüya Bayar	Ankara Üniversitesi
Sercan Eklemezler	Bursa Teknik Üniversitesi
Tanyel Ecerel	Gazi Üniversitesi
Ülkü Eser Ünalı	Gazi Üniversitesi
Zahide Acar	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Elektronik / Online ISSN: 1308-9765

Coğrafi Bilimler Dergisi / *Turkish Journal of Geographical Sciences*

Tüm Hakları saklıdır. Bu derginin tamamı ya da dergide yer alan bilimsel çalışmaların bir kısmı ya da tamamı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezinin yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

Sembolik Bilgi Tabanlı Sektörlerde Bilgi, Öğrenme ve İnovasyon Kanalları: Trabzon Kuyumculuk Kümesi Örneği

Knowledge, Learning and Innovation Channels in Symbolic Knowledge Based Sectors: The Case of Trabzon Jewelry Cluster

Fatih Altuğ*^a

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI:

10.33688/ aucbd.777976

Makale Geçmişi:

Geliş: 08.08.2020

Kabul: 01.12.2020

Anahtar Kelimeler:

İnovasyon

Bilgi ve Öğrenme

Kanalları

Kuyumculuk

Kümeleneşmesi

Bölgesel Kalkınma

Trabzon

Öz

Firmaların piyasalarda tutunabilmeleri için rekabet kilit bir öneme sahiptir ve bu kilidin anahtarı inovasyondur. İnovasyonun temeli ise bilgi ve öğrenmedir. Bilgi ve öğrenme becerileri kümülatif bir niteliğe sahiptir. Kümeler hem bu birikim için havuz vazifesi görmekte hem bunların yayılım merkezi olmakta hem de bilgi ve öğrenmenin üretim üssü konumundadırlar. Çalışmamızın amacı, doğal küme özelliği taşıyan sembolik bilgi tabanlı geleneksel bir sektörde, firmaların inovasyon süreçleri için gerekli olan bilgi kanalları ve öğrenme süreçlerinin yerel ve yerel ötesi kanallarını tespit etmektir. Ayrıca firmaların inovasyon düzeyi ile bu kanallar arasındaki farklılaşmayı da belirlemek çalışmanın bir diğer amacıdır. Anketlerle elde edilen veriler SPSS ile hem betimsel hem de istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Sonuçlara göre küme içindeki firmalar yerel ve yerel ötesi bağlantılar vasıtasıyla inovasyon süreçlerini gerçekleştirmektedirler. Firmaların inovasyon düzeyine göre bu bağlantıların önemi de değişmektedir. İnovasyon düzeyi yüksek olan firmalar yereldeki bilgiyi daha çok kullanmaktadır. Çalışma, geleneksel bir kümenin bilgi ve öğrenme süreçlerinin yerel ve yerel ötesi bağlantılarını analiz etmesi bakımından literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Article Info

Research Article

DOI:

10.33688/ aucbd.777976

Article History:

Received: 08.08.2020

Accepted: 01.12.2020

Keywords:

Innovation

Knowledge and Learning Channels

Jewelry Clustering

Regional Development

Trabzon

Abstract

Competition is a key factor for firms to hold on in the markets, and the key to this lock is innovation. The basis of innovation is knowledge and learning. Knowledge and learning skills builds through a cumulative processes. Clusters serve as a pool for this accumulation, and are the production base of knowledge and learning. Our study aims to determine the knowledge channels and learning processes required for innovation activities of firms. For this, it was chosen the symbolic knowledge-based Trabzon jewelry cluster that have a natural cluster property. In addition, it is another aim of the study to determine difference between these channels with the innovation level of firms. The data obtained through surveys were analyzed both descriptively and statistically with SPSS. According to the results, firms in the clustering perform their innovation processes through local and non-local connections. The importance of these connections varies according to the level of innovation of firms. Firms with a high level of innovation use local knowledge more often. The study target to contribute to the literature, analyzing the local and non-local connections of knowledge and learning processes in a traditional cluster.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: fatih.altug@omu.edu.tr veya altugxtr@hotmail.com

^aOndokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Samsun, Türkiye, <https://orcid.org/0000-0001-9163-6116>.

1. Giriş

Küme yaklaşımının temelinde, yüksek düzeyde uzmanlaşmış sektörlerdeki küçük ve orta ölçekli firmaların belirli bir mekanda yoğunlaşması ekonomik, sosyal ve mekânsal ağlarla yatayda bütünleşmesi yer almaktadır (Koroğlu, Eceral ve Varol, 2012). Kümelenme literatürü her ne kadar Porter (1998a) ile gelişmeye başlasa da aslında Marshall (1920)'in ortaya koyduğu yığılma ekonomilerinden ortaya çıkmıştır. Yığılma ekonomileri, aynı lokasyonda konumlanmış firmaların yerleşmelerinden doğan dışsallıkları ifade etmektedir. Bu sayede firmalar hem uzmanlaşmış iş gücü havuzuna, tedarikçilere, lojistik ve finansman gibi statik dışsallıklara hem de yerleşmiş bilgiye, bölgenin direncini artıran yerel işbirliklerine ve öğrenme ağlarına eklenmek şeklindeki firmaların rekabet gücünü artıran dinamik dışsallıklara çok az bir maliyet karşılığında ulaşma imkanı bulmaktadırlar (Altuğ, 2020; Kıymalıoğlu ve Ayoğlu, 2011; Porter, 1998a; Saxenian, 1994; Shaver ve Flyer, 2000).

Yığılma ekonomileri bilindiği gibi kentleşme ve yerleşme ekonomileri olmak üzere ikiye ayrılır. Kentleşme ekonomilerinde sektörler karma iken, yerleşme ekonomilerinde aynı sektördeki firmaların aynı mekanı paylaşması söz konusudur (Kıymalıoğlu ve Ayoğlu, 2011). Yerleşme ekonomilerinde olduğu gibi kümelerde de aynı sektörde faaliyet gösteren firmalar ve tamamlayıcı sektörler yine belirli bir lokasyonda toplanmaktadırlar. Bu yönüyle kümeler aslında yerleşme ekonomisi kapsamında değerlendirilmektedirler (Müderrişoğlu ve Gezici Korten, 2015).

Kümeler derinliklerine ve gelişmişliklerine göre tedarikçilerin, ilgili endüstrilerdeki firmaların, bilgi, araştırma ve teknik destek sağlayan kurumların da bulunduğu ortamlardır (Porter, 1998b: 10). Bu ortamlar sayesinde firmalar, rekabetçi piyasalarda tutunabilmeleri için gerekli olan ağlara eklenmek ve inovasyon için gerekli bilgi ve öğrenme kanallarına erişim için avantajlar sağlamaktadırlar. Dolayısıyla, küme içerisindeki firmalar hem birbirlerinin rakibi hem de dışsallıklar bağlamında birbirlerinin tamamlayıcıları olmaktadır (Cooke, 2001).

Kümeler aynı sektörde faaliyet gösteren firmaları ve tamamlayıcı alt sektörleri bir araya getirdiğine göre, her küme aynı zamanda üretim faaliyetlerinde yoğun olarak kullanılan bilginin türüne göre belli bir bilgi tabanında daha fazla uzmanlaşmıştır. Yani kümeler sadece meta üretiminin yapıldığı yerler değil, aynı zamanda bilginin de üretildiği, dağıldığı; çoğu zaman inovasyon süreçlerinin somut bir çıktısı olarak metaya dönüştüğü ve somutlaştığı birer bilgi “hub”ları (merkez) ya da “bilgi kümeleri”dirler (Tan ve Thai, 2015). Tıpkı Silikon Vadisi, Cambridge, Emilia-Romagna ve diğerleri gibi.

Bilginin her an geliştiği ve öğrenmenin yaşam boyunca devam ettiği, inovasyonun¹ gelenek (ya da geçmiş) ile popüler kültür arasında dualistik/ikili bir yapı da geliştiği sembolik bilgi tabanlı kümelerde firmaların performansı için kümelenme oldukça önemlidir. Çünkü özellikle el sanatlarına dayalı sembolik sektörlerin sürdürülebilirliği zanaatkârların bir arada bulunmasına bağlıdır, tıpkı binlerce yıldır Selçuklu ve Osmanlılardaki “çarşı” kültüründe olduğu gibi. Bu nedenlerle zanaatkârlığın, sanatın, kültürün ve yaratıcılığın gerçek manada nesneleştiği kuyumculuk sektöründe de kümelenme eğilimi oldukça yüksektir, hatta kümelenme yoluyla varlığını sürdürebilen bir sektördür. Kuyumculuk sektörü işlem-yoğun bir sektör olduğu için yoğun bir ağ yapısında faaliyetlerini gerçekleştirirler. Toplam işlem maliyetlerini azaltmak amacıyla da firmalar birbirine yakın olarak yerleşmeye eğilimlidirler

(Eceral, Koroğlu ve Uğurlar, 2009: 123). Dünyanın hemen hemen her yerinde kuyumculuk ya da mücevherat kümelerinin şehirlerin merkezinde yer alması bunun göstergelerinden biridir (Scott, 2000).

Bu bağlamda çalışmamızın iki amacı bulunmaktadır. Birincisi sembolik bilgi tabanlı geleneksel bir kümede inovasyon için gerekli olan bilgi ve öğrenme kanallarını belirlemektir. İkincisi ise küme içerisindeki firmaların inovasyon performansları ile bilgi ve öğrenme kanalları arasında bir farklılaşmanın olup olmadığını ortaya koymaktır. Böylece geleneksel bir kümede inovasyon süreçlerinin yerel ve yerel ötesi² ağları belirlenmiş olacaktır. Sonuç olarak, bu tür sektörlerde ve kümelerde firmaların inovasyon düzeyine uygun kanalların geliştirilmesi ve desteklenmesi için politika önerileri geliştirilecektir.

Çalışmanın verileri anketler ile elde edilmiştir. Çalışmanın evrenini Trabzon'da doğal bir küme özelliğine sahip, atölye tipi tezgâhlarda faaliyet gösteren 57 kuyumcu oluşturmaktadır. Rastgele ve kartopu örnekleme yöntemiyle evren içerisinde 32 firma örneklem olarak seçilmiştir. Anketler yüz yüze yapılmıştır. Veriler SPSS 23 paket programı ile analiz edilmiş, Excel programından da faydalanılmıştır.

2. Kümelerde İnovasyon, Bilgi ve Öğrenme Süreçlerinin Yapısı

Küresel rekabetçi ekonomilerde firmaların uzun süreli performansı ve yeteneklerinin oluşturulması ve bunların devamı için, bilgi, öğrenme ve inovasyon kilit bir öneme sahiptir. İnovasyonun ilk tanımını yapan Schumpeter (1934)'e göre inovasyon, bir ürün, süreç yöntem ya da sisteme giriştir. Daha sonraki çalışmalarda inovasyon kavramı geliştirilmiş ve çeşitli sınıflara ayrılmıştır.

Bu sınıflamalardan ilki inovasyonun teknolojik özelliğine göre yapılandır. Teknolojik özelliğine göre inovasyon ise ikiye ayrılmıştır: (1) teknoloji merkezli inovasyon ve teknoloji merkezli olmayan inovasyon. Teknoloji merkezli inovasyon ürün, süreç, pazarlama ve örgütsel olmak üzere dört çeşittir ve Schumpeter (1934) ilk tanımına yakın bir sınıflandırmadır. Bu dört tür içerisinde literatürde ve piyasada inovasyon denilince akla ilk gelen ürün inovasyonudur. Ürün inovasyonu, yeni bir ürünün geliştirilmesi ya da var olan üründe değişiklik yapılması ve pazara sunulmasıdır (Altuğ, 2017: 52-53; OECD, 1996: 53). Ürün inovasyonu genellikle Ar-Ge/Ür-Ge yoğun süreçler sonunda ortaya çıkar. Diğer bir yenilik türü olan süreç yeniliği ise yeni bir üretim ya da dağıtım yönteminin geliştirilmesini ifade etmektedir. Özellikle işletme maliyetlerinin azaltılması, üretim süreçlerinde yeni tekniklerin geliştirilmesi ve yeni teknolojilerin üretime dâhil edilmesi süreç yeniliği kapsamındadır. Pazarlama yeniliği üründe ya da ambalajında farklı ve yeni tasarımların geliştirilmesini, yeni bir pazarlama yönteminin geliştirilmesini; örgütsel yenilik ise yeni bir çalışma ve iş yapma modelinin geliştirilmesini ifade etmektedir (Elçi, 2007: 3-10; OECD, 1996: 53-56).

Teknoloji merkezli olmayan inovasyon ise ikiye ayrılmaktadır: radikal ve artımsal. Radikal inovasyon bilimsel ve mühendislik ilkelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve başta tüketiciler olmak üzere tüm piyasada etkili olan yeni bir uygulama alanının açılmasıdır. Artımsal inovasyon ise bilimsel ve mühendislik bilgisi ve süreçlerine gerek kalmaksızın firmaların mevcut yeteneklerini ve bilgi düzeylerini kullanarak geliştirdikleri yenilik türleridir (Tuncel, 2012).

İnovasyon her ne kadar Ar-Ge ile özdeşleşmiş olsa da geleneksel ya da sembolik bilgi tabanlı sektörlerde inovasyon genellikle artımsal ve ürün üzerinden tasarımsal olarak gerçekleşmektedir (Köroğlu, 2012). Çünkü bu sektörlerde inovasyon çoğunlukla mevcut bilginin beklenmedik bir şekilde yeniden kombine edilmesi/birleştirilmesi sonucu ortaya çıkar ve ürünlerin estetik karakterleriyle ilişkilidir. Simgeler, sanatsal yapıtlar ve semboller bu sektörlerdeki inovasyonun doğasında bulunmaktadır (Mattes, 2012: 1092). Tasarım sonucunda mevcut ürünlerin farklı versiyonları piyasada yer bulurken, bazıları daha radikal tasarımlar şeklinde olup piyasada ve müşterilerde kalıcı etkiler de bırakabilmektedirler (Köroğlu, 2012; Scott, 2000).

Sembolik ya da kültürel sektörlerde inovasyonun temel girdisi olan bilginin kaynağı ve bilginin transferi ise daha çok mekânsal birliktelik temelinde gerçekleşir. Mekansal birliktelik sayesinde gerçekleşen informel etkileşimler, günlük olaylar sonucu meydana gelen yeniden yorumlama, kombine etme/birleştirme, yaratıcılık ve sanatsal düşünceler, sokak kültürünün unsurları ve yerelde gömülü olan ve yerel bağlamdaki süreçlerle erişilmesi mümkün olan unsurlar bu sektörlerdeki bilgilerin kaynağıdır (Altuğ, 2019; Altuğ ve Yılmaz, 2018; Asheim, Coenen ve Vang, 2007; Manniche, 2012; Martin ve Moodysson, 2011). Yani sembolik sektörlerde inovasyon faaliyetleri için ihtiyaç duyulan bilgi, bilimsel ya da mühendislik tabanlı işlemler sonucu açığa çıkan analitik ve kodlanmış bilgi değil, sosyo-kültürel bağlama gömülü olan “anlam ve mana” (Manniche, 2012: 1826) temelli kültürün, mekanın ve bağlamın karışımı olarak ortaya çıkan sembolik bilgidir. Bu bilgi türünün formel eğitimlerle edinilmesi güçtür. Bilginin bu türü aynı zamanda bireyseldir ve bireylerin hayal etme gücü ve yaratıcı süreçlerdeki uygulamalarla elde edilir (Asheim, Boschma ve Cooke, 2011; Asheim, Coenen ve Vang, 2007). Bu nedenle, sembolik bilgi, belli sosyo-kültürel bağlamlarla yakından ilişkili olduğu için örtüktür; anlamı ve değeri yerler/place arasında değişebilir ve bilgi değişimi aynı sosyo-ekonomik yapıyı paylaşan ortaklar/partner arasındaki yerleşmiş ağlar/networkler aracılığıyla gerçekleştiği için farklı coğrafi mekanlar arasında doğrudan transferi de zordur (Manniche, 2012; Martin ve Moodysson, 2011: 174)

Sembolik bilgi tabanı son dönemlerde önemi artan kültürel ürünleri işaret etmektedir. Çünkü bu bilgi tabanı ürün estetiği, imaj, tasarım ve ekonomik kapsamdaki çeşitli kültürel eserlerle ilişkilidir. Bu eserler fiziksel üretim süreçlerinin daha az olduğu “değer” ve “anlam”ın daha yoğun olduğu film, televizyon, yayıncılık, müzik, moda, tasarım vb. gibi kültürel endüstrileri; ticari değeri ve tüketici üzerindeki etkisi sanatsal niteliği ve soyut karakterinin yansıdığı maddileşmiş mallarda gömülü giyim ve mobilya gibi sektörleri ve reklamcılık gibi bilginin üretildiği ve uygulandığı hizmet endüstrilerini kapsar (Asheim ve Coenen, 2005: 1173-1175; Asheim ve Gertler, 2004; Asheim vd., 2007: 664; Martin ve Moodysson, 2011: 174). Sembolik bilginin bu özellikleri ve ilgili sektörler dikkate alındığında, tasarım yoğun özellikleri, sanatsal ve kültürel yönleriyle kuyumculuk ya da mücevherat sektörünün de sembolik bilgi tabanlı sektörler arasında yer aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sembolik bilginin mekânsal gömülülüğü, örtük boyutu ve diğer niteliklerinden dolayı, bu sektörlerdeki firmalar ve sektörle ilişkili aktörler bilginin bu türüne erişebilmek için birbirlerine yakın olmak durumundadırlar (Köroğlu, 2012). İstanbul Kuyumculuk Kümesi (Köroğlu, 2012), Eskişehir Lületaşı Kümesi (Altuğ, 2017; Altuğ ve Yılmaz, 2018), Kahramanmaraş Kuyumculuk Kümesi (Gürbüz ve Bilici, 2012) bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde doğal olarak meydana gelmiş kümelerdir. Kümeler ister doğal isterse yapay yollarla oluşmuş olsunlar, hem bilginin üretildiği hem biriktiği hem

de dağıtıldığı (Köroğlu, 2012) organik yapılardır. Bu organizmanın bileşenleri ise küme içi-dışındaki aktörlerdir.

Sembolik bilgi tabanlı kültürel sektörlerde firmalar küçük ölçekli olduğu için, inovasyon için çalışanların bireysel hünerleri (know-how) tek başına yeterli olmamakta, dışsal bilgiye de ihtiyaç duyulmaktadır (Armatlı Köroğlu, 2004; Branzei ve Vertinsky, 2006; Köroğlu, 2012). Kümeler ise bu dışsal bilginin en önemli kaynakları arasında görülmektedir. Ancak kümedeki aktörler arasında bilgi transferi ya da bilgi paylaşımının gerçekleşebilmesi yüz yüze etkileşimler ve aktörler arasındaki güvene bağlıdır. Güven temelli ilişkilerde aktörler arasındaki etkileşim daha fazla meydana gelirken, bilgi paylaşımı da daha verimli olmaktadır (Asheim ve Coenen, 2005).

Elde edilen bilginin inovasyona dönüştürülmesi için gerekli bir diğer koşul da bilginin kullanılması ve uygulanmasıdır. Bunun için bilginin emilmesi, özümsemesi ve inovasyona/tasarıma dönüştürülmesi yani uygulanması ya da öğrenilmesi gerekmektedir. Öğrenme, dış çevreyle deneyim yoluyla bilginin edinilmesi, toplanması, uygulanması ve yayılması olarak ifade edilir (Guta, 2011).

Öğrenme aynı zamanda inovasyon süreçlerinde inovasyonun dağıtılma araçlarından biri olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle inovasyon öğrenme etkinliğinin sonucu olarak değerlendirilmektedir (Altuğ, 2017; Gregersen ve Johnson, 1997).

Öğrenme hem sosyal hem de bilişsel boyuta sahip bir faaliyettir. Öğrenme süreci karmaşıklıktıkça ve etkinliğe katılanların sayısı arttıkça etkileşim de artmaktadır (Kirat ve Lung, 1999: 29). Kümeler bu etkileşimin sağlanması için uygun ortamlardır. Kümelerde, coğrafi olarak birbirine yakın olan firmaların ortak problemlerin çözümü, işbirliği, bilgi ve süreç paylaşımı için ortak bir jarjona sahip olmaları, ortak projelerde işbirliği olanaklarının bulunması ve kümenin örgütsel gücünün varlığı öğrenme ve bilgi paylaşma sürecini etkili hale getirir (Keeble vd., 1999: 320) Küme içerisinde gerçekleşen toplu öğrenme, sinerji ve güçlü aidiyet duygusu etrafında gerçekleşen etkileşimli mekanizmalar sonucunda ortaya çıkan bilginin üretim süreçlerinin toplamı ve dinamiği olarak tanımlanır (Capello ve Faggain, 2005:79). Böylece kümeyi oluşturan üyelerin yenilikçi/inovatif davranışları kümenin de başarısı anlamına gelecektir.

3. Kümelerde Ağsal İlişkilerin Boyutu

İnovasyonun temel girdisi olan bilgi ve öğrenme becerileri kümülatif/birikimli bir niteliğe sahiptir. Kümeler hem bu birikim için havuz vazifesi görmekte hem bunların yayılım merkezi olmakta hem de bilgi ve öğrenmenin üretim üssü konumundadırlar (Köroğlu, 2013). Kümelerin bu fonksiyonları yerine getirebilmeleri için yerel ve yerel ötesi ağlara eklenmek önemli görülmektedir (Eraydın ve Armatlı-Köroğlu, 2005).

Coğrafi yakınlık temelinde bir arada bulunan firmaların yerel ilişkileri veya tamamlayıcılık rolü bulunan yerel aktörlerle yine yerel ağlar aracılığı ile geliştirdikleri işbirlikleri, kümelerin başarısında ve rekabet edilebilirliğinde başrolü oynamaktadır (Köroğlu vd., 2012; Porter, 1990). Ancak inovasyon faaliyetlerinin sürdürülebilirliği için yereldeki bu ağlar ve ilişkiler yeterli görülmemektedir. Küme içindeki lider ya da öncü aktörlerin yerel üstü ağlarla kurmuş olduğu ilişkiler kümelerin dışsal bağlantılarını oluşturmaktadır (Bell, 2005). Bu sayede değişen teknolojiler, yeni pazar fırsatları ve

rakiplerin rekabet stratejilerinin bilgisine erişilmektedir. Yerel olmayan ilişkilerle sağlanan bilgi, inovasyon süreçlerini ve rekabeti destekleyerek hem bu bağlantıları sağlayan firmaların hem de küme içindeki yerel firmaların gelişimini sağlamaktadır (Köroğlu vd., 2012). Böylece mekânsal olarak aynı sektördeki firmalarla aynı lokasyonda bulunmak firmalar için büyük avantajlar sağlarken, rekabet için gerekli olan dinamik dışsallıklara da maliyetsiz bir şekilde erişim imkanı sunmaktadır (Breschi ve Malerba, 2005).

4. Türkiye’de ve Trabzon’da Kuyumculuk Sektörü

4.1. Türkiye’de Kuyumculuk Sektörünün Gelişimi ve Mevcut Durumu

Dünya değerli mücevherat ticaret hacmi 2019 yılında 188 milyar \$ olarak (102 milyar \$ ithalat, 86 milyar \$ ihracat) gerçekleşmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2020). Türkiye İhracatçılar Meclisi’nin verilerine göre ise Türkiye’nin 2019 yılı mücevherat ihracatı yaklaşık 5,19 milyar \$’dır. 1998 yılında yaklaşık 200 milyon \$ mücevherat ihracatı yapan Türkiye göz önüne alındığında, sektörün büyük bir gelişme gösterdiği ortadadır. Nitekim 2019 yılında dünya değerli taş ihracatından % 4,9 pay alan Türkiye ülke sıralamasında onuncu olmuştur. Ancak sektörün küresel ölçekteki büyüme hızı açısından değerlendirdiğimizde Türkiye’nin daha üst sıralarda olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz (Ticaret Bakanlığı, 2020).

Türkiye’nin bu başarısının altında iç ve dış piyasalardaki gelişmelerin yanı sıra, sektörün Türkiye’de çok köklü bir geçmişe ve birikime sahip olması da gösterilebilir. Çünkü bu tür sektörler yukarıda da ifade edildiği gibi mana ve anlama dayalı bilgi, bireysel yetenekler, yaratıcılığa bağlı olarak gelişen tasarım ve üretim tecrübesine daha çok ihtiyaç duymaktadır.

Anadolu kuyumculuk tarihi ile dünya kuyumculuk tarihi neredeyse birbiriyle eş zamanlı olarak gelişmiştir. Öyle ki dünya altın üretimi M.Ö. 4000 yıllarına kadar uzanırken, Anadolu’da altın işleme M.Ö. 3000’li yıllara kadar gitmektedir. Alacahöyük’te yapıla arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan kuyumcu atölyesi ve el aletleri kuyumculuğun Anadolu için önemini adeta belgeler niteliktedir (Evren, 2010; Özbek, 2009). Benzer şekilde M.Ö. 630’da Lidya Kralı Karun yeryüzünün ilk parasını altın madenlerinden elde ettiği altınlar ile bastırmıştır. Bu sayede Dünya’da ilk altın rafinerisi ve darphanesi de Anadolu’da kurulmuştur (Akın, 2008: 30).

Anadolu’da yaşamış olan tüm uygarlıklar dini ve estetik amaçlı olmak üzere pek çok takı yaratmıştır. Anadolu’da hüküm sürmüş olan her uygarlık altın işlemeciliğinde kendi stillerini yaratmışlar, medeniyetlerinin sembollerini takılara nakşetmişlerdir. Ancak Türklerin Anadolu’ya gelmesiyle birlikte Anadolu kuyumculuğu yeni bir evreye girmiştir. Türkler, (özellikle Selçuklular) hem kendi stillerini yaratmışlar hem de Anadolu’nun kuyumculuk sektöründe önemli bir küresel merkez olmasının önünü açmışlardır. Özellikle İstanbul’un Fethi ve sonrasında Kanuni Döneminin refah ve zenginliği sayesinde İstanbul dünyanın en önemli mücevherat merkezleri arasına girmiş, hatta mücevherat fuarları bile düzenlenmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2018: 1).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kuyumculuk sektörünün gelişmesi liberalleşme politikalarının benimsendiği 1980’lerden sonra başlamıştır. Kuyumculuk ve mücevherat sektöründe ilk ihracat 1982 yılında Suudi Arabistan’a 25 kilo altın olarak yapılmıştır. Özellikle 1987 yılında ABD

pazarına açılan sektör, altının dünya piyasalarındaki öneminin de sürekli artmasına bağlı olarak küresel pazarlara açılma imkanı yakalamıştır. 1995-2000 yılları arasındaki 5 yıllık dönemde firma sayısı değerleriyle kuyumculuk sektörünün toplam imalat sanayi içindeki payı iki kat artmıştır (Eceral vd., 2009).

Kuyumculuk sektöründe firma sayıları, istihdam ve üretilen katma değer göz önünde bulundurulduğunda sektörün merkezinin İstanbul olduğu görülmektedir (Cantekin, 2014). İstanbul'un merkez olmasında Merkez Bankası'nın 1989'da sektörün rekabet gücünü artırmak amacıyla oluşturduğu altın pazarının büyük payı olmuştur. Bu adımın akabinde Dünya Altın Konseyi (World Gold Council) İstanbul'da Ofis açmıştır. Bu girişim sadece sektördeki firmaların rekabetçi güçlerini artırmamış aynı zamanda sektörün kurumsal ve örgütsel bağlamda yeniden yapılanmasına da katkı sağlamıştır (Eceral vd., 2009).

Bu gelişmeler ışığında günümüzde Türkiye, altın mücevherat pazar büyüklüğü açısından Hindistan, Çin, ABD ve Rusya'dan sonra dünyanın en büyük beşinci pazarıdır. Yıllık yaklaşık 250-300 ton altın mücevherat üretimi yapılan ülkemizde, kuyumculuk sektörü Türk imalat sanayinin en büyükleri arasında yer almaktadır. Sektörde yaklaşık 5 bin üretici, 35 bin perakendeci ve 250 bin kişi istihdam edilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2018: 1).

Üretimin % 30-40'ı ihraç edilmekte, geri kalanı ise yerli tüketicilere, turistlere ve bavul ticareti yapanlara satılmaktadır. Türkiye'ye gelen her dört turistten, ortalama bir kişi mücevherat satın almaktadır. Yıllık olarak üretilen altın mücevheratının yaklaşık % 40'ı da turistlere ve bavul ticareti yapanlara satılmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2018: 1). Yani üretimin yaklaşık % 80'i doğrudan ve dolaylı yollarda dış piyasalara yapılmaktadır.

Mücevher sektörü Türkiye'deki en dinamik sektörlerin başında gelmektedir. 2016 yılında yaklaşık 3,8 milyar \$ ihracat gerçekleştiren sektör, 2019 yılında % 27 büyüyerek ihracatını 5,19 milyar \$'a çıkarmıştır. İhracat yapılan başlıca ülkeler BAE, İran, Irak, ABD, Hong Kong ve Almanya'dır (TÜİK, 2020).

2018 yılında 46 ilimiz mücevherat ihracatı yapmıştır. Fakat İstanbul toplam mücevher ihracatının % 91,2'sini gerçekleştirmiştir (TİM, 2020). Burada şunu hemen belirtmek gerekir ki İstanbul dışındaki diğer iller doğrudan ihracat yapmakla birlikte üretimlerinin önemli bir kısmını İstanbul'daki firmalar için yapmaktadırlar. Dolayısıyla Anadolu kuyumculuğu İstanbul'un tedarikçisi konumundadır ve mücevherat ticareti İstanbul'un tekelindedir (Koroğlu, 2012).

Türkiye altın ihracatının yanı sıra önemli bir ithalatçıdır. Türkiye'nin altın mücevherat ithalatı 2019 yılında yaklaşık 1,6 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. İthalat yapılan başlıca ülkeler, İtalya, B.A.E., Bolivya, Estonya, ABD'dir (Ticaret Bakanlığı, 2020).

4.2. Trabzon'da Kuyumculuk Sektörünün Gelişimi

Tarihi boyunca bir sanayi şehri olma vasfını yakalayamayan Trabzon el sanatları alanında gelişme göstermiştir (Başkaya, 2014: 287). Ağaç işleri, sandıkçılık, sepetçilik, süpürgecilik, bakırcılık, demircilik, çömlekçilik, deri işleri, ayakkabıcılık, kazazlık, telkâri, hasır örme bu el sanatları arasındadır (Seymen, 2018). Bu el sanatlarından biri olan ve oldukça yaygın bir şekilde yapılan, sektörde artık bir

marka değeri bulunan Trabzon Kuyumculuğu, şehrin tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir (Başkaya, 2014).

Kuyumculuk alanında gelişmiş yörelerin ortak özelliğine bakıldığında ya ticaret merkezidirler ya da önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaktadırlar. Tarihi İpek Yolu üzerinde çok önemli bir liman şehri olan Trabzon, tarih boyunca ‘ticaret merkezi’ olma niteliği ile bu özelliklere sahip olmuştur denilebilir (Durucu, 2015: 113). Nitekim Trabzon’da ticari faaliyetler M.Ö. 7. yüzyılda Karadeniz’e gelerek Sinop merkezli koloniler oluşturan Miletlilere kadar uzanmaktadır. Elverişli konumu sayesinde Trabzon’da ticaret zaman içerisinde hızla gelişmiştir. Özellikle İpek ve Baharat Yollarının ve Karadeniz’deki denizyollarının birleştiği bir noktada yer alması Trabzon’u adeta bir yığınak merkezi ve antrepo konumuna getirmiştir. Bu nedenle Trabzon Ortaçağ’daki birçok tarihçi tarafından “Dünya Ticaret Merkezi” olarak adlandırılmıştır (Çiğdem, 2007: 133; Köse, 2012: 64). Hindistan, Çin, Bağdat ve Kahire’nin zenginlikleri ile Greklerin servetlerinin el değiştirdiği bölgede, Uzakdoğu’dan gelen pamuklu kumaşlar, Arap diyarlarından gelen altın işlemeli kumaşlar, Seylan ve Golkonda (Hindistan)’dan gelen inci ve mücevheratlar (Köse, 2012: 64) ticareti yapılan ürünler arasındaydılar. Mücevherat, Selçuklular döneminde de ticareti en fazla yapılan ürünler arasında yer almıştır (Merçil, 2006: 134-135 Aktaran Köse, 2012: 145). Ancak Trabzon’daki kuyumculuk sektörünün tarihçesi ya da gelişme göstermesi Fatih Sultan Mehmet’in şehri fethi ile başlamıştır (Akmermer ve Ayyıldız, 2016).

Trabzon’un 1461 senesinde fethinden sonra; Gümüşhane ilinde çıkarılan gümüş madeninin günün şartlarında kara yoluyla taşınmasının hem riski hem de uzun sürmesi nedeniyle Trabzon limanı ve Trabzon ili, gümüş madeninin ticaret merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Tarihi süreç içerisinde, Gümüşhane ilinde çıkarılan gümüşler işlenmeye hazır veya ham olarak Trabzon’a getirilerek çeşitli işlemlerden sonra öncelikle gümüşün sonra da altının telkari ve hasır örgüde önemli bir ticari merkez olmasını sağlamıştır. Bu dönemlerde gümüşün işlenmesi, hasır örgüsü Trabzon’un merkez ve köylerindeki sanatsal ve el işçiliği becerisi olan kadınlar tarafından yapılmaya başlanmıştır (www.trabzonvakfi.org.tr).

Trabzon’da doğan I. Selim 1489’da Trabzon’a sancak beyi olmuş ve kuyumculuğu kendine sanat olarak edinmiştir. Hatta sanatında o kadar ilerlemiştir ki babası Beyazıd Han’ın adına kusursuz sikkeler kazdırmıştır. Aynı şekilde Kanuni Sultan Süleyman’da Trabzon’da doğmuş ve babası gibi usta bir kuyumcu olmuştur (Evliya Çelebi, 2008: 110). Gerek Yavuz’un gerekse Kanuni’nin kuyumculuk sanatında ustalaşmalarındaki bir başka etken ise Yavuz’un Kırım Han’ı Giray’ın kızıyla evli olmasıdır. Çünkü Kırım kuyumculuk alanında gelişmiş, Yavuz ve Kanuni çeşitli zamanlarda Kırım’ı ziyaretlerinde buradaki kuyumculuk hakkında yerinde gözlemler yapabilmişlerdir (Durucu, 2015: 116).

Evliya Çelebi (2008: 110)’ye göre Trabzon’daki kuyumculuk işlerinde o kadar ustalaşmışlardı ki başka diyarlarda onlar gibisi bulunmuyordu. Trabzonlu kuyumcular zaman içerisinde para basımında da mahir hale gelmişlerdir. Bu nedenle Trabzon darphanesi Osmanlı Devleti’nin en son kapattığı darphanelerdendir (Durucu, 2015: 115).

18. yüzyılda şehrin ticaretinin gelişmesine bağlı olarak kuyumculuk sanatı da gelişmiştir. Şehirdeki kuyumcuların çoğu gayri Müslimlerden oluşmaktaydı (Durucu, 2015: 119). Ancak bu durum 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çerkez muhacirlerinin Trabzon’a yerleşmesi ve kuyumculuk

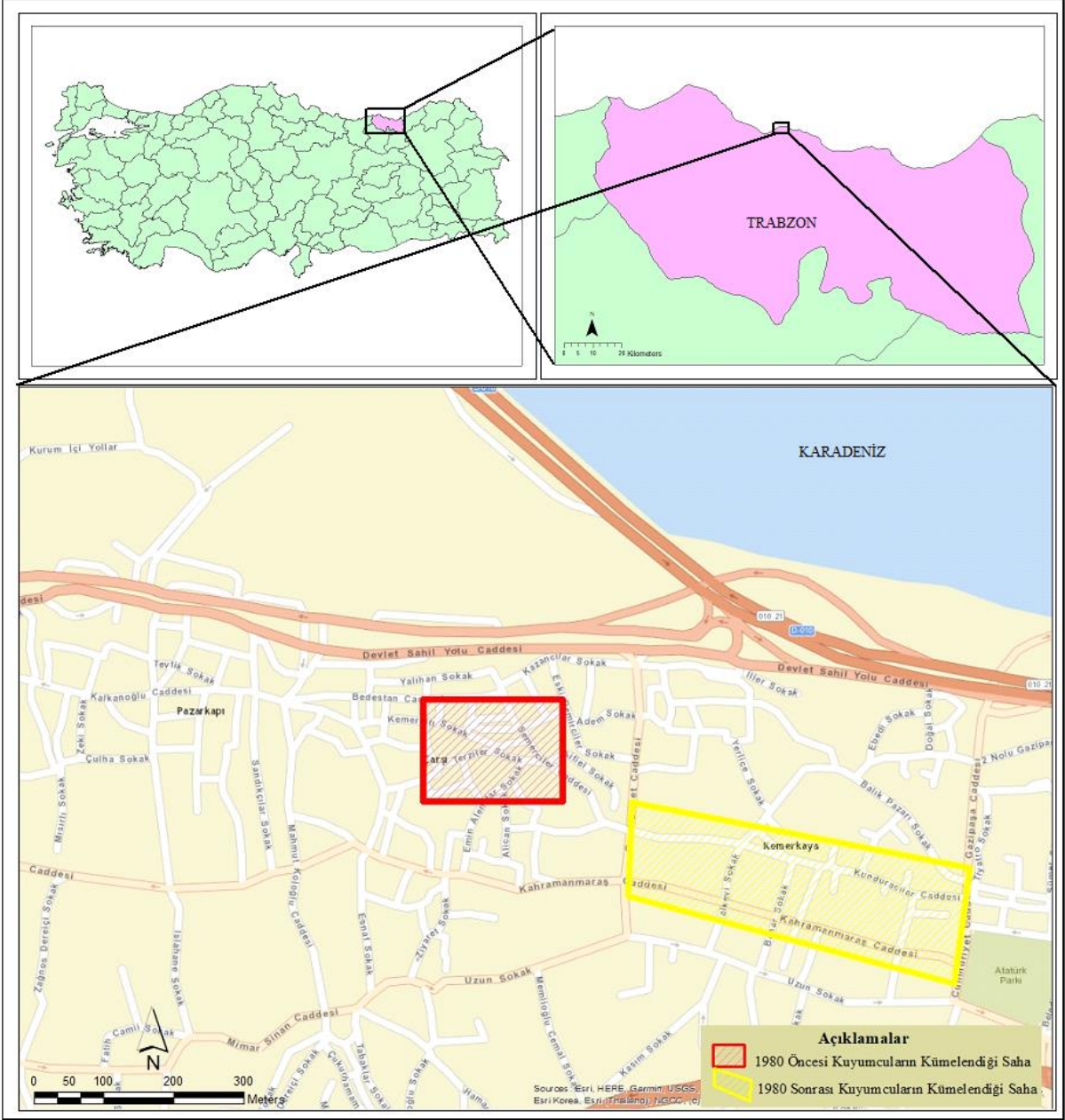
alanında faaliyet göstermeleriyle değişmeye başlamıştır. Çerkezler kendilerine has tasarımları ile kuyumculukta yeni modeller geliştirmişler ve ürün çeşitliliğini artırmışlardır. Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarındaki mübadele ile birlikte şehirde gayri Müslim zanaatkâr da kalmamıştır (Başkaya, 2014). Bu nedenle şehirdeki kuyumcu sayısı oldukça azalmıştır. 1960 yılında toplam kuyumcu sayısı 34 kişiye kadar düşmüştür (Seymen, 2018: 45). Günümüzde vitrinci olarak ifade edilen perakendeciler ile birlikte bu sayı 150 civarına ulaşmıştır. Kuyumculuk zanaatı ile uğraşanların sayısı ise 57'dir.

Trabzon denildiğinde akla ilk gelen değerlerden biri ve Trabzon kuyumcularının en önemli yeteneklerinden biri "Trabzon Hasır Bileziği"dir. 2006 yılında Coğrafi İşaret olarak tescillenen Trabzon Hasır Bileziği günümüzde de sadece Trabzon yöresinde üretilmektedir (Akmermer ve Ayyıldız, 2016). Özellikle geleneksel kültür yapısının bir gereği olarak hasır takı, düğünlerde mutlaka verilmesi gereken bir hediyeye niteliğini bugün de sürdürmektedir (Başkaya, 2014).

Hasır takılar, Trabzon'a bağlı ilçe ve köylerde genellikle kadınlar ve genç kızlar tarafından örülmektedir. Örücüler, altın ya da gümüş teli Trabzon Merkez ilçedeki anlaşmalı kuyumculardan örülmeye hazır bir şekilde alır ve müşterinin talebine bağlı olarak örerler (Başkaya, 2014: 295). Bunun yanı sıra, yine sadece Trabzon'da üretilen kazaziye ve telkâri ürünleri bölgenin temel kuyumculuk ürünleri arasındadırlar (Akmermer ve Ayyıldız, 2016).

Günümüzde kentte 1000 civarında kadın, 5-6 erkek dokumacı olduğu bilinmektedir. Bunların çoğu evlerinde hasırları örüp kuyumculara satmaktadır. Bunun yanı sıra, 25 tane patentli hasır örgü yapan kuyumcu bulunmaktadır. Ayrıca günümüzde hasır örme zanaatı, Kemeraltı bölgesinde yer alan Alacahan'da Trabzon Olgunlaşma Enstitüsü ve Halk Eğitim Merkezi'nin usta öğreticileri tarafından kurs olarak verilmekte ve isteyen herkese bu zanaatı öğrenebilme fırsatı sunulmaktadır. Dolayısıyla, bu zanaatın gelecek kuşaklar için de sürdürülebilirlik fırsatı doğmakta ve kadınlar için iş olanağı sunulmaktadır (Seymen, 2018: 47). Fakat son dönemlerde örgü makinalarının devreye girmiş olması, el örgücüler ve hasır sanatının değeri için önemli bir risk olarak algılanmaktadır.

Selçuklu ve Osmanlı ticaret hayatının önemli aktörleri olan zanaatkârlar genellikle uzmanlık alanlarına göre şehrin belli bölgelerinde ya da çarşılarında kümelenmişlerdir (Şahinalp ve Günal, 2012). Hatta bu çarşılar dünyanın ilk küme örnekleridir de denilebilir. Trabzon'daki kuyumcular da Osmanlı Döneminden beri gelenek olarak bir arada bulunmuşlardır. Kuyumcular tıpkı diğer zanaatkarlar gibi 1980'lere kadar Kemeraltın'da başta Bakırcılar Çarşısı olmak üzere Bedesten ve Semerciler Caddesi çevresinde kümelenmişlerdir. Fakat bu tarihten itibaren çeşitli gerekçeler nedeniyle Kunduracılar Caddesi'ne doğru mekânsal bir kayış başlamıştır. Günümüzde mekânsal olarak kuyumcuların genellikle Kunduracılar Caddesi ve Kahramanmaraş Caddesi boyunca ve yine bu caddedeki iş hanlarında toplandıkları görülmektedir (Şekil 1). Kuyumcular Çarşısı, Murtezaoğlu İşhanı, Osman Peker İş Hanı, Ali Paşa Çarşısı ve Çarşıhan bunlara örnek verilebilir (Seymen, 2018). Fakat hala Kemeraltın'da faaliyetlerini devam ettiren kuyumcularda mevcuttur. Kuyum imalatçılarının mekânsal yer değişiminde vitrinci olarak ifade edilen sarrafiye perakendecilerinin yer değiştirmesi de etkili olmuştur.

Şekil 1. Trabzon kuyumculuk sektöründeki mekânsal değişim

Bu kadar köklü bir geçmişe ve üne sahip olan Trabzon kuyumculuğu iç ve dış piyasalarda fazla bir varlık gösterebilmiş değildir. Bunun birçok nedeni bulunmakla birlikte özellikle örgütlenme konusunda zayıf kalmaları, belki de diğer olumsuzlukların da ortaya çıkmasına yol açan önemli bir faktördür. “Trabzon Hasır”ı yıllardır örgütsüz üreticiler elinde İstanbul sermayesine taşeronluk yapmaktadır. Yaklaşık 15 günde üretilen bir Trabzon Hasırını üreten işçilerin 1 gr altından aldıkları işçilik ücreti ile İstanbul’daki kuyumcuların aynı miktardaki altından aldıkları ücret arasında yaklaşık 5-10 kat fark bulunmaktadır. Öyle ki; Trabzon’dan ihracat yapmak isteyen Trabzonlu hasırcı dış pazarlarda ucuz fiyatla İstanbul sermayesine sattığı kendi hasırını ile rekabet etmek durumunda

kalmaktadır. İstanbul'daki rakipleri karşısında rekabet gücü oldukça zayıf olan Trabzon kuyumcuları dış piyasalardan çekilmek zorunda kalmışlardır (www.trabzonvakfi.org.tr).

Trabzon'daki kuyumcuların özellikle dış piyasalarda önemli bir varlık gösterememesinin önündeki diğer engeller şu şekilde sıralanabilir:

- Kuyumculuk sektöründe kıymetli madenlerin taşımacılığını yapacak özelleşmiş nakliye firması bulunmamaktadır. Dağıtım kanallarına ürünlerin erişimi ve hammaddeye erişim konusunda maliyetler artmaktadır (Trabzon Yatırım Destek Ofisi: 15).

- Ürünlerin ihracatında sertifikasyon gereklidir ve sektörde üretilen nihai ürünlerin saflık değerini ölçen ve sertifikasyon sağlayan krediyasyon firmaları bulunmamaktadır (Trabzon Yatırım Destek Ofisi: 15).

- Üreticilerin bireysel davranışları ve pazarlama stratejileri geliştirememeleri (www.trabzonvakfi.org.tr).

- Trabzon'da iki adet devlet üniversitesi bulunmasına rağmen, bu üniversitelerde Takı Tasarımı ve Kuyumculuk Bölümlerinin bulunmaması nedeniyle sektörün akademik olarak yönlendirilememesi.

- Trabzon'daki kuyumcuların sermaye bakımından zayıf olması nedeniyle özellikle dalgalı döviz kuru ve hareketli piyasalarda tutunamamaları

5. Materyal ve Yöntem

Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Çalışma için yeni bir ölçek geliştirilmemiş olup, (Altuğ, 2017)'un geliştirdiği ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek çalışmanın bağlamına göre düzenlenmiştir. Anket formu 17 sorudan oluşmaktadır. Sorular nominal, ordinal, oransal ve açık uçlu olacak şekilde ölçeklendirilmiştir. Çalışmanın bağımlı değişkenini inovasyon, bağımsız değişkenlerini ise bilgi ve öğrenme kanalları oluşturmaktadır. Bağımlı değişken açık uçlu ve sayısal, bağımsız değişkenler ise 5'li likert ölçekte hazırlanmıştır. Bilgi kanalları ve türleri değişkeni 11 maddeden, öğrenme süreçleri değişkeni ise 10 maddeden oluşmaktadır.

Çalışmanın evrenini Trabzon'da atölye tipi tezgâhlarda faaliyet gösteren 57 kuyumcu oluşturmaktadır. Evren içerisinden rastgele ve kartopu örnekleme yöntemi ile 32 kuyumcuya anket uygulanmıştır. Örneklemin evren içindeki oranı % 56'dır. Ayrıca Trabzon Kuyumcu ve Saatçiler Odası'ndan ikincil veriler temin edilmiştir. Anketlerden elde edilen veriler SPSS 23.0 programında hem betimsel hem de istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Çapraz tabloların oluşturulduğu betimsel analizlerde, her bir değişken tek tek ele alınmış ve oransal olarak karşılaştırılmıştır. İstatistiksel analizlerden ise ki-kare analizi kullanılmıştır. Fakat özellikle likert ölçekli değişkenlerdeki madde sayısının fazla olması nedeniyle değişken sayısını azaltmak için faktör analizi uygulanmıştır.

5.1. Faktör Analizi

Faktör analizi, birbiriyle ilişkili çok sayıdaki değişkeni bir araya getirerek az sayıda ilişkisiz ve kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler bulmayı, keşfetmeyi amaçlayan çok değişkenli bir istatistiktir (Kalaycı, 2018: 321; Tabachnick ve Fidell, 2015).

Verilerin faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett's Küresellik Testi ile incelenebilir (Büyüköztürk, 2009: 126). Faktörleştirilebilirlik için KMO anlamlılık (sig.) katsayısının 0,50'den yüksek olması gerekir (Kalaycı, 2018: 322). Barlett's Küresellik Testi ise değişkenler arasında ilişki olup olmadığını kısmi korelasyonlar temelinde inceler (Büyüköztürk, 2009: 126). Ayrıca faktör analizine geçmeden önce verilerin normalliğe sahip olup olmadığı kontrol edilmelidir. Değişkenlerin normalliğe sahip olup olmadığı her zaman aranan bir özellik olmamasına rağmen, tüm değişkenlerin normal dağılıma sahip olması çözüm için daha iyi sonuçlar vermektedir. Normalliğin iki temel unsuru çarpıklık ve basıklıktır (Tabachnick ve Fidell, 2015: 79). Anketlerden elde edilen verilere normallik testleri uygulanmış ve verilerin faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. Diğer koşullarında sağlandığı görüldükten sonra analizlere devam edilmiştir.

Sembolik bilgi tabanlı kuyumculuk sektöründe bilgiye erişim kanallarında değişken sayısını azaltmak için 11 maddelik ölçeğe faktör analizi uygulanmıştır. KMO değerleri ve Barlett's Küresellik Test sonuçları verilerin analize uygun olduğunu göstermiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Bilgi türleri ve bilgiye erişim kanalları KMO ve Barlett's test sonuçları

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,531
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	88,765
	df	28
	Sig.	,000

Analiz sonucuna göre “iş gücü hareketliliği/ işçi transferi sayesinde ulaşmaktayız” ve “duyumlar, fısıltılar ve o anda orada bulunarak (buzz)” maddeleri birden fazla gruba girdiği ve faktör yükleri arasında 0,20'den daha az fark olduğu için; “diğer” seçeneği ise katılımcılar tarafından puanlanmadığı için analizden çıkarılmıştır. Kalan 8 madde ile analize devam edilmiştir. Faktör analizi neticesinde bu 8 madde 3 faktör grubunda toplanmışlardır. Sembolik bilgi tabanlı kuyumculuk sektöründe faktör analizi sonucunda bilgi türleri ve bilgiye erişim kanalları ile ilgili 3 yeni bağımsız değişken oluşmuştur (Çizelge 2).

Çizelge 2. Faktör grupları, varyansları ve özdeğerleri

Grup Adı	Madde	Ortak Faktör Varyansı	Özdeğer	Açıklanan Varyans Oranı
Örtük Bilgi ve Erişim Kanalları	Müşterilerimizden gelen talepler dönütler ve tavsiyeler	0,947	3,735	46,687
	Sektördeki lider firma ve kişileri yakından takip ederek ulaşıyoruz.	0,924		
	Tedarikçilerimiz sayesinde	0,834		
	Fuar ve iş organizasyonları aracılığıyla	0,822		
Açık Bilgi ve Erişim Kanalları	Bilimsel makaleler/handbooklar/veri tabanları/dergiler vd. sayesinde ulaşmaktayız.	0,912	1,435	17,939
	İnternet sayesinde ulaşmaktayız.	0,763		
Analitik Bilgi ve Erişim Kanalları	Ar-Ge departmanımızda üretmekteyiz.	0,848	1,211	15,133
	Üniversitelerin çalışmaları (hangi üniversite olduğu belirtilmeli)	0,777		

Öğrenme süreçleri ile ilgili oluşturulmuş olan 9 maddelik ölçeğe de faktör analizi uygulanmıştır. KMO değerleri ve Barlett's Küresellik Test sonuçları verilerin analize uygun olduğunu göstermiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Öğrenme süreçleri KMO ve Bartlett's test sonuçları

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.516
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	66,291
	df	10
	Sig.	,000

Analiz sonucunda “usta-çırak ilişkisi şeklinde öğrenme” maddesi tek başına bir grup oluşturduğu için; “internetteki eğitim videoları” ile “diğer firmalara yakın olmak ve yüz yüze etkileşimler sayesinde” maddeleri ise faktör yükleri 0,50'nin altında oldukları için; “diğer” seçeneği ise puanlanmadığı için analizden çıkarılmışlardır. Kalan 5 madde ile analize devam edilmiş ve bunlar iki faktör grubu, yani yeni bağımsız değişkenleri oluşturmuşlardır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Faktör grupları, varyansları ve özdeğerleri

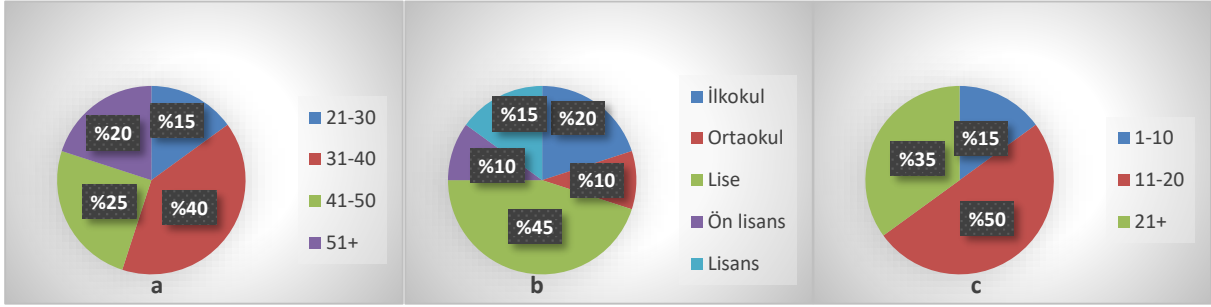
Grup Adı	Madde	Ortak Faktör Varyansı	Özdeğer	Açıklanan Varyans Oranı
Yüz yüze Etkileşimler	Firma içi yüz yüze etkileşimler sayesinde	0,964	2,452	49,041
	Sosyal ilişkiler sayesinde	0,866		
	İş başında öğrenme süreçleri	0,737		
Yaparak-uygulayarak öğrenme	Deneme-yanılma yoluyla öğrenme	0,973	1,836	36,721
	Çalışanlarımızın deneyimi, becerisi, birikimi	0,973		

Faktör analizinden elde edilen değişkenler çalışmanın yeni bağımsız değişkenleridir. Bağımlı değişken ise firmaların son 3 yılda yaptıkları inovasyon faaliyetlerinin sayısıdır. Firmaların gerçekleştirdikleri toplam inovasyon sayıları merkezi eğilim ölçüleri ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar ve değerlendirmeler dikkate alınarak firmalar “inovasyon performansı yüksek firmalar” ve “inovasyon performansı düşük firmalar” şeklinde iki gruba ayrılmışlardır. Katılımcı firmaların yaklaşık % 25'i inovasyon seviyesi yüksek firmalar grubunda yer almıştır. Gruplar arasındaki bilgi ve öğrenme kanalları arasında fark olup olmadığı ki-kare analizi ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Ki-kare testi parametrik olmayan testler içinde en yaygın kullanımı olan testlerdendir (Demiriligil, 2018: 85). Ki-kare bağımsızlık testinin kullanıldığı bu çalışmada, söz konusu test iki veya daha fazla kategoriye sahip X ve Y değişkenlerine ait kategorilerin birbirleri ile bağımlı/bağımsız olup olmadıkları test edilmektedir (Özdamar, 2015: 388). Ki-kare bağımsızlık testinin uygulanabilmesi için gözlem sonuçlarının sınıflandırılmış ya da gruplandırılmış bileşik seriler, yani kontenjans tablosu şeklinde gösterilmiş olması gerekir (Demiriligil, 2018: 90). Faktör analizi sonucunda oluşan yeni değişkenler ile inovasyon gruplarından kontenjans tablosu oluşturulmuştur. Çapraz sınıflandırmanın yapıldığı bu tabloda satır ve sütundaki değişkenlerin ilişkisi incelenmiştir (Demiriligil, 2018: 90). Kontenjans tablosunun büyüklüğüne yani hücre sayısına göre Ki-kare testindeki analiz türü de değişmektedir. Değişkenlere ait kategoriler yani satır ve sütun sayıları ($r \times c$ tablosunda, $r > 2$ ve $c > 2$) fazla olduğu için Monte Carlo Exact Testi kullanılmıştır (Özdamar, 2015).

5.2. Katılımcı Profilleri

Anketler ve görüşmeler yüz yüze yapılmıştır. Ankete katılanların tamamı erkek olup, % 15'i 21-30 ve % 40'ı 31-40 yaş grubundadır (Şekil 2/a). Katılımcıların eğitim durumuna baktığımızda % 45 ile en fazla lise mezunlarının, % 15 ile de en az lisans mezunlarının olduğu görülmektedir (Şekil 2/b). Katılımcıların sektördeki deneyim sürelerini incelediğimizde % 50'sinin 11-20 yıl arasında, % 35'inin ise 21+ yıl deneyime sahiptirler (Şekil 2/c). Sektörde usta-çırak ilişkisi ön planda olduğu için mesleki deneyim süreleri de uzundur.

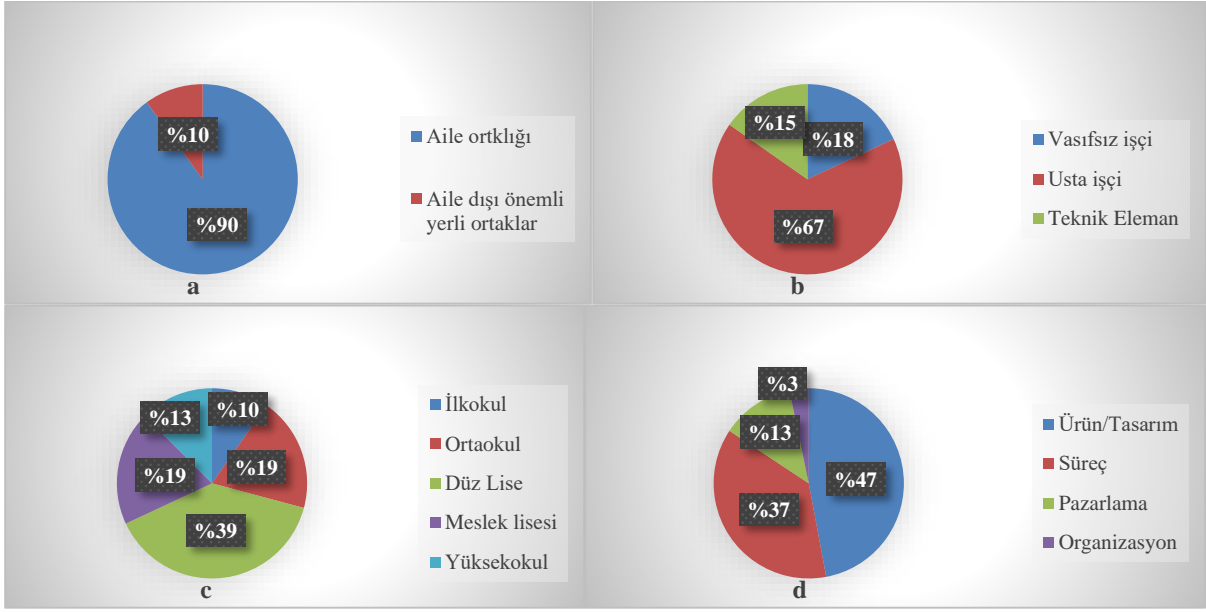
Şekil 2. Katılımcı profilleri (a: yaş grupları, b: eğitim durumları, c: deneyim süreleri/yıl)

5.3. Firma Profilleri

Katılımcı firmaların % 90'ının yönetim yapısının aile ortaklığı şeklinde olduğu görülmüştür. Kalan % 10 ise aile dışı ortaklardan oluşmakta olup, bu ortaklık yapısında yabancı sermayedar bulunmamaktadır (Şekil 3/a). Katılımcı firmalardaki çalışan sayısı yaklaşık 95 kişidir, ancak bu sayıya kayıt dışı istihdam dahil değildir. Firma başına ortalama çalışan sayısı 3,4 kişidir. Firmaların sadece % 10'unda 10 ve üzerinde çalışan bulunmaktadır. Bu yönüyle sektördeki firmaların büyük bir kısmının mikro ölçekli olduğunu söyleyebiliriz.

Firma çalışanlarını kabiliyetlerine göre sınıflandırdığımızda % 67'si usta işçi, % 18'i vasıfsız işçi ve % 15'i teknik eleman grubundadır (Şekil 3/b). Yine çalışanların eğitim seviyelerine bakıldığında % 10'u ilköğretim, % 19'u ortaokul, % 39'u lise, % 19'u meslek lisesi ve % 13'ü yüksekokul mezunudur (Şekil 3/c).

Katılımcı firmaların tamamı satışlarını iç piyasaya yapmaktadırlar. Hatta %20'si satışlarının tamamını Trabzon'da gerçekleştirmektedir. Diğer taraftan katılımcı firmaların % 10'u ise üretimlerinin tamamını İstanbul'daki firmalar için yapmaktadırlar. Yine % 40'ı ise üretimlerinin tamamını İstanbul ve Trabzon dışındaki diğer şehirlerdeki firmalar için yapmaktadırlar. Görüldüğü gibi Trabzon'daki kuyumculuk sektöründe faaliyet gösteren firmaların önemli bir kısmı iç piyasa için üretim yapan taşeron firma özelliğindedirler.

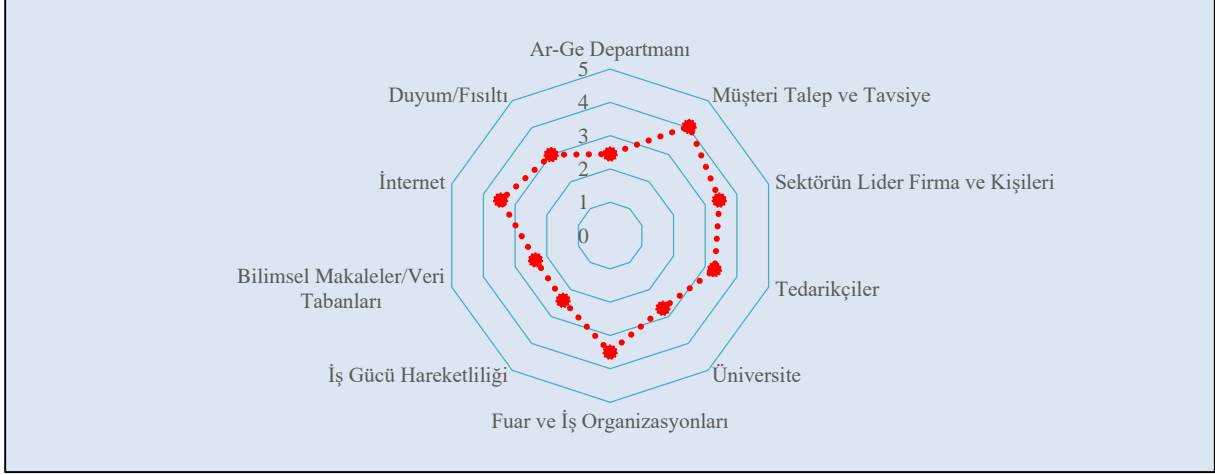
Şekil 3. Katılımcı firmaların profilleri (a: ortaklık yapısı, b: çalışanların vasfı, c: çalışanların eğitim durumu, d: firmaların inovasyon türü)

Katılımcı firmaların son 3 yılda yaptıklarını beyan ettikleri toplam inovasyon sayısı 214'tür. Toplam inovasyonun % 47'si ürün/tasarım, % 37'si süreç, % 19'u pazarlama ve % 3'ü örgütsel inovasyondur (Şekil 3/d). Saha çalışması esnasında da sektörün özellikle yeni makine ve teknolojilere önem verdiği ve bu alana yatırımlar yaparak işlem maliyetlerini düşürmek amacıyla süreç inovasyonuna yöneldiği tespit edilmiştir. Bu durum her ne kadar ürünlerin sanatsal niteliklerinde kayıplara neden olsa da, firmalar girdi maliyetlerini azaltmak için bu yolu tercih etmektedirler. Makinelere üretilen hasırlar ile elde dokunan hasırlar arasında da belirgin bir fark bulunduğunu ifade etmek gerekmektedir.

6. Bulgular

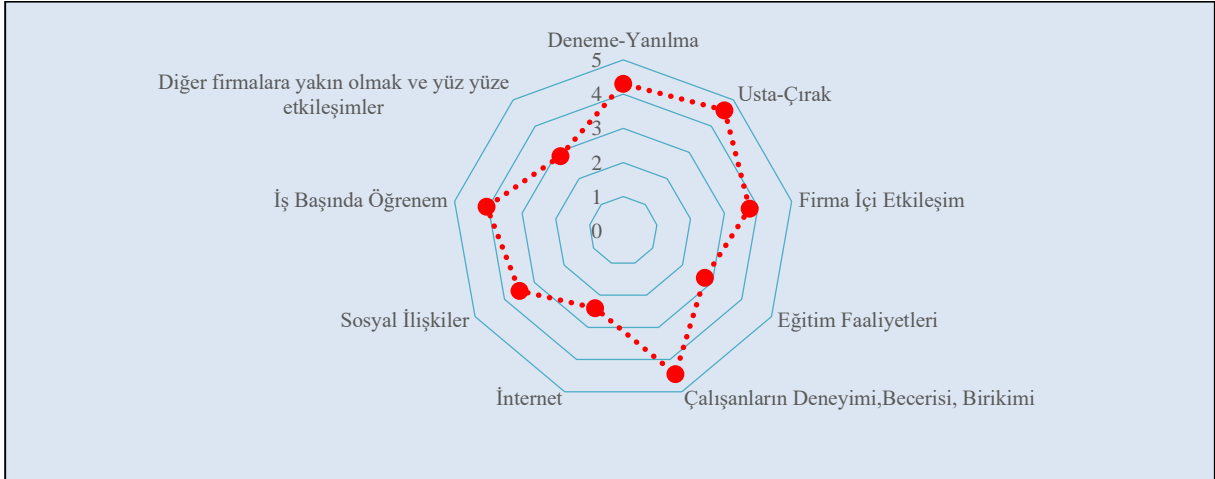
6.1. Betimsel Analizlerden Elde Edilen Bulgular

Sembolik bilgi tabanlı Trabzon Kuyumculuk Kümesindeki firmaların bilgiye erişim kanallarının tespiti için 11 maddeden oluşan 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır. Faktör analizi öncesinde her bir madde ya da değişkenin inovasyon süreçlerindeki önemini anlamak amacıyla aritmetik ortalamaları alınmış ve excel programı yardımıyla radar grafik üzerinde gösterilmiştir. Şekil 4 incelendiğinde sembolik bilgi tabanlı kuyumculuk sektöründe inovasyon süreçleri için bilginin en önemli kaynağı 4,05 aritmetik ortalamaya sahip olan "müşteri talep ve tavsiyeleri" olmuştur. 3,5 ortalama ile "fuar ve iş organizasyonları", 3,45 ortalama ile "sektördeki lider firma ve kişiler" ile "internet" önemli bilgi kanalları olarak tespit edilmiştir. 11 bilgi kanalı içinde (diğer seçeneği daha sonra çıkarılmıştır) en az öneme sahip olan bilgi kanalı ise "Ar-Ge departmanı" olmuştur. Zaten Ar-Ge birimlerinin bulunmadığı sektörde bu durum normal olarak karşılanmaktadır.

Şekil 4. Sembolik bilgi tabanlı kuyumculuk kümesinde inovasyon sürecinin bilgi kanalları

Sektörde öğrenme kanalları ve türlerini tespit etmek amacıyla 10 maddelik likert ölçeği kullanılmış ve yine bunların aritmetik ortalamaları ile veriler yorumlanmaya çalışılmıştır. Şekil 5 incelendiğinde inovasyon süreçlerinde elde edilen bilginin en önemli uygulanma yöntemi veya öğrenme sürecinin 4,6 aritmetik ortalama ile mekânsal yakınlık temelinde gerçekleşmesi mümkün olan “usta-çırak ilişkisi” çıkmıştır. Hemen arkasında 4,45 ortalama ile “çalışanlarımızın deneyimi, becerisi, birikimi” gelmektedir. Bireysel ve yaparak öğrenme temelinde gerçekleşen öğrenme süreçlerinde her ne kadar bilginin kaynağı dışsal olsa da onun yorumlanması, özümsemişi ve uygulama süreci içsel dinamiklerle gerçekleşmektedir. Bu bulgular Altuğ ve Yılmaz’ın (2018) bulgularını destekler mahiyettedir.

Şekil 5. Öğrenme süreç ve kanalları

Küme içerisindeki toplu öğrenme süreçlerini işaret eden “diğer firmalara yakın olma ve yüz yüze etkileşimler” seçeneği ise 2,75 ortalama ile 9 madde içerisinde yedinci sırada yer almıştır. Bu durum küme içindeki öğrenme süreçlerinin verimli olmadığını, küme içindeki firmalar arasında ciddi bir rekabet olduğunu göstermektedir.

6.2. İstatistiksel Analizler Sonucunda Elde Edilen Bulgular

6.2.1.Çapraz Tablolar

Çalışmanın bağımlı değişkeni ile faktör analizi neticesinde ortaya çıkan bağımsız değişkenler arasındaki ilişki çapraz tablolar yardımıyla yorumlanmaya çalışılmıştır. Örtük bilgi kanallarının firmaların inovasyon performansı üzerindeki etkisi incelendiğinde (Çizelge 8); inovasyon performansı yüksek olan gruptaki firmalar için örtük bilgi kanallarının % 87,5 oranında önemli ve çok önemli olduğu görülmüşken, inovasyon performansı düşük olan firmalar için bu oranın % 57,4 olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan yüksek inovasyon performansına sahip firmalar için açık bilgi kanallarının önemi daha düşüktür. Ancak diğer grup için açık bilgi kanallarının daha önemli olduğu görülmüştür.

Netice itibariyle örtük bilgi kanallarının firmaların inovasyon performansını olumlu yönde etkilediği, düşük performanslı firmaların ise henüz dışsal bilgi kaynakları vasıtasıyla bilgiye erişim sağlamaya çalıştıkları ve bu ilgileri içselleştiremedikleri için de performanslarının düşük olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü açık bilgiye erişmek daha kolaydır, fakat onun emilmesi ve yorumlanması ise zaman gerektirmektedir (Altuğ, 2019). Bu durumdaki firmaların özellikle üniversite ve diğer analitik bilgi üreten kurumların desteklerine de ihtiyaç duydukları yine çapraz tablolarda tespit edilmiştir.

Çizelge 8. Bilgi kanalları ile ilgili çapraz tablolar

İnovasyon Performansı		Örtük Bilgi Kanalları					Toplam
		Çok Önemsiz	Önemsiz	Fikrim Yok	Önemli	Çok Önemli	
Düşük	%	8,3	16,7	16,7	16,7	41,7	100
Yüksek	%	0,0	0,0	12,5	37,5	50,0	100
Toplam İçindeki Oranı		5,0	10,0	15,0	25,0	45,0	100
İnovasyon Performansı		Açık Bilgi Kanalları					Toplam
		Çok Önemsiz	Önemsiz	Fikrim Yok	Önemli	Çok Önemli	
Düşük	%	8,3	25,0	41,7	8,3	16,7	100
Yüksek	%	12,5	25,0	12,5	25,0	25,0	100
Toplam İçindeki Oranı		10,0	25,0	30,0	15,0	20,0	100
İnovasyon Performansı		Analitik Bilgi Kanalları					Toplam
		Çok Önemsiz	Önemsiz	Fikrim Yok	Önemli	Çok Önemli	
Düşük	%	16,7	16,7	25,0	33,3	8,3	100
Yüksek	%	25,0	12,5	37,5	12,5	12,5	100
Toplam İçindeki Oranı		20,0	15,0	30,0	25,0	10,0	100

Firmaların öğrenme süreçleri ve inovasyon performansı grupları arasındaki ilişkiyi gösteren çizelge 9 incelendiğinde örtük bilginin aktarıldığı hüner (know-how) ya da yaparak-uygulayarak/usta-çırak ilişkisi biçimindeki bireysel öğrenme süreçlerinin her iki grup içinde aynı önem derecesine sahip olduğu görülmektedir. Benzer bir dağılımın toplu öğrenme süreçlerinde de görülmektedir.

Çizelge 9. Öğrenme türleri ile ilgili çapraz tablolar

İnovasyon gücü	İnovasyon Gücü İçindeki Payı	Bireysel Öğrenme Süreçleri					Toplam %
		Çok önemsiz	Önemsiz	Fikrim yok	Önemli	Çok önemli	
Düşük	%	8,3	8,3	0	8,3	75	100
Yüksek	%	0	0	0	25	75	100
Toplam içindeki oranı %		5	5		15	75	100
İnovasyon gücü		Toplu Öğrenme Süreçleri					

	İnovasyon Gücü İçindeki Payı	Çok önemsiz	Önemsiz	Fikrim yok	Önem li	Çok önemli	Toplam %
Düşük	%	0	8,	16,7	50	25	100
Yüksek	%	0	25	0	25	50	100
Toplam içindeki oranı %		0	15	10	40	35	100

6.2.2. Ki-Kare Test Sonuçları

Çalışmamızın bu bölümünde değişkenler arasındaki ilişki Ki-Kare testi ve ilişki katsayısı ile analiz edilmiştir. Çalışmamızın bağımlı değişkeni “firmaların inovasyon performansı”dır. Bağımsız değişkenleri ise faktör analizi sonucunda oluşmuş bilgi ve öğrenme değişkenlerine ait faktör gruplarıdır.

Her bir değişken için karşılıklı ilişkiyi ifade eden sıfır hipotezi ve alternatif hipotezler oluşturulmuştur. Firmaların inovasyon performansı ile bilgi türleri ve kanalları arasında ilişki olup olmadığı ile ilgili sıfır (H_0) ve alternatif hipotezler (H_a) aşağıdaki gibidir.

H_0 : Firmaların inovasyon performansı ile bilgiye erişim kanalları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_a : Firmaların inovasyon performansı ile bilgiye erişim kanalları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Değişkenler arasındaki ilişkiye ait oluşturulan çapraz tablolarda Monte Carlo Exact Test sonuçlarına göre pearson ki-kare (χ^2) test değeri 10,430 olup anlamlılık değeri $p=0,005$ ' dir (Çizelge 10). Hata payı (alfa değeri/anlamlılık düzeyi) 0,05 olarak alındığında $0,005 < 0,05$ şeklinde olacaktır. Bu durumda H_a kabul edilmiştir. Yani firmaların inovasyon performansı ile bilgiye erişim kanalları arasında % 95 güven düzeyinde bir anlamlı bir bağlantı vardır.

Çizelge 10. Bilgiye erişim kanalları ile ilgili ki-kare test sonuçları

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Monte Carlo Sig. (2-sided)		Monte Carlo Sig. (1-sided)		
				Significance	99% Confidence Interval Lower Bound	99% Confidence Interval Upper Bound	Significance	Lower Bound
Pearson Chi-Square	10,430 ^a	2	,005	,005 ^b	,003	,006		
Likelihood Ratio	10,476	2	,005	,006 ^b	,004	,008		
Fisher's Exact Test	10,307			,006 ^b	,004	,008		
Linear-by-Linear Association	9,550 ^c	1	,002	,002 ^b	,001	,003	,001 ^b	,000
N of Valid Cases	426							

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 35,57.

b. Based on 10000 sampled tables with starting seed 2000000.

c. The standardized statistic is -3,090.

Firmaların inovasyon performansı ile öğrenme türleri ve kanalları arasında ilişki olup olmadığı ile ilgili sıfır (H_0) ve alternatif hipotezler (H_a) aşağıdaki gibidir.

H_0 : Firmaların inovasyon performansı ile öğrenme türleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_a : Firmaların inovasyon performansı ile öğrenme türleri arasında ilişki anlamlı bir ilişki vardır.

Değişkenler arasındaki ilişkiye ait oluşturulan çapraz tablolarda Monte Carlo Exact Test sonuçlarına göre pearson ki-kare (χ^2) test değeri 9,246 olup anlamlılık değeri $p=0,002$ 'dir (Çizelge 11). Hata payı (alfa değeri/anlamlılık düzeyi) 0,05 olarak alındığında $0,002 < 0,05$ şeklinde olacaktır. Bu durumda H alternatif kabul edilmiştir. Yani firmaların inovasyon performansı ile öğrenme türleri arasında % 95 güven düzeyinde bir bağlantı vardır.

Çizelge 1. Öğrenme türleri ile ilgili ki-kare test sonuçları

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	9,246 ^a	1	,002		
Continuity Correction ^b	8,754	1	,003		
Likelihood Ratio	9,268	1	,002		
Fisher's Exact Test				,002	,002
Linear-by-Linear Association	9,234	1	,002		
N of Valid Cases	784				

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 97,45.

b. Computed only for a 2x2 table

7. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma sembolik bilgi tabanlı ve geleneksel bir sektör olan Trabzon kuyumculuk kümesinde, hem bilgi ve öğrenme kanallarının tespitini ve yapısını hem de kümedeki firmaların inovasyon performansına göre bu kanalların farklılaşıp farklılaşmadığını analiz ederek literatüre katkı sağlamaktadır.

Belirli bir sektörde uzmanlaşmış olan küçük ve orta ölçekli firmaların aynı lokasyonda konumlanmaları olarak ifade edilen kümelerde (Porter, 1990) başarının kaynağı yerel ve yerel ötesi bilgi ve öğrenme kanalları olduğu değerlendirilmektedir (Breschi ve Malerba, 2005). Araştırma bulguları da Trabzon kuyumculuk kümesinde inovasyon süreçleri için gerekli olan bilgi ve öğrenme kanallarının yerel ve yerel ötesi ilişkilerle desteklendiğini ortaya koymuştur. 1980'lere kadar Kemeraltın'daki Bakırcılar Çarşısında faaliyetlerini sürdüren kuyumcular, 1980'lerde kentleşme sürecinin bir yansıması olarak MİA (Merkezi İş ve Ticaret Alanları)'nın tek merkezden çoklu merkeze geçmesiyle mekânsal olarak yer değiştirmeye başlamışlardır. Özellikle vitrinci olarak nitelendirilen perakendeciler süreç içerisinde Kunduracılar Caddesi çevresinde oluşmaya başlayan MİA bölgesine doğru kaymaya başlamışlardır (Seymen, 2018). Bunu takiben zanaatkarlardan da bu bölgeye geçiş yapanlar olmuştur.

Diğer taraftan, İstanbul kuyumculuk kümesindeki gibi bir sinerji (Köroğlu, 2012) oluşturamayan Trabzon kuyumculuk kümesindeki ilişkiler sektörel tamamlayıcılık ilkesi çerçevesinde gelişmiştir. Yatay ilişkilerin yoğun bir şekilde geliştiği sektörde katma değer de yüksek olması nedeniyle ilişkilerin tesisinde güven oldukça önemlidir. Tasarım ve hünerin inovasyon olarak çıktıya dönüştüğü sektörde, bilgi transferi ve öğrenme süreçleri de güven temelinde ve yüz yüze ilişkiler ile gerçekleşmektedir. Zaten bu gibi sektörlerde inovasyon için ihtiyaç duyulan "mana" ve "anlam" içerikli, kültürel olarak yerelde gömülü olan ve ancak orada bulunmakla elde edilebilen bilginin bu türüne erişim ancak bu şekilde sağlanabilir (Altuğ ve Yılmaz, 2018; Asheim vd., 2007; Manniche, 2012; Martin ve Moodysson, 2011).

Fakat kümenin başarısı için sektördeki bireylerin hünerleri (know-how) inovasyonun sürdürülebilirliği için yeterli değildir (Armatlı Köroğlu, 2004; Asheim ve Coenen, 2005; Köroğlu, 2012). Literatürle uyumlu olarak Trabzon'daki kuyumcuların da yerel ötesi kanallar sayesinde inovasyon için gerekli olan bilgiye erişim sağladıkları tespit edilmiştir. Küme içindeki lider firmalar, tedarikçiler ve fuarlar yerel ötesi ağların gelişimini sağlayan başlıca kanallardır. Yerel ötesi bilgi kanallarının gelişiminde Trabzon'daki kuyumculuk sektörünün pazar ve üretim yapısının önemi daha fazladır ve bu yapının iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir.

Şöyle ki, Trabzonlu üreticiler, dış piyasalarda İstanbullu rakipleriyle rekabet edebilecek güce sahip olmadıkları için, başta hasır işlemeciliği olmak üzere Trabzon'a özgü diğer tasarımlarda İstanbullu ihracatçıların ve perakendecilerin/vitrincilerin tedarikçisi konumundadırlar ve bu durumu içselleştirmişlerdir (fakat sermaye, kurumsal ve örgütsel yapısında gelişme olan firmalar bir süre sonra merkezlerini İstanbul'a kaydırmaktadırlar). Ayrıca tedarikçilik durumu Anadolu'daki firmalar için de söz konusudur. Bu nedenlerle Trabzon'daki üreticiler bir yandan tarih boyunca yaptıkları tasarımlar üzerinde uzmanlaşırken, tedarikçisi oldukları firmaların isteklerine göre yeni motifler ve tasarımlar da yapmaktadırlar.

Bunlar arasında hem Anadolu'daki firmaların kendi bölgelerine has motifleri ve tasarımları hem de dış piyasalara hitap eden İstanbul merkezli firmaların talep ettikleri daha evrensel figürler ve tasarımlar yer almaktadır. Bu sayede katılımcıların da ifade ettiği gibi "eskiye göre ürün çeşidi" artmıştır. Yerel ötesi bu bilgi kanalları sektörün en önemli bilgi "otobanına" dönüşmüş durumdadır. Nitekim Eskişehir'de yapılmış olan çalışmalarda (Altuğ, 2017; Altuğ ve Yılmaz, 2018) müşterilerin ya evrensel ya da kendi kültürlerine ait figürleri lületaşında görmek istedikleri sonucuna ulaşılmıştı. Aynı bilgi tabanına sahip bu iki sektörde benzer sonuçlara ulaşılmış olması sembolik sektörlerin küreselleşme olgusu altında olduğunu, inovasyon için dış kaynaklı bilgiye ihtiyacın ya da talebin arttığını göstermektedir. Bu durumun gelişmesinde elbette talebin ve piyasa çeşitliliğinin de önemli olduğunu vurgulamak gerekir.

Çalışmanın odaklandığı bir diğer konu ise, sektördeki firmaların inovasyon düzeyine göre bilgi ve öğrenme kanallarında farklılaşmaların olup olmadığı idi. Hem betimsel analizler hem de çapraz tablolar firmaların inovasyon seviyesine göre bilgi ve öğrenme kanallarının farklılaştığını göstermiştir. Aynı sonuçlar ki-kare analizleri ile de istatistiksel olarak desteklenmiştir.

Esasında her iki gruptaki firmalar için de inovasyon süreçlerinde en önemli bilgi türü örtük bilgi olarak tespit edilmiştir. Ancak inovasyon performansı yüksek olan firmalarda bu durum daha öne çıkmıştır. Diğer taraftan açık bilgi kanallarının firmalar için önemi beklendiğinden daha yüksek çıkmıştır. Analitik bilgi kanallarının süreçteki etkisi ise beklendiği gibi düşük çıkmıştır.

Bilgi türleri ve kanallarındaki bu çeşitlenmeye karşılık öğrenme süreçleri her iki gruptaki firmalar için de benzer çıkmıştır. Çünkü sektörde bilgi aktarımı mekânsal yakınlık temelinde usta-çırak ilişkisi ile yaparak-uygulayarak öğrenme süreçleriyle mümkündür.

Sonuç olarak bu araştırma Trabzon kuyumculuk kümesinin kurumsal ve organizasyonel olarak desteklenmesi, firmaların rekabet gücünün artırılması için gerekli olan alt yapının sağlanması ve ihracata

teşvik edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü bu suretle firmaların hem sermaye yapıları iyileşecek hem de inovasyon süreçlerinde gerekli olan küresel bilgi ve öğrenme ağlarına eklenerek rekabet güçleri artacak ve sürdürülebilir bir gelişme sağlayabileceklerdir. Aksi takdirde İstanbul ve Anadolu sermayesinin taşeronu olarak daha düşük katma değerli süreçlerde varlık mücadelesi vermeye devam edeceklerdir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Saha çalışması esnasında yardımcı olan Giresun Üniversitesi'nden öğrencim Gamze Gedikli 'ye ve kolaylaştırıcılığından dolayı Trabzon Saatçiler ve Kuyumcular Odası'na teşekkür ederim.

Notlar:

¹ İngilizce “innovation” kelimesinin Türkçe okunuşu olan “inovasyon”nun Türkçe karşılığı Türk Dil Kurumu web sitesinde “yenileşim” olarak ifade edilmektedir (www.sozluk.gov.tr). Türkçe literatürde yaygın olarak “inovasyon” kullanılmaktadır. Çalışmamızın bağlamına bu kullanım uygun olduğu için, “yenileşim” yerine “inovasyon”u kullanmayı tercih ettik.

² “Yerel ötesi” kavramı, metin genelinde bölgesel, ulusal ve ulusüstü ölçekleri kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

Knowledge, Learning and Innovation Channels in Symbolic Knowledge Based Sectors: The Case of Trabzon Jewelry Cluster

Fatih Altuğ**^a

Submitted: 08.08.2020

Accepted: 01.12.2020

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In the basis of the cluster approach is the concentration of small and medium-sized firms in highly specialized sectors in a specific location and their horizontal integration with economic, social and spatial networks (Köroğlu, Eceral and Varol, 2012). Although clustering came to the fore with Porter (1998a), it actually dates based on the agglomeration economies of Marshall (1920). Agglomeration economies refer to externalities arising from the localization of firms located in the same location (Altuğ, 2020; Kıymalıoğlu and Ayoğlu, 2011; Müderrisoğlu and Gezici Korten, 2015; Porter, 1998a; Saxenian, 1994; Shaver and Flyer, 2000;).

Clusters are environments that include suppliers, companies in relevant industries, institutions that provide information, research and technical support, depending on their depth and development (Porter, 1998b: 10). Thanks to these environments, companies gain advantages in terms of joining the networks necessary for their survival in competitive markets and accessing the information and learning channels required for innovation (Cooke, 2001).

Clustering is very important for the performance of companies in symbolic knowledge-based sectors where knowledge develops at any moment and learning continues throughout life, innovation develops in a dualistic / dual structure between tradition and popular culture. Because the sustainability of the symbolic sectors based on handicrafts depends on the coexistence of artisans, just like the "bazaar" culture in the Seljuk and Ottoman Empire for thousands of years. For these reasons, there is a high tendency to cluster in the jewelry sector, where craftsmanship, art, culture and creativity are objectified in the real sense, and it is even a sector that can survive through cluster (Eceral, Köroğlu and Uğurlar, 2009: 123; Scott, 2000).

This study has two purposes. The first is to identify the knowledge and learning channels required for innovation in a traditional cluster based on symbolic knowledge. The second is to reveal whether there is a differentiation between the innovation performance of the companies in the cluster and their knowledge and learning channels. Hence, local and non-local networks of innovation processes in a traditional cluster will be determined.

The data of the study were obtained via surveys. The population of the research consists of 57 jewelers operating in workshop type benches, which have a natural cluster feature in Trabzon. 32 firms from the population were selected as a sample using random and snowball sampling method. Surveys had been

* **Corresponding Author:** fatih.altug@omu.edu.tr

^a Ondokuz Mayıs University, Geography Department, Kurupelit Campus Atakum/Samsun/Turkey, <https://orcid.org/0000-0001-9163-6116>.

conducted face to face. The data were analyzed with the SPSS 23 package program, and the excel program was also used.

Methodology

In the study the scale developed by Altuğ was used (2017). The dependent variable of the study is innovation, and the independent variables are knowledge and learning channels. The population of the research consists of 57 jewelers operating in workshop type benches in Trabzon. A survey has been applied to 32 jewelers from the population by random and snowball sampling method. In addition, secondary data have been obtained from Trabzon Chamber of Jewelry and Watchmakers. The data has been analyzed in SPSS 23.0 program.

Results

The relationship between the dependent variable of the study and the independent variables were tried to be interpreted with the help of cross tables (Table 1). It has been observed that the tacit knowledge channels are important and very important at the rate of 87.5% for companies in the group with high innovation performance, while this rate is 57.4% for companies with low innovation performance.

As a result, it can be concluded that tacit knowledge channels positively affect the innovation performance of firms, while low-performing firms have low performance owing to the fact that they are trying to access knowledge through external sources of knowledge and cannot internalize these knowledges. Because it is easier to access codified knowledge, but it takes time to absorb and interpret it (Altuğ, 2019). It was also determined in the cross tables that companies in this situation need the support of universities and other institutions that produce analytical knowledge (Table 1).

Table 1. Cross tables on knowledge channels

Innovation performance	Tacit knowledge channels					Total %
	Very unimportant	Unimportant	No idea	Important	Very important	
Low	8,3	16,7	16,7	16,7	41,7	100
High	0,0	0,0	12,5	37,5	50,0	100
Rate in the total	5,0	10,0	15,0	25,0	45,0	100
Innovation performance	Codified knowledge channels					Total %
	Very unimportant	Unimportant	No idea	Important	Very important	
Low	8,3	25,0	41,7	8,3	16,7	100
High	12,5	25,0	12,5	25,0	25,0	100
Rate in the total	10,0	25,0	30,0	15,0	20,0	100
Innovation performance	Analytical knowledge channels					Total %
	Very unimportant	Unimportant	No idea	Important	Very important	
Low	16,7	16,7	25,0	33,3	8,3	100
High	25,0	12,5	37,5	12,5	12,5	100
Rate in the total	20,0	15,0	30,0	25,0	10,0	100

When the table 2, which shows the relationship between the learning processes of the firms and the innovation performance groups, is examined, it is seen that the individual learning processes of skill (know-how) in which tacit knowledge is transferred or doing-using/mentor-protege relationship have the same importance in both groups.

Table 2. Cross tables on learning types

Innovation power/ skill	Rate in the innovation power	Individual Learning Process					Total %
		Very unimportant	Unimportant	No idea	Important	Very important	
Low	%	8,3	8,3	0	8,3	75	100
High	%	0	0	0	25	75	100
Rate in the total	%	5	5		15	75	100
Innovation power/ skill	Rate in the innovation power	Collective Learning Process					Total %
		Very unimportant	Unimportant	No idea	Important	Very important	
Low	%	0	8,	16,7	50	25	100
High	%	0	25	0	25	50	100
Rate in the total	%	0	15	10	40	35	100

The dependent variable of our study is "the innovation performance of companies". Independent variables are factor groups belonging to knowledge and learning variables formed as a result of factor analysis. The null hypothesis and alternative hypotheses expressing the mutual relationship for each variable were created. Null (H_0) and alternative hypotheses (H_a) regarding whether there is a relationship between the innovation performance of companies and knowledge types and channels are as follows:

H_0 : There is no significant relationship between the innovation performance of companies and their access to knowledge channels.

H_a : There is a significant relationship between the innovation performance of firms and their access to knowledge channels.

Pearson's chi-square (χ^2) test value is 10.430 and the significance value is $p = 0.005$ according to Monte Carlo Exact Test results in the cross tables created for the relationship between variables (Table 3). When the margin of error (alpha value / significance level) is taken as 0.05, it will be $0.005 < 0.05$. In this case, H_a was accepted.

Table 3. Chi-square test results related to knowledge access channels

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Monte Carlo Sig. (2-sided)		Monte Carlo Sig. (1-sided)			
				Significance	99% Confidence Interval		99% Confidence Interval		
					Lower Bound	Upper Bound	Significance	Lower Bound	Upper Bound
Pearson Chi-Square	10,430 ^a	2	,005	,005 ^b	,003	,006			
Likelihood Ratio	10,476	2	,005	,006 ^b	,004	,008			
Fisher's Exact Test	10,307			,006 ^b	,004	,008			
Linear-by-Linear Association	9,550 ^c	1	,002	,002 ^b	,001	,003	,001 ^b	,000	,002
N of Valid Cases	426								

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 35,57.

b. Based on 10000 sampled tables with starting seed 2000000.

c. The standardized statistic is -3,090.

Null (H_0) and alternative hypotheses (H_a) regarding whether there is a relationship between the innovation performance of firms and learning types and channels are as follows:

H₀: There is no significant relationship between the innovation performance of firms and learning styles.

H_a: There is a significant relationship between the innovation performance of firms and learning styles.

Pearson's chi-square (x²) test value is 9,246 and the significance value is p = 0,002 according to Monte Carlo Exact Test results in the cross tables created for the relationship between variables (Table 4). When the margin of error (alpha value / significance level) is taken as 0.05, it will be 0.002 < 0.05. In this case, H was considered an alternative.

Table 4. Chi-square test results on learning types

	Value	Df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	9,246 ^a	1	,002		
Continuity Correction ^b	8,754	1	,003		
Likelihood Ratio	9,268	1	,002		
Fisher's Exact Test				,002	,002
Linear-by-Linear Association	9,234	1	,002		
N of Valid Cases	784				

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 97,45.

b. Computed only for a 2x2 table

Discussion and Conclusion

Research findings support the findings of Breschi and Malerba (2005) by revealing that the knowledge and learning channels required for innovation processes in the Trabzon jewelry cluster are strengthened by local and trans-local relations.

On the other hand, relations in Trabzon jewelry cluster, which could not create a synergy like the Istanbul jewelry cluster (Köroğlu, 2012), developed within the framework of the sectoral complementarity principle. In the sector where horizontal relations are developed intensively, trust is very important in establishing relations due to the high added value. In the sector where design and skill turn into output as innovation, knowledge transfer and learning processes are also carried out on the basis of trust and face-to-face relationships (Altuğ and Yılmaz, 2018; Asheim et al., 2007; Manniche, 2012; Martin and Moodysson, 2011). However, for the success of the cluster, the know-how of individuals in the sector is not sufficient for the sustainability of innovation (Armatlı Köroğlu, 2004; Asheim and Coenen, 2005; Köroğlu, 2012). In accordance with the literature, it has been determined that the jewelers in Trabzon have access to the knowledge required for innovation through trans-local channels. Leading companies, suppliers and fairs in the cluster are the main channels for the development of translocal networks.

Another issue that the study focused on was whether there were differences in knowledge and learning channels according to the innovation level of the companies in the sector.

Both descriptive analyzes and cross tables have shown that information and learning channels differ according to the innovation level of the companies. The same results were supported statistically by chi-square analysis.

As a result, this research reveals that the Trabzon jewelry cluster should be supported institutionally and organizationally, the infrastructure required to increase the competitiveness of the companies and the export should be encouraged.

Referanslar/References

- Akın, H. (2008). *Kuyumculuk Sektörünün Vergilendirilmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Akmermer, B., Ayyıldız, H. (2016). Kuyumculuk sektörünün Porter'in beş güç modeli ile rekabetçilik analizi: Trabzon ili örneği. *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 33-46. http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_1ddf6.pdf
- Altuğ, F. (2017). *Yakınlık Türlerinin Farklı Bilgi Tabanlarına Sahip Sektörlerde Bilgi, Öğrenme ve Yenilik Süreçlerine Etkisi: Eskişehir Örneği*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Altuğ, F. (2019). İnovasyonun coğrafyası: Bilgi türleri ile bilgi yayılma kanalları arasındaki yapısal ilişkiler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 17(1), 1-24. doi: 10.33688/aucbd.544383
- Altuğ, F. (2020). İnovasyonun coğrafyası: Coğrafi ve ilişkisel yakınlıkların bilgi yayılması ve öğrenme süreçlerine etkisi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(1), 151-165. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd>
- Altuğ, F., Yılmaz, M. (2018). Farklı bilgi tabanlarına sahip sektörlerde yakınlık türlerinin bilgi, öğrenme ve yenilik/inovasyon süreçlerine etkisi: Eskişehir örneği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 844-881. doi: 10.33171/dtcfjournal.2018.58.1.40
- Armatlı Köroğlu, B. (2004). *SME Networks as New Engines of Economic Development and Innovativeness*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Asheim, B., Gertler, M. S. (2004). The Geography of Innovation: Regional Innovation Systems. Jan Fagerberg, David C, Mowert, Richard R. Nelson (Eds.) *The Oxford Handbook of Innovation* içinde 291-317. Oslo, Berkeley ve New York: Oxford University Press.
- Asheim, B., Coenen, L. (2005). Knowledge Bases and regional innovation systems: Comparing Nordic clusters. *Research Policy*, 34(8), 1173-1190. doi:10.1016/j.respol.2005.03.013
- Asheim, B., Coenen, L., Vang, J. (2007). Face-to-face, buzz and knowledge bases: Socio-spatial implications for learning and innovation policy. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 25, 655-670. . doi:10.1068/c0648
- Asheim, B., Boschma, R., Cooke, P. (2011). Constructing regional advantage: Platform policies based on related variety and differentiated knowledge bases. *Regional Studies*, 45(7), 893-904. doi.org/10.1080/00343404.2010.543126
- Başkaya, M. (2014). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon'da Ekonomik Hayat*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Bell, G. G. (2005). Clusters, networks, and firm innovativeness. *Strategic Management Journal*, 26(3), 287-295. doi: 10.1002/smj.448
- Branzei, O., Vertinsky, I. (2006). Strategic pathways to product innovation capabilities in SMEs. *Journal of Business Venturing*, 21(1), 75-105. doi: 10.1016/j.jbusvent.2004.10.002
- Breschi, S., Malerba, F. (2005). *Clusters, Networks and Innovation*. Oxford: Oxford University Press.
- Büyükoztürk, Ş. (2009). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analiz El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cantekin, H. M. (2014). *Türk Kuyumculuk Sektöründe Güvenin Karanlık Yüzü: Nitel Bir Değerlendirme*. Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Cooke, P. (2001). Regional innovation systems, clusters, and the knowledge economy. *Industrial and corporate change*, 10(4), 945-974. <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=ccc37daa-4223-4f4f-8125-0f9bd2feb5b4%40sessionmgr4006>
- Çiğdem, S. (2007). Eskiçağ'da Trabzon limanı: Askeri ve ekonomik yönden gelişimi ve doğu-batı ilişkilerindeki rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 133-155. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex->

1423871720.pdf

- Demirliçil, H. (2018). Parametrik Olmayan (Non Parametric) Hipotez Testleri. Şeref Kalaycı (Ed.), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* içinde (85-112). Ankara: Dinamik Akademi.
- Durucu, N. (2015). Trabzon kuyumculuğu. *Uluslararası Karadeniz Havzası Halkbilim Araştırmaları Dergisi*, 3, 112-183. https://drive.google.com/file/d/0B_UAtINCnrnY1MxZ2Rja3o3dUUU/view
- Eceral, T. Ö., Köroğlu, B. A., Uğurlar, A. (2009). Jewellery clusters: Comparative evaluation of İstanbul Kapalıçarşı and world cases. *Ekonomik Yaklaşım*, 20(70), 121-143. doi:10.54 55/ey.10683
- Elçi, Ş. (2007). *İnovasyon: Kalkınma ve Rekabetin Anahtarı*. Ankara: Nova Yayıncılık.
- Eraydın, A., Armatlı-Köroğlu, B. (2005). Innovation, networking and the new industrial clusters: The characteristics of networks and local innovation capabilities in the Turkish industrial clusters. *Entrepreneurship & Regional Development*, 17(1), 237-266. doi:10.1080/0898562 0500202632
- Evliya Çelebi. (2008). Seyahatname. Yücel Dağlı ve Ali Kahraman (Eds.), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Cilt 2). İstanbul: YKY.
- Evren, Y. (2010). *İstanbul'da Kültür Ekonomisini Döndüren Çarklardan Biri: Mücevher Tasarımı ve Kuyumculuk: Sektörel Araştırma Raporu*. İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: İstanbul. http://www.envanter.gov.tr/files/yayin/ISTANBULDA_MUCEVHER_TASARIMI.pdf
- Gregersen, B., Johnson, B. (1997). Learning economies, innovation systems and European integration. *Regional Studies*, 31(5), 479-490. <https://doi.org/10.1080/00343409750132270>
- Guta, C., W. (2011). *Effects of Learning and Innovation on Development: The Case of Malawi*. The University of Manchester, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manchester. https://www.research.manchester.ac.uk/portal/files/54513407/FULL_TEXT.PDF
- Gürbüz, M., Bilici, S. (2012). *Kuyumculukta Bölgesel Uzmanlaşma ve Kümelenme: Kahramanmaraş Örneği*. TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, (185-195), Ankara. http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/sem7_24.pdf
- Kalaycı, Ş. (2018). Faktör Analizi. Şeref Kalaycı (Ed.), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* içinde (321-335). Ankara: Dinamik Akademi.
- Keeble, D., Lawson, C., Moore, B., Wilkinson, F. (1999). Collective learning processes, networking and 'institutional thickness' in the Cambridge region. *Regional Studies*, 33(4), 319-332. <https://doi.org/10.1080/713693557>
- Kirat, T., Lung, Y. (1999). Innovation and proximity: Territories as loci of collective learning processes. *European Urban and Regional Studies*, 6(1), 27-38. https://www.researchgate.net/profile/Thierry_Kirat/publication/258136797_Innovation_and_Proximity_Territories_as_Loci_of_Collective_Learning_Processes/links/555b41c708ae6aea08169853.pdf
- Kıymalıoğlu, Ü., Ayoğlu, D. (2011). Türk imalat sanayinde yığılma ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(2), 198-209. <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/viewFile/109/125>
- Köroğlu, B. A. (2012). İstanbul kuyumculuk kümesi yenilik ve tasarım kapasitesi. *Ekonomik Yaklaşım*, 23(84), 81-102.
- Köroğlu, B. A., Eceral, T. Ö., Varol, Ç. (2012). Sanayi kümelerinde ağların mekânsal örüntüsü: İstanbul kuyumculuk sektörü üretim ağları. *METU JFA*, 29(1), 119-138. doi:10.4305/METU. JFA.2012.1.7
- Köse, B. A. (2012). *Ortaçağda Trabzon ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Manniche, J. (2012). Combinational knowledge dynamics: On the usefulness of the differentiated knowledge bases model. *European Planning Studies*, 20(11), 1823-1841. <https://doi.org/10.1080/09654313.2012.723423>
- Marshall, A. (1920). *Principles of Economics*. London: Macmillan.
- Martin, R., Moodysson, J. (2011). Comparing knowledge bases: On the geography and organization of knowledge sourcing in the regional innovation system of Scania, Sweden. *European Urban and Regional Studies*, 20(2), 170-187. doi: 10.1177/0969776411427326
- Mattes, J. (2012). Dimensions of proximity and knowledge bases: Innovation between spatial and non-spatial factors. *Regional Studies*, 46(8), 1085-1099. <https://doi.org/10.1080/00343404.2011.552493>
- Müderrişoğlu, B., Gezici Korten, E. F. (2015). Mevcut yığılmaların kümelenmeye dönüşümünde ilişkilerin mekânsal dağılımı ve yakınlık olgusu. *Planlama Dergisi*, 25(2), 107-121. doi: 10.5505/planlama.2015.40085

- Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD, 1996). *The Knowledge-Based Economy*. OECD: Paris
<https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=OCDE/GD%2896%29102&docLanguage=En>
- Özbek, O. (2009). *Kuyumculuk Sektörü İzmir'in Turizm Merkezi Olma Hedefinde Anahtar Rol Oynayabilir*. İzmir: İzmir Ticaret Odası. http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/kuyumculuk_sektoru_izmirin_turizm_merkezi_o_ozbek_26.04.2012%2019-26-23.pdf
- Özdamar, K. (2015). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
- Porter, M. (1998a). *Clusters and the New Economics of Competition* (Vol. 76): Harvard Business: Boston.
- Porter, M. (1998b). *On Competition*. Boston M.A.: Harvard Business Press
- Saxenian, A. L. (1994). *Regional Advantage: Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128*. Cambridge: Harvard University Press.
- Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Scott, A. J. (2000). *The Cultural Economy of Cities: Essays on the Geography of Image-Producing Industries*. London: Sage.
- Seymen, N. (2018). *Geçmişten Günümüze Zanaat ve Zanaat Mekânlarının Değişimi: Trabzon Kenti Örneği*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Shaver, M. J., Flyer, F. (2000). Agglomeration economies, firm heterogeneity and foreign direct investment in the United States. *Strategic Management Journal*, 21(12), 1175-1193. <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=a1cb0e09-8f72-468f-aae8-4543798f3682%40pdc-v-sessmgr05>
- Şahinalp, M. S., Günel, V. (2012). Osmanlı şehircilik kültüründe çarşı sisteminin lokasyon ve çarşı içi kademlenme yönünden mekansal analizi. *Milli Folklor*, 24(94), 149-166.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2015). *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı*. Mustafa Baloğlu, (Çev.), Ankara: Nobel.
- Tan, B. S., Thai, V. V. (2015). Global knowledge hubs: Introducing a new conceptual model. *International Journal of Knowledge-Based Development*, 6(2), 131-151. http://www.mimt.gov.ir/parameters/mimt/modules/cdk/upload/content/file_manager/12182/1452523970469hp340qsv4a1bj38dek4m9m3rk1.pdf#page=48
- Ticaret Bakanlığı. (2018). *Mücevherat Sektör Raporu*. Ankara: İhracat Genel Müdürlüğü Maden, Metal ve Orman Ürünleri Dairesi.
- Ticaret Bakanlığı. (2020). *Mücevherat Sektör Raporu*. Ankara: İhracat Genel Müdürlüğü Maden, Metal ve Orman Ürünleri Dairesi. <https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/M%C3%9CCEVHERAT%20SEKT%C3%96R%20RAPORU%202020.pdf>
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM, 2020). İhracat Rakamları. 02.06.2020 tarihinde <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> adresinden alındı.
- Trabzon Yatırım Destek Ofisi. *Yatırım Destek ve Tanıtım Stratejisi: Trabzon*. <https://www.doka.org.tr/dosyalar/editor/files/trabzon-ili-yatirim-destek-ve-tanitim-stratejisi.pdf>
- Tuncel, C. O. (2012). *İnovasyon Sistemleri ve Ekonomik Gelişme: Bursa Bölgesi İmalat Sanayinde İnovasyon Süreçleri Üzerine Bir Alan Araştırması*. Bursa: Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020). Dış Ticaret İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046
www.trabzonvakfi.org.tr. Erişim Tarihi 06Temmuz 2020
www.sozluk.gov.tr/ Erişim tarihi 26 Ekim 2020

Yüksek Çözünürlüklü ERA-Interim ve HadGEM2-CC Model Verilerine Göre Türkiye'nin Güncel ve Gelecekteki Holdridge Ekolojik Bölgeleri

Current and Future Holdridge Ecological Zones for Turkey Using High Resolution ERA-Interim and HadGEM2-CC Model Data

Erkan Yılmaz^{*a}

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI:
10.33688/aucbd.778259

Makale Geçmişi:

Geliş: 21.11.2020

Kabul: 08.01.2021

Anahtar Kelimeler:

Holdridge Ekolojik Bölgeleri

Türkiye Biyomları

İklim Değişikliği

HadGEM2-CC Verileri

ERA-Interim Verileri

Öz

Holdridge ekolojik bölgeleri (HEB), iklim sınıflandırma amacıyla kullanılmakta, ayrıca biyom tanımlaması sunmaktadır. Bu çalışmada yüksek çözünürlüklü ERA-Interim ve gelecek durumu yansıtan HadGEM2-CC modeli verileri kullanılarak, Türkiye'nin güncel, 2041-2060 ve 2061-2080 dönemleri için HEB ve bu dönemlere ait tümleşik HEB sınırları oluşturulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre 2041-2080 döneminde Türkiye'de alçak irtifa ve dağönü kuşakları genişlerken dağlık, yarı alpin ve alpin sahaların daralmakta karlı sahalar ise neredeyse ortadan kalkmaktadır. Türkiye'de 2041-2060 döneminde kurak sahalar ortaya çıkmakta, yarı kurak ve yarı nemli sahalar artmakta, nemli, çok nemli, aşırı nemli ve yarı doymun sahalar ise daralmaktadır. Günümüzde Türkiye'de çöl çalılıkları, dikenli çalılıklar, dikenli stepler, stepler, kurak ormanlar, nemli ormanlar, ıslak ormanlar, yağmur ormanları, tundralar ve soğuk çöl biyomları ile buzul alanları bulunmaktadır. 2041-2060 döneminde çok kurak orman biyomu ortaya çıkarken, 2061-2080 döneminde buzul alanları ortadan kalkmaktadır. Çalışmada ayrıca HEB sınıflarının belirlenmesi pratik hale getiren bir yöntem geliştirilmiştir.

Article Info

Research Article

DOI:
10.33688/aucbd.778259

Article History:

Received: 21.11.2020

Accepted: 08.01.2021

Keywords:

Holdridge Ecological Zones

Biomes of Turkey

Climate Change

HadGEM2-CC Model Data

ERA-Interim Data

Abstract

Holdridge ecological zones (HEB) are used for climate classifications and contain biome identification. In this study, using high-resolution ERA-Interim and HadGEM2-CC model data, current, 2041-2060 and 2061-2080 periods HEB zones of Turkey have been created. According to the obtained results, while premontane and lower montane belts are expanded in Turkey, subalpine, alpine and alvar belts are narrowing during the 2041-2080 period. Arid regions that not been in Turkey now appears during the 2041-2060 period. While semi-arid and sub-humid areas are increasing, humid, per-humid, super humid and semi-saturated areas are decreasing in this period. Desert shrubs, thorn woodlands, thorn steppes, steppes, dry forests, moist forests, wet forests, rain forests, tundra and cold desert biomes has been determined in current Turkey conditions. While very arid forest biome appears in 2041-2060 period, glacial areas disappear in 2061-2080 period. A method that makes determination of HEB classes practical has been developed.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: erylilmaz@ankara.edu.tr

^a Ankara Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Ankara/Türkiye, <http://orcid.org/0000-0002-3821-3648>.

1. Giriş

Küresel çapta kullanılan birçok iklim sınıflandırması bulunmakta, bunlar arasında Köppen-Geiger (1954), Thornthwaite (1948), Trewarta (1968), Holdridge (1947) sınıflandırmaları yer almaktadır. Farklı yöntemlerle uygulanan bu sınıflandırmaların her birinin kullanım alanları birbirinden farklılık olmakta, küresel ölçekteki sınıflandırmalarında Köppen-Geiger (Kottek vd., 2006; Peel, Finlayson ve McMahon, 2007) daha fazla kullanılırken, daha küçük sahalar ve özellikle hidrografiya ile ilgili çalışmalarda Thornthwaite yöntemi tercih edilmektedir. Bu sınıflandırmalar, genel olarak, sıcaklık ve yağış değişkenleri ile üretilmekte, sonuçları ise sıcaklık, nemlilik, mevsimsel değişkenlik açısından ortaya koyulmaktadır. Holdridge sınıflandırmasına göre de ekolojik bölgeler ve kuşaklar elde edilmekte, diğerlerinden farklı olarak bu sınıflamada biyom tanımlaması da yer almaktadır. Bu türden bir tanımlama Erinç yağış etkinlik sınıflandırmasında (Erinç, 1965) bulunsa da Holdridge biyomları daha ayrıntılıdır.

Türkiye'nin iklim bölgeleri ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmakta, bunlar arasında Thornthwaite (Erinç, 1949; Şensoy ve Ulupınar, 2015; Yılmaz ve Çiçek, 2016), Köppen (Yılmaz ve Çiçek, 2018), Erinç (Güngör, 2019; Şensoy ve Ulupınar, 2015), De Martonne (Güngör, 2019; Şensoy ve Ulupınar, 2015), Aydeniz (Güngör, 2019), Peltier (Gönençgil ve Sarıgül, 2018) ve Sezer iklim sınıflandırmaları (Güngör, 2019; Sezer, 1988) bulunmaktadır. Türkiye'de Holdridge ekolojik bölgeleri (HEB) ile ilgili çalışmalar da yapılmış (Tatlı ve Dalfes, 2016; Tatlı, 2017; Tekin, Tatlı ve Koç, 2018), bu araştırmalar istasyon tabanlı kalmış, bölge sınırları tam olarak belirlenmemiştir. Küresel ölçekte de HEB sınırları belirlenmiş olmasına rağmen (Leemans, 1990), bu sınırların ayrıntısı düşük, Türkiye'yi temsil etme kabiliyeti azdır.

Küresel iklim modelleri ile yer yüzeyi ve atmosfer katları belli kurallara göre modellenerek, karbondioksit salım senaryolarına göre geleceğe dair öngörüler elde edilmekte, bu öngörüler sayesinde farklı iklim elemanlarına ait değerler belirlenerek, gelecekteki olası ortam koşulları ortaya koyulabilmektedir (Kattsov, vd., 2013). Bu modellere ait öngörüler, düşük çözünürlükte oldukları için, ölçek küçültme yöntemi uygulanarak bölgesel, daha ayrıntılı sonuçlar elde edilebilmektedir. Türkiye için de çeşitli iklim modeli sonuçları değerlendirilmiş, özellikle mevsimsel yağış ve sıcaklık koşullarındaki değişimler incelenmiştir (Demir, Kılıç ve Çoşkun, 2008; Gürkan, vd., 2016; Önel ve Semazzi, 2009; Öztürk, vd., 2012). Yine bu modellere bağlı olarak, akımlarda oluşabilecek farklılıklar (Bozkurt ve Sen, 2013), kültür bitkilerinin (Baydar ve Kanber, 2012; Deveci, Konukcu ve Altürk, 2019; Kapur, Koç ve Özekici, 2012; Ustaoglu ve Karaca, 2014) ve doğal bitki örtüsü yaşam alanlarında oluşabilecek değişimler (Arslan ve Örucü, 2019; Çoban, Örucü ve Arslan, 2020; Mert, vd., 2016; Sarıkaya, Karaceylan ve Sen, 2018; Walas, vd., 2019) incelenmiştir. Bu tür çalışmalar ya bölgesel ölçekte kalmış ya da tek bir canlı ortamına yönelik değişimler araştırılmış, Türkiye'nin geneline yayılan bir ortam değişim çalışması yapılmamıştır.

Holdridge ekolojik bölgeleri, yıllık toplam evapotranspirasyon miktarının yıllık toplam yağışa oranlanması ile elde edilen bir sistemde, biyomların tanımlanmasını sağlamakta, ortam değişimini iyi göstermektedir. Türkiye'nin HEB sınırlarının belirlenmesi ve bu sınırlarda iklim değişikliği ile

oluşabilecek farklılıkların belirlenmesi, başta biyoçeşitlilik olmak üzere tarımsal, hidrografik, ormancılık, coğrafi ve bölgesel planlamalar için önemli bir referans noktası oluşturacaktır.

Bu çalışmada, Karger vd. (2017) tarafından küresel ölçekte üretilen aylık toplam yağış ve aylık ortalama sıcaklık verileri kullanılarak, Türkiye'nin güncel HEB sınırları belirlenmiştir. Çalışmada, yaklaşık 1 km'lik veri seti kullanılmış, Türkiye 800 bin nokta ile temsil edilmiş, HEB yükselti ekolojik katları, nemlilik bölgeleri ve biyom sınırları oluşturulmuş, ayrıca bu sınırlar birleştirilerek tümleşik HEB bölgeleri elde edilmiştir. Çalışmada hem 1979-2013 verileri kullanılarak güncel bölgeler elde edilmiş hem de HadGEM2-CC modeli 4.5 senaryosuna bağlı olarak üretilen 1 km çözünürlüklü verilerle, 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerine ait olası HEB sınırları oluşturularak güncel sınırlar ile karşılaştırmaları yapılmıştır. Çalışmanın hem Türkiye iklim literatürüne hem de iklim değişikliğine uyum politikalarına katkı sağlaması amaçlanmıştır. Çalışmada ayrıca HEB yönteminin kullanımını pratik hale getiren bir teknik geliştirilmiştir.

2. Veri ve Yöntem

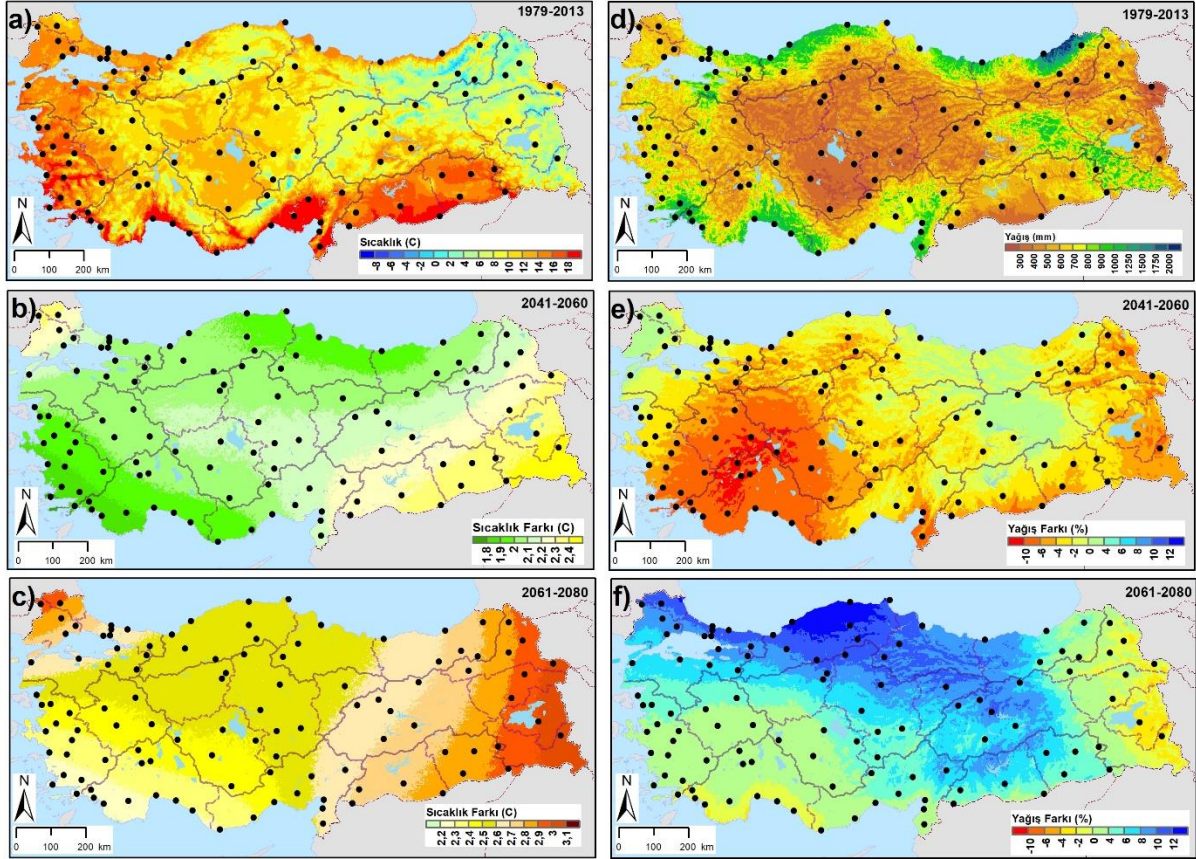
2.1. Veri

Küresel ölçekte yüksek çözünürlüklü klimatolojik veri üretimi Hijmans vd. (2005) ile Fick ve Hijmans (2017) tarafından yapılmış, Türkiye için de iklim sınıflandırmaları çalışmalarında kullanılmıştır (Yılmaz ve Çiçek, 2016, 2018). Bu veriler, kullanılabilir olmasına rağmen, özellikle Tuz Gölü çevresi ile Kuzey Ege-Güney Marmara'yı iyi yansıtmadığı yazarlarca da belirtilmiştir. ECMWF tarafından üretilen (Dee vd., 2011) ERA-Interim yapılandırılmış verilerinin (reanalysis data) çözünürlükleri Karger vd. (2017) tarafından belli yöntemlerle artırılmış, <http://chelsea-climate.org> sitesinden indirilebilir olarak sunulmuştur. Verilerin incelenmesi sonucunda, Türkiye için yukarıda belirtilen sahaları Fick ve Hijmans (2017) verilerine göre daha iyi temsil ettiği anlaşılmış, çalışmada bu veriler kullanılmıştır. Karger vd. (2017) ERA-Interim yapılandırılmış verilerinin yanında farklı iklim modelleri ile üretilen öngörü verilerinin de çözünürlüklerini artırmış, güncel verilerin gelecek ile karşılaştırılmasına imkân sağlamıştır. Çalışmada gelecek dönemi yansıması amacıyla, Türkiye'de sıklıkla kullanılan HadGEM2-ES modeli (Gorguner, Kavvas ve Ishida, 2019; Hepbilgin ve Koç, 2017; Turp, vd., 2014) verilerinin kullanılması istenmiş, bu modele ait verilerin çözünürlüklerinin artırılmadığı görülmüş, bunun yerine aynı model grubundan gelen HadGEM2-CC modeli 2041-2060 ve 2061-2080 dönemi verileri analiz edilmiştir. İklim modellerinde farklı emisyon senaryoları kullanılarak öngörüler yapılmakta, bu çalışmada ortalama bir emisyon salımı öngören RC4,5 standartlarına göre oluşturulmuş iklim modeli verileri kullanılmıştır.

Karger vd. (2017) tarafından üretilen veriler konumsal olarak yaklaşık 1 km (30 saniye) çözünürlüğe sahiptir. Veriler, Albers çift standartlı alan koruyan projeksiyona dönüştürülmüş, bu şekilde metrik sisteme geçilmiştir. Bu şekilde Türkiye için 800 bini aşan noktaya ait güncel (1979-2013) ve gelecek dönemi yansıtan veri setleri oluşturulmuştur.

Elde edilen model verilerinde Türkiye'de 1979-2013 yılları ortalamalarına göre, yıllık ortalama sıcaklık -9.2 (Ağrı Dağı zirvesi) ile 20.5°C (Anamur kıyıları) arasında değişmektedir (Şekil 1a). HadGEM2-CC model verilerinde 2041-2060 yılları arasında ortalama sıcaklıklar tüm Türkiye'de günümüze göre artmakta, en yüksek artışlar, güneydoğu ile kuzeybatıda, en düşük artışlar ise güneybatı

ile Karadeniz kıyılarında görülmektedir (Şekil 1b). 2061-2080 döneminde sıcaklık artışı yükselerek, günümüz ortalamalarına göre 2.2 ile 3.1 °C daha yüksek olmakta, sıcaklık artma bölgesi kuzeydoğuya doğru genişlemektedir (Şekil 1c).

Şekil 1. Çalışmada kullanılan veriler a) 1979-2013 dönemi yıllık ortalama sıcaklık, b) 2041-2060 ve 1979-2013 dönemi yıllık ortalama sıcaklık farkı, c) 2061-2080 ve 1979-2013 dönemi yıllık ortalama sıcaklık farkı, d) 1979-2013 dönemi yıllık ortalama toplam yağış, e) 2041-2060 ve 1979-2013 dönemi yıllık toplam yağış farkı (%), f) 2061-2080 ve 1979-2013 dönemi yıllık toplam yağış farkı (%).

ERA-Interim verilerine göre 1979-2013 yılları arasındaki yıllık toplam yağışlar ise 214 (İğdır çevresi) ile 2884 mm (Hopa güneyi-Balık Dağı) arasında değişmekte, en yüksek yağışlar Doğu Karadeniz Dağları'nda, en düşük yağışlar ise Konya Havzası'nda görülmektedir (Şekil 1d). HadGEM2-CC model verilerinde 2041-2060 döneminde, yıllık toplam yağışlar % -12 ile 4 arasında değişmekte, Türkiye'nin güneybatısında % 10'u aşan yağış azalmaları, sadece Orta Karadeniz ve Yukarı Fırat bölümlerinde % 4'e yaklaşan yağış artışları görülmektedir (Şekil 1e). 2061-2080 döneminde günümüze göre Türkiye'nin doğu sınırı ve çevresi ile güneybatısı haricindeki yerlerde yağışlar artmaktadır. Karadeniz ve özellikle Batı Karadeniz Bölümü'ndeki artışlar % 10'u aşmaktadır (Şekil 1f).

2.2. Yöntem

Holdridge ekolojik bölgelerinin oluşturulması için, yıllık toplam yağış (YTY), biyolojik sıcaklık (BS) ve potansiyel evapotranspirasyon oranı (PEO) kullanılmaktadır (Holdridge, 1947). Bu çalışmada, kullanılan her nokta için önce aylık BS değerleri üretilmiş bu işlem esnasında eşitlik 1 kullanılmıştır.

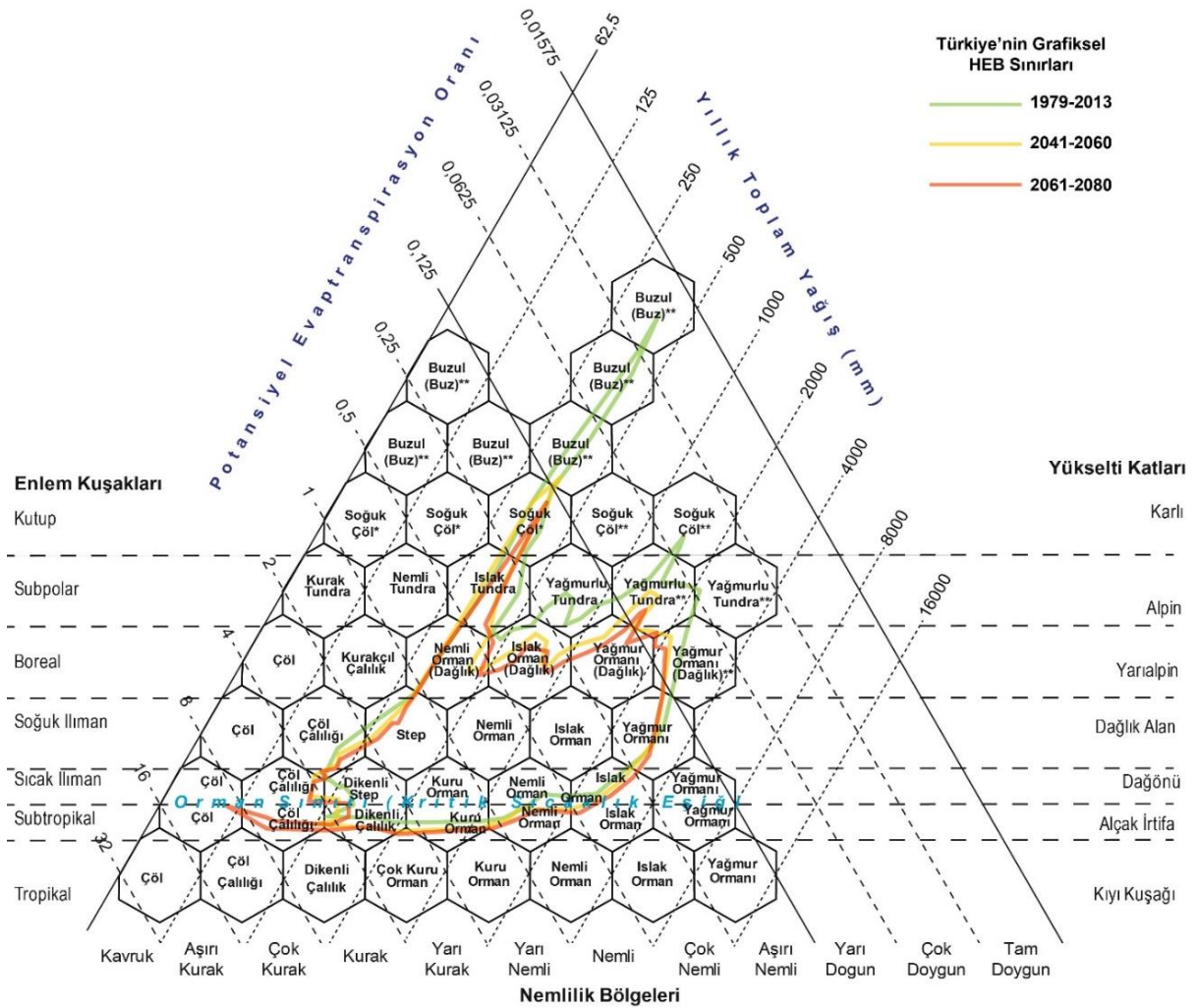
$$BS_a = \begin{bmatrix} S_o \leq 0 & ; & 0 \\ S_o > 0 \text{ ve } S_o < 30 & ; & S_o \\ S_o \geq 30 & ; & 30 \end{bmatrix} \quad [1]$$

Aylık biyolojik sıcaklıkların toplanması ve 12'ye bölünmesi ile yıllık ortalama biyolojik sıcaklıklar (Eşitlik 2) ve eşitlik 3 kullanılarak PEO değerleri belirlenmiştir.

$$BS_y = \frac{1}{12} \sum BS_a \quad [2]$$

$$PEO = \frac{BS_y * 58,93}{YTY} \quad [3]$$

HEB sınıflaması, YTY ve PEO değerinin üçgen grafiğe yerleştirilmesi ile yapılmaktadır (Şekil 2). Grafikte, YTY ve PEO verileri logaritmik olarak verilmekte, bir sahaya-meteoroloji istasyonuna ait veriler grafiğe yerleştirilerek tanımlama yapılmaktadır. Çalışmada 2,5 milyona yakın nokta verisi kullanılmış, her bir nokta verisinin bu grafiğe yerleştirilerek ekolojik bölgenin belirlenmesinin oldukça uzun zaman alacağı anlaşılmıştır. Bu amaçla üçgen grafik, sayısallaştırılmış, her noktası tanımlı bir haritaya çevrilmiştir.

Şekil 2. Çalışmada HEB bölgelerinin belirlenmesi amacıyla kullanılan üçgen grafik (*Daha önce buz olarak çevrilmiş, bu çalışmada buzlu olarak adlandırılmıştır; **Bu altıgenler bu çalışmada adlandırılmıştır.)

Şekil 2'deki üçgen grafik, saatin tersi yönünde 150 derece döndürülmüş, bu sayede apsis (PEO) ve ordinat eksenini (YTY) kesişimi düzlemin 0,0 noktasına getirilmiş, PEO değeri X, YTY ise Y eksenini oluşturacak şekilde bir koordinat düzlemi oluşmuştur. Bu düzlem kullanılırken her iki değişkenin de 2 tabanında logaritması kullanılmış, fakat her iki değer için de 0'ın belirlenebilmesi için, $\log_2 \text{PEO} - \log_2 0,125$ kullanılarak, PEO değeri 0,125 olan değerler $X1=0$ ile gösterilmiş, 0,25 PEO oranına sahip bir nokta ise $X1=1$ ile gösterilmiştir. Benzer şekilde YTY değeri için $\log_2 \text{YTY} - \log_2(62,5)$ formülü uygulanarak, 62,5 mm yağışı olan bir yer için $Y1=0$, YTY değeri 125 olan bir yer ise $Y1=1$ değeri ile gösterilecek şekilde düzenlenmiştir. Devamında, her noktanın bulunduğu yerin tespiti için, 60 derecelik bir kayma zemini oluşturulmuş, her X değeri için $X = \sin 30^\circ \cdot Y1 + X1$, her Y değeri için $Y = \cos 30^\circ \cdot Y1$ işlemleri yapılmış, her nokta-meteoroloji istasyonuna ait Holdridge koordinatları belirlenebilmiştir. Bu koordinat sisteminde, referans noktalara göre, biyom, yükseklik ekolojik katları ve nemlilik sınıfları da ayrı ayrı alanlarla tanımlandığından, koordinat düzlemine yerleştirilen noktalar, konumsal eşleşme (spatial join) kullanılarak, her nokta için HEB tanımlamaları yapılmış ve işlemler tamamlanmıştır.

Holdridge ekolojik bölgeleri ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri için hazırlanmış ve Kuzey Amerika'daki ekolojik şartlar değerlendirilerek tanımlamalar gerçekleştirilmiştir. İlk yapıldığı dönem bazı altıgenler tanımlanmamış (Holdridge, 1947; Holdridge ve Joseph, 1967), daha sonra bazıları adlandırılmıştır (Tatlı ve Dalfes, 2016). Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, mevcut grafikte tanımlanmamış sahalarda belirlenmiş, bu sahalara için yeni altıgen alan tanımlamaları yapılmıştır. Ayrıca tanımlamaların bir kısmının Türkçeye çevirisi, iki saha arasındaki bitki ve hayvan topluluklarının aynı olmaması ve biyomların farklı türlerle temsil edilmesi nedeniyle mümkün olmamaktadır. Bu çalışmada daha önceki çalışmalardan Tekin vd. (2018) ve Atalay (2008)'den yararlanılarak terimler çevrilmiş, bazılarının çevirisi ise yazar tarafından yapılmıştır.

Çalışmada üretilen veri ve yöntem dosyaları, <http://geography.humanity.ankara.edu.tr/turkiye-iklim-arastirmalari/> adresinde kullanıcılara sunulmuştur.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. HEB Sınıflamasına Göre Türkiye'nin Enlem ve Yükseklik Kuşakları

HEB sınıflandırmasında, enlem ve yükselti artışı ekolojik olarak benzer etki yapmakta aynı BS eşik değerlerine göre belirlenmektedir. Fakat, birim enlem ve birim yükselti değişiminden kaynaklanan etki birbirinden farklı olmakta ve her bölge için değişmektedir. Bu açıdan burada işlenecek enlem ve yükseklik kuşakları Türkiye için daha çok yükselti kuşaklarını ifade etmekte ve Türkiye'de 6 farklı HEB yükselti ekolojik kuşağı yer almaktadır. Bunlar, alçak irtifa, dağönü, dağlık alan, yarıalpin, alpin ve karlı kat olarak sıralanmaktadır.

Alçak irtifa kuşağı, 1979-2013 döneminde, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin alçak kesimlerinde görülmekte, 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerinde bölgenin tamamına yakınına kaplamakta, sadece Karacadağ çevresi dağönü kuşağında kalmaktadır (Şekil 4). Bu kuşak, ERA-Interim güncel ortalamalarına göre Akdeniz Bölgesinin kıyı kesiminde ve kıyı ovalarında dağılışı göstermekte, HadGEM2-CC verilerine göre 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerinde alanını genişletse de bu genişleme özellikle akarsu vadileri (Göksu, Aksu, Ceyhan, Seyhan) boyunca olmakta, kıyılarda ise

eğimin yüksek olması nedeniyle ancak dikey yönde değişim görülmekte, bu da genişleme oranını düşürmektedir. Güncel ortalamalarda Ege Bölgesinin grabenleri ve bu grabenlere açılan vadi tabanlarında da hâkim olan alçak irtifa kuşağı, 2041-2060 ve sonraki dönemlerde bu vadiler boyunca ilerlemekte, Kıyı Ege Bölümünün yüksek kısımları haricinde tamamını, İç Ege Bölümünün ise Kıyı Ege Bölümüne komşu, alçak ovalarını-platolarını kaplamaktadır.

1979-2013 ortalamalarına göre Türkiye'nin % 7'sinden fazlasını kaplayan alçak irtifa kuşağı (Çizelge 1), Marmara ve Karadeniz Bölgelerinde görülmemektedir. Bu kuşak, HadGEM2-CC model verilerine göre 2041-2060 ve 2061-2081 dönemlerinde Marmara Bölgesinin yüksek dağlık alanları haricinde tamamına yayılmakta, Karadeniz kıyılarında görülmeye başlamakta, Bafra ve Çarşamba deltalarında hâkim olmaktadır. Güncel ortalamalara göre Türkiye'de 58 bin km² alan kaplayan alçak irtifa kuşağı, 2041-2060 döneminde 134 bin km²'ye yaklaşmakta, 2061-2080 döneminde ise 162 bin km²'yi aşarak, Türkiye'nin beşte birinden fazlasını oluşturmaktadır (Şekil 3, Şekil 4).

Çizelge 1. 1979-2013 ortalamalarına göre (ERA-Interim) Türkiye coğrafi bölgelerinde yükselti-ekolojik katları.

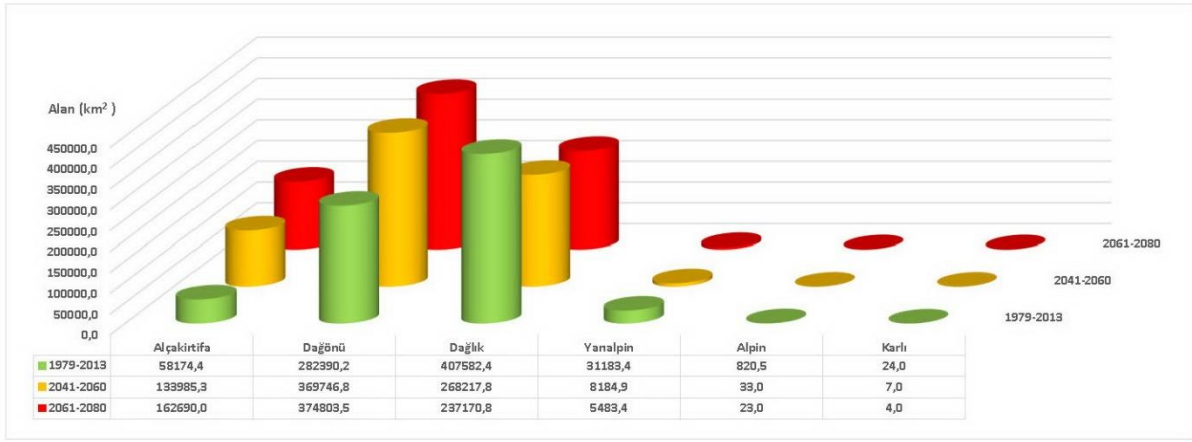
Yükselti Katları	KB	MB	EB	AB	İAB	DAB	GAB	Toplam
Alçak İrtifa- Subtropikal K.	0,0	0,0	15809,6	26235,8	0,0	181,7	15947,2	58174,4
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>27,18</i>	<i>45,10</i>	<i>0,00</i>	<i>0,31</i>	<i>27,41</i>	<i>100,00</i>
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>19,26</i>	<i>23,74</i>	<i>0,00</i>	<i>0,11</i>	<i>25,93</i>	<i>7,46</i>
Dağönü-Sıcak Ilıman Kuşak	25845,3	55784,9	41152,5	38330,2	54114,0	22947,1	44216,2	282390,2
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	<i>9,15</i>	<i>19,75</i>	<i>14,57</i>	<i>13,57</i>	<i>19,16</i>	<i>8,13</i>	<i>15,66</i>	<i>100,00</i>
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	<i>19,27</i>	<i>89,33</i>	<i>50,14</i>	<i>34,68</i>	<i>33,68</i>	<i>13,59</i>	<i>71,90</i>	<i>36,20</i>
Dağlık-Soğuk Ilıman Kuşak	95355,0	6556,5	25093,2	44448,9	105913,3	128881,7	1333,8	407582,4
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	<i>23,40</i>	<i>1,61</i>	<i>6,16</i>	<i>10,91</i>	<i>25,99</i>	<i>31,62</i>	<i>0,33</i>	<i>100,00</i>
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	<i>71,10</i>	<i>10,50</i>	<i>30,57</i>	<i>40,22</i>	<i>65,92</i>	<i>76,33</i>	<i>2,17</i>	<i>52,24</i>
Yarıalp-Boreal Kuşak	12199,8	110,0	20,0	1476,0	623,3	16754,1	0,2	31183,4
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	<i>39,12</i>	<i>0,35</i>	<i>0,06</i>	<i>4,73</i>	<i>2,00</i>	<i>53,73</i>	<i>0,00</i>	<i>100,00</i>
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	<i>9,10</i>	<i>0,18</i>	<i>0,02</i>	<i>1,34</i>	<i>0,39</i>	<i>9,92</i>	<i>0,00</i>	<i>4,00</i>
Alpin-Kutupçevresi Kuşak	715,6	0,0	0,0	27,0	7,0	70,9	0,0	820,5
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	<i>87,21</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>3,29</i>	<i>0,85</i>	<i>8,65</i>	<i>0,00</i>	<i>100,00</i>
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	<i>0,53</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,02</i>	<i>0,00</i>	<i>0,04</i>	<i>0,00</i>	<i>0,11</i>
Karlı-Kutup Kuşağı	3,0	0,0	0,0	0,0	0,0	21,0	0,0	24,0
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	<i>12,49</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>87,51</i>	<i>0,00</i>	<i>100,00</i>
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,01</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>
Toplam	134118,7	62451,4	82075,3	110517,8	160657,6	168856,7	61497,4	780174,8
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	<i>17,19</i>	<i>8,00</i>	<i>10,52</i>	<i>14,17</i>	<i>20,59</i>	<i>21,64</i>	<i>7,88</i>	<i>100,00</i>

Kısaltmalar: KB-Karadeniz, MB-Marmara, EB-Ege, AB- Akdeniz, İAB-İç Anadolu, DAB-Doğu Anadolu, GAB-Güneydoğu Anadolu Bölgesini ifade etmektedir.

Dağönü kuşağı, günümüzde, alçak irtifa kuşağını çevreleyecek şekilde, Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ve Ege Bölgelerinin büyük kısmını kaplamakta, Marmara Bölgesinin yüksek dağlık alanlar haricinde tamamında, Karadeniz kıyılarında, Yeşilirmak ve Kızılırmak vadilerinde, İç Anadolu Bölgesinin batı yarısında ve Yukarı Fırat Bölümünün depresyon alanlarında dağılışı göstermektedir. Model verilerine göre bu kuşak, 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerinde genişlemekte, günümüzde 280 bin km²'yi aşarken (Çizelge 1), bu dönemlerde 370 bin km²'yi geçmekte, Türkiye'nin yarısına yakınına kaplamaktadır (Şekil 3). İklim modellerinden elde edilen sonuçlara göre dağönü kuşağı, İç Anadolu Bölgesinin Yukarı Kızılırmak Bölümü haricinde tamamında, İç Ege, Orta Karadeniz ve Yukarı Fırat Bölümüne hâkim yükselti-ekolojik kuşağı halini almaktadır (Şekil 4). Bu genişlemenin yanında,

günümüzde Marmara Bölgesine hâkim olan dağönu kuşağı, iklim modeli sonuçlarına göre bölgede daralmakta, yerini alçak irtifa kuşağına bırakmaktadır.

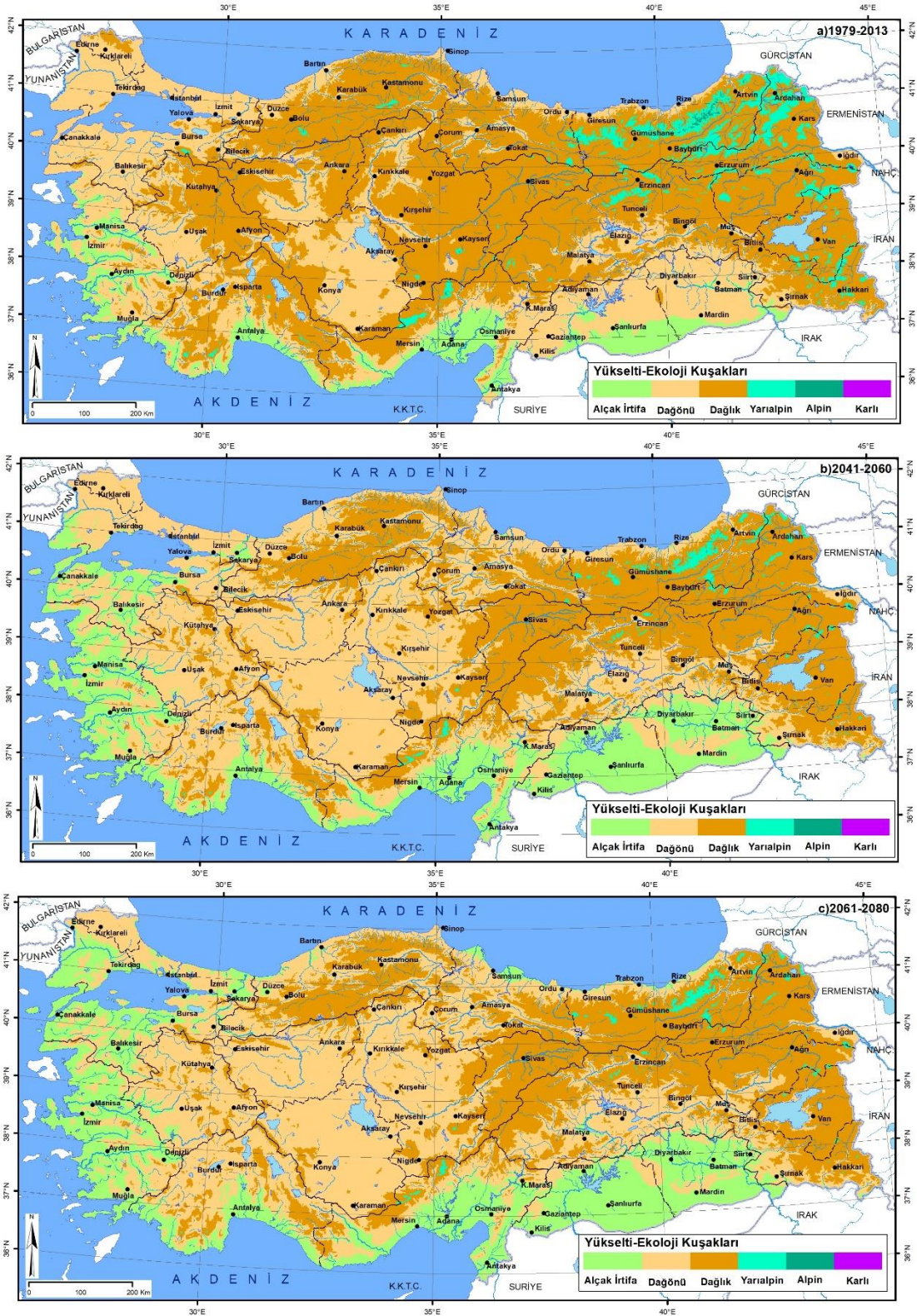
1979-2013 ortalamalarına göre Türkiye’de en geniş alan kaplayan yükselti-ekoloji kuşağı dağlık alandır (Çizelge 1) ve Doğu Anadolu Bölgesinin büyük bir bölümünde, Toros dağlık alanının yüksek kısımlarında, Karadeniz Bölgesinin kıyı kuşağı, ovaları ve yüksek kısımları haricinde kalan kesimlerinde ve İç Anadolu Bölgesi, İç Ege ve Yıldız Dağları Bölümünün yüksek kısımlarında hâkim durumdadır (Şekil 4). Dağlık alanlar, model verilerine göre 2041-2060 döneminde daralarak daha yükseklerle doğru yer değiştirirse de (Şekil 4) Türkiye’nin üçte birinden fazlasını kaplamaktadır (Şekil 3). 2060-2081 döneminde dağlık alanlar daralmaya devam etmekte, alanı 240 bin km²’nin altına inmektedir.

Şekil 3. HEB yükselti-enlem ekolojik kuşaklarının dönemlere göre alanları (km²) ve değişimi (Grafik ölçeği logaritmikdir).

Dağlık kuşaktan daha yüksekte görülen yarıalpin kuşak günümüzde Türkiye’de 30 bin km²’den daha geniş alan kaplamakta (Çizelge 1), Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde dar sahalarda görülse de tüm bölgelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu kuşağın % 90’ından fazlası, Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesinin yüksek kısımlarında karşımıza çıkmaktadır. Alpin kat ise, Akdeniz, İç ve Doğu Anadolu Bölgesinde görülmekte, bu katın % 87’si Karadeniz Bölgesinde yer almaktadır. Çayırarla kaplı bu sahalarda, orman üst sınırından daha yükseklerde yer almakta, kış boyu karla örtülmekte, vejetasyon faaliyetleri yazın devam ettirilebilmektedir. HadGEM2-CC model verilerine göre 2041-2060 dönemlerinde hem yarı alpin hem de alpin kuşak daralmaktadır (Şekil 4, Şekil 3). Yarıalpin kat 2061-2080 döneminde daralmaya devam etmekte ve 5 bin km²’den biraz geniş alana sahip olmakta, alpin kat ise 23 km² alan kaplamaktadır. Bu dönemlerde alpin kat, yarıalpin kata dönüşmekte, yarıalpin katın daralması ise, sıcaklık artışına bağlı olarak yerini dağlık alana bırakmasından kaynaklanmaktadır.

Yükselti katlarından en dar alan kaplayan karlı kat Türkiye’de 24 km² alan kaplamakta (Çizelge 1), sadece Ağrı Dağı zirvesi çevresinde tanımlanmaktadır (Şekil 4). Bu kat 2041-2060 döneminde 7, 2061-2080 döneminde 4 km² alana kadar daralmakta, görüldüğü yükseklik artmaktadır.

Şekil 4. Türkiye'nin Holdridge Yükselti Katları

HEB yükselti-ekolojik katları, BS ile belirlenmekte, BS ise buharlaşma kapasitesinin belirlenmesi amacıyla hesap edilmektedir. Bu nedenle BS, bir buharlaşma değişkeni niteliğindedir.

Thornthwaite (1948) iklim sınıflandırmasında yıllık toplam evapotranspirasyon potansiyeli belirlenmekte, bu değer sıcaklık tesiri indisi olarak kullanılmakta ve sınıflandırma yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, HEB ve Thornthwaite sınıflandırma sitemlerinin birbirine benzediği anlaşılmakta, Türkiye için daha evvel yapılan Thornthwaite sıcaklık tesiri haritası (Yılmaz ve Çiçek, 2016) ile Holdridge yükselti ekolojik katları birbirine örtüşmekte (Örneğin 4. dereceden mezotermal alanlar alçak irtifa kuşağına denk gelmektedir), sınırlarda küçük değişiklikler görülmektedir. Bu farklılık da buharlaşmanın farklı yöntemle hesap edilmesinden, sınıflandırmada farklı eşik değerler kullanılmasından ve iki çalışmada farklı veri setlerinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

3.2. HEB Sınıflamasına Göre Türkiye'nin Nemlilik Bölgeleri ve Değişimi

HEB nemlilik sınıfları, evapotranspirasyon-yağış oranına bağlı olarak oluşturulmaktadır. Evapotranspirasyon, sıcaklık artışına bağlı olarak arttığından, yüksek sıcaklık değerine sahip yerler yüksek yağış alsalar da kurak sınıfa dahil olabilmekte, bunun tersi olarak, soğuk bölgelerde buharlaşma düşük olduğundan, düşük yağış almaların rağmen nemli bir özellik gösterebilmektedir. 1979-2013 yılları ERA-Interim verilerine göre Türkiye'de HEB nemlilik sınıflarından, yarı kurak, yarı nemli, nemli, çok nemli, aşırı nemli ve yarı doymun, çok doymun ve tam doymun alanlar yer almakta, kurak saha bulunmamaktadır (Çizelge 2, Şekil 5). Buna rağmen, 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerinde kurak sahalar da görülmeye başlanmakta, yüksek doymun ve tam doymun sahalar ise ortadan kalkmaktadır (Şekil 5, Şekil 6).

Günümüz ortalamalarına göre Türkiye'de kurak sahalar görülmezken, model verilerine göre 2041'den sonra Güneydoğu Anadolu Bölgesi güneyi ile Iğdır Ovası'nda görülmeye başlamakta (Şekil 5), 2041-2060 döneminde 923 km² alan kaplarken, 2061-2080 döneminde daralsa da 330 km²'den geniş sahalarda karşımıza çıkmaktadır (Şekil 6). Günümüzde Türkiye'nin yaklaşık % 10'unu kaplayan yarı kurak sahaların (Çizelge 2), % 81'i İç ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde (Şekil 5) yer almaktadır. Model verilerine göre bu sahalar 2041-2060 döneminde iki katına çıkmakta, 2061-2080 döneminde yağışı artan bölgelerde daralmakta yine de günümüze göre daha geniş alan kaplamaktadır. Yarı kurak sahalar genişlerken, yarı nemli bölgelerin yerini almaktadır.

Çizelge 2. 1979-2013 ortalamalarına göre (ERA-Interim) HEB nemlilik sınıflarının coğrafi bölgelere göre alanları ve oranları.

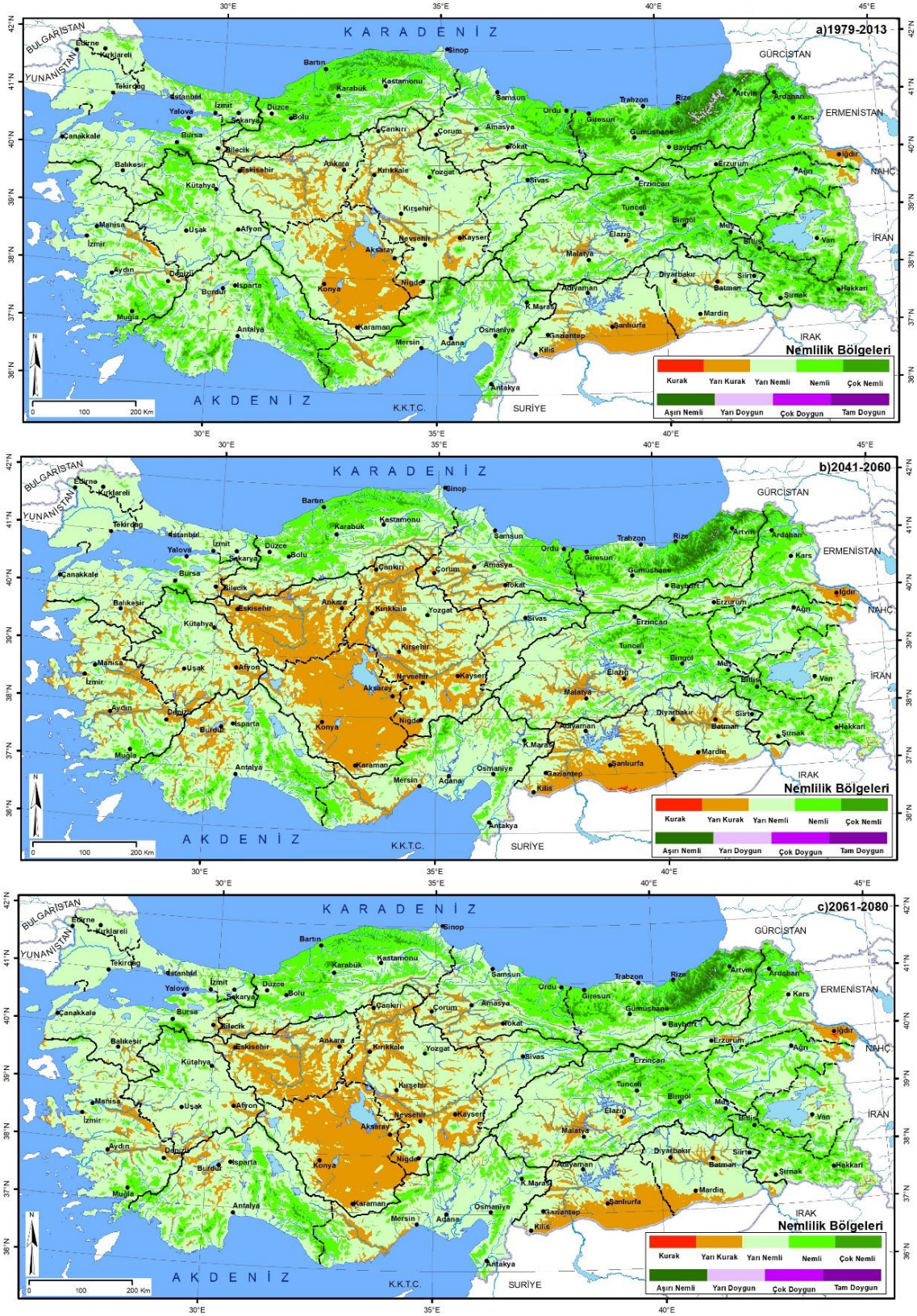
Nem. Sınıfı	KB	MB	EB	AB	İAB	DAB	GAB	Toplam
Yarı Kurak	3624,1	225,8	2307,0	2610,8	44346,7	5261,4	17101,8	75477,7
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	4,80	0,30	3,06	3,46	58,75	6,97	22,66	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	2,70	0,36	2,81	2,36	27,60	3,12	27,81	9,67
Yarı Nemli	45161,6	50548,0	62315,6	68675,0	104506,1	69729,1	42082,9	443018,2
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	10,19	11,41	14,07	15,50	23,59	15,74	9,50	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	33,67	80,94	75,92	62,14	65,05	41,29	68,43	56,78
Nemli	64897,2	11279,2	17073,0	35116,0	11633,2	78828,3	2289,0	221116,0
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	29,35	5,10	7,72	15,88	5,26	35,65	1,04	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	48,39	18,06	20,80	31,77	7,24	46,68	3,72	28,34
Çok Nemli	16497,5	354,8	375,2	4087,0	171,6	14856,3	23,7	36366,1
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	45,36	0,98	1,03	11,24	0,47	40,85	0,07	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	12,30	0,57	0,46	3,70	0,11	8,80	0,04	4,66
Aşırı Nemli	3196,3	43,5	4,5	29,0	0,0	172,5	0,0	3445,8
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	92,76	1,26	0,13	0,84	0,00	5,01	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	2,38	0,07	0,01	0,03	0,00	0,10	0,00	0,44
Yarı Doymun	736,0	0,0	0,0	0,0	0,0	7,0	0,0	743,0

<i>Türkiye Oranı (%)</i>	99,06	0,00	0,00	0,00	0,00	0,94	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	0,55	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,10
Çok Dıygun	6,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	7,0
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	85,70	0,00	0,00	0,00	0,00	14,30	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Tam Dıygun	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Toplam	134118,7	62451,4	82075,3	110517,8	160657,6	168856,7	61497,4	780174,8
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	17,19	8,00	10,52	14,17	20,59	21,64	7,88	100,00

ERA-İnterim verilerine göre günümüzde Türkiye'nin % 57'si yarı nemli sahalardan oluşmakta ve bu sahalarda tüm bölgelerde bulunmaktadır. Yarı kurak alanları çevreleyen yarı nemli alanlar, Marmara Bölgesinin % 81'ini, Ege Bölgesinin % 76'sına yakını, Akdeniz Bölgesinin % 62, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin % 68'ini, İç Anadolu Bölgesinin ise % 65'ten fazlasını kaplamaktadır. Türkiye genelinin de % 57'sine yakını yarı nemli alanlardan oluşmaktadır. HadGEM2-CC verilerinde 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerinde günümüze göre genişleyen yarı nemli sahalarda (Şekil 6), gerçekte yarı kurak sınırından daralmakta, nemli bölge sınırından ise genişlemekteyse de bu genişleme, yarı kurak sınırındaki daralmadan daha fazla olduğu için genel alanın genişlemesi şeklinde görülmektedir. Yarı nemli sahaların 2061-2080 döneminde genişlemesinde, yağış artışı da etkili olmaktadır. Burada, Holdridge yönteminin, sıcaklık artışına karşı duyarsız olması da ekilidir. Çünkü, 30 °C daha yüksek sıcaklıkların tamamı 30 °C gibi değerlendirilmekte, sıcaklık artsa da bunun buharlaşmaya etkisi bazı bölgelerde sabit olarak kalmakta, yağışın artması da nemlilik sınıfının değişmesini-kuraklaşmayı engellemektedir.

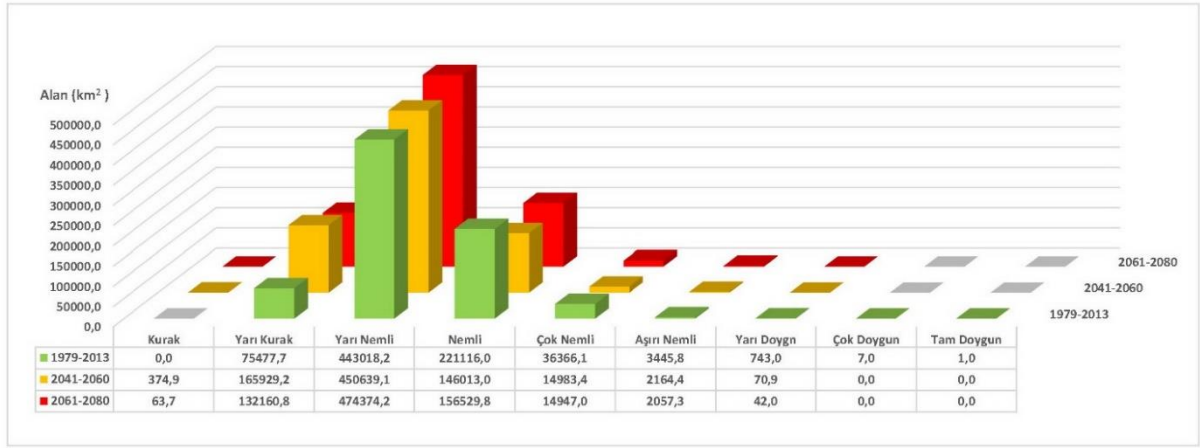
Günümüz ortalamalarına göre Türkiye'nin % 28'i nemli alanlardan oluşmakta, bu alanların % 36'sı Doğu Anadolu Bölgesinde, % 29'u Karadeniz Bölgesinde, % 16'sı ise Akdeniz Bölgesinde yer almaktadır (Çizelge 2). Dağlık alanların yüksek kesimlerinde karşımıza çıkan bu sahalarda, Karadeniz Bölgesinde yılın tamamında, Akdeniz Bölgesinde kışın, Doğu Anadolu Bölgesinde ise bahar ve güz mevsimlerinde daha fazla yağış almaktadır. Nemli sahalarda, model verilerine göre 2041-2060 döneminde daralarak 146 bin km² civarında, 2041-2060 döneminde ise genişleyerek 157 bin km² alan kaplamaktadır (Şekil 6). Nemli alanlar, günümüzdeki orman sahaları ile büyük oranda örtüşmekte (OGM, 2012), EB, MB ve AB'deki orman alanlarının bir kısmı yarı nemli sahalarda içerisinde yer almaktadır.

Çok nemli ve aşırı nemli sahalarda Türkiye'nin % 5'ini oluşturmakta, daha çok Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesinin yüksek kesimlerinde dağılışı göstermektedir. Hem çok hem de aşırı nemli sahalarda, 2041-2060 döneminde daralmakta ve günümüzdeki alanlarının yarısından daha küçük alanda görülmektedir (Şekil 6). Bu sahalarda 2061-2080 döneminde de daralmakta fakat daralma oranı düşük kalmaktadır. Çok ve aşırı nemli sahalarda ile günümüzde eski buzul vadilerinin görüldüğü periglasyal sahalarda özellikle Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesinde büyük oranda örtüşmektedir (Sarıkaya, Çiner ve Zreda, 2011). Çok ve aşırı nemli sahaların bir kısmının Würm döneminde buzullaşma sahası olduğu ve buzul süreçlerinin hâkim olduğu anlaşılmaktadır (Çiner, 2003).

Şekil 5. HEB Sınıflandırmasına göre Türkiye'de Nemlilik Bölgeleri

Yarı doymun ve çok doymun sahalar sadece Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesinde yer almakta, toplam 743 km² alan kaplamaktadır (Çizelge 2). Doğu Karadeniz Dağlarının zirveleri ve çevrelerinde ve Ağrı Dağı zirvesi etrafında karşımıza çıkan bu sahalardan yarı doymun alanlar, HadGEM2-CC iklim modeli verilerine göre daralmakta, çok doymun sahalar ise ortadan kalkmaktadır (Şekil 6). HEB sınıflandırmasına göre Türkiye’deki tam doymun sahalar, sadece Ağrı Dağı zirvesinde, 1 km² alan içerisinde belirlenmiştir ki bu saha günümüzde takke buzulu ile kaplıdır (Sarıkaya, 2011) (Çizelge 2, Şekil 5). İklim modeli verilerine göre 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerinde bu saha ortadan kalkmakta, yerini yarı doymun sahalar almaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Holdridge nemlilik bölgelerinin dönemlere göre alansal değişimi (Grafik ölçeği logaritmiktir).

HEB nemlilik sınıfları ile Türkiye için üretilen Thornthwaite yağış etkinlik indisi grupları (Yılmaz ve Çiçek, 2016) arasında büyük benzerlik bulunmaktadır. Örneğin, Thornthwaite yağış etkinliklerinden çok nemli-A sınıftaki sahalar, HEB nemlilik sınıflarından çok nemli, yarı kurak-D sınıfı alanlar ise yarı kurak sahalar ile büyük benzerlik göstermektedir. Yine HEB sınıflarından doymun sahalar, Erinç ve Sezer iklim sınıflarından (Güngör, 2019; Sezer, 1988) çok nemli sahalarla, yarı kurak sahalar ise Sezer sınıflarından yarı kurak ve kurak-yarı nemli sahalar ile örtüşmektedir. Erinç ve De Martonne-Gottman bölgeleri ile HEB nemlilik sınıfları arasında tam bir ilişki yoksa da benzerlikler bulunmaktadır.

3.3. HEB Sınıflamasına Göre Türkiye'nin Biyomları ve Değişimi

Holdridge (1947) tarafından yapılan HEB sınıflandırmasında, yıllık toplam yağış ve evapotranspirasyon oranına göre yapılan tasnifte benzer bitki sahası bölgeleri de tanımlanmıştır. Bu sınıflar ekolojik terminolojide biyomlara denk gelmektedir. Biyom, benzer çevre ve iklim şartlarında yaşayan bitki ve hayvan toplulukları ile yaşam birliklerini tarif etmek için kullanılmaktadır (Taylor, Myers ve Giller, 1989: 41; Türkeş, 2013: 5–6). Köppen sınıflandırması da temelde biyom sınırlarını ortaya koyma amacı gütmekte (Rohli, Vrga ve Rohli, 2018), Erinç sınıflandırması (Erinç, 1965) da genel anlamda bitki örtüsü bölgelerini ve dolayısıyla ortam bütünlüklerini ifade etmeyi amaçlamaktadır. HEB sınıflandırması biyomların belirlenmesi amacıyla da kullanılmış (Lugo vd., 1999), bu çalışmada da biyom teriminin kullanılması benimsenmiştir.

Günümüzde Türkiye'de en kurak özellik gösteren biyom, çöl çalılığı alanlarıdır. Bu biyom Türkiye'de 700 km²'ye yaklaşan bir alana sahiptir (Çizelge 3). Doğubeyazıt ve Iğdır Ovası'nda karşımıza çıkan bu biyom (Şekil 8), HadGEM2-CC modeli verilerine göre 2041-2060 döneminde genişleyerek 1000 km²'ye yaklaşmakta 2061-2080 döneminde daralmaktadır (Şekil 7). Iğdır ovası, özellikle Aralık çevresi, günümüzde rüzgar erozyonunun olduğu, çeşitli tedbirlerle erozyonun engellenmeye çalışıldığı bir sahadır (Karaoğlu, 2018). Günümüzde yetiştirilen kültür bitkileri, toprağı sabitleyerek kumul oluşumu engellemede önemli rol oynamaktadır. Buradaki ortam koşullarının gelecekte Doğubeyazıt Ovası'na da hâkim olabileceği görülmekte, bu sahaların stabilizasyonunun çölleşme açısından önemli bir rol oynayacağı anlaşılmaktadır.

Dikenli çalılık biyomu günümüzde Türkiye'nin % 2'sine yakınına kaplamakta, bu sahaların büyük bir bölümü (% 84,5'i) Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer almakta ve bölgenin % 20'ne yakınına oluşturmaktadır (Çizelge 3, Şekil 8). Dikenli çalılık biyomu, Güney Marmara ve Ege Bölgesinin kıyıdan uzak depresyonlarında, Diyarbakır ve Mut Havzalarında da görülmektedir. Bu sahalar, 2041-2060 döneminde genişlemekte, 2061-2080 döneminde daralsa da günümüzdekinin 2 katına yakın alan kaplamaktadır (Şekil 8, Şekil 7).

Dikenli step sahaları, Türkiye için ağaçlı step kavramına karşılık gelmekte, İç Anadolu Bölgesi bozkır sahalarını karakterize etmektedir. Dikenli stepler, Türkiye'nin % 8,5'ini kaplamakta (Çizelge 3), baharda yeşeren, yaz başında sararan ve yaz sonuna doğru tohumlarını döken, tek ve birkaç yıllık bitkilerden oluşan sahaları ifade etmektedir. Türkiye'de en geniş yayıldığı saha İç Anadolu Bölgesinin batı yarısıdır. Ayrıca bölgeden kaynağını alan akarsu vadilerinde de bu biyoma rastlanmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinde Malatya, Erzurum, Iğdır gibi depresyon alanlarında, İç Ege Bölümü'nün plato ve ovalarında, Batı Torosların polyelerinde ve Orta Karadeniz Bölümü'nde de bu biyomun yayıldığı sahalar bulunur (Şekil 8). İklim modeli verilerine göre 2041-2060 döneminde bu sahalar genişlemekte, İç Anadolu Bölgesinin doğu yarısını da kaplamakta, buna rağmen 2061-2080 döneminde daralmaktadır (Şekil 7).

HEB sınıflandırmasına göre step sahaları, bildiğimiz anlamda İç Anadolu bozkırlarından çok, Doğu Anadolu Bölgesi yüksek bozkır sahaları ile karakterize edilebilir. Türkiye'nin % 26,3'ünü kaplayan stepler, İç ve Doğu Anadolu Bölgesinin yüksek plato alanlarında, Uzunyayla Platosu çevresinde, Van Gölü doğusunda yayılış göstermekte, bir bakıma yüksek bozkırları yani sıcaklığın daha düşük olduğu yerlerdeki bozkırları, stepleri ifade etmektedir. İklim modeli verilerine göre bu sahalar 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerinde sürekli daralmakta, yerini dikenli step sahalarına bırakmaktadır (Şekil 8, Şekil 7).

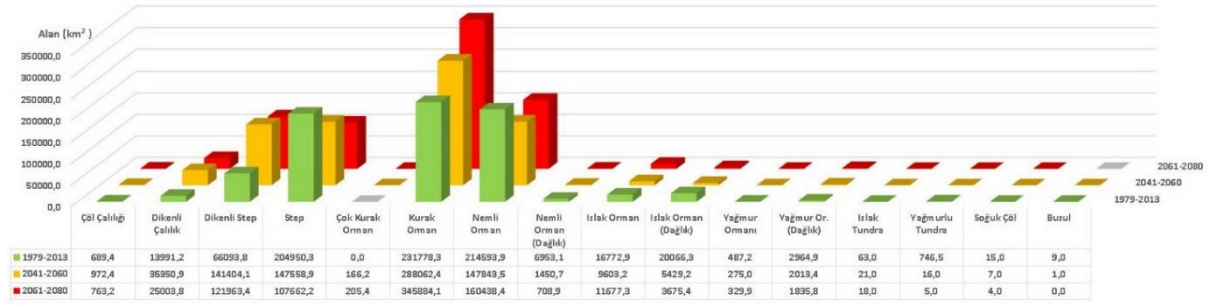
Çizelge 3. HEB'e göre biyomların Türkiye coğrafi bölgelerindeki alanları ve oranları.

Biyomlar	KB	MB	EB	AB	İAB	DAB	GAB	Toplam
Çöl çalılığı	0,0	0,0	0,0	0,0	81,0	608,4	0,0	689,4
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	11,75	88,25	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,05	0,36	0,00	0,09
Dikenli çalılık	0,0	0,0	1267,8	897,0	0,0	8,8	11817,6	13991,2
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	0,00	0,00	9,06	6,41	0,00	0,06	84,46	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	0,00	0,00	1,54	0,81	0,00	0,01	19,22	1,79
Dikenli Step	4431,4	570,1	1053,2	2820,7	45695,5	5663,9	5859,1	66093,8

<i>Türkiye Oranı (%)</i>	6,70	0,86	1,59	4,27	69,14	8,57	8,86	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	3,30	0,91	1,28	2,55	28,44	3,35	9,53	8,47
Step	32129,0	403,9	10562,1	10031,5	101480,3	50190,3	153,2	204950,3
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	15,68	0,20	5,15	4,89	49,51	24,49	0,07	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	23,96	0,65	12,87	9,08	63,17	29,72	0,25	26,27
Kurak orman	12116,8	52743,	50936,3	55346,0	723,8	18061,2	41850,9	231778,3
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	5,23	22,76	21,98	23,88	0,31	7,79	18,06	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	9,03	84,46	62,06	50,08	0,45	10,70	68,05	29,71
Nemli orman	63899,1	8351,2	17838,9	36829,5	12073,3	73815,6	1786,3	214593,9
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	29,78	3,89	8,31	17,16	5,63	34,40	0,83	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	47,64	13,37	21,73	33,32	7,51	43,71	2,90	27,51
Nemli orman (Dağlık)	1457,3	0,0	0,0	354,5	395,2	4746,1	0,0	6953,1
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	20,96	0,00	0,00	5,10	5,68	68,26	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	1,09	0,00	0,00	0,32	0,25	2,81	0,00	0,89
İlskak orman	8434,4	299,6	384,5	2989,2	0,0	4635,0	30,2	16772,9
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	50,29	1,79	2,29	17,82	0,00	27,63	0,18	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	6,29	0,48	0,47	2,70	0,00	2,74	0,05	2,15
Islak orman (Dağlık)	7670,5	22,2	26,6	1211,5	198,5	10937,1	0,0	20066,3
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	38,23	0,11	0,13	6,04	0,99	54,50	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	5,72	0,04	0,03	1,10	0,12	6,48	0,00	2,57
Yağmur ormanı	487,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	487,2
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	100,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	0,36	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,06
Yağmur ormanı (Dağlık)	2810,5	61,1	5,9	10,0	0,0	77,4	0,0	2964,9
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	94,79	2,06	0,20	0,34	0,00	2,61	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	2,10	0,10	0,01	0,01	0,00	0,05	0,00	0,38
Islak tundra	0,0	0,0	0,0	0,0	10,0	53,0	0,0	63,0
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	15,87	84,13	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,03	0,00	0,01
Yağmurlu tundra	679,5	0,0	0,0	28,0	0,0	38,9	0,0	746,5
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	91,03	0,00	0,00	3,75	0,00	5,21	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	0,51	0,00	0,00	0,03	0,00	0,02	0,00	0,10
Soğuk çöl	3,0	0,0	0,0	0,0	0,0	12,0	0,0	15,0
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	19,99	0,00	0,00	0,00	0,00	80,01	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00
Buz (Buzul)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9,0	0,0	9,0
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00	0,00	100,00
<i>Bölgesel Oran (%)</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00
Toplam	134118,	62451,	82075,3	110517,8	160657,6	168856,7	61497,4	780174,8
<i>Türkiye Oranı (%)</i>	17,19	8,00	10,52	14,17	20,59	21,64	7,88	100,00

Çok kuru orman alanları günümüzde Türkiye’de bulunmazken (Şekil 8), 2041-2060 döneminde Silifke Deltası ve çevresindeki kıyılarda görülmeye başlamakta, 2061-2080 döneminde daha da genişlemekte, 200 km²’yi geçmektedir (Şekil 7).

HEB sınıflandırmasında kurak orman olarak gösterilen sahalar, Türkiye için kızılçam alanlarını (OGM, 2012) karakterize edilebilse de günümüzde Trakya ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin alçak sahalarında kızılçamlara rastlanmaması, bu sahaların bu biyom için uygun ortam koşullarına sahip olduğunu, fakat başka amaçlarla kullanıldığını göstermektedir (Şekil 8). Kurak orman alanları Türkiye’nin % 30’una yakınına kaplamakta, tüm bölgelerimizde dağılışı göstermektedir. Model verilerine göre bu biyom 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerinde sürekli genişlemekte, günümüzde 231 bin km² iken, yaklaşık bir buçuk kat artmakta ve 346 bin km² alan kaplamaktadır (Şekil 7).

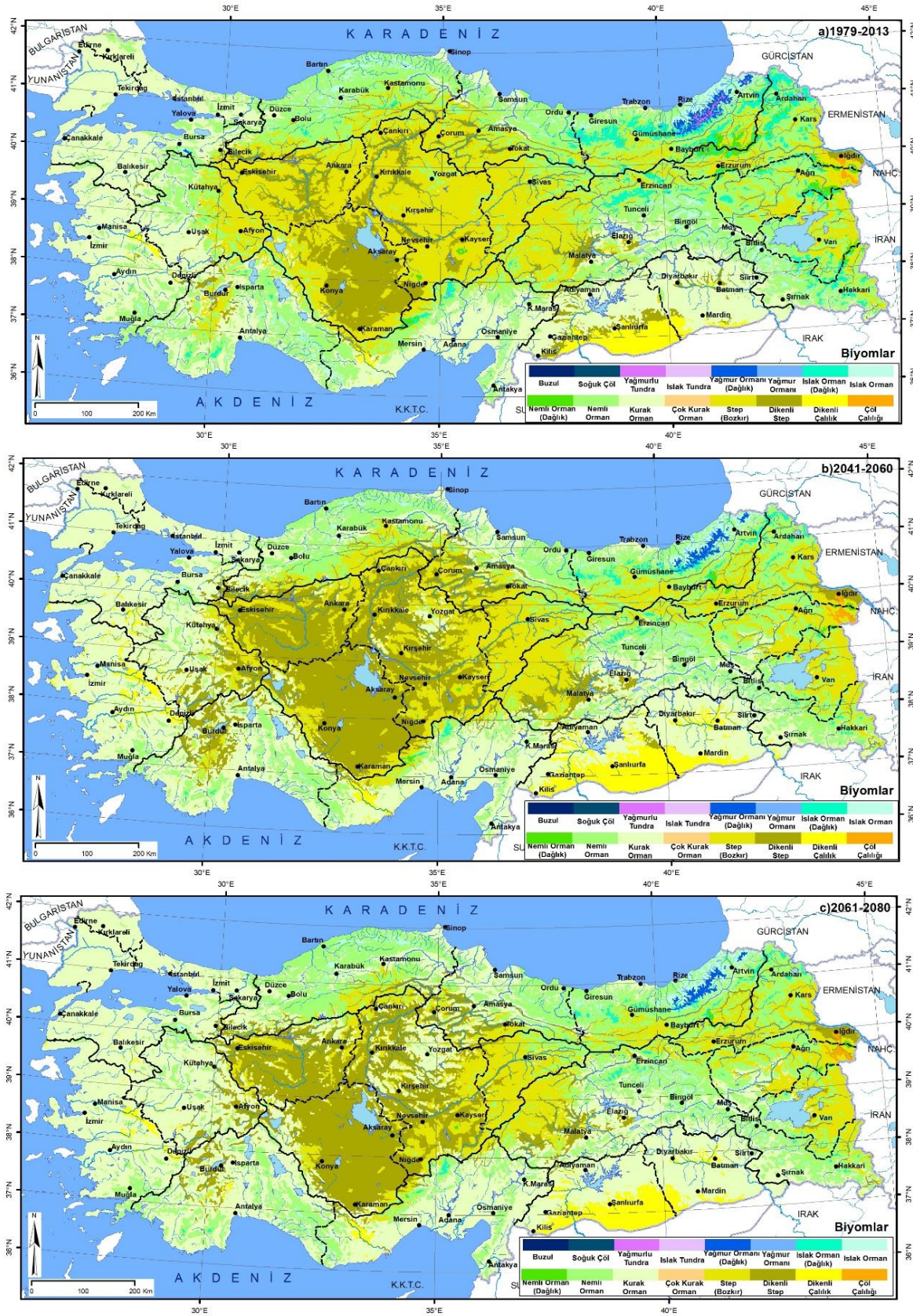

Şekil 7. HEB sınıflandırmasına göre Türkiye’de biyomların alansal değişimi.

HEB sınıflandırmasına göre Türkiye’nin % 27,5’ini kaplayan nemli orman biyomu, Türkiye’deki orman alanlarının (OGM, 2012) büyük bölümünü kaplamaktadır. Bu biyom hem Karadeniz Bölgesinde fazla nem isteyen ormanları, hem AB’de Toroslar üzerinde yer alan yaz kuraklığına dayanıklı orman alanları hem de Doğu Anadolu Bölgesindeki meşe ormanları yer almaktadır. Bu açıdan Türkiye içerisindeki farklı karakterdeki orman alanlarını bu biyomda tek sınıf olarak görülmektedir. Nemli orman biyomu, 1979-2013 ortalamalarına göre 215 bin km² alan kaplamakta, iklim modeli verilerine göre 2041-2060 döneminde daralarak 148 bin km², 2061-2080 döneminde (160 bin km²) biraz genişlese de günümüze göre daha dar bir alanda belirlenmiştir (Şekil 7). Daha serin sahalarda görülen dağlık nemli ormanlar biyomu da daralmakta, 2041-2060 döneminde 1000 km²’nin altına inmektedir.

Islak ormanlar yağışın, nemli ormana göre yüksek, yağmur ormanına göre daha düşük olduğu biyomdur ve günümüzde Güneydoğu Toroslar, Teke ve Taşeli Platoları, Köroğlu, Küre ve Doğu Karadeniz Dağları’nın yüksek kesimleri ile Uludağ çevresinde belirlenmiştir. Islak ormanlar, yükseklerde görülen dağlık ıslak orman biyomu ile birlikte Türkiye’de 37 bin km² alan kaplamakta, daha çok Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesinde karşımıza çıkmaktadır. Dağlık ıslak orman biyomu, Doğu Karadeniz Dağları, Uludağ, Bolkar Dağları, Aladağlar (Niğde), Munzur Dağları, Bingöl, Süphan, Tendürek, Mengene, İhtiyarşahap gibi dağlık alanlarda görülmekte (Şekil 8), sayılan sahalarda genel olarak Würm buzullaşmasının görüldüğü günümüz periglasyal sahaları özelliği göstermektedir. Islak orman biyomları HadGEM2-CC iklim modeli verilerine göre sürekli daralmakta, alanı 2061-2080 döneminde 15 bin km²’nin altına inmektedir (Şekil 7).

Yağmur ve dağlık yağmur ormanı biyomları, tropikal bölgelerde, sürekli yağış alan ormanları ifade eden bir terim olsa da HEB sınıflandırmasına göre Türkiye’de görülmekte ve daha çok serin karakterli, dağlık özellik göstermektedir. Bu biyomların % 95’inden fazlası Doğu Karadeniz Bölümü’nün yüksek kesimlerinde karşımıza çıkmakta (Şekil 8), bu sahadaki eski buzul alanları, günümüz periglasyal alanları, alpin çayırların görüldüğü sahaları kapsamaktadır. Yağmur orman biyomları, 1979-2013 ortalamalarına göre 3500 km² alana yaklaşmakta (Çizelge 3), iklim modeli verilerine göre (özellikle dağlık karakterli) sürekli daralma göstermektedir.

Şekil 8. HEB sınıflandırmasına göre Türkiye’de biyomlar.

HEB tanımlamasına göre belirlenen tundra alanları Türkiye'de, Karadeniz Bölgesinin yüksek kesimleri ile Aladağlar (Niğde), Keşiş Dağları'nda ve Ağrı, Süphan, Erciyes volkanik dağlarının zirve çevrelerinde görülmektedir. Tundra alanları günümüz ortalamalarına göre Türkiye'de 800 km² civarında alan kaplamakta ve % 90'ından fazlası Karadeniz Bölgesi'nde yer almaktadır (Çizelge 3). Bu biyom, HadGEM2-CC iklim modeli verilerine daralmakta, 2061-2080 döneminde 20 km²'yi ancak geçmektedir.

Günümüz ortalamalarına göre 15 km² alana sahip olan soğuk çöl sahalarının % 80'dan fazlası Ağrı Dağı çevresinde geriye kalan kısmı ise Doğu Karadeniz Dağları'nın çok yüksek kısımlarında karşımıza çıkmaktadır (Şekil 8). Bu sahalar, iklim modeli verilerine göre daralmakta, 2061-2080 döneminde 4 km² alan kaplamaktadır (Şekil 7). HEB biyomları içerisinde buzul (buz-donmuş) sahaları da bulunmakta, günümüzde 9 km² alan kaplamakta, bu sahaların tamamı Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ağrı Dağı zirvesi çevresinde yer almaktadır. İklim modeli verilerine göre bu sahalar da 2041-2060 döneminde ancak 1 km² alan kaplarken 2061-2080 döneminde ortadan kalkmakta (Şekil 8, Şekil 7), bir kısmı soğuk çöllere dönüşmektedir. Leemans (1990) tarafından yapılan çalışmada, Grönland çevresi soğuk çöl olarak belirlenmiş, bu biyomun esasında buzul sahası olduğu görülmüştür. Türkiye için buzul sahaları belirlenirken hem buzul hem de soğuk çöl sahaları birlikte değerlendirilmelidir.

Türkiye'nin potansiyel bir bitki örtüsü belirleme çalışmasına göre (Raja vd., 2019) Türkiye'de geniş ve iğne yapraklı orman alanları ile çalılık ve karışık saha ortamlarının bulunduğu görülmüştür. Bunlardan çalılık alanları, HEB sınıflarından dikenli steplerle, iğne yapraklı ormanlar ile de kurak orman sahası benzerlik göstermektedir.

3.4. Türkiye'nin Tümüleşik Holdridge Ekolojik Bölgeleri ve Değişimi

Çalışma sonucunda, HEB'e göre oluşturulan yükselti-ekolojik katları, nemlilik sınıfları ve biyomlar birleştirilerek tümleşik bir Holdridge ekolojik bölge sınıflandırması yapılmış, Türkiye'de günümüzde 63 sınıf olduğu görülmüştür. Bu sınıflar içerisinde en geniş alanı, dağlık-yarı nemli-step (40706-kod bilgileri için Not 1'e bakınız), en dar alanı ise karlı-çok doymun-buzul (70220) alanları kaplamaktadır (Şekil 9). Analizler sonucunda, 1979-2013 ortalamaları ile 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerindeki HEB sınıfları incelenmiş ve bazı sınıfların sürekli daralırken, bazılarının genişlediği, bazılarının ortadan kalkarken bazı bölgelerde yeni sınıfların da oluştuğu görülmüştür (Şekil 10).

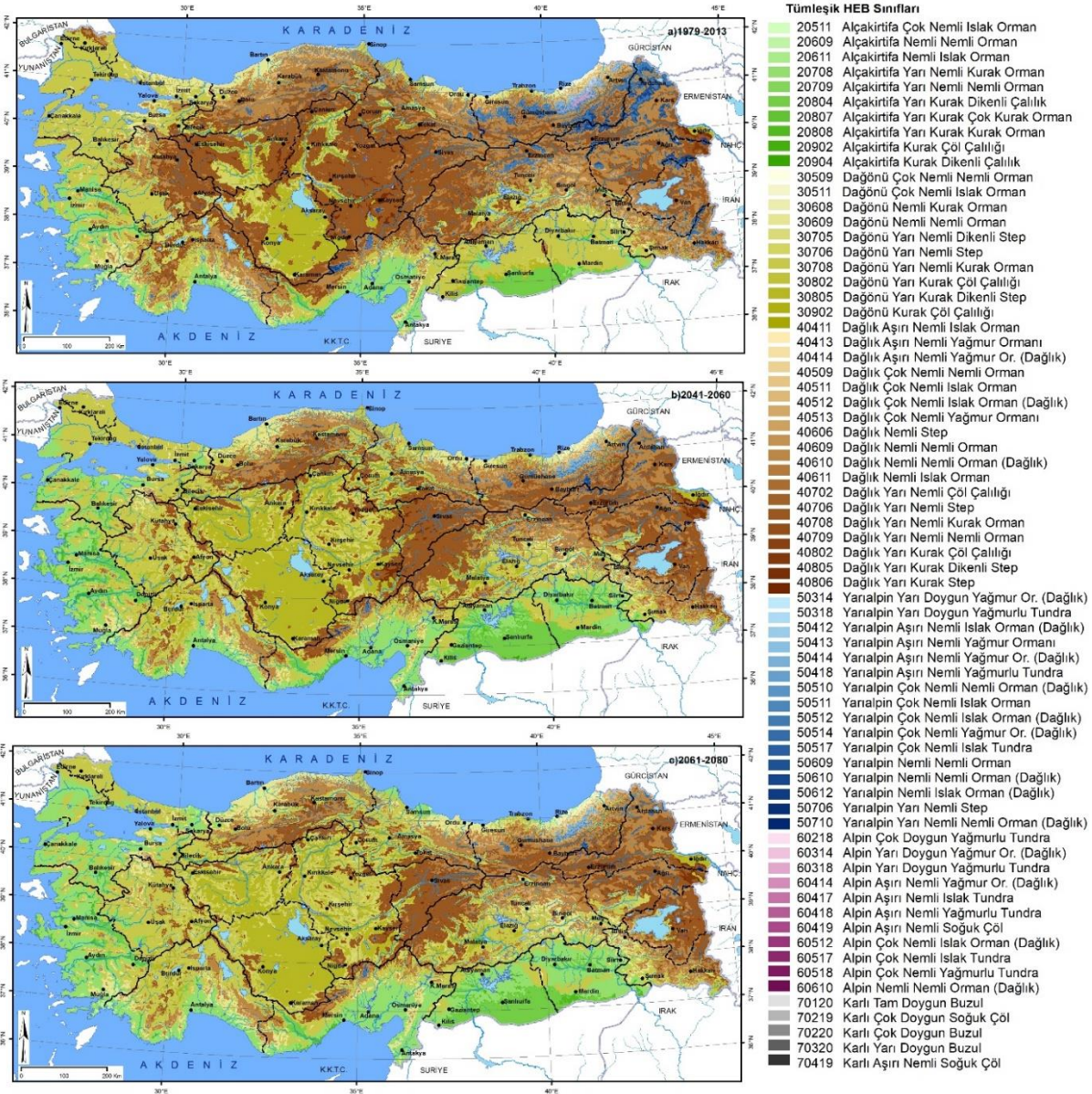
Model verilerine göre, günümüzde Türkiye'de bulunan tümleşik HEB sınıflarından dağlık-yarı nemli-çöl çalılıkları (40702), yarıalpin-aşırı nemli-yağmurlu tundralar (50418), alpin-çok doymun-yağmurlu tundralar (60218), yarı doymun-dağlık yağmur ormanları (60314), çok nemli-dağlık ıslak orman (60512), çok nemli-yağmurlu tundra (60518), nemli-dağlık nemli orman (60610), karlı-tam-doymun-buzul (70120), çok doymun-soğuk çöl (70219) ve çok doymun-buzul (70220) alanları 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerinde ortadan kalkmaktadır. 2041-2060 döneminde ortaya çıkan alpin-aşırı nemli-soğuk çöl (60419) alanları 2061-2080 döneminde ortadan kalkmış, 2041-2060 döneminde ortadan kalkan alpin-aşırı nemli-ıslak tundra (60417) alanları ise 2061-2080 döneminde tekrar görülmüş, alçak irtifa-nemli-ıslak orman (20611) alanları ise 2061-2080 döneminde ortaya çıkmıştır (Şekil 9, Şekil 10).

Günümüze göre alanı sürekli genişleyen 8 sınıf bulunmakta, bunlar alçak irtifa-yarı nemli-kurak orman (20708), yarı kurak-kurak orman (20808), dağönü-yarı nemli-dikenli step (30705), yarı nemli-kurak orman (30708), yarı kurak-çöl çalılığı (30802), dağlık-aşırı nemli-ıslak orman (40411), dağlık yağmur ormanı (40414), yarı nemli-kurak orman (40708) alanları olarak sıralanmaktadır.

Şekil 9. Tümüleşik HEB sınıflarının alanları ve zamansal değişimi.

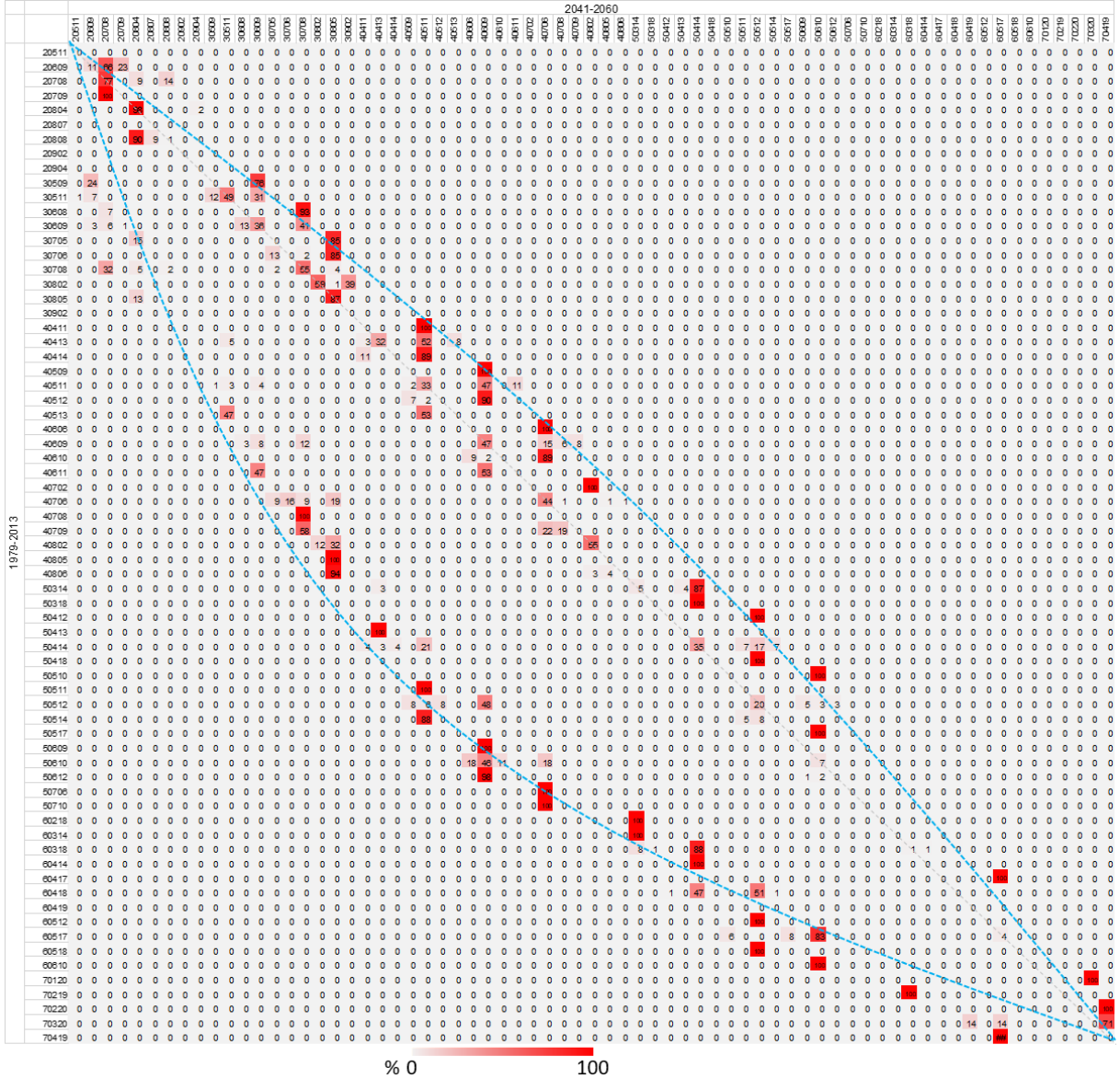
2041-2060 döneminde alanı genişlerken 2061-2080 döneminde daralan 4 tümleşik HEB bölgesi bulunmaktadır. Bunlar içerisinde alçak irtifa-yarı kurak-dikenli çalılıklar (20804), dağönü-yarı nemli-stepler (30706), yarı kurak-dikenli stepler (30805) ve dağlık-yarı kurak-çöl çalılıkları (40802) bulunmaktadır (Şekil 9).

Şekil 10. Türkiye’de tümleşik HEB sınıfları.

Belirlenen dönemlerde alanı sürekli azalan sahalarda içerisinde, dağönü-çok nemli-nemli ormanlar (30509) ve dağlık ıslak ormanlar (40512), nemli-stepler (40606), nemli ormanlar (40609), dağlık nemli ormanlar (40610), yarı nemli-stepler (40706), yarı kurak-dikenli stepler (40805) ve stepler (40806), yarıalpini-yarı doymun-dağlık yağmur ormanları (50314) ve yağmurlu tundralar (50318), aşırı nemli-dağlık yağmur ormanları (50414), çok nemli-dağlık nemli ormanlar (50510), dağlık ıslak ormanlar (50512) ve ıslak tundralar (50517), nemli-nemli ormanlar (50609), dağlık nemli ormanlar (50610) ve dağlık ıslak ormanlar (50612), yarı nemli-stepler (50706) ve dağlık nemli ormanlar (50710), alpin-yarı doymun-yağmurlu tundralar (60318), aşırı nemli-dağlık yağmur ormanları (60414) ve yağmurlu tundralar (60418), çok nemli-ıslak tundralar (60517), yarı doymun-buzul alanları (70320) ve karlı-aşırı nemli-soğuk çöller (70419) bulunmaktadır (Şekil 9).

2041-2060 döneminde alanı daralırken 2061-2080 döneminde genişleyen sahalara da bulunmaktadır. Bu sınıflar içerisinde alçak irtifa-nemli-nemli ormanlar (20609), yarı nemli-nemli ormanlar (20709), dağönü-çok nemli-ıslak ormanlar (30511), nemli-kurak ormanlar (30608) ve nemli ormanlar (30609), dağlık-aşırı nemli-yağmur ormanları (40413), çok nemli-nemli ormanlar (40509), ıslak ormanlar (40511) ve yağmur ormanları (40513), nemli-ıslak ormanlar (40611), yarı nemli-nemli ormanlar (40709), yarıalpın-aşırı nemli-dağlık ıslak ormanlar (50412), yağmur ormanları (50413), çok nemli-ıslak ormanlar (50511), dağlık yağmur ormanları (50514) yer almaktadır.

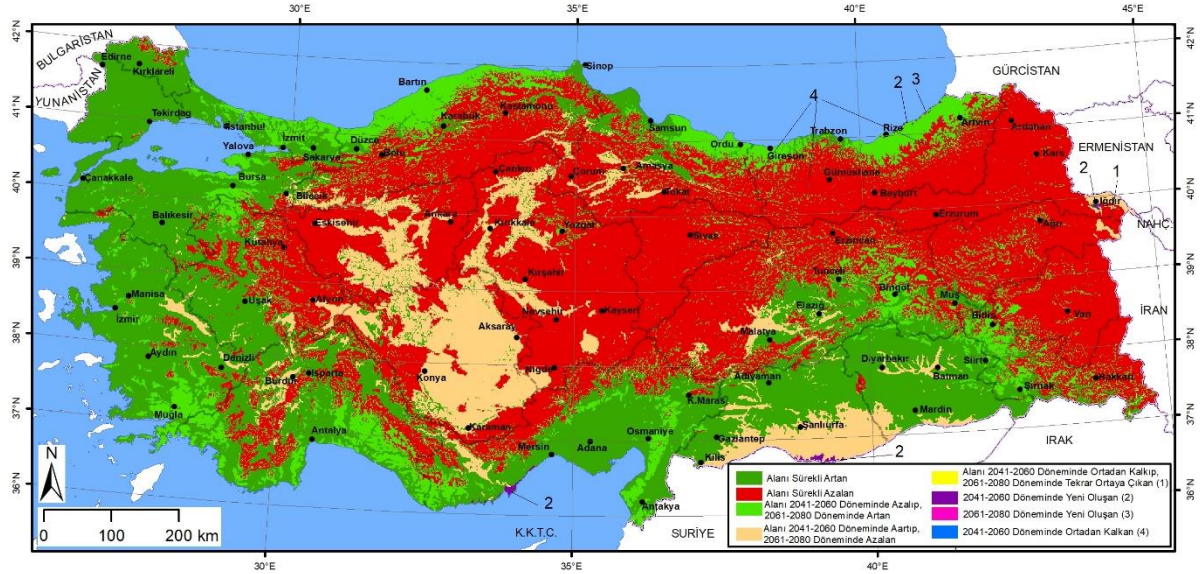

Şekil 11. Tümeleşik HEB sınıflarının¹ 1979—2013 ve 2041-2060 dönemleri arasında değişim matrisi (Oranlar, 1979-2013 yılı alanlarına göre verilmiştir).

Günümüzde Türkiye şartlarında görülmeyen ekolojik bölgelerden, alçak irtifa-çok nemli-ıslak orman (20511), yarı kurak-çok kurak orman (20807), kurak-çöl çalılığı (20902) ile dikenli çalılık (20904) ve dağönü-kurak-çöl çalılığı (30902) alanları, hem 2041-2060 hem de 2061-2080 dönemlerinde belirlenmiştir (Şekil 9).

Günümüz ve 2041-2060 dönemi HEB sınıfları için bir değişim matrisi oluşturularak karşılaştırma yapılmış (Şekil 11), sınıfların bir kısmının düşük bir oranının matris köşegeni üzerinde kaldığı, yer değiştirmede, genel olarak ise, tüm sınıfların yer değiştirdiği (göç ettiği) belirlenmiştir. Matristeki değişim, köşegenin sadece bir yönüne doğru oluşmamış, her iki yöne de yer değiştirme görülmüştür. Bu değişim simetrik olmamış, asimetrik bir elips meydana gelmiştir. Değişim matrisinde, elde edilen kodların özelliğine göre, sağa ve aşağı doğru hareket, yağış artışı ve PEO değerinin azalmasını göstermektedir. Buna bağlı olarak, sınıfların sadece sıcaklık artışına bağlı bir değişimi değil, nemlilik değerlerini de yansıtabilecek şekilde yer değiştirdiği, göç ederken başka bazı sınıfların yerini aldığı, kendi yerini ise başka sınıflara bıraktığı anlaşılmaktadır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, HEB sınıflamasına göre 1979-2013 ortam koşullarının, 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerinde Akdeniz ve Ege kıyılarında sürekli genişlerken, İç ve Doğu Anadolu Bölgesindeki plato ve yüksek dağlık alan ortamları sürekli azalmaktadır (Şekil 12). İç Anadolu Bölgesinin alçak kesimlerinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi güneyi ve Doğu Anadolu Bölgesinin alçak, depresyon alanlarındaki yarı kurak step sahaları ise 2041-2060 döneminde genişlerken, 2061-2080 döneminde daralmaktadır. Sürekli azalan ve sürekli artan sahalar arasında kalan, dağlık-plato alanlarında hâkim olan ortam koşulları 2041-2060 döneminde daralmakta, 2061-2080 döneminde ise genişlemektedir.

Şekil 12. HEB sınıflarında meydana gelebilecek değişimin genelleştirilmiş hali (Harita ölçeği nedeniyle görülemeyen sahalar rakamlarla verilmiş, harita işaretlerinde belirtilmiştir).

Türkiye'nin yüksek dağlarının zirvelerindeki ortam koşulları 2041-2060 döneminde ortadan kalkmakta, bu dağların zirve çevrelerindeki ortamların ortadan kalkması ise 2061-2080 dönemine denk gelmektedir (Şekil 12). Bununla beraber, 2041-2060 döneminde, Silifke Ovası çevresinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi güneyinde ve Iğdır Ovası'nda yeni kurak sahalar oluşmaya başlamaktadır.

4. Sonuç

Türkiye için HEB bölgeleri ile ilgili çalışmalar daha evvel yapılmış (Tatlı ve Dalfes, 2016; Tatlı, 2017; Tekin vd., 2018), bu çalışmalar istasyon temelli yapılmış, Leemans (1990) tarafından yapılan çalışma ise yeterli çözünürlüğü sağlamamıştır. Bu çalışmada, Karger vd. (2017) tarafından 1979-2013 döneminde ait ERA-Interim ve 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerine ait HADGEM2-CC modelinin çözünürlüğü artırılmış (1 km) verileri kullanılarak Türkiye'ye ait güncel ve gelecekteki muhtemel HEB sınıflandırması yapılmış, ekolojik bölge sınırları belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca coğrafi bilgi sistemleri yazılımları ile mekânsal eşleşme (geocoding-spatial join) tekniği kullanılarak, daha hızlı ve güvenli bir HEB tanımlaması yapılabileceği ortaya koyulmuş, diğer iklim sınıflandırmalarında da kullanılabilecek bir teknik geliştirilmiştir. Çalışmada yapılan analizler neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1- Türkiye'de günümüzde hâkim olan HEB yükselti ekolojik bölgelerinden alçak irtifa ve dağözü kuşakları, HADGEM2-CC iklim modeli sonuçlarına göre 2041-2060 ve 2061-2080 dönemlerinde sıcaklık artışına bağlı olarak sürekli genişlerken, dağlık ortamlar daralmakta, günümüz alanının yarısına kadar inmektedir. Günümüzde çok dar alan kaplayan yarıalp, alpin, karlı katlar ise daha daralarak çok sınırlı sahalarda varlığını sürdürmekte, karlı alanlar neredeyse ortadan kalkmaktadır.

2- HEB sınıflandırmasına göre günümüz ortalamalarına göre kurak saha bulunmazken, 2041-2060 döneminde ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin onda birini kapayan yarı kurak sahalarda ise 2041-2060 döneminde genişlerken, 2061-2080 döneminde yağışı artan bölgelerde daralmaktadır. Türkiye'de en geniş alana sahip yarı nemli sahalarda ise sürekli genişlemektedir. Nemli sahalarda, yarı kurak sahalara benzer şekilde önce daralmakta sonra genişlemektedir. Çok ve aşırı nemli ile yarı doymuş sahalarda sürekli daralırken, çok ve tam doymuş sahalarda 2041-2060 döneminde sonra ortadan kalkmaktadır.

3- Türkiye'de HEB sınıflandırmasına göre günümüzde çöl çalılığı, dikenli çalılık, dikenli step, kura, nemli, ıslak ve yağmur ormanları, ıslak ve yağmurlu tundralar ile soğuk çöl ve buzul biyomları bulunmaktadır. Çöl çalılıkları, dikenli çalılıklar ve dikenli stepler 2041-2060 döneminde genişleyip, 2061-2080 döneminde daralırken, step sahalarda sürekli daralmakta, kurak ormanlar sürekli genişlemekte, 2041-2060 döneminden sonra çok kurak orman sahalarda da ortaya çıkmaktadır. Nemli ve ıslak ormanlar ile yağmur ormanları 2041-2060 döneminde daralıp, 2061-2080 döneminde genişlemekte, dağlık nemli, ıslak ve yağmur ormanları sürekli daralmaktadır. Türkiye'deki tundra alanları ile soğuk çöller sürekli daralırken, buzul sahalarda 2061-2080 döneminde ortadan kalkmaktadır.

4-Genel olarak, Türkiye'nin güneyinde ve kıyılarında yer alan, sıcak ortam koşulları genişlemekte, buna rağmen, yüksek dağlık alanlarda yer alan soğuk-serin ortamlar daralmakta, çok yüksekte bulunan soğuk çöller ve buzul ortamları ortadan kalkmaktadır. Türkiye'nin güneydoğu sınırında ve Doğu Akdeniz kıyılarında sıcak-kurak, Doğu Karadeniz kıyılarında ise sıcak-nemli ortamlar oluşmaya başlamaktadır. Türkiye'de günümüzde bulunan tüm ortamlar yer değiştirmekte-göç etmektedir. Bu değişiklik, tüm canlı ortamlarının da yer değiştirmesi gerektiğinin göstermektedir. Hızlı olan bu değişim, canlıların yer değiştirme kabiliyetleri ile değerlendirilmelidir. Bazı türlerin bu değişime daha hızlı cevap verebileceği ve uyum sağlayacağı anlaşılmakta, bazı türlerin ise daha pasif kalacağı ve sonuç olarak canlı uyumu, türlerin yer değiştirme-göç etme kabiliyetleri ile orantılı olarak işleyecektir.

Kültür bitkilerinin durumu ise, tarımsal faaliyeti yürüten bireylerin değişime tepkilerine ve yönetimlerin alacağı tedbirlere göre şekillenecektir.

5-Biyom ve çevresel ortam değişimi, sadece sıcaklık artışı ile paralel olarak değişmemekte, yağış ve nemlilik koşullarındaki değişimlerle şekillenmektedir. 2061-2080 döneminde Türkiye'nin bir kısmında oluşan yağış artışları, 2041-2060 döneminde ısınmaya bağlı değişimleri geriletmekte ve değişen ortamları tekrar günümüz koşullarına çevirmektedir. Fakat bu geri dönüşüm, ısınma kaynaklı değişimin belli bir oranında-şiddetinde etkili olmakta, belli bir sıcaklık artışından sonra geri dönüşüm için daha yüksek yağış artışlarına ya da sıcaklık düşüşüne gereksinim duyulacağı anlaşılmaktadır.

Notlar

1: Holdridge ekolojik bölgeleri, üç farklı tanımlama içermekte, bu çalışmada her bir sınıf bir kod ile temsil edilmiştir. Kodlama sistemi, 5 basamaktan oluşmakta, soldan ilk sayı, yükselti ekolojik katı, sonraki iki sayı nemlilik sınıfını ve sağdaki 2 sayı ise biyomu vermektedir. Bu kodlar şöyledir. Yükselti ekolojik katları, 1-Tropikal, 2-Alçak irtifa, 3-Daüönü, 4-Dağlık, 5-Yarıalpin, 6-Alpin, 7-Karlı kat. Nemlilik bölgeleri, 01-Tam doygun, 02-Çok doygun, 03-Yarı Doygun, 04-Aşırı nemli, 05-Çok nemli, 06-Nemli, 07-Yarı Nemli, 08-Yarı kurak, 09-Kurak, 10-Çok kurak, 11-Aşırı kurak, 12-Kavruk. Biyomlar, 01-Çöl, 02-Çöl çalılığı, 03-Kurak çalılık, 04-Dikenli çalılık, 05-Dikenli step, 06-Step, 07-Çok Kurak orman, 08-Kurak orman, 09-Nemli orman, 10-Dağlık nemli orman, 11-İslak orman, 12-Dağlık ıslak orman, 13-Yağmur ormanı, 14-Dağlık yağmur ormanı, 15-Kurak tundra, 16-Nemli tundra, 17-İlsak tundra, 18-Yağmurlu Tundra, 19-Soğuk Çöl, 20-Buzul

Teşekkürler

Yazar, çalışmayı okuyarak, değerlendiren ve eleştirilerde bulunarak katkı sağlayan Mehmet Özcanlı ve Ali Uğur Özcan ile makale hakemlerine teşekkürlerini sunmaktadır.

Current and Future Holdridge Ecological Zones for Turkey Using High Resolution ERA-Interim and HadGEM2-CC Model Data

Erkan Yılmaz*^a,

Submitted: 21.11.2020

Accepted: 08.01.2021

EXTENDED ABSTRACT

1. Introduction

The existing studies that have been conducted on Holdridge ecological zones (HEZ) in Turkey (Tatlı and Dalfes, 2016; Tatlı, 2017; Tekin, Tatlı and Koç, 2018) have been station-based, and lack detailed information on regional borders. Although the HEZ borders have been determined on the global scale (Leemans, 1990), these are of low resolution and the details of these borders do not represent Turkey.

Total monthly precipitation and average monthly temperature data produced by Karger et al. (2017) has been used in this study to determine Turkey's current HEZ border details. Approximately 1 km resolution data sets have been used for this study. Turkey is represented by 800 thousand data points, HEZ altitude-latitude belts, humidity regions, and biome boundaries of the integrated HEZ have been obtained. Current HEZ regions are obtained for the 1979–2013 period and compared to future data based on the HadGEM2-CC model and RCP 4.5 scenario for the 2041–2060 and 2061–2080 periods.

2. Methodology

Total annual precipitation, biological temperature (BS), and potential evapotranspiration rate (PEO) were used (Holdridge, 1947) in order to create HEZ, HEZ classification has been made by placing the annual total precipitation (ATP) and PEO values on a triangle graphic. ATP and PEO data are given logarithmically, and the data belonging to meteorology field stations have been placed on the graph, so that the definition was made. Nearly 2.5 million-point data has been used in this study, and each data point has been included in this graph to determine the ecological region. For this purpose, the triangle graphic was digitized and converted into a map with each point defined.

The triangle graphic has been rotated by 150° counterclockwise to bring the intersection of the abscissa (PEO) and the ordinate axis (ATP) to the 0,0 point of the plane, and a coordinate plane has been formed, where the PEO value forms the X axis and ATP forms the Y axis. When using this plane, the base 2 logarithm of both variables was used. However, in order to determine 0 for both values using $\log_2 \text{PEO}$, $\log_2 0.125$ for PEO of 0.125 shown as $X1 = 0$, a point with a PEO ratio of 0.25 was represented with $X1 = 1$. Similarly, by applying the formula $\log_2 \text{ATP} - \log_2 62.5$ for the ATP value, a place with 62.5 mm precipitation was represented as $Y1 = 0$, and a place with an ATP value of 125 was represented

* Corresponding Author: erylilmaz@ankara.edu.tr

^aAnkara University, Department of Geography, Ankara/Turkey, <http://orcid.org/0000-0002-3821-3648>.

as $Y1 = 1$. Subsequently, in order to determine the location of each point, a 60-degree slip ground was formed, with $X = \sin 30Y1 + X1$ for each X value, and $Y = \cos 30Y1$ for each Y value, so that the Holdridge coordinates of each meteorology field station were determined. In this coordinate system, according to the reference points, the biomes, altitude belts, and humidity classes have also been defined with (by?) separate areas. The points placed on the coordinate plane have been used spatially, so that HEZ definitions are made for each point to complete the operations. Details of the method are presented at <http://geography.humanity.ankara.edu.tr/turkiye-iklim-arastirmalari/> web page.

3. Result and Discussion

Six HEZ altitudinal zones have defined in Turkey. These can be listed as premontane, lower montane, montane, subalpine, alpine, and nival. Premontane condition areas defined in the Southeastern Anatolia Region lowlands, grabens and flood plains of the Aegean Region cover more than 7% of Turkey. The lower-montane areas that encircle the premontane areas are largely found in the Southern Anatolia, Aegean, Mediterranean, and Marmara Regions. They are also defined in the coastal areas of the Black Sea, lowlands of the Yeşilırmak and Kızılırmak valleys, and the depression of the Upper Fırat Subregions. Both premontane and lower-montane areas are expanding according to future climate model data for the 2041–2060 and 2061–2080 periods.

The montane belt, the largest zone in Turkey, covers most of the Eastern Anatolia Regions, Taurus and Black Sea Mountains, and high parts of the Central Anatolia Region and Inner Aegean and Yıldız Mountain Subregions. This belt area is modeled to contract in the 2041–2060 period. The subalpine belt covers the higher parts of the mountains of Eastern Anatolia and Black Sea Regions. While the alpine belt is defined in the Mediterranean, Central, and Eastern Anatolian and Black Sea Regions, the nival belt is defined only in the higher parts of Ararat.

According to the ERA-Interim data, semi-arid, sub-humid, humid, per-humid, super-humid, semi-saturated, sub-saturated, and saturated fields have been defined in Turkey. Turkey has no arid zones in its current conditions; although, climate model data shows that they will be formed in the Southeastern Anatolia Region and the southern part of the Iğdır plains after 2040. In Turkey, semi-arid zones are located in the Central and Southern Anatolian Regions while sub-humid zones form most of the Marmara, Aegean Mediterranean, Southern and Central Anatolian Regions. Sub-humid areas will expand in 2041–2060 and 2061–2080 periods according to HadGEM2-CC model data. Humid areas located in the Black Sea, Mediterranean, and Eastern Anatolian Regions will be narrowed per the model data in the 2041–2060 period. Per-humid, super humid, semi-saturated, and sub-saturated areas are located only in the Black Sea and Eastern Anatolian region mountains in the current climatic conditions. These four zones will also be narrowed according to the HadGEM2-CC climate model data.

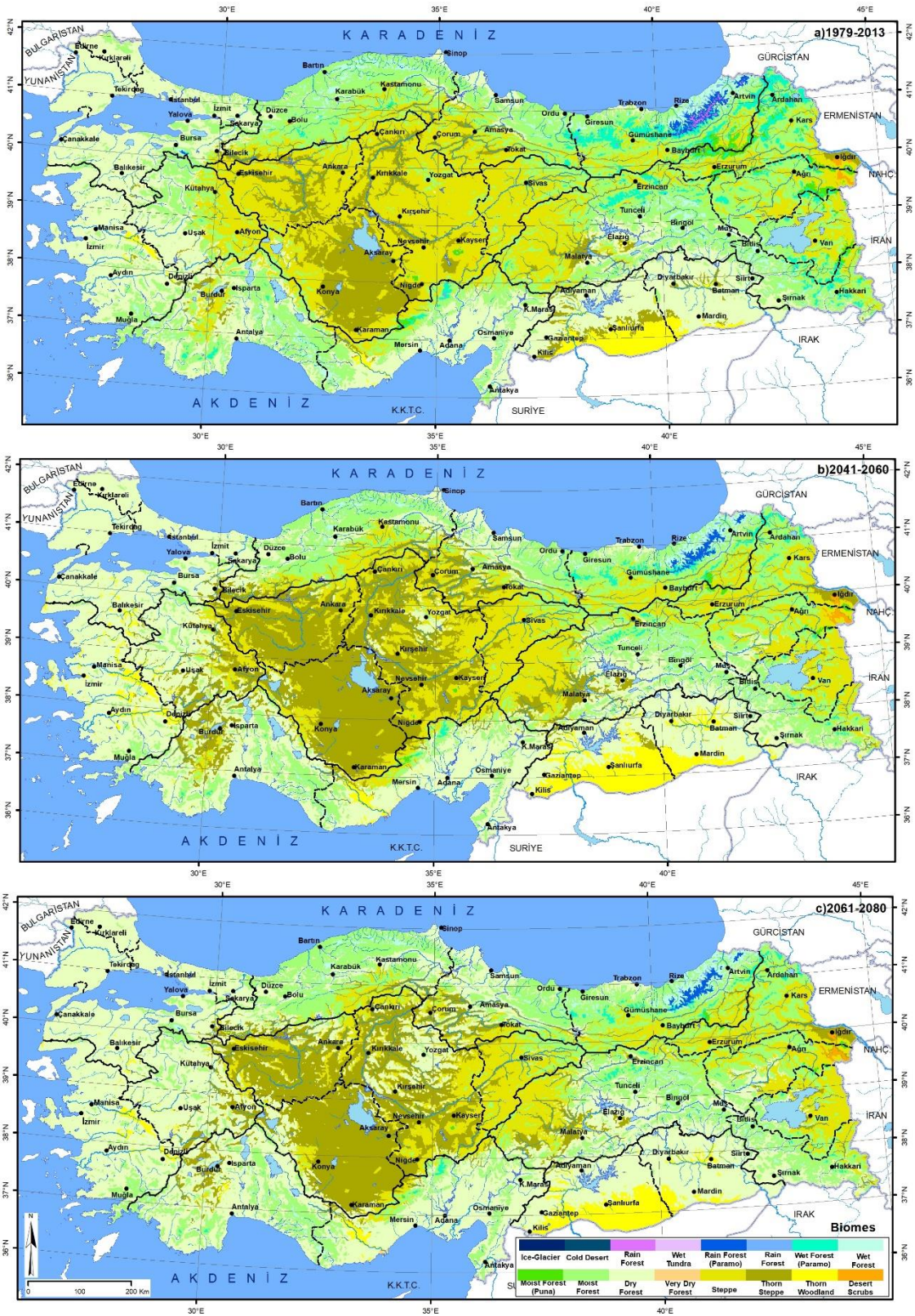

Figure 1. Biomes of Turkey by different periods.

Today, the most arid biome in Turkey is the desert scrubs; this biome is defined in the Doğubeyazıt and Iğdır Plains (Figure 1). According to HadGEM2-CC model data, the biome will expand in the 2041–2060 period. The thorn woodland biome is defined in the Southeastern Anatolian Region, the depressions of the Southern Marmara and Aegean far from the sea, and Diyarbakır and Mut Basins. These areas will expand during the 2041–2060 period; even if it shrinks during the 2061–2080 period, it will cover an area that is almost double of its current size.

The thorn step biome, known as the “steppe with trees” in Turkish literature, is characterized in the Central Anatolian steps. According to future climate models, this biome will expand in the 2041–2060 period and cover the eastern part of the Central Anatolian Region. Step biome is located in the high plateau of the Eastern Anatolian Region, the Uzunyayla Plateau, and eastern part of the Lake Van basin. According to the future climate model, this biome area is contracting and changing to a thorn step area. Very dry forests are not defined in Turkey under current climatic conditions, while this biome does develop per analysis of the climate model data for the 2041–2060 period in the Silifke Delta.

Moist and wet/rain forest biomes will contract during the 2041–2060 and 2061–2080 periods. In Turkey, while the wet forest biome has been defined in the Southeastern Taurus Mountains, Teke and Taşeli Plateaus, Köroğlu, Küre, Eastern Black Sea Mountains, and Uludağ, the rain forest biome is defined only in the higher parts of the Eastern Black Sea Mountains.

Tundra biome is located in the Black Sea Mountains, Aladağlar (Niğde province), the Keşiş Mountains in Eastern Anatolian Region, and the higher parts of the volcanic cone of Süphan, Erciyes, and the Ararat Mountains. Cold desert is defined in the high mountains of the Eastern Anatolian and Black Sea Regions (15 km²). The ice-glacial area covers 9 km² only at Ararat. The glacial area (cold desert + ice + glacial) is expected to disappear during the 2061–2080 period due to rising temperatures.

The change matrix created for the present and the 2041–2060 period HEZ zones (Figure 2) has shown that a bit rate of the zones remained on the matrix diagonal (not displaced), and all classes moved. The change in the matrix did not occur in only one direction of the diagonal but exhibited displacement in both the directions. This change was not symmetrical; instead, an asymmetrical ellipse occurred. In the change matrix, according to the characteristics of the obtained codes, the movement to the right and down shows an increase in precipitation and decrease in PEO value. It is understood that the zones have changed due to temperature increase as well as humidity values. While these zones moved, other zones have taken their place.

According to the HEZ classification, while the environmental conditions of 1979–2013 are constantly expanding in the Mediterranean and Aegean coasts over the periods of 2041–2060 and 2061–2080, the plateau and high-mountainous conditions of the Central and Eastern Anatolia regions are constantly decreasing.

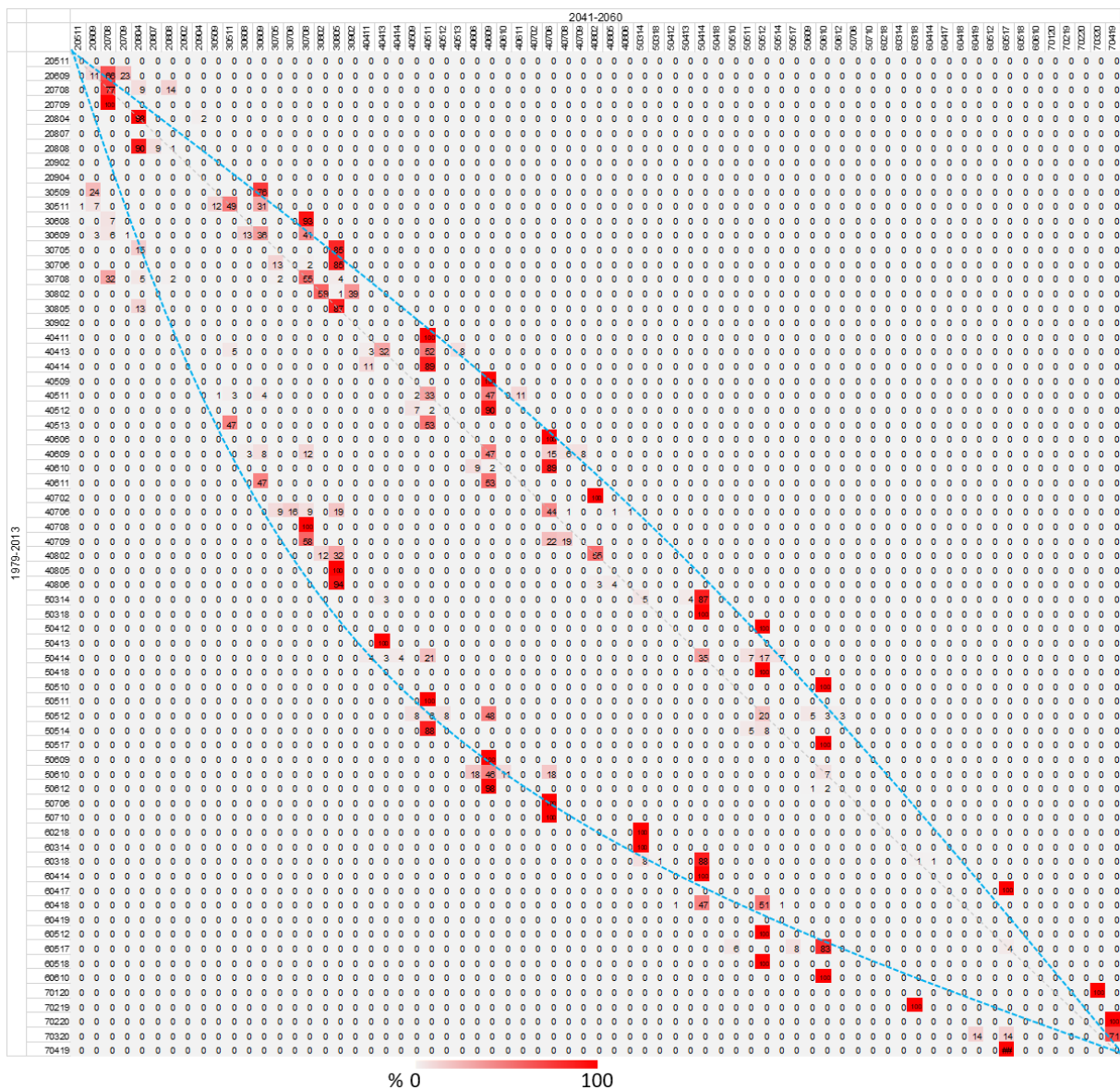

Figure 2. HEZ change matrix for the 1979-2013 and 2041-2060 periods.

4. Conclusions

In this study, enhanced resolution (~1 km) versions of the ERA-Interim data for 1979–2013 and HADGEM2-CC model data for 2041–2060 and 2061–2080 periods produced by Karger et al. (2017) were used, and current and possible future HEZ classifications of Turkey and zone boundaries were investigated. A fast and safe HEZ definition technique that can be used in other climate classifications has also been developed using a geocoding-spatial join by using geographic information systems software. As a result of the analysis, the following can be concluded:

Depending on the temperature increase in the 2041–2060 and 2061–2080 periods, while premontane and lower-montane areas are expanding, montane, subalpine, alpine, and nival environments are narrowing.

According to HEZ classification, there is no dry area in Turkey in the current climate; however, it will occur in the 2041–2060 period. While arid areas expand, wet areas will contract in the 2041–2060 period.

While desert scrub, thorny woodland, and thorn steppes are expanding in the 2041–2060 period and narrowing in the 2061–2080 period, steppe areas are constantly decreasing, arid forests are constantly expanding, and very-arid forest areas appear after the 2041–2060 period. While moist, wet/rain forests are narrowing in the 2041–2060 period and expanding in the 2061–2080 period, cold desert and tundra areas in Turkey will continuously contract, and glacier fields will be eliminated during the 2061–2080 period.

Overall, while the hot-dry environmental conditions in the south of Turkey and the coast are expanding, high mountain, cold-cool environmental conditions are narrowing. Biome and environmental conditions not only change in parallel with the increase in temperature but also are affected by changes in precipitation and humidity.

Referanslar/References

- Arslan, E. S., Örüçü, K. Ö. (2019). Present and future potential distribution of the *Pinus Nigra* Arnold. and *Pinus Sylvestris* L. using Maxent model. *International Journal of Ecosystems and Ecology Science (IJEES)*, 9(4), 787–798. doi:10.31407/ijeec9425.
- Atalay, İ. (2008). *Ekosistem Ekolojisi*. İzmir: META Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Baydar, A., Kanber, R. (2012). Effects of climatic changes on cotton production. *Toprak Su Dergisi*, 1(1), 47–54. doi:10.21657/tsd.55464.
- Bozkurt, D., Sen, O. L. (2013). Climate change impacts in the Euphrates-Tigris Basin based on different model and scenario simulations. *Journal of Hydrology*, 480, 149–161. doi:10.1016/j.jhydrol.2012.12.021.
- Çiner, A. (2003). Türkiye'nin Güncel Buzulları ve Geç Kuvaterner Buzul Çökelleri. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 46(1), 55–78.
- Çoban, H. O., Örüçü, Ö. K., Arslan, E. S. (2020). Maxent modeling for predicting the current and future potential geographical distribution of *Quercus Libani* Olivier. *Sustainability (Switzerland)*, 12(7), 1–17. doi:10.3390/su12072671.
- Dee, D. P., Uppala, S. M., Simmons, A. J., Berrisford, P., Poli, P., Kobayashi, S., ... Vitart, F. (2011). The ERA-Interim reanalysis: Configuration and performance of the data assimilation system. *Quarterly Journal of the Royal Meteorological Society*, 137(656), 553–597. doi:10.1002/qj.828.
- Demir, İ., Kılıç, G., Çoşkun, M. (2008). Precis bölgesel iklim modeli ile Türkiye için iklim öngörülleri: HaDAMP3 SRES A2 senaryosu. *IV. Atmosfer Bilimleri Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, Bildiriler*, 365–373.
- Deveci, H., Konukcu, F., Altürk, B. (2019). İklim değişikliğinin Trakya Bölgesi'nde buğday yetiştirilen toprağın nem profiline etkisinin belirlenmesi. *Journal of Tekirdag Agricultural Faculty*, 16(2), 201–218. doi:10.33462/jotaf.543103.
- Erinç, S. (1965). *Yağış müessiriyeti üzerine bir deneme ve yeni bir indis*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Erinç, S. (1949). The climates of Turkey according to Thornthwaite's classifications. *Annals of the Association of American Geographers*, 39(1), 26–46. doi:10.1080/00045604909351994.
- Fick, S. E., Hijmans, R. J. (2017). WorldClim 2: new 1-km spatial resolution climate surfaces for global land areas. *International Journal of Climatology*, n/a-n/a. doi:10.1002/joc.5086.
- Gönençgil, B., Sarıgül, O. (2018). Peltier'e göre Türkiye'nin morfojenetik bölgelerinin belirlenmesi. *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu* içinde (ss. 121–137). Ankara.
- Gorguner, M., Kavvas, M. L., Ishida, K. (2019). Assessing the impacts of future climate change on the hydroclimatology of the Gediz Basin in Turkey by using dynamically downscaled CMIP5 projections. *Science of the Total Environment*, 648, 481–499. doi:10.1016/j.scitotenv.2018.08.167.
- Güngör, T. (2019). *Belirli iklim sınıflandırmalarının Türkiye için karşılaştırmalı analizi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Gürkan, H., Arabacı, H., Demircan, M., Eskioğlu, O., Şensoy, S., Yazıcı, B. (2016). GFDL-ESM2M modeli temelinde RCP4.5 ve RCP8.5 senaryolarına göre Türkiye için sıcaklık ve yağış projeksiyonları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 14(2), 77–88. doi:10.1501/Cogbil_0000000174.
- Hepbilgin, B., Koç, T. (2017). HadGEM2-ES/RegCM4.3.4 küresel/bölgesel model verilerine göre Kaz Dağı ve yakın çevresinin yağışlarında olası değişiklikler (2000-2099). *Türk Coğrafya Dergisi*, (69), 39–46. doi:10.17211/tcd.309311.
- Hijmans, R. J., Cameron, S. E., Parra, J. L., Jones, P. G., Jarvis, A. (2005). Very high resolution interpolated climate surfaces for global land areas. *International Journal of Climatology*, 25(15), 1965–1978. doi:10.1002/joc.1276.
- Holdridge, L. R. (1947). Determination of world plant formations from simple climatic data. *Science*, 105(2727), 367–368. doi:10.1126/science.105.2727.367.
- Holdridge, L. R., Joseph, A. T. (1967). *Life Zone Ecology with Photographic Supplement Prepared*. Tropical Science Center. Costa Rica.
- Kapur, B., Koç, M., Özekici, B. (2012). Artan CO2 ve küresel iklim değişikliğinin Çukurova Bölgesinde buğday verimliliği üzerine etkileri. *Ç.Ü Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 28(4), 152–162.
- Karaoğlu, M. (2018). Iğdır-Aralık'ta rüzgar erozyonu çalışmaları. *Journal of Agriculture*, 1(2), 25–38.
- Karger, D. N., Conrad, O., Böhrer, J., Kawohl, T., Krefl, H., Soria-Auza, R. W., ... Kessler, M. (2017). Climatologies at high resolution for the earth's land surface areas. *Scientific Data*, 4(1), 1–20. doi:10.1038/sdata.2017.122.
- Kattsov, V., Federation, R., Reason, C., Africa, S., Uk, A. A., Uk, T. A., ... Uk, A. S. (2013). Evaluation of climate models. *Climate Change 2013 the Physical Science Basis: Working Group I Contribution to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, 9781107057, 741–866. doi:10.1017/CBO9781107415324.020.
- Köppen, W., Geiger, R. (1954). *Klima der erde (climate of the earth) wall map 1:16 Mill*. Gotha: Klett-Perthes.
- Kottek, M., Grieser, J., Beck, C., Rudolf, B., Rubel, F. (2006). World map of Köppen-Geiger climate classification updated. *Meteorologische Zeitschrift*, 15, 259–263. doi:10.1127/0941-2948/2006/0130.
- Leemans, R. (1990). *Possible changes in natural vegetation due to a global warming. Global data sets collected and compiled by the Biosphere Project, Working Paper* (C. Working Pa). Laxenburg, Austria: IIASA. doi:10.1017/cbo9780511525537.030.
- Lugo, A. E., Brown, S. B., Dodson, R., Smith, T. S., Shugart, H. H. (1999). The Holdridge life zones of the conterminous United States in relation to ecosystem mapping. *Journal of Biogeography*. doi:10.1046/j.1365-2699.1999.00329.x.
- Mert, A., Özkan, K., Şentürk, Ö., Negiz, M. G. (2016). Changing the potential distribution of Turkey oak (*Quercus cerris* L.) under climate change in Turkey. *Polish Journal of Environmental Studies*, 25(4), 1633–1638. doi:10.15244/pjoes/62230.
- OGM. (2012). *Orman Atlası*. Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü.
- Önol, B., Semazzi, F. H. M. (2009). Regionalization of climate change simulations over the Eastern Mediterranean. *Journal of Climate*, 22(8), 1944–1961. doi:10.1175/2008jcli1807.1.
- Ozturk, T., Altinsoy, H., Türkes, M., Kurnaz, M. L. (2012). Simulation of temperature and precipitation climatology for the Central Asia CORDEX domain using RegCM 4.0. *Climate Research*, 52(1), 63–76. doi:10.3354/cr01082.
- Peel, M. C., Finlayson, B. L., McMahon, T. A. (2007). Updated world map of The Koppen-Geiger climate classification. *Hydrol. Earth Syst. Sci. Discuss.*, 4, 439–473.
- Raja, N., Aydin, O., Türkoğlu, N., Çiçek, İ. (2019). A reconstruction of Turkey's potential natural vegetation using climate indicators. *Journal of Forestry Research*, 30(6), 2199–2211. doi:10.1007/s11676-018-0855-7.
- Rohli, V. R., Vrga, A. J., Rohli, R. V. (2018). *Climatology*. Burlington: Jones&Barlett Learning.
- Sarıkaya, M. A. (2011). Türkiye'nin Güncel Buzulları. İ. D. Ekinci (Ed.), *Fiziki Coğrafya Araştırmaları: Sistemik ve Bölgesel (Prof.Dr. Mehmet Yıldız Hoşgören'e armağan kitabı)* içinde. İstanbul.
- Sarıkaya, Mehmet Akif, Çiner, A., Zreda, M. (2011). Quaternary glaciations of Turkey. *Developments in Quaternary Science*, 15(December), 393–403. doi:10.1016/B978-0-444-53447-7.00030-1.
- Sarıkaya, O., Karaceylan, I. B., Sen, I. (2018). Maximum entropy modeling (maxent) of current and future distributions of *Ips mannsfeldi* (Wachtl, 1879) (curculionidae: Scolytinae) in turkey. *Applied Ecology and Environmental Research*, 16(3), 2527–2535. doi:10.15666/aer/1603_25272535.
- Şensoy, S., Ulupınar, Y. (2015). *İklim sınıflandırmaları*. http://212.174.109.9/FILES/iklim/iklim_siniflandirmalari.pdf, 29.06.2016. Ankara.

- Sezer, İ. L. (1988). İklim ve vejetasyon sınıflandırması konusunda yeni bir indis denemesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 4, 161–201.
- Tatlı, H., Dalfes, H. N. N. (2016). Defining Holdridge's life zones over Turkey. *International Journal of Climatology*, 36(11), 3864–3872. doi:10.1002/joc.4600.
- Tatlı, H. (2017). Classification of the Köppen and Holdridge life zones with respect to the climate scenarios- Rcp4.5 over Turkey. *8th Atmospheric Sciences Symposium - 01-04 November 2017*, 651–657.
- Taylor, L. R., Myers, A. A., Giller, P. S. (1989). *Analytical Biogeography. The Journal of Animal Ecology* (C. 58). doi:10.2307/5151.
- Tekin, M. K., Tatlı, H., Koç, T. (2018). Türkiye'deki yaşam-bölgelerinin Holdridge yaşam-zon yöntemi ile belirlenmesi. *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu* içinde (ss. 713–722).
- Thornthwaite, C. W. (1948). An approach toward a rational classification of climate. *Geographical Review*, 38(1), 55. doi:10.2307/210739
- Trewartha, G. T. (1968). *An Introduction to Climate*. New York: McGraw-Hill.
- Türkeş, M. (2013). *Biyocoğrafya; Bir Paleocoğrafya ve Ekoloji Yaklaşımı*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Turp, M. T., Tuğba Öztürk, Türkeş, M., Kurnaz, M. L. (2014). Investigation of projected changes for near future air temperature and precipitation climatology of Turkey and surrounding Regions by using the regional climate model RegCM4.3.5. *Ege Coğrafya Dergisi*, 23(1), 1–24.
- Ustaoglu, B., Karaca, M. (2014). The effects of climate change on spatiotemporal changes of Hazelnut (*Corylus Avellana*) cultivation areas in the Black Sea Region, Turkey. *Applied Ecology and Environmental Research (AEER)*, 12(2), 309–324.
- Walas, Ł., Sobierajska, K., Ok, T., Dönmez, A. A., Kanoğlu, S. S., Dagher-Kharrat, M. B., ... Boratyński, A. (2019). Past, present, and future geographic range of an oro-Mediterranean Tertiary relict: The juniperus drupacea case study. *Regional Environmental Change*, 19(5), 1507–1520. doi:10.1007/s10113-019-01489-5.
- Yılmaz, E., Çiçek, İ. (2016). Türkiye Thornthwaite iklim sınıflandırması. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 3973–3993. doi:10.14687/jhs.v13i3.3994.
- Yılmaz, E., Çiçek, İ. (2018). Türkiye'nin detaylandırılmış Köppen-Geiger iklim bölgeleri. *İnsan Bilimleri Dergisi*, 15(1), 225–242.

Ulusötesi Bir Mekânın Boşnak Kolektif Belleği ile Yaratım Süreci ve Kimliğin Mekânsal Sunumu: İstanbul-Yıldırım Mahallesi

The Process of Creation with the Bosnian Collective Memory of a Transnational Space and Spatial Presentation of Identity: İstanbul-Yıldırım District

Sibel Can Çetinkaya^{*a}, Burcu Göközkut^b

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI:

10.33688/aucbd.836348

Makale Geçmişi:

Geliş: 05.12.2020

Kabul: 11.03.2021

Anahtar Kelimeler:

Ulusötesi Göç

Ulusötesi Mekân

Kolektif Bellek

Boşnak

Yıldırım Mahallesi

Öz

Bu çalışmada, Boşnak kolektif belleğinin ulusötesi sosyal mekânların oluşum sürecini nasıl etkilediği ve kimliğin mekânlarda nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Bu süreçte, araştırma alanı olarak, göçlerle birlikte gelişen ve Boşnak kimliği ile özdeşleşen Yıldırım Mahallesi tercih edilmiştir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örnekleme tekniği kullanılarak; derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada, Boşnak göçmenlerin Yıldırım Mahallesi'ni tarım arazisinden ulusaşırı sosyal bir mekâna dönüştürdüğü anlaşılmıştır. Bu alan, Boşnakların sosyo-kültürel pratikleri ile şekillenirken, kimliğinin sembolleri ile donatılarak adlandırılmış ve böylece bir şekilde kimliğin sürekliliği sağlanmıştır. Sonuç olarak, üretilen mekânlar bireylerin iki ülkeye aidiyet bağı geliştirmelerinde etkili olmuştur.

Article Info

Research Article

DOI:

10.33688/aucbd.836348

Article History:

Received: 05.12.2020

Accepted: 11.03.2021

Keywords:

Transnational Migration

Transnational Space

Collective Memory

Bosniaks

Yıldırım Neighbourhood

Abstract

In this study, we examined how Bosniak collective memory affects the process of formation of transnational social spaces and how identity is represented in spaces. In this process, the Yıldırım Neighbourhood, which developed with migrations as a research area and identified with its Bosniak identity, was preferred. Qualitative research methods were used in the study. Using the snowball sampling technique, in-depth interviews and focus group interviews were conducted. The findings were analyzed using the descriptive analysis method. The study understood that Bosniak immigrants transformed Yıldırım Neighbourhood from farmland into a transnational social space. While this area was shaped by the socio-cultural practices of Bosniaks, it was named by equipping it with symbols of its identity, thus providing continuity of identity in some way. As a result, the spaces produced were effective in developing a bond of belonging to the two countries.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: sibelcancetinkayaa@gmail.com

^a Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Afyonkarahisar/Türkiye, <https://orcid.org/0000-0002-5931-1925>.

^b Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Afyonkarahisar/Türkiye, <https://orcid.org/0000-0002-2214-8327>.

1. Giriş

Geçmiş, uzamda somut olarak var mıdır?

Geçmişin varlığını hala koruduğu herhangi bir yer, bir somut nesnelere dünyası var mıdır?

Orwell, 2019: 268

Günümüzde küreselleşme ile mesafeler ve sınırlar bulanıklaşmıştır. İnsan hareketliliği zamansal ve mekânsal sınırları aşarak kozmopolit coğrafyalar ve mekânlar oluşturmuştur. Küreselleşme ile gerçekleşen bu hareketlilik nüfusun dağılımını değiştirirken yeni sosyo-mekânsal süreçlerin doğuşuna öncülük etmiştir. Zamansal akışkanlık, beraberinde mekânsal ve toplumsal akışkanlığı getirmiştir. Özellikle, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin hızla gelişmesi ve erişim olanağının artması, göçmenlerin geldikleri yerlerle yakın ilişkilerini sürdürmesini gittikçe daha da kolaylaştırmıştır (Vertovec, 2004). Sermayenin ve üretimin farklı coğrafyalara yayılması, emeğin sermayeyi, sermayenin emeği takip etmesi, demografik hareketliliği artırarak sınırların aşımını kolaylaştırmış, sınır aşırı sirkülasyonu hızlandırmıştır. Özellikle, iktidar ve ekonomik politikalarda yaşanan değişimler; liberal ekonomik ilkelerin ve sosyal ilkelerin alanını genişletmesini sağlarken, makro düzeydeki işlevsel sistemleri ve bu sistemlerde yer alan organizasyonların pozisyonları; bireyler arasında mikro etkileşimin karakterinde değişikliklere yol açmıştır (Bruneau, 2010; Castles, 2002, 2010; Castles ve Miller, 2008) Bu durum, aynı zamanda insanların ekonomik, sosyal ya da kültürel bağlarının olduğu birtakım yerler arasında düzenli olarak göç etmelerinde olduğu gibi, tekrarlanan göç hareketlerini ve dolaşımın büyüklüğünü arttırmıştır (Castles ve Miller, 2008: 40). Bu sayede insan hareketliliği önemli ölçüde arttığı ve uluslararası iletişim kolaylaştığı için birçok bireyin gündelik yaşamları yalnızca tek bir coğrafi lokasyona bağlı kalmaktan kurtulmuş (Özgür, 2018: 9), çoklu mekânsal yaşamlar toplumların fiziki çevreleriyle yarattığı etkileşiminin ortaya çıkardığı yeryüzünün farklılaşmasını sağlayarak önemli değişimler yaratmıştır (Tekeli, 2010: 74). Tüm bunlar, göçmenlerin menşe ülke ile bağlarını koparttıkları algısını değiştirmiştir. Artık göçmenler; menşe ve ev sahibi topluma eş zamanlı katılan, farklı alanları birbirine bağlayan, sınır aşırı ağlar oluşturan, toplumları dönüştüren ve süreç içerisinde aktif rol oynayan bireyler olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Glick-Schiller, 1992: Özgür, 2018). Glick-Schiller vd. (1992), ulusötesiciliği bir kavram haline getirmenin, tek bir sosyal ve ekonomik sistem olan dünyanın farklı kısımlarında meydana gelen göç tecrübesini, yeni oluşumlarını ve belirtilerini anlamamıza izin verdiğini belirtmektedir.

Ulusötesi göç çalışmaları, göçmenlerin günlük hayat içerisinde menşe ve ev sahibi toplum ile ilişkilerine, göçmenlerin birçok yer ile oluşturdukları ekonomik, politik ve sosyo-kültürel sınır aşırı ağlara odaklanır (Faist, 2012; Glick-Schiller vd., 1992; Levitt ve Jaworsky, 2007; Özgür, 2018). Bu ağların kurulup geliştiği alanlar; göçmenlerin ekonomik, politik ve sosyo-kültürel pratiklerini gerçekleştirdiği toplumsal değişimin yaşandığı çok katmanlı ilişkilerin geliştiği alanlardır. Bu alanlar, farklı yerlerdeki insanlar, ağlar ve örgütler arasında, verili ülke sınırları ötesine geçen ilişkiler kurulmasına olanak sağlamaktadır (Faist, 2003: 16). Bu alanlar aynı zamanda, göçmenlerin var olma ve ait olma yollarının olduğu, sosyo-mekânsal aidiyet ve kimlik duygularının üretildiği alanlardır. Bu süreçte göçmenlerin var olma yolları, göçmenlerin günlük sosyal ilişkilerini içerirken, ait olma yolları ise bu ilişkiler içerisinde insanların bilinçli bir şekilde sadakat ilişkileri geliştirmesini vurgulamaktadır (Glick-Schiller, 2003 akt. Özkul, 2006: 493). Bu ilişkiler içerisinde göçmenler, menşe bölgeyi temel alan kültürel ve

dini özelliklere dayanan ortak kimlik algısını paylaşırlar (Vertovec, 2001). Göçmenlerin kimlikleri, ilişkiler geliştirdiği alanlarda sürekli olarak müzakereye açıktır. Bu süreçte, gönderen toplumun kurumları ve alıcı toplumun politikaları; göçmenlerin her iki topluma katılım sürecini ve kimliklerini inşa etme ve sürdürme yollarını etkiler. Kimliğin ulusaşırı alanda tezahürü, göçmenlerin günlük hayat içerisindeki eylemlerinde ve ilişki kurdukları mekânlarda kendini çeşitli formlarda gösterebilir. Göçmenlerin yerleştiği alanlarda kendilerini güvende hissetmeleri ve uzun süre yaşamaları o yere bağlanmalarını, aynı zamanda kimliklerini ve kolektif belleklerini mekânla buluşturmalarını sağlamaktadır. Özellikle bu durum, hareketli göçmen gruplarının yaşadıkları ulusötesi mekânlarda belirginleşmektedir. Bu bireyler ulusötesi mekânlar arasında oluşturdukları ağlarda kültürlerini taşıyarak ulusötesi sosyal alanlar içerisinde kimliklerini inşa ederler ve yeniden üretirler (Yazgan, 2016: 289). Bu mekânlarda kimliğin inşa edilerek aidiyetlik duygusunun sürdürülmesinde belleğin rolü önemlidir. Bellek, ulusötesi mekânda bireyin kimliğini yerel karşılaşmalarla birlikte inşa etmesine yardımcı olur, ikili bir aidiyetlik bilincinin oluşmasını sağlar. Bu bilince sahip bireyler en az iki ülke arasında çeşitli ağlarda hareket edebilir. Bu hareketliliğin sürdürülmesi göçmen topluluklarına ve bir sonraki neslin tutumlarına göre değişkenlik göstermektedir.

Bu çalışma, 1952-1967 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç eden Boşnakların kolektif belleği tarafından üretilmiş bir kimlik mekânına odaklanmaktadır. Bu bağlamda İstanbul Bayrampaşa ilçesinde bulunan Yıldırım Mahallesi ve bu mahallenin şekillenmesinde büyük rol oynayan Boşnaklar incelenmiştir. Boşnaklar, bu alanı iki ulus devlet arasında ulusaşırı ağları ile ulusötesi sosyal bir mekâna dönüştürerek sosyo-kültürel faaliyetlerde bulunurlar. Bu nedenle çalışmanın temel amacı, Yıldırım Mahallesi'nde Boşnak kolektif belleği ile üretilen mekânlarda kimliğin temsil edilme biçiminin ne/nasıl olduğunun sorgulanmasıdır. İlçede yaşayan göçmenler ile ilgili yapılan çalışmalar (Bozkurt, 2012; Celep, 2019; Davutoğlu, 2010; Dural, 2016; Erman, 2019; Eseler, 2016; Güler, 2013; Sözer Dabanlıoğlu, 2018; Tekinkaya, 2015; Yanardağ, 2009; Yıldız, 2019) arasında Boşnak kimliğinin sürdürülmesinde kolektif belleğin mekân ile ilişkisi ele alınmamıştır. Önceki ilgili çalışmalarda; menşe ülke ve ev sahibi ülke ile aralarında oluşturulan ağların özellikleri, bu ağların oluşma süreçleri ve bu süreçleri etkileyen yapılar araştırılmaktadır. Bazı çalışmalar; ev sahibi toplum ve menşe toplum arasında kurulan ekonomik ağların yapısını (para havaleleri ve bu havalelerin gönderilen bölgelerde nasıl kullanıldığı, kalkınma üzerine etkisi bu bağlamda devletlerin geliştirdiği politikalar) (Guarnizo, 1997), politik ağları (vatandaşlık politikaları, menşe toplumda oy kullanma, siyasal partilere üyelik, lobi faaliyetleri, yerleşilen toplumda dernekler kurma, siyasal eylemler de bulunarak hem ev sahibi hem de geride kalan topluma siyasi açıdan etkisi) (Baubök, 2003; Levitt ve Jaworsky, 2007), dini ağları (bu ağların, tek bir toplumun dışında farklı bölgelerde yaşayan aynı dini mensup bireyleri etkilediği) sosyo-kültürel ağları (sosyal sermayeleri, düşünceler, davranışlar, sembollerin çift yönlü iletimi) (Levitt, 1998) ve ulusaşırı göçmenlerin kimliklerini nasıl inşa ettiği ve aidiyet bağlarını nasıl oluşturdukları araştırılmıştır. Oysa göçmenlerin menşe toplum ve ev sahibi topluma aidiyet bağı geliştirmesinde kolektif hafıza ve mekânın ilişkisi önemlidir. Bu çalışmada, göçmenlerin kolektif belleği ile üretilen mekânların kimliğin sürdürülmesinde ve aidiyet bağının gelişmesinde katkısının olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmada, Boşnakların ulusötesi sosyal alandaki faaliyetleri, sosyo-kültürel pratikleriyle sınırlandırılmıştır. Sosyo-

kültürel pratikleri; yıl içinde her yıl yapmış oldukları ziyaretler, yöresel lezzetlerin diğer ülkeden taşınması, ayrıca birtakım işletmelerde menşe bölgeden getirilen ürünlerin sunulması, memleket dernekleri aracılığıyla yaptıkları anma etkinlikleri, kültür günleri, seminerler, sosyal yardımlar ve kamuoyu açıklamaları ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada, Yıldırım Mahallesi'nin tarım arazisinden ulusötesi sosyal bir mekâna dönüşme sürecini, yerel toplumda ötekileştirilme sürecini ve daha sonra mekânların Boşnak kolektif belleği ile üretilmesini ve kimliğin mekândaki sunumu üzerinde durulmuştur.

2. Ulusötesi Mekânlar ve Kolektif Bellek

Ulusötesi teorinin uluslararası göç yazınında önemli bir teorik çerçeve olarak ilgi görmesi 1990'ların sonlarına doğru hızla ilerlemiştir (Al-Ali vd., 2001). Ulusötesi/Ulusaşırı, göçmenlerin menşe ülkelerini ve yerleşilen ülkeleri birbirine bağladıkları ve çoklu kimlikler kullandıkları sosyal alanlar inşa etme süreci olarak ifade edilmektedir (Glick-Schiller vd., 1992; Guarnizo, 1997). Bu süreç içerisinde ulusaşırı göç literatürü genişledikçe “ulusötesi topluluk” kavramı sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır (Bruneau, 2010). Ulusötesi göçmenler/topluluklar; gündelik hayatları ulusal sınırları aşan, en az iki ülke arasında sosyal, ekonomik, politik ve dini ilişkiler geliştiren göçmenlerdir (Bowen, 2004; Castles, 2002; Faist, 2000; Glick-Schiller vd., 1992; Guarnizo, 1997; Kivisto, 2001; Levitt, 1998, 2003; Özgür, 2018; Portes, 2000; Şimşek, 2019). Ulusötesi göçmenler; geride bıraktıkları ülkeler ile işçi dövizleri/para havaleleri yoluyla ekonomik ilişkilerini sürdüren (Cohen, 2019; Guarnizo, 1997, 2003; Vertovec, 2004) girişimcilik faaliyetleri ile en az iki ülkenin yerel ve uluslararası piyasasına eklenilen (Guarnizo, 2003; Honig, 2019; Nkrumah, 2017) sosyal havaleler yoluyla iki toplumun sosyo-kültürel alanını etkileyen (Levitt, 1998; Levitt ve Lamba-Nieves, 2011; Vertovec, 2004) ve politik faaliyetlerde bulunan göçmenlerdir. Ulusötesi sosyal mekânlar/alanlar ise hareketli ve yerleşik toplumların; en az iki ülke arasında çeşitli ağlar geliştirdiği ve bu ağlarda ekonomik, politik ve kültürel sermayelerini kullanarak yeni sermaye türlerinin üretildiği; aidiyetliğin ve kimliğin sürdürülerek yeni aidiyetlik, sınıf, kimlik ve politikaların geliştirildiği; siyasi eylemlerin yapıldığı, demografinin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin değiştiği ve çeşitli iktidar yapılarının gömülü olduğu arenalardır (Bruneau, 2010; Collyer ve King, 2014; Crang vd., 2003; Dannecker, 2005; Faist, 2000, 2003, 2012; Fourn ve Glick-Schiller, 2001; Levitt ve Glick-Schiller, 2004; Levitt ve Jaworsky, 2007; Özgür, 2018; Şimşek, 2019; Voigt-Graf, 2004). Bu alanlar, en az iki ülke arasında hareket eden ve geride kalanları birbirine bağlayan, hareketli ve yerleşik bireylerin çeşitli iletişim biçimleri sayesinde sürdürülen, ulusal sınırları aşan sosyal, ekonomik ve politik ilişkilerin analizini sağlar (Levitt ve Glick-Schiller, 2004).

Ulusötesi sosyal mekânların üretimi ve hareketliliğin yapısı, ev sahibi toplumun ve geride kalan toplumun tarihi ve siyasi faaliyetleri gibi yapısal koşullar tarafından etkilenir (Al-Ali vd., 2001; Massey vd., 1994). Ayrıca devletlerin ulusötesi politikaları, göçmenlerin hareketliliğini ve yereldeki yaşam biçimlerini etkilemektedir. Bu durum, küresel ve yerelin iç içe olduğunu ve karşılıklı olarak birbirlerini yapılandırarak yeniden ürettiklerini göstermektedir (Glick-Schiller ve Çağlar, 2009; Ley, 2004). Göçmenlerin ilişkileri; gönderilen dövizler, sosyal havaleler ve politik katılım üzerinden incelenir. Bunlar, göçmenlerin menşe topluma sadakatlerinin bir göstergesidir. Oysa süreci başlatan ve sürmesini sağlayan, göçmenlerin aidiyet duygularıdır. Süreç ilerledikçe alıcı topluluğun yerel ortamları dönüştürülerek

(Massey vd., 1994) yerel toplum içerisinde yeni aidiyet biçimleri üretilir. Bu üretim sürecinde göçmenlerin sınıf, cinsiyet ve etnik özellikleri ev sahibi topluma kabul sürecini ve mekânların üretim sürecini etkilemekle birlikte yerleşilen mekânların şekillenmesinde de etkilidirler. Aidiyet bağlarının oluştuğu ve geliştiği mekânlar, bireyler için anlam dünyalarını inşa ettikleri bir yere dönüşür. Özellikle yerler, göçmenlerin kimliklerini inşa etmelerinde, sürdürmelerinde ve dönüştürmelerinde önemli bir çerçeve sağlamanın yanı sıra aynı zamanda sosyal kimliklerini iletmelerini ve sosyal kimlikleri aracılığıyla alanı anlamlı yerlere dönüştürmelerini ve yorumlamalarını sağlamaktadır (Cuba ve Hummon, 1993; Hopkins ve Dixon, 2006). Böylece gidilen yeni bölgelerde bireyler, kimliklerinin çatısı altında toplanarak mekânsal düzenlemelerle birlikte yer duygusu kazanmaya ve bir aidiyet alanı oluşturmaya çalışırlar. Bu süreçte, özellikle mekânsal üretimin her parçasına dâhil olan bireyler çevreyle birlikte kendilerini dönüştürmekte kimliklerini ve köken bölgeye dair anlatılarını ise mekânsallaştırma eğilimindedirler. Harvey (2015: 207), yerler inşa ederken (ev gibi) kendimizi inşa ettiğimizi, dolayısıyla içinde bulunduğumuz yerlere durmadan yeniden şekil verdiğimizizi, bu yeniden şekil verme işini hem maddi hem kavramsal düzeylerde yaptığımıza değinirken, aynı zamanda o yerde nasıl yaşadığımızın mekânı ne şekilde ürettiğimiz -inşa ettiğimiz- ile ilişkili olduğundan söz eder. Castells (2006), bu inşa sürecinin kültürel olduğunu yani anlamları ve paylaşımları belli öz tanımlama kodlarıyla, başka bir deyişle inananlar cemaati, milliyetçilik ikonları, yerelliğin coğrafyasıyla damgalanmış bir değerler kümesi etrafında örgütlendiklerini belirtir. “Sembolik ve pratik bileşenleriyle üretilen mekânlar, aynı zamanda kendisini ilgilendiren mit ve öykülerin taşıyıcısıdır, üretilmiş mekânlarda edimler ‘kimse’ farkına varmasa bile anlamı yeniden üretir. Bu kodlar da bir topluma aittir ve bir aidiyeti şart koşar (Lefebvre, 2015: 208-164-228)”. Bu üretim sırasında insanlar, mekâna sınırlarını iliştiirler, bilinenleri bilinmeyen, görünenleri görünmeyen, görünmeyenleri ise görünen yaparak mahremiyet ve kamusalılık arasında sosyo-mekânsal dünyalarına özgü anlamlar üretirler. Bu süreçte, göçmenler kaynak bölge ile aralarında yaşanan kesintinin giderilmesine ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç bellek tarafından karşılanır. Dolayısıyla bellek; muğlaklık, bulanıklık karşısında Boyer’in belirttiği gibi şimşek gibi çakmalı, insanların geleceğe doğru ilerlerken tutacakları yolu görebilmeleri için dünyanın o belirli andaki düzenini göstermeye çalışmalıdır (Boyer, 1996: 135 akt. Harvey, 2015: 211).

Ulusötesi mekânlarda, menşe toplum ile aidiyet bağlarının korunmasında ve ev sahibi toplum ile aidiyet bağlarının oluşmasında bir grup kimliği olarak ifade edilebilecek kolektif bellek önemli bir paya sahiptir. Mills’e (2014: 46) göre, insanların kendilerinin belirli bir kimliği paylaştıklarını tahayyül etme süreçlerindeki en önemli unsurlardan biri, geçmişe dair ortak bir hafızanın yeniden üretimidir. Yeni bir mekâna yerleşen göçmenler, bir taraftan yeni mekâna alışmaya ve bu mekânda kendisine alan açmaya ve yer tutmaya çalışırken diğer taraftan hayatta kalma, yok olmama, sahip olduklarını (maddi-manevi) kaybetmeme çabası içerisinde girmektedir (Ekici ve Tuncer, 2015: 15). Böylece göç sonrası yeni yerleşilen bölgelerde mekânın kimlik üzerinden düzenlenmesi kolektif belleğin yeniden üretimini sağladığı gibi o mekâna olan aidiyeti de güçlendirir.

“Bellek, kesintiye uğradığımız noktadan yeniden başlamamız gerektiğini ve bir süre için, aslında hiçbir şeyin değişmediğini düşünmemizi sağlar. Bu sayede bellek, süreklilik ipini yeniden düğümleyerek kolektif hafızanın bir an bile kesintiye uğradığı hissine kapılmadan, bir aşamadan diğerine geçmemize yardım eder (Halbwach, 2017: 80)”. Kolektif hafıza ile mekânın şekillendirilmesi Halbwach’ın

bahsettiği “düğüm”ün oluşmasındaki en büyük etkidir. Nora’nın (2006: 17) da vurguladığı üzere süreklilik duygusunun kökü mekândadır. Çünkü mekân belleğe yakından bağlıdır; belleğin soyut doğasının insanlık deneyiminin ontolojik yapısıyla somutlaşmasını sağlamaktadır (Tilley, 1994 akt. Bader, 2018: 4). Bir mekân; hafızanın edimsel yönünü oluşturur, bir uygulama ve sürekli inşa alanı yaratır ve bu özelliği ile bireylerin, geçmişi şimdiki zamanda deneyimlemelerini ve inşa etmelerini sağlar. Kolektif bellek, kimlik inşa sürecinin vazgeçilmez bir aracı olarak, sadece geçmişi yansıtmaz, aynı zamanda insanların dünyayı anlamlandırmasına aracılık eden sembolik çerçeveler ve anlamlar sağlayarak bugünün gerçekliğini şekillendirmek suretiyle anlam yapıcı bir rol üstlenir. Bu rol sayesinde topluluk üyelerinde aynı kaderi paylaşma duygusu uyandırır (Bilgin, 2013). Göçmenler tarafından mekânda yapılan düzenlemelerin de genelde büyük yapısal değişikliklerin yanı sıra semboller ve isimlendirmeler ile sunulduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, göçmenlerin menşe toplumunda yer alan mekân anlatılarına artık ev sahibi ülkede ritüellerin sürdürüldüğü mekânlar eşlik eder. Bu şekilde hafıza ikili bir aidiyet duygusu ile şekillenir. Bu mekânlar zamanla göçmenler tarafından kimliğin sembolleri ile donatılarak bir aidiyet alanına dönüşür. Bu mekânlarda, gündelik yaşam pratikleri her iki toplumun kültürü ile yapılır. Göçmenler yerleştiği bölgelerde topluluklar oluşturarak, kendi dillerini sürdürür, yerel toplumun dilini öğrenir ve her iki toplumda yaşanan olaylara ilgi duyarlar. Bu hafıza tarafından şekillenen mekânlar kimliğin ve aidiyetin birlikte sunulduğu yerlere dönüşür.

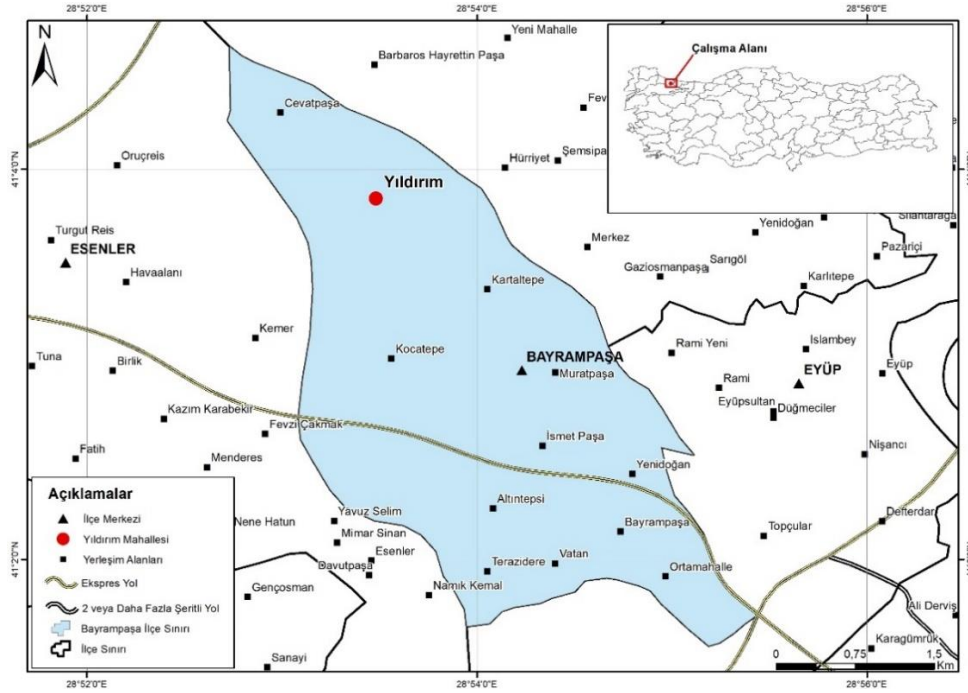
3. Araştırma Alanı ve Yöntem

Niteliksel araştırma, sosyal olanın bilgisinin insanların kendi ifade ve anlatılarından derlendiği bir araştırma özelliği gösterir (Kümbetoğlu, 2019: 38). Bu nedenle çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak, göç-hafıza-mekân arasındaki ilişkiler bireylerin anlatılarından yola çıkılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, 2018 yılı Ocak, Şubat, Nisan ve Eylül aylarında İstanbul ili, Bayrampaşa ilçesi, Yıldırım Mahallesi’nde (Şekil 1) saha araştırması yapılmıştır. Bayrampaşa ilçesi ve özellikle Yıldırım Mahallesi Yugoslavya¹ ve Türkiye’nin birçok farklı bölgesinden göç alarak oluşmuş/gelişmiştir. Bu nedenle araştırma alanının seçiminde Bayrampaşa ilçesi ve Yıldırım Mahallesi’ne gelen Boşnakların kolektif bellekleri üzerinden mekânı şekillendirmelerinin görünürlüğü etkili olmuştur.

İlçenin tarihi gelişimini betimlemek gerekirse; İlçenin temelleri, 1927 yılında Filibe’den gelen birkaç göçmen ile atılmıştır. 1950’lerde Makedonya’dan, 1960’lı yıllarda beldenin %30-35’ini teşkil eden Trakya, Karadeniz, Orta Anadolu halkının yanı sıra, Yugoslavya’dan göç eden Boşnaklarla doruğa ulaşan göç dalgası Bayrampaşa’nın sosyo-kültürel altyapısının oluşmasında etkili olmuştur². 1960 yılında ikinci kez önemli bir nüfus artışı olmuştur. Bu durumun yaşanmasında ilçenin, 955/92/846 sayılı 11.3.1955 tarihli İstanbul Belediye Meclisi kararı ile sanayi bölgesi olarak ilan edilmesinin payı büyüktür. Bu tarihte, 4-5 tane olan fabrika sayısı 1966 yılına kadar 40’ı bulmuştur (Bayakır, 1998: 39). Bu süreçte, 1960’ta 4.000 hane iken, 1965’te 10.000 haneye, 1970’te ise 40.000 haneye kadar artmıştır. Paralel şekilde, 1965’te 69.064 olan nüfus 1970 yılında %79’luk bir artışla 124.083’e yükselmiştir (Bayakır, 1998: 11). Günümüzde Bayrampaşa ilçesinin nüfusu 269.950, Yıldırım Mahallesinin ise 52.884’dir (TÜİK, 2020). İlçenin en kalabalık mahallesidir.

Mekânda yaşanan göçler nedeniyle var olan yerleşim alanları genişlemiş, yeni yerleşim alanları oluşturulmuştur. Böylece, Yıldırım Mahallesi göç ile birlikte gelişen mekânlardan biri olmuştur

(Bayakır, 1998; Tekinkaya, 2015). İlçenin sanayileşmesi ve mahalleye göçlerin yaşanması yeni mahallerin kurulmasını, var olanların sınırlarını genişleterek yeni yerleşim alanlarının oluşmasını sağlamıştır. Günümüzde, mahallede hem Türkiye'nin hem de Balkanların birçok bölgesinden göç eden bireyler bulunmaktadır. Özellikle, Bayrampaşa ilçesinde ve Yıldırım Mahallesi'nde Boşnakların yanı sıra Arnavutluk, Bulgaristan ve Makedonya'dan gelen birçok göçmen yaşamaktadır. İlçede bulunan mahalleler arasında Yıldırım Mahallesi'nin nüfusu diğer mahallere oranla daha yüksektir. Yıldırım Mahallesi'nin bu heterojen nüfus yapısına karşın mahallenin Boşnaklarla anılması ve Boşnak nüfusunun daha yoğun olması çalışma alanı olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Yine ilçede, farklı mahalleler farklı grup göçmenlerle anılmaktadır.

Şekil 1. Yıldırım mahallesi'nin lokasyon haritası³.

Mahallenin farklı etnik topluluğa ait bireyleri bünyesinde barındırması katılımcılara erişim sürecini etkilemiştir. Aynı zamanda araştırma konusu da değişmiştir. Araştırma soruları sahada oluşmuştur. İlk olarak sahaya çıktığında araştırma konusu Yugoslavya'dan Türkiye'ye yaşanan göçlerin sosyo-mekânsal etkileri olarak tasarlanmıştır. Bu süreçte, zamanla sahada vakit geçirdikçe ve mahallenin yapısı, anlatılar ve gözlemler araştırma konusunun ve var olan soruların değişmesine neden olmuştur. Bir açıdan, katılımcılar hem soruları oluşturarak hem de soruları yanıtlayarak çalışmaya katkı sağlamıştır. İlk olarak, göç sürecini deneyimleyen birinci nesil göçmenlere⁴ bir diğer ifade ile iletişimsel belleğin⁵ üyeleri ile görüşmek için her kapı çalınmıştır. Bu noktada, katılımcıların yabancıları konutlarına almamaları, katılımcılara erişim konusunda yaşanan en büyük sorun olmuştur. Bu durum, çalışmada erkeklere oranla daha az kadının yer almasına neden olmuştur. Apartmanlarda, yarı açık kapılar arasında görüşmeler yapılmıştır. Bu durum, araştırma sürecini olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle farklı alanlarda düzenlenen faaliyetlere katılarak farklı bireyler ile görüşülmeye çalışılmıştır. İlk olarak, Türkiye Bosna Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin (TBSKYD) düzenlediği sosyal etkinliklere ka-

tılım sağlanmıştı. Örneğin; TBSKYD Kadın Kolları tarafından, Türkiye'nin Suriye'ye karşı düzenlediği Zeytinalı Operasyonu'nda yer alan ve Doğu ve Güneydoğu'da görev yapan askerlere, şapka, eldiven, çorap ve unlu mamüller göndermek için etkinlik düzenlenmiştir. İki tane bere öreerek, derneğe gidilmiştir. Bu sırada, dernekte birçok kişi ile görüşülmüş, bu kişiler birinci nesil göçmenler ile iletişim kurulmasında aracı olmuşlardır. Bu şekilde birçok katılımcıya erişilmiştir. Bazı katılımcılar görüşmeye başlamadan önce birtakım sorular yöneltmiştir. Genelde katılımcılar, onların göç tarihi hakkında araştırmacının bilgisini ölçen ve son dönemlerde Boşnaklarla ilgili gündemde olan konular hakkındaki birkaç soru yöneltmişlerdir⁶. Bu sorular yanıtlanarak görüşmeye başlanmıştır.

Tüm bu sürecin sonunda araştırma sahasında, kartopu örneklem kullanılarak birinci nesil göçmenler bir diğer ifade ile iletişimsel belleğin üyelerinden oluşan 20 katılımcı ile görüşme yapılmıştır. Örneklem grubu belirlendikten sonra, Türkçe yarı yapılandırılmış görüşme formu⁷ kullanılarak, 4 Kadın ve 3 erkek ile derinlemesine ve 6 ve 7 kişiden oluşan iki erkek grup ile odak grup görüşmesi yapılmıştır. Derinlemesine görüşme yapılan grubun yaş aralığı 63-84, odak grup görüşmesi yapılan iki grubun yaş aralığı 58-76'dır. Odak grup görüşmeleri kahvehanelerde yapılmıştır. Bunun temel nedeni araştırma sahası içinde kamusal mekânda kadınların görünürlüğünün az olmasıdır. Diğer görüşmeler, katılımcıların iş yerlerinde, yaşadıkları konutlarda ve dernekte yapılmıştır. Türkçe bilmeyen katılımcılar ile yapılan görüşmeler esnasında aileden Türkçe bilen kişilerin yardımı alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerin yanı sıra, yapılandırılmamış görüşmeler de yapılmıştır. Bu görüşmeler sırasında not alınmamış, sorular sohbetin akışına göre şekillenmiştir. Bu görüşmeleri eksik bir şekilde aktarma ihtimali göz önünde bulundurularak çalışmada bu görüşmelere yer verilmemiştir. Görüşmelerin yanı sıra sahada gözlem yapılarak dernek, işletmeler, kafeler ve marketler ziyaret edilmiştir. Boşnak kimliği kullanılarak açılan işletmelerde bulunan ürünler ve restoranların menüleri incelenmiştir. Aynı zamanda, mekânların içerisinde ve dışarısında kullanılan Boşnak kimliğine ait semboller incelenmiş, fotoğraflar çekilmiştir. Boşnak Dünyası Gazetesi, Yıldırım Bosna Spor Kulübü Dergisi ve TBSKYD'nin Bosna Sancak Kültür ve Yardımlaşma adıyla dönemsel olarak yayınladığı dergi incelenmiştir. Ayrıca, Yıldırım Mahallesi'nde kültürel bellek aktarımında Boşnak Müziği ve halk oyunlarının etkili olduğunun anlaşılması üzerine göçmenlerin kına gecelerine ve düğünlerine katılım sağlanarak, kültürel pratikler ve ritüellerin sürdürülme biçimi de gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Yıldırım Mahallesinin Ulusötesi Bir Mekâna Dönüşme Süreci

Ulusötesi göçmenlerin hareket edebilmesinde menşee toplumun ve ev sahibi toplumun yöneticilerinin siyasi tavrı önemlidir. Ülkelerin ortaya koymuş olduğu politikalar; hareketliliği arttırabilir ya da azaltabilir, göçmenlerin harekete katılım biçimini ve kurulan ağların yapısını değiştirebilir. Boşnakların göç etmelerinde ve ulusötesi ilişkilerin kurulmasında Türkiye ve Yugoslavya'nın politikaları önem arz etmektedir. Türkiye ve Yugoslavya arasında 1953 Anlaşması⁸ olarak bilinen Centilmenlik Anlaşması Boşnakların Türkiye'ye göç etmesinde etkili olmuştur (Ağanoğlu, 2013; Celep, 2019; Çalışkan, 2019; Çavuşoğlu, 2007, 2014; Erken, 2018; Özgür Baklacioğlu, 2010; Zorbay, 2017). Bu süreçte anlaşmayla

birlikte; Yugoslavya'dan, 1950-1958 yılları arasında 104.372 (Zaim, 1957: 446), 1946-1960 yılları arasında 152.000, 1961-1970 yılları arasında ise 30.502 kişi olmak üzere 1946-1970 yılları arasında toplam 182.505 kişi gelmiştir⁹ (Kirişçi, 1995: 70). Geray (2019: 21-22), 1923-1960 yılları arasında 269.101 kişinin geldiğini bu sayının bütün toplam göçmen nüfusun %22,4 üne karşılık geldiğini, bu yıllar arasında gelenlerin %56,4 'ünü teşkil eden 151.812 göçmenin 1953-1960 yılları içinde geldiğini belirtir. Kirişçi (1995: 69), Bulgaristan'dan sonra Türkiye'ye en büyük göç hareketinin Yugoslavya'dan yapıldığının altını çizmektedir.

Anlaşma, Boşnaklar için sınırların aşımını kolaylaştırırken bir sonraki neslin yer değiştirme pratiklerine katılması için hareket mekanizmasını oluşturmuştur. Bu doğrultuda serbest göçmen olarak gelen Boşnakların geneli Türkiye'nin farklı bölgelerine göç etmişlerdir. Göç süreci ile ilgili bazı kaynaklarda Demokrat Parti'nin (DP), ilk dönem gelen göçmenlerin bir kısmını belirlediği alanlara yerleştiği belirtilmiştir¹⁰. Katılımcıların bir kısmı DP'nin onları belirlediği alanlara yerleştiğini, bir kısmı ise, kendi istekleriyle yerleştiklerini ifade etmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin ve İstanbul'un farklı bölgelerinde yaşayan bireyler de mahalleye göç etmiştir¹¹. Gaziosmanpaşa, Eyüp ve Bayrampaşa ilçelerine bağlı; Taşlıtarla, Küçükköy, Rami ve Yıldırım Mahallesi bu alanlardan birkaçını oluşturmaktadır¹². Göç akışının sürmesiyle birlikte yerleşim alanlarının sınırları genişletilerek yeni yerleşim alanları oluşturulmuştur. Yıldırım Mahallesi, Yugoslavya ve Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelen göçmenlerle birlikte sınırlarını genişletmiştir. Bu süreçte göçmenler arasında evliliklerin yaşanması aile yapılarının gelişmesini sağlarken mekânsal üretimin hızlanmasında da etkili olmuştur. Demografinin yanı sıra sosyal ve kültürel sermayeleriyle birlikte ekonomik sermayelerinin gelişmesi iki ulus devlet arasında hareket etmelerini kolaylaştırmıştır. Bu süreçte Yugoslavya ve Türkiye'nin politik tavrı, hareketliliğin yaşanmasında etkili olmuştur. Sosyalist komşularının aksine, Yugoslavya'nın Bağlantısızlar Hareketi'nin çekirdek üyesi olması, sınırlarını Doğu ve batıya karşı çoğu zaman geçirgenleştirmiş; bu özel durum sayesinde Soğuk Savaş boyunca Yugoslavya ve Türkiye arasındaki insan hareketliliği kolaylaşmıştır (Schad, 2015: 6). Bu durum, Yıldırım Mahallesi'nin iki ulus devlet arasında ulusaşırı sosyal bir mekâna dönüşmesine katkı sağlamıştır. Bu süreç, Boşnakların mahalleye yerleşmeleri ile başlamış, ekonomik sermayelerinin gelişmesi ile devam etmiştir.

Yıldırım Mahallesi'ne yerleşen Boşnaklar; Bayrampaşa, Aksaray, Unkapanı ve Topkapı gibi üretim ve tüketimin yoğun olduğu ve emek açığının bulunduğu alanlarda çalışmaya başlamıştır. Ayrıca, ip ve şişe fabrikası olmak üzere hâl, inşaat, tekstil gibi birçok alanda emek piyasasına dâhil olmuşlardır. Katılımcıların sözleri ile:

“Geldik Türkiye'ye hiçbir şeyimiz yok. İş aramaya başladık. Türkçe bilmiyoruz. Anlamıyoruz, anlatılsa da. İşte burada fabrika çoktu. Girdim şişe fabrikasına, düşük ücretlerle, uzun süre çalışırdık (Erkek, 84).”

“Bizim geldiğimizde bu bölgede fabrikalar kurulmuştu. Türkiye, bu dönemde sanayileşmenin etkisiyle elemana ihtiyaç duyuyordu. Bizim için bu durum, büyük bir şanstı (Kadın, 78).”

Yerel piyasaya eklenenlerin yanı sıra yurt dışına misafir işçi olarak gidenler de olmuştur. Yerel piyasadan elde edilen sermayenin yanı sıra yurtdışında çalışan göçmenlerin gönderdiği dövizler/

para havaleleri bazı ailelerin mahallede mülk edinmesine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda Boşnakların ekonomik sermayesinin gelişmesi ve bazı göçmenler tarafından gönderilen dövizler Boşnakların eğitim harcamaları ve yerel piyasaya eklenmeleri için kullanılmıştır. Katılımcıların sözleriyle:

“Almanya’dan emekliyim. Emekli olunca tekrar, buraya döndüm... çalıştık, biriktirdik, çocuklarımızı okuttuk, eğitime çok değer verdik, hala da veriyoruz. Bizler birçok kurumda çalışıyoruz. Aramızdan her alanda biri var. Avukat, doktor, milletvekili, sporcu, öğretmen...devletin farklı kademelerinde yer aldık (Erkek, 81).”

“Almanya ve Irak’ta çalışmaya gittim. Saddam’ın inşaatı o dönem popülerdi, inşaat işinde çalıştım, sonra Yıldırım Mahallesi’ne geri döndüm. Yugoslavya’da duvar ustasıydım, zaten inşaat işinden anlıyordum, bu da farklı yerlerde kolay iş bulmamı sağladı (Erkek, 84).”

“Yugoslavya’dan Amerika’ya, İsviçre birçok bölgeye göç oldu. Biz Türkiye’ye geldikten sonra, buradan Almanya’ya ve Irak’a giderek çalıştılar. Biz ise burada kaldık, çeşitli alanlarda çalıştım. Özellikle fabrikalarda ailecek çalıştık (Odak Grup 1).”

“Birçok ülkede çalıştım, Almanya’da yaşadım bir süre, daha sonra Irak, Libya’da çalıştım. Daha sonra geri döndüm buraya. Oğlum Kıbrıs’ta okuttum (Erkek, 77).”

Ekonomik sermayeleri, beşerî sermayelerinin gelişmesini sağlayarak Boşnakların yerel toplum içerisindeki görünürlüğünü arttırmıştır. Ayrıca, Boşnakların mülk edinmesini kolaylaştıran unsurlardan biri de arsaların büyük bir kısmını elinde bulunduran Ermeni bir aile olmuştur. Bir katılımcı ile yapılan görüşme bu durumu daha anlaşılır kılmaktadır:

“5 kuruş paramız yoktu. Akrabalarımızın yanına yerleştik. Ertesi gün tanıdıklar aracılığıyla işe başladık. Ben ve 4 erkek kardeşim okuldan sonra çalışırdık. Simit satardık, hammallık yapardık, halde çalışırdık. Anne ve babalarımız iplik fabrikasında çalışıyorlardı. Bu bölgede yaşayan bir Ermeni: ‘burası sizin olsun her ay bana ödemesini yaparsınız’ diyerek bize elindeki arsaları sattı. Senet imzalamadık deftere yazardı. Biz Boşnaklar borçlarına sadık insanlarızdır, borçlarımızı ödedik. Aldığımız her yeri önce aile apartmanı yaptık. Ailecek bir binada yaşıyorduk. Gecekondu tarzı yapılar oluşturmadık. Yani kaçak tarzda yapılar oluşturmadık. Tabi o şekilde ev yapanlar da olmuştur (Erkek, 68).”

“Suriçi’nin dışında kalan alanlar daha ucuzdu. Sultan Ahmet, Laleli tarafları pahalıydı. Buralar daha ucuzdu. Bizler burada uzunca yaşayacağımız düşündüğümüz için ev sahibi olmak bizim için önemliydi. Kendimizi güvende hissetmek istedik. Ev almak, burada çok etkili oldu. Birlikte bir yaşam alanı oluşturduk. Birbirimize yardım ettik. Bizim için Boşnaklar zengindir derler. Biz hep birbirimize destek olduk. Bende varsa ona verdim, Onda varsa o da bana verdi, hep yardım ettik. Bu şekilde birbirimizi hep tanıdık, zamanla kız alıp vermeler oldu. Yeni akrabalık ilişkilerinin gelişmesini sağladı. Kendimizi daha güvende hissettik (Kadın, 63).”

4.2. Sosyo-Kültürel Pratikler Yoluyla Kolektif Belleğin Yeniden İnşası

Mahalleye yerleşen Boşnaklar, çeşitli iş alanlarında çalışarak sermaye birikiminde bulunmuşlardır. Alınan arsalarda geniş ailelerin yaşayacağı şekilde çok katlı konutlar yapılmıştır. Boşnakların bir arada yaşaması, gündelik hayat içerisinde yardımlaşmalarını ve dayanışmalarını güçlendirerek kültürün sürdürülmesinde etkili olmuştur. Göçmenlerin, kültürel sermayeleri (kendi durumlarına ve bununla nasıl baş edeceklerine ilişkin kolektif bilgi) ve sosyal sermayeleri (göç ve cemaat oluşum sürecini düzenleyen ağlar) (Castles ve Miller, 2008: 33), yeni yerlere yerleşmelerinde ve daha sonraki süreçlerde yaşamlarını kolaylaştırmıştır. Boşnakların, ekonomik sermayelerinin yanı sıra sosyal sermayeleri, Yıldırım Mahallesi'ne yerleşmelerinde yardımcı olmuştur. Bunun yanı sıra, farklı bölgelerde yaşayan Boşnakların birçoğu, Yıldırım Mahallesi'ne Boşnakça konuşulduğunu duydukları için yerleşmeye karar verdiklerini belirtmiştir. Bu durum Boşnakların bir araya gelerek yardımlaşmalarını, sorunlar karşısında ortak çözüm yolları bulmalarını, güven ve aidiyet duygularıyla yeni yaşamlarına tutunmalarına aracılık etmiştir. Bununla birlikte, farklı şehirlere veya aynı şehirde farklı ilçelere yerleştirilen Boşnaklar, yaşadıkları yerlerden dil problemi ve toplumsal dışlanma sorunları nedeniyle taşınmak zorunda kalmışlardır. Katılımcıların birçoğu Yıldırım Mahallesi'nde Boşnakların yaşadıklarını ve Boşnakça konuştuklarını duydukları için bu alanı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum dilin paratoner gibi Boşnakları Yıldırım Mahallesi'ne çektiğini göstermektedir. Görüşmeden bir kesit:

“İlk olarak Karagümruk'ten ev almayı düşünüyorduk. O zamanlar Yıldırım Mahallesi'nde az ev vardı. Yıldırım Mahallesi'nin aşağısında akrabalarımız vardı. Onların yanına geldik. Baktık herkes Boşnakça konuşuyor, kalmaya karar verdik. Buradan, Yıldırım Mahallesi'nden arsa almak kısmetmiş. Başka yere gitsem Boşnakça konuşamayacaktım. Bu sayede dilimi unutmadım (Erkek, 84).”

Kulaktan kulağa duyular eşliğinde mahallenin keşfi, birçok Boşnak'ın mahalleye göç etmesini sağlamıştır. Bu göç hareketi, belleklerin birbirine temas etmesini ve eklenmesini sağlayarak iletişimsel belleğin paydaşlarını bir araya getirmiş, kimliğin yeniden üretilmesini sağlayarak aidiyetlik bağlarını güçlendirmiştir. Göç sonrası yaşanan sorunlar karşısında Yıldırım Mahallesi, hafızasını yaşatmak isteyen Boşnakların sığınağı olmuştur. Boşnakçanın, Yıldırım Mahallesi'ne Boşnakları çekmesi ise yadsınamaz bir gerçektir. *“Heidegger, dili varlığın evi olarak görür. Ve her dilin bir topluma ait olduğunu, kendi toplumunun sınırlarını çizdiğini, kendi içinde dile mahsus olan bir cemaat oluşturduklarını Gadamar ise insan cemaatlerinin dil cemaatleri olduğunu, dilin ortak bir anlamın paylaşılması olduğunu söyler”* (Yıldırım, 2017: 79). Birey, ait olmuş olduğu dilin anlam dünyasına uygun kendine bir dünya üretir. Yaşamını bu dünyanın ona sunduğu dil sayesinde anlamlandırır. Boşnaklar da dilin sunduğu aynı anlam dünyası ekseninde birleşmişlerdir. Çünkü dil her topluma özgü anlamlar üretir ve onlara güven sunar. Ortak dil, grup içinde dışarıya karşı güvenlik duygusu oluşturmuştur. Bu şekilde göçmenler, menşe bölgeyi yaşatacak gruplar oluşturarak, geride kalan topluma bağlılıklarını ve aidiyet duygularını perçinleyerek ev sahibi toplumun yerel ortamına eklenmişlerdir. Boşnaklar, bu şekilde gündelik yaşamlarında bir arada kalarak alan onların kimliklerini sürdürdükleri ve ritüellerini devam ettirdikleri bir kimlik ve aidiyetlik mekânına dönüştürmüşlerdir. Bu alanda Boşnaklar anma etkinlikleri, göç ve kimlikleri hakkında seminerler, eğlence ve kültür günleri düzenlerler. Günlük yaşamlarında hem Boş-

nakça hem de Türkçe konuşurlar, iki ülkenin haberlerini okurlar, müziklerini dinlerler ve yemek kültürlerini sürdürürler. Özel günlerinde Boşnak şalvarlarını giyerler. Bunlar artık Boşnakların gündelik yaşamlarının bir bileşeni haline gelmiştir ve Boşnakların gündelik yaşamı iki toplumun kültürü ile şekillenmektedir. Bu birliktelik kolektif hafıza ile üretilen mekânlarda iç içe geçerek yaşamlarını anlamlandırmakta aidiyetlik ve kimlik duygularını güçlendirmektedir.

Bireysel ve kolektif sosyo-kültürel pratikler Türkiye Bosna Sancak Dayanışma ve Kültür Derneği'nin 1989 yılında kurulması ile birlikte politik bir nitelik de kazanmıştır. Yerel toplum ve menşe bölgede temsilciler ve milletvekilleri derneği ziyaret etmektedir. Yerel toplumda Boşnaklar ile ilgili siyasal veya toplumsal birçok konu hakkında kamuoyu açıklamaları yapmaktadırlar. Aynı şekilde, menşe ve ev sahibi toplumda alınan siyasal kararlar ile ilgili kamuoyu açıklamaları yaparak, iki toplumun siyasi hayatında Boşnak toplumunu temsil etmektedir. Kamuoyu açıklamalarının yanı sıra, sosyal yardımlar aracılığıyla köken bölgeye maddi yardımlar yapmaktadırlar. Yakın bir tarihte Sancak Bölgesinin Novi Pazar başta olmak üzere bazı şehirlerinde Covid-19 vakalarının artması nedeniyle bir tır dolusu tıbbi malzeme desteği sağlanmıştır. Bu faaliyetler sadece menşe bölge için değil, Türkiye için de yapılmıştır. Özellikle Covid-19 pandemi sürecinde, İstanbul'da bulunan hastanelerde görev yapan sağlık çalışanlarına, emniyet ve itfaiye gibi birçok kamu kurumunda çalışanlara 1 ton Boşnak Böreği gönderilmiştir. Politik faaliyetleri kamuoyu açıklamaları ve yardım faaliyetlerinde bulunmalarının yanı sıra anma etkinlikleri, kültür günleri ve geziler düzenlemektedirler. Dönemlik olarak Yıldırım Bosna Spor Kulübü ve Bosna Sancak Derneği yayın yapmaktadır. Ayrıca, her ay Bosnak Dünyası adlı bir gazete çıkartılmaktadır. Türkiye, Balkanlar ile ilgili özelde Bosna, Sancak Bölgesi ve Yıldırım Mahallesi ile ilgili haberler yer almaktadır. Ayrıca Gazetede, Boşnakların işletmelerinin tanıtımı da yapılarak ekonomik açıdan destek de sağlanmaktadır. Katılımcının sözleri ile:

“Elimizden geldiği kadar Sancak'a yardım gönderiyoruz. Oraya yaptırırken buraya da yapıyoruz. Aynı coğrafyalarda yaşamıyoruz ama hala bağlıyız. Artık buradayız. Zaten buradan göç ettik ve yine buraya geldik ama orada akrabalarımız var. Sonuçta oradan geldik, baksanıza küçük Sancak burası (Odak Grup 2).”

Yerel toplum ve menşe bölge ile politik ilişkiler sürdürülürken Boşnakların, ekonomik sermayeleri gelişmesiyle birlikte Yıldırım Mahallesi, Bosna ve Sancak arasında hareketlilik artmıştır. Bu hareketlilik, mahallede seyahat acentelerinin açılmasıyla birlikte ivme kazanmıştır. Bu sayede, köken bölgeye günlük seyahatler düzenlenmeye başlamıştır. Yıldırım Mahallesi'nde yaşayan Boşnaklar tarafından başlasa da zamanla karşılıklı bir ilişki gelişmiş, Bosna ve Sancak bölgesinde yaşayan bireyler Yıldırım Mahallesi'ni ziyaret etmeye başlamıştır. Acenteler, farklı mekânlarda yaşayan yerleşik bireyler için hareketli bir yaşamı başlatarak yön vermiştir. Bununla birlikte bu hareketlilik; birinci nesil Boşnaklar için aidiyetliğin sürdürülmesini sağlarken, ikinci ve üçüncü nesilde aidiyetlik ilişkilerini oluşturmaktadır. Katılımcının sözleri ile:

“Bizler Sancak ve Bosna'ya her yıl gideriz. Çocuklarımız yılda birkaç sefer gider. Kendi öz topraklarımızı unutmak istemiyoruz. Akrabalarımız hala orada onları ziyarete gidiyoruz. Ve burada yaşıyoruz. Hepimiz Sancaklıyız, birbirimizi tanırız, severiz destek oluruz.

Kültür ve geleneklerimizi yaşatırız. Çocuklarımıza unutturmamaya çalışıyoruz (Erkek, 77).”

Seyahatler ziyaret etmeyi kolaylaştırdığı gibi kültürel ürünlerin Yıldırım Mahallesi’ne taşınmasında etkili olmuştur. Bosna ya da Sancak Bölgesinde yaşayanlar Yıldırım Mahallesi’ndeki akrabalarına kendi kültürel ürünleri göndermektedir. Bazı restoranlar, yöresel yemeklerin yapımında kullanılan malzemeleri yine menşe bölgeden getirerek mahallede işletmelerinde sunmaktadırlar. Katılıcının sözleri ile:

“Boşnak yemekleri satan bazı kişiler bazı ürünleri getirmektedir. Kendi işletmelerinde satıyorlar. Orada bize has lezzetler vardır. Onları gelirken getiririz ya da bize otobüsle gönderirler (Kadın, 72).”

4.3. Ötekilik İçerisinde Benlik Çatlaması: Kimlik

Geçmişini denetim altında tutan, geleceği de denetim altında tutar.

Geçmişin gerçekten var olduğu kanısında mısın, Winston?

Orwell, 2019: 268

Kimlik, hareketliliğe bağlı sosyal süreçler içerisinde oluşup aynı zamanda birden fazla toplumla diyalektik ilişki içerisinde (Yazgan, 2016: 288). Gruplar ve bireyler kimliklerini ötekenden referans alarak inşa sürecine girerler. Özellikle hareketli bireyler gidilen yeni bölgelerde yeni kimlikler ve kültürler ile karşılaşır. Bu karşılaşmalar sonucunda, göçmen veya azınlık kültürlerinin ihtiyaçları, deneyimleri ve güncel toplumsal çevreyle etkileşimleri ekseninde sürekli yeniden yaratılır. Bu nedenle, bir etnik azınlık hem ötekinin tanımı hem de kendi tanımının bir ürünü olarak kendi kimliğini inşa eder (Castles ve Miller, 2008: 45). Boşnaklar hedef bölgede yerleştikleri alanda homojen bir topluluk oluşturmuşlardır. Zamanla iktidarın Bayrampaşa ilçesini sanayi alanı olarak belirlemesi, farklı kimliklerin mekânda görülmesini sağlamış, mahalle ötekiliklerin eşığı haline gelmiştir. Stavrides (2016) eşiklerin, toplumsal kimliklerin dönüşüm süreçlerine işaret ettiğini söyler. Eşiklerde gezinen heterojen kimlikler Boşnak homojen kimliğinin üretiminde etkili olmuştur. Farklı kimliklerin aynı mekânda yaşaması Boşnaklar açısından beklenilmedik durumların yaşanmasına neden olmuştur. Bu karşılaşmalar sonucunda gâvur olarak adlandırılan Boşnaklar mahallede ötekileştirilen grup olmuştur. Her ötekilik ve gâvur damgasına karşı Boşnaklar dışarıya karşı kendilerini iyice kapatmış, aralarına farklı kimlikten bireyleri almamışlardır. Görüşmeden bir kesit sunmak gerekirse:

“Mahalleye ilk geldiğimizde Boşnakça konuşuyorduk, Türkçe bilen çok azdı. Söylenilenleri anlamıyorduk ama yapılanları anlıyorduk. İstenmediğimizi biliyorduk. Düşük maaşla çalıştık, ne söyleseler yaptık. Fazla çalışırdık parasını alamazdık. Ama kazandıkça birbirimize yardım ederek evler aldık. Dışarıdan gelenleri içimize almadık, bu mahallede kim oturur biliriz, nerde çalışır, neye ihtiyacı olur hepsini biliriz (Odak Grup 1).”

“Hiç unutmuyorum, babamın bir ayağı yoktu. Pazara gitmiştik tabi ben küçüğüm tam anlamıyorum. Bir kilo meyve istedik. Bize bakıp gülerken çürük meyveleri verdi. Babama, bize çürük demek istedi. Çünkü babamın bir ayağı yoktu. Askerdeyken kaybetmişti. Babam bana belli etmese de çok zoruna gitmişti. Sonra bize komünistler, siz gâvursunuz diye arkamızdan bağırıyorlardı (Erkek, 84).”

Katılımcı, çevredeki baskının daha net bir şekilde yansıtıldığını ve kendilerine karşı küçük düşürücü davranışlarda bulunulduğunu ifade etmiştir. Yıllar geçse de hala hafızasında bu durumun yer alması günümüzde mahallede bulunan soyut duvarların somut kaynağını sunmaktadır. Castles (2002), göçmenlerin marjinalleşmeyi ve ırkçılığı tecrübe ettiği yerlerde, toplumsal dayanışma bağlarını ve ulusötesi bağlantılarını harekete geçirdiklerini belirtir. Bazı katılımcılar, 30-40 yıl önceye kadar dışarıdan öteki olarak gördükleri bireyleri mahalleye almadıklarını belirtmişlerdir. Her ne kadar günümüzde bu durum söz konusu olmasa da tamamen kaybolduğunu söylemek pek mümkün değildir. Genç kuşaklar için bugün hala geçerliliğini koruyan duvarların kaynağını iletişimsel belleğin paydaşları, ev sahibi toplumun dışlama pratiklerinden oluşan anılarıyla açıklamaktadırlar. Bu anılar geçmişin seçilmiş ve yorumlanmış hikâyeleridir, Boşnakların hafızasını oluşturmada etkilidir. Kuşkusuz bellek, uzun zaman öncesine dayanabilen bir toplumun paylaşılan deneyimleri olmakla beraber bugün hala toplumun mevcut normları, davranışları ve inançları üzerinde ekonomik, politik ve sosyal sonuçları olan önemli bir etkiye sahiptir (Dessi, 2008 akt. Puntsher vd., 2014:117). Boşnaklar, gündelik yaşamlarında mekânsal pratikler ile kimliklerini ifade etme sürecine girişmişlerdir. Stavrides (2016) sürgünde inşa edilen kimliklerin yeni tecrübeleri özümlediğini yeni ölçütler keşfettiğini bu nedenle kimliğin kronotopik bir nitelik kazanacağını, sürgündeki kimliğin ötekilikle yüz yüze gelmeye mecbur olduğunu, karşılaşmalar sonucunda kimlikte değişimin yaşanabileceğini fakat tersinin de mümkün olduğunu yani yabancı bir ülkeye giden kişilerin dış dünyaya karşı kimliklerini mühürleyip kapatmaya çalışabileceklerini de belirtir. Stavrides'in kuşkusuz tersi yönde deneyim ifadeleri Boşnaklarda karşılık bulmuştur. Boşnaklar kimliklerini mekânlar üzerinde mühürlemiştir. Dışlanma ve ötekilik süreçleri maddi sınırlardan daha katı mekânlar oluşturmalarını sağlamıştır. Katılığın oluşumunda etkili olan söylemlerden bir diğerini katılımcı sözlerinde vurgulamaktadır:

“Bizlere Tito’nun askerleri, komünistler derlerdi. Türkçe bilmediğimiz için gâvur deniliyordu. Bakıyorlardı biz farklı bir dilde konuşuyoruz, anlamıyorlardı. Boşnakça konuşurduk, hala Boşnakça konuşuyoruz. Camilere girip çıktıkça Müslüman olduğumuzu anladılar. O dönem Türkiye çok cahildi. Cahil kesim bize gâvur derdi. Türkçe bilmesek de anlıyorduk. Biz biliyoruz anlıyorduk bizde de gâvur gâvurdur. Daha sonra 1992 Bosna Savaşı ve Sırpların yaptığı katliamların sadece Müslüman olduğumuz için yapıldığını öğrenince bize artık öyle davranmadılar (Erkek, 81).”

Katılımcının ifadelerinden yola çıkarak dönemin Türkiye’si ve Yugoslavya Devleti arasındaki ideolojik farklılığın halka yansıdığını söylemek mümkündür. Yugoslavya’nın sosyalizm ile yönetilmesi, Boşnakları ideolojik bir damgalamaya uğratmıştır. Birinci nesil göçmenler gündelik hayatlarının her noktasında bu damgaya maruz kalmıştır. Zamanla mahallede yaşayan bireylerle ortak paylaşımlarda bulunmaları, aynı iş yerinde çalışmaları, aynı marketi kullanmaları gibi ortak mekânlar aracılığıyla bireyler birbirlerini daha iyi tanımaya başlamıştır. Özellikle, 1992 Bosna Savaşı ve Srebrenitsa Katliamı gibi olayların medyada sıklıkla yer bulması Boşnakların damgalanma ve örselenme süreçlerini hafifletmiş Boşnaklar, kendilerine karşı daha hoş görülme davranmaya başladıklarını belirtmişlerdir (Bknz. Tacoğlu, vd. 2012). Bu haberlerden sonra Boşnaklar, artık onlar hakkında gavur söyleminden vazgeçtiğini belirtmişlerdir. Bauman (2018: 69) der ki; yeryüzünde tecrit edilmiş ve birbirinden ayrılmış ye-

reller, küresellerle, göklerden gelen düzenli televizyon yayınları aracılığıyla buluşurlar. Bu karşılaşmanın yankıları tüm yerel sesleri boğup, küresel bir biçimde tekrar yankılanırken yerel duvarlar tarafından yansıtılır, böylelikle yerel duvarların hapishaneye benzer geçit vermezliği gözler önüne serilir ve pekişir.

Kimliğin bugünkü dinamikliğinin bir diğer kaynağı ise, Boşnakların Türkiye'ye geldikleri zaman isimlerinin ve soy isimlerinin değiştirilmesidir. İstedikleri isimlerin verilmemesi ve soy isimlerinde yapılan değişiklikler Boşnaklar için kimlik sorunlarına yol açmıştır. Boşnaklar da bu duruma karşı sosyal medya hesaplarında, Türkiye'de verilen soy isimlerinin yanı sıra eski soy isimlerini kullanmaya başlamıştır. Bu durum, Boşnak kimliğinin yeni nesilde de farklı kulvarlarda gelişerek korunduğunu bir sonraki nesilde unutulmaya karşı sosyal medya belleğinden yararlanıldığını göstermektedir. Katılımcının sözleriyle:

“Genelde soy isimlerimizin sonunda “viç” vardı, bu komünizmi çağrıştırdığı için değiştirilmiş. Ailelerimiz karşı çıkmış ama yine de değiştirilmiş. Bizimkiler de buna karşılık mesela Sancak, Bayraktar ve Karadağlı gibi soy isimleri almışlar. Hayır, benim soyadımdan kime ne, onu da değiştirdiler. Çocuğuma isim koyacağım neymiş bu Müslüman ismi değilmiş, tartıştık daha sonra oradan bir memur geldi ne oluyor burada? diye bize sordu. Dedim çocuğuma isim koyacağım müsaade etmiyor. O olmasa izin vermeyecekti çocuğuma isim koymama (Erkek, 77).”

Boşnakça konuşuyor olmaları mahallede Türkçe konuşan bireyler ile aralarında kimlik krizi yaşamalarına sebep olmuştur. Boşnakların gidebildikleri en son nokta ise kimlikleri olmuştur. Boşnaklar, her bölgede farklı kimlikler altında ötekileştirilmişlerdir. Bu durum sonucunda tarihlerine, kültürlerine ve dillerine sarılan Boşnaklar gündelik yaşam pratiklerinde her alanda kimliklerini kullanarak, kolektif eylemlerle kimlik bilinci oluşturmuştur. Bu savunmacı tepkiler, tarihsel malzemelerden yeni kültürel kodlar inşa ederek anlamın ve kimliğin kaynakları haline gelmiştir. Ötekilik söylemlerine karşı konumlanan bellek, ötekilik içerisinde çatlamalar yaratarak kimlik duygusunun güçlenmesini sağlamıştır. Yaşanılan bu süreçler Boşnakların kimliklerini mekânsallaştırmalarını, gündelik hayatlarında mekânsal pratiklerle kimliklerini deneyimlemelerini sağlamıştır.

4.4. Ulusötesi Bir Mekânda Kimliğin Sunumu

Ama insanların bir sürü şeyi anımsamalarını nasıl önleyebilirsiniz ki?

Orwell 2019: 269

Bireyler göç ederken mekânlar ve yerler arasındaki bağlarda çözümler yaşanır. Yeni mekâna yerleşen bireyler bozulan sosyal yapılarını, yeni iktisadi ve sosyal düzen içerisinde yeniden oluştururlar. Özellikle sosyal süreçler belli bir mekânda olduğu için mekândan etkilenirler ve aralarında diyalektik süreçler yaşanır. İçinde bulunduğu mekândan etkilenerek oluşan sosyal süreçler mekânın üretimini yeniden sağlamaktadır. İnsanlar, aktif bir yapıda mekâna müdahalede bulunurlar ve mekânı örgütlerler. Bu süreç, her toplumda farklı karşılık bulur. Mekân, ilişkilerin bir yansımaları sunarken, farklılıkların da üretimini sağlar. Bu süreç bireylerin güç hiyerarşilerine, sermaye türlerine ve belleklerine göre değişmektedir. Sosyal, ekonomik, kültürel sermayeleri ve belleği zengin bir göçmen, kamusal ve özel mekânların görünümünü değiştirerek ev sahibi toplumun yerel ortamına eklemlenebilir. Bu eklemlenme

sürecinde sermaye, mekânların inşasını sağlarken bellek, mekânları anlama kavuşturarak farklı yerellikler arasında kendi yerel kimliklerini inşa etmelerini sağlar. Bu inşa edilen mekânları, sembollerle donatmak ve adlandırmak mekânı sahiplenmenin en büyük göstergesidir. Bütünüyle bu durum, mekânın hafızasının dışavurumudur. Tüm bu işaretler, mahallede yaşayan grubun zaman içerisindeki deneyimlerini ve mücadelelerini hatırlatarak, mekâna olan bağlılığı ve aidiyeti arttırmaktadır. Bu mekânlar hem yaşantılarla hem de bünyesinde barındırmış olduğu nesnelere yoluyla bireylerin hafızasını koruyarak kimlik algılarını şekillendirmektedir. Aynı zamanda, yaşayan farklı gruplar arasında bir mekânı adlandırmak, kimliğe referans vermek, kimliklerle müzakere etmeyi ve çeşitli mücadeleler vermeyi gerektirir, bu mücadele mekânı siyasallaştırır ve politik bir kimlik kazandırır. Gündelik hayat içerisinde bu mekânlar, siyasi eylemin yapıldığı bir mekâna dönüşür. Farklı yerelliklerin hayali birlikteliği mekânlarda maddileşir. Bu şekilde ideolojik yapılar gündelik hayatta yeniden üretilir.

Yıldırım Mahallesi, farklı yerelliklerin sergilendiği bir mekândır. Bu mekân, Boşnak kimliği ile özdeşleşerek Boşnak Mahallesi olarak anılmaktadır. Boşnakları diğer kimliklerden ayıran ana faktör ise Boşnaklar inşa edilmiş bir mekâna yerleşmemişlerdir, mekânları birinci nesil göçmenler bir diğer ifadeyle iletişimsel belleğin kolektif bellekleri ile inşa edilmiştir. Halbwach (2017), bir grubun üyelerinin dağıldığında ve yeni fiziksel çevrelerinde onlara terk ettikleri evi ve odaları hatırlatan hiçbir şey bulamadıklarında, uzamda bir arada kalarak bu evi bu odaları akıllarına getirdiklerini ve mekânın grubun izini taşıdığı gibi gruplarında mekânların izlerini taşıdığını belirterek hafıza ve mekân arasındaki ilişkiyi vurgular. Boşnaklar, Yıldırım Mahallesi'nde bir araya gelerek hafızalarında yer alan evlerini yine kolektif hafızaları aracılığıyla Yıldırım Mahallesi'nde oluşturmuşlardır. Mahallede oluşturulan her mekân, sokak, kimliğin sembolleri ile donatılarak anlamlandırılmış ve bu sayede aidiyetlik bağı geliştirilmiştir. Bu aidiyetlik mekânlarda kullanılan sembollerde ve isimlerde kendini sergilemektedir. Mahalleye yerleşen bireylerin ortak deneyimleri bireysel ve kolektif hatırlamayı sağlamak da ortak olmanın bir yolunu oluşturmaktadır. Kolektif hafızada yer alan ortak nesnelere gerçeklik ile uyduğu sürece Boşnaklar için mahallenin herkese ait bir yere dönüşmesini sağlamaktadır. Mahalle hem benliğin hem de bizliğin ifade edildiği bir mekâna dönüşmüştür. Katılımcının ifadeleri ile:

“Geldiğimizde buralar tarlaydı evimin bahçesinde kendime yetecek kadar sebze ve meyve yetiştiriyordum. Su, elektrik hiçbir şey yoktu buraya geldiğimizde 4 ev vardı benimkisi 6. ev. Evimizin önündeki yolları biz yaptık. İlk önce bodrum ve tek katlı daha sonra zamanla üst katları yaptık ama en fazla 2 katlı yaptık 3 katlı yapanlar da vardır. Kuyulardan su çıkarıyorduk (Foto 1). Bu kuyudan işte. Baktıkça eski günlerimizi hatırlıyoruz. Ben bu kuyuya baktığımda geldiğimiz zamanı hatırlıyorum. Çektiğimiz sıkıntıları, yokluğu, zorluklarımızı hatırlıyorum. Biz buraya kültürümüzü taşıdık, şalvarımızı, dilimizi, böreğimizi. Bakın burası bir Boşnak Mahallesi, burayı biz yaptık (Erkek, 77).”

Bir yer, ‘benim yerim’ olarak adlandırıldığı andan itibaren, bireyin ‘benlik’inin vücut bulduğu, imajının yansıdığı bir yer, daha da önemlisi kendi imgesini gördüğü, kimliğinin dışsallaştığı bir yer haline gelmiş demektir (Bilgin, 2010: 28). Mahallede bulunan geçmiş yaşamın somut deneyim nesnelere, zamanın sınırlarını kaldırarak, gündelik yaşamı dönüştürmekte; burada ve oradalığı, kesintiye ve başlangıcı bağdaştırmakta, belleği ortak bir düzlemde kurmaktadır. Bu noktada, var olan her nesne ve mekânın her bir parçasına dâhil olan Boşnaklar için mahalle artık Türkiye’de inşa edilen Boşnak kimliğinin bir

parçasıdır. Bu süreçte, katılımcının hafızasında önemli bir yer tutan su kuyusunun Yıldırım Mahallesi'nde hala varlığını koruması hiç şüphesiz anlamlıdır. Mekânda anıların somut temsilcileri, zihinsel olanın somut gerçekliğini sunmaktadır. Horton ve Kraftl (2012), maddi nesnelere hatıraların oluşumunda önemli bir yere sahip olduğunu hatıraların sürekli nesnelere eklendiğini bunun bir parçası olarak; hatıraların bedenler, durumlar ve mekânlar yoluyla yoğunluğu ve dokuyu topladıklarını ifade ederler.

Foto 1. 1960-1965 yılları arasında kullanılan su kuyusu¹³.

Yıldırım Mahallesi'nde bulunan mekânların birçoğu, ait oldukları (içerisinde barındırdıkları) kişilerin kimliği haline gelmiştir (Foto 2). Bu kimlik, herkese açık bir şekilde mekânlar üzerinden sunulmaktadır. Bu sunum, Boşnakların kimlik ve aidiyetlik duygularının mekânın dokusu ile iç içe geçtiğini göstermektedir. Bu birliktelik, yerel topluma ötekiliğinin bir sunumuyken, üyesi olduğu grubun paydaşlarına benliğinin bir sunumudur. Bireyler ile iletişim kurmak yerine mekânlarla iletişim kurulur, bireylere göre mekânların anlatısı değişmektedir. Katılımcının sözleri ile:

“Ben aileye sonradan katıldım. Bu mekânlar mesela hep Sancak ya da Boşnak isimleriyle açılmış. Bu da onların kültürlerine bağlılıklarını gösteriyor. Her şeyi birbirlerine hitap edecek şekilde yapıyorlar. Mekânların isimlerinin böyle olmasının nedeni de bu. Ben de sizdenim. Ben de bir Boşnağım. Siz, bir işletme sahibi ile konuşmadan nereden geldiğini ve kim olduğunu işletmelerin isimleri ile öğrenebilirsiniz (Kadın, 65).”

Katılımcı, mekânsal anlatıya eşlik ederek mekânsal kompozisyonu bozmamıştır. Mekânsal anlatının bir diğer yüzü ise diğer katılımcının sözlerinde aydınlanmaktadır. Gelecek kuşaklarda kültürel belleğin sürdürülmesinde mekânlardan yararlandıklarını bir katılımcı şu sözlerle ortaya koymaktadır:

“Kültürel kimlikler ölmezler veya silinmezler. Yaşandıkça hatırlanır ve kimliği benimseydikçe gelecek nesillere aktarılır. Yaşadığımız kültürle büyüyoruz ve büyüteceğiz gelecek nesli. Bunu da açılan mekânlarda yansıtacağız, konuşmamızda veya çizdiğimiz resimlerde (Odak Grup 1).”

Menşe bölgenin kültürel mimarisi ve sembolik mekanları mahallede bulunan mekânların dış peyzajını etkilemiştir. Özellikle TBSKYD'nin dış peyzajı Mostar Köprüsü şeklindedir (Foto 3). Her iki toplumda Boşnakları temsil eden derneğin mimarisi Bosna'ya olan aidiyetlik duygusunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte, derneğin 'Türkiye Bosna Sancak' ismini kullanması üç yere aidiyeti

temsil etmektedir. Kolektif hafıza ile oluşturulan bu temsiller, mahalleye ve her iki topluma aidiyeti arttırmaktadır.

Foto 2. Boşnak kimliğinin kamusal alanda temsilleri.

Foto 3: Türkiye Bosna Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği.

Boşnaklar, kolektif hafızaları ile üretmiş oldukları mekânlarda iki ülkeye karşı besledikleri aidiyet bağlarını sembollerle ifade etmektedir (Foto 4). Bazen bu ifadeler mekânların isimlerinde bazen de mekânların düzenlenişinde kullanılan sembollerde kendini göstermektedir (Foto 5). Mekânların iç yapısı, Bosna ve Sancak bölgesinin bayrağı ile işaretlenmesinin yanı sıra fotoğrafları ile de işaretlenmektedir (Foto 6). Aynı zamanda mekânların peyzajında iki ülkeye aidiyetlik semboller ile ifade edilmektedir. Bu işaretler ikili aidiyetliğin de bir sunumudur. Sancak bayrağının renklerini temsil eden saksılar ve kapı süsleri alanda göze çarpmaktadır. Kişisel otomobillerinde Boşnak müziklerini dinlemelerinin yanı sıra araç aksesuarlarının da Sancak bayrağından oluşması dikkat çekicidir. Alanda yaşayanların bazıları arabalarının arka tarafına plakalarının yanına Sancak bayrağı fotoğrafları yapıştırılmaktadır. “Ortak dili konuşmanın yanı sıra bayrak gibi, sloganlar gibi ya da bir resim, bir tablo, bir şiir vb. simgeler de göçmen bireyler için ulusaşırı alanda bağlayıcı bir nitelik kazanmakta, ortak kimliğin bir işareti gibi görülmektedir (Yiğittürk Ekiyor, 2017: 233)”. Mekânın, bu işaretler ile donatılması ulusötesi aidiyeti ve kimliği korumaktadır. Boşnaklar için, ortak kimliği referans alan işaretler, varoluşun sembolik göstergesini oluşturmakla birlikte mekânı sahiplenmenin benimdir demenin de bir yoludur. “Bu inşa edilen mekânların, mülkiyeti kendine ait olsun ya da olmasın bir yeri semboller ile işaretlemek, inşa etmek ve böylece anlamlandırmak, o yere hâkim olmanın, kendi iradesine tabi kılmanın, kendi kimliğini vermenin göstergesidir (Bilgin, 2010: 28)”. Boşnaklar, kolektif bellekleri ile ürettikleri mekânlarda bulunan semboller ve isimler yoluyla mekânı anlamlandırarak bir aidiyetlik duygusu oluşturmuşlardır. Bugün bu duygu iletişimsel belleğin ürettiği mekânlar ve aktardığı hafıza sayesinde gerçekleşmektedir.

Foto 4. İkili aidiyetliğin mekânda birlikteliği.

Foto 5. Boşnak kimliğinin kamusal mekânlarda kullanımı.

Foto 6. Boşnak kimliğinin iç mekânda kullanımı.

Boşnakların yanı sıra, mahalle'de yaşayan farklı gruplarda kendi kimliklerini kullanarak işletmeler açmıştır. Özellikle Karadeniz Bölgesinden göç eden göçmenlerde işletmelerinde kendi kimliklerini kullanmıştır. Buna karşılık Boşnak olmamalarına rağmen, bazı bireyler işletmelerinde

Boşnak kimliğini kullanmayı tercih etmiştir (Foto 7). Mekâna o an için sahip olan birey, mekânı Boşnak kimliği üzerinde temellendirmekte, mekâna ötekinin kimliğini vermektedir. Kimlik burada kullanıcıya göre anlamını değiştirmektedir. Boşnaklar için, kimliğin mekândaki anlamı varoluşunun sembolik ifadesiyken, diğer grupların sermaye edinmesini sağlayan bir araca dönüşmüştür. Ayrıca, işletme sahipleri tarafından Novi Pazar'ın kullanılması, farklı grupların Boşnakların tarihine ilgisini göstermektedir. Bu ilgi, ekonomik temelli olsa da artık Boşnaklar ötekilikten sıyrılarak dışlanmanın ötesinde benimsenen bir topluluk haline geldiğini de göstermektedir. Katılımcının açılan mekânlar ile ilgili sözleri:

“Yıldırım Mahallesi’nde işletme açan kişiler bize özgü isimler veriyor. Örneğin, Novi Pazar Gurme’nin sahibi Siirtli, Bosna Mermer’in sahipleri Kastamonulu. Bizleri kendilerine çekmek için bize özgü isimler veriyorlar. Ama biz çok fazla tercih etmiyoruz (Kadın, 72).”

“Yemek yediğimiz restoranlar bizi tanıyorlar. Kasap, kıyma istediğimiz zaman sorar, Boşnak Böreği için mi diye, bilirler bizi, bir şey istediğimiz zaman hemen bunun için mi diye sorarlar. Biryani-kapama-kuru et ile yaparız. Kasap bunu bilir, kemikli kuru et verir. Pljeskavica köftemiz vardır. Mahalledeki kasaplar artık bu köfteden satıyorlar. Saku vardır, kaymaklı biber turşusu bu turşudan da yapmaya başladılar. Biz onları etkiledik. Bizi bilenler, bize yönelik ürünler satmaya başladılar (Erkek, 84).”

Foto 7. Farklı gruplar tarafından Boşnak kimliğinin kullanıldığı işletmeler.

5. Sonuç

1952-1967 yılları arasında Yugoslavya ve Türkiye arasında başlayan göç hareketi, Yugoslavya'nın 1992 yılında dağılmasıyla birlikte Bosna Hersek ve Sancak Bölgesi üzerinden devam etmiştir. Bu göç hareketi sonucunda Türkiye'nin birçok farklı bölgesine Boşnaklar yerleşmiştir. Bu yerlerden biri olan Yıldırım Mahallesi Boşnakların, iki ulus devlet arasında ulusaşırı sosyo-kültürel faaliyetlerde buldukları bir mekâna dönüşmüştür. Bu mekânın dönüşümünde Bayrampaşa ilçesinin sanayi alanı olarak belirlenmesi ve arazilerin ucuz olması etkili olmuştur. Bu süreçte, mahalleye dış göçün yanı sıra iç göçün yaşanması Boşnakların ötekiliği deneyimlemelerine yol açmıştır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında nüfusun millileştirilmesi yönündeki politikalar için Danış ve Parla (2009) hazırladığı raporunda, bu tür grupları içermeye politikalarıyla el ele gittiğini, makbul olarak kabul edilenleri içererek dışlama stratejisine

maruz kaldıklarını ve bu makbüllük hiyerarşisinde Balkanlardan gelenlerin ilk sırada yer aldığından söz eder. Boşnaklar, ilk sıraları paylaşıp iktidar tarafından kabul görmelerine rağmen, halk tarafından kabul görmeleri birtakım sorunlar yaşandıktan sonra olmuştur. Bir diğer ifadeyle, devlet tarafından içerilen gruplar toplum tarafından dışlanmış, yerel toplum ve göçmenler arasında kabul ve uyum sorunları yaşanmıştır. Bununla birlikte, alanın sanayi alanı olarak belirlenmesi ve arsaların ucuz olması, Boşnakların emek piyasasına dâhil olmasını ve mahallede mülk edinmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca, yerel piyasadan elde edilen sermayelerin yanı sıra yurtdışında çalışan göçmenlerin gönderdiği dövizler/para havaleleri mahallede mülk edinilmesinde etkili olmuştur. Bu süreçte, beşerî sermayeleri gelişen Boşnakların toplum içerisinde statüleri yükselmiş, farklı alanlarda girişimcilik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ekonomik sermayelerinin gelişmesi ve mahallede turizm acentelerinin kurulması ile birlikte menşe bölgeye ziyaretler artmıştır. Akrabalarını ziyaret eden Boşnaklar, kültürel ürünlerini Yıldırım Mahallesi'ne taşımışlardır. Ayrıca, Türkiye Bosna Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin kurulmasıyla birlikte Boşnakların hem ev sahibi toplumda hem de Bosna ve Sancak bölgesinde görünürlüğü artmıştır.

Boşnaklar, Yıldırım Mahallesi'nde bir araya gelerek kolektif bellekleri ile mekânları anlama kavuşturmuş, semboller ve isimlendirmeler yoluyla aidiyet bağı geliştirmişlerdir. Bu alan, Boşnakların dillerini ve ritüellerini sürdürmelerini ve iki topluma eş zamanlı katılmalarını sağlamıştır. Bunun yanı sıra, açılan mekânlarda kimliğin kullanılması, mahallenin sembollerle işaretlenerek isimlendirilmesi, mahallede Boşnakların güçlendiğinin bir göstergesidir. McDowell'ın (2009) da ifade ettiği gibi, kamusal alandaki yerler hiçbir zaman apolitik değildir. Bu yerler Boşnakların, ötekilikten sıyrılarak kendi kimliklerini meşrulaştırdığı ev sahibi topluma kendilerini kabul ettirdikleri bir mekâna dönüşmüştür. Aynı zamanda bu mekân, menşe toplum ile ilişkilerin sürdürüldüğü bir mekâna da dönüşmüştür. Bu ilişkilerin sürdürülmesini ve kimliğin yeniden inşa edilmesini bellekleri sağlamıştır. Bellek mekânsal bir bağlama oturtularak, gündelik yaşam içerisinde sosyal ve mekânsal pratikler ile Boşnakların hafızasını, kimliğini ve iki ülkeye aidiyet bağlarını üretmektedir. Bu durum, iki ülke arasında bağların güçlenmesini, ulusötesi sosyo-kültürel ağların gelişmesini sağlamıştır. Sembollerle işaretlenen bu mekânların; bir sonraki neslin, iki ülkeye aidiyet bilincinin gelişmesinde etkili olması beklenmektedir. Yıldırım Mahallesi'nin Boşnaklar için anlamını Halbwachs'ın (2017) sözleriyle yinelemek gerekirse; bu mekânın her bir veçhesinin, her ayrıntısının yalnızca grup üyelerinin anlayabileceği bir anlamı vardır, çünkü uzamın grup tarafından işgal edilen her bölümü, kendi topluluklarının yapısının ve ömrünün pek çok farklı yönüne tekabül eder, en azından toplulukta daha istikrarlı olmuş olanlara.

Notlar

1. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti 1992 yılında dağılmıştır. Araştırmada sözü edilen Boşnak göçmenlerin geldiği ülke günümüzde Bosna-Hersek ve Sancak Bölgesidir.
2. 16.02.2021 tarihinde <http://www.bayrampasa.gov.tr/tarihce> adresinden alındı.
3. Haritanın yapımında ArcGIS 10.8 programı kullanılmıştır.
4. Çalışmada, derinlemesine görüşme ve odak grup görüşmesi yapılan örneklem grubunu birinci nesil göçmenler oluşturmaktadır. Yıldırım Mahallesi'nin birinci nesil göçmenler tarafından oluşturulması, gönüllü göçmen olarak gelmeleri, Demokrat Parti tarafından ekonomik desteğin sağlanmaması nedeniyle 192-1967 yılları arasında gelen göçmenler ele alınmıştır. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda Balkanlardan birçok göçmen gelmiştir. Bu çalışmada, Birinci nesil göçmen kavramı, 1952-1967 yılları arasında Yıldırım Mahallesine yerleşen ve mahallenin inşa sürecinde bulunan bireyleri kapsamaktadır. Daha önce gelen göçmenler, Osmanlı'nın birçok farklı bölgesine yerleştirilmiş, tarım ve hayvancılık

faaliyetlerini yürütmeleri amacıyla toprak ve hayvan temin edilmiştir. Mahalle'nin gelişim sürecinde daha önce göç eden ve farklı bölgelerde yaşayan Boşnaklar da gelmiştir. Sahada bu konu ile ilgili görüşmeler yapılsa da çalışmada yer verilmemiştir.

5. İletişimsel bellek, yakın geçmişe ilişkin anıları kapsar. Bunlar kişinin çağdaşları ile paylaştığı anılardır. Bunun en tipik örneği kuşağa özgü bellektir. Bu bellek tarihi olarak grupla bağlantılıdır, zamanla oluşur ve zamanla yok olur; daha açık ifade edersek taşıyıcıları ile sınırlıdır (Assman, 2018: 58).

6. 19.11.2017 tarihinde Beyaz TV'de yayınlanan Beyaz Futbol programında Rasim Ozan Kütahyalı'nın Boşnaklar ile ilgili söylediği sözler karşısında Boşnaklar Kamuoyu açıklaması yapmıştır (<https://www.bsavakfi.org/kiniyoruz>). Birçok alanda bu durumla ilgili yaşadıkları rahatsızlığı paylaşmışlardır.

7. Araştırma sorularımız; 1.Yıldırım Mahallesi'ni neden tercih ettiniz? Sizin için anlamı nedir? 1.1. Yıldırım Mahallesi'nden önce farklı şehirlerde/İlçelerde ikamet ettiniz mi? 1.2. Yıldırım Mahallesi'ne yerleşirken kimlerde yardım aldınız? 1.3. Yıldırım Mahallesi'nde yerleştiğiniz dönem hangi sorunlar ile karşılaştınız? 1.4. Yıldırım Mahallesi'nde yerleştiğinizde hangi işlerde çalıştınız? 2. Yıldırım Mahallesi'ne katılarınız nelerdir? 3. Yıldırım Mahallesi'nde bulunan mekânların sizin için anlamı nedir? 4. Yıldırım Mahallesi'nde işletmelerde, caddelerde, park ve okullarda yaygın olarak Boşnak kimliği kullanılıyor. Kimliğinizi kullanmanızın sizin için anlamı nedir? 5. Yıldırım Mahallesi'nin bugünkü sizin için taşıdığı anlam nedir? 6. Mahallede ne gibi kültürel faaliyetler de bulunuyorsunuz? Kültürel faaliyetlerinizi açıklar mısınız? 7. Bosna ve Sancak bölgesinde kültürel faaliyetler de bulunuyor musunuz? Kültürel faaliyetlerinizi açıklar mısınız? 8. Bosna ve Sancak bölgesini yılda kaç kez ziyaret ediyorsunuz? Ziyaret etme nedenlerinizi açıklar mısınız? 9. Derneğin, faaliyetlerini açıklar mısınız? Faaliyetlere katılıyor musunuz? Derneğin size sağladığı avantajlar nelerdir?

8. Özgür Baklacioğlu (2010: 491-492-493), Türkiye dış politikasında, 16 Mart 1953 tarihli Split Centilmenlik Antlaşmasıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmadığını, yaşanan göçü; Menderes iktidarı ile Tito yönetimi arasında Türkiye tarafından tek yönlü göç vizesi verilmesi kararının alındığını belirtmektedir. 1969 yılında yürürlüğe giren tazminat antlaşmasında yer alan hükümlerde herhangi bir anlaşmadan söz edilmeyerek sadece 13 Temmuz 1956 tarihinin esas alınmasının, göçün 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da imzalanan Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti arasında Dostluk ve İş birliği Antlaşması ile ilgili görüşmelerde müzakere edilip karara bağlanmış olabileceğini belirtir. Ayrıca, sahada yapılan görüşmelerde, katılımcıların hepsi gönüllü göç antlaşmasıyla geldiklerini bu nedenle devletten maddi bir yardım alamadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca yapılan çalışmalarda, 1953 antlaşmasının 1938 yılında imzalanan ama uygulanmayan antlaşma olduğu çalışmalarda belirtilmektedir (Özgür Baklacioğlu, 2010; Celep, 2019; Erken, 2018). T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşiv Başkanlığı Sistemi'nde bu antlaşma ile ilgili bir bilgi bulunamadı. Fakat birkaç göçmenin, serbest göçmen olarak geldiği ve vatandaşlığa kabul edildiğine dair Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Toprak İskân Genel Müdürlüğü, Muhacirin Fonu ve Başbakanlık, Kararlar Daire Başkanlığı Fonu'nda dilekçeler mevcuttur.

9. Yugoslavya'dan Türkiye'ye gelenler arasında birçok grubun olduğu belirtilmektedir. Göçmenler, etnik temelli bir tanımlama yerine Müslüman olup olmamasına göre kayıt altına alınmıştır. Bu nedenle etnik temelli bir ayırım yapmak mümkün değildir (Kirişçi, 1995: 69-70).

10. Yapılan bazı çalışmalar arasında gönüllü göç antlaşması ile Türkiye'ye gelen Boşnaklar için devlet tarafından bir iskân politikası uygulanmadığı belirtilmiştir. Bazı çalışmalarda ise, 1953-1957 yılları arasında Türkiye'ye gelen göçmenlere, devlet tarafından uygulanan politikalar doğrultusunda kamplarda barınma, yemek, kira yardımı sağlandığı, 5 yıl vergi muafiyeti uygulandığı, özellikle çiftçi ailelere tohumluk gibi yardımların yapıldığı, bu yardımların iskanlı göçmen statüsünde kabul edilen Bulgaristan göçmenleri için öngörülen yardımların, serbest göçmen statüsünde olan Yugoslavya göçmenleri için bazı bölgelerde geçerli tutulduğu belirtilir (Özgür Baklacioğlu, 2010, Bayakır, 1998). Katılımcılar arasında devlet tarafından yerleştirildiğini belirtenler olduğu gibi kendilerinin yerleştiklerini ifade edenler de olmuştur.

11. Birinci nesil Boşnakların mahalleye yerleşmeleri; İzmir, Samsun, Giresun, Ordu, Çanakkale, Tekirdağ, Bursa, Edirne, Kocaeli, Sakarya, Kırklareli, Sivas illerinde yaşayan Boşnakları da mahalleye çekmiştir. Günümüzde Yıldırım Mahallesi'ne Türkiye başta olmak üzere Sancak ve Bosna'nın birçok bölgesinden Boşnaklar gelmektedir. Menşe bölgede yaşayanlar için, Yıldırım Mahallesi, Türkiye'deki Sancak ve Bosna olarak bilinmektedir. Türkiye'de yaşayan Boşnaklar için Müslümanlığını ve Boşnak kimliğini rahatça yaşayabildikleri Sancak ve Bosna olarak ifade edilmektedir.

12. Boşnakların yerleştiği Rami, Taşlıtarla ve Yıldırım Mahallesi günümüzde farklı ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Taşlıtarla 1958'e kadar Eyüp'ün Rami Bucağı'na bağlı olan Küçükköy'ün bir mahallesi idi. 1963 yılında Taşlıtarla merkezli Gaziosmanpaşa ilçesi kuruldu (16.02.2021 tarihinde <https://www.gaziosmanpasa.bel.tr/det/124/ilce-tarihi> adresinden alındı).

Rami günümüzde hala Eyüp ilçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. 1990 yılında Bayrampaşa Eyüp ilçesinden ayrılmıştır (16.02.2021 tarihinde <http://www.bayrampasa.gov.tr/tarihce> adresinden alındı).

13. Çalışmada yer alan fotoğraflar araştırmacıya aittir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışmadaki değerli katkıları için hakemlere teşekkür ederiz.

The Process of Creation with the Bosnian Collective Memory of a Transnational Space and Spatial Presentation of Identity: İstanbul- Yıldırım District

Sibel Can Çetinkaya*^a, Burcu Göközkut^b

Submitted: 05.12.2020

Accepted: 11.03.2021

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study focuses on an identity space produced by Bosniaks' collective memory who emigrated to Turkey from Yugoslavia between 1952 and 1967. In this context, the Yıldırım Neighbourhood in the Bayrampasa district of İstanbul and Bosniaks who played a significant role in shaping this neighbourhood were examined. Bosniaks engage in socio-cultural activities by transforming this area into a transnational social space with transnational networks between two nation-states. Therefore, the study's main purpose is to question what/how identity is represented in the spaces produced with Bosniak collective memory in Yıldırım Neighbourhood. Studies on immigrants living in the district (Bozkurt, 2012; Celep, 2019; Davutoğlu, 2010; Dural, 2016; Erman, 2019; Eseler, 2016; Güler, 2013; Sözer Dabanlıoğlu, 2018; Tekinkaya, 2015; Yanardağ, 2009; Yıldız, 2019) did not discuss the relationship of collective memory with space in maintaining Bosniak identity. This study tried to show that the spaces produced by immigrants' collective memory contributed to the maintenance of identity and the development of the bond of belonging.

Transnational Spaces and Collective Memory

The transnational theory is an important theoretical framework in international migration literature, progressed rapidly towards the end of the 1990s (Al-Ali et al., 2001). Transnational is expressed as the process of building social spaces where they connect their countries of origin and settled countries and use multiple identities (Glick- Schiller et al., 1992; Guarnizo, 1997). In this process, as the literature of transnational migration expanded, the concept of "transnational community" began to be used frequently (Bruneau, 2010). Transnational immigrants/communities are migrants whose daily lives transcend national borders and develop social, economic, political, and religious relations between at least two countries (Bowen, 2004; Castles, 2002; Faist, 2000; Guarnizo, 1997; Glick -Schiller et al., 1992; Kivisto, 2001; Levitt, 1998, 2003; Özgür, 2018; Portes, 2000; Şimşek, 2019). Transnational social spaces are vibrant and established societies; developing various networks between at least two countries and generating new types of capital using their economic, political and cultural capital; where belonging and identity are maintained, and new belonging, class, identity, and policies are developed; they are arenas

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: sibelcancetinkayaa@gmail.com

^a Afyon Kocatepe University, Graduate School of Social Sciences, Afyonkarahisar/Turkey, <https://orcid.org/0000-0002-5931-1925>.

^b Afyon Kocatepe University, Geography Department, Afyonkarahisar/Turkey, <https://orcid.org/0000-0002-2214-8327>.

where political actions are carried out, demographics and gender relations are changed, and various structures of power are embedded (Bruneau, 2010; Collyer ve King, 2014; Crang et al., 2003; Dannecker, 2005; Faist, 2000, 2003, 2012; Fournon and Glick-Schiller, 2001; Levitt and Glick-Schiller, 2004; Levitt and Jaworsky, 2007; Özgür, 2018; Şimşek, 2019; Voigt-Graf, 2004). In transnational spaces, collective memory, which can be expressed as a group identity, has an essential share in maintaining the bonds of belonging with the society of origin and forming a bond of belonging with the host community. According to Mills (2014:46), one of the most critical elements in the process of imagining which people themselves share a particular identity is the reproduction of a collective memory of the past.

Methodology

Qualitative research shows a research feature that the knowledge of being social is compiled from people's expression and narrative (Kümbetoğlu, 2019: 38). Therefore, using the qualitative research method in the study, the relations between migration, memory and space were tried to be understood based on individuals' narratives. For this purpose, field research was carried out in Istanbul province, Bayrampasa district, Yıldırım Neighbourhood in January, February, April and September 2018. In the research area, 20 participants who were first-generation immigrants were interviewed using snowball sampling. After the sample group was determined, a focus group interview was conducted with 4 women and 3 men and two groups of men consisting of 6 and 7 people using the semi-structured interview form in Turkish. The age range of the group interviewed in depth is 63-84, and the age range of the two groups interviewed is 58-76. The findings were analyzed using the method of descriptive analysis.

Result

The Agreement of Friendship and Cooperation between Turkey and Yugoslavia, known as the 1953 Treaty, was instrumental in the migration of Bosniaks to Turkey (Ağanoğlu, 2013; Celep, 2019; Çalışkan, 2019; Çavuşoğlu, 2007, 2014; Erken, 2018; Özgür Baklacioğlu, 2010; Zorbay, 2017). The agreement facilitated the crossing of borders for Bosniaks while establishing a mechanism of action for the next generation to participate in relocation practices. In this way, most Bosniaks who came as free immigrants emigrated to different parts of Turkey. Also, individuals living in different regions of Turkey and Istanbul and have migrated to the neighbourhood. Gaziosmanpasa, Eyüp and Bayrampasa districts; Taşlıtarla, Küçükköy, Rami and Yıldırım Neighbourhood are a few of these areas. With the continuation of the migration flow, the settlements' limits are expanded and new residential areas were created. Yıldırım Neighbourhood has expanded its borders with migrants from different regions of Yugoslavia and Turkey. Bosniaks formed a homogeneous community in the area where they settled in the target area. Over time, the government's designation of the Bayrampasa district as an industrial area allowed different identities to be seen in the space, and the neighbourhood became the threshold of otherness. Stavrides (2016) stated that thresholds point to the transformation processes of social identities. Heterogeneous identities that hovered thresholds were instrumental in the production of this homogeneous identity. As a result of these encounters, Bosniaks, called *gâvur* (slang for non-Muslims), became the neighbourhood's marginalized group. Bosniaks who settled in the neighbourhood have accumulated capital by working in various business areas. Multi-story houses were built in such a way that large families could live on the land taken. The coexistence of Bosniaks has been effective in maintaining the culture by strengthening their cooperation and solidarity in everyday life.

Bosniaks stayed together in their daily lives, transforming the space into a place of identity and belonging where they maintained their identity and continued their rituals. In this area, they organize commemorative events, seminars on migration and their identity, entertainment and cultural days. In their daily lives, they speak both Bosnian and Turkish, read the news of the two countries, listen to their music and maintain their food culture. They wear Bosnian shalwar on their special days. These have now become a component of the daily lives of Bosniaks. This situation shows that the culture of the two communities shapes the everyday life of Bosniaks. This union intertwines in spaces produced with collective memory, making sense of their lives and strengthening feelings of belonging and identity.

Bosniaks gathered in Yıldırım Neighbourhood and created their homes in this area through their collective memories. Each place created in the neighbourhood was made sense by equipping it with symbols of identity and thus, the bond of belonging was developed. This belonging is manifested in the symbols and names used in the spaces. Collective memory was provided with the common experiences of the individuals who settled in the neighbourhood. Inside and outside the spaces, the Bosnia and Sandzak Region flags are used; photos of these areas are also used. In addition, the common experiences of the individuals who settled in the neighbourhood constitute a way of this partnership by providing individual and collective remembering. Bosniaks created a sense of belonging by making sense of the space through symbols and names in the spaces they produced with their collective memories. Today, this feeling is realized thanks to the spaces produced by the communicative memory and the memory it conveys. In this way, belonging to the neighbourhood and both communities increases. Today, this feeling is realized thanks to the spaces produced by communicative memory and the memory it conveys.

When a place is called 'my place,' it means that it has become a place where the 'self' of the individual is embodied, where his image is reflected, and, more importantly, where he sees his image and identity is externalized (Bilgin, 2010: 28). Concrete experience objects of past life in the neighbourhood transform everyday life by removing time boundaries; reconciling here and there, the interruption and the beginning, establishing memory on a common area. At this point, for Bosniaks who are involved in every existing object and space, the neighbourhood is now part of the Bosniak identity built in Turkey.

Conclusions

The migration movement between Yugoslavia and Turkey between 1952 and 1967 continued through Bosnia and Herzegovina and the Sandzak Region, with Yugoslavia's dissolution in 1992. As a result of this migration movement, Bosniaks settled in many different regions of Turkey. Yıldırım Neighbourhood, one of these places, has become a space where Bosniaks engage in transnational socio-cultural activities between two nation-states. In this space's transformation, the Bayrampasa district's determination as an industrial area and the land's cheapness were effective. In this process, the external migration to the neighbourhood and the internal migration led Bosniaks to experience otherness. Besides, the area's designation as an industrial area and the land's cheapness made it easier for Bosniaks to get involved in the labor market and acquire property in the neighbourhood. The capital obtained from the local market and foreign currency/money transfers sent by migrants working abroad were instrumental in acquiring property in the neighbourhood. In this process, Bosniaks' status, whose human capital has developed, has increased in society and they have engaged in entrepreneurship activities in different fields. With the development of their economic capital and the establishment of tourism agencies in the neighbourhood, visits to the origin region have increased. Bosniaks who visited their relatives moved their cultural products to Yıldırım Neighbourhood. In addition, with the establishment

of the Bosnian Sandzak Cultural and Relief Association of Turkey, Bosniaks visibility has increased both in the host community and in Bosnia and the Sandzak Region.

Bosniaks came together in Yıldırım Neighbourhood to understand collective memories and spaces and developed a bond of belonging through symbols and terminology. This area allowed Bosniaks to continue their language and rituals and participate in two communities simultaneously. Placing memory in a spatial context produces the memory, identity, and belonging ties of Bosniaks with social and spatial practices in everyday life. This has strengthened relations between the two countries and led to the development of transnational socio-cultural networks.

Referanslar/References

- Ağanoğlu, H.Y. (2013). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi: Göç*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Al-Ali, N., Black, R., Koser, K. (2001). The limits to 'transnationalism': Bosnian and Eritrean refugees in Europe as emerging transnational communities. *Ethnic and Racial Studies*, 24(4), 578-600. doi: 10.1080/01419870120049798
- Assman, J. (2018). *Kültürel Bellek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayakır, H. (1998). *Bayrampaşa'da Sanayi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/176370> adresinden edinilmiştir.
- Bauböck, R. (2003). Towards a political theory of migrant transnationalism. *International Migration Review*, 37(3), 700-723. doi: 10.1111/j.1747-7379.2003.tb00155.x
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2010). Sosyal düşüncede kent kimliği. *İDEALKENT*, 2 (3), 20-47. 26.10.2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/idealkent/issue/36633/417042> adresinden alındı.
- Bowen, J. R. (2004). Beyond migration: Islam as a transnational public space. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30(5), 879-894. doi:10.1080/1369183042000245598
- Boyer, C. (1996). *The city of collective memory*. Cambridge: MIT Press. akt: Harvey, D. (2015). *Kozmopolitik ve Özgürlük Coğrafyaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bozkurt, N. (2012). *Cumhuriyet Dönemi'nde Yugoslavya'dan Marmara Bölgesi'ne Göçler ve Mekânsal Etkileri*. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 06.10.2017 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/331160> adresinden edinilmiştir.
- Bruneau, M. (2010). Diasporas, transnational spaces and communities. R.Bauböck ve T. Faist (Ed.), *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods* içinde (35-50). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (İkinci Cilt): Kimliğin Gücü*, (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castles, S. (2002). Migration and community formation under conditions of globalization. *International Migration Review*, 36(4), 1143-1168. doi:10.1111/j.1747-7379.2002.tb00121.x
- Castles, S. (2010). Understanding global migration: a social transformation perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1565-1586. doi:10.1080/1369183x.2010.489381
- Castles, S., Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Celep, A. (2019). *Cumhuriyet Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Boşnakların Yeni Kimlik İnşası*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/598495> adresinden edinilmiştir.
- Cohen, J. H. (2019). Göçmen dövizlerinin etkileri ve göç: kuramsal önermeler ve fırsatlar. *Göç Dergisi*, 6(2), 119-150. doi: 10.33182/gd.v6i2.663
- Collyer, M., King, R. (2014). Producing transnational space: international migration and the extra-territorial reach of state power. *Progress in Human Geography*, 39(2), 185-204. doi:10.1177/0309132514521479
- Crang, P., Dwyer, C., Jackson, P. (2003). Transnationalism and the spaces of commodity culture. *Progress in Human Geography*, 27(4), 438-456. doi:10.1191/0309132503ph443oa
- Cuba, L., Hummon, D. M. (1993). A place to call home: identification with dwelling, community, and region. *The Sociological Quarterly*, 34 (1), 111-131. doi:10.1111/j.1533-8525.1993.tb00133.x

- Çalışkan, B. (2019). *İstanbul'da Yaşayan Bir Grup Arnavut Kökenli Göçmenin Göç Deneyimleri Ve Vatandaşlık Algıları*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/550921> adresinden edinilmiştir.
- Çavuşoğlu, H. (2007). Yugoslavya-Makedonya topraklarından Türkiye'ye göçler ve nedenleri. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 123-154. 12.11. 2017 tarihinde <http://bilgi.yesevi.edu.tr/sayi-41-bahar-039-07> adresinden alındı.
- Çavuşoğlu, H. (2014). Yugoslavya-Makedonya'dan Türkiye'ye 1952-67 "Kitlesele" göçü ve Bursa'daki göçmen kesimi. *Karadeniz Araştırmaları*, 10, 107-147. 12.10.2017 tarihinde http://karamdergisi.com/Makaleler/851985571_cavusoglu.pdf adresinden edinilmiştir.
- Danış, D., Parla, A. (2009). Nafile soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri örneğinde göçmen, dernek ve devlet. *Toplum ve Bilim*, 114, 131-158. 16.02.2019 tarihinde <http://research.sabanciuniv.edu/26757/> adresinden alındı.
- Dannecker, P. (2005). Transnational migration and the transformation of gender relations: the case of Bangladeshi labour migrants. *Current Sociology*, 53(4), 655-674. doi:10.1177/0011392105052720
- Davutoğlu, A. (2010). *Boşnak Göçmenlerde Aile İçi Ekonomik Sosyalleşme: İstanbul Yıldırım Mahallesi Örneği*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/271026> adresinden edinilmiştir.
- Dessi, R. (2008). Collective memory, cultural transmission, and investments. *The American Economic Review*. 98: 534-560.
- akt. Puntscher, S., Hauser, C., Pichler, K., Tappeiner, G. (2014). Social capital and collective memory: A Complex Relationship. *Kyklos*, 67 (1), 116-132. doi:10.1111/kykl.12046
- Dural, A. B. (2016). Bayrampaşa ilçesinin sosyo-kültürel dokusunun oluşumunda toplumsal hafıza-Balkan göçmenlerinin etkisi. *II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu / 5-7 Mayıs 2016 / Nizip*. 568-590.
- Ekici, S., Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 9-22. doi:10.20493/bt.71783
- Erken, A. (2018). Demokrat Parti dönemi Türkiye-Yugoslavya ilişkileri ve Serbest Göç Mutabakatı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 937-954. doi:10.15869/itobiad.399472
- Erman, S. (2019). *Autobiographical Memories of First-And Second-Generation Balkan and Place Attachment to The Homeland*. Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/582427> adresinden edinilmiştir.
- Eseler, B. (2016). *Rumeli Göçmenlerinin Siyasal Katılımı ve Davranışları "Bayrampaşa İlçesi Örneği"*. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/438469> adresinden edinilmiştir.
- Faist, T. (2000). Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and Racial Studies*, 23(2), 189-222. doi:10.1080/014198700329024
- Faist, T. (2003). Sınırları aşmak devlet aşırı alan konsepti. Thomas Faist (Ed.), *Devlet aşırı Alan: Almanya ve Türkiye arasında siyaset, ticaret ve kültür içinde* (15-56). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Faist, T. (2012). Transnational migration. G. Ritzer (Ed.), *Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*, içinde, doi:10.1002/9780470670590.wbeog910
- Fouron, G., Glick-Schiller, N. (2001). All in the family: gender, transnational migration, and the nation-state. *Identities*, 7(4), 539-582. doi:10.1080/1070289x.2001.9962678
- Geray, C. (2019). *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı 1923-1961*. Tunceli: Kalın Yayıncılık.
- Glick-Schiller, N., Basch, L., Blanc-Szanton, C. (1992). Transnationalism: a new analytic framework for understanding migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645, 1-24. doi: 10.1111/j.1749-6632.1992.tb33484.x
- Glick-Schiller, N., Çağlar, A. (2009) Towards a comparative theory of locality in migration studies: migrant incorporation and city scale. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(2), 177-202. doi: 10.1080/13691830802586179
- Glick-Schiller, N. (2003). The centrality of ethnography in the study of transnational migration. N.Foner (Ed.) *American Arrival: Anthropology Engages The New Immigration* içinde (s.99-128), Santa Fe: School Am. Res. Press. akt. Özkul, D. (2012). Ulus-ötesi göç: Uluslararası göç yazınında yeni bir paradigma, S.G. İhlamur-Öner, N.S. Şirin-Öner (Eds.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar Tartışmalar* içinde (s.483-500), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Guarnizo L.E. (1997). The emergence of a transnational social formation and the mirage of return migration among dominican transmigrants. *Identities*, 4(2), 281-322. doi: 10.1080/1070289X.1997.9962591
- Guarnizo, L. E. (2003). The economics of transnational living. *International Migration Review*, 37(3), 666-699. doi: 10.1111/1j.1747-7379.2003.tb00154.x
- Güler, Ö. R. (2013). *İstanbul İlçelerindeki Demografik Yapının, Yerel Yönetimlerin Kültür Politikaları Üzerindeki Etkileri: Bayrampaşa Belediyesi Örneği*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/333962> adresinden edinilmiştir.

- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*. İstanbul: Heretik Yayıncılık.
- Harvey, D. (2015). *Kozmopolitik ve Özgürlük Coğrafyaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Honig, B. (2019). Exploring the intersection of transnational, ethnic, and migration entrepreneurship. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1–17. doi:10.1080/1369183x.2018.1559993
- Hopkins, N., Dixon, J. (2006). Space, place, and identity: issues for political psychology. *Political Psychology*, 27 (2), 173–185. doi:10.1111/j.1467-9221.2006.00001.x
- Horton J., Kraftl, P. (2012). Clearing out a cupboard: memory, materiality and transitions. Owain Jones and Joanne Garde-Hansen (Ed.), *Geography and Memory* içinde (25-44). London: Palgrave Macmillan Memory Studies. doi: 10.1057/9781137284075_2
- Kirişçi, K. (1995). Post second World War immigration from Balkan Countries to Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 12, 61–77. doi:10.1017/s089663460000114x
- Kivisto, P. (2001). Theorizing transnational immigration: a critical review of current efforts. *Ethnic and Racial Studies*, 24(4), 549–577. doi: 10.1080/01419870120049789
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2015). *Mekânın Üretimi*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Levitt, P. (1998). Social remittances: migration driven local-level forms of cultural diffusion. *International Migration Review*, 32(4), 926–948. doi:10.1177/019791839803200404
- Levitt, P. (2003). You know, Abraham was really the first immigrant: religion and transnational migration. *International Migration Review*, 37(3),847 873. doi:10.1111/j.1747-7379.2003.tb00160.x
- Levitt, P., Glick-Schiller, N. (2004). Conceptualizing simultaneity: a transnational social field perspective on society. *International Migration Review*, 38(3), 1002-1039. doi:10.1111/j.1747-7379.2004.tb00227.x
- Levitt, P., Jaworsky, B.N. (2007). Transnational migration studies: past developments and future trends. *Annual Review of Sociology*, 33, 129-156. doi:10.1146/annurcvjoc33.040406.131816
- Levitt, P., Lamba-Nieves, D. (2011). Social remittances revisited. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(1), 1-22. doi:10.1080/1369183X.2011.521361
- Ley, D. (2004). Transnational spaces and everyday lives. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29(2), 151–164. doi:10.1111/j.0020-2754.2004.00122.x
- Massey, D. S., Goldring, L., Durand, J. (1994). Continuities in transnational migration: an analysis of nineteen Mexican communities. *American Journal of Sociology*, 99(6), 1492–1533. doi:10.1086/230452
- McDowell, S. (2009). Memory. R. Kitchin ve N. Thrift, (Ed.), *International Encyclopedia of Human Geography* içinde (59–63). Amsterdam: Elsevier Online.
- Mills, A. (2014). *Hafızanın Sokakları: İstanbul'da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Nkrumah, A. (2017). Immigrants' transnational entrepreneurial activities: the case of Ghanaian immigrants in Canada. *Journal of International Migration and Integration*, 19(1), 195–211. doi:10.1007/s12134-017-0535-z
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Orwell, G. (2019). *1984*. İstanbul: Can Yayınları.
- Özgür, E. M. (2018). Küresel göçün sosyo-mekânsallığı: ulusötesi mekânlar / yerelötesi yerler, topluluklar ve kimlikler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16 (1), 1-35. doi:10.1501/Cogbil_0000000189
- Özgür Baklacioğlu N. (2010). *Dış Politika ve Göç: Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Portes, A. (2000). Immigration and the metropolis: reflections on urban history. *Journal of International Migration and Integration*,1(2), 153–175. doi:10.1007/s12134-000-1000-x
- Schad, T. (2015). The rediscovery of the Balkans? A Bosniak-Turkish figuration in the Third Space between Istanbul and Sarajevo. *Working Paper No: 8, Istanbul Bilgi University, European Insitute Jean Monnet Centre of Excellence*, (8), 1–28. 13.11.2019 tarihinde https://eu.bilgi.edu.tr/media/files/WORKING_PAPER_8-041215.pdf adresinden alındı.
- Stavrides, S. (2016). *Kentsel Heterotopya*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Sözer Dabanlıoğlu, S. (2018). *The Themes in The Narratives Transmitted to The Third Generation Bosniac Immigrants of Sandzak Region*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/507481> adresinden edinilmiştir.
- Şimşek, D. (2019). İstanbul'daki Afrikalı göçmenlerin ulusötesi sosyal alanlarının entegrasyon süreçlerine etkisi. *Öneri Dergisi*, 14 (52), 216-235. doi:10.14783/maruoneri.594943

- Tacoğlu, T., P., Arıkan, G., Sağır, A. (2012). Boşnak göçmenlerde göç ve kültürel kimlik ilişkisi: Fevziye Köyü örneği. *Turkish Studies*, 7(1), 1941-1965, doi:10.7827/TurkishStudies.2908
- Tekeli, İ. (2010). *Mekânsal ve Toplumsal Olanın Bilgi Bilimi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekinkaya, E. (2015). *Göç ve Etnik Ekonomi: İstanbul Bayrampaşa'da Boşnak Göçmenler*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/396893> adresinden edinilmiştir.
- Tilley, C. (1994). *A Phenomenology of landscape, places, paths and monuments*. Oxford, England: Berg. akt. Bader, G. (2018). Space, place, and memory in holloway by Robert Macfarlane, Stanley Donwood, and Dan Richards. *Space and Culture*. 1-8 doi:10.1177/1206331218773658
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Toprak İskân Genel Müdürlüğü, Muhacirin Fonu. 13.11.1959 tarihli belge.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık, Kararlar Daire Başkanlığı Fonu. 10.03.1956 tarihli belge.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları.16.02.2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210> adresinden alındı.
- Vertovec, S. (2004). Migrant transnationalism and modes of transformation. *International Migration Review*, 38(3), 970-1001. doi:10.1111/j.1747-7379.2004.tb00226.x
- Vertovec, S. (2001). Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(4), 573-582. doi:10.1080/13691830120090386
- Voigt-Graf, C. (2004). Towards a geography of transnational spaces: Indian transnational communities in Australia. *Global Networks*, 4(1), 25-49. doi:10.1111/j.1471-0374.2004.00079.x.
- Yanardağ, P. (2009). *The Epidemic, The Prison House and The Global City Belonging and Identity in Bayrampaşa*. Boğaziçi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/257183> adresinden edinilmiştir.
- Yazgan, P. (2016). Hareketlilikte kimlik inşasına yönelik analitik bir çerçeve. *Göç Dergisi*, 3(2).282-296. doi:10.33182/gd.v3i2.583
- Yıldırım, E. (2017). *Bilginin Sosyolojisi*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Yıldız, S. (2019). *İstanbul – Bayrampaşa'da Yaşayan Balkan Göçmenlerinin Sosyal Uyumu ve Kente Katılımlarının İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/560687> adresinden edinilmiştir.
- Yiğittürk Ekiyor, E., (2017). *Uluslararası Göç ve Toplumsal Alanda Sosyal Ağlar: ABD'de Yaşayan Türkler Üzerine Bir Araştırma*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/48322> adresinden edinilmiştir.
- Zaim, S. (1957). Son Yugoslav muhacirleri hakkında rapor. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 19 (1-4), 435-448. 13.11.2017 tarihinde <https://dergipark.org.tr/pub/iuifm/issue/879/9748> adresinden alındı.
- Zorbay, T. (2017). 1950'ler Türk dış politikasında göç meselesi Yugoslavya'dan Türkiye'ye Serbest Göç ve Köprülü/Titoveles ilçesi Örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 318-335. doi: 10.14230/joiss335

Büyükşehir Belediyelerinin Engellilere Yönelik Hizmetlerinin İçerik Analizi Yöntemi ile Değerlendirilmesi

The Evaluation of Metropolitan Municipalities' Services for Disabled People by Content Analysis Method

Çiğdem Uludağ Güler^{*a}, Neşe Çakı^b

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI:

10.33688/aucbd.847546

Makale Geçmişi:

Geliş: 07.01.2021

Kabul: 14.03.2021

Anahtar Kelimeler:

Engellilik

Sosyal Politikalar

Yerel Yönetimler

Sosyal Belediyecilik

Büyükşehir Belediyeleri

MAXQDA Programı

Öz

Engelli hizmetlerinin yerel ölçekte belediyeler tarafından verilmesi 1990'lı yıllardan sonra sosyal belediyecilik anlayışı ile yaygınlaşmış ve 2005 yılından itibaren yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu tarihten itibaren belediyelerin engelliler, yaşlılar, yoksullar, kadınlar, çocuklar gibi dezavantajlı gruplara sosyal politikalar bağlamında sundukları hizmetlerin niceliğinde ve niteliğinde artış görülmektedir. Bu düzenlemeler kapsamında sosyal bütçede engellilere yönelik hizmetlerin yürütülmesi ve engelli merkezleri oluşturulması, engellilere yönelik aynı ve nakdi yardımların verilmesi sağlanmıştır. Bu çalışmada, söz konusu anlayışa paralel olarak Türkiye'de yer alan otuz büyükşehir belediyesinin engellilere yönelik sunduğu hizmetler kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Sunulan hizmetler tespit edilirken büyükşehir belediyelerinin kurumsal internet siteleri ve bu konuda literatürde yapılmış çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde; nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılmaya başlanan MAXQDA programı kullanılarak içerik analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ise, belediyelerin hizmetlerinin belirli kategorilerde toplandığı ancak her hizmeti her belediyenin vermediği yani hizmetler bakımından eşit bir dağılımın olmadığı tespit edilmiştir.

Article Info

Research Article

DOI:

10.33688/aucbd.847546

Article History:

Received: 07.01.2021

Accepted: 14.03.2021

Keywords:

Disability

Social Policies

Local Administrations

Social Municipality

Metropolitan Municipalities

MAXQDA Program

Abstract

Providing disabled services by municipalities on a local scale has become widespread with the approach of social municipality after 1990s and legal regulations have been made since 2005. Since this date, there has been an increase in the quantity and quality of the services provided by the municipalities to disadvantaged groups. Within the scope of these arrangements, it is provided to provide services for disabled people and establish centers for disabled people, and to provide in-kind and financial aids for disabled people. In this research, thirty metropolitan municipalities' services to disabled people are examined in a comprehensive manner and made a comparative analysis in accordance with the social municipalism approach in Turkey. While determining the services provided, the websites of metropolitan municipalities and the studies in the literature on this subject were examined in detail. In the analysis of the data obtained; MAXQDA program was used. As a result of the analysis, it was determined that the services provided by the municipalities were classified however there was no equal distribution among them.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: cigdem.uludag@istanbul.edu.tr

^a İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul/Türkiye, <http://orcid.org/0000-0002-0217-3963>.

^b İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, İstanbul/Türkiye, <http://orcid.org/0000-0002-0256-8658>.

1. Giriş

Belediyeler; yol, su, park, bahçe ve ulaşım gibi geleneksel yerel hizmetlere ek olarak, yerel topluluğun bireysel ve grup olarak ihtiyaçlarını çözmek, yerel refahı artırmak ve kent içinde dezavantajlı gruplara sosyal yardımlar yaparak toplumsal huzura katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Yönten ve Şimşek, 2016). Bu kapsamda “yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere” yönelik sosyal hizmet uygulamaları sağlamaktadır. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’a göre sosyal belediyeçilik anlayışı perspektifinde belediyeler; yardıma muhtaç olan engellilere ayni ve nakdi yardımlarda bulunma, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık faaliyeti yapma, sosyal, kültürel, mesleki ve sporla rehabilitasyon hizmetlerini sağlama, ücretsiz muayene ve ilaç desteği verme, engelli merkezleri oluşturma, toplu taşıma araçlarını ücretsiz veya indirimli kullandırma, temel ve mesleki eğitim hizmetleri verme, istihdama yönlendirme, gezi, yarışma, spor turnuvaları gibi kültürel ve sosyal etkinlikler düzenleme ile görevlidir (Ersöz, 2011). Bu çalışmada da büyükşehir belediyelerinin sosyal belediyeçilik kapsamında engellilere yönelik ne tür hizmetlerin verildiği tespit edilmiş ve büyükşehir belediyeleri arasında hizmetler açısından karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Engellilere yönelik ne tür hizmetlerin verildiğini tespit etmek; bundan sonra sunulacak hizmetlere örnek teşkil etmesi, gereksinimlere göre niceliğinin ve niteliğinin artırılması bakımından önemlidir. Diğer bir ifadeyle, hizmetlerin iyileştirilmesi ve hizmet yelpazesine yeni hizmetlerin eklenmesi için önem teşkil etmektedir. Araştırmanın örneklemini kayıtlı engelli vatandaşların çoğunun büyükşehirlerde yaşaması sebebiyle Türkiye’deki otuz büyükşehir belediyesi olarak belirlenmiştir. Araştırmanın verileri büyükşehir belediyelerinin kurumsal internet siteleri ve faaliyet raporları üzerinden derlenmiştir. Bunun yanı sıra büyükşehir belediyelerinin sosyal hizmet uygulamalarına yönelik tezler ve akademik çalışmalar taranmıştır. Toplanan veriler, nitel araştırma yöntemlerinin analizinde sıklıkla kullanılan MAXQDA programı kullanılarak içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiş, sonuç ve öneriler kısmında araştırmanın bulguları yorumlanmış ve çalışma sonlandırılmıştır.

2. Literatür Değerlendirmesi

2.1. Engellilik

Engellilik kavramı sıklıkla tartışılan ve farklı tanımlamalar yapılan çok boyutlu bir kavram olduğu için yirminci yüzyılın son dönemlerinde üzerine birçok araştırma yapılmıştır (Barnes, 2000). Nitekim “sakatlık, özürsüzlük, anormallik, eksiklik ve maluliyet” gibi kavramlardan farklı anlamlar içermiş olsa bile zaman zaman bu kavramlar ile eş değer tutulmuş ve birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmüştür (Çetin, 2016). Engelliler; kendi yaşamlarını tek başına idame edemeyen, korunmaya muhtaç, başkasının yardımına ihtiyaç duyan bireyler olarak görülmüştür. (Özgökçeler ve Alper, 2010). Sosyal devlet oluşumu ile beraber paradigma değişimi yaşanmış ve İngiltere, ABD gibi gelişmiş ülkelerden başlayarak 1950-1960’lı yıllardan sonra “sosyal model yaklaşımı” benimsenmeye başlanmıştır. Bu gelişmeye bağlı olarak büyük ölçüde engelli bireylere yönelik sosyal politikalar düzenlenmiş ve engellerinden ötürü ayrıştırılmamış aksine toplumla bütünleştirilmişlerdir (Arıkan, 2002).

Bakımları için de öncelikle olarak aileler sorumlu tutulmuştur (Özgökçeler ve Alper, 2010). Engellilerin, dul ve yetimlerin, yoksulların, muhtaç durumda olanların ve hastaların gereksinimlerini

karşılama sorumluluğu, Sanayi Devrimi öncesinde büyük ölçüde aileler, komşular, dini kurumlar veya kilise tarafından karşılanmakta iken Sanayi Devriminden sonra ortaya çıkan zor çalışma koşulları, sanayi sisteminin bir argümanı olan fabrika sisteminin neden olduğu ev-iş ayrımı ile birlikte engellilerin bakımı ev dışındaki kurumlara devredilmiştir (Çetin, 2017). Diğer bir ifadeyle değişen yaşam ve çalışma koşulları ile birlikte belediyeler gibi diğer kurum ve kuruluşlar tarafından engelli bireylere yönelik hizmet sunumu gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

2.2. Belediyeler ve Engellilik Hizmetleri

Kır-şehir yerleşkesi ayırımında nüfus miktarı ana kriter olarak değerlendirilmektedir. Bazı araştırmacılar kır-şehir ayırımında 20.000 nüfus kriterini (Özçağlar, 1997; Özgür, 1996) benimserken bazı araştırmacılar ise şehirleşmenin eşik değeri olarak 10.000 nüfus kriterini kabul etmiştir. Şehirlerde alt ve üst yapı ile ilgili bütün hizmetlerin yerine getirilmesi, bu hizmetlerin düzenli bir biçimde yürütülmesi ve denetlenmesi, yöneticileri halk tarafından seçilen “belediye” adı verilen yerel yönetim örgütleri tarafından yapılmaktadır (Bekdemir, Kocaman ve Polat, 2014).

1982 Anayasası'na göre idarenin görevleri, merkezi yönetim ve yerinden yönetim esaslarına göre ifa edilmektedir (md.123). Mahalli idareler (yerel yönetimler); il, belediye veya köy halkının ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen kamu tüzel kişilikleridir (Özkartal, Afşar ve Yıldız, 2018) ve belediyeler ülkemizdeki en güçlü mahalli idari yapılarındandır birini oluşturmaktadır (Özkartal ve Yaşar, 2019). Türkiye’de büyükşehir belediyesi, il belediyesi, büyükşehir ilçe belediyesi, ilçe belediyesi ve belde (kasaba) belediyesi olmak üzere toplam 1397 adet belediye¹ bulunduğu göz önünde tutulursa merkezi yönetimin yanı sıra yerel yönetimlerin hizmet sunma bağlamında önemli katkılarının olduğu açıktır (Bekdemir, Kocaman ve Polat, 2014).

Belediye teşkilatının iç göçler nedeniyle nüfus ve mekânsal alan olarak hızla büyümesi, belediyelerin hizmet sağlamada yetersiz kalması ve coğrafi olarak büyük olan illerde yaşanan sorunların artması büyükşehir belediyelerin kurulmasına zemin hazırlamıştır (Gürbüz, Yıldırım ve Belli, 2014). 2012 yılında kabul edilen 6360 Sayılı Kanun ile Büyükşehir Belediyesi statüsü yeniden düzenlenmiş 16 Büyükşehir Belediyesi sayısı 30’a çıkarılmıştır (Bekdemir, Kocaman ve Polat, 2014).

Yerel ölçekte önemli bir hizmet sağlayıcı olan belediyelerin engellilere yönelik sundukları hizmetler 1990’lı yıllardan sonra yaygınlaşmış ve 2005 yılından itibaren yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler kapsamında engellilere yönelik hizmetlerin yürütülmesi ve engelli merkezleri oluşturulması, engellilere yönelik ayni ve nakdi yardımların verilmesi sağlanmıştır (Fırat, 2008). 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Yasası, 5393 sayılı Belediye Yasası ve 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı yasanın engellilik alanında belediyelere yönelik emredici hükümleri ile belediyelerin yürüttükleri faaliyetler ve hizmetler, yerel yönetimlere yönelik yapılan yasal düzenlemelerle beraber artış göstermiştir.

Yerel yönetimler ve belediyelerin 1980’lerden sonra yetki ve fonksiyonlarında önemli değişiklikler olmuştur. Özellikle büyük şehirlerde yaşamlarını sürdürmeye çalışan işsizlerin, engellilerin, madde bağımlılarının, evsizlerin, yaşlıların, kadınların, çocukların, yoksulların, kronik hastaların, göçmenlerin ve altyapı hizmeti elde edemeyerek kent ve toplumla bütünleşemeyen kesimler

gibi dezavantajlı gruplara yerel hizmetlerin sunulması klasik belediyeçilik anlayışından ziyade sosyal içerikli bir belediyeçilik anlayışına dönüşmesi ihtiyaç haline gelmiştir (Çelik, 2014).

2.3. Büyükşehir Belediyelerinin Engellilere Yönelik Hizmetlerine İlişkin Araştırmalar

Büyükşehir Belediyesi'nde sunulan sosyal hizmetler, belediye sınırları içerisinde ikamet eden ve tam teşekküllü bir hastaneden engelli sağlık kurulu raporu ile %40 ve üzeri vücut fonksiyon kaybı olduğunu belgeleyen bütün engellilere verilmektedir. Kayıtlı olan engellilerin %62.4'ünün kentlerde yaşamaları sebebiyle örneklem olarak seçilen büyükşehir belediyelerinin internet sitelerinden otuz büyükşehir belediyesinin engellilere yönelik sundukları sosyal hizmet uygulamaları derlenmiş ve alfabetik dizine göre sıralanarak sunulmuştur. Öncesinde ise, ilgili literatürdeki çalışmalar incelenmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Metin tarafından (2017) yapılan çalışmada, 2005 yılı sonrasında yerel yönetimlere yönelik yasal düzenlemelerin engellilere yönelik sosyal politika uygulamalarında işlevlerinin neler olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra belediyelere sosyal politika alanında önemli görev ve sorumluluklar verilmiştir. Bu uygulamaları Keçiören Belediyesi örneğinde incelenmiştir. Araştırma sonucunda engellilere yönelik hizmetlerin ağırlıklı olarak bilgilendirme, danışmanlık ve sosyal yardım hizmetlerinden oluştuğu görülmektedir. Bu faaliyetlerin yanı sıra sınırlı olmakla birlikte başka faaliyetlerde yerine getirilmektedir (Metin, 2017).

Ay tarafından (2018) yapılan çalışmada yerel yönetimlerin engellilere yönelik ne tür hizmetler sunduğu Bursa Büyükşehir Belediyesi çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmada "eğitim, bakım ve sağlık, erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik, sosyal yardım ve sosyal hizmet, sosyal yaşam ile istihdam" kodları oluşturularak içerik analizi yapılmıştır. Analizlerin sonucunda, erişilebilirlik ve ulaşım hizmetlerinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir (Ay, 2018).

Tınar (2019) İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin dezavantajlı gruplara yönelik hizmetlerinin neler olduğuna yönelik yaptığı çalışmada hizmet götürme noktasında İBB'nin, adeta Türkiye'nin lokomotifini konumunda olduğunu ve çok geniş yelpazede hizmet sunduğunu ortaya koymuştur (Tınar, 2019).

Kalaycı ve Akin tarafından yapılan çalışmada Malatya Büyükşehir Belediyesi'nin engellilere yönelik olarak meslek ve beceri kursları, sosyal yardım ve destek ile çeşitli sosyo-kültürel programları sunmayı öncelik edindikleri görülmektedir. Ayrıca eğitim kurslarının belediyenin en önemli faaliyetleri olduğu ifade edilmiştir (Kalaycı ve Akin, 2019).

Kesgin tarafından 2014 yılında yapılan çalışmada ise engellilere yönelik oluşturulacak politika ve sunulacak hizmetlerde farkındalığın ve istihdam edilebilirliğinin artırılmasının önemi vurgulanmıştır. Ayrıca bireysel iyi oluşlarına katkı sağlamak için kendi başlarına hayatlarını devam ettirmenin önemi vurgulanmıştır (Kesgin, 2014).

2.4. Büyükşehir Belediyelerinin Sosyal Belediyeçilik Kapsamında Engellilere Yönelik Uygulamaları

2.4.1. Adana Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Adana Büyükşehir Belediyesi içerisinde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı bünyesinde Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü bulunmaktadır. Kurumsal internet sitesinde ilgili birim içerisinde tarama yapıldığında yalnızca akülü ve manuel tekerlekli sandalye başvurusunun yapılabileceği, birime ait diğer etkinliklerin ise haberler içerisinde ve son dönem faaliyet raporunda aktarıldığı görülmektedir. Bu kaynaklarda da engellilere yönelik olarak sağlık, eğitim, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık ve ulaşım hizmeti verildiği görülmektedir. Eğitim hizmetleri arasında bilgisayar, el sanatları ve yüzme kursları bulunmaktadır. Engelliler gün/haftası etkinlikleri ve kahvaltılar ile sosyal destek sağlanırken; görme ve işitme engelli öğrencilere yönelik saç bakımı, engelli çocuklara özel bakım ve ihtiyaç sahiplerine tekerlekli ve akülü sandalyenin yanında baston gibi sosyal yardımlar yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Adana Büyükşehir Belediyesi ASKİ’de engelli vatandaşların hizmet alımını kolaylaştırmak adına “Engelsiz Masa” birimi kurulduğu ve su tüketimlerinin bedeli üzerinde %50 oranında indirim yapıldığı bildirilmektedir. Engellilere yönelik sunulan bir diğer hizmet ise toplu taşıma araçlarının engellilerin kullanımına uygun hale getirilerek ulaşımının kolaylaştırılması ve belirli bir kısmında ücretsiz olarak hizmet verildiği görülmüştür².

2.4.2. Ankara Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Ankara Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi ve son dönem sosyal hizmet faaliyet raporu incelendiğinde Engelliler ve Rehabilitasyon Şube Müdürlüğü tarafından engellilere yönelik olarak psikolojik, sağlık, temizlik-bakım, fizik tedavi ve hidroterapi, asansörlü araç, rehberlik, refakat ve danışmanlık gibi hizmetler sunulduğu ve aynı zamanda sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlendiği görülmektedir. Kurulan “Engelliler Hizmet ve Rehabilitasyon Merkezi”nde verilen rehberlik ve danışmanlık hizmetleri ile engelli kişinin gereksinimlerine göre yönlendirmeler yapılmakta, psikolojik destek hizmetleri ile sosyal uyum, iletişim, yalnızlık, stres gibi konularda destek olmak amacıyla psikologlar tarafından düzenli olarak ev ziyaretleri gerçekleştirilmekte, sosyal yardımlar hizmetleri kapsamında da akülü tekerlekli sandalye, manuel tekerlekli sandalye, beyaz baston ve hasta bezi temin edilmektedir. Ayrıca 3 Aralık 2004 tarihinde görme engellilerin bilişim teknolojilerinden faydalanabilmeleri için her gün belirli saatler içerisinde hizmet veren eğitim ve teknoloji merkezi, üyelerine ekran okuma programı, scanner, matbaa, Braille printer gibi her türlü teknolojik imkânı sunarak hizmet vermektedir. Talep edildiği durumda il sınırları içerisindeki engelli bireylerin eğitim gördüğü okullara üç öğün yemek servisi yapılmaktadır. Sosyal ve kültürel etkinlikler bünyesinde engelliler günü ve haftası boyunca sergi, piknik, yemek, eğlence programı vb. faaliyetler yapılmaktadır. Yine aynı amaçla yaz dönemlerinde engellilerin dinlenebilmeleri için kamplar düzenlenmekte, ücretsiz bir şekilde tüm rekreatif faaliyetlerden yararlanmaları sağlanmaktadır³.

2.4.3. Antalya Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Antalya Büyükşehir Belediyesi, kurumsal internet sitesi incelendiğinde engellilere yönelik herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Telefon ve elektronik posta aracılığıyla bilgi edinilmek istenmiş ancak herhangi bir yanıt alınamamıştır. Son dönem faaliyet raporu incelendiğinde ise; belediyenin engellilerle ilgili hizmetleri koordine edebilmeleri için kurumsal internet sitesinin <http://ge.antalya.bel.tr/> bağlantısıyla engelliler için de erişilebilir hale getirildiği, engelli ailelerini

dinlendirmeye yönelik mola evlerinin kurulduğu, engelli hizmet merkezinde engelli birey ve ailelerine sağlık, eğitim, istihdam vb. alanlarda rehberlik ve danışmanlık yapıldığı, kurslar ve aktiviteler düzenlendiği, sesli kütüphane ve yazılı kaynak imkânlarının sunulduğu görülmektedir. Engelli gün ve haftasında yemek organizasyonları düzenlenirken, ihtiyaç sahibi engellilere günlük sıcak yemek hizmeti verilmektedir. Bunun yanı sıra evlerinde ziyaret edilerek kişisel bakım, ev temizliği, bakım ve onarım hizmeti sunulmaktadır. Engelli kullanımına uygun konteyner ev temin edilmektedir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde engelli çocuklara diş taraması yapılmaktadır. Ulaşım konusunda ise; engelli bireyler için rampalar, engelli kılavuz çizgileri, yön taşları, sesli ikaz cihazları ile topluma taşıma araçlarını kullanamayan engelli bireylere hastane ve diğer kamu kurumlarına gitmeleri gerektiğinde özel dizayn edilmiş engelsiz nakil araçlarıyla ücretsiz bir şekilde hizmet verilmektedir. ⁴

2.4.4. Aydın Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Aydın Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı bünyesinde Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü ve Ayni ve Nakdi Yardım Şube Müdürlüğü kurulduğu görülmektedir. Verilen hizmetler toplu halde bir bölümde gösterilmediği için haberler içerisinde derlenmiştir. Haberler içerisinde “Türkiye Engelliler Meclisine Doğru” projesi gereğince “Hak Temelli Savunuculuk ve Katılımı Güçlendirme Eğitimi” ve deprem eğitimi gerçekleştirildiği; sosyal açıdan desteklemek adına engelli gün ve haftası etkinlikleri, sinema etkinlikleri, engelsiz plaj ve engelsiz festivali aktivitelerinin düzenlendiği; ulaşım açısından kolaylık sağlamak amacıyla yaya geçitlerinin kaldırım seviyesi düzeyine yükseltildiğini; sosyal yardımlar kapsamında genel olarak ihtiyaç sahibi vatandaşlara eşya, kıyafet, gıda, kömür, hasta bezi ve hasta yatağı dağıtıldığı; kişiye özel bakım berber-kuaför desteği ve ev temizliği yapıldığı; engelliler özelinde ise tekerlekli, akülü sandalye ve beyaz baston verildiği görülmektedir. Faaliyet raporları incelendiğinde ise en son 2014 yılına ait verilerin bulunduğu gözlenmiştir. ⁵

2.4.5. Balıkesir Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, kurumsal internet sitesi incelendiğinde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı bünyesinde Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü kurulduğu, sosyal destek ve etkinlikler kapsamında diğer örgütlerle işbirliği içerisinde çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Zihinsel gelişim sorunu ve öğrenme güçlüğü olan çocuklara/yakınlarına destek olmak için eğitim, gelişim ve danışmanlık hizmeti vermek amacıyla 2016’da “Engelsiz Yaşam Merkezi” kurulmuştur. Son dönem faaliyet raporu incelendiğinde ise; engelli bireylere aşevi tarafından günlük yemek verildiği ve haftada bir gün spor yaptırıldığı görülmektedir. Bunların yanında engelli bireylere manuel ve akülü tekerlekli sandalyeler verildiği, engelli park yerleri yapıldığı ve “Engelliler Günü” organizasyonları düzenlendiği görülmektedir. ⁶

2.4.6. Bursa Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Bursa Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı içerisinde Engelliler Şube Müdürlüğü kurulduğu ve ayrıca engelli sivil toplum örgütleriyle işbirliği içerisinde farklı engel türlerine (bedensel, zihinsel, işitme, görme, süregen hastalıklar) yönelik olarak “Engelsiz Yaşam Merkezi” açıldığı tespit edilmiştir. Bu merkez içerisinde hidroterapi ve atlı terapi yapılarak psikolojik destek verilmekte, iş ve meslek edindirme atölyeleri, hobi

atölyeleri, yüzme havuzu, futbol sahası, sosyal ve kültürel etkinlikler için açık ve kapalı mekanlar, down sendromlu ve otizmlili bireylerin istihdam edildiği bir kafe bulunmaktadır. Merkezin haricinde son dönem faaliyet raporunda da belirtildiği üzere genel olarak engellilere yönelik psikolojik danışmanlık ve rehberlik, ev temizliği desteği, erişilebilirlik ve çevre inceleme çalışmaları, engelli taksi hizmeti, engelli araçları tamiri ve bakımı, engelli rampalı araçlar, akülü araç kullanan engelli vatandaşlar için akü şarj dolum istasyonu imkânları sunulmaktadır. Eğitim hizmetleri kapsamında engellilere ve ailelerine yönelik olarak; yabancı dil, bilgisayar, resim, müzik, diksiyon dersleri; ailelere danışmanlık ve eğitim verilerek aileleri güçlendirme hizmetleri; önemli günlere ilişkin farkındalık aktiviteleri, halk oyunları ve spor etkinlikleri, kamp ve yaz okulları imkanları ile sosyal - sportif ve kültürel etkinlikler yapılmaktadır. Sosyal yardım hizmetleri kapsamında gıda yardımları, doğal afet durumlarında eşya yardımı, çocuklar için giysi, süt, bebek bezi ve maması, manuel ya da akülü tekerlekli sandalye, hasta yatağı, protez-ortez, işitme ve solunum cihazları, alzheimer, zihinsel engelli ve otizmlili kişiler için elektronik takip cihazı gibi tıbbi malzemeler verildiği görülmektedir. ⁷

2.4.7. Denizli Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Denizli Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi ve son dönem faaliyet raporu incelendiğinde Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı olduğu görülmektedir. Projeler bölümü altında yer alan “Engelli Koordinasyon Merkezi” nde belediyeye kayıtlı olan engelli vatandaşlara akülü veya manuel tekerlekli sandalye, beyaz baston, ortopedik minder ve konuşan saat temin edildiği, “Engelliler Çalışıyor” projesi kapsamında eğitim verildiği görülmektedir. Bunun dışında işaret dili ve KPSS’ye hazırlık kursları verilmektedir. İletişim konusunda çeşitli seminerler ve projeler yapılmaktadır. Eski bir okul, belediye tarafından spastik engelli çocukların kullanımı için yeniden dizayn edilmiştir. Hukuki danışmanlık, belli engel türüne sahip vatandaşlar için sanat terapisi ve binicilik terapisi ile psikolojik destek; geziler, konserler, iftar yemekleri, engelliler günü ve haftasına ilişkin etkinlikler ile sosyal destek sağlanmaktadır. Büyükşehir Belediyesi Evde Bakım ve Sağlık Merkezi ile de ihtiyaç sahibi vatandaşlara evin temizlik ihtiyacı ve kişisel bakım destekleri verilmektedir. Ulaşım açısından ise engellilere yönelik özel dizayn edilmiş asansörlü araçlarla destek verilmekte, seçimlerde oy kullanılacak yerlere ücretsiz bir şekilde ulaşım kolaylığı sağlanmaktadır. Bir diğer ulaşım desteği ise otobüs duraklarına konulan "Engelli Kardeşlerimin Otobüse Binmesine Engel Olmuyorum" gibi tabelalar ile hatalı park yapılmasının önüne geçilmesinin sağlanmasıdır. ⁸

2.4.8. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nin kurumsal internet sitesinde sosyal hizmetler kapsamında, Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı ve Engelliler Şube Müdürlüğü kurulduğu görülmektedir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları’nın destek ölçütleri baz alınarak, engellilere ilişkin veri tabanı oluşturmak, rehabilitasyon ve bakım hizmeti sunmak, psiko-sosyal danışmanlık ve rehberlik yapmak, sosyal ve kültürel aktiviteler düzenlemek, kitap, dergi, broşür gibi basılı, sesli-görsel yayımları hazırlamak, yayımlamak ve dağıtmak, eğitim programları düzenlemek, ayni ve nakdi yardım yapmak, gerektiğinde uygun araçlarla buldukları mekanlardan hastane, okul ve rehabilitasyon merkezi gibi yerlere ulaşım desteği vermek gibi faaliyetler, birimin görevleri şeklinde genel olarak sıralanmış ancak eğitim ve atölyeler dışında hizmetlere ilişkin somut veriler sunulmamıştır. Birimin engellilere yönelik

gönüllü hizmetleri içerisinde temel (okuma-yazma, bilgisayar, engelli hakları, üreme sağlığı, hijyen, iletişim), mesleki (bilgisayar, muhasebe, diksiyon, web tasarımı, İngilizce, tesisatçılık, masaj, matbaacılık, tekstil, kasiyerlik), özel eğitim (Braille alfabesi, bağımsız hareket programı), işaret dili eğitimi, takı tasarımı, dikiş, ahşap boyama kursları verildiği, tiyatro, müzik, resim üzerine atölyeler ve spor faaliyetleri yürütüldüğü görülmektedir. Ayrıca, kurumsal internet sitesinin görme engellilerin erişimine uygun hale getirildiği görülmektedir.⁹ Son dönem faaliyet raporu incelendiğinde bu hizmetlere ilave olarak engelli yaşam merkezinin kurulduğu ve tekerlekli sandalyelerin bakım ve onarımlarının yapıldığı görülmektedir.¹⁰

2.4.9. Erzurum Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Erzurum Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde, Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı bünyesinde Kadın ve Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü kurulduğu görülmektedir. Müdürlüğün engellilere yönelik faaliyetlerine bakıldığında; çeşitli eğitimler (müzik, ahşap boyama, el sanatları, ebru, mangala, ayakkabıcılık) verildiği ve eğitim merkezi için imar planı düzenlendiği görülmektedir. Eğitim desteğinin yanı sıra akülü-manuel tekerlekli sandalye ve medikal malzeme yardımı yapıldığı; araç bakım desteği sağlandığı, gelir vergisi indirimi ile seyahat ve haberleşmeye ilişkin indirimlerin yapıldığı, engelli haklarına ilişkin danışmanlık hizmeti verildiği görülmektedir. Ayrıca engelliler günü ve haftasına ilişkin etkinlikler ve geziler düzenlenerek sosyal açıdan desteklenmektedirler.¹¹ Son dönem faaliyet raporu incelendiğinde ise bu hizmetlere ek olarak fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin ücretsiz olarak sunulduğu ve hastaneye ulaşım hizmeti verildiği tespit edilmiştir.¹²

2.4.10. Eskişehir Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Eskişehir Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde engellilere yönelik hizmetlerin doğrudan Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı bünyesinde verildiği görülürken bu alana özgü bir müdürlük olmadığı için verilen hizmetler son dönem faaliyet raporu ve internet sitesi içerisindeki haberlerden derlenmiştir. Belediye bünyesinde bu hizmetleri verebilmek için “Zihinsel Engelli Gündüz Yaşam Merkezi” ve “Engelli Birimi” olmak üzere iki birim kurulmuştur. Zihinsel Engelli Gündüz Yaşam Merkezi’nde bu engel türüne sahip 18 yaş ve üzerindeki vatandaşlara nitelikli zaman geçirebilmeleri amacıyla farklı eğitimler, atölyeler (mutfak, el işi, drama), geziler, spor etkinlikleri düzenlenirken, ailelerine de seminerler vasıtasıyla psiko-sosyal destekler sunulmaktadır. Engelli Birimi’nde de benzer şekilde gezi, konser, engelliler günü ve haftası etkinlikleri, piknik gibi sosyal aktiviteler gerçekleştirilirken, bilgilendirme amacıyla konferanslar, seminerler ve söyleşiler düzenlenmekte; engelli vatandaşların birime müracaatları durumunda sunulan hizmetler anlatılmakta ve danışmanlık hizmeti verilmektedir. Verilen hizmetlerin sayısını ya da niteliğini artırmak amacıyla engelli derneklerine proje yapabilmeleri için “Proje Döngüsü Yönetimi ve Mantıksal Çerçeve Yaklaşımı” eğitimi verildiği ve empati amacıyla diğer oyunculara göz bandı takılarak görme engelli oyuncularla futbol maçı, gollball turnuvası düzenlendiği görülmektedir.

Kurulan “Engelli Birimi” içerisinde verilen hizmetler arasında ihtiyaç sahibi olan ve bunu belgeleyebilen engelli vatandaşlara gereksinimlerine göre tekerlekli sandalye, hasta yatağı, baston, yürüteç, işitme cihazı, engelli ayakkabısı gibi araç-gereç yardımı yapılmaktadır. Engelli sandalyelerinin

bakım ve onarımı yapılırken bireylere de evde kişisel bakım hizmeti verilmektedir. Anadolu Üniversitesi İşitme Engelli Çocuklar Eğitim Merkezi öğrencileri için ulaşım desteği sağlanmaktadır. Ortopedik engelliler başta olmak üzere tüm ihtiyaç sahibi engelliler için de önceden randevu alınarak 07.00'den 24.00'e kadar iş yeri, hastane, okul ya da diğer merkezlere özel asansörlü araçlarla ücretsiz ulaşım desteği verilmektedir. Özel araçların yanı sıra "avantaj taksi" uygulaması ile %60 ve üzerinde engeli olan ve engelini belgeleyen vatandaşların sağlık ve sosyal hizmet alımı için gidecekleri yere ulaşımını sağlanmaktadır. Yeni otobüslerin de engelli emniyet kemerleri, rampalar, artan güvenlik kameraları ile erişilebilirlik açısından engellilerin kullanımına uygun hale getirildiği görülmektedir. Akülü araç kullanan engelliler şehrin farklı merkezlerine kurulan "Engelli Araç Şarj İstasyonları" sayesinde şehir içinde ulaşım sorunu yaşamamaktadır. Görme engelli bireyler için de yaya geçitlerinde hissedilebilir zemin çalışması yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, engellilere daha çok yardımcı olabilmek için Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nin engelsiz internet sitesinin kurulduğu görülmektedir.¹³

2.4.11. Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde "Engelliler ve Sağlık İşleri Daire Başkanlığı" bünyesinde "Engelliler ve Yaşlılar Şube Müdürlüğü" olduğu görülürken engellilere yönelik hizmetler ve faaliyetler sistematik bir şekilde düzenlenmediği ve sınıflandırılmadığı için veriler internet sitesi içerisindeki haberler ve son dönem faaliyet raporu üzerinden derlenmiştir. Belediye içerisinde kurulan "Engelli Koordinasyon Merkezi" bünyesinde projeler yapıldığı, kurslar ve eğitimler düzenlendiği, atölyeler açıldığı görülmektedir. Nitekim "Engelli Çocuklara Yönelik Sportif Beceri ve Koordinasyon Eğitim Atölyesi"nde, diğer kurumlarla iş birliği yapılarak 4-12 yaş arasındaki çocuklara ve yapılan sosyal projelerle otizmli çocuklara eğitimler verilmiştir. Çocukların yanı sıra yetişkinlere yönelik olarak da bilgisayar, E-KPSS, meslek edindirme, işaret dili kursları verilmektedir. "Engelsiz Yaşam Merkezi"nde fitness salonu, spor salonu, yarı olimpik yüzme havuzu, hidroterapi havuzu, resim ve müzik atölyeleri, gastronomi mutfağı gibi hem beceri kazanacakları hem de rehabilite edilebilecekleri imkanlar sunulmuştur. Valilikle işbirliği yapılarak Sosyal Destek Programında gerçekleştirilen "Üreten Eller Projesi" kapsamında çalışabilecek engelli vatandaşlarla çölyak hastalarına özel glutensiz ekmek, pasta ve kurabiye gibi ürünler üretmeye başlanmıştır. Şehir merkezinde açılan "Down Cafe" de down sendromlu vatandaşlar çalıştırılarak hem gelir elde etmeleri hem de sosyalleşebilmeleri için imkân sunulmuştur. İŞKUR ile birlikte gerçekleştirilen bir proje ile çok sayıda şirketle görüşülüp engelli vatandaşların istihdam edilmeleri sağlanmıştır. Engelliler günü ve haftası etkinlikleri ve dünya işitme engelliler bisiklet şampiyonası düzenlenmiştir. Engelsiz çocuk parkları ile engelli çocukların rahatlıkla sosyalleşebilecekleri alanlar oluşturulmuştur. İhtiyaç sahibi engellilere beyaz baston, manuel ve tekerlekli sandalye, konuşan saat, medikal malzemeler, işitme engelli ebeveynlere bebeklerinin sesini algılayabilecekleri cihaz dağıtımı yapılmış; belediyeye müracaat ettikleri takdirde su faturalarında indirim gerçekleştirilmiştir. "Engel Yok Aracı" ile engellilere kamu kurumlarına giderken ulaşım desteği verilmiş, tramvay peronlarında engelli turnikelerinin uzaktan kontrolü sağlanmış ve akülü araç kullanan engelliler için de akülü şarj makinası kurulmuştur.¹⁴

2.4.12. Hatay Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Hatay Büyükşehir Belediyesinin internet sitesi incelendiğinde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı bünyesinde “Engelliler Koordinasyon Merkezi”nin kurulmasının planlandığı görülmüştür. Planlanan bu merkez dışında başka özel bir birimin olmadığı görülmüştür. Engellilere yönelik sunulan hizmetler ve yapılan aktiviteler son dönem faaliyet raporu, haberler ve duyurular kısmından derlenmiştir. Engellilere yönelik olarak engelli gün ve haftası etkinlikleri yapılarak, engelsiz müzik korosu ile konserler düzenlenerek, ramazan aylarında iftar davetleri verilerek, söyleşiler ve paneller yapılarak sosyal destek sağlandığı görülürken; basketbol başta olmak üzere spor faaliyetleri gerçekleştirildiği; erişilebilirliği ve ulaşımı kolaylaştırmak adına binalar, otobüsler, yollar ve kaldırımlarda gerekli düzenlemelerin yapıldığı, ücretsiz toplu taşıma imkanlarının sunulduğu, büyükşehir belediyesi aracılığıyla çok sayıda engelli vatandaşın istihdam edildiği ve sosyal yardımlar kapsamında gıda, havalı yatak, akülü ve manuel tekerlekli sandalye, işitme cihazı ve beyaz baston verildiği tespit edilmiştir.¹⁵

2.4.13. İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü (İSEM), 1994 senesinde mahalli idarelerde İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde “Özürülüler Koordinasyon Merkezi” olarak kurulmuştur. Daha sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1 Temmuz 2005 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 5378 sayılı Özürülüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ve 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda yapılan değişikliğe bağlı olarak bu merkezin faaliyetleri ve yapısını yeniden şekillendirmiştir. Mevcut yapısına 26 merkez ve 9 irtibat bürosu eklenerek 2006’da Sağlık Daire Başkanlığı bünyesi içerisinde müdürlük olarak kurumsallaşmıştır. Müdürlükte, engellilere yönelik olarak bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri sunulmakta ve ayrıca engellilerin yaşam kalitesini yükseltmek adına projeler yapılmaktadır. İBB kurumsal internet sitesi incelendiğinde sağlık hizmetleri içerisinde engellilere ve yakınlarına yönelik olarak sosyal, psikolojik, rehabilitasyon, eğitim ve ulaşım hizmetleri verilmekte olduğu görülmektedir. Sosyal destek hizmetleri içerisinde bilgilendirme/yönlendirme/hizmet danışmanlığı, e-danışmanlık ve canlı destek, kültür, sanat, eğlence hizmetleri, kuaförlük hizmetleri, manevi bakım hizmeti, istihdam destek hizmetleri, yasal haklar danışmanlığı hizmetleri, medikal malzeme desteği (beyaz baston, tekerlekli sandalye, akülü araç, koltuk değneği, hasta altı bezi) ve medikal bakım onarım hizmeti sunulmaktadır. Psikolojik Destek Hizmetleri içerisinde engelli bireylere ve ailelerinin karşılaştıkları sorunlarla baş edebilmeleri ve sosyal yaşama aktif biçimde katılabilmeleri için her engel türüne göre rehber niteliğinde hazırlanan kapsamlı broşürler, gruba yönelik ve bireysel psikolojik danışmanlık, ailelere yönelik sunulan eğitimler ve seminerler, ağız ve dil kaslarında gelişim sorunu yaşayan konuşma güçlüğü çeken çocuklar için hazırlanan aile erken eğitim programı bulunmaktadır. 2019 faaliyet raporunda skolyoz, kifoz, lordoz gibi fiziksel rahatsızlıkları olan engelli bireylere özel sağlık hizmeti verildiği belirtilmektedir. Eğitim hizmetleri içerisinde; beceri kazandırma merkezleri, meslek eğitim hizmetleri, yaz okulu hizmetleri, Türk işaret dili eğitimi, özel eğitim hizmetleri, e-kpss ve hazırlık kursu eğitimleri, toplumun bilinçlendirilmesi ve farkındalık oluşturma hizmetleri bulunmaktadır. Son dönem faaliyet raporuna göre de resim, müzik, tiyatro, fotoğraf gibi sanat eğitimleri verilmektedir. Rehabilitasyon hizmetleri içerisinde, sporla

rehabilitasyon, su ile terapi anlamına gelen hidroterapi ve atlı binicilik aktiviteleri bulunmaktadır. Engelli bireylerin ve ailesinin dinlenebilmeleri için yılda iki kez kamp hizmeti sunulmaktadır. Son dönem faaliyet raporuna göre engellilere izcilik kampı ve yaz kamplarından yararlanmaktadır. Sosyal ve kültürel olarak gelişim için engelliler haftası ziyaretleri, resim sergileri, halk oyunları, kültür ve sanat festivalleri, turnuvalar düzenlenmektedir. ALO 153 hattı ile toplu taşıma kullanımında güçlük çeken engellilere; kamu kurum ve kuruluşları (hastane, banka, belediye, kaymakamlık vs.), alışveriş, cenaze, gezi amaçlı yerler (park, düğün, spor, sinema, tiyatro vs), EKPS (Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı) ve açık öğretim sınavlarına gidebilmek için herhangi bir ücret talep edilmeksizin ulaşım hizmeti verilmektedir. Ayrıca, destek almadan trafiğe çıkabilmeleri için trafikte “bağımsız yaşam eğitimi” verilmektedir ve yaya geçişlerine rehberlik eden yaya butonu sinyalizasyon sistemi uygulanmaktadır. Belediyede engelli erişilebilirliği sağlanmamış binalara ruhsat ve iskân verilmemesi kararlaştırılmıştır. Diğer bir hizmet olarak da çocukların duygusal, zihinsel, sosyal ve dil gelişimine katkı sağlayabilmek adına çocuk kitapları, engelli haklarına ilişkin bilgiler, işitme ve görme engelliler için çalıştay raporları gibi kaynakların erişime açıldığı görülmektedir.¹⁶

2.4.14. İzmir Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

İzmir Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi ve son dönem faaliyet raporu incelendiğinde Sosyal Projeler Daire Başkanlığı bünyesindeki Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü tarafından sunulan engelli hizmetleri içerisinde; dört adet engelli hizmet merkezi, özel eğitimler, sosyal ve maddi destekler bulunmaktadır. İzmir içerisinde farklı yerleşim yerlerinde kurulan engelli hizmet merkezlerinde rehberlik, psiko-sosyal destek ve danışmanlık, çeşitli eğitimler (okul öncesi ve okul dönemi eğitimleri, çocuk gelişimi, aile eğitim programı, ailelerin engelli çocuğuna yönelik bakım yükünün ve işlevlerinin değerlendirilmesi, cinsel yaşam, engelli hakları, ayrımcılıkla mücadele, temel ilk yardım, okuma-yazma, kişisel gelişim, drama, beden eğitimi, resim, el sanatları, modern-latin-klasik dans türleri, halk oyunları, bağlama) verilmekte; spor faaliyetleri (step-aerobik, pilates, masa tenisi, boccia) yapılmakta, basketbol, masa tenisi ve yüzme dallarında yaz spor okulları ücretsiz faaliyet göstermekte, sosyal ve kültürel aktiviteler (görme engelli bireyler ile birlikte gönüllü okuma etkinlikleri, hobi bahçeleri, engelsiz izci grubu, müze-park-deniz gezileri, sergiler, konserler, engelli gün haftası etkinlikleri) yapılmakta; diğer kurumlarla işbirliği ile “Kadın Sağlığı Eğitimi Projesi (KSEP), Kadının İnsan Hakları Eğitimi Projesi (KİHEP), Görme Engelliler Eğitim Destek Projesi, Engelsizmir, Engelliler İçin El Ele, Engelli Aile Ana Baba Gelişim Okulu, Otizm Destek Projesi, Çölyakla Mücadeleye Destek, Alzheimer ve Demansa Destek, Engelsiz İlaç” gibi projeler yürütülmektedir. Ayrıca kişisel bakım, yara pansumanı hizmeti ve ev temizliği hizmeti verilerek yardımda bulunulmuştur. Ulaşım açısından ise banka, eğitim, hastane gibi kamu kurumlarına giderken randevu sistemiyle çalışan engelli minibüsleri, engelliliğini belgeleyen vatandaşların toplu taşıma araçlarından ücretsiz faydalanmaları, duraklar ve iskelelerde erişilebilirliğe yönelik çalışmalar, kamu kurumlarının erişilebilirliğe uygun olduğunu gösteren Kırmızı Bayrak Uygulaması, içeriğinde yer, kurum, durak, eczane vb. bilgilerin yer aldığı mobil telefonlara kurulabilen “Görme Engelliler için Kent Rehberi” hizmeti sağlandığı, engelli aracı park yerleri ve tren istasyonlarında engelli bireylerin bağımsız hareket edebilmeleri için gerekli düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra akülü ve manuel tekerlekli sandalye, akü talebi, hasta yatağı ve hasta önyemek masası, havalı yatak, yetişkin hasta bezi,

görme engelli bastonu, ihtiyaç sahiplerine gıda ve eşya yardımı, su tüketiminde indirim, dini bayramlarda ayni ve maddi desteklerin verildiği görülmektedir. Engellilerin siyasal yaşama katılımlarını gerçekleştirmek için de Engelli Meclisi kurulduğu, ilköğretim ders kitaplarında örnek olarak gösterilen “Farkındalık Merkezi”nin toplumu engellilik durumunun oluşturduğu sorunlar hakkında bilinçlendirmek için faaliyet gösterdiği, kurum tarafından engellilere yönelik olarak verilen farklı hizmetlerin tek merkezden yürütülebilmesi için “İzmir Engelli Bilgi Sistemi” (veri tabanı) oluşturulduğu görülmektedir.¹⁷

2.4.15. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı altında Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü'nün kurulduğu görülmüştür. Engellilere yönelik olarak güvenli ulaşım ve erişilebilirlik amacıyla kentsel düzenlemeler ve uygun mimari yapıların inşası; imkânı olmayan engelli vatandaşlara kamusal mekanlara ulaşım hizmeti, medikal destek malzemeleri (akülü araç, tekerlekli sandalye, beyaz baston, özel tertibatlı araç) yardımı, evde berber/kuaförlük hizmeti, istihdam edilebilirliği artırabilmek ve yeni iş fırsatlarından haberdar olunabilmesi için işverenlerle engelli vatandaşların bir araya getirilmesi ile “Özel Gereksinimli Birey Dostu Şehir” hedefine ulaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Erişilebilirlik dışında sosyal yaşama uyumun da sağlanabilmesi için rehberlik, psikolojik ve sosyal danışmanlık hizmetleri, konferanslar, eğitimler, seminerler, sesli, görsel ve basılı yayınlar (kitap, broşür, dergi vs), sanat atölyelerinde ebru, ahşap boyama, takı tasarımı, ritim, halk oyunları gibi hobiler edinilmesini ya da mesleki beceriler kazanılmasını sağladıkları görülmektedir.¹⁸ Son dönem faaliyet raporu incelendiğinde ise bu hizmetlere ek olarak engelliler günü etkinlikleri, sergiler, şenlikler, festivaller gibi sosyal faaliyetler düzenlendiği tespit edilmiştir.¹⁹

2.4.16. Kayseri Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Kayseri Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi ve son dönem faaliyet raporu incelendiğinde Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı bünyesinde 2013'te büyükşehir belediyesi meclis kararı ile Engelli Koordinasyon Şube Müdürlüğü'nün kurulduğu ve hizmet vermeye başladığı görülmektedir. Aktif kayıtlı olan altmış engelli vatandaşa verilen hizmetler incelendiğinde; 2018 tarihinde Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı'na bağlı olarak kurulan “Engelsiz Çocuk Evi”nde zihinsel-bilişsel, psiko-motor, özbakım ve sosyal becerilerin kazandırılması amacıyla okuma-yazma, eğitici televizyon programları, oyun, sanat, müzik faaliyetleri yürütüldüğü ve çocuk evinde kayıtlı engelli çocukların sayısı, yaş dağılımı, engel türleri, hizmet süresi gibi bilgiler verildiği görülmektedir. Yetişkin engelli vatandaşlara yönelik olarak ise; sağlık raporu, kimlik, ulaşım kartı, sosyal destek kartı, maaş, bakım parası, manuel tekerlekli sandalye ve hasta yatağı verilmekte; istihdam imkanları, E-KPSS/KURA, vb. konulara ilişkin danışmanlık, bilgilendirme ve yönlendirme hizmetleri sunulmaktadır. Akülü araç kullanan bireyler için de şarj dolun istasyonları ve bakımı yapılmaktadır. Engellilere ilişkin önemli gün ve haftalarda şehirdeki STK'larla iş birliği içerisinde etkinlikler düzenlenerek sosyal destek sağlanmaktadır.²⁰

2.4.17. Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı bünyesinde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü olduğu görülmektedir. Ancak engellilere yönelik hizmetler ve aktivitelerin sınıflandırılmadığı görülmüş ve faaliyet raporlarında engelli hizmetlerinden bahsedilmediği için tüm veriler haberler ve duyurular içerisinde derlenmiştir. Büyükşehir Belediyesi içerisinde 17-35 yaş arası hafif ve orta düzeyde özel gereksinimi olan bireylere yönelik olarak kurulan Cemil Meriç Engelsiz Yaşam Merkezi'nde farklı sanatsal ve mesleki atölyeler aracılığıyla müzik, halk oyunları, el sanatları, seramik, yiyecek içecek, okuma-yazma, beden eğitimi, seracılık, E-KPSS dersleri, ilköğretim-lise-ön lisans-lisans tercihlerinde danışmanlık ve değerler eğitimi verilirken öğrencilerin velilerine de 'Aile Katılımlı Grup Çalışması' kapsamında görevlendirilmiş bir psikolog tarafından eğitim verilmektedir. Desteklenen "Hak Arama Kapasitesi Geliştirme Projesi" ile engelli bireylerin haklarını arama sürecinde yardımcı olmak istenmiştir. Engelli gün ve haftası etkinlikleri, geziler, konserler, deniz gezileri gibi sosyal etkinlikler düzenlenmiştir. Genel olarak yardımlar, akülü sandalye ve bayram alışverişleri konusunda yapılırken "Geniş Ailem" projesi ile günümüzdeki salgın problemi sebebiyle işitme engelli vatandaşların gereksinimlerini karşılamak amacıyla görüntülü konuşmalar yapılmaktadır. Engelli vatandaşların hastane ya da diğer kamu kurum ve kuruluşlarına gitmek istediklerinde ücretsiz bir şekilde özel servisle ve özellikle tekerlekli sandalyeli vatandaşlara randevu sistemi ile çalışan engelsiz taksi ile ulaşım desteği verildiği görülmektedir.²¹

2.4.18. Konya Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Konya Büyükşehir Belediyesi'nin kurumsal internet sitesi incelendiğinde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı bünyesinde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü olduğu görülmektedir. Ancak engellilere yönelik hizmetler ve aktivitelerin sınıflandırılmadığı görülmüş, tüm veriler, haberler ve son dönem faaliyet raporu içerisinde derlenmiştir. Kurum içerisinde daha iyi hizmet verebilmek için Engelli Destek Merkezi kurulmuştur. Engelli vatandaşlara akülü ve mekanik sandalye desteği verilmiş, pandemi döneminde işitme engelli vatandaşların iletişimini kolaylaştırmak amacıyla ağız kısmı şeffaf maske üretimi yapılmıştır. Su aboneliklerinde de %50 oranında indirim sağlanmıştır. Ulaşım ve erişimde kolaylık olması adına kaldırımlara rampalar yapıldığı, görme engelliler için kavşaklarda akustik sinyal sistemi ve işitme engelliler için görsel bilgilendirme sistemi kurulduğu, toplu ulaşım araçlarının engelli vatandaşların kullanımına uygun dizayn edildiği, ulaşım kartlarının elde edilmesinde kolaylık sağlandığı belirtilmiştir. Engelli gün haftası etkinlikleri, tiyatro gösterileri ve spor müsabakaları ile sosyal açıdan destek sağlanırken; E-KPSS, Kur'an-ı Kerim, Türk işaret dili, tercümanlık, bilgisayar, fotoğraf çekimi, giyim, takı-tasarım, yemek, aşçılık-pasta yapımı, iş güvenliği ve işçi sağlığı, mantar yetiştiriciliği, mehter takımı kursları ile eğitim hizmeti sunulmuştur. Ayrıca liseye giriş sınavında Türkiye'de ilk %0,1'e giren öğrencilere başarı bursu verilmiştir.²²

2.4.19. Malatya Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Malatya Büyükşehir Belediyesinin internet sitesi incelendiğinde Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı bünyesinde Engelliler ve Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü kurulduğu görülmekle birlikte engellilere dair sunulan hizmetler hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.²³ Faaliyet raporlarına

da ulaşılamadığı için telefonla ve elektronik posta üzerinden bağlantı kurulmak istenmiş ancak yanıt alınamamıştır. Yıldırım'ın (2014) yaptığı çalışmaya göre; Malatya Büyükşehir Belediyesi 2006 yılı sonrasında hizmetlerini genişletmiş, kent konseyi ile birlikte engelliler merkezi kurmuş, bu merkezde yaklaşık yüz engelliye hizmet vermiş ve engellilere gereksinim duydukları malzemeleri temin etmiştir (Yıldırım, 2014: 501). Kalaycı ve Akin tarafından 2019 yılında yapılmış olan çalışmaya göre ise, Malatya Büyükşehir Belediyesi 2015 yılından itibaren “Yalnız Değilsiniz” projesi ile engellilere yönelik evde bakım hizmetlerine başlamıştır. Engelli Kayıt Sistemi kurarak engellilere yönelik bilgi veri tabanı oluşturmuştur. Bu sisteme kayıt yapılan engelli bireylere belediyenin hizmetleri hakkında bilgilendirme yapılmaya başlanmıştır. “Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı”na yönelik eğitim hizmeti verilmiştir. Engelli bireyin kamuda memur olarak istihdam edilmesi sağlanmıştır. İhtiyaçlarına yönelik olarak engellilere koltuk değneği, tekerlekli sandalye, yürüteç gibi çeşitli medikal malzeme yardımı yapılmıştır. Engelli erişimini kolaylaştırmak amacıyla caddelerdeki trafik ışıkları düzenlenmiş, titreşimli, sesli ve Braille alfabesi ile kullanılan akıllı buton sistemleri kurulmuştur. Engelli rampası, sarı çizgi, izli-yol uyarı uygulamaları, engelli asansörü ve rampa hizmeti çalışmaları yapılmıştır (Kalaycı ve Akin, 2019).

2.4.20. Mardin Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Mardin Büyükşehir Belediyesinin internet sitesi incelendiğinde Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı bünyesinde Çocuk, Yaşlı ve Engelliler Şube Müdürlüğü kurulduğu görülürken engellilere yönelik sunulan hizmetler ya da herhangi bir faaliyetten bahsedilmediği görülmüştür. Faaliyet raporlarına da ulaşılamamış olup telefonla ve elektronik posta üzerinden bağlantı kurulmak istenmiş ancak yanıt alınamamıştır.²⁴

2.4.21. Manisa Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Manisa Büyükşehir Belediyesinin internet sitesi incelendiğinde Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı bünyesinde Sosyal Hizmetler ve Engelliler Şube Müdürlüğü kurulduğu görülmekle beraber engellilere yönelik hizmetler ve aktivitelerin sınıflandırılmadığı görülmüş, tüm veriler son dönem faaliyet raporu, haberler ve sitedeki arama butonu kullanılarak derlenmiştir. Büyükşehir Belediyesi bünyesinde kurulan “Engelsiz Yaşam Merkezi”nde açık ve kapalı alanlarda kafeteryalar, park, spor ve sergi alanı bulunmaktadır. Engelli vatandaşların eğitimlerine yönelik olarak “Muradiye Özel Eğitim Merkezi” kurulmuştur. Ayrıca, Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Dairesi Başkanlığı personeline işaret dili eğitimleri verilmiştir. Engellilik gün ve haftası etkinlikleri ve farkındalık etkinlikleri gibi sosyal aktiviteler düzenlenirken şehir tiyatrosal salonunda ses, ışık, koltuklar, bina girişi ve iç mekân düzenlemesi yapılmış, dış mekânlar için de engelsiz yaşam parkları kurulmuştur.²⁵ Engelli vatandaşların yaşamını kolaylaştırmak adına Manisa Su ve Kanalizasyon İdaresi (MASKİ) Genel Müdürlüğü'nde engellilere işlem önceliği verildiği, evden çıkamayanlara kartlı sayaçların dolumu için evde hizmet verildiği, akülü-manuel tekerlekli sandalye ve beyaz baston desteği yapıldığı görülmüştür. Fiziki erişilebilirlik için de toplu taşıma araçlarında engelli rampası ve koltuğu, yollarda engelli kılavuz çizgileri, uyarıcı karolar ve rampalar, kaldırımlarda sıfır işgaliyenin başlatılması, yaya üst geçidi için engelli asansörü, elektrikli sandalye için şarj istasyonları, otoparklarda engelli araçları için yer ayrılması gibi ulaşım destekleri verilmiştir.²⁶

2.4.22. Mersin Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Mersin Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde Engelliler ve Sağlık Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'na bağlı Engelliler Şube Müdürlüğü kurulduğu görülmektedir. Engellilere yönelik hizmetler incelendiğinde; orijinal hizmetlerin verildiği ancak herhangi bir sınıflandırmanın yapılmadığı ve bazı hizmetler dışında sürekliliğinin olmadığı görülmektedir. Yapılan etkinlikler genelde dernek, federasyon gibi diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde bir proje çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Genel olarak bakıldığında engelsiz mesleki eğitim merkezinde seramik kursu, işaret dili eğitimi, farklı okullarda zihinsel engelli vatandaşların ailelerine yönelik olarak “aile eğitim programı”, hayvan (at ve köpek) destekli terapi çalışmaları, duyu bütünleme terapisi, diş sağlığı hizmetleri, halk oyunu kursları, park ve doğa gezileri, pasta atölyesi faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kurumsal internet sitesine erişimi kolaylaştırmak adına engelsiz internet sitesi kurulmuştur.²⁷ Son dönem faaliyet raporu incelendiğinde ise; engelli birey ve ailelerine yönelik sosyal yardımlar, ulaşım, istihdam, engelli maaşı, haklar vb konulardaki sorunlarının çözümü için rehberlik ve danışmanlık hizmetleri verildiği; medikal malzeme ve akülü tekerlekli sandalye desteği sağlandığı; şehirdeki kaldırımların engelli bireylere uygun hale getirildiği, toplu taşıma araçlarını kullanamayan engelli bireylere transfer hizmeti sağlandığı, akülü araçlar için şarj istasyonları kurulduğu, ihtiyaç sahibi engellilere sıcak yemek hizmeti verildiği, engelsiz sinema ve tiyatro gösterileri, engelliler haftası etkinlikleri, engelsiz koro ve orkestra grubu konserleri, yüzme ve atıcılık alanında spor aktiviteleri düzenlendiği görülmektedir.²⁸

2.4.23. Muğla Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Muğla Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı bünyesinde Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü kurulduğu görülürken ilgili sayfada yalnızca engelli haklarına ait bilgilendirme yapıldığı için engellilere yönelik hizmetler ve faaliyetler son dönem faaliyet raporundan ve haberlerden derlenmiştir. Bu hizmetlerin başında belediye bünyesinde kurulan “Kısa Mola” merkezleri yer almaktadır. Bu merkezler, engelli çocuklara sahip ailelerin kendi rutin işlerini yapabilmeleri ve kendilerine zaman ayırabilmeleri amacıyla çocuklarını emanet ettikleri ve buradaki aktivitelerle çocukların kişisel gelişimlerine de katkıda bulunan merkezlerdir. Büyükşehir Belediyesi engelli haklarına ilişkin olarak danışmanlık yapma ve bilgilendirme amacıyla engelli bireylerin yasal ve sosyal haklarını ve aynı zamanda belediyenin engellilere yönelik hizmetlerini içeren bir kitapçık basmış, bu kitapçığı da sesli anlatım ve işaret dili ile hazırlayarak CD haline getirmiştir. Sosyal faaliyetler açısından engelliler gün ve haftası etkinlikleri, müze gezileri, yaz ve kış kampları, izci kampları, hayvan bakım evlerine ziyaretler ve engelsiz plajlarda deniz gezileri gösterilmiştir. Aynı zamanda engelli bireylere sağlık ve sosyal açıdan faydalı olabilecek farklı branşlarda spor etkinlikleri düzenlendiği ve spor eğitimleri verildiği belirtilmiştir. İhtiyaç sahibi engelli vatandaşlara evde kişisel bakım hizmeti verilmekte, aynı ve nakdi yardımlar yapılmaktadır. Ulaşım açısından kolaylık sağlamak amacıyla toplu taşıma araçlarında engelli rampaları dizayn edilmekte, engelli nakil araçları ile engelli bireyler gitmeleri gereken kamu ya da sağlık kurum ve kuruluşlarına, notere, bankaya, tekerlekli sandalyeleri tamir ettirecekleri kurumlara, gönüllü kuruluş veya sosyal etkinlikler için gidecekleri yerlere, seçim dönemlerinde oy kullanacakları kurumlara herhangi bir bedel talep edilmeden götürülmektedirler. Muğla'da özel halk otobüsleri de engelli

vatandaşlara ücretsiz hizmet vermektedir. Erişilebilirliği kolaylaştırmak adına da caddelerde engelli geçiş yerleri ve engelli araç park yerleri yapılmakta; kaldırımlar, işyerleri, kamu kurum ve kuruluşları yeniden dizayn edilmektedir.²⁹

2.4.24. Ordu Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Ordu Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde Sosyal Hizmetler ve Muhtarlık İşleri Dairesi Başkanlığı bünyesinde Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü kurulduğu görülürken engellilere yönelik hizmetler ve faaliyetler sistematik bir şekilde düzenlenmediği ve sınıflandırılmadığı için veriler internet sitesi içerisindeki haberler ve son dönem faaliyet raporu üzerinden derlenmiştir. Büyükşehir Belediyesi Meslek ve Sanat Eğitimi Kursları (ORMEK) bünyesinde engellilere yönelik ahşap boyama, süsleme (şişe, kutu, saksı, bebek), alçı boyama, nakış, boncuk ve havlu işleme, iğne oyası, örgü, takı, kokulu sabun ve taş yapma kursları verilirken, ortaya çıkan ürünleri satıp gelir elde etme imkânları sunulmaktadır. Ayrıca zihinsel engelli vatandaşlara yönelik dekoratif ev aksesuarları yapımı kursu verilirken; görme engellilere yönelik olarak Braille alfabesiyle Kur'an-ı Kerim okuma eğitimi verilmiştir. Eğitimlerin yanı sıra psikologların ev ziyaretleri psikolojik desteğe; engelliler günü ve haftası etkinlikleri, sergiler, tiyatro gösterileri, düzenlenen engelsiz plajlar sayesinde deniz gezileri, basketbol ve yüzme müsabakaları gibi etkinlikler sosyal desteklere örnek gösterilebilir. Engelli bireylerin yaşamlarını kolaylaştırmak adına akülü araç temin edilmekte, ortopedik engelli bireyler için asansörlü özel araçlar kullanılmakta, “Evde Temizlik Hizmeti” projesi ile ihtiyaç sahibi engelli bireylerin evleri temizlenmekte ve gerektiğinde kuaförlük hizmeti verilmektedir. Ulaşım konusunda da kaldırım ve yolların engellilerin kullanımına uygun hale getirildiği, üst geçitler için engelli asansörlerin yapıldığı, engelli vatandaşların kullandıkları akülü araçlar için şarj istasyonlarının kurulduğu ve otoparklar içerisinde süreli olarak ücretsiz faydalanabildikleri belirtilmiştir. Ayrıca engelli taşıma aracı ile adliye, banka, hastane vb. kamu kurum ve kuruluşlarına ulaşım desteği verilmektedir.³⁰

2.4.25. Sakarya Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Sakarya Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı bünyesinde Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü kurulduğu görülmektedir ancak engellilere yönelik hizmetler sistematik bir şekilde sınıflandırılmadığı için elde edilen veriler son dönem faaliyet raporundan ve haberlerden derlenmiştir. Belediye bünyesinde on sekiz yaş ve üzeri engelli vatandaşlara eğitim verildiği, çeşitli becerilerin kazanımları için uygulama odalarının kurulduğu, mutfak atölyesi, seminer ve spor salonunun bulunduğu bir “Engelsiz Yaşam Merkezi” açılmıştır. Bu merkezde okuma-yazma, bilgisayar, öz bakım ve ev içi becerileri, işaret dili, resim, ahşap boyama, süsleme, takı tasarımı, müzik, mehter, halk oyunları, yüzme kursları verilmekte; otizmlili ve zihinsel engelli vatandaşlara yönelik bireysel ve grup egzersiz dersleri yapılmaktadır. Ayrıca “Engelsiz Hayat Atölyesi” ve “Engelsiz Hobi Kursu” açıldığı ve “Öğren Geliş” projesi kapsamında üniversite öğrencilerinin de engelli bireylere eğitim desteği verdiği görülmektedir. Bu hizmetlerin yanı sıra belediyeye kayıtlı engelliler ve ailelerine yönelik danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulmakta ve çok sayıda aileye psikologlar tarafından ev ziyaretlerinde bulunmaktadır. Otizmlili çocukların ailelerine yönelik olarak gereksinimleri ve sosyal yaşamları ile ilgili olarak toplantılar düzenlenmekte ve Sosyal Doku Engelli Kayıt Sistemi'ne kaydedilerek rehberlik hizmetleri sunulmaktadır. İhtiyaç sahibi engellilere sıcak

yemek, medikal malzeme (manuel sandalye, akülü araç, koltuk değneği, pafo) ve kıyafet dağıtımı yapılmaktadır. Sosyal faaliyetler açısından değerlendirildiğinde ise engelli günü ve haftasında düzenlenen etkinlikler arasında yemek daveti, müzik korusu, mehter takımı, el işi sergileri, yürüyüş, tüplü suya dalış, paintball ve akvaryum gezilerinin yer aldığı görülmektedir. Bu etkinlikler haricinde de genel olarak engelli vatandaşlara ve ailelerine yönelik doğa ve deniz gezileri, balık tutma, at binme, sesli betimlemelerle sinema günleri, sergiler, projeler, engelsiz iletişim seminerleri düzenlendiği görülmektedir. Sosyal aktivitelerin yanı sıra engelsiz hobi kursuna kayıtlı öğrenciler piller, plastik şişe ve kapakları toplayıp sıfır atık birimine götürerek temiz bir çevre için efor sarf etmişler, büyükşehir belediyesinin desteği ile inşa edilen engelsiz kafede çalışarak hem gelir elde edebilmişler hem de sosyalleşebilmişlerdir. “Engelli Taşıma Projesi” ile söz konusu aktiviteleri gerçekleştirirken ihtiyaç duydukları durumlarda ücretsiz bir şekilde ulaşım desteği verilmiştir ve ayrıca genel olarak özel tertibatlı asansörlü engelli araçları ile hizmet verilmiştir. Toplu taşıma araçlarının tamamı da engelli kullanımına uygun hale getirilmiş ve kullanılan akülü araçlar için şarj istasyonları kurulmuştur.³¹

2.4.26. Samsun Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Samsun Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde Kadın Aile ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı bünyesinde Huzurevi ve Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü kurulduğu görülmektedir. Engelli hizmetleri, sosyal ve kültürel hizmetler bünyesinde verilmektedir. Samsun’dan ve il dışından gelen engellilerin ücretsiz bir şekilde Mavi Işıklar Engelliler Eğitim, Dinlenme ve Rehabilitasyon Merkezi’nde kendileri için hazırlanan özel havuz, kamp ve plajda dinlenme imkânları sağlanmıştır. Havza ilçesinde bakıma muhtaç engellilere ve yaşlılara yönelik Umut Evi açılmıştır.³² Son dönem faaliyet raporu incelendiğinde bu hizmetlere ek olarak akülü ve manuel tekerlekli sandalye desteği verildiği görülmektedir. Toplu taşıma aracı kullanamayan engelli vatandaşların özel donanımlı engelli ulaşım aracını ücretsiz olarak kullanabildiği; engelli merkezleri aracılığıyla rehberlik, danışmanlık, eğitim, ulaşım ve sporla rehabilitasyon hizmetleri alabildiği tespit edilmiştir. Sosyal açıdan destek olmak adına da engelli gün ve haftası etkinlikleri, tarihi ve turistik geziler, şenlikler, canlı müzik, açık hava sineması gibi kültür ve sanat etkinlikleri ile spor organizasyonları düzenlendiği tespit edilmiştir.³³

2.4.27. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı bünyesinde Engelliler Koordinasyon ve Yaşam Merkezi kurulduğu görülmektedir. Merkezde farklı türde engelli gruplarına ve yakınlarına danışmanlık, bilgilendirme, yönlendirme, psikolojik destek ve sosyal rehabilitasyon hizmetleri sunulmakta; işaret dili, özel eğitim, bilgisayar, tiyatro, resim, ebru, görme engellilere Kur’an kursu ve işaret dili ile Kur’an Kursu gibi eğitimler verilmekte; spor salonları ve yüzme havuzu imkanları sunulmaktadır. Merkezin haricinde el sanatları, giyim, bakır rölyef, deri ve ahşap atölyeleri mevcuttur. Yüzme, halter, bilek güreşi, boccia ve basketbol gibi spor faaliyetleri; engelliler günü ve haftası etkinlikleri, farkındalık panelleri, kültürel geziler, iftar yemekleri, sıra geceleri, ev ziyaretleri, askerlik programı, engelli çocuklar için toplu sünnet programları, uçurtma şenlikleri ve sinema gibi sosyal ve kültürel aktiviteler gerçekleştirilmektedir. Fiziki olarak erişilebilirliği sağlamak adına engelli rampalarının yapımı, diyaliz hastası olan engelli

vatandaşların diyaliz merkezine gidiş-gelişlerinde ulaşım hizmeti verilmesi ve akülü araçlar için şarj istasyonları kurulduğu görülmektedir. Ayrıca işitme cihazı ve pili, beyaz baston, tekerlekli klozet, manuel, akülü ve çocuk için tekerlekli sandalye, kırtasiye yardımı, gıda yardımı yapıldığı; istihdam edilebilirliği artırmak içinse özel işletmeler ve kamu kurumlarına 3000 adet engelsiz işyeri kılavuzu dağıtıldığı görülmektedir. İhtiyaç sahibi herkesin evine bakım ve onarım desteği, ilk defa bebek sahibi olanlara kişisel bakım ve giyim üzerine yardımlar yapıldığı görülmektedir.³⁴

2.4.28. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Tekirdağ Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı bünyesinde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Şube Müdürlüğü kurulduğu ve ayrıca Engelsiz Yaşam Timi oluşturulduğu ancak internet sitesi yapım aşamasında olduğu için timle ilgili bilgi verilmediği görülmektedir. Engellilere yönelik hizmetler, özel bir platform yerine belediyenin duyuruları, etkinlikleri, projeleri, haberleri, son dönem faaliyet raporu ve meclis içerisinde alınan kararlar içerisinde derlenmiştir. Sunulan hizmetler arasında engelli gün ve haftasına ilişkin etkinlikler, düzenli piknikler, iftar yemekleri, spor şenlikleri, sergi, tiyatro, farkındalık etkinlikleri (seminerler, koşu, yürüyüş), teknoloji fuarına katılım, temsili askerlik törenleri gibi sosyal yaşama aktif katılımı olumlu etkileyen faaliyetler mevcuttur. Erişim ve ulaşılabilirlik açısından ise parkların erişilebilir hale getirildiği, tekerlekli sandalye temin edildiği, akülü araç şarj istasyonu kurulduğu, engellilerin geçiş noktalarına araba park edilmemesi için delinatör takıldığı, rampalar ve uyarıcı taşlar yapıldığı, okulların fiziki koşullarının erişilebilir hale getirildiği, özel günlerde, seçimlerde, sınav ya da resmi dairelere giderken ulaşım hizmeti verildiği görülmektedir. Belediyede engelli meclisinin aktif rol aldığı, istihdam koşullarını iyileştirmek adına şehirdeki esnafa engelsiz işyeri kılavuzu verildiği, ihtiyacı olan engelli vatandaşlara medikal malzeme desteği (beyaz baston, işitme cihazı vs) ve evde temizlik desteği verildiği görülmektedir.³⁵

2.4.29. Trabzon Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Trabzon Büyükşehir Belediyesi kurumsal internet sitesi incelendiğinde Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı bünyesinde Engelli Hizmetleri Şube Müdürlüğü kurulduğu görülmektedir. Engelsiz yaşam sekmesi altında engellilere yönelik hizmetler incelendiğinde; engellilere rehberlik ve bilgilendirme yapmak için kurulan “Engelli Danışma Merkezi”nde engellilere sahip oldukları haklar ve bu hakların kazanılması için gerekli koşullar hakkında destek olunmaktadır. Engelli vatandaşlardan gelen talepler üzerine çeşitli kursların açıldığı, otizmli öğrenciler için inşa edilen okulun tadilatının yapıldığı ve engelli akülü araç atölyesi kurulması gibi faaliyetleri içeren projelere destek olduğu ifade edilmektedir. Yürütülen bir proje kapsamında, içerisinde psikolog ve sosyologların olduğu bir ekip evde bakım hizmeti vermektedir. Benzer şekilde fiziki erişilebilirliği ve ulaşımı kolaylaştırmak adına toplu taşıma araçlarının çoğunun engellilere özel tasarlandığı, engel oranının %40’tan fazla olması durumunda kendisinin ve hatta ağır engelli vatandaşların yanındaki refakatçisinin ücretsiz seyahat edebileceği, otoparklarda sınırlı sürelerde ücretsiz otopark imkânı sunulduğu ve engelli vatandaşların kullandıkları akülü arabaları şarj edebilecekleri şarj istasyonu kurulduğu belirtilmektedir.³⁶ Son dönem faaliyet raporu incelendiğinde de caddelerde, duraklarda, okullarda ve okul bahçelerinde engellilerin kullanımına uygun çevre düzenlemeleri, sosyal faaliyetler olarak engelli gün ve haftası etkinlikleri

bünyesinde şiir ve müzik dinletileri, skeçler ve şov gösterileri yapıldığı görülmektedir. Ayrıca doğum günü etkinlikleri, spor faaliyetleri ve ihtiyaç analizi yapılan çalıştaylar gerçekleştirilmektedir.³⁷

2.4.30. Van Büyükşehir Belediyesinin Engellilere Yönelik Uygulamaları

Van Büyükşehir Belediyesinin kurumsal internet sitesi incelendiğinde engellilere yönelik hizmet vermek için Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Dairesi Başkanlığı'nın kurulduğu görülürken hizmetlere ilişkin hiçbir bilgi verilmediği görülmektedir. Bunun üzerine telefonla bağlantı kurulmuş maddi imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle engelli gününe özel olmak üzere yemek verildiği belirtilmiştir.³⁸ Son dönem faaliyet raporu incelendiğinde ise toplu taşıma araçlarının engelli kullanımına uygun hale getirildiği ve bir eğitim kurumunda konferans, kütüphane, spor ve müzik salonlarının engelli öğrencilerin kullanımına uygun hale getirildiği belirtilmiştir.³⁹

3. Materyal ve Yöntem

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, büyükşehir belediyelerine ait bütün hizmetler, yardımlar ve etkinliklerin dağılımları ve yoğunluğunun incelenmesi için; doküman, gözlem ve görüşme analizi için başvurulan (Yıldırım ve Şimşek, 2013) bir yöntem olan nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Büyükşehir belediyelerinin engellilere yönelik olarak hangi hizmetleri ve yardımları verdiğini, hangi etkinlikleri gerçekleştirdiğini tespit etmek ve belediyelerin söz konusu hizmetlerinin karşılaştırma yapılabilmesi için nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan “içerik analizi” yöntemi tercih edilmiş ve veriler MAXQDA programı kullanılarak değerlendirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, büyükşehir belediyelerinin engellilere yönelik ne tür hizmetler verdiğini tespit etmek ve belediyeler arasında verdikleri hizmetler açısından karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirmektir. Bu ana amacın dışında; engellilerin sorunlarının ve ihtiyaçlarının çözümüne yönelik sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılmasına destek olmak ve engellilere yönelik toplumsal farkındalığı arttırmak için kapsamlı bir çalışma ortaya konmak istenmiştir.

3.3. Araştırmanın Örnekleme

Türkiye Belediyeler Birliği'nin verilerine göre, Türkiye'de 30 büyükşehir belediyesi, 51 adet il belediyesi, 519 adet büyükşehir ilçe belediyesi, 400 adet ilçe belediyesi, 397 adet ise belde (kasaba) belediyesi olmak üzere toplam 1397 belediye bulunmaktadır. Bu çalışmada, kayıtlı olan engellilerin %62.4'ünün kentlerde yaşaması sebebiyle büyükşehir belediyeleri (İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Balıkesir, Tekirdağ, Samsun, Ordu, Trabzon, Adana, Aydın, Antalya, Muğla, Mersin, Manisa, Erzurum, Gaziantep, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Diyarbakır, Malatya, Mardin, Kayseri, Eskişehir, Hatay, Van, Denizli, Konya) örneklem olarak seçilmiştir.⁴⁰

3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Önemi

Belediyelerin veya büyükşehir belediyelerinin engellilere yönelik hizmetlerini ya da sosyal belediyeçilik bağlamında engellilere yönelik sunulan hizmetleri; il, ilçe ya da belediye bazında inceleyen çok sayıda makale ve tez çalışması mevcuttur. Ancak; daha önce yapılan çalışmalar daha çok üç veya

dört büyükşehir belediyesinin belirli hizmetlerini karşılaştırmaya yönelik iken; bu çalışma otuz büyükşehir belediyesinin tamamının engellilere yönelik tüm hizmetlerinin değerlendirilmesi ve bu hizmetlerdeki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulması ile kapsam bakımından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca, bu çalışma, büyükşehir belediyeleri arasındaki hizmet farklılıklarının belirlenmesi sonucunda tespit edilecek iyi hizmetlerin diğer belediyelere örnek teşkil etmesini sağlamak ve nihayetinde engellilere daha iyi hizmet verilebilmesini sağlamak açısından önem taşımaktadır.

3.5. Veri Toplama Araçları ve Veri Analizi

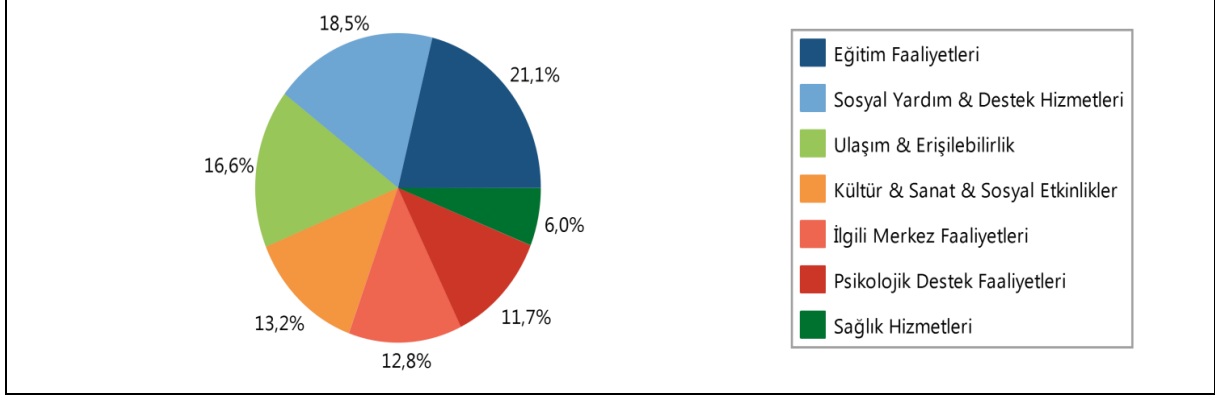
Büyükşehir belediyeleri tarafından sosyal belediyecilik anlayışıyla engellilere yönelik sunulan hizmetler, yardımlar ve etkinliklere ilişkin bilgi alabilmek ve kendi aralarında karşılaştırma yapabilmek için büyükşehir belediyelerinin kurumsal internet siteleri 1 Nisan - 1 Mayıs 2020 tarihleri arasında ziyaret edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi, genel olarak yayın, raporlar, gazete veya sosyal medya gibi mevcut metinsel materyalleri analiz etmek için kullanılan sayısal bir analiz yöntemidir (Matthew ve Huberman, 2015). Geleneksel, yönlendirilmiş ve özetleyici içerik analizi olarak alt türlere ayrılmaktadır. Özetleyici içerik analizi, genellikle anahtar kelimelerin veya içeriğin sayılması, karşılaştırılması ve ardından temel bağlamın yorumlanması süreçlerini içermektedir (Hsieh ve Shannon, 2005). Nitekim bu çalışmada da yerel yönetimlerin hizmet çerçevelerinin dağılımının anlaşılmasında özetleyici içerik analizi yöntemi tercih edilmiş; kodlama, alt kodlar istatistiği, kod haritası ve tematik ilişkiler analizi gibi görsel ağırlıklı analizler sağlanmasına imkân tanıyan bir nitel veri analiz programı olan MaxQDA programı kullanılmıştır (Rädiker ve Kuckartz, 2019).

Araştırmada tercih edilen içerik analizi yöntemi ile çift yönlü bir değerlendirme yapılmıştır. Buna göre, öncelikle araştırmacılar tarafından “kod anahtarı” oluşturularak içerik analizinde referans alınacak kodların belirlenmesi sağlanmıştır. Ardından, MAXQDA nitel veri analizi kullanılarak tüm metin içerisinde öne çıkan kodların ve tematik alanların listelenmesi sağlanmıştır. Buna göre, manuel oluşturulan kodlar ile yazılım aracılığıyla ortaya çıkan diğer kodlar bir araya getirilmiş ve çalışmanın nihai kod anahtarı oluşturulmuştur. Kod anahtarı, kavramsal ifadelerin bütünlüğüne göre “ana kod” ve onlara bağlı “alt kodlar” olacak şekilde sınıflandırılmıştır. Bu hazırlık sürecinin ardından, metin içeriklerinin kodlanması adımına geçilmiştir. Bu aşamada, nitel verilerin kodlanmasında sonuçların güvenilirliğinin sağlanması adına Miles ve Huberman’a göre, aynı veri seti üzerinden iki farklı araştırmacının eş zamanlı kodlama yaparak kodlama sonuçlarının karşılaştırılması ve uyumlu kodların oranının belirlenmesi uygulaması önerisi baz alınmıştır (Arastaman, Fidan ve Fidan, 2018). Buna göre, kodlama süreci iki ayrı araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Tutarsızlığın olduğu kodların iki araştırmacı tarafından yeniden kodlanması sağlanmış, bu süreç kodlar arası tutarlılık oluşana kadar devam etmiştir.

3.6. Bulgular

Yapılan içerik analizi kodlama yöntemi “nicel” yapıda veriye dönüştürülmüştür. Böylece, belediyelerin frekans analizi yöntemi ile öncelikli hizmet kalemlerinin belirlenmesi sağlanmıştır.

Yapılan bu analizde, büyükşehir belediyelerinin vatandaşlara yönelik temelde “7” farklı alanda hizmet verdikleri anlaşılmıştır.

Şekil 1. Büyükşehir belediyeleri engellilere yönelik hizmet alanları

Şekil.1’de grafiği gösterilen büyükşehir belediyelerinin hizmet grupları incelendiğinde, %21,1 ile belediyelerin ağırlıklı olarak engelli bireylere yönelik eğitim faaliyetleri gösterdikleri anlaşılmıştır. Bunun ardından %18,5 ile sosyal yardım ve destek hizmetleri, %16,6 ile ulaşım ve erişilebilirlik hizmetleri, %13,2 ile kültür, sanat ve sosyal etkinlikleri, %12,8 ile ilgili merkez faaliyetleri yer alırken %11,7 ile psikolojik destek faaliyetleri ve %6 ile sağlık hizmetleri yer almaktadır.

Büyükşehir belediyeleri bünyesinde daire başkanlıkları ve şube müdürlükleri dışında “engelli merkezi”, “engelli birimi”, “engelli koordinasyon merkezi”, “engelliler eğitim, dinlenme ve rehabilitasyon merkezi” gibi farklı isimler ile bulunan bu özel uygulama alanında görme, işitme, zihinsel ya da ortopedik engel durumu gibi farklı engel türlerine yönelik; rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, psikolojik destek, kişisel bakım hizmetleri, medikal araç desteği (tekerlekli sandalye, baston vs), çeşitli kurslar, seminerler, kafeterya imkanları, sosyal etkinlikler ve çeşitli spor faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği saha imkanları verildiği görülmüştür.

Birinci sırada en çok faaliyet alanını oluşturan eğitim faaliyetleri incelendiğinde yukarıda bahsedilen merkezlerde yer alan eğitim hizmetlerinden farklı olarak spesifik alanlarda eğitimler verildiği görülmüştür. Buna göre büyükşehir belediyelerinin eğitim faaliyetlerinin ağırlıklı olarak takı, seramik, resim, müzik gibi farklı alanlarda “beceri” kazanımına yönelik atölye eğitimleri oluşturduğu anlaşılmıştır. Bunu, başta otizmli çocuklar ve ailelerini kapsayan özel eğitim faaliyetleri ile diğer eğitim (kişisel gelişim, ilk yardım, çocuk gelişimi, cinsel yaşam, afet vb) faaliyetleri izlemiştir. Eğitim alanında üçüncü alt odağın ise dezavantajlı grupların istihdam edilebilirliğinin artırılmasına yönelik muhasebe, garsonluk, aşçılık gibi mesleki eğitim kurslarının düzenlendiği anlaşılmıştır. Sakarya Büyükşehir Belediyesi gibi bazı belediyelerin, engelsiz kafe gibi uygulamalar ile başta otizmli bireyler olmak üzere gıda ve hizmet sektörünün bütünleştiği mesleki uygulamalar ile istihdamın sağlandığı görülmüştür. Eğitim hizmetleri içerisinde ayrıca, işaret dili eğitimi, kpss ve e-kpss gibi sınavlara yönelik eğitimler ve yaz dönemlerini verimli geçirmelerine yönelik yaz okulu uygulamaları olduğu belirtilmiştir.

Çizelge 1. Sosyal hizmet uygulamalarının eğitim göstergelerine göre dağılımı

Büyükşehir Belediyeleri	Eğitim Göstergeleri							Toplam
	Beceri Kazandırma	Mesleki Eğitim	Özel Eğitim	İşaret Dili Eğitimi	Kpss/E-Kpss	Yaz okulu/kamp	Diğer Eğitim	
İstanbul	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	7
Ankara	✓	✓	✓				✓	4
Antalya			✓				✓	2
Aydın							✓	1
Bursa	✓	✓				✓	✓	4
Denizli		✓		✓	✓			3
Diyarbakır	✓	✓	✓	✓			✓	5
Kahramanmaraş							✓	1
Erzurum	✓	✓					✓	2
Kayseri	✓	✓	✓		✓		✓	5
Mersin	✓	✓	✓	✓			✓	5
Şanlıurfa	✓	✓	✓	✓				4
Trabzon	✓						✓	2
Gaziantep	✓	✓	✓		✓			4
Eskişehir	✓	✓	✓				✓	3
Sakarya	✓	✓	✓	✓		✓		5
Ordu	✓	✓				✓	✓	4
Manisa			✓	✓				2
Kocaeli	✓	✓	✓		✓			4
Konya	✓	✓	✓		✓		✓	5
Balıkesir		✓					✓	2
Adana	✓	✓						2
Samsun							✓	1
İzmir	✓	✓	✓				✓	4

Çizelge.1’de Büyükşehir belediyelerinin sundukları eğitim hizmetleri açısından karşılaştırıldıkları ve puanlandırıldığı eğitim konusunda en çok faaliyet gösteren belediyelerin sırasıyla İstanbul, Sakarya, Diyarbakır, Mersin, Konya, Kayseri olduğu; en az faaliyet gösteren belediyelerin ise Samsun, Kahramanmaraş ve Aydın olduğu, tabloda yer almayan şehirlerin ise bu alanda hizmet vermedikleri tespit edilmiştir.

Psikolojik destek hizmetleri, diğer danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden farklı olarak uzman psikologlar eşliğinde verilen eğitimler ve seminerler, danışmanlık hizmetleri ve terapiler olarak sınıflandırılmıştır. Bireylerin ruh sağlığı yönünden iyi olma hallerinin desteklenmek istendiği bu mekanizmanın da büyükşehir belediyesi içerisinde önemli bir hizmet alanı olduğu anlaşılmıştır.

Çizelge 2. Sosyal hizmet uygulamalarının psikolojik destek göstergelerine göre dağılımı

Büyükşehir Belediyeleri	Eğitim & Seminerler	Psikolojik Danışmanlık	Psikolojik Destek Göstergeleri				Toplam
			Hayvanlarla Terapi	Hidroterapi	Sanat Terapisi	Duyu Bütünleme	
İstanbul	✓	✓	✓	✓			4
Ankara	✓	✓			✓		3
Antalya		✓					1
Balıkesir	✓						1
Bursa		✓	✓	✓			3
Denizli	✓	✓	✓	✓	✓		4

Diyarbakır	✓	✓						2
Kahramanmaraş	✓	✓						2
Mersin				✓			✓	2
Şanlıurfa	✓	✓						2
Gaziantep				✓	✓			2
Samsun	✓			✓				2
Sakarya	✓	✓						2
Ordu		✓						1
Kocaeli		✓						1
İzmir	✓	✓						2
Erzurum		✓						1
Eskişehir	✓	✓						2
Tekirdağ	✓							1
İzmir	✓	✓					✓	3

Çizelge.2’de, Büyükşehir belediyelerinin sundukları psikolojik destek hizmetleri açısından karşılaştırıldığı ve puanlandırıldığı psikolojik destek konusunda en çok faaliyet gösteren belediyenin İstanbul, Denizli, Ankara ve İzmir olduğu; en az faaliyet gösteren belediyelerin ise Antalya, Balıkesir, Ordu, Kocaeli, Erzurum ve Tekirdağ olduğu, tabloda yer almayan şehirlerin ise bu alanda hizmet vermedikleri tespit edilmiştir.

Büyükşehir belediyelerinin sosyal yardım ve destek faaliyetleri içerisinde aynı ve nakdi yardımları incelenirken nakdi yardım, gıda yardımı, medikal araç, kırtasiye, kömür gibi farklı yardım paketlerinin oranları içerik analizi yöntemiyle tespit edilerek aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Çizelge 3. Sosyal hizmet uygulamalarının sosyal destek ve yardım göstergelerine göre dağılımı

Büyükşehir Belediyeleri	Sosyal Destek ve Yardım Göstergeleri							Toplam
	Aynı Yardımlar							
	Medikal Araç (tekerlekli sandalye, hasta yatağı vb.)	Gıda Yardımı	Hijyen Malzemesi (hastabezi vb.)	Ödeme indirim (elektrik, su, gelir vergisi vb.)	Kömür Yardımı	Diğer (Tadilat, bakım-onarım, temizlik kırtasiye, ev eşyası vs)	Nakdi Yardım	
İstanbul	✓		✓					2
Ankara	✓		✓					2
Bursa	✓	✓	✓			✓		4
Balıkesir		✓				✓		2
Adana	✓			✓				2
Antalya		✓						1
Denizli	✓							1
Diyarbakır			✓			✓	✓	3
Kahramanmaraş	✓							1
Erzurum	✓		✓	✓				3
Şanlıurfa	✓	✓	✓			✓		4
Trabzon	✓							1
Tekirdağ	✓		✓					2
Gaziantep	✓		✓	✓				3
Eskişehir	✓							1
Ordu	✓							1
Muğla	✓					✓	✓	3
Malatya	✓							1
Manisa	✓							1
Mersin	✓					✓		2

Kayseri	✓						✓	2
Kocaeli	✓							1
Hatay	✓	✓						2
Sakarya	✓	✓						2
Samsun	✓							1
Aydın	✓	✓	✓		✓	✓	✓	6
İzmir	✓	✓	✓	✓		✓	✓	6

Çizelge.3'te, Büyükşehir belediyelerinin sundukları sosyal destek ve yardım hizmetleri açısından karşılaştırıldığında sosyal destek ve yardım konusunda en çok faaliyet gösteren belediyelerin İzmir ve Aydın olduğu; en az faaliyet gösteren belediyelerin ise Antalya, Denizli, Trabzon, Eskişehir, Ordu, Malatya, Manisa, Kocaeli ve Samsun olduğu görülmekle birlikte tabloda yer almayan şehirlerin ise bu alanda hizmet vermedikleri tespit edilmiştir.

“Ulaşım ve erişilebilirlik” hizmetleri ile başta engelliler ve yaşlılar olmak üzere vatandaşların kamu binalarını, park bahçe gibi sosyal alanlar ile ulaşım araçlarını kullanımlarının kolaylaştırılmasına yönelik asansör hizmeti, engelli rampaları, akülü araçlar için akülü şarj istasyonları gibi destek unsurları ile vatandaşların şehir içi yaşam alanlarının engelli dostu alanlar olmasına yönelik destekler içerecek şekilde dizayn edildiği görülmektedir. Bu hizmetler üzerinden analiz yapıldığında aşağıdaki tabloya ulaşılmıştır.

Çizelge 4. Sosyal hizmet uygulamalarının ulaşım-erişilebilirlik göstergelerine göre dağılımı

Büyükşehir Belediyeleri	Ulaşım-Erişilebilirlik Göstergeleri									Toplam
	Asansörlü Araç	Engelli Merdiveni	Engelli Rampası	Akülü Şarj Dolu İstasyonu	Engelsiz Kent Tasarımı (park, plaj, yollar vb.)	Erişilebilir Kamu Binaları	İnternet Sitesi/ Mobil Uygulamaları	Engelli Taşıma Aracı	Engelsiz Otopark	
Ankara	✓		✓			✓			✓	4
Antalya			✓		✓			✓		3
İstanbul	✓		✓			✓		✓	✓	5
Balıkesir									✓	1
Bursa			✓	✓				✓		3
Denizli	✓		✓						✓	3
Diyarbakır							✓			1
Kahramanmaraş			✓		✓					2
Kayseri				✓						1
Kocaeli								✓		1
Konya					✓					1
Mersin				✓			✓	✓		3
Şanlıurfa			✓	✓					✓	3
Trabzon			✓	✓				✓	✓	4
Tekirdağ			✓	✓	✓	✓		✓	✓	4
Gaziantep			✓	✓	✓			✓	✓	5
Eskişehir	✓		✓	✓			✓		✓	5
Sakarya	✓		✓	✓	✓	✓		✓	✓	7
Samsun					✓			✓		2
Ordu	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓	7
Muğla			✓		✓	✓		✓		4
Manisa	✓	✓	✓	✓	✓				✓	6
Malatya	✓		✓		✓	✓				4
Hatay			✓		✓			✓		3

Adana					✓		1
Aydın		✓					1
İzmir	✓	✓	✓	✓		✓	5
Van					✓		1

Çizelge.4’te gösterilen “Ulaşım-Erişilebilirlik” hizmetleri değerlendirildiğinde bu alanda en çok hizmet veren belediyelerin sırasıyla Ordu, Manisa ve Sakarya; en az hizmet veren belediyelerin Adana, Kayseri, Balıkesir, Diyarbakır, Kocaeli, Konya, Aydın ve Van olduğu, tabloda yer almayan şehirlerin ise bu alanda hizmet vermedikleri tespit edilmiştir.

Büyükşehir belediyelerinin düzenledikleri sosyal, kültürel ve sanatsal etkinlikler içerisinde yer alan gezi, kamp, sergi, konser, tiyatro, sinema, spor etkinlikleri, yemek davetleri gibi sosyal faaliyetler ile bireylerin ve ailelerinin esenliklerinin desteklenmeye çalışıldığı anlaşılmıştır. Bireylerin aileleri ve akranları ile sosyal uyumunu destekleyen bu etkinliklerin belediyelerin vatandaşlar üzerinde “farkındalık” oluşturmak amaçlarını birer araç olarak da kullandıkları görülmüştür. Nitekim içerik analizinde “il içerisinde gezi ve etkinlik ile farkındalık oluşturma” gibi ifadelerin kullanıldığı görülmüştür. Bu etkinlikler üzerinden analiz yapıldığında aşağıdaki tabloya ulaşılmıştır.

Çizelge 5. Sosyal Hizmet Uygulamalarının Sosyal, Sportif, Kültürel ve Sanatsal Faaliyet Göstergelerine Göre Dağılımı

Büyükşehir Belediyeleri	Sosyal, Sportif, Kültürel ve Sanatsal Faaliyet Göstergeleri			Toplam
	Kültürel faaliyetler	Sanatsal Faaliyetler	Sosyal – Sportif Faaliyetler	
İstanbul	✓	✓	✓	3
Ankara	✓	✓	✓	3
Bursa	✓		✓	2
Balıkesir			✓	1
Denizli		✓	✓	2
Diyarbakır	✓	✓	✓	3
Erzurum		✓	✓	2
Gaziantep		✓		1
Kayseri		✓	✓	2
Mersin		✓	✓	2
Şanlıurfa	✓	✓	✓	3
Eskişehir		✓	✓	2
Sakarya		✓	✓	2
Samsun	✓	✓	✓	3
Ordu		✓	✓	2
Muğla			✓	1
Kocaeli		✓	✓	2
İzmir	✓	✓	✓	3
Konya	✓		✓	2
Van			✓	1
Manisa		✓	✓	2
Tekirdağ		✓	✓	2
Trabzon		✓	✓	2
Diyarbakır		✓		1
Aydın		✓	✓	2
Kahramanmaraş	✓	✓	✓	3
Adana		✓	✓	2
Hatay		✓	✓	2

Çizelge.5’te gösterilen “sosyal, sportif, kültürel ve sanatsal” faaliyetler değerlendirildiğinde bu alanda en çok hizmet veren belediyelerin sırasıyla İstanbul, İzmir, Urfa, Diyarbakır, Samsun, İzmir ve

Kahramanmaraş iken en az hizmet veren belediyeler ise Balıkesir, Gaziantep, Muğla, Van ve Diyarbakır'dı. Tabloda yer almayan şehirlerin ise bu alanda hizmet vermedikleri tespit edilmiştir.

Belediyelerin sunduğu sağlık hizmetleri incelendiğinde farklı engel türlerinin gereksinimlerine ve maddi durumlarına göre evde bakım desteği, bireylerin kendilerine ve evlerine ilişkin temizlik (saç kesimleri, traş vs) hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri gibi hizmetler temel alınarak analiz yapıldığında aşağıdaki tabloya ulaşılmıştır.

Çizelge 6. Sosyal Hizmet Uygulamalarının Sağlık Hizmeti Göstergelerine Göre Dağılımı

Büyükşehir Belediyeleri	Sağlık Hizmetleri			Toplam
	Evde Bakım Desteği	Kişisel Temizlik Hizmetleri	Rehabilitasyon Hizmetleri	
İstanbul	✓	✓	✓	3
Ankara	✓	✓	✓	3
Bursa	✓			1
Denizli	✓	✓		2
Diyarbakır	✓		✓	2
Kahramanmaraş	✓			1
Malatya	✓			1
Erzurum			✓	1
Eskişehir	✓			1
Samsun			✓	1
Şanlıurfa	✓		✓	2
Trabzon	✓		✓	2
Tekirdağ		✓	✓	2
Gaziantep	✓		✓	2
Ordu	✓	✓		2
Muğla	✓			1
Manisa			✓	1
Malatya	✓			1
Adana	✓			1
Antalya	✓			1
Aydın	✓			1
İzmir	✓			1

Çizelge.6'da gösterilen "sağlık" hizmetleri değerlendirildiğinde bu alanda en çok hizmet veren belediyelerin sırasıyla İstanbul ve Ankara; en az hizmet veren belediyelerin Bursa, Kahramanmaraş, Adana, Aydın, Malatya, Manisa, Muğla, Ordu, Gaziantep, İzmir, Bursa ve Antalya olduğu gibi tabloda yer almayan şehirlerin ise bu alanda hizmet vermedikleri tespit edilmiştir.

4. Tartışma ve Sonuç

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'a göre sosyal belediyecilik anlayışı perspektifinde belediyeler; yardıma muhtaç olan engellilere ayni ve nakdi yardımlarda bulunma, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık faaliyeti yapma, rehabilitasyon hizmetlerini sağlama, ücretsiz muayene ve ilaç desteği verme, engelli merkezleri oluşturma, toplu ulaşım araçlarını engellilerin kullanımına uygun hale getirme, ücretsiz veya indirimli kullandırma, temel ve mesleki eğitim hizmetleri verme, istihdama yönlendirme, gezi, yarışma, spor turnuvaları gibi kültürel ve sosyal etkinlikler düzenleme ile görevlidir. Bu duruma istinaden 1990'lardan itibaren yaygınlaşan sosyal belediyecilik anlayışıyla birlikte Türkiye'de belediyelerin dezavantajlı gruplara yönelik verdiği hizmetlerin niceliği ve niteliği bakımından olumlu gelişmelerin olduğu görülmektedir.

Kayıtlı engelli vatandaşların çoğunun kentlerde yaşamaları sebebiyle araştırmanın örneklemini Türkiye’deki otuz büyükşehir belediyesi oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler, pandemi nedeniyle yüz yüze görüşülemediği için büyükşehir belediyelerinin internet siteleri ve faaliyet raporları üzerinden derlenmiş ve gerektiğinde telefon ve elektronik posta gibi diğer iletişim araçları ile de bağlantı kurulmuştur. Toplanan veriler, nitel araştırma yöntemlerinin analizinde sıklıkla kullanılan MAXQDA programı ile içerik analizi yapılarak değerlendirilmiştir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde; büyükşehir belediyelerinin engellilere yönelik sundukları hizmetlerin ve bu hizmetleri yerine getirecek olan organların birbirinden farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Söz konusu hizmetlerin bazı büyükşehir belediyelerinin internet sitelerinde belirli bir şekilde sınıflandırılmamış olmaması ya da bu hizmetlerden hiç bahsedilmemesi karşılaştırmalı bir analiz yapılmasını zorlaştırmıştır. Ancak genel bir değerlendirme yapıldığında; belediyelerin sunduğu hizmet sayısı ve çeşidinin zamanla arttığı görülmektedir. Bu çalışmada, büyükşehir belediyelerinde engelli bireylere yönelik olarak verilen hizmetler sıralandığında; en yoğun uygulamanın, mesleki eğitim, özel eğitim, beceri kazanımına yönelik eğitimler gibi bireylerin çok farklı alanlarda gelişimlerine katkıda bulunabilecek eğitim hizmetleri olduğu tespit edilmiştir. Sosyal yardım ve destek kapsamında gıda yardımı, medikal araç, kırtasiye, kömür gibi ayni ve nakdi yardımlar yapıldığı; engellilerin şehir içerisinde rahatlıkla hareket edebilmeleri için binaların ve ulaşım araçlarının yeniden dizayn edilerek ve özel araçlarla ücretsiz ya da toplu taşımada indirimli olarak ulaşım ve erişilebilirlik hizmetlerinin sağlandığı; çeşitli gezi, konser, sinema, tiyatro, kamp, spor müsabakaları gibi farklı sosyal, kültürel ve sanatsal aktivitelerin düzenlendiği tespit edilmiştir. Diğer bir uygulama da bünyesinde çeşitli hizmetler verilen engelli merkezleri olduğu görülmektedir. Ardından sanat terapi, hidroterapi gibi terapi hizmetlerini, danışmanlığı, ev ziyaretlerini, eğitimler ve seminerleri kapsayan engelli bireylere ve ailelerine yönelik psikolojik destek hizmetlerinin verildiği görülmektedir. Son olarak evde bakım, temizlik ve rehabilitasyonu kapsayan sağlık hizmetleri verildiği görülmüştür.

Büyükşehir belediyelerinin engellilere yönelik hizmetleri karşılaştırıldığında İstanbul, Ankara, İzmir, Sakarya, Diyarbakır başta olmak üzere büyükşehir belediyelerinin çok sayıda ve çeşitli hizmetler sundukları tespit edilmiştir. Hatta Eskişehir, Mersin, Antalya ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyeleri de engellilere özel “engelsiz web siteleri” gibi uygulamaları ile engellilerin hizmet alımını kolaylaştırmışlardır. Bu iyi örneklerin yanı sıra Mardin, Van ve Malatya Büyükşehir Belediyelerine veri eksikliğinden ötürü telefon ya da e-mail yoluyla ulaşılmak istenmiş bazılarından geri bildirim alınamamış bazıları da kısıtlı olanak, talep yetersizliği gibi sebeplerden ötürü hizmet vermedikleri ya da veremedikleri bilgisini aktarmışlardır. Antalya Büyükşehir Belediyesi’nde ise verilen hizmetlere yalnızca faaliyet raporlarından ulaşılmıştır.

Birçok araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da çeşitli sınırlılıkları mevcuttur. Öncelikle bu çalışmada toplanan veriler, otuz büyükşehir belediyesinin sundukları hizmetlerin tamamının internet sitelerine yansıtıkları varsayımıyla hareket edilerek derlenmiştir. Bu durumla ilgili olarak da bazı belediyelerin internet sitelerinde engellilere yönelik hizmetlerin sınıflandırılmaması, haberler ve duyurular kısmında dağınık bir şekilde gösterilmesi, faaliyet raporlarının her yıl için düzenli bir şekilde verilmemesi ya da engellilere yönelik başlıkların açılmaması ve hatta bazı internet sitelerinde bu bilgilere dahi ulaşılamaması durumu ile karşılaşmıştır. Bilgi eksikliğini gidermek için diğer iletişim

araçlarıyla bağlantı kurmak istendiğinde ise daha önce belirtilen sebeplerden ötürü istenen bilgilere ulaşılamamıştır.

Bu çalışmanın amaçlarından biri de karşılaştırmalı analiz sonucunda ortaya çıkan iyi uygulamaların tespit edilmesi ve diğer belediyelere örnek olmasıdır. Nitekim büyükşehir belediyelerinin hizmetleri analiz edilirken olağan hizmet ve yardımların dışında belediyelere özgü farklı uygulamalar olduğu tespit edilmiştir. Bunlara örnek olarak; görme engellilere yönelik engelsiz web sitesi ve kent rehberi, eğitim ve teknoloji merkezi, farkındalık merkezi, ebeveynlerin kendi işlerini yaparken ya da dinlenmek istediklerinde engelli çocuklarını bırakabilecekleri kısa mola merkezleri, özel donanımlı konteyner evler, engelsiz çocuk evleri, engelsiz kafeler, tüm hizmetlerin tek merkezden yürütülmesi için engelli bilgi sistemi, işitme engelli ebeveynlere bebeklerinin sesini algılayabilmeleri için üretilmiş bir cihaz ve pandemi döneminde ihtiyaçlarını anlatabilmeleri için yapılan görüntülü konuşmalar, ağız kısmı şeffaf maske üretimi ve temini, tekerlekli klozet, ortopedik minder, konuşan saat, Braille alfabeti ve işaret dili ile Kur'an eğitimi, istihdamın arttırılmasına ilişkin işverenlere engelsiz işyeri kılavuzu dağıtımı ve engelsiz taksi gösterilebilir.

Notlar

1. Türkiye Belediyeler Birliği, 05.04.2020 tarihinde <https://www.tbb.gov.tr/genel-istatistikler> adresinden alındı.
2. Adana Büyükşehir Belediyesi, 05.04.2020 tarihinde <https://www.adana.bel.tr/> adresinden alındı.
Adana Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 05.04.2020 tarihinde https://www.adana.bel.tr/panel/uploads/yillikfaaliyetraporlari_v/files/2019-yili-faaliyet-raporu.pdf, adresinden alındı.
3. Ankara Büyükşehir Belediyesi, 01.04.2020 tarihinde <https://www.ankara.bel.tr/> adresinden alındı.
Ankara Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 01.04.2020 tarihinde (https://www.ankara.bel.tr/_https://www.ankara.bel.tr/files/6015/8583/5771/sosyal_hzmetlerdares_bakanılı_faalyet_blgler.pdf), adresinden alındı.
4. Antalya Büyükşehir Belediyesi, 05.04.2020 tarihinde (https://www.antalya.bel.tr/Content/UserFiles/Files/2019_yili_faaliyet_raporu.pdf) adresinden alındı.
5. Aydın Büyükşehir Belediyesi, 03.04.2020 tarihinde <http://aydin.bel.tr/> adresinden alındı.
6. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, 08.04.2020 tarihinde <https://www.balikesir.bel.tr/> adresinden alındı. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 08.04.2020 tarihinde, https://www.balikesir.bel.tr/documents/file/bb_AnnualReports/BBB%20Faaliyet%20Raporu%202019-94dcf19f-c94b-4cd8-ab74-38fd04211c62.pdf adresinden alındı.
7. Bursa Büyükşehir Belediyesi, 12.04.2020 tarihinde <https://www.bursa.bel.tr/> adresinden alındı. Bursa Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 12.04.2020 tarihinde [https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/200629015632_2019-Yili-Faaliyet-Raporu-\(18.06.2020\).pdf](https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/200629015632_2019-Yili-Faaliyet-Raporu-(18.06.2020).pdf) adresinden alındı.
8. Denizli Büyükşehir Belediyesi, 09.04.2020 tarihinde <https://www.denizli.bel.tr/> adresinden alındı. Denizli Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 09.04.2020 tarihinde https://www2.denizli.bel.tr/userfiles/file/2019_Faaliyet_Raporu.pdf, adresinden alındı.
9. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 09.04.2020 tarihinde <http://www.diyarbakir.bel.tr/> adresinden alındı.
10. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 09.04.2020 tarihinde <https://www.diyarbakir.bel.tr/kurumsal/faaliyet-raporlari.html>, adresinden alındı.
11. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, 05.04.2020 tarihinde <https://www.erkurum.bel.tr/> adresinden alındı.
12. Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 05.04.2020 tarihinde, <https://www.erkurum.bel.tr/DOSYA/2019faaliyet.pdf> adresinden alındı.
13. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, 15.04.2020 tarihinde <http://www.eskisehir.bel.tr/ebb.php#> adresinden alındı. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 15.04.2020 tarihinde http://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/faaliyet_raporlari/2019.pdf, adresinden alındı.

14. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 07.04.2020 tarihinde <https://www.gaziantep.bel.tr/> adresinden alındı. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 07.04.2020 tarihinde <https://www.gaziantep.bel.tr/uploads/2020/08/2019-faaliyet-raporu-compressed.pdf> adresinden alındı.
15. Hatay Büyükşehir Belediyesi, 18.04.2020 tarihinde <https://www.hatay.bel.tr/> adresinden alındı. Hatay Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 18.04.2020 tarihinde <https://www.hatay.bel.tr/upload/files/HBB%202019%20YILI%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU.pdf>, adresinden alındı.
16. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 18.04.2020 tarihinde <https://www.ibb.istanbul/> adresinden alındı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 18.04.2020 tarihinde https://www.ibb.istanbul/SitePage/Index/176_ adresinden alındı.
17. İzmir Büyükşehir Belediyesi, 05.04.2020 tarihinde <https://www.izmir.bel.tr/> adresinden alındı. İzmir Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 05.04.2020 tarihinde <https://www.izmir.bel.tr/tr/Dokumanlar/23/43> adresinden alındı.
18. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 02.04.2020 tarihinde <https://kahramanmaras.bel.tr/> adresinden alındı.
19. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 02.04.2020 tarihinde <https://kahramanmaras.bel.tr/kurumsal/faaliyet-raporlari/2019-yili-faaliyet-raporu> adresinden alındı.
20. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 21.04.2020 tarihinde <https://www.kayseri.bel.tr/> adresinden alındı. Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 21.04.2020 tarihinde https://www.kayseri.bel.tr/uploads/pdf/faaliyet_raporu_2019.pdf, adresinden alındı.
21. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 22.04.2020 tarihinde <https://www.kocaeli.bel.tr/> adresinden alındı.
22. Konya Büyükşehir Belediyesi, 15.02.2021 tarihinde <https://www.konya.bel.tr/> adresinden alındı. Konya Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 15.02.2021 tarihinde https://www.konya.bel.tr/kurumsalayarinti4.php?id=125_ adresinden alındı.
23. Malatya Büyükşehir Belediyesi, 21.04.2020 tarihinde <https://www.malatya.bel.tr/> adresinden alındı.
24. Mardin Büyükşehir Belediyesi, 24.04.2020 tarihinde <https://www.mardin.bel.tr/> adresinden alındı.
25. Manisa Büyükşehir Belediyesi, 21.04.2020 tarihinde <http://www.manisa.bel.tr/> adresinden alındı.
26. Manisa Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 21.04.2020 tarihinde <https://www.manisa.bel.tr/upload/teskilat/dosya/f2ef1942fe23426baf5a7da682e39fbf.pdf> adresinden alındı.
27. Mersin Büyükşehir Belediyesi, 23.04.2020 tarihinde <https://www.mersin.bel.tr/> adresinden alındı.
28. Mersin Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 23.04.2020 tarihinde <https://www.mersin.bel.tr/doc/2019-yili-faaliyet-raporlari> adresinden alındı.
29. Muğla Büyükşehir Belediyesi, 28.04.2020 tarihinde <https://www.mugla.bel.tr/> adresinden alındı. Muğla Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 28.04.2020 tarihinde <https://www.mugla.bel.tr/sayfa/faaliyet-raporlari/> adresinden alındı.
30. Ordu Büyükşehir Belediyesi, 13.04.2020 tarihinde <https://www.ordu.bel.tr/> adresinden alındı. Ordu Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 13.04.2020 tarihinde http://www.ordu.bel.tr/Kurumsal/Plan-Program-Raporlar/12_ adresinden alındı.
31. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 11.04.2020 tarihinde <https://www.sakarya.bel.tr/> adresinden alındı. Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 11.04.2020 tarihinde <https://www.sakarya.bel.tr/uploads/stratejik/dIB4LZ49JW.pdf>, adresinden alındı.
32. Samsun Büyükşehir Belediyesi, 10.04.2020 tarihinde <https://www.samsun.bel.tr/> adresinden alındı.
33. Samsun Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 10.04.2020 tarihinde https://samsun.bel.tr/uploads/dokumanlar/34f98c7c5d7063181da890ea8d25265a5ee.pdf_ adresinden alındı.
34. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 10.04.2020 tarihinde <https://www.sanlıurfa.bel.tr/> adresinden alındı.
35. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, 21.04.2020 tarihinde <http://www.tekirdag.bel.tr/> adresinden alındı. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 21.04.2020 tarihinde https://www.tekirdag.bel.tr/faaliyet_raporlari, adresinden alındı.
36. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, 22.04.2020 tarihinde <https://www.trabzon.bel.tr/> adresinden alındı.
37. Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 22.04.2020 tarihinde <https://www.trabzon.bel.tr/2019FaaliyetRaporu/mobile/index.html#p=252>, adresinden alındı.
38. Van Büyükşehir Belediyesi, 05.04.2020 tarihinde <https://van.bel.tr/> adresinden alındı.

39. Van Büyükşehir Belediyesi 2019 Faaliyet Raporu, 05.04.2020.tarihinde <https://van.bel.tr/Strateji.html> adresinden alındı.
- 40.Türkiye Belediyeler Birliği Temel İstatistikler, 01.05.2020 tarihinde <https://www.tbb.gov.tr/belediyelerimiz/istatistikler/genel-istatistikler/> adresinden alındı.

The Evaluation of Metropolitan Municipalities' Services for Disabled People by Content Analysis Method

Çiğdem Uludağ Güler*^a, Neşe Çakı^b

Submitted: 07.01.2021

Accepted: 14.03.2021

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Since the concept of disability is a multidimensional one that is frequently discussed and has a variety of definitions, many studies have been conducted in relation to it in the late twentieth century (Barnes, 2000). In particular, who is responsible for the care of the disabled, as well as which institutions should provide certain services to them, has been an issue of discussion. In the past, the disabled were cared for by their families, but with the rise of the social state, a paradigm shift occurred. Beginning with more economically-developed countries like the US and the UK in the 1950s and 60s, the "social model approach" was adopted, which meant that the state began to take responsibility for the care of the disabled and provide other kinds of social support. Depending on this development, social policies for disabled people have been organized and they are not separated due to their disabilities, on the contrary, they are integrated with the society (Arıkan, 2002). As a result of this shift, social services for the disabled have become institutionalized, and the disabled are much more integrated with the rest of society than ever before.

Especially after the 2000s, important duties and responsibilities have been given to municipalities in the field of social policy. Municipalities constitute one of the strongest local administrative structures in our country (Özkaral and Yaşar, 2019). In addition they provide traditional local services such as roads, water, parks, gardens and transportation, they aim to contribute to social peace by solving the individual and group needs of the local community, increasing local welfare and providing social assistance to disadvantaged groups in the city (Yönten and Şimşek, 2016). The rapid growth of the municipal organization in terms of population and spatial area due to internal migration, the inadequacy of the municipalities in providing services and the increase in the problems experienced in geographically large provinces have paved the way for the establishment of metropolitan municipalities (Gürbüz, Yıldırım and Belli, 2014). In 2012, the Metropolitan Municipality status was rearranged, and the number of 16 Metropolitan Municipalities was increased to 30 (Bekdemir, Kocaman and Polat, 2014).

Studies conducted in the field were examined to reveal the importance and scope of the study. According to one of the studies is that information, counseling and social assistance services were ranked

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: cigdem.uludag@istanbul.edu.tr

^a İstanbul University, Faculty of Economics, Labor Economics and Industrial Relations Department, İstanbul/Turkey, <http://orcid.org/0000-0002-0217-3963>.

^b İstanbul University, Faculty of Economics, Labor Economics and Industrial Relations Department, İstanbul/Turkey, <http://orcid.org/0000-0002-0256-8658>.

first among social service practices for disabled people (Metin, 2017). In the other study, education, care and health, accessibility and transportability, social assistance and social service, social life and employment were counted among the basic services. In another study, it was seen that they prioritize offering vocational and skill courses, social assistance and support and various socio-cultural programs for the disabled (Ay, 2018). Additionally, it was stated that Istanbul Metropolitan Municipality services were as a locomotive in Turkey in terms of social services and a wide range of social services offered (Tinar, 2019). In Malatya, another city in Turkey, the training courses for disabled people were the most important activities in Malatya Metropolitan Municipalities (Kalaycı and Akın, 2019). In the last study, it has been stated that the importance of increasing awareness and employability in order to contribute to their well-being in policies and services to be provided for the disabled has been emphasized (Kesgin, 2014).

Methodology

The main purpose of this study is to determine what kind of services metropolitan municipalities provide for disabled people and to conduct a comparative analysis in terms of the services they provide between municipalities. In the research, in order to examine the distribution and intensity of all services, aids and activities belonging to metropolitan municipalities the qualitative research method was used for document, observation and interview analysis (Yıldırım and Şimşek, 2013). The "content analysis" method, which is among the qualitative research methods, was preferred in order to determine which services and aids metropolitan municipalities provide for the disabled, what activities they perform and to make a comparison of the services of the municipalities and the data were evaluated using the MAXQDA program.

In this study, since 62.4% of registered disabled people live in cities, metropolitan municipalities (Istanbul, Ankara, Izmir, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Balıkesir, Tekirdağ, Samsun, Ordu, Trabzon, Adana, Aydın, Antalya, Muğla, Mersin, Manisa, Erzurum, Gaziantep, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Diyarbakır, Malatya, Mardin, Kayseri, Eskişehir, Hatay, Van, Denizli, Konya) were selected as the sample.

The official websites of metropolitan municipalities were visited between 1 April - 1 May 2020 in order to get information about the services, aids and activities offered by the metropolitan municipalities with the understanding of social municipalism and to make comparisons between them. The data obtained in the research were evaluated using the content analysis method. This analysis is a numerical method of analysis that is commonly used to analyze existing textual material such as publications, reports, newspapers or social media (Matthew and Huberman, 2015). One of the content analysis methods is that summative content analysis often involves the process of counting keywords or content, comparing them, and then interpreting the underlying context (Hsieh and Shannon, 2005). As a matter of fact, in this study, the summative content analysis method was preferred to understand the distribution of service frames of local governments; MaxQDA program, which is a qualitative data analysis program that allows providing visual-weighted analysis such as coding, subcodes statistics, code map and thematic relations analysis, was used (Rädiker and Kuckartz, 2019).

A bidirectional evaluation was made with the content analysis method preferred in the study. Accordingly, firstly, the "code key" was created by the researchers and the codes to be referenced in the

content analysis were determined. Then, using the MAXQDA qualitative data analysis, the prominent codes and thematic areas in the whole text were listed. Accordingly, the manually generated codes and other codes created through the software were combined and the final code key of the study was created. Code key is classified as "main code" and "subcodes" attached to them according to the integrity of the conceptual expressions. After this preparation process, the step of coding the text contents was started. At this stage, in order to ensure the reliability of the results in the coding of qualitative data, according to Miles and Huberman, the suggestion of comparing the coding results of two different researchers through the same data set and determining the ratio of compatible codes was taken as basis (Arastaman, Fidan and Fidan, 2018). Accordingly, the coding process was carried out by two different researchers. The codes with inconsistencies were re-coded by two researchers, and this process continued until the consistency between the codes was established.

Result

The content analysis coding method was transformed into "quantitative" data. Thus, it was ensured that the priority services of the municipalities were determined by the frequency analysis method. In this analysis, it is understood that metropolitan municipalities provide services in "7" different areas for citizens.

When the service groups of metropolitan municipalities are examined, it is understood that the municipalities mainly carry out training activities for disabled individuals with a rate of 21.1%. Following this, social assistance and support services with 18.5%, transportation and accessibility services with 16.6%, culture, arts and social activities with 13.2%, and center activities with 12.8%, psychological support activities with 11.7% and health services with 6%.

When the training activities, which constitute the most activity field in the first place, are examined, it is seen that trainings are given in specific fields, unlike the training services in the centers mentioned above. Accordingly, it has been understood that the educational activities of metropolitan municipalities predominantly constitute workshop trainings for "skill" acquisition in different fields such as jewelry, ceramics, painting and music. This was followed by special educational activities, especially for children with autism and their families, and other educational activities (personal development, first aid, child development, sexual life, disaster and so on). It is understood that the third sub-focus in the field of education is to organize vocational training courses such as accounting, waitressing and cookery to increase the employability of disadvantaged groups.

In the second place, social assistance and support services, unlike other counseling and guidance services, are classified as trainings and seminars, counseling services and therapies provided by expert psychologists. It has been understood that this mechanism, which is intended to support the mental health well-being of individuals, is an important service area within the metropolitan municipality. While examining the aid in kind and in cash aids within the social aid and support activities of metropolitan municipalities, the rates of different aid packages such as cash aid, food aid, medical vehicle, stationery, coal were determined by content analysis method.

In the third place, especially for the disabled and the elderly, transportation and accessibility services are given by support elements such as elevator service and ramps for facilitating the use of public buildings, social areas such as parks and gardens and transportation vehicles. Moreover, battery charging stations are set up for battery powered wheelchair. Therefore, it is seen that these vehicles and areas are designed to include supports for being disabled-friendly.

In the fourth place, it is understood that social activities such as trips, camps, exhibitions, concerts, theater, cinema, sports events, dinner invitations, which are among the social, cultural and artistic activities organized by metropolitan municipalities, are trying to support the well-being of individuals and their families. It has been observed that these activities, which support the social cohesion of individuals with their families and peers, are also used by the municipalities as a tool to create "awareness" on the citizens. As a matter of fact, it was seen that expressions such as "raising awareness with travel and activity in the city" were used in content analysis.

Finally, when the health services provided by the municipalities are examined, services such as home care support, cleaning (haircuts, shaving, etc.) services for themselves and their homes, rehabilitation services are listed according to the needs and financial conditions of different types of disability.

Discussion and Conclusions

When the research findings are evaluated; it has been determined that the services provided by metropolitan municipalities for the disabled and the bodies that will provide these services differ from each other. However, when a general evaluation is made; it is observed that the number and type of services offered by municipalities has increased over time. In this study, when the services provided for persons with disabilities in metropolitan municipalities are listed; it has been determined that the most intensive application is educational services that can contribute to the development of individuals in many different areas such as vocational training, special education, and training for skill acquisition. Within the scope of social aid and support, in-kind and cash aids such as food aid, medical equipment, stationery and coal are done; the buildings and transportation vehicles are redesigned for disabled people to move around the city, and transportation and accessibility services are provided free of charge or at a discount in public transportation; and it has been determined that different social, cultural and artistic activities such as various excursions, concerts, movies, theater, camps and sports events are organized.

When the services of metropolitan municipalities for the disabled are compared, it has been determined that metropolitan municipalities, especially Istanbul, Ankara, İzmir, Sakarya and Diyarbakır offer many and various services. Even the Metropolitan Municipalities of Eskişehir, Mersin, Antalya and Diyarbakır have facilitated the service procurement of the disabled with their applications such as "barrier-free websites" for the disabled. In addition to these good examples, the Metropolitan Municipalities of Mardin, Van and Malatya were contacted via telephone or e-mail due to the lack of data, but some of them did not receive feedback, and some of them stated that they did not or could not provide services due to limited opportunities and insufficient demands. The services provided in Antalya Metropolitan Municipality can only be reached from the activity reports.

As with many studies, this research has several limitations. First of all, the data collected in this study were compiled on the assumption that all the services offered by thirty metropolitan municipalities reflect on their websites. Regarding this situation, some municipalities have not classified the services for the disabled on their websites, displayed them scattered in the news and announcements section, the annual reports are not given regularly every year, or the headings for the disabled are not opened, and even this information is not accessible on some websites. When it was requested to connect with other communication tools in order to eliminate the lack of information, the requested information could not be reached due to the reasons stated above.

One of the aims of this study is to identify good practices resulting from comparative analysis and to show these good examples to other municipalities. As a matter of fact, while analyzing the services of metropolitan municipalities, it was determined that there are different applications specific to the municipalities, apart from the usual services and assistance. As an example to these; barrier-free website and city guide for the visually impaired, education and technology center, awareness center, short break centers where parents can leave their disabled children when they do their own business or want to rest, specially equipped container houses, barrier-free children's homes, barrier-free cafes, running all services from only one center information system for the disabled, a device produced for hearing-impaired parents to perceive the sounds of their babies and video conversations made for them to explain their needs during the pandemic period, the production and supply of transparent mouth masks, wheeled closet, orthopedic cushion, talking clock, teaching the Koran with Braille alphabet and sign language, distribution of barrier-free workplace guides to employers to increase employment and barrier-free taxi can be shown.

Referanslar/References

- Arastaman, G., Fidan, Ö. İ., Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: kuramsal bir inceleme. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75. doi: 10.23891/efdyyu.2018.61
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde özürüllüğe yaklaşım. *Ufkun Ötesi Dergisi*, 1(2), 1-17. <http://ufkunotesibilimdergisi.blogspot.com/p/2002-mays-says.html> adresinden edinilmiştir.
- Ay, H. (2018). *Engellilere Yönelik Yerel Yönetim Hizmetleri: Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Barnes, C. (2000). A working social model? disability, work and disability politics in the 21st century. University of Leeds, London, Thousand Oaks, CA And New Delhi, *SAGE Publications*, 20(4), 441-457. doi: 10.1177%2F026101830002000402
- Bekdemir, Ü., Kocaman, S., Polat, S. (2014) Yeni büyükşehir yasası sonrasında Türkiye’de şehir nüfusu ve şehir yerleşmeleri, *Eastern Geographical Review*, 32, 277-297. doi: 10.17295/dcd.27217
- Çetin, B. I. (2017). Sanayi Devrimi’nden 21. yüzyıla batı dünyasında engellilik. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 91-121. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sgd/issue/29767/319936> adresinden edinilmiştir.
- Çetin, B. I. (2016). Antik çağ’dan sanayi devrimi’ne batı dünyasında engellilik tarihi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 167-184. doi: 10.31795/baunsobed.662225
- Çelik, A. (2014). Sosyal belediyeçilik anlayışı: Şanlıurfa büyükşehir belediyesi örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1-20. doi: 10.26745/gaziuiibfd.300852
- Ersöz, H. Y. (2011). *Sosyal politikada yerleşme*. İstanbul, Altınoluk Yayın San. A.Ş.
- Fırat, A. S. (2008). Belediyelerin engellilere dönük sosyal hizmet projeleri, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(1), 89-100. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48422/613492> adresinden edinilmiştir.

- Gürbüz, M., Yıldırım, U., Belli, A. (2014). Büyükşehir Belediye Kanunu'nun Kahramanmaraş ili ölçeğinde analizi. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 102-135. doi: 10.17776/cs.461485
- Hsieh, H. F., Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288. doi: 10.1177/1049732305276687
- Kalaycı S., Akin A. (2019). Engellilere yönelik yerel sosyal hizmetlerde belediyelerin yeri: Malatya büyükşehir belediyesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 663-674. doi: 10.29249/selcuksbmyd.633505
- Kesgin, B. (2014). Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Politikalar. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23(4), 1-15.
- Matthew B, M., Huberman, M. A. (2015). Qualitative data analysis. 2015 APHA Annual Meeting & Expo 2015, 561-595.
- Metin, B. (2017). Engellilere yönelik sosyal politikalarda yerel yönetimlerin rolü: Keçiören belediyesi örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 320-344. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuiibfd/issue/36470/417296> adresinden edinilmiştir.
- Özçaglar, A. (1997). *Türkiye'de Belediye Örgütü Yerleşmeler*. Ankara: Ekol Yayıncılık.
- Özgökçeler, S., Alper, Y. (2010), Özürlüler Kanunu'nun sosyal model açısından değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33-54. ISSN: 1309-2448
- Özgür, E. M., (1996). Yeni ilçe merkezlerimizin fonksiyonel bakımdan gösterdiği özellikler. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, s. 31-32.
- Özkaral, M., Yaşar, B. (2019). Büyükşehir belediyeleri ve sosyal hizmet: Kocaeli büyükşehir belediyesi üzerine bir inceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 1931-1948. doi: 10.15869/itobiad.565191
- Özkaral, M., Afşaoğlu, Ş., Yıldız Y. (2018). İl özel idarelerinde sosyal hizmet: Karabük il özel idaresi üzerine bir araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 56-70. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/41000/494889> adresinden edinilmiştir.
- Rädiker, S., Kuckartz, U. (2019). Analyse Qualitativer Daten mit MAXQDA: Text, Audio und Video.
- Tınar, Y. (2019). Yerel yönetimlerce yoksul, yaşlı ve engellilere sunulan sosyal destek hizmetleri'ne bir bakış: İstanbul Büyükşehir belediyesi örneği. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 3(1), 15-27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/scd/issue/46396/554593> adresinden edinilmiştir.
- Yıldırım , A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Geliştirilmiş 9. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yönten, A, Şimşek, Ç. (2016). Türkiye'de sosyal belediyecilik olgusunu anlamak: Samsun üzerine bir inceleme. *Strategic Public Management Journal (SPMJ)*, No: 3, 76-89. doi: 10.25069/spmj.290628
- 5378 Sayılı Kanun Özürlüler ve bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması hakkında kanun, Kabul Tarihi: 1.7.2005.

Kentsel Mekânda Kültürel Kimliğin Yeniden Üretimi: Ankara'daki Kültür Merkezleri Örneği¹

Reproduction of Cultural Identity in Urban Space: The Case of Cultural Centers in Ankara

Nurettin Özgen^a, Volkan İdris Sarı^{b*}

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI:

10.33688/aucbd.862332

Makale Geçmişi:

Geliş: 16.01.2021

Kabul: 02.02.2021

Anahtar Kelimeler:

Mekân

Kültür

Şehir

Kimlik

Ankara

Öz

Çalışmanın amacı yerel yönetimlerin kentsel alandaki kültürel üretimlere ilişkin pratiklerini, kültür merkezlerinin isimlendirilmesi ve buralarda yürütülen faaliyetler üzerinden analiz etmektir. İktidarlar kurumsal ve ideolojik çerçeveleri kullanarak insanların düşüncelerini ve yaşam tarzlarını etkilerler. Bu etkileme ulusal düzeyde yürütüldüğü gibi yerel ölçekte farklı ideolojiye sahip belediyeler tarafından da hayata geçirilebilmektedir. Hemen tüm siyasi partilere mensup belediyeler kendi ideolojik yaklaşımlarını çeşitli araçlar ile topluma kabul ettirerek kentsel mekânda kimlik inşa sürecini yürütmektedir. Belediyelere bağlı olarak hizmet veren kültür merkezleri de kentsel kimlik inşa sürecinin önemli araçlarındandır. Araştırmada, kültür merkezi yöneticileri ve kursiyerleriyle yapılan görüşmelerle elde edilen nitel veriler içerik analizi tekniği kullanılarak derinlikli bir şekilde analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda hem bu mekânlar için tercih eden isimler hem de burada yürütülen faaliyetlerin kentsel kimliğin üretimi ve yeniden üretiminde belediyeler tarafından etkin bir şekilde kullanıldığı anlaşılmıştır.

Article Info

Research Article

DOI:

10.33688/aucbd.862332

Article History:

Received: 16.01.2021

Accepted: 02.02.2021

Keywords:

Space

Culture

City

Identity

Ankara

Abstract

The aim of this study is to analyze the practices of local governments regarding cultural production in the urban area through naming cultural centers and the activities carried out in these centers. Powers influence people's thoughts and lifestyles using institutional and ideological frameworks. This influence can be carried out at the national level as well as by municipalities with different views at the local level. Municipalities belonging to almost all political parties carry out the identity building process in the urban space by imposing their ideology and approach to the society through various tools. Cultural centers serving under local governments have also been one of the important tools of the urban identity building process. Within the scope of the research, the qualitative data obtained through interviews with cultural center managers and visitors were analyzed in depth using the content analysis technique. As a result of the research, it was understood that both the names that preferred for these spaces and the activities carried out here were used effectively by local governments in the production and reproduction of urban identity.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Volkan İdris Sarı, volkan.i.sari@gmail.com

^a Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ankara/Türkiye, <http://orcid.org/0000-0001-9191-1579>.

^b Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara/Türkiye, <http://orcid.org/0000-0001-7032-8069>.

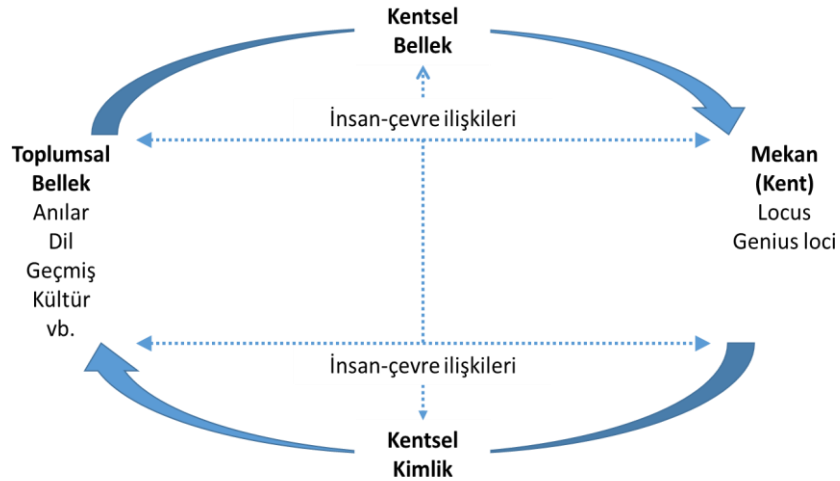
¹ Bu makale, Koç Üniversitesi VEKAM 2019 Araştırma Ödülü'ne hak kazanan, "Siyasal İdeolojiler Bağlamında Mekân İsimlendirmeleri: Ankara'daki Kültür Merkezleri Örneği" adlı araştırma projesine dayandırılarak hazırlanmış olup, söz konusu araştırmanın sonuçlarını ortaya koyan bir makale Ankara Araştırmaları Dergisi'nde Haziran 2021 sayısına yayınlanmak üzere kabul edilmiştir.

1. Giriş

Kültür merkezleri, kültürün yeniden üretildiği yaygın eğitim-öğretim kurumlarıdır ve aynı zamanda, iktidarlar tarafından özenle dizayn edilen ideolojik mekânlardır. Kültürel etkinliklerin ideolojik saiklerle vatandaşlara/katılımcılara aktarıldığı bu mekânlara hangi ismin verileceğinden, ne tür etkinliklerin yürütüleceğine kadar, tüm kararlar bahse konu kültür merkezinin bağlı olduğu belediye meclisinin oy çokluğu ile başlar ve ilgili siyasal hiyerarşiye göre şekillenir. Çoğunluğa sahip siyasal grup/parti, ideolojik bir misyonla kendi kültürel kodlarına uygun etkinlikleri hayata geçirir ve kültür merkezinin isimlendirilmesi de aynı bağlamda örülür. Bu pratiklerle iktidarın kentsel-kamusal alandaki görünürlüğü arttığı gibi, toplumsal hafızanın inşasında da daha çok yer almış olur.

İnsan belleği geçmiş deneyimlerini kaydederken mekâna ihtiyacı vardır ve olayları mekânsallaştırma eğilimindedir (Köşker, 2018: 89). Esasında aynı durum toplumsal bellek için de geçerlidir. Mekâna ilişkin deneyim ve yaşanmışlıklar toplumsal bellekte tutulur ve bunlar zamanla oluşan kimlikler vasıtasıyla mekânın yeniden üretiminde ortaya çıkar. Bu bağlamda, insanların hafızası olduğu gibi toplumların ve kentlerin de hafızası vardır. Bu hafızanın devamlılığını sağlayan gerek soyut gerekse somut birçok araç bulunmaktadır. Hafıza geçmişle ilgili olsa da esasında günümüzde gerçekleşen bir süreçtir (Mills, 2014: 47). Bu süreçte geçmişe ait unsurlar bazen bağlamı ile bazen bağlamından kopuk bir şekilde seçilerek günümüze taşınır.

Toplumsal bellek; zaman, mekân ve tarihsel koşullara bağlı olarak sürekli güncellenir (Şekil 1). Bu anlamda anılar, dil, geçmiş ve kültür, toplumların kolektif belleğini etkileyen unsurlardır. Kentsel mekânlar kendine has özellikleri ile bu unsurların yaşanmasını ve kendini yenilemesini sağlamaktadır. Böylelikle kentsel bellek, mekândaki değişimlere bağlı olarak sürekli değişim ve dönüşüm sağlamakta (Ünlü, 2017: 78) ve bu mekânda yaşayanları diğerlerinden ayıran kimlik unsurlarını ortaya çıkarmaktadır.

Şekil 1. Kentsel bellek-mekân ve kentsel kimlik ilişkisi
Kaynak: Ünlü, 2017: 78

Kültür ile mekân arasında yakın ve güçlü bir simbiyotik ilişki vardır. İnsan davranışları üzerinde belirleyici bir role sahip olan kültür, mekânı etkileyerek bir sosyal inşa sürecini başlatır. Köşker'in (2018: 87) ifadesiyle "kültür, insanın kendisi için mekânı uyarlaması ve mekâna uyarlanması

sonucunda biriktirdiği her şeydir”. Bir başka ifadeyle kültür, kimliğin en önemli kaynağıdır. Zaman içerisinde belirli bir mekâna karşı geliştirilen aidiyet ve sahiplenme duygusu karşılıklı olarak hem o mekâna hem de onu sahiplenen bireylere bir kimlik kazandırır. Dolayısıyla mekânın inşa süreci doğrudan kültürle ilişkilidir.

Bu anlamda, fiziki mekân sembolik anlamlardan arınmış boş bir mekân olmayıp, doğru bir şekilde okunabilmesi için kültürel gözlüklere ihtiyaç vardır (Öncü ve Weyland, 2016: 31). Kültür ise insanlar ve toplumlar tarafından kendine has bir şekilde biçimlenir ve bu kendine has nitelikler mekâna bireysel ve toplumsal kimliği yansıtır. Bu nedenle kentsel kimlik, kentsel faaliyetler ve işlevler ile fiziki çevrenin bütünlüğüne ilişkin bir unsurdur. Bu bağlam üzerinden, bir yerin kimliğinin oluşma süreci genel olarak tarihsel bir olgudur (Tekeli, 2009: 84). Böyle bakıldığında mekân çeşitli sembollerle belirli kimlik ve anlamlar kazanır. Ayrıca toplumda baskın olarak kullanılan söylemler de toplumsal yaşamı doğrudan ve dolaylı şekillerde etkilemektedir (Günay-Aktaş ve Yayla, 2018: 241). Dolayısıyla toplumsal bellek iktidarın güç mücadelelerini verdiği bir alandır ve resmî ideoloji ya da söylemler vasıtasıyla, hatırlatmak ya da unutturmak istediklerini tayin eder.

Buna bağlı olarak kentsel kimlik oldukça tartışmalı bir kavram olup, bu kavram dile geldiğinde/getirildiğinde bir toplumsal çatışma da söz konusu olmaktadır (Bauman, 2017: 95). Bunun nedeni toplumdaki tüm çeşitliliğe rağmen sadece bir ya da birkaç kimliğin öne çıkması ve bunun tüm toplum kesimlerini temsil edememesidir. Sonuçta kimlik tartışmaları belirli bir toplum kesimini birleştirdikçe, aynı zamanda diğerleri ile ayrıştırma görevi görür. Kimliğin birleştirici ve ayrıştırıcı işlevleri aynı anda ve eş zamanlı olarak yürür (Bauman, 2017: 97). Bu bağlamda kimlik kavramı iki temel sürecin etkileşimi ile ortaya çıkar: *birincisi* benzerliklerin tanımlanması ve ortaya konulması anlamında içsel pekiştirme, *ikincisi* ise ötekilerden farklılıklar üzerinden bir dışsal ayırt etmedir (Özgen, 2018:113). Dolayısıyla kimlik içermenin ve kapsayıcılığın olduğu kadar dışlamanın ve ayrımcılığın da bir aracıdır. Bu tanımlama birey, toplum ve kent üzerinden okunabilir. Farklılıkları aynı mekânda buluşturan kentler bünyesinde çok çeşitli çelişkiler taşır, bu çelişkiler mekânda yeniden üretilir ve ayrışma mekânlarını oluşturur (Aliagaoglu ve Uğur, 2016: 217).

Kent, somut ve somut olmayan birçok unsur üzerinden kendi kimliğini geliştirir (Madanipour, 2013: 52). Yer ve mekân isimlerini kapsayan kentsel toponimi de kentin somut olmayan kimlik unsurlarından birisidir (Baysan, 2019: 281). Yer ve mekân adları kente dair değişim ve dönüşüm süreçlerinin okunabildiği araçlardır. Zira toplumsallaşma sürecinde bireyler, çevresini sembolik olarak algılamayı ve benimsemeyi öğrenir. Bu süreç ona isim vermeyle sonuçlanır ve isimlendirmeye çevreyi, kimliğinin bir parçası haline dönüştürür (Mai, 2016: 112). Yer isimleri yalnızca coğrafyayla geçmişle birleştirmekle kalmaz, aynı zamanda gündelik olarak kullanılarak ve atıfta bulunularak kent ve toplum kimliğinin oluşmasında da rol oynar. Mekân isimleri görünüşte basit birer tercih gibi görünse de aslında kendine o ismi veren kültürlerin değerlerini, inançlarını, özelemlerini, acılarını, sevinçlerini, kısacası tüm yaşanmışlıklarını yansıtır (Gülbetkin, 2017: 32). Bugün tarih sayfalarından silinmiş toplumların bile koymuş olduğu isimler halen kullanılabilir. O nedenle yer isimleri birikimli bir şekilde tarihsel süreci de taşıma görevi üstlenir. Mekân isimleri bu anlamda toplumsal hafızayı canlı tutar ve yaptığı çağrışımlar ile hafızaları tazeler. Dolayısıyla, zaman içerisinde kullanılan isimler ve bunların sürekliliği toplumsal belleğin oluşmasına katkıda bulunur. Kentsel ölçekte ise kentin yaşadığı önemli kırılma

noktaları, güncel politikalar, kent belleğinde yer etmiş kişiler ya da olaylar ile kentsel kimliğin oluşmasında etkili olan öğeler, isimlendirmeler üzerinden okunabilir (Araz, 2015: 97). Kültür coğrafyasının diğer unsurları ile karşılaştırıldıklarında ise mekân isimlendirmeleri, günlük hayatta sürekli tekrar edilmeleri nedeniyle kentsel kültürün yeniden inşasına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Lynch (2010: 120), yerleşim alanlarını oluşturan fiziksel özellikleri tarif eden kentsel formun 10 temel niteliğinden bahsetmektedir. Bunlardan birisi de isimler ve anlamlardır. Lynch, isimlerin ve anlamların kimliği belirginleştirdiğini ve fiziksel yapı içerisinde gizli unsurları güçlü bir şekilde açığa çıkarabildiğini belirtmiştir. Çünkü kentin özgün bir kimlik edinebilmesi için kentlilerin onu bilmesi ve sahiplenmesi, ona aşına olması, ortaya çıkışı, değişimi ve dönüşümüne aktif olarak katılması gerekmektedir (Bilgin, 2011: 40).

Kültürün hem birleştirici hem de ayrıştırıcı özelliği (Tümertekin ve Özgüç, 2019: 163) yer isimleri için de geçerlidir. Mills (2014: 52) şehirleri “*hatırlama ve unutulmuşun gerçekleştiği alan ve bunu sağlayan araç*” olarak tanımlamaktadır. Yer adları ile mekân isimleri ise bu araçların en önemlileri arasındadır. İsimlendirme; kültürel kimliğin inşası, yaşatılması ya da isim değişiklikleri ile inşa edilmiş bir kimliğin sönümlendirilmesi de mümkün olmaktadır. Kentsel belleğin istenmeyen kısımlarının unutturulması, yerine başkalarının konması genellikle yer isimlendirmeleri üzerinden yapılmaktadır (Köşker, 2018: 92). Sokağa, caddeye veya meydana verilen isim ya da değiştirilen bir isim, bir anıyı unutturma ya da tarihin yeniden kurgulanmasına yardımcı olmaya hizmet etmektedir (Araz, 2015: 30). Bu iki eylem de iktidar tarafından kontrol edilebilmekte ve buna bağlı olarak yerin kimliği siyasal iktidarın söylemleri ile inşa edilmektedir (Köşker, 2018: 91). Diğer tüm hatırlama unsurları kaybolmuş, orada yaşayan insanlar yok olmuş olsa bile yer isimleri bir yerin tarihi ve geçmişi hakkında bize çok şey hatırlatır (Tümertekin ve Özgüç, 2019: 184). Dolayısıyla mekân isimleri kentsel kültürel kimliğin dün, bugün ve yarın için önemli unsurlardır.

Bu bakımdan mekân isimleri kültürlerin dışavurumudur ve söz konusu toplum için bir kültürel temsil işlevi görmektedir. İsimlendirme tercihleri ile kültürel bir tercih yapılmış olmakta ve o mekân, söz konusu kültür ile özdeşleştirilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir mekânın adlandırılması esasında onun kategorize edilmesidir. Bir kez isim verildikten sonra mekânın fiziki yapısı, mimarisi, içinde cereyan eden faaliyetler ile birlikte ismin kendisi de bir kültür üyesi olur, ayrı bir kimlik kazanır (Gülbetekin, 2017: 69). Bu nedenle mekânın adlandırılması her daim ideolojik üretimlere açıktır (Özgen, 2018:117). Bu ideolojik üretimler, aslında iktidarın kendi etki alanını konsolide eden ve hatta geliştirerek yeniden üretim stratejisine dayanan pratiklerdendir. Hiç şüphesiz bu yapısalcı üretim stratejisini, post-yapısalcı yaklaşım gibi farklı bakış açılarıyla analiz eden yaklaşımlar da mevcuttur. Bu bağlamda post-yapısalcılar, bireysel konuşmacıların ya da yazarların niyetleri, inançları veya algılarından öte, söylemsel yapı ve özellikleri, belirli bir yazımı ya da konuşmayı doğal ve güvenilir yapan söylem biçimlerini incelerler (Ar, 2020: 282). Temsili pratiklerde dışarıda bırakılan öteki dünyaların tasavvur edilebilmesi için hâkim söylemleri doğallaştırılmış hallerinin ötesinde görmeyi amaçlarlar. Dahası, çeşitli söylemsel yapıların hangi süreçlerle inşa edildiği, sabitlendiği ya da değiştirildiğiyle alakadar olurlar (Aydın-Düzgit, 2015: 156).

Post-yapısalcılık, dil ve anlamın farklı şekillerde tezahür ettiğini ileri sürer. Bu bağlamda, iktidar ve güç ilişkilerinin bilgiyi ve söylemi belirleyerek toplumsal hayatın tüm süreçlerine nasıl nüfuz ettiği değerlendirilir. Onlara göre anlamın merkeziliği yoktur. Dolayısıyla yapının metin ya da söylemlerde, doğrudan veya dolaylı şekilde inşa ettiği, farklı aygıtlar aracılığıyla ürettiği anlamların, bilişsel ya da duyuşsal formda ve tekdüze bir biçimde karşılık bulması olanaklı değildir. “*İnsan öznesinin bütüncül bir bilince sahip olmadığını ve temelde dil yoluyla yapılandığını savunan post-yapısalcılık, nedensellik, özdeşlik, ikicilik ve doğruluk gibi kavramları da sıkı bir eleştiri süzgecinden geçirir*” (Cevzici, 1999). Olgular için tekil anlamın söz konusu olmaması, bu anlamın zamana ve mekâna göre farklılaşması ve katı bir biçimde yüklenen anlamların gerçekliği tam olarak yansıtmaması bu tespitin temel gerekçesidir (Bilgili, 2017: 102). Dolayısıyla post-yapısal yaklaşıma göre herhangi bir söylem veya metnin anlamını tekleştiren bir gerçeklik veya sınırlayan, geleneksel, merkezi bir anlam yoktur. Çünkü anlam kavramı, sınırı ve formu tam olmayan ya da belirli form ve süreç içinde tanımlanamayan demektir. Anlamın kesin, mutlak, katı ve statik olduğuna karşı yaklaşımdan uzaktır (Parkes, 2012:1-2). Bir metni ya da söylemi yorumlayan kişiye göre değişen çok boyutlu anlamı ifade eder.

Bu çerçevede en çok kullanılan araçlardan birisi de tercih edilen isimlerin analiz edilmesidir. Yer isimlerinin yapı, anlam ve köken bakımından incelenmesi (Eren, 1966: 155) anlamına gelen toponimi, belirli bir yerdeki insanların ve onların kültürleri hakkında çok değerli bilgiler sunmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2019: 183). İsimlendirme çalışmaları genellikle dilbilimsel açıdan incelenme eğiliminde olup, bu alanda farklı bakış açıları eleştirel toponimi çalışmaları ile gündeme gelmiştir.

Eleştirel toponimi, isim verme tercihlerini dilbilimsel yaklaşımın ötesinde iktidar ilişkilerini yansıtan bir eylem olarak görmektedir (Özberk, 2018: 666). Eleştirel coğrafya, mekânsal toponimi toplumsal eşitsizliklerin, baskı araçlarının ve toplum mühendisliğinin bir parçası olarak görme eğilimindedir (Alderman ve Inwood, 2013). Turan ve Yalçın-Ercoşkun (2017: 59)’a göre eleştirel toponimi çalışmaları iki bakımdan ele alınabilir. *İlki* yer isimlerinin topluma neyi ifade ettiğinin ve hatırlattığının incelenmesidir. *İkincisi* ise anlam ve hatırlatma pratiğinin arka planda işleyen siyasi güç ve politik mücadelelerin araştırılmasıdır. Rose-Redwood vd. (2009: 458) ise eleştirel kentsel toponimi analizleri için kullanılabilecek üç farklı teorik çerçeve önermektedir: politik göstergebilim (*örn. ülkelerin kurucu babalarının isimlerinin sıklıkla kullanılması*), yönetimsellik çalışmaları (*numaratik sokak isimlendirmeleri*) ile sosyal adalet ve sembolik direnişin normatif teorileri (*Amerika’da siyahi direnişin sembol isimlerinin kullanılması* gibi).

Türkiye’de eleştirel toponimi çalışmaları sınırlı olmakla birlikte mevcut çalışmaların neredeyse tamamı sokak, cadde, bulvar ve meydan isimlerine yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte başta köyler olmak üzere değiştirilen yer adları (Şahin, 2010) ya da kentsel dönüşüm projeleri sonrası oluşan mekânlar (Çetin ve Şentürk, 2019) üzerine de çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmada literatürdeki bazı temel çalışmalardan farklı olarak yerel yönetimlerin hizmet alanı içerisinde yer alan kültür merkezlerinin isimlendirme tercihleri ile kültür merkezlerinde yürütülen faaliyetler arasındaki ilişkiler analiz edilmektedir. Zira mekân isimleri, yerel kimlik ve kültüre ait önemli ipuçları taşımaktadır. Dahası yerel yönetimlerin kültürel kimlik inşa süreçleri sadece isim tercihleri ile sınırlı değildir. İsim tercihleri bu sürecin başlangıç noktasını ve mihenk taşı oluşturmaktadır. Kültür

merkezlerinin kampüslerindeki diğer kullanımlar ve bu merkezlerde sergilenen etkinlikler, kültürel kimliğin yeniden inşası ve yaygınlaştırılması açısından önemli diğer pratiklerdendir (Özgen ve Sarı, 2021). Bu bağlamda, “kültür merkezlerinin isimlendirilmesi ve gerçekleştirilen etkinlikler aracılığıyla iktidarın kültürel yeniden üretiminin nasıl işlerlik kazandığına ilişkin veri ve gözlemlere dayalı analizlerin yapılması” çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç çerçevesinde, araştırma soruları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Kültür merkezlerinin işlevselliği nedir ve kamusal bir mekân olarak ne tür yönelimlere alan açmaktadır?
- Siyasal ideoloji(ler)in yeniden üretilmesinde, kültür merkezlerinin isimlendirilmesi ve bu merkezlerde yürütülen etkinliklere ne tür roller atfedilmektedir?

2. Yöntem ve Materyal

Bu çalışmada Creswell (2003) tarafından üçüncü yaklaşım olarak ele alınan karma (mix) araştırma yöntemi kullanılmıştır. Karma yöntem, bir yandan nitel ve nicel araştırma yöntemleri arasında ilişki kurulmasına katkı sağlarken (Onwuegbuzie ve Leech, 2004), diğer yandan araştırma sonuçlarının genellenebilmesi için de kullanılmaktadır (Johnson ve Onwuegbuzie, 2004). Söz konusu yöntemin; *Üçleme*, *Açıklayıcı* ve *Keşfedici* olmak üzere üç farklı uygulaması bulunurken bu çalışmada *Keşfedici* sıralı karma yöntemden yararlanılmıştır. Bunun anlamı; araştırmacılar önce nitel verileri keşfetmekle başladıkları çalışmada daha sonra elde ettikleri bulguları nicel araştırma boyutu ile kullanmıştır (Creswell, 2014). Diğer bir ifadeyle nicel veri ile nitel veriler çoğaltılmıştır (Creswell, 2003). Karma (mix) araştırma modeli birçok açıdan aydınlatıcı sonuçlar ve bağıntısal niteliklerin elde edilmesinde faydalı sonuçlar vermektedir. Bu bağlamda nicel araştırma yöntemleri bazen “*ne*” sorusunu cevaplayabilir ancak “*neden*” sorusuna ses veremez. Bu nedenle nitel yöntemler “belirli bir anlayışı ortaya çıkarmak ve keşfetmek için farklı görme yöntemleri” kullanır (Munhall, 2007: xv). Böylelikle alan araştırmasında, tümevarımsal bir yaklaşımla temin edilen veriler, daha sonra belirlenen amaç doğrultusunda analize tabi tutulmuş ve her iki veri seti arasındaki bağıntının istatistiksel olarak anlamlılık düzeyi test edilerek, ilgili verilerin anlaşılabilirliği pekiştirilmiştir. Bu bağlamda, araştırma dört aşamada tamamlanmıştır:

1. *aşamada* Ankara'nın merkez ilçelerinde (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pirsaklar, Sincan ve Yenimahalle) yer alan tüm kültür merkezleri çalışmanın evreni olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda Ankara kent merkezindeki 68 kültür merkezinin bağlı oldukları belediye başkanlıklarının internet adresleri, il tanıtım kitapçıkları (Ankara Kalkınma Ajansı, 2017; Ankara Valiliği, 2013) ile “Google Harita” ve “Google Gezegen” uygulamaları kullanılarak tespit edilmiştir. Bu tespitler Microsoft Excel ortamında kaydedilerek bir ön değerlendirme yapılmıştır.

2. *aşamada* kültür merkezi idarecilerinin ve bu merkezlerden yararlanan kursiyerlerin öznel değerlendirmelerini almak için yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Bu uygulamayla amaç; katılımcıların bir temaya ilişkin fikir, tutum ve düşüncelerini anlamak ve insanların deneyimledikleri yaşamsal formları ve pratikleri nasıl yorumladıklarını ele almaktır (Özgen, 2016: 158). Bu çalışmaya ilişkin saha çalışması; Ekim-Aralık 2019 tarihleri arasında yapılmıştır. Tasarlanan çalışma planı gereği; Ankara ilinin 9 merkez ilçesindeki belediye başkanlıklarına resmi yazı ile başvuruda bulunulmuş ve

yedi ilçe belediyesinden (Gölbaşı ve Sincan ilçe belediyeleri hariç) araştırma izni alınabilmiştir. Bu nedenle saha araştırması, Gölbaşı ve Sincan dışında kalan toplam yedi merkez ilçedeki seçilen faal kültür merkezleri temel alınarak yürütülmüştür. Araştırmaya katkı sunan katılımcıların ilçelere göre dağılımı Çizelge 1’de verilmiştir:

Çizelge 1. Katılımcıların (kursiyer ve yöneticilerin) ilçelere göre dağılımı

İlçe	Kursiyer/ katılımcı	Yönetici katılımcı	Toplam katılımcı	Yüzde
Altındağ	10	2	12	15%
Çankaya	11	3	14	17%
Etimesgut	9	1	10	12%
Keçiören	12	3	15	18%
Mamak	12	2	14	17%
Pursaklar	5	2	7	9%
Yenimahalle	8	2	10	12%
Toplam	67	15	82	100%

Yenimahalle ve Pursaklar ilçesinden birer, geriye kalan diğer beş ilçeden ise ikişer olmak üzere toplam 12 kültür merkezinde görev yapan 15 yönetici ve bu merkezleri ziyaret eden 67 katılımcı olmak üzere toplam 82 katılımcı araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmaya ilişkin verilerin toplanması için her bir katılımcı için ayrı bir görüşme (cevap formu) kullanılmış ve tüm formlar sırasıyla numaralandırılmıştır. Kültür merkezleri belirli gün ve saatte ziyaret edilerek, katılımcılarla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların görüşme formlarında belirtilen sorulara verdikleri cevaplar dikkatle okunmuş ve araştırma konusuyla ilgili olduğu belirlenen kavram ve tanımlamaların altı çizilerek, ayrı bir dosyaya aktarılmış ve kayıt altına alınmıştır. Ayrıca metin içinde görüşlerine yer verilen iki katılımcı grupla ilgili belirli kısaltmalar yapılmış, kaç numaralı yönetici (Y) veya kültür merkezindeki hizmetlerden yararlanan kursiyer/katılımcı (K) anlamına gelen kısaltmaların (Y1. Y2. Y3 veya K1. K2. K3 vs) yanı sıra, katılımcıların cinsiyetlerini belirten (Erkek/E, Kadın/K) kodlamalar, yaş ve meslekleri de kullanılmıştır. Örneğin “Y5 (K10), Mamak, K, 35, Ev hanımı” şeklinde metin içinde verilen bir referansın açılımı şöyledir: “5 nolu Yönetici (10 nolu Katılımcı), Kadın, 35 yaşında, Mamak ilçesi, Ev hanımı”. Ayrıca, kültür merkezlerine yapılan ziyaretlerde yerinde gözlemler yapılmış, destekleyici materyaller toplanmış, fotoğraflar ve basılı materyallerle de çalışmaya katkı sağlanmıştır. Böylelikle kültür merkezlerinin mekânsal niteliği, sergilenen kültürel ortam ve gerçekleştirilen hizmetler üzerinden mevcut siyasal ideolojilerin ilişkiselliği irdelenmiştir.

3. aşamada içerik analizi tekniği kullanılmış ve alan çalışması sırasında elde edilen nitel veriler, derinlikli bir şekilde çözümlenmiştir. Nitel araştırmalarda çokça yararlanılan içerik analizi tekniği, ele alınan konuya ait derinlemesine ve örüntüsel bir çıkarsamadır (Özgen, 2020: 39). Patton (2014) içerik analizini, geniş kapsamlı nitel verilerin içerisindeki tutarlılıkları ve ilişkileri tespit ederek ona anlam kazandıracak seviyeye indirgenmesi ve anlamlandırılması olarak tanımlamaktadır. İçerik analizinde; katılımcıların görüşleri, gözlemleri veya herhangi bir dokümanın içeriğine ilişkin analizlerde tespit edilen kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişki, anlamlı ve tutarlı bir şekilde açıklanır ve tanımlanır (Özgen, 2016:184). İçerik; sözcük, anlam, düşünce ve iletiden oluşabileceği gibi aynı zamanda her türlü resim, sembol ve temayı da içerebilir. Bu bağlamda iletişim ortamı işlevi gören her türlü görsel ya da sözlü öge metin olarak ele alınmaktadır (Neuman, 2014: 466). İçerik analiziyle ele alınan metinler belirli kavram ve temalar bazında gruplanır ve okuyucular tarafından anlaşılabilir şekilde sunulur (Yıldırım

ve Şimşek, 2008). Başka bir anlatımla, bu teknik metin içerisindeki mesajlar; gönderen, mesajın kendisi ve alıcısı hakkındaki yorumların bir dizi işlem sonucunda ortaya konulmasıdır (Weber, 1989: 5). Bu bağlamda, nicel araştırmalardan farklı olarak, nitel araştırmaların amacı, nesnel bir yaklaşım ve genelleyici gerçeklikler oluşturmak değil, araştırmalardan elde edilen sonuçları anlamak ve bunları yorumlamaktır (Bal, 2016; Baş ve Akturan, 2017). Sonuç olarak, alan çalışmasıyla toplanan bulguların düzenlenerek ve yorumlanarak okuyucuya aktarılabilmesi için araştırma verilerinin çözümlenmesinde betimsel durum ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır (Cope, 2005: 224; Özgen, 2016:186-188). Çalışmadaki içerik analizi *altı* adımda yürütülmüştür:

İlk adımda her bir katılımcının formunda yer alan ve yararlanılmasına karar verilen ifadeler işaretlenmiştir. *İkinci* adımda; işaretlenen 810'u farklı olmak üzere toplam 1.066 ifade/ kavram alfabetik olarak listelenmiştir. *Üçüncü* adımda; metin içinde kullanıldığı içerik bakımından, benzerlik ve farklılıklarına göre ayrı tematik kategoriler/ boyutlar altında toplanmış ve birbirine eş ya da yakın anlamlı 193 kavram belirlenmiştir (Şekil 2 Kavram ağı). *Dördüncü* adımda elde edilen tüm kavramsal ifadeler ana kategoriler altında gruplandırılmış ve bu ifadelerin frekans ve yüzdelik oranları tablolar halinde oluşturulmuştur. *Beşinci* adımda; anket formlarındaki kullanılma bağlamı ile ilişkili olarak kavramlar 38 alt kategori ve 9 ana kategoriye ayrılmıştır. *Altıncı* adımda ise katılımcı özellikleri ve diğer kategorik bilgiler itibarıyla kategori ve alt kategorilerdeki kavramların tekrar etme sıklıkları bulunarak analiz edilmiştir.

4. aşamada ise içerik analizi yapılmış ve elde edilen 9 temel kategori ile katılımcıların sosyo-demografik özellikleri arasında anlamlı bir bağlantı olup olmadığını test etmek amacıyla Ki-kare bağımsızlık testi kullanılmış ve istatistiksel anlamlılık seviyesi $P < 0,0001$ olarak kabul edilmiştir. Buna göre demografik değişkenler ile belirlenen kategoriler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Ki-kare bağımsızlık testi iki farklı nitel değişken arasında bir ilişkinin olup olmadığını anlamak için kullanılmaktadır (Bakan ve Büyükbeşe, 2004; Bircan vd., 2003; Güngör ve Bulut, 2008). Bu çalışmada da araştırma verilerinin analizinde, karma yöntem kullanılmış ve istatistiksel veriye dayalı sonuçlarla katılımcıların görüşlerine ilişkin sonuçlar karşılaştırılarak, çözümlenmiş ve konunun anlaşılabilirliği pekiştirilmiştir. Ayrıca, araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla nitel araştırma deseni ve analiz teknikleri alanında uzman iki bilim insanına, kullanılan veriler, elde edilen sonuçlar ve geliştirilen yorumlar arasında kurulan ilişkilere dönük tutarlılık kontrolü yaptırılarak, araştırmanın yöntemsel işlevselliği ve uygulama süreçlerine ilişkin teyitler alınmıştır.

Bununla birlikte araştırma, bazı kısıtlılıklar ve sınırlılıklar dâhilinde yürütülmüştür. İlçe belediyelerine bağlı kültür merkezleriyle sınırlı olan araştırma, örnekleme alınan 82 katılımcıyla sınırlıdır. Katılımcıların yapılandırılmış görüşme formlarına verdikleri cevaplar, onların gerçek durumlarını yansıttığı varsayılmaktadır. Kültür merkezlerini ziyaret eden katılımcılara uygulanan yapılandırılmış görüşme formlarının gerçekleştirilme zamanı ve genel kullanıcı profilinin kompozisyonu nedeniyle kadınlara ve erkeklere aynı oranda anket uygulanamamıştır. Araştırmada, kültür merkezlerine etki eden siyasal ideolojinin, görevdeki belediye başkanını ve/veya bağlı olduğu siyasal partinin görüşü olduğu varsayılmıştır. Bununla birlikte belediyelerde kamusal mekânlara isim verme yetkisi belediye meclisine aittir ve sadece başkanın kararı ile isimler değişmemektedir. Diğer

yandan belediye meclislerinin verdiği kararlar bazı durumlarda valilik ve kaymakamlıklarca uygun görülmeyle reddedilebilmektedir.

3. Bulgular

Çalışma kapsamında hem kültür merkezi yöneticilerine hem de bu merkezlerden yararlanan kursiyerlere yöneltilen ve yapılandırılmış görüşme formlarıyla temin edilen katılımcı cevapları, içerik analiziyle incelenmiş, elde edilen kavramlar anlamsal bütünlük oluşturacak şekilde kategorilendirilmiş ve ilçeler itibarıyla ne tür anlamlı farklılıklar oluşturduğu sorgulanmıştır. Analizlerde, ilçelerdeki politik yapılanma ve kültür merkezlerinin ismi ile yürütülen faaliyetler arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

3.1. Kültür Merkezlerinin Yöneticilerine İlişkin Bulgular

Yönetici anketlerinde toplam 17 soru bulunmaktadır. Bunlardan 4'ü kültür merkezinin ismine, 2'si katılımcı anketlerine yönelik izinlere, 3'ü merkezin tanıtım araçlarına ve 8'i de kültür merkezinin özelliklerine dair açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Kültür merkezindeki faaliyetlere ilişkin görüş ve öneriler içerik analizi ile değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Yönetici anketlerindeki kültür merkezi isimlerine ilişkin bilgilerin değerlendirilmesi

Kültür Merkezi Adı	İlçe adı	Anket sayısı	İsim değişikliği	Özel salon isimleri
Gültepe Kadınlar Eğitim ve Kültür Merkezi	Altındağ	1	Yok	Yok
Hüseyin Gazi Kültür Merkezi	Altındağ	1	Var ⁽¹⁾	Yok
Çağdaş Sanatlar Merkezi	Çankaya	2	Teklif edildi	Var ⁽²⁾
Zülfü Livaneli Kültür Merkezi	Çankaya	1	Yok	Var ⁽³⁾
Korkut Ata Kültür ve Kongre Merkezi	Etimesgut	1	Yok	Var ⁽⁴⁾
Yunus Emre Kültür ve Spor Merkezi	Etimesgut	1	Yok	Yok
Mevlana Kültür ve Spor Merkezi	Keçiören	2	Yok	Yok (numaratik)
Yunus Emre Kültür Merkezi	Keçiören	1	Yok	Yok (numaratik)
Necip Fazıl Kültür Merkezi	Mamak	1	Yok	Yok
Necmettin Erbakan Kongre Merkezi	Mamak	1	Yok	Yok
Saray Hanımevi Kültür Merkezi	Pursaklar	2	Var ⁽⁵⁾	Yok (alfabetik)
Nazım Hikmet Kültür Merkezi	Yenimahalle	2	Yok	Var ⁽⁶⁾

Notlar: (1) 1994 yılında yerel seçimlerden sonra Uğur Mumcu Kültür Merkezi ismi değiştirilmiştir, (2) Yaşar Kemal, Gülten Akın, Abidin Dino, Füreya Koral, Osman Hamdi Bey, Eren Eyüboğlu, Andrey Gennadiyevič, (3) Seranad, Mutluluk, vb. (Zülfü Livaneli'nin kitapları), (4) Ömer Seyfettin, Neşet Ertaş, (5) 2017'de Gülbahar Hatun Kültür Merkezi ismi değiştirilmiştir (6) Yıldız Kenter, Hikmet Çetinkaya.

Yönetici anketlerine verilen cevaplarda; iki kültür merkezinde isim değişikliği yapıldığı, birinde ise isim değişikliği önerisinin reddedildiği belirlenmiştir. 1994 yılı yerel seçimleri ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti'den (SHP) Refah Partisi'ne (RP) geçen Altındağ Belediyesi, meclis kararı ile seçimin hemen ardından *Uğur Mumcu Kültür Merkezi*'nin ismini *Hüseyin Gazi Kültür Merkezi* olarak değiştirmiş ve bu değişiklik nedeniyle ilçede protesto yürüyüşü gerçekleşmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1994:1). *Pursaklar Gülbahar Hatun Kültür Merkezi* ismi ise *Saray Hanımevi Kültür Merkezi* olarak değiştirilmiştir. Diğer yandan, *Çankaya Çağdaş Sanatlar Merkezine*, bu merkezdeki bir serginin açılışında konuşma yaptığı sırada öldürülen Rus Büyükelçi Andrey Karlov isminin verilmesi önerilmiş, ancak bu öneri reddedilmiştir. Bunun yerine ismin, mevcut salonlardan birine verilmesi uygun görülmüştür. Genel olarak, kültür merkezlerindeki salon isimlendirmeleri incelendiğinde, 7 kültür merkezinde salonlar için özel bir isimlendirme kullanılmadığı, 4'ünde ise sanatçı ya da sanat eserlerine ilişkin isimlerin tercih edildiği belirlenmiştir.

Yönetici anketlerinde ayrıca kültür merkezinin ismi ile kültür merkezinde yürütülen faaliyetler arasındaki bağıntılar irdelenmiştir (Çizelge 3). Görüşmelerde katılımcıların verdikleri yanıtlar, ilçelerdeki belediye başkanlıklarını kazanan siyasi partiler ile birlikte değerlendirildiğinde, kültür merkezlerinin ismi ve burada yürütülen faaliyetlerin yerel yönetimlerin siyasal tercihleri ile şekillendiği görülebilmektedir. Bunun en açık örneklerinden biri, saha çalışması sırasında yapılan görüşmelerde, Etimesgut İlçesindeki *Korkut Ata Kültür Merkezi* isminin bizzat belediye başkanının bağlı bulunduğu siyasi partinin (Milliyetçi Hareket Partisinin) genel başkanı tarafından verilmiş olduğunun dile getirilmesidir. Anket sorularına verilen cevaplar neticesinde oluşturulan kavramsal bağıntılar ve ortaya çıkan temsili temalar, yerel yönetimlerin siyasi parti bağlantıları ile örtüşmektedir. Ayrıca kültür merkezlerinin içinde kullanılan görsel semboller, alt salon isimlendirmeleri ve sanat eserleri de bu siyasal temsilleri güçlendirecek şekilde seçildiğini göstermektedir.

Çizelge 3. Kültür merkezi isimleri ile bu merkezlerde yürütülen faaliyetler arasındaki ilişki

Kültür Merkezinin İsmi	İlçe	Kavram ve Kişisel bağntı	Temsili tema ve kavramlar
Gültepe Kadınlar Eğitim ve Kültür Merkezi	Altındağ	Bedirhan Gökçe, Serdar Tuncer, dini etkinlikler, tasavvuf kursları, ney eğitimi	Mütedeyyin, Muhafazakâr
Hüseyin Gazi Kültür Merkezi	Altındağ	Hüseyin Gazi, Kutlu doğum haftası, Mekke'nin fethi, Kur'an-ı Kerim tilaveti	Milliyetçi, Muhafazakâr
Çağdaş Sanatlar Merkezi	Çankaya	Topluma katkı, toplumu aydınlatan, çağdaş sanatlar, "cumhuriyetin temeli kültürdür"	Sosyal Demokrat
Zülfü Livaneli Kültür Merkezi	Çankaya	Toplumsal hizmet, toplumsal gelişim ve aydınlanma	Sosyal Demokrat
Korkut Ata Kültür ve Kongre Merkezi	Etimesgut	Türk büyüğü, Türk kültürünün yaşatılması, kamu hizmetinin yerine getirilmesi	Milliyetçi
Yunus Emre Kültür ve Spor Merkezi	Etimesgut	Türk kültürü, Türk düşünürleri, Türk beyleri, Türk dünyasıyla kültürel bağlar	Milliyetçi
Mevlana Kültür ve Spor Merkezi	Keçiören	Mevlana, Yunus Emre, Abdurrahim Karakoç, Estergon Kalesi, Osmanlı	Milliyetçi, Muhafazakâr
Yunus Emre Kültür Merkezi	Keçiören	Kuran-ı Kerim eğitimi, Cemevi, Atatürkçü Düşünce Derneği, Çokkültürlülük, farklılıkların temsil edilmesi	Çokkültürlülük
Necip Fazıl Kültür Merkezi	Mamak	Necip Fazıl heykeli	Mütedeyyin, Muhafazakâr
Necmettin Erbakan Kongre Merkezi	Mamak	Erbakan Hoca, Ömer Döngeloğlu, Nihat Hatipoğlu	Mütedeyyin
Saray Hanımevi Kültür Merkezi	Pursaklar	Selçuklu kaynaklı adlar, mimaride Selçuklu çizgileri, Ramazan etkinlikleri, Aşure ve Zafer bayramı etkinlikleri, siyasi parti aday tanıtım toplantıları	Milliyetçi, Muhafazakâr
Nazım Hikmet Kültür Merkezi	Yenimahalle	Nazım Hikmet Ran programları, Şiir programları, farklı siyasal eğilime sahip programlar	Sosyal Demokrat

Bu analize göre; Altındağ, Mamak ve Pursaklar ilçelerinde başta mütedeyyin-muhafazakâr isimler ve buna bağlı faaliyetlere öncelik verildiği belirlenmiştir. Etimesgut İlçesinde milliyetçi isimler ve buna ilişkin faaliyetler öne çıkmaktadır. Diğer yandan, Çankaya ve Yenimahalle ilçelerinde ise daha açık ve toplumsal gelişmelere yönelik hizmetler özellikle sosyal, kültürel ve psiko-sosyal eksenli yönelimler şeklinde dikkat çekmektedir. Ayrıca daha seküler ve sosyal demokrat olarak tanımlanabilecek isim ve faaliyetler ağırlıklı şekilde ifade edilmiştir.

Bu genellemenin dışına çıkan tek ilçe Keçiören'dir. Her ne kadar bu ilçedeki kültür merkezi isimlendirmelerinin tamamı siyasal temsillerle birebir örtüşüyor olsa da kültür merkezi yöneticileri özellikle belediye başkanının kişisel yönlendirmesi ile kültür merkezlerindeki faaliyetlerde çokkültürlülüğün sağlandığı ve toplumun tüm kesimlerinin temsil edilmesi için çaba gösterildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla merkezi otoriteden ziyade daha yerel ve farklılıkları birleştiren çokkültürcü bir siyasal hizmet temsilinin hayata geçirildiği söylenebilir. Ayrıca, yöneticilerin tamamı kültür merkezlerindeki faaliyetlerin yeterli ve halkın dikkate alınarak düzenlendiğini belirtmiştir.

“(Kültür merkezi) vatandaş için bulunmaz bir nimet” (Y1, Altındağ, Gültepe Kadınlar Eğitim ve Kültür Merkezi).

“Vatandaşın çok fazla beklentisi yok, memnunar. Programları belediye yapıyor, bizim programlara etki etme şansımız yok. Ama mesela siyasi içerikli, terör övücü etkinlikler düzenlenmek isterse izin vermeyiz” (Y5, Etimesgut, Korkut Ata Kültür ve Kongre Merkezi).

“Şu anda bence kullanım amacı yerinde ve talepleri karşıladığını düşünüyorum. Çünkü koşullarımızın verdiğimiz hizmete uygun olduğunu düşünüyorum” (Y16, Keçiören, Yunus Emre Kültür Merkezi).

Kültür merkezi yöneticileri ile yapılan görüşmelerde, katılımcı sayısının kısıtlılığı nedeniyle analizler sadece ana kategoriler üzerinden yapılmıştır (Çizelge 4). Bu bağlamda, kültür merkezleri yöneticilerinin düşünsel yönelimleri *sanatsal gelişim* (%24), *sosyo-kültürel gelişim* (%20) ve *sosyo-ekonomik gelişme* (%19) kategorilerinde yüksek bir orana sahipken, *bireysel gelişim* (%1), *psiko-sosyal gelişim* (%4) ve *sağlıklı yaşam* (%4) kategorilerinde ise daha düşük orandadır.

Çizelge 4. Kültür merkezi yöneticilerinin kültür merkezlerine ilişkin kullandıkları kavramların frekans analizi (%)

Kategori/İlçe	Altındağ	Çankaya	Etimesgut	Keçiören	Mamak	Pursaklar	Yenimahalle	Toplam
Aile gelişimi	17,90	2,90	16,70	9,70	4,80	15,00	8,70	9,42
Bireysel gelişim	7,10	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,05
Eğitim ve bilgilendirme	10,70	5,70	8,30	16,10	11,90	15,00	8,70	10,99
Psiko-sosyal gelişme	3,60	0,00	16,70	0,00	9,50	5,00	0,00	4,19
Sağlıklı yaşam	10,70	0,00	0,00	9,70	0,00	10,00	0,00	4,19
Sanatsal gelişme	10,70	57,10	33,30	12,90	11,90	0,00	43,50	24,08
Sosyo-ekonomik gelişme	21,40	5,70	8,30	9,70	35,70	45,00	4,30	19,00
Sosyo-kültürel gelişme	10,70	20,00	16,70	38,70	16,70	5,00	26,10	20,00
Sosyo-politik	7,10	8,60	0,00	3,20	9,50	5,00	8,70	7,00

İlçeler bazında verilerin genel dağılımı incelendiğinde; *aile gelişimi*, *bireysel gelişim* ve *sağlıklı yaşam* kategorilerinde Altındağ ilçesindeki yöneticilerin kullandıkları kavramların yüksek frekans oranına sahip oldukları dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle bu kategorilere ilişkin frekansların yüksek olması, ilgili yöneticilerin düşünsel yönelimlerini de kısmen görünür kılmaktadır.

“Farklı kültürleri gösterip hissettirebilecek alanların yapılması ve insanlara sunulması gerekir. Çünkü kültür ve sanat denilince akla kültürel faaliyetler, görseli olabilecek yörelere ait yerleşme şekilleri vb. kültürlere ait farklı yaşam biçimleri gelmektedir. Lakin genel duruma göre; kültür merkezlerinin genelde vatandaşlara sunulan kurslarla sınırlı olduğu görülmektedir” (Y14, Keçiören, Mevlana Kültür ve Spor Merkezi).

Aynı şekilde *sanatsal gelişme* kategorisinde Çankaya, *psiko-sosyal gelişme* kategorisinde Etimesgut, *eğitim ve bilgilendirme* ile *sosyo-kültürel gelişme* kategorilerinde Keçiören, *sosyo-ekonomik gelişme* ve *sosyo-politik* kategorilerinde ise Mamak ilçesindeki kültür merkezi yöneticilerin kullandıkları kavramların en yüksek frekans oranına sahip oldukları belirlenmiştir.

3.2. Kültür Merkezinden Yararlanan Kursiyerlerin/Katılımcıların Görüşlerine İlişkin Bulgular

Her ne kadar siyasal isim tercihleri ve kültür merkezi yöneticilerinin yaklaşımları belirli bir yönelim gösterse de, bu merkezlerdeki etkinliklerden yararlanan katılımcıların kültür merkezlerindeki hangi faaliyetlerden yararlandığı, ne tür etkinlikler önerdiği ve bu tercihlerin ne derece etkili olduğunun anlaşılması açısından önemlidir. Bu çerçevede kültür merkezinden yararlanan katılımcılarla (n:67) yapılan görüşmeler içerik analiziyle çözümlenerek Çizelge 5'te belirtilmiştir.

Buna göre katılımcıların çeşitli gerekçelerle yararlandıkları veya eğitim aldıkları kültür merkezleriyle ilgili düşüncelerini özetleyen kavramsal ifadeler, 9 kategori ve 38 alt kategoriden oluşmaktadır. Bu analizler, aynı zamanda kültür merkezlerine yönelik düşüncelerin kavramsal özetini temsil etmektedir. Katılımcıların kültür merkezlerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, toplam oranlar bazında en yüksek oran %21,6 ile *sanatsal gelişim*, ikinci sırada *sosyo-kültürel gelişme* (%15) ve üçüncü sırada ise *sosyo-ekonomik gelişme* (%13) olarak sıralanmaktadır. Buna karşın en az frekans oranına sahip temel kategoriler ise sırasıyla; *sağlıklı yaşam* (%5,3), *bireysel gelişme* (%7,4) ve *aile gelişimi* (%7,7) kategorileridir. Diğer bir ifadeyle, katılımcıların önceliği *sanatsal gelişim*, en az yönelim gösterdikleri alan ise *sağlıklı yaşama* ilişkin yaygın eğitim ve öğretim uygulamaları olduğu belirlenmiştir.

Alt kategoriler bazında, en yüksek kavramsal ifade sayısına sahip ilk beş kategori sırasıyla; *sahne sanatları* (%7,7), *meslek edinme* (%6,2), *müzik ve dans* (%5,7), *kültürel gelişim* (%5,5) ve *çocuk* (%4,8) şeklinde sıralanmaktadır. Buna karşın en düşük frekans oranına sahip kavramsal ifadeler ise, sırasıyla; *el sanatları* (%0,4), *yenilik/yaratıcılık* (%0,5), *farkındalık* (%0,6), *aidiyet ve kimlik* (%0,8) ve *kadın* (%0,9) olarak belirlenmiştir (Çizelge 5).

İlçeler itibariyle kursiyerlerin görüşleri değerlendirildiğinde, *aile gelişimi* kategorisinde en yüksek frekans oranına sahip kavramlar sırasıyla Altındağ (%16,4), Pursaklar (%10,8) ve Etimesgut (%10,3) ilçesindeki katılımcılar tarafından ifade edildiği belirlenmiştir.

“Kültür merkezini ziyaret etmeye başladıktan sonra insanlarla ve ailemle olan etkileşimim gayet olumlu yönde gelişti ve iyi bir hal aldı” (K9, Altındağ, K, 50, Temizlik personeli).

“Buraya çocuk gelişimi kursuna geliyorum. Kültür merkezinde aile ve çocuk eğitimi, özellikle de evde çocuk bakımı ile ilgili faaliyetler olursa daha iyi olur” (K38, Pursaklar, K, 20, Öğrenci)

“Çocuğumun ders kursu için geliyorum. Çocuklara ders ve müzik kursları verilmesini öneriyorum. Müzik aleti öğrenmek çok güzel bir şey.” (K62, Etimesgut, E, 42, Jandarma personeli)

Altındağ ilçesindeki katılımcılar *aile gelişimi* kategorisi altındaki *aile ve çocuk* alt kategorilerinde de ilk sırada yer almakta, *Genç* alt kategorisinde ise Pursaklar ilçesi ilk sırada yer almaktadır. Çankaya (%0,7) ve Yenimahalle (%3,8) ilçeleri ise bu kategorinin en düşük frekans oranına sahip ilçeleri olarak görülmektedir. *Bireysel gelişme* kategorisinde, Etimesgut ve Pursaklar hariç, ilçelerin kavram kullanma sıklığı birbirine yakındır. Keçiören ilçesi hem *bireysel gelişme* (%10,8) kategorisinde hem de *bilişsel gelişme* (%7,4) ve *disiplinli yaşam* (%2,7) alt kategorilerinde en yüksek frekans oranına sahip kavramların ifade edildiği ilçe olarak tespit edilmiştir. En düşük frekans oranı ise Pursaklar (%2,7) ilçesine aittir. Yenimahalle ilçesinde *konfor*, Çankaya ilçesinde ise *yenilik/yaratıcılık* alt kategorileri daha yüksek frekansa sahip kavramlar olarak öne çıkmaktadır. *Eğitim ve bilgilenme* kategorisinde Pursaklar ve Keçiören ilçelerindeki katılımcılar daha yüksek frekans oranına (%14,9 ve %12,2) sahip kavramlar kullandıkları, buna karşın Mamak ilçesindeki merkezleri ziyaret eden katılımcıların kullandıkları kavramlar ise en düşük frekans oranına (%4,8) sahip oldukları belirlenmiştir. *Eğitim etkinliği ve öğrenme* alt kategorilerinde de daha yüksek frekans oranlarına sahip ilçeler; Keçiören ve Pursaklar olduğu görülmektedir.

Psiko-sosyal gelişme kategorisine ilişkin ifade edilen kavramların en yüksek frekans oranı (%16,2) Pursaklar, en düşük frekans oranına sahip ilçe ise Çankaya (%3,3) olarak belirlenmiştir.

Arkadaşlık alt kategorisinde Keçiören, *farkındalık* alt kategorisinde Pursaklar, *iletişim* ve *iyi olma* hali alt kategorilerinde Altındağ ve *sosyal gelişme* alt kategorisinde ise Etimesgut en yüksek frekans oranına sahip ilçeler olmuştur. *Sağlıklı yaşam* kategorisinin (%10,4) yanı sıra, *sağlık ve beslenme* (%7,1) alt kategorisinde Altındağ ilçesi öne çıkmaktadır. *Spor* alt kategorisinde ise Keçiören ilçesi en yüksek frekans oranına sahip kavramsal ifadelerin kullanıldığı ilçe olmuştur. Çankaya (%2) ve Yenimahalle (%1,9) ise bu kategoride en düşük frekans oranına sahip ilçeler olarak görülmektedir.

Çizelge 5. Kursiyerlerin/katılımcıların kültür merkezine ilişkin görüşlerinin frekans analizi

Kategori	Alt kategori	Altındağ	Çankaya	Etimesgut	Keçiören	Mamak	Pursaklar	Y.mahalle	Toplam
		10	11	9	12	12	5	8	n=67
Aile gelişimi (%)	Aile	3,8	0,0	2,9	0,7	1,7	1,4	0,0	1,7
	Çocuk	10,4	0,0	5,2	3,4	4,4	6,8	2,8	4,8
	Genç	2,2	0,7	2,3	0,0	0,4	2,7	0,9	1,2
	Ara toplam (%)	16,4	0,7	10,3	4,1	6,6	10,8	3,8	7,7
Bireysel gelişme (%)	Bilişsel gelişme	4,9	3,9	2,3	7,4	5,7	1,4	3,8	4,5
	Disiplinli yaşam	1,1	0,7	0,0	2,7	0,4	0,0	0,9	0,8
	Konfor	1,1	0,0	0,6	0,7	3,1	1,4	4,7	1,6
	Yenilik/yaratıcılık	0,0	2,6	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,5
Ara toplam (%)	7,1	7,2	2,9	10,8	9,6	2,7	9,4	7,4	
Eğitim-bilgilenme (%)	Eğitim etkinliği	4,4	2,6	2,9	5,4	2,6	4,1	4,7	3,7
	Öğrenme	3,8	3,9	4,0	6,8	0,9	6,8	1,9	3,7
	Okuma-yazma becerisi.	1,1	1,3	1,1	0,0	1,3	4,1	0,0	1,1
	Ara toplam (%)	9,3	7,9	8,0	12,2	4,8	14,9	6,6	8,4
Psiko-sosyal gelişme (%)	Arkadaşlık	3,8	0,0	4,0	8,1	2,2	5,4	4,7	3,8
	Farkındalık	0,5	0,0	0,6	0,0	0,9	1,4	0,9	0,6
	İletişim	3,3	0,0	0,0	1,4	0,0	2,7	1,9	1,1
	İyi olma hali	5,5	2,6	5,2	2,7	3,9	5,4	2,8	4,0
	Sosyal gelişme	0,0	0,7	2,3	0,7	1,7	1,4	0,0	1,0
Ara toplam (%)	13,1	3,3	12,1	12,8	8,7	16,2	10,4	10,5	
Sağlıklı yaşam (%)	Sağlık ve beslenme	7,1	0,7	1,1	3,4	1,7	1,4	0,9	2,5
	Spor	3,3	1,3	2,9	5,4	2,2	2,7	0,9	2,7
	Ara toplam (%)	10,4	2,0	4,0	8,8	3,9	4,1	1,9	5,3
Sanatsal gelişim (%)	El sanatları	1,6	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,4
	İslami sanatlar	1,6	0,0	4,0	2,7	0,0	0,0	0,0	1,3
	Müzik ve dans	0,5	8,6	6,3	6,1	5,2	5,4	10,4	5,7
	Resim, heykel, foto	0,5	8,6	2,3	2,0	0,4	1,4	0,9	2,3
	Sahne sanatları	6,6	8,6	6,9	3,4	7,9	5,4	17,0	7,7
	Sanatsal aktiviteler	0,0	13,8	0,6	0,0	3,5	1,4	2,8	3,2
	Seramik ve cam	0,0	2,6	1,7	1,4	0,9	0,0	0,0	1,0
Ara toplam (%)	10,9	42,1	21,8	15,5	18,3	13,5	31,1	21,6	
Sosyo-ekonomik gelişme (%)	Dil	0,5	0,7	5,7	2,7	3,5	6,8	1,9	2,9
	Ekonomik kazanım	2,7	0,0	0,6	1,4	1,7	1,4	0,0	1,2
	İstihdam	1,6	0,0	2,3	3,4	5,2	6,8	0,0	2,7
	Meslek edinme	11,5	1,3	4,0	8,8	7,9	5,4	0,9	6,2
Ara toplam (%)	16,4	2,0	12,6	16,2	18,3	20,3	2,8	13,0	
Sosyo-kültürel gelişme (%)	Çokkültürlülük	0,0	0,7	1,1	0,7	5,2	2,7	0,9	1,8
	Kültürel faaliyetler	1,1	11,2	2,9	0,7	2,2	1,4	4,7	3,4
	Kültürel gelişim	2,2	6,6	6,3	9,5	4,4	4,1	6,6	5,5
	Sosyal etkinlik	3,8	3,3	3,4	2,0	5,7	4,1	8,5	4,3
Ara toplam (%)	7,1	21,7	13,8	12,8	17,5	12,2	20,8	15,0	
Sosyo-politik (%)	Aidiyet ve kimlik	0,0	0,7	3,4	0,0	0,4	0,0	0,0	0,8
	Dini konular	3,8	0,0	0,6	4,1	3,9	5,4	0,0	2,5
	Kadın	0,5	0,0	0,6	0,0	2,6	0,0	1,9	0,9
	Politika	1,6	5,9	3,4	0,0	1,3	0,0	5,7	2,5
	Tarih	1,1	4,6	4,0	2,0	1,7	0,0	2,8	2,4
	Toplumsal değerler	2,2	2,0	2,3	0,7	2,2	0,0	2,8	1,9
Ara toplam (%)	9,3	13,2	14,4	6,8	12,2	5,4	13,2	11,1	

Sanatsal gelişim kategorisinde Çankaya (%42,1) ve Yenimahalle (%31,1) ilçelerindeki katılımcıların kültür merkezleriyle ilgili diğer ilçelerden çok daha yüksek frekans oranına sahip kavramlar kullandıkları belirlenmiştir. Buna karşın Pursaklar (%13,5) ve Keçiören (%15,5) ise bu

katgoride en düşük frekans oranına sahip kavramsal ifadelerin kullanıldığı ilçeler olmuştur. Alt kategoriler itibariyle Altındağ *el sanatlarında*, Etimesgut *İslami sanatlarda*, Yenimahalle *müzik- dans ve sahne sanatlarında*, Çankaya ise *müzik ve dans, heykel ve fotoğrafçılık, sahne sanatları, sanatsal aktiviteler, seramik ve cam* alt boyutlarında en yüksek frekans oranına sahip ilçe olarak belirlenmiştir.

“Sanatı sevdirecek ve sanatın yapılmasını teşvik edecek detaylı çalışmalar ve uzmanlarının sunduğu bildiriler olmasını isterim” (K11, Çankaya, 25, Müzik öğretmeni).

Sosyo-ekonomik gelişme kategorisinde Pursaklar (%20,3) ve Mamak (%18,3) ilçelerindeki katılımcıların kullandıkları kavramların yüksek frekans oranına sahip oldukları belirlenmiştir. Çankaya (%2) ve Yenimahalle (%2,8) ise bu kategoride diğer tüm ilçelerden çok daha düşük frekans oranına sahip kavramların ifade edildiği ilçeler olmuştur. Altındağ ilçesinde *ekonomik kazanım* (%2,7) ve *meslek edinme* (%11,5) Pursaklar ilçesinde ise *dil* (%6,8) ve *istihdam* (%6,8) alt kategorileri öne çıkmıştır. Bu çerçevede katılımcılar aşağıdaki ifadeleri ortaya koymuştur:

“Belediye malzeme sağlıyor. Hanımlar yaptıkları ürünleri belediye aracılığıyla satarak, para kazanabilir” (K5, Altındağ, K, 53, Ev hanımı).

“Burada öğrendiklerimizi evde yapıp satıyoruz. Ekonomik açıdan katkı kazanç sağlıyoruz. Ayrıca kendimi geliştiriyorum” (K24, Mamak, K, “yaş sorusu cevaplanmamış”, Ev hanımı)

“İngilizce kursu açılırsa çok iyi olur. Diğer kursların açılmasını isterim. Arapça konusunda da kurslar devam etmeli.” (K40, Pursaklar, K, 36, Ev hanımı).

“Kendimi daha fazla geliştirdiğim, sertifika almamı ve ileride işe girmemi sağlayacak kurslar istiyorum. (K20, Pursaklar, K, 20, Öğrenci).

Çankaya ve Yenimahalle ilçelerindeki kültür merkezlerinde daha çok sanatsal ve kültürel etkinlikler, Pursaklar ve Mamak ilçelerinde ise sosyo-ekonomik etkinliklerin öne çıktığı, katılımcıların ifadeleriyle teyit edilmiştir. *Sosyo-kültürel gelişme* kategorisinde, yüksek frekans oranına sahip kavramlar Çankaya (%21,7) ve Yenimahalle’de (%20,8), en düşük frekans oranına sahip kavramlar ise Altındağ ilçesinde ikamet eden katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Alt kategori bazında da ilçelere göre farklı frekans oranları tespit edilmiştir. Mamak’ta (%5,2) *çokkültürlülük*, Çankaya’da (%11,2) *kültürel faaliyetler*, Keçiören’de (%9,5) *kültürel gelişim* ve Yenimahalle (%8,5) ilçesinde ise *Sosyal etkinlik* alt kategorileri ilk sırada yer alan kavramsal ifadeler olmuştur.

Sosyo-politik kategorisinde, katılımcıların kültür merkezleriyle ilgili görüşlerini yansıtan ifadelerin en yüksek frekans oranına sahip olduğu ilçeler Etimesgut (%14,4) ve Yenimahalle (%13,2), buna karşın en düşük frekans oranına sahip ifadelerin dile getirildiği ilçe ise Pursaklar (%5,4) olmuştur. Alt kategorileri itibariyle; *politika ve tarih* alanıyla ilgili Çankaya, *aidiyet ve kimlikte* Etimesgut, *Kadın* konusyla ilgili Mamak, *dini konularda* Pursaklar ve *toplumsal değerler* alanında ise Yenimahalle ilçesindeki katılımcıların kullandığı ifadelerin daha yüksek frekans oranına sahip kavramlar oldukları belirlenmiştir.

“Yarınlarımız için, bilgilendirme amacıyla yapılması gereken dini hizmetler ve maneviyat konusundaki etkinliklerin yapılması bizim için çok daha iyi olur” (K36, Pursaklar, K, 55, Ev hanımı).

Metropol ilçeler bazında yapılan analizler genel olarak incelendiğinde, Altındağ ve Pursaklar ilçeleri ile Yenimahalle ve Çankaya ilçelerinin farklı kategorilerde yer aldıkları ve her iki kategoride yer

alan iki ilçenin de birbirilerine çok yakın kavram kullanma frekanslarına sahip oldukları görülmektedir. Diğer yandan katılımcıların sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre kültür merkezlerinden yararlanma durumu ve beklentilerinin de ciddi oranda farklılaştığı anlaşılmaktadır.

“Ücretli kursların ücretlerinin düşmesini ya da ücretsiz hale getirilmesini isterim” (K19, Keçiören, K, 49, Ev hanımı).

“Spor salonu ücretsiz olabilir. Ev hanımları için ücretsiz zumba kursu açılabilir.” (K23, Keçiören, K, 33, Ev hanımı).

“Resmi daha sonra eğitimsel olarak da kullanabilirim. Kendimi istihdam etmek için de kullanabilirim, çünkü bu tarz kültür merkezleri, doğru kullanıldığı takdirde, insanların en güzel istihdam edilebileceği alanlardan bir yer olabiliyor. Çünkü psikologlara filan gitmekten ziyade kendi istediğimiz birçok alanda çeşitli etkinlikleri değerlendirerek, hem sosyal ve kültürel hem ruhen çok iyi geldiğini (düşünüyorum), (bu nedenle) ve bu tür kültür merkezlerinin artırılması gerektiğini düşünüyorum.” (K65, Etimesgut, K, 55, Emekli).

Gelir seviyesi yüksek olan ilçelerde kültür merkezleri; sanatsal ve kültürel faaliyetler için kullanılırken, gelir seviyesi düşük ilçelerde ise kültür merkezleri; iki temel işlev görmektedir: Bunlardan *ilki* doğrudan ya da dolaylı bir şekilde, gelir artırıcı faaliyetlerin (eğitim, meslek kursları, sertifika programı, geçimlik el sanatları ve becerileri gibi) sağlanmasıdır. *İkincisi* ise, yüksek ücretli sosyal aktivitelerin (spor, kişisel gelişim kursları, aile gelişimi ve etkinlikleri) kültür merkezlerinde düşük ücretli ya da ücretsiz olarak temin edilebilmesidir.

Çizelge 6. Kültür merkezlerini tanımlayan kategoriler ile ilçeler değişkeni arasındaki bağıntının Ki-kare analizi.

Kategoriler/İlçeler	Altındağ (f; %)	Çankaya (f; %)	Etimesgut (f; %)	Keçiören (f; %)	Mamak (f; %)	Pursaklar (f; %)	Y.Mahalle (f; %)	Toplam (f; %)
Aile gelişimi	30 16,4%	1 0,7%	18 10,3%	6 4,1%	15 6,6%	8 10,8%	4 3,8%	82 7,7%
Bireysel gelişme	13 7,1%	11 7,2%	5 2,9%	16 10,8%	22 9,6%	2 2,7%	10 9,4%	79 7,4%
Eğitim-bilgilenme	17 9,3%	12 7,9%	14 8,0%	18 12,2%	11 4,8%	11 14,9%	7 6,6%	90 8,4%
Psiko-sosyal gelişme	24 13,1%	5 3,3%	21 12,1%	19 12,8%	20 8,7%	12 16,2%	11 10,4%	112 10,5%
Sağlıklı yaşam	19 10,4%	3 2,0%	7 4,0%	13 8,8%	9 3,9%	3 4,1%	2 1,9%	56 5,3%
Sanatsal gelişme	20 10,9%	64 42,1%	38 21,8%	23 15,5%	42 18,3%	10 13,5%	33 31,1%	230 21,6%
Sosyo-ekonomik geliş.	30 16,4%	3 2,0%	22 12,6%	24 16,2%	42 18,3%	15 20,3%	3 2,8%	139 13,0%
Sosyo-kültürel gelişme	13 7,1%	33 21,7%	24 13,8%	19 12,8%	40 17,5%	9 12,2%	22 20,8%	160 15,0%
Sosyo-politik	17 9,3%	20 13,2%	25 14,4%	10 6,8%	28 12,2%	4 5,4%	14 13,2%	118 11,1%
Toplam	183 100%	152 100%	174 100%	148 100%	229 100%	74 100%	106 100%	1066 100%

Chi-Square (χ^2) = 197,210^a; df/sd = 48; p < ,0001

^a Beklenen frekans değeri 5'ten küçük olan sadece bir hücre (%1,6) vardır.

Çizelge 6'da yer alan Ki-kare analiz sonuçları değerlendirildiğinde, *aile ve sağlık* kategorilerinde Altındağ; *birey* kategorisinde Keçiören; *eğitim, psiko-sosyal* ve *sosyo-ekonomik* kategorilerinde Pursaklar ilçesinde ikamet eden katılımcıların oransal yüksekliği dikkat çekmektedir. Benzer şekilde *sanatsal* ve *sosyo-kültürel* kategorilerde Çankaya ve Yenimahalle; *sosyo-politik*

kategoride ise Etimesgut ilçesinin yanı sıra Çankaya ve Yenimahalle ilçelerindeki katılımcıların da yüksek oranda kültür merkezlerini ziyaret ettikleri ve bu kategorilere ilişkin alt tematik faaliyetlerden yararlandıkları görülmektedir. Buna karşın, Çankaya ve Yenimahalle ilçelerindeki kültür merkezlerini ziyaret eden katılımcıların; *aile*, *sağlık*, *sosyo-ekonomik* ve hatta *psiko-sosyal* kategorileriyle ilgili olarak, kültür merkezlerine yönelik ilgi ve ziyaretlerinin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Etimesgut ve Pursaklar ilçelerindeki kültür merkezlerinden yararlanan katılımcıların *bireysel gelişme* ve *sağlıklı yaşam*, Mamak ilçesindeki katılımcıların ise *eğitim- bilgilenme* ve *sağlıklı yaşam* kategorileriyle ilgili kavramsal ifadelerinin düşük frekans oranına sahip olduğu belirlenmiştir.

Ezcümle, Çankaya ve Yenimahalle ilçelerindeki katılımcıların kültür merkezlerini ziyaret etmeleri çoğunlukla *sosyo-kültürel*, *sanatsal* ve *sosyo-politik* kategorilerle ilgili kazanımlara yönelik olduğu görülmektedir. Altındağ, Keçiören, Mamak ve Pursaklar ilçelerindeki kültür merkezlerini ziyaret eden katılımcıların da çoğunlukla *sosyo-ekonomik* kategoriyle ilgili kazanımları amaçladıkları tespit edilmiştir. Buna karşın Pursaklar, Altındağ, Keçiören ve Etimesgut ilçelerindeki katılımcıların ise *psiko-sosyal* kategorisindeki kazanımlara ulaşmak amacıyla ilgili kültür merkezlerinden yararlandıkları belirlenmiştir.

Temel kategoriler itibariyle yapılan değerlendirmelerin yanında alt kategoriler de dikkate alındığında ilçeler bazında benzerlikler ve farklılıklar daha yakından gözlenebilmektedir. Çizelge 7’de ana kategoriler altında, katılımcıların en çok atıfta buldukları alt kategorilerin ilçelere göre dağılımı yer almaktadır. Buna göre *aile gelişimi* kategorisinde Çankaya ilçesindeki kültür merkezlerini ziyaret eden katılımcılar için *genç* alt kategorisine ilişkin vurgular öne çıkarken, diğer ilçelerdeki kültür merkezlerini ziyaret eden katılımcılarda ise *çocuk* alt kategorisinin öne çıktığı görülmektedir. *Bireysel gelişme* alt kategorisi Yenimahalle ilçesi hariç tüm ilçelerde baskın yönelim olarak öne çıkarken, bu ilçede *konfor* alt kategorisi öne çıkmıştır. *eğitim ve bilgilenme* kategorisinde ise Altındağ, Mamak ve Yenimahalle’de *eğitim* alt kategorisindeki kavramlara daha fazla yer verilirken, diğer ilçelerde ise *Öğrenme* alt kategorisine ait kavramların daha fazla kullanıldığı belirlenmiştir.

Psiko-sosyal gelişme kategorisinde Keçiören ve Yenimahalle ilçelerinde *arkadaşlık* alt kategorisindeki kavramlar öne çıkarken diğer tüm ilçelerde *iyi olma hali* alt kategorisi ilk sırada yer almaktadır. *Sağlıklı yaşam* kategorisinde Altındağ ilçesinde *sağlık ve beslenme* alt kategorisine ilişkin kavramlar ağırlık kazanırken, diğer ilçelerde ise *Spor* alt kategorisi ilk sırada yer almaktadır. *Sanatsal gelişme* kategorisinde *sahne sanatları* alt kategorisi öne çıkarken, Çankaya’da *sanatsal aktiviteler* ve Keçiören’de *müzik ve dans* alt kategorileri en sık tekrar edilen kavramlar olmuştur. *Sosyo-ekonomik gelişme* kategorisinde *meslek edinme* alt kategorisindeki kavramlar ağırlıklıyken; Etimesgut, Pursaklar ve Yenimahalle ilçelerinde *dil* alt kategorisindeki kavramların öncelik kazandığı görülmektedir.

İlçeler arasında en çok farklılaşan *sosyo-kültürel gelişme* kategorisi olmuştur. Bu kategoride Altındağ, Mamak, Pursaklar ve Yenimahalle ilçelerinde *sosyal etkinlik*, Etimesgut, Keçiören ve Pursaklar ilçesinde *kültürel gelişim* alt kategorilerindeki kavramlar daha sık ifade edilirken, Çankaya ilçesinde *kültürel faaliyetler* alt kategorisi öne çıkmıştır. Son olarak *sosyo-politik* kategorisinde *dini konular* alt kategorisi öne çıkarken, Çankaya ve Yenimahalle ilçelerinde *politika* alt kategorisi ve Etimesgut ilçesinde ise *tarih* alt kategorisindeki kavramlar daha fazla dile getirilmiştir.

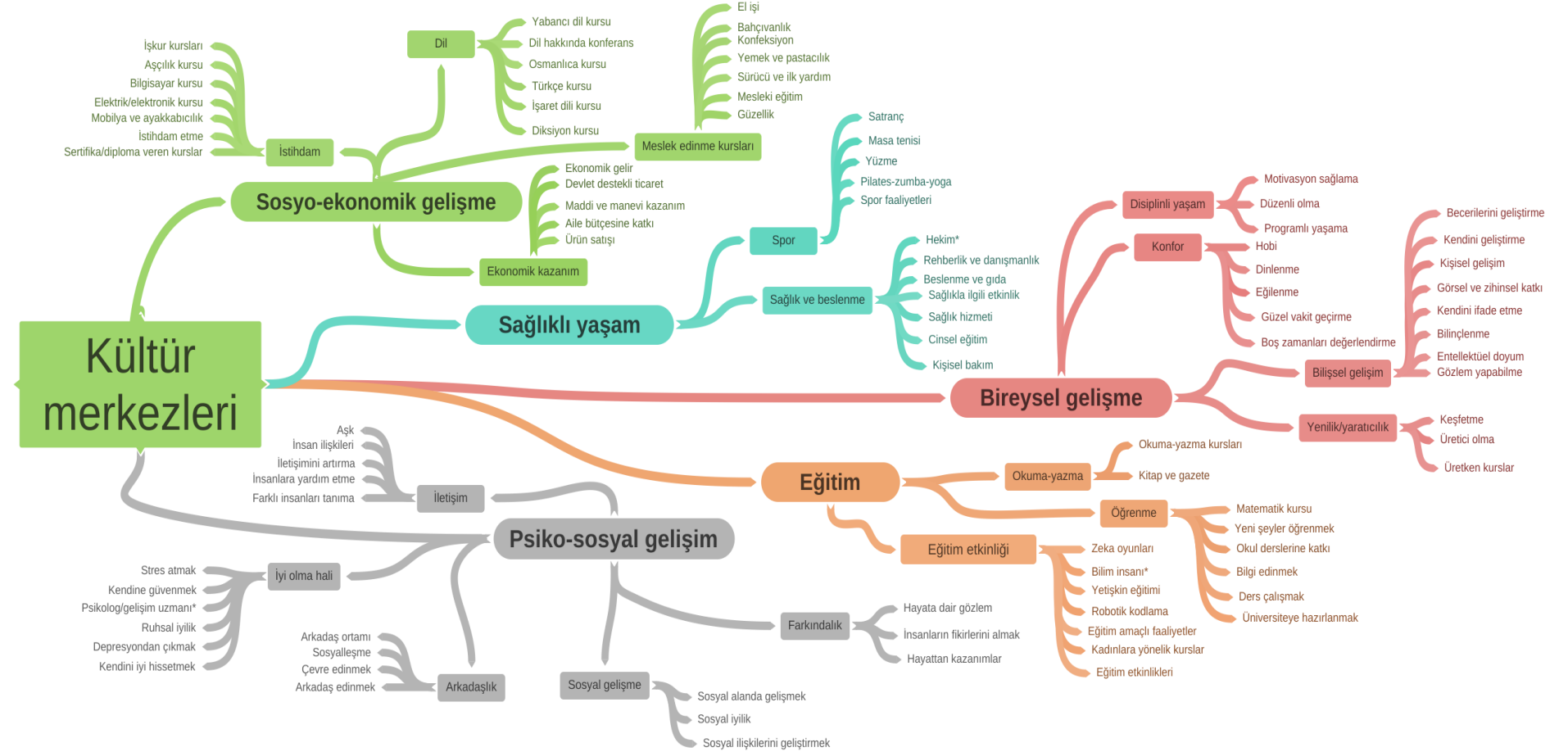
İlçeler özelinde genel sonuçlar karşılaştırıldığında en büyük farklılığın Yenimahalle ve Çankaya ilçelerinde olduğu görülmektedir. Bu iki ilçe genel sonuçlardan farklılaşırken aynı zamanda *sosyo-politik* kategorisi dışında birbirlerinden de farklı kavramsal sonuçlar ortaya koydukları belirlenmiştir.

Alt kategoriler itibarıyla yapılan incelemeler değerlendirildiğinde, ana kategorilerde farklılaşan ilçe gruplarının burada da yine farklılık gösterdiğini ve bu farklılıkların da büyük oranda yerel yönetimlerin siyasal temsillerini yansıttığını göstermiştir. Bu minvalde Çankaya'nın 4 ana kategoride ve Yenimahalle'nin 5 ana kategoride genel sonuçlardan ayrıştığı görülmektedir. Dolayısıyla kültür merkezleri için, siyasal ideolojinin bir pratiği olarak, özellikle kamusal istihdam ve çok boyutlu yaşamsal yönelimlerin toplumsal faaliyetler üzerinden tecessüm ettiği bir mekânsal üretim alanı olarak tanımlanabilir. Siyasal mekanizma bu tür farklı yönelim ve etkinlikleri hem yöneterek ve yönlendirerek hem de yeniden üretmektedir. Böylelikle siyasal mekanizma, kültür merkezleri vasıtasıyla territoryasını yaşamın neredeyse tüm alanlarına yaygınlaştırmakta ya da bu amaca yönelik ciddi çabalar sarf etmektedir (Şekil 2)¹.

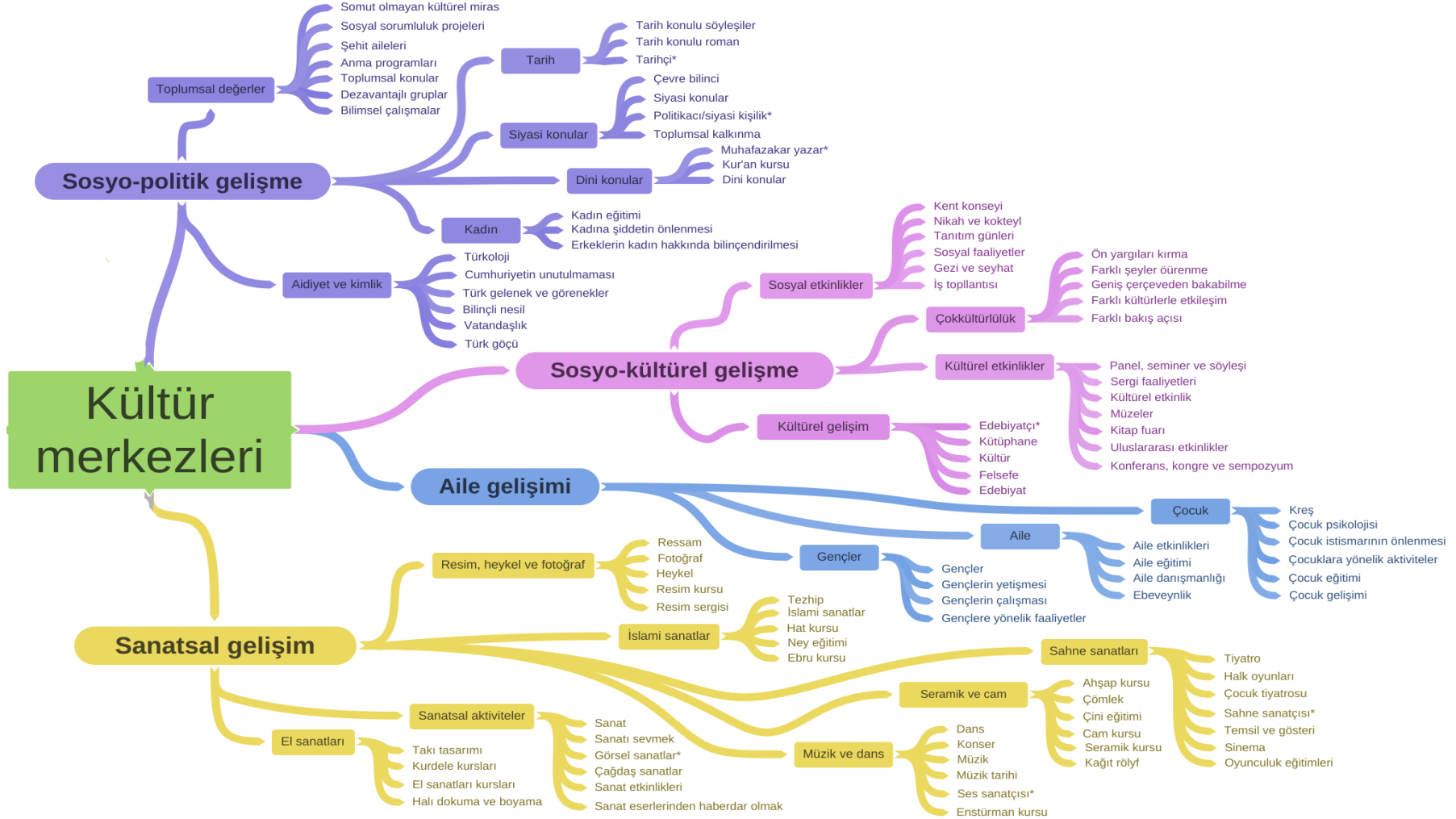
Çizelge 7. İlçeler bazında kursiyerlerin kültür merkezlerine ilişkin kullandıkları kavramların en yoğun olduğu alt kategoriler

Kategoriler/ İlçeler	Altındağ	Çankaya	Etmesgut	Keçiören	Mamak	Pursaklar	Yenimahalle	Genel Sonuç
Aile gelişimi	Çocuk	Genç	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk	Çocuk
Bireysel gelişme	Bireysel gelişme	Bireysel gelişme	Bireysel gelişme	Bireysel gelişme	Bireysel gelişme	Bireysel gelişme/ Konfor	Konfor	Bireysel gelişme
Eğitim-bilgilenme	Eğitim	Öğrenme	Öğrenme	Öğrenme	Eğitim	Öğrenme	Eğitim	Eğitim/ Öğrenme
Psiko-sosyal gelişme	İyi olma hali	İyi olma hali	İyi olma hali	Arkadaşlık	İyi olma hali	Arkadaşlık/ İyi olma hali	Arkadaşlık	İyi olma hali
Sağlıklı yaşam	Sağlık ve beslenme	Spor	Spor	Spor	Spor	Spor	Spor / Sağlık ve beslenme	Spor
Sanatsal gelişme	Sahne sanatları	Sanatsal aktiviteler	Sahne sanatları	Müzik ve dans	Sahne sanatları	Müzik ve dans / Sahne sanatları	Sahne sanatları	Sahne sanatları
Sosyo-ekonomik gelişme	Meslek edinme	Meslek edinme	Dil	Meslek edinme	Meslek edinme	Dil/İstihdam	Dil	Meslek edinme
Sosyo-kültürel gelişme	Sosyal etkinlik	Kültürel faaliyetler	Kültürel gelişim	Kültürel gelişim	Sosyal etkinlik	Kültürel gelişim/ Sosyal etkinlik	Sosyal etkinlik	Kültürel gelişim
Sosyo-politik	Dini konular	Politika	Tarih	Dini konular	Dini konular	Dini konular	Politika	Dini konular
Farklı kategori sayısı	2	4	2	2	1	1	5	

Şekil 2'de, kavram ağında yer alan dokuz (9) kategori ve bu kategorilerin altında bulunan otuz sekiz (38) alt kategoride birbirinden farklı yüz doksan üç (193) kavram bulunmaktadır. Katılımcıların yararlandıkları kültür merkezlerine yönelik görüş ve düşüncelerini yansıtan bu kavramların tümü gündelik yaşam pratiği ile ilgilidir, fakat bu kavramlara yönelik etkin hizmetlerin hayata geçirilmesi tamamen siyasal ideolojilerin denetimi altındadır ve dolayısıyla ideolojiktir. Örnekleme alınan ilçeler arasında görülen farklılıkların olması da bu yaklaşımı teyit etmektedir. Örneğin seküler ya da muhafazakâr yaşam pratiklerine ilişkin etkinliklerin (dans, müzik, konser, tiyatro sinema, resim, hat, ney, tezhip, felsefe, edebiyat, tarih, dil, Kur'an kursu ve İslami sanatlar gibi) yürütülmesi tamamen ilgili kültür merkezinin bağlı olduğu belediye yönetimi teşkilatının siyasal görüşüne göre şekillenmektedir.

Şekil 2. Kavram ağı (a)

Şekil 2. Kavram ağı (b)- devam

Bu hiyerarşik düzlemde her siyasal ideoloji kendi mekânsal üretimini gerçekleştirir ya da buna ilişkin faaliyetlere öncelik tanır. Dolayısıyla her iktidar, kendi siyasal ideolojisine uygun bir territorial alan üretmek adına, kültür merkezlerini ve bu merkezlerde yürütülen faaliyetlerin kapsam ve sınırını belirler. Bu nedenle kültür merkezlerinde yürütülen faaliyetler, bağlı buldukları belediyelerin ve dolayısıyla ilgili siyasal partilerin program ve ideolojik yönelimlerine göre şekillenmektedir. Örnekleme alınan ilçelerde, belediyelere bağlı kültür merkezlerinde yürütülen farklı yönelime sahip etkinlikler de bu düşünceyi desteklemektedir. Bu bağlamda kültür merkezlerinin hem isimlendirilmesi hem de bu merkezlerde yürütülen faaliyetler, ilgili yönetimlerin siyasal ideolojilerine uygun ve belirli yaşamsal formların dizayn edildiği birer mekânsal üretim alanına dönüşmektedirler.

Kültür merkezleri örnekleme üzerinden gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen veriler içerik analiziyle çözümlenirken, elde edilen kavramların yukarıda belirtilen grupların dışında, aynı zamanda *mevcut durum* ve *öneri* olmak üzere iki ayrı kategori altında ele alınabileceği düşünülmüştür. Buna göre katılımcılar, kültür merkezlerindeki *mevcut durumun* yanı sıra, olmasını istedikleri faaliyetleri de *öneri* olarak belirtmiştir. Bu iki kategoriye ilişkin oluşturulan kavramlar ilçe ve ana kategorilere göre ne tür niceliksel farklılıklar içerdikleri analiz edilmiş ve yorumlanmıştır (Çizelge 8).

Hem bu gruplar, hem de bunlarla ana kategoriler arasındaki istatistiki bağıntıları analiz etmek amacıyla bir karşılaştırma yapılmıştır. Buna göre; *bireysel gelişme*, *eğitim-bilgilenme*, *psiko-sosyal*, *sosyo-ekonomik* ve *sosyo-kültürel gelişme* kategorilerinde katılımcılar, mevcut yararlandıkları hizmetlere ilişkin olarak görüşlerini (bu kavramsal çerçevelerle) ifade etmişlerdir. K61'in ifadesiyle:

"Görüş açımız değişiyor. Arkadaş ortamınız genişliyor ve tabii ki geliştiriyoruz kendimizi. Sürekli evde olmaktan ziyade arkadaşlarla birlikteyiz, gözlem yapıyoruz. Hayatta neler olup bittiğini gözlemleyebiliyorum." (K61, Etimesgut, K, 38, Ev hanımı).

Öte yandan katılımcılar; *aile gelişimi*, *sağlıklı yaşam*, *sanatsal gelişim* ve *sosyo-politik* kategorilerinde ise yeni hizmetlerin sağlanmasına yönelik öneriler ortaya koymuşlardır. Katılımcıların görmek istedikleri ya da faydalanmak istedikleri (olmasını istedikleri veya önerdikleri) etkinlikler arasında en yüksek frekans oranına sahip tematik alt boyutlar ise; *sahne sanatları*, *kültürel gelişim*, *çocuk*, *müzik* ve *dans* alt kategorileri olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 8, ilçeler itibarıyla *Mevcut durum* ve *Öneriler* arasındaki ayrımı yapmak amacıyla oluşturulmuştur. Burada ana kategoriler itibarıyla katılımcıların dile getirdiği kavramların ilçede sayılan tüm kavramlar içerisindeki payına göre bir derecelendirme yapılmıştır. İlçeler arasında en çok farklılaşmanın olduğu kategoriler *aile gelişimi*, *psiko-sosyal gelişme*, *sanatsal gelişme* ve *sosyo-ekonomik gelişmedir*. Buna göre *aile gelişimi* kategorisinde en fazla öneri Altındağ ilçesinden gelmiştir. *Psiko-sosyal gelişme* kategorisinde ilçeler arasında dengeli bir dağılım oluşurken, Çankaya ve Yenimahalle ilçelerinde bu kategoride hem *mevcut durum* hem de *öneri* olarak ifade edilen kavramların daha az olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan gelir seviyesi düşük ilçelerde *sosyo-ekonomik gelişme* kategorisinde *mevcut duruma* ilişkin kavramlar görece yüksek olsa bile katılımcılar bu kategoriyle ilgili *öneri* amaçlı kavramları da sıklıkla kullandıkları belirlenmiştir.

Sanatsal gelişme kategorisinde ise Çankaya ilçesinde hem *Mevcut durum* hem *öneri* amaçlı kavramlar yoğun olarak kullanılmıştır. Aynı düzeyde olmasa da Yenimahalle ilçesinde de *sanatsal*

gelişmeye ilişkin mevcut durum ve öneri kavramlarının sayısı fazladır. Bununla birlikte Altındağ, Keçiören ve Pursaklar ilçelerinde kültür merkezlerinden yararlanan kursiyerlerin *sanatsal gelişme* kategorisindeki yeni faaliyetlerle ilgili önerilerinin de olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 8. Kursiyerlerin kültür merkezlerine ilişkin mevcut durum ile bu merkezlere ilişkin önerilerinin karşılaştırılması

	Altındağ		Çankaya		Etimesgut		Keçiören		Mamak		Pursaklar		Y.mahalle		Toplam	
	M	Ö	M	Ö	M	Ö	M	Ö	M	Ö	M	Ö	M	Ö	M	Ö
Aile gelişimi	2%	14%	0%	1%	4%	6%	1%	3%	1%	6%	4%	7%	1%	3%	2%	6%
Bireysel gelişme	5%	2%	7%	1%	2%	1%	9%	2%	7%	3%	3%	0%	5%	5%	6%	2%
Eğitim-bilgilenme	5%	4%	6%	2%	3%	5%	7%	5%	1%	3%	11%	4%	3%	4%	5%	4%
Psiko-sosyal gelişme	11%	2%	3%	1%	10%	2%	13%	0%	7%	2%	14%	3%	10%	0%	9%	1%
Sağlıklı yaşam	3%	7%	1%	1%	2%	2%	5%	4%	0%	4%	1%	3%	0%	2%	2%	4%
Sanatsal gelişme	2%	9%	19%	23%	10%	12%	3%	12%	10%	8%	0%	14%	21%	10%	9%	12%
Sosyo-ekonomik gelişme	10%	6%	1%	1%	8%	5%	10%	6%	10%	9%	16%	4%	0%	3%	8%	5%
Sosyo-kültürel gelişme	4%	3%	14%	8%	10%	4%	5%	7%	11%	7%	5%	7%	9%	11%	9%	6%
Sosyo-politik	1%	9%	5%	9%	3%	11%	1%	5%	1%	11%	0%	5%	3%	10%	2%	9%

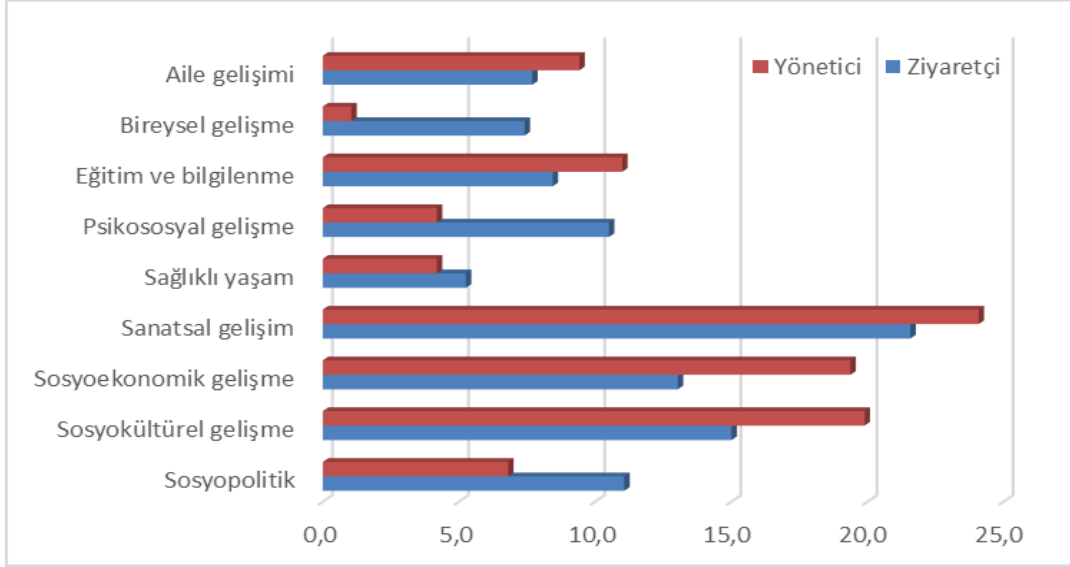
M: Mevcut Ö: Öneri

Tüm bu analizler, sosyo-ekonomik yapılarına bağlı iş ve istihdama ilişkin beklentilerin kültür merkezlerinden yararlanan katılımcıların tercihlerini etkilediğini göstermiştir. Bununla birlikte kültür merkezlerinin ana kullanım amaçlarından birisi olan sanatsal faaliyetlere yönelik hizmetlerin yetersiz olduğu ilçelerde dahi bu kategoride daha fazla hizmet almaya dönük talepler oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle kültür merkezinden yararlanan kursiyerler, her ne kadar yerel yönetimlerin belirlediği kapsam ve içerikteki hizmetlerden faydalansalar bile, bunların değiştirilmesi ya da geliştirilmesi yönünde taleplerini de dile getirmişlerdir.

3.3. Yönetici ve Kültür Merkezlerinden Yararlanan Kursiyerlerin Görüşlerini Yansıtan Verilerin Karşılaştırılması

Yönetici anketlerine ilişkin analizler, sadece ana kavram kategoriler bazında yapılmıştır. Bu ana kategoriler itibarıyla kursiyer ve yönetici anketlerinin sonuçları karşılaştırıldığında *aile gelişimi*, *eğitim ve bilgilenme*, *sanatsal*, *sosyo-ekonomik* ve *sosyo-kültürel gelişme* kategorilerinde, yöneticilere ait kavramların frekans oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. *Bireysel gelişme*, *psiko-sosyal gelişme*, *sağlıklı yaşam* ve *sosyo-politik* kategorilerinde ise kültür merkezinden yararlanan kursiyerlerin kullandıkları kavram yoğunluğunun daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Böylelikle kursiyerlerin, yöneticilerden farklı olarak kültür merkezlerinin sunduğu sanatsal ve kültürel hizmetlerin ötesinde *Bireysel gelişme*, *psiko-sosyal gelişme* ve *sosyo-politik* unsurları öne çıkardıkları görülmektedir.

Yönetici ve kursiyer görüşme formlarının bulguları ilçe bazında karşılaştırıldığında önemli benzerliklerin olduğu görülmektedir (Şekil 3). Örneğin Altındağ, *aile gelişimi* ve *sağlıklı yaşam* kategorilerinde hem kursiyer hem de yönetici anketlerinde kavram frekanslarının en yüksek olduğu ilçe olmuştur. Benzer bir durum *sanatsal gelişme* kategorisi için Çankaya ve *sosyo-ekonomik gelişme* kategorisi için Pursaklar ilçeleri için de geçerlidir. En yüksek değerlere sahip olmasa da Pursaklar ve Etimesgut'ta *aile gelişimi* ve *psiko-sosyal gelişim*, Altındağ'da *bireysel gelişim*, Keçiören'de *eğitim ve bilgilenme* ile *sağlıklı yaşam*, Yenimahalle'de *sanatsal gelişim* ve *sosyo-kültürel gelişme* ile Mamak'ta *sosyo-ekonomik gelişme* öne çıkan kategoriler arasında yer almıştır. Dolayısıyla farklı anket soruları da olsa bu iki farklı grup, kültür merkezlerine ilişkin aynı yönde ve eğilimde kavramları tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Şekil 3. Kursiyer ve yöneticilerin kültür merkezlerine ilişkin görüşlerinin, kategori ve frekans oranlarına göre karşılaştırılması

Yukarıdaki arz-talep dengesinin aslında kendiliğinden oluşan değil yönlendirilmiş bir mekanizma olduğu görülebilmektedir. Beş kategoride yöneticilerin, diğer dört kategoride ise kültür merkezlerinden yararlanan katılımcıların/kursiyerlerin daha talepkar oldukları görülmektedir (Şekil 3). Bu alanda düzenleme ve karar verme yetkisi, yöneticilerin bağlı oldukları siyaset mekanizması olduğu için, kültür merkezindeki hizmet tasarımları son kertede siyasal ideolojinin kapsam ve yaklaşımına uygun pratiklerle devam etmektedir. Böylelikle kültür merkezlerinin isimleri ve içindeki faaliyetlerin belirlenmesi ile siyasal ideoloji tekrar tekrar üretilmekte ve ilçeler için tek bir siyasal yaklaşım hâkim ideoloji haline gelmektedir. Bunun sonucunda kültür merkezinden yararlanan katılımcılar/kursiyerler, kendi ideolojik yaklaşımları ile örtüştüğü sürece hizmetlerden yararlanmakta, aksi takdirde diğer ilçelerdeki kültür merkezlerine yönelebilmektedirler. Kursiyerler kullandıkları kültür merkezinden yine kendi hayat görüşlerine uygun faaliyetler talep etmekte, böylelikle yerel yöneticiler halkın taleplerine göre faaliyetleri belirleyebilmektedir. Ancak bunun sonucunda kamusal hizmet alanı olarak kültür merkezlerine verilen isimlerde olduğu gibi, kültürel çeşitliliği ve çokkültürlülüğü yansıtmak yerine hâkim siyasal ideolojinin adeta birer aygıtı haline dönüşmektedirler.

Bu çalışmada incelenen ilçeler içerisinde bu genellemenin tek istisnası Mamak ilçesidir. Mamak *çokkültürlülük* ve *kadın* alt kategorilerinde belirgin bir farklılığı kültür merkezleri aracılığıyla yürüten bir siyasal anlayışa sahiptir. Bunun yanında birçok kategori ve alt kategoriden birbirleriyle farklılaşan, “Keçiören, Pursaklar” ile “Yenimahalle, Çankaya” ilçelerinden farklı olarak her iki grup ilçenin ortak tercihlerini ortaya koyduğu ve buna ilişkin temsillerin hayata geçirildiği görülmektedir. Alan araştırmasında temin edilen verilerin analizi ve sahada yapılan gözlemler birlikte değerlendirildiğinde, seküler ve milliyetçi-muhafazakâr yaşamı önceleyen ve bu tür pratikleri kültür merkezleri aracılığıyla hayata geçiren bir genel yaklaşım bulunmaktadır. Kültür merkezlerine verilen isimler de bunun tipik örneklerindedir.

Dolayısıyla kültür merkezlerinin isimlerinde tercih edilen siyasal/ideolojik yaklaşımlar ile bu merkezlerdeki faaliyetlerin önemli ölçüde örtüştüğü ve kültür merkezlerindeki bu tür faaliyet tasarımlarının çokkültürlülük ve toplumun bütünü temsil etmekten uzak kaldığı tespit edilmiştir. Kültür merkezleri üzerinden hayata geçirilen bu tür ideolojik faaliyetler toplumsal bütünlüğe hizmet etmediği gibi, birlikte yaşama becerisini sekteye uğratabileceği de unutulmamalıdır.

4. Sonuç ve Tartışma

Kültür merkezlerine verilen isimler; toplumların yaşam tarzı, düşünce yapısı ve kültürleri hakkında bilgi verir. Salt isimlendirme ve mevcut etkinlikler üzerinden yapılan bu inceleme ve tespit çalışmasında kültür merkezlerinin yöneticileri ve bu merkezlerden yararlanan katılımcılarla yapılan görüşmeler neticesinde bir adım öteye taşınmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde kültür merkezlerinin isimleri ile bu merkezlerde yürütülen faaliyetler ve bu faaliyetlerden yararlanan katılımcıların yaklaşımları arasında ne tür ilişkiler olduğu elde edilen verilerle çözümlenmeye çalışılmıştır.

Kültür merkezlerinden yararlanan katılımcılarla ilgili değişkenler incelendiğinde bu merkezlerin çok amaçlı işlevler üstlendiği söylenebilir. Ayrıca, gelir seviyesi düşük ilçelerde meslek edinme, ek gelir sağlama, sertifikalı kurslara katılma ve iş hayatına hazırlık (özellikle yabancı dil olarak İngilizcenin yanı sıra bilgisayar kullanma sertifikaları vb.) amaçlı kullanımların oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Gelir seviyesi görece yüksek ilçelerde ise sanatsal faaliyetler ve sergiler ön planda olup, kültür merkezlerinin sosyo-kültürel paylaşım mekânları olarak hizmet verdiği belirlenmiştir. Mamak ve Çankaya ilçe belediyelerinde yer alan kültür merkezleri bu verili durum ve analiz sonuçlarını sarıh bir şekilde destekleyen örneklerdendir.

Çankaya ve Yenimahalle belediyelerine bağlı kültür merkezlerinde gerçekleştirilen çeşitli etkinliklere iştirak eden katılımcıların daha çok *sanatsal gelişim* ve *sosyo-kültürel* faaliyetlere yöneldikleri ve bu alanlarla ilgili eğitimlere katıldıkları belirlenmiştir. Buna karşın Altındağ ve Etimesgut başta olmak üzere, çalışmaya dâhil edilen diğer merkez ilçe belediyelerine bağlı kültür merkezlerinden yararlanan katılımcıların ise, daha çok eğitim ve istihdama yönelik belirli bir deneyim ve uzmanlık gerektiren alanlarla ilgili sertifika almak amacıyla kültür merkezlerinin çeşitli eğitim kurslarından yararlandıkları belirlenmiştir. Bu iki örnekte de belirtildiği gibi, kültür merkezleri aslında -arz ve talep ilişkisinin ötesinde- buldukları ilçe belediyelerinin (belediye yönetiminin) siyasal temsilinin bir üretim kanalı olarak da işlev görmektedir. Örneğin Altındağ ilçesinde Hüseyin Gazi Kültür Merkezinde yürütülen kamusal faaliyetlerden yararlanan herhangi bir katılımcının *islami sanatlar* ve *dini konulara* (muhafazakâr/ mütedeyyin yazarlara ulaşmak, Kur'an kursuna gitmek ve dini konularda bilgilenmek gibi) ilişkin talepleri kabul görebilir ve bu tür yönelimler desteklenebilir. İktidar ile kamu ilişkisi açısından bu olağan bir arz talep konusudur. Bu tür talepler, hem seküler hem de mütedeyyin ya da milliyetçi bir belediye yönetiminden de talep edilmesi durumunda muhtemel iki seçenek devreye girecektir. Ya kamusal bir hizmet için gereklidir düşüncesiyle böyle bir kurs hizmeti mevcut iktidarın (merkezi iktidar ya da otoriteyle ters düşmemek koşuluyla) belirlediği düzende bir yapılanmayla gerçekleştirilecek ya da talepte bulunan vatandaş veya herhangi bir kamu tüzel kişiliğine, belirli bir gerekçe ileri sürülerek, talepleri geri çevrilecektir. Her iki durumda da (talebe yönelik olumlu

ya da olumsuz cevapla) iktidarın hayata geçireceği ideolojik aparatlar, kamusal hizmet olarak toplumu yönlendirecek türden bir üretim aygıtı olacaktır.

Şurası açık ki, mütedeyyin, muhafazakâr, milliyetçi ya da seküler bir belediye yönetiminin kültür merkezlerinde bir kamu hizmeti olarak yürüteceği (kamuoyundan talep olsun ya da olmasın) herhangi bir eğitimi kendi iktidarı için bir aparat olarak işlevselleştirmesi, en azından bu türden bir çabanın güdülmesi varsıl bir hakikattir. Çünkü kültür merkezleri yoluyla verilen bir kursun ya da eğitimin, ilgili belediye ve iktidar yönetimince nasıl tasavvur edildiği ve hangi kapsamla oluşturulduğu önemlidir. Yukarıda verilen (olağan) örnekten hareketle, vatandaşın talep etmesi ya da belediyelerin kamu hizmeti olarak Kur'an kursunu açması ve vatandaşların dini yönelim ve ihtiyaçlarının karşılanması olağan bir hizmettir. Ancak şu ayrıntı önemlidir: Bu tür eğitim ya da kültürel faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde izlenecek müfredatın tematik kapsamı nasıl olacaktır. En radikal yönelimlerden en mutedil ve birleştirici geleneklere kadar uygulanacak olan programın niteliği ne olacaktır? İşte kamunun yönelimini önemli ölçüde etkileyebilecek temel konu budur. Çünkü esas konu yürütülecek hizmetin muhtevası ve ideolojik temsil ölçüğüdür ve bu durum neredeyse tamamen iktidarın ideolojik tasavvuruyla yol alır. Araştırma bulgularından olan Çağdaş sanatlar ve İslami sanatlarla ilgili pratikler tipik örneklerdendir. Dolayısıyla belediyelerin kültür merkezleri aracılığıyla çeşitli kamusal hizmetleri (sosyo-kültürel, psiko-sosyal, sosyo-ekonomik, eğitim vb. konuları) hayata geçirmesi, aynı zamanda kendi iktidarlarının ideolojik üretiminin devamı ve perçinleş(tiril)mesi anlamına gelmektedir. Tüm bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği kültür merkezlerinin görünürlüğü ve tanınması için de ideolojik amacı yansıtan bir isimlendirme pratiği hayata geçirilir. Bu aynı zamanda üretilen politikaların bir imajı ve temsilin görünürlüğünü de ifade etmektedir. Örneğin Çankaya ve Yenimahalle ilçelerinde Nazım Hikmet Ran, Altındağ, Keçiören, Mamak ilçelerinde ise Necip Fazıl Kısakürek isminin öne çıkması tam da iktidar-mekân ilişkiselliğini özetler niteliktedir. Kısacası kültür merkezleri aracılığıyla hayata geçirilen tüm yapılanmaların arka planında, topluma yönelik bir ideolojik tasarım vardır.

Araştırmada, kültür merkezlerine yönelik taleplerde iki farklı yönelim dikkat çekmektedir. *Birincisi*, Çankaya ve Yenimahalle ilçelerindeki katılımcıların daha çok *sosyo-kültürel* ve *sanatsal* faaliyetlere ilişkin kültürel hizmetleri talep etmeleridir. Buna karşın Altındağ, Keçiören, Pursaklar ve Mamak ilçelerindeki katılımcılar ise daha çok *sosyo-ekonomik* ve *psiko-sosyal* eksenli taleplerle kültür merkezlerinden yararlandıkları belirlenmiştir. Bu iki yönelim arasındaki farkın temelinde, hem sınıfsal hem de bu pratiklerin dayandığı siyasal düşünce kodlarının toplumsal yaşam pratiklerindeki etkinliği vardır. Benzer sonuçlar yöneticilerin görüşlerinde daha net bir şekilde görülmektedir. Çankaya ilçesindeki kültür merkezinde görevli yöneticilerin *sanatsal gelişim* (%57,1) ile ilgili yönelim ve hizmet pratiklerini tanımlayan ifadelerinin, bu ilçedeki merkezleri ziyaret eden katılımcıların beklentilerinin (%42,1) de önünde olması, belediye yönetiminin sanatsal faaliyetlere yönelik pratiklerinin oldukça etkin olduğunu kanıtlar niteliktedir. Tam aksine Altındağ (10,7 ile 10,9), Keçiören (12,9 ile 15,5), Mamak (11,9 ile 18,3) ve Pursaklar (%0 ile %13,5) ilçelerindeki yöneticilerin ise, *sanatsal gelişim* konularına yönelik düşünce ve kavramsal ifadelerinin, bu ilçelerdeki kültür merkezlerinden yararlanan katılımcıların taleplerinin gerisinde kalması dikkat çekicidir. Bu açıklamalara ek olarak, hiç şüphesiz ilçelerin tarihsel gelişimi ve merkez-çevre ilişkilerinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, devletin en üst kurum ve yönetim kadrosunun ikamet ettiği ve seküler yaşam tarzının

Çankaya ilçesiyle birlikte anılması da önemli bir ayrıntı olarak eklenebilir. Tüm bu verili durum ve niceliksel analizler, kültür merkezlerindeki aktivitelerin ideolojik temelli dünya görüşlerinin birer yansıması olduğunu da teyit etmektedir. Böylelikle siyasal ideolojiler, topluma yönelik pratiklerde doğrudan bir dayatmada ya da “baskıcı aygıtlardan” (Althusser, 2014) ziyade, toplumsal varlığın ve bütünlüğün vazgeçilmez unsurları olarak kabul gören özellikle toplumsal aidiyet, din, mezhep, kimlik, ortak tarih, eğitim ve birliktelik gibi ideolojik aparatlarla adeta kör bilinçler yaratılmakta ve bu ideolojik körlükler üzerinden kamusal alan re'sen dizayn edilmektedir.

Araştırma verilerinden elde edilen en önemli sonuç, hiç şüphesiz siyasal ideolojilerin kamusal alana yönelik kültürel hizmetlerde sahip oldukları ideolojilerin bir pratiği olduğu ve yürütülen hemen tüm faaliyetlerin ilgili siyasal ideolojiye uygun bir territoryanın devamını sağlamak üzere gerçekleştirildiğidir. Bu çerçevede, *birinci* gruptaki Çankaya ve Yenimahalle ilçe belediyelerinin (bağlı oldukları siyasal örgüt ve politikaları), daha çok *sanatsal* ve *sosyo-kültürel* eksenli bir toplumsal gelişim modeliyle kültür merkezlerindeki faaliyetleri sürdürdüğü görülmektedir. *İkinci* grup ilçeler olarak Altındağ, Keçiören ve Pursaklardaki kültür merkezlerinde yürütülen faaliyetlerde ise daha çok *aile* ve *sosyo-ekonomik* temelli düşüncelere ilişkin kavramlar dikkat çekmektedir. Bu kategorik analiz aynı zamanda sosyo-ekonomik durum analiziyle ilgili kısa bir açıklamayı da gerekli kılmaktadır. Ankara'nın merkez ilçeleri arasındaki sosyo-ekonomik farklılaşmalar değerlendirildiğinde, çalışmada ele alınan 9 ilçenin, 3 farklı kademede temsil edildiği görülmektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2020) tarafından hazırlanan ve Türkiye'deki ilçeleri 6 kademeye ayıran İlçelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması'na (SEGE-2017) göre Çankaya, Altındağ ve Yenimahalle ilçeleri birinci kademe; Etimesgut, Keçiören, Gölbaşı, Sincan ve Mamak ilçeleri ikinci kademe; Pursaklar ilçesi ise üçüncü kademe ilçe kategorisindedir (Çizelge 9).

Çizelge 9. Ankara'daki merkez ilçelerin (örneklem grubunun) sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması

İlçe Adı	SEGE (2017)			İGE-İ (2017)		
	Türkiye Sıralama	İl sıralama	Kademe	Türkiye Sıralama	İl sıralama	Kademe
Çankaya	3	1	1	3	1	ÇYİG
Altındağ	7	2	1	40	4	YİG
Yenimahalle	11	3	1	12	2	ÇYİG
Etimesgut	67	4	2	62	5	YİG
Keçiören	73	5	2	25	3	ÇYİG
Gölbaşı	81	6	2	89	8	OİG
Sincan	106	8	2	74	7	YİG
Mamak	127	9	2	92	9	OİG
Pursaklar	239	16	3	149	15	DİG

İnsani Gelişme Vakfı (Şeker, Bakış ve Dizeci, 2018) tarafından ilçeler düzeyinde yapılan İnsani Gelişme Endeksi-İlçeler (İGE-İ) çalışmasına göre Çankaya, Yenimahalle ve Keçiören ilçeleri çok yüksek insani gelişmişlik (ÇYİG) düzeyine; Altındağ, Etimesgut ve Sincan ilçeleri yüksek insani gelişmişlik (YİG) düzeyine sahiptir. Gölbaşı ve Mamak orta insani gelişmişlik (OİG) düzeyine ve Pursaklar ise düşük insani gelişmişlik (DİG) düzeyine sahiptir. Altındağ ve Gölbaşı ilçelerinin SEGE-2017 araştırmasında İGE-İ çalışmasına kıyasla daha üst sıralarda olmasının nedeni, bu çalışmada kullanılan göstergelerin dikkate aldığı kamusal hizmetler (eğitim, sağlık, bankacılık, tiyatro, opera) bakımından Ankara'nın tamamına hizmet veren kurum ve kuruluşlara ev sahipliği yapmaları ile ilgilidir.

Bu nedenle SEGE ilçe sıralamasında sırasıyla ikinci ve altıncı olan Altındağ ve Gölbaşı ilçeleri, İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE) çalışmasında dördüncü ve sekizinci sıralarda yer alabilmiştir.

Periferide yer alan ve ekonomik olarak daha düşük gelir düzeyine sahip ilçelerde katılımcıların yönelimi de doğal olarak bu dezavantajlı durumun giderilmesine yönelik girişimler olacaktır. Bu bağlamda, özellikle kültür merkezlerindeki yöneticilerin görüş ve düşünceleri değerlendirildiğinde *birinci* grup ilçelerdeki kültür merkezlerinde daha çok seküler yaşam tarzını önceleyen ve bu alanla ilgili faaliyetlere ağırlık verildiği, *ikinci* grup ilçelerde ise daha çok sosyo-ekonomik ve muhafazakâr yaşam pratiğini (*Aile kategorisi* gibi) önceleyen kültürel etkinliklerin öne çıktığı görülmektedir. Bu durum hem siyasal ideolojiler ile ekonomik refahın simbiyotik bağıntısını afişe etmekte, hem de sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik gelişim için en önemli gerekliliklerden biri olduğunu göstermektedir. Özellikle yüksek gelir düzeyine seküler bir yaşam tarzına sahip olan *birinci* grup ilçelerdeki katılımcıların sosyal ve sanatsal gelişime yöneldikleri görülmektedir. Buna karşın düşük gelir düzeyine sahip *ikinci* grup ilçelerde, özellikle istihdam ve meslek edinme kursları gibi ekonomiyle doğrudan bağlantılı yönelimlerin olması ise mütedeyyin, muhafazakâr ve milliyetçilik gibi çeşitli siyasal kültürlerin belirmesinde kaldıraç görevi üstlendiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle *birinci* grup ilçelerde *sosyo-kültürel* ve *sanatsal gelişime* yönelik bir eğilim bulunurken, *ikinci* grup ilçelerde ise *sosyo-ekonomik*, *psiko-sosyal* ve *aile gelişimi* kategorilerine yönelik eğilimin yüksek olması aynı zamanda belirli bir siyasal ve kültürel ideolojinin zemin taşlarını döşenmesine de alan açmaktadır.

Sonuç olarak, çalışmada yerel siyasal erklerin ideolojik duruşu ve önceliklerinin, mekân isimlerinin belirlenmesinde en önemli unsurlardan biri olduğu belirlenmiştir. Yerel yönetimler mekân isimlerini, eş zamanlı işleyen bir siyasal/ideolojik bütünleşmenin yanı sıra aynı zamanda bir ayrışma aracı olarak da kullanmaktadır. Aynı toplumda yaşayan ve etnik, dinsel, mezhepsel, inançsal, siyasal aidiyetleri bakımından farklılaşan bireylerin görüş ve değerlendirmeleri dikkate alınmadan belirlenen bu isimlendirmeler, yerel yönetimlerin ideolojisine sahip bireyler açısından birleştirici olduğu varsayılsa da, tam aksine “*diğerleri ya da ötekiler*” açısından ise ayrıştırıcı bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla ideolojik açıdan “*biz*” ve “*öteki*” arasına çizilen bu sınır tespiti belirginleş(tiril)mesi, toplumsal bütünlüğe zarar vermektedir.

Bu tercihler neticesinde başkent Ankara'nın kültürel peyzajında geçmişten bugüne, yan yana gelebilmiş farklılıkların/çeşitliliğin yerel yönetimler tarafından azaltıldığı, yönettikleri alanda çoğulcu bir anlayış ve siyasal pratiklerden ziyade, çoğunlukçu ve hatta tek bir kimlik anlayışı üzerinden kültürel inşaya yöneldikleri, alan çalışmasında toplanan verilerin değerlendirmesiyle de kanıtlanmıştır.

Notlar

¹Araştırmanın analizini yansıtan kavram ağı bir bütün olarak okunmalıdır. Kültür Merkezleri ana kavramını çevreleyen tüm ana ve alt kategoriler birlikte değerlendirilmelidir. Sayfa boyutuna ilişkin sınırlılık nedeniyle Şekil 2 tek sayfada ve bir bütün olarak değil de iki ayrı sayfada verilebilmiştir.

Reproduction of Cultural Identity in Urban Space: The Case of Cultural Centers in Ankara¹

Nurettin Özgen^a, Volkan İdris Sari^{b*}

Submitted: 16.01.2021

Accepted: 02.02.2021

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Human memory needs space while recording past experiences and tends to spatialize events (Köşker, 2018: 89). Social memory is constantly updated depending on time, place and historical conditions. In this sense; remembrance, language, history and culture are factors that affect the collective memory of societies. Urban spaces, with their unique features, make these elements live and renew themselves. Thus, urban memory provides continuous evolution and transformation depending on changes in space (Ünlü, 2017: 78) and reveals identity elements that distinguish inhabitants of this space from others. Having a determining role on human behavior, culture initiates a social construction process by affecting space. Therefore, physical space is not an empty space independent from symbolic meanings, and cultural glasses are needed to read it correctly (Öncü and Weyland, 2016: 31). In this context, the formation process for the identity of a place is generally a historical phenomenon (Tekeli, 2009: 84). The dominant discourses in society affect social life directly and indirectly (Günay-Aktaş and Yayla, 2018: 241).

The combining and parsing functions of identity run in tandem and simultaneously (Bauman, 2017: 97). Hence, the concept of identity emerges with the interaction of two basic processes: the first is internal reinforcement of identifying and revealing similarities, and the second is an external distinction over differences from others (Özgen, 2018: 113). Cities that bring differences together in same space contain various contradictions within their structure, and these contradictions are reproduced in space and they form spaces of “segregation” (Aliğaoğlu and Uğur, 2016: 217).

The city develops its own identity through many tangible and intangible elements (Madanipour, 2013: 52). The urban toponymy, which includes the names of places and spaces, is one of the intangible identity elements of city (Baysan, 2019: 281). With naming, the surrounding becomes a part of the identity (Mai, 2016: 112). Although names of places alike simple choices, they actually reflect the

* **Corresponding Author:** Volkan İdris Sari, volkan.i.sari@gmail.com

^a Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography, Department of Geography, Ankara, Turkey, <http://orcid.org/0000-0001-9191-1579>.

^b Ankara University, Social Sciences Institute, Ankara, Turkey, <http://orcid.org/0000-0001-7032-8069>.

¹ This article was prepared on the basis of the research project entitled "Place Naming in the Context of Political Ideologies: The Case of Cultural Centers in Ankara", which was awarded the Koç University VEKAM 2019 Research Award, and an article revealing the results of the aforementioned research has been accepted for publication in the Journal of Ankara Studies in the June 2021 issue.

values, beliefs, passions, pains, bliss of cultures that produce these names (Gülbetekin, 2017: 32). On urban scale, important milestones, current policies, people or events in memory the city, and the elements that are effective in the formation of urban identity can be read through the naming practices (Araz, 2015: 97).

Lynch (2010: 120) counts place names among ten basic characteristics of urban form that describe the physical features of residential areas. In order to form a unique identity for a city, citizens must know and adopt it, become familiar with it, and actively participate in its emergence, change and transformation process (Bilgin, 2011: 40). The unifying and separating feature of culture is also valid for place names (Tümertekin and Özgüç, 2019: 163). Mills (2014: 52) defines cities as “the space where remembering and forgetting take place and the tool that provides it”. Living down the undesired sections of urban memory and substituting them with others are usually done through place naming (Köşker, 2018: 92). Naming streets, avenues or squares, or any revision, serves to efface a memory or to help reconstructing a history (Araz, 2015: 30). Even if all other remembering elements have disappeared and the people living there have passed away, place names remind us much about history and the past of a place (Tümertekin and Özgüç, 2019: 184).

Once a name is given, the name itself becomes a member of culture, together with the physical structure, architecture, and activities taking place in space, and gains a distinct identity (Gülbetekin, 2017: 69). Therefore, naming the place is always open to ideological reproductions (Özgen, 2018: 117). In this context, post-structuralists examine the discursive structure and characteristics, the forms of discourse that make a particular writing or speech natural and reliable, rather than intentions, beliefs or perceptions (Ar, 2020: 282). They aim to see dominant discourses beyond their naturalized forms so that others that are excluded in representative practices can be envisioned. Moreover, they are concerned with processes by which various discursive structures are constructed, fixed or changed (Aydın-Düzgit, 2015: 156).

“Post-structuralism, which defends that the human subject does not have a holistic consciousness and is basically structured through language, also puts the concepts such as causality, identity, dualism and truth through a strict criticism filter” (Cevizci, 1999). The main reason behind this determination is that there is no singular meaning for facts, the differentiation of this meaning according to time and place, and the strictly attributed meanings do not fully reflect reality (Bilgili, 2017: 102). Therefore, according to the post-structural approach, there is no unifying reality or a traditional, central meaning that limits the meaning of any discourse or text. Because the concept of meaning offers that its boundaries and form are not complete or cannot be defined within a certain form and process. It is far from approaching that meaning is precise, absolute, rigid and static (Parkes, 2012: 1-2).

In this context, one of the most used tools is to analyze the preferred names. Toponymy, which means examining place names in terms of structure, meaning and origin (Eren, 1966: 155), provides valuable information about people in a particular place and their cultures (Tümertekin and Özgüç, 2019: 183). Naming studies tend to be examined linguistically, and different perspectives in this field have come to the fore with critical toponymy studies.

Critical toponymy perceives naming preferences as an action that reflects power relations beyond the linguistic approach (Özberk, 2018: 666). Critical geography tends to view spatial toponymy as part of

social inequalities, means of pressure, and social engineering (Alderman and Inwood, 2013). According to Turan and Yalçınler-Ercoşkun (2017: 59), critical toponomy studies can be handled from two aspects. The first is to examine what place names mean and remind society. The second is the investigation of the political power and political struggles that run in the background of the practice of meaning and reminder. Rose-Redwood et al. (2009: 458) proposes three different theoretical frameworks that can be used for critical analyzes of urban toponomy: political semiotics, studies of governance, and normative theories of social justice and symbolic resistance.

Although critical toponomy studies in Turkey is limited and mostly rely on with avenues, boulevards and squares. In addition, studies have also been carried out on changed place names especially for villages (Şahin, 2010) or spaces formed after urban transformation projects (Çetin and Şentürk, 2019). In this study, unlike some basic studies in the literature, the relationships between naming preferences of cultural centers within the service area of local governments and the activities carried out in cultural centers are analyzed. Other uses in the campuses of cultural centers and the activities exhibited in these centers are among other important practices in terms of reconstruction and dissemination of cultural identity (Özgen and Sarı, 2021).

Methodology and Material

In this study, the mixed research method, which is considered as the third approach by Creswell (2003), was used. While the mixed method contributes to establishing a relationship between qualitative and quantitative research methods (Onwuegbuzie and Leech, 2004), it also used for generalizing research results (Johnson and Onwuegbuzie, 2004). While there are three different applications of this method as Trilogy, Explanatory and Exploratory, the Exploratory sequential mixed method was used in this study (Creswell, 2014). Thus, in the field study, the data obtained with an inductive approach were then analyzed in line with the determined purpose (Munhall, 2007: xv) and the statistical significance level of the correlation between both data sets was tested and the comprehensibility of the relevant data was reinforced. In this context, the research was completed in four stages:

In first stage, cultural centers located in the central districts of Ankara (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pursaklar, Sincan and Yenimahalle) were determined as the universe of the study. In this context, the web addresses of the municipalities of the 68 cultural centers in the city center of Ankara were determined using the provincial introduction booklets (Ankara Development Agency, 2017; Ankara Governorship, 2013) and the applications of "Google Map" and "Google Planet". These findings were recorded in Microsoft Excel and a preliminary evaluation was made.

In second stage, the structured interview technique was applied to obtain subjective evaluations of the cultural center administrators and the trainees benefiting from these centers (Özgen, 2016: 158).

In third stage, the content analysis technique was used and the qualitative data obtained during the field study were analyzed in depth (Özgen, 2020: 39). In addition, all kinds of visual or verbal elements that function as a communication medium are considered as text (Neuman, 2014: 466; Patton 2014). The texts handled by content analysis are grouped on the basis of certain concepts and themes and presented in a way that can be understood by readers (Yıldırım and Şimşek, 2008). Messages in text; have been

revealed as a result of a series of processes including comments about the sender, the message itself and the recipient (Weber, 1989: 5). As a result, descriptive situation and content analysis techniques were used in analyzing the research data so that the findings collected through the field study could be transferred to the reader by organizing and interpreting them (Bal, 2016; Baş and Akturan, 2017; Cope, 2005: 224; Özgen, 2016: 186-188).

In forth stage, content analysis was performed and the Chi-square test of independence was used to test whether there was a significant correlation between the 9 basic categories obtained and the socio-demographic characteristics of the participants, and the statistical significance level was accepted as $P < 0.0001$ (Bakan and Büyükbeşe , 2004; Bircan et al., 2003; Güngör and Bulut, 2008).

Findings

A significant relationship was determined between the political structuring and the name of the cultural centers in districts and the activities carried out there. It has been determined that in Altındağ, Mamak and Pursaklar districts, the priority is given to primarily religious-conservative names and related activities. Nationalist names and related activities come to the fore in Etimesgut District. On the other hand, in Çankaya and Yenimahalle districts, more open and services related with social developments especially in the form of social, cultural and psycho-social axial orientations attract attention. In addition, names and activities that can be defined as more secular and social democrat were heavily expressed in these districts.

Although the political name preferences and the approaches of the cultural center administrators show a certain orientation, it is important to understand the performed activities in the cultural centers, activity types proposed by beneficiaries and effectiveness of these proposals with the perspective of participants. It is observed that visits of participants in Çankaya and Yenimahalle districts to the cultural centers are mostly related to the attainments related to the socio-cultural, artistic and socio-political categories. It was determined that participants who visited the cultural centers in Altındağ, Keçiören, Mamak and Pursaklar districts mostly aimed to reach services under socio-economic and phsyco-social category.

All of these concepts, which reflect the views and opinions of the participants about the cultural centers, are related to the daily life practices. Since the realization of effective services for these concepts is under the control of political ideologies; they are completely ideological. The differences observed between the sampled districts also confirm this approach. All these analyzes have shown that depending on socio-economic conditions of participants, job and employment expectations affect the preferences of the participants who benefit from the cultural centers. However, even in districts where the services for artistic activities, which is one of the main usage purposes of cultural centers, are insufficient, there are demands for receiving more services under this category. In other words, participants who benefit from the cultural center, even though they benefit from the services in the scope and content determined by the local administrations, have also expressed their demands for the change or improvement of these activities. Therefore, it has been determined that the political / ideological approaches preferred in the names of the cultural centers and the activities in these centers widely overlaps and the design of these activities in cultural centers is far from representing multiculturalism and whole society. It should not

be forgotten that such ideological activities carried out through cultural centers do not serve social integrity and may impair the ability to live together.

Conclusion

The most important conclusion from the research data is undoubtedly that political ideologies are a practice of their ideologies in cultural centers, and almost all activities designed to ensure a proper environment for the continuation of relevant political ideology. As a result, it was determined in the study that the ideological stance and priorities of local political powers are one of the most important factors in determining the names of places. Local governments use these names as a means of diversification as well as a political / ideological integration which operates concurrently. These naming practices, which are determined without receiving views and considerations of individuals living in the same society having different ethnic, religious, sectarian, belief and political affiliations, are assumed to be unifying for individuals sharing the same ideology with local governments, on the contrary, they have a distinctive role in terms of "others". Therefore, the crystallization of the border between "us" and "other" from an ideological point of view harms the social integrity.

Referanslar/References

- Alderman, D. H., Inwood, J. (2013). Street Naming and the Politics of Belonging: Spatial Injustices in the Toponymic Commemoration of Martin Luther King Jr. *Social and Cultural Geography*, 14(2), 211-233. doi: 10.1080/14649365.2012.754488
- Aliağaoğlu, A., Uğur, A. (2016). *Şehir Coğrafyası*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (Çev. A. Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Ankara Kalkınma Ajansı (2017). *Ankara'da Kültür ve Sanat*, Ankara: Artı5Medya.
- Ankara Valiliği (2013). *Ankara Tanıtım Kitapçığı*. Ankara: Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü.
- Ar, M. (2020). Jeopolitik Söylemde Paradigmatik Değişim ve Eleştirel Söylem Analizi. *International Journal of Geography and Geography Education*, (42), 278-290. doi: 10.32003/igge.674834
- Araz, S. (2015). *Cadde ve Sokak Adlandırmalarının (Kentsel Toponimi) Kentsel Kimlik ve Toplumsal Bellek Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi; Ayvalık ve Cunda Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 20.10.2019 tarihinde <https://polen.itu.edu.tr/xmlui/handle/11527/15104> adresinden alındı.
- Aydin-Düzgüt, S. (2015). Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), 153-168.
- Bakan, İ., Büyükbeşe, T. (2004). Çalışanların İş Güvencesi ve Genel İş Davranışları İlişkisi: Bir Alan Çalışması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 23, 35-59. 21.11.2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesiibd/issue/5880/77807> adresinden alındı.
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Uygulamalı- Örnekli)*. İstanbul: Sentez Yayıncılık
- Baş, T., Akturan, U. (2017). *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Bauman, Z. (2017). *Kimlik*. (Çev. M. Hazır). Ankara: Heretik.
- Baysan, S. (2019). Sosyal Sorumluluk Çalışmaları ve Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği. Nurettin Özgen (Ed.). *Sürdürülebilir Kalkınma* içinde (256-301), Ankara: Pagem Akademi.
- Bilgili, M. (2017). Coğrafyanın Bilimsel Kimliğine Postyapısalcı Bir Yaklaşım. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, 101-109. doi: 10.14781/mcd.291173
- Bilgin, N. (2011). Sosyal Düşüncede Kent Kimliği. *İdealkent*, 2(3), 20-47. 19.09.2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36633/417042> adresinden alındı.
- Bircan, H., Karagöz, Y., Kasapoğlu, Y. (2003). Ki-kare ve Kolmogorov Smirnov Uygunluk Testlerinin Simulasyon İle Elde

- Edilen Veriler Üzerinde Karşılaştırılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 69-80. 18.10.2019 tarihinde <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/166.pdf> adresinden alındı.
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma yayınları.
- Cope, M. (2005). Coding Quantitative Data. *Qualitative Research Methods*. Iain Hay (ed.) *Human Geography* içinde (223-233). New York: Oxford University Press.
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches (2nd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W. (2014). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Çev: M. Bütün, S.B. Demir). Ankara: Siyasal.
- Cumhuriyet Gazetesi (1994). *Uğur Mumcu'yu halk sahiplendi*, 7 Ağustos Ulusal Baskısı.
- Çetin, R., Şentürk, A. (2019). Eleştirel Kentsel Toponimi ve Prestijli Mekânlar Yaratmada Kentsel İsimlerin Kullanılması: Fikirtepe Örneği. *Megaron Dergisi*, 14(1), 133-144. doi: 10.5505/Megaron.2018.05826
- Eren, H. (1966). Yer Adlarımızın Dili. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 13, 155-165. 20.06.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38302/443259> adresinden alındı.
- Gülbetekin, M. (2017). *Mekânın Hafızası: Yer Adları*, Ankara: Hitabevi.
- Günay-Aktaş, S., Yayla, Ö. (2018). Mekân ve Yaşamsal Örüntüleri. Nurettin Özgen (ed.), *Sosyal Coğrafya* içinde (227-250), Ankara: Pegem Akademi.
- Güngör, M., Bulut, Y. (2008). Ki-Kare Testi Üzerine. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 84-89. 27.08.2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fudad/issue/47171/593924> adresinden alındı.
- Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come. *Educational Researcher*, 33(7), 14-26. doi: 10.3102/0013189X033007014
- Köşker, N. (2018). Mekân ve Yer. Nurettin Özgen (ed.), *Sosyal Coğrafya* içinde (77-108), Ankara: Pegem Akademi.
- Lynch, K. (2010). *Kent İmgesi* (Çev: İ. Başaran), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Madanipour, A. (2013). The Identity of the City. Silvia Sereli (Ed.), *Urban and Landscape Perspectives* içinde (49-63), Dordrecht: Springer Science+Business Media.
- Mai, L. (2016). Doğu Alman Kentlerinde Kültür Şoku ve Kimlik Bunalımı. Ayşe Öncü ve Petra Weyland (Ed.), *Mekân, Kültür, İktidar* içinde (107-115). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mills, A. (2014). *Hafızanın Sokakları: İstanbul' da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik*. (Çev: C. Soydemir), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Munhall, P. L. (2007). A Phenomenological Method. Patricia L. Munhall (Ed.), *Nursing Research: A Qualitative Perspective* içinde (145-210). Sudbury, MA: Jones and Bartlett.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 2. Cilt* (Çev: S.Özge). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Onwuegbuzie, A. J., Leech, N.L. (2004). Enhancing the Interpretation of "Significant" Findings: The Role of Mixed Methods Research. *The Qualitative Report*, 9(4), 770-792. doi: 10.46743/2160-3715/2004.1913
- Öncü, A., Weyland, P. (2016). Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanı ve Toplumsal Kimlik Mücadeleleri. Ayşe Öncü ve Petra Weyland (Ed.), *Mekân, Kültür, İktidar İçinde* (9-39). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özberk, N. (2018). Mekânsal Semiyotik ve Politik Semantik Açısından Kentsel Metnin Dönüşümü: Nevşehir'de Kamusal Mekân İsimlendirmeleri Örneği. *İdealkent*, 9(24), 662-700. doi: 10.31198/idealkent.432225
- Özgen, N. (2016). Nitel Araştırmalarda Verilerin Toplanması ve Analizi. Nurettin Özgen (Ed.), *Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikler* içinde (157-198). Ankara: Pegem Akademi.
- Özgen, N. (2018). Kimlik-Toplumsal Eşitsizlik ve Ayrımcılık. Nurettin Özgen (Ed.) *Sosyal Coğrafya* içinde (109-172), Ankara: Pegem Akademi.
- Özgen, N. (2020). Ortadoğu Kavramına Yönelik Zihinsel Tasarımlar. *Coğrafya ve Coğrafya Eğitimi Dergisi* (41), 36-58. doi: 10.32003/igge.653501
- Özgen, N., Sarı, V. İ. (2021). Siyasal İdeolojiler Bağlamında Mekân İsimlendirmeleri: Ankara'daki Kültür Merkezleri Örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9(1). doi: 10.5505/jas.2021.73745
- Parkes, R. J. (2012). What is Poststructuralism? *Academic Bytes*.

- Patton, M. Q. (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri (Çev. M. Bütün ve S.B. Demir), Ankara: Pegem Akademi.
- Rose-Redwood, R., Alderman, D. ve Azaryahu, M, (2010).). Geographies of Toponymic Inscription: New Directions in Critical Place-Name Studies, *Progress in Human Geography*, 34(4), 453–470. doi: 10.1177/0309132509351042
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019). *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2017)*, Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü.
- Şahin, G. (2010). Türkiye’de Yapılmış Toponomi Çalışmaları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 134-156. 26.10.2019 tarihinden <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adyusbd/issue/1399/16546> adresinden alınmıştır.
- Şeker, M., Bakış, Ç., Dizeci, B. (2018). *İnsani Gelişme Endeksi-İlçeler: Tüketiciden İnsana Geçiş*. İstanbul: İnsani Gelişme Vakfı.
- Tekeli, İ. (2009), *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Turan, S., Yalçın-İrcoşkun, Ö. (2017). Meydanlardaki İsim Değişikliklerinin Kent Belleğine Etkisi: Ankara Örneği. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 2(1), 55-68. doi: 10.30785/mbud.337234
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2019). *Beşeri Coğrafya: İnsan Kültür Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi (18.Baskı).
- Ünlü, T. S. (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi: Mersin Örneği. *Planlama*, 27(1), 75–93. doi: 10.14744/planlama.2017.06078
- Weber, R.P. (1989). *Basic Content Analysis*. London: Sage Books.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Sapanca Gölü Havzası'nda Arazi Kullanımı ve Mekânsal Değişim

Land Use and Spatial Change in Sapanca Lake Basin *

Muhammet Kaçmaz^{*a}, Mehmet Fatih Döker^b

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI:

10.33688/aucbd.872216

Makale Geçmişi:

Geliş: 01.02.2021

Kabul: 05.04.2021

Anahtar Kelimeler:

Coğrafya

Arazi Kullanımı

Coğrafi Bilgi Sistemleri

Mekânsal Değişim

Sapanca Gölü Havzası

Öz

Türkiye'nin önemli göl havzalarından biri olan Sapanca Gölü Havzası 1990'lı yılların başlarına kadar kırsal niteliği ile öne çıkmakta iken günümüzde şehrsel faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı bir havza haline gelmiştir. Sapanca Gölü güneyinden TEM otoyolunun geçmesi ile birlikte hız kazanan şehrsel faaliyetlere ek olarak havzanın turizm açısından bir cazibe merkezi haline gelmiş olması havzanın arazi örtüsü ve kullanım yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Havzada yer alan şehrsel ve kırsal yerleşmelerin genişlemesi, ikinci konut ve turistik tesis yapımının artması havzanın taşıma kapasitesini zorlamakta ve doğal ortamın tahrip edilmesine yol açmaktadır. Bu çalışmada Sapanca Gölü Havzası'nın güncel arazi örtüsü ve kullanım yapısı incelenmiş olup 1985-2020 yılları arasında meydana gelen değişim uydu görüntüleri üzerinden coğrafi bilgi sistemleri ile analiz edilmiştir. Havza içerisinde kullanım oranı 1985 yılında %2,27 olan yerleşim alanları 2020 yılında %8,28 ulaştığı tespit edilmiştir. Havza genelinde nüfus yoğunluğunun km²'ye 250 kişiye kadar çıktığı ve havzanın güneyinde yer alan Sapanca şehrinde ise km²'de 1500 kişiyi bulduğu görülmüştür.

Article Info

Research Article

DOI:

10.33688/aucbd.872216

Article History:

Received: 01.02.2021

Accepted: 05.04.2021

Keywords:

Geography

Land Use

Geographic Information

Systems

Spatial Change

Sapanca Lake Basin

Abstract

While the Lake Sapanca Basin, which is one of the significant lake basins of Turkey, had been prominent with its rural character until the early 1990s, it has now become a basin where urban activities are intensely experienced. In addition to urban activities that gained momentum with the TEM highway passing by the south of Lake Sapanca, the fact that the basin has become a center of attraction in terms of tourism has led to significant changes in the land cover and land use structure of the basin. Expansion of the urban and rural settlements in the basin and the increase in the construction of second housing and touristic facilities challenge the carrying capacity of the basin and lead to destruction of the natural environment. In this study, the current land cover and land use structure of the Lake Sapanca Basin was examined, and the change that occurred in the period of 1985-2020 was analyzed with geographic information systems over satellite images. It has been determined that the utilization rate in the basin was 2.27% in 1985 and reached 8.28% in 2020. It was observed that the population density reached up to 250 people per km² in the basin in general and became 1500 people per km² in the Sapanca city in the south of the basin.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: mkacmaz@sakarya.edu.tr

^a Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Sakarya/Türkiye, <http://orcid.org/0000-0003-1062-8881>.

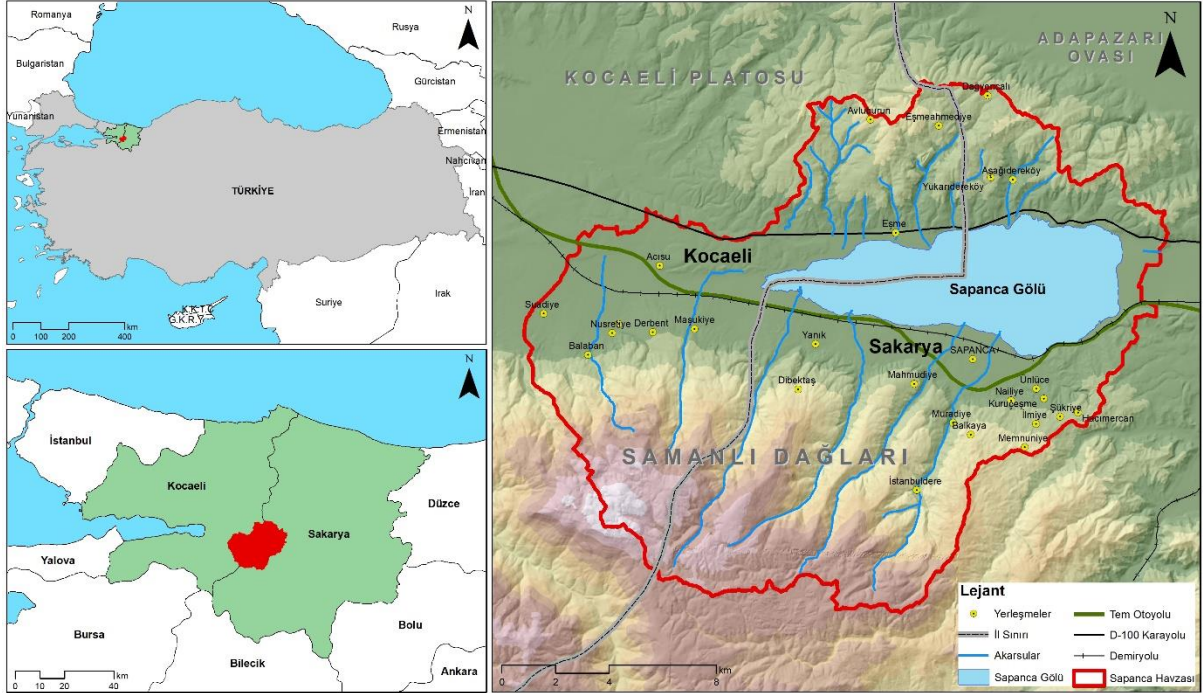
^b Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Sakarya/Türkiye, <http://orcid.org/0000-0002-0414-0428>.

*Bu makale "Sapanca Gölü Havzası Arazi Kullanımı ve Mekânsal Değişim" adlı doktora tezinden veriler ve bilgiler güncelleştirilerek hazırlanmıştır.

1. Giriş

Sapanca Gölü Havzası, Marmara Bölgesi'nin doğusunda Sakarya ve Kocaeli illeri sınırları içerisinde yer almaktadır. Havzanın %58,7'si Sakarya ili sınırları içerisinde kalmakla birlikte yerleşim alanlarının %62,5'i, orman alanlarının %61,7'si, tarım alanlarının %36,7'si, su kütesinin ise %79'u Sakarya ili sınırları içerisinde (Şekil 1).

Türkiye'nin sanayileşme ve şehirleşme açısından en gelişmiş bölgesi içerisinde yer alan Sapanca Gölü ülkemizin önemli tatlı su kaynaklarından biridir. İçilebilir ve kullanılabilir nitelikte olan su kaynaklarının önemi sadece ülkemiz açısından değil tüm dünya açısından gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Birleşmiş Milletler'in 2015 yılında düzenlediği Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde insanlığın ortak geleceği için önem arz eden 17 hedef arasında temiz su ve sudaki yaşam iki ana hedef olarak yer almaktadır (UN, 2020). Ayrıca yoksulluk, açlık, sağlıklı bireyler, temiz enerji, sanayi, sürdürülebilirlik ve şehirselleşme, iklim gibi diğer başlıkların da su ile ilişkilendirilebilir olduğu düşünülürse su, dünya ve insanlık gündeminin en önemli maddelerinden biri olmaya devam edecektir.

Şekil 1. Sapanca Gölü Havzası lokasyon haritası

Nüfus artışına bağlı olarak gelişen hızlı ve plansız kentleşme, sanayileşme ve tarımsal faaliyetler yanlış arazi kullanımlarının sebepleri arasında yer almakta ayrıca küresel ısınma dünyada ve ülkemizde su stresinin artmasına neden olmaktadır. Bunlara ek olarak suyun doğru ve planlı kullanımı açısından çoğu havzada sürdürülebilir yönetim anlayışının benimsenmemesi hayati derecede önemli su kaynaklarının hızla tüketilmesine ya da kirlenmesine neden olmaktadır. Gelecekteki güç dengelerinin "suya hâkimiyet" ile belirleneceği (Karadağ, 2008) de hesaba katıldığında suyun aynı zamanda stratejik bir kaynak olduğu da ortaya çıkacaktır. Bu durumda su havzaları hem yaşamsal hem stratejik olarak önemle takip edilmesi gereken doğal ortam olarak önem arz etmektedir. Lakin su havzalarının önemine

uygun bir biçimde korunduğu ve işletildiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Gülersoy'un (2014) yanlış arazi kullanım nedenleri olarak belirlediği 13 maddeden birçoğunu havzada görmek mümkündür. Bunlardan özellikle aşırı ve kontrolsüz nüfus artışı, hatalı tarım ve kalkınma politikaları, tarım alanlarının yerleşime açılması ve sanayi tesisleri kurulması, orman alanlarının tahrip edilmesi, yolların verimli tarım alanlarından geçirilmesi, yerleşim alanlarının (kır-kent) belirli bir plan dâhilinde gelişmemesi maddeleri havzanın arazi kullanım yapısındaki değişimlerin de temel nedenleri arasında yer almaktadır. Dünya Kaynakları Enstitüsü'nün (WRI) 2040 yılında dünyada su stresi yaşayacak ülkelere dair yapmış olduğu projeksiyonda Türkiye'yi son derece yüksek riskli grupta görmekte olup, en riskli 33 ülke arasında Türkiye'yi 27.sırada gösterdiği de hesaba katıldığında Türkiye'de gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli su bırakılabilmesi için kaynakların çok iyi korunup, akılcı kullanılması gerekmektedir (WRI, 2015).

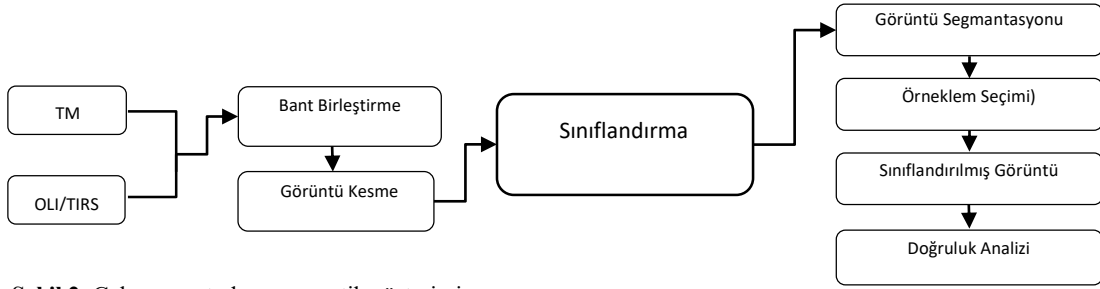
Tüm bu gelişmeler su kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetiminde yeni yaklaşımların ve kavramların gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu anlamda ülkemizde yerüstü ve yeraltı su kaynaklarının sahip olduğu ekonomik potansiyelin sürdürülebilir bir yaklaşımla ele alınması büyük önem taşımaktadır. Sürdürülebilir su kaynakları yönetimi ise, uygun kurumsal mekanizma, katılımcı yönetim, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin sürekliliği ve uygun teknolojilerin seçimi ile mümkündür. Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Programında (DPT, 2001) "*Çevre için kalkınmadan, kalkınma için çevreden vazgeçilmez*" prensibinden hareketle teknoloji-ekonomi-çevre yaklaşımı doğrultusunda uygun teknolojiler kullanılarak koruma-kullanma dengesinin sağlanması sonucu çevre ile uyumlu projelerin geliştirilmesi tavsiye edilmiştir. On Birinci Kalkınma Planı'nda (2019) ise hızla artan nüfusun, şehirleşmenin, ekonomik faaliyetlerin ve çeşitlenen tüketim alışkanlıklarının çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırdığı belirtilmiştir. Çevre kirliliği, iklim değişikliği, çölleşme, ormansızlaşma, biyolojik çeşitlilik kaybı, kuraklık gibi çevre problemlerinin her geçen gün insan yaşamını ve kalkınma sürecini belirgin bir şekilde etkilediği ifade edilen planda talebin ve tüketimin arttığı dünyada sürdürülebilir çevre ve doğal kaynak yönetimi ile yaşanabilir kentlerin inşasının önem kazandığı belirtilmiştir. Ancak özellikle kalkınma için çevreden vazgeçilmiş bazı havzalarda bugün geri dönüşü mümkün olmayan hasarlar verilmiştir. Diğer bir sorun olarak ülkemizde herhangi bir su kaynağının korunması ve kullanılması ile ilgili çok sayıda merkezi ya da yerel kurum ve kuruluş vardır. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü gibi kurum ve kuruluşlar kendi teşkilat kanunları uyarınca ve yasal dayanaklar çerçevesinde görev yapmaktadır. Bu kurumların çoğu birbirinden bağımsız ve birbirleriyle koordine olmadan çalışma yürüttükleri için kaynak ve emek israfına yol açmaktadırlar. Böyle bir durumda tüm aktörlerin katılımcı olarak yer aldığı sürdürülebilir bir planlama yapmak oldukça zorlaşmaktadır. Nitekim havza planlaması, şehirselleşme ve kırsal yerleşmeleri, tarım ve orman alanlarını, sanayi tesislerini, iletişim ve haberleşme ağlarını, çeşitli hizmet sektörlerini ve rekreasyonel alanları içine alan bütünleşik sosyal, ekonomik, biyofiziksel ve aynı zamanda dinamik bir sistemdir (Bilen, 2009). Havzalar kendine özgü doğal (jeolojik, jeomorfolojik, hidrolojik, iklim, bitki örtüsü, yaban yaşamı vb.), sosyokültürel ve ekonomik özelliklere (arazi kullanımı, ulaşım, idari, nüfus, alt yapı, ekonomi vb.) sahip olan karmaşık sistemlerdir. Havza içerisinde yer alan her doğal ve beşeri unsurun diğeri üzerinde olumlu ya da olumsuz etkisi söz konusudur. Bu durumda havzayı bir sistem olarak ele almak ve bu sistem unsurlarının birbirine olan etkisini belirleyerek analiz etmek havzalarının sürdürülebilirliği açısından gereklidir. Gerek

hidrolojik açıdan gerekse beşeri ve ekonomik faaliyetlere ev sahipliği yapması açısından göl havzaları da sürdürülebilir bir yönetim planı çerçevesinde yönetilmek zorundadır. Buna karşın göl havzaları, özellikle çevresinde sanayileşme ve şehirleşme faaliyetleri fazla ise, yoğun bir kullanım baskısı ile karşı karşıya kalmakta ve doğal ortam tahrip edilmektedir. Gölleri bu baskıdan kurtarmak amacıyla bilimsel anlamda birçok girişim başlamış olmakla birlikte, göller ile ilgili problemlerin kısa vadede çözülmesi oldukça zordur. Zira göllerin korunması ve uygun yönetilmesi oldukça karmaşık doğal ve beşeri sistemlerin düzenlenmesini gerektirdiğinden, böyle bir yapının oluşturulması için yerel ve ulusal kararlılık gerekmektedir. Uluslararası Göl Çevre Komitesi (ILEC, 2005) göllerin 5 büyük problem ile karşı karşıya kaldığını ifade etmektedir. Bunlar; su seviyesinin düşmesi, balıklaşma, asitleşme, zehirli atıklar, ötrofikasyon olarak belirtilmiştir. Belirtilen bu problemlerden bazıları doğal bir süreç olarak ortaya çıkabileceği gibi genelde havzanın aşırı kullanımı ile yakından ilgilidir. Dolayısı ile bu problemleri azaltmak ve ortadan kaldırmak için havzaların arazi kullanım yapılarını iyi bilmek, mümkün olan tüm düzenlemeleri ekonomik kaygı duymadan gerçekleştirmek ve sürdürülebilir bir yönetim modeli oluşturmak gerekmektedir. Zira göllerin yanlış arazi kullanımı ve yönetimi dolayısıyla kaybettiği doğal özelliklerinin ekonomik açıdan değeri düşünüldüğünde ona yapılan yatırımları fazlası ile hak ettiği ortaya çıkacaktır. Günümüzde arazi örtüsü ve kullanım değişimlerinin belirlenmesinde uydu verilerinden faydalanılarak yapılan analizler, değişimin daha doğru ve hızlı bir şekilde ortaya konmasını mümkün kılmaktadır (Çoşkun, Algancı ve Usta, 2008). Ülkemizde özellikle 1980 sonrasında meydana gelen hızlı şehirleşmenin su havzaları üzerindeki baskısını, zamansal çözünürlükleri yüksek uydu verileri ile takip etmek mümkündür. Bu çalışmada Sapanca Gölü Havzası'nda 1985-2020 yılları arasında meydana gelen arazi örtüsü ve kullanım değişimi Landsat uydu verileri kullanılarak izlenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar sürdürülebilir havza yönetimi ve koruması açısından önemli altlık verilerin oluşmasını sağlamıştır.

2. Materyal Yöntem

Çalışmada Sapanca Gölü Havzası'nın fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerinin değerlendirilmesinde ihtiyaç duyulan analiz ve haritaların üretilmesinde temel veri kaynağı olarak 1/25000 ölçekli topografya haritaları kullanılmıştır. Bunun yanı sıra MTA 1:100.000 ölçekli jeoloji haritasından faydalanılmıştır. Havzadaki arazi örtüsü ve kullanım değişiminin tespit edilmesinde ise geçmişe yönelik düzenli bir veri setine sahip olan Landsat uydu görüntülerinden yararlanılmıştır. İlgili Landsat uydu görüntüleri United States Geological Survey (USGS)'in araştırmacılara ücretsiz olarak sunduğu internet sayfasından indirilmiştir (USGS, 2020). Çalışmada kullanılan uydu görüntülerinin sınıflandırma metodolojisi ve işlem adımları Şekil 2'de gösterilmiştir.

Çalışma alanında Landsat-5 TM algılayıcısına ait 10 Temmuz 1985, 06 Temmuz 1995 ve 18 Haziran 2005 ile Landsat-8 OLI/TIRS algılayıcısına ait 08 Haziran 2020 tarihli görüntüler işlenmiştir. Sınıflandırma sonuçlarının mevsimsel şartlardan etkilenmemesi adına görüntüler seçilirken birbirine benzer aylardan elde edilen veriler tercih edilmiştir. Bu uydulardan sağlanan görüntülerin yersel çözünürlüğü 30 metredir. Sınıflandırma sonuçlarını etkileyen önemli faktörlerden biri de bulutluluk oranıdır. Bu oranın sıfır değerine yakın olduğu görüntüler kullanılmıştır (Çizelge 1). Çalışma sahasına ait görüntülerin ön işleme ve sınıflandırma işlemleri için ArcGIS Pro 2.5 yazılımı kullanılmıştır.

Şekil 2. Çalışma metodunun şematik gösterimi

Uzaktan algılamada çoklu spektral bantlar, arazi kullanımı ve arazi örtüsü izleme, değişim tespiti ve şehirleşme süreci vb. olmak üzere çeşitli amaçlar için yaygın olarak kullanılmaktadır (Chen, 2007; Koomen, 2007; Schowengerdt, 2007). Sapanca Gölü havzasındaki arazi örtüsü ve kullanımının mekânsal gelişim süreci incelendiğinde doğal bitki örtüsünün tahrip edildiği açıkça görülmektedir. Bu kapsamda bir sahanın arazi örtüsü değişimini izlemek için en verimli bant kombinasyonunu belirlemek gerekir (Yu ve diğerleri, 2019). Seçilen yıllara ait uydu görüntülerinden SWIR1, SWIR2 ve RED bantları şehirselleşme ve bitki örtüsü değişimi için en etkili sonucu vermektedir (Butler, 2013). Söz konusu bantlara ait yansıma değerleri çizelge 2’de verilmiştir. Seçilen bantlar birleştirildikten sonra çalışma sahasına göre kesilmiş ve Sapanca Gölü Havzası’na ait görüntüler elde edilmiştir.

Çizelge 1. Uydu görüntülerinin özellikleri ve kullanılan bantlar

Algılayıcı Türü	Tarih	Path	Row	Çözünürlük	Bulutluk	Bantlar
Landsat-8 OLI-TIRS	08 Haziran 2020	179	032	30 m	%1.81	7,6,4 (False Color)
Landsat-5 TM	18 Haziran 2005	179	032	30 m	%0	7,5,3 (False Color)
Landsat-5 TM	06 Temmuz 1995	179	032	30 m	%0	7,5,3 (False Color)
Landsat-5 TM	10 Temmuz 1985	179	032	30 m	%0	7,5,3 (False Color)

Çizelge 2. Uydu görüntülerinin bant özellikleri (USGS, 2020)

Landsat-8 OLI-TIRS	Tayf	Landsat-5 TM	Tayf
Band 4 Red	0.64 - 0.67 μm	Band 3 RED	0.63 - 0.69 μm
Band 6 SWIR 1	1.57 - 1.65 μm	Band 5 SWIR	1.55 - 1.75 μm
Band 7 SWIR 2	2.11 - 2.29 μm	Band 7 SWIR	2.08 - 2.35 μm

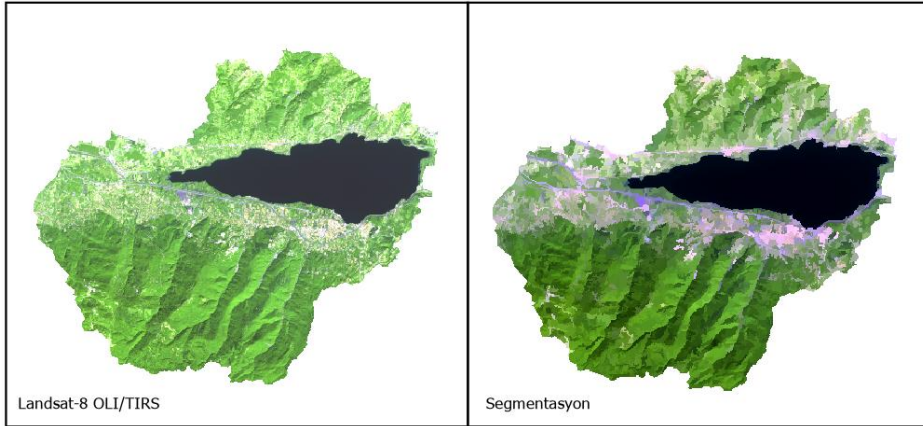
Kaynak: (USGS, 2020)

Son yıllarda segmentlere ayırmaya dayalı nesneye yönelik sınıflandırma, uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleri (CBS) veritabanları için arazi sınıflandırma haritaları üretme yöntemleri olarak oldukça ilgi görmektedir (Geneletti ve Gorte, 2003; Moeller, 2000; Son vd., 2015; Weih ve Riggan, 2010). Bu segmentasyon tekniği üç sınıfa ayrılabilir: (1) karakteristik özellik kümeleme, (2) kenar algılama ve (3) bölge çıkarma (Fu ve Mui, 1981). Görüntünün segmentasyonu, arazide karşılık gelen nesnelere farklı bölümlere ayırmak anlamına gelir. Nesnelere kullanıcının sınıflandırmayı düşündüğü herhangi bir gerçek arazi birimidir (yerleşme, arazi örtüsü, jeolojik birim, vb.). Nesne tabanlı sınıflandırma, bir görüntü içindeki uygun bölümleri belirlemek ve tanımlamak için hem spektral bilgidir (piksellerin yansıma değerleri) hem de mekânsal bilgidir (boyut, şekil ve diğer piksellere bitişiklik) yararlanır (Blaschke, 2010; Haralick ve Shapiro, 1985; Lillesand, Kiefer ve Chipman, 2015).

Görüntünün segmentlere ayrılmasında üç önemli kriter bulunmaktadır. Bunlar “spektral detay”, “mekânsal detay” ve “minimum segment boyutu” dur. Görüntüdeki objelerin doğru arazi sınıflarına atanması için kriterlere verilecek sayısal değerler önem arz etmektedir. Belirlenecek değerler görüntünün kalitesine, büyüklüğüne ve bant özelliklerine göre değişmektedir. Segmentasyonda atanan bu değerler sınıflandırmanın sonucunu doğrudan etkilemektedir. Nesne tabanlı sınıflandırma için uydu görüntülerine ait segmentasyon örneği Şekil 3'te verilmiştir.

Landsat uydu görüntüleri sekiz arazi örtüsü ve kullanım sınıfına ayrılmıştır. Bu sınıflar orman alanları, yerleşme, tarımsal arazi, bitki örtüsü, su kütleleri, çıplak arazi, bataklık ve yol olarak belirlenmiştir. Sınıfların belirlenmesinden sonraki aşama ise örneklem toplama adıdır. Örneklem toplama adımı kontrollü sınıflandırma ile aynı yaklaşımı içerir. Sahadan toplanan yeterli miktardaki segment örnekleri ilgili arazi sınıflarında kategorize edilmekte ve bir sonraki adım için girdi olarak kullanılmaktadır. Görüntüleri spektral özelliklerine göre sınıflandırmak için Maksimum Likelihood Classifier (MLC) yani en yüksek olasılık sınıflandırıcısı kullanılmıştır.

En yüksek olasılık tekniği, çoğu kullanıcı için, kullanıma hazır olması ve genişletilmiş bir örneklem süreci gerektirmemesi nedeniyle tercih edilen algoritmadır (Mohajane vd., 2018; Pal ve Mather, 2003; Strahler, 1980). Bu olasılık algoritması, bir pikselin belirli bir sınıfa ait olma olasılığına dayanan istatistiksel bir metottur (ERDAS, 1999). Görüntülerin sınıflandırmasından sonra gelen doğruluk değerlendirmesi adımı sınıflandırmanın son sürecidir. Referans görüntüler kullanarak bir noktanın ne derece doğru sınıflandırıldığını belirlemek doğruluk analizlerinde kullanılan yöntemlerden biridir. Bu analiz ArcGIS Pro yazılımında bulunan Rastgele Nokta Atama aracı ile kullanıcıdan bağımsız biçimde belirlenen 300 nokta ile yapılmıştır. Sınıflandırmanın doğruluk analizi genellikle hata matrislerinin değerlendirilmesiyle gerçekleştirilir.

Şekil 3: Landsat uydu görüntüsünün segmentasyonu (a: Landsat 8 ham veri, b: Segmentlere ayrılmış görüntü)

Çizelge 3. Sınıflandırmanın doğruluk analizi matrisi (1985-2020)

Sınıflandırılmış Görüntü	1985	Referans Görüntü								Kullanıcı Doğruluğu	Kappa
		Orman	Yerleşme	Yollar	Tarimsal Arazi	Su Kütleli	Bataklık Sazlık	Toplam			
Orman	124	0	0	14	0	0	138	0,89			
Yerleşme	0	10	0	0	0	0	10	1			
Yollar	0	0	10	0	0	0	10	1			
Tarimsal Arazi	4	8	0	73	0	1	86	0,84			
Su Kütleli	0	0	0	1	45	0	46	0,97			
Bataklık-Sazlık	0	0	0	0	3	7	10	0,7			
Toplam	128	18	10	88	48	8	300				
Üretici Doğruluğu	0,96	0,55	1	0,82	0,93	0,87		0,89			
Kappa									0,85		

Sınıflandırılmış Görüntü	1995	Referans Görüntü								Kullanıcı Doğruluğu	Kappa
		Orman	Yerleşme	Yollar	Tarimsal Arazi	Su Kütleli	Bataklık Sazlık	Çıplak Alan	Toplam		
Orman	121	0	0	9	0	0	1	131	0,92		
Yerleşme	0	9	0	1	0	0	0	10	0,9		
Yollar	0	0	8	2	0	0	0	10	0,8		
Tarimsal Arazi	3	6	0	74	0	0	0	83	0,89		
Su Kütleli	0	0	0	0	46	0	0	46	1		
Bataklık-Sazlık	0	0	0	0	2	8	0	10	0,8		
Çıplak Alan	0	0	0	0	0	0	10	10	1		
Toplam	124	15	8	86	48	8	11	300			
Üretici Doğruluğu	0,97	0,6	1	0,86	0,95	1	0,9		0,92		
Kappa									0,89		

Sınıflandırılmış Görüntü	2005	Referans Görüntü								Kullanıcı Doğruluğu	Kappa
		Orman	Yerleşme	Yollar	Tarimsal Arazi	Su Kütleli	Bataklık Sazlık	Çıplak Alan	Toplam		
Orman	120	0	0	9	0	0	0	129	0,93		
Yerleşme	0	12	0	2	0	0	0	14	0,85		
Yollar	0	0	10	0	0	0	0	10	1		
Tarimsal Arazi	7	0	0	73	0	0	2	82	0,89		
Su Kütleli	0	0	0	0	45	0	0	45	1		
Bataklık-Sazlık	0	0	0	0	1	9	0	10	0,9		
Çıplak Alan	1	0	0	0	0	0	9	10	0,9		
Toplam	128	12	10	84	46	9	11	300			
Üretici Doğruluğu	0,93	1	1	0,86	0,97	1	0,81		0,92		
Kappa									0,89		

Sınıflandırılmış Görüntü	2020	Referans Görüntü								Kullanıcı Doğruluğu	Kappa
		Orman	Yerleşme	Yollar	Çayır-Mera	Tarimsal Arazi	Su Kütleli	Bataklık Sazlık	Çıplak Alan		
Orman	115	0	0	2	2	0	0	1	120	0,95	
Yerleşme	1	21	0	0	0	0	0	0	22	0,95	
Yollar	0	0	10	0	0	0	0	0	10	1	
Çayır-Mera	2	0	0	8	0	0	0	0	10	0,8	
Tarimsal Arazi	4	2	0	1	66	0	0	0	73	0,9	
Su Kütleli	0	0	0	0	0	45	0	0	45	1	
Bataklık-Sazlık	0	0	0	0	0	2	8	0	10	0,8	
Çıplak Alan	0	1	0	0	1	0	0	8	10	0,8	
Toplam	122	24	10	11	69	47	8	9	300		
Üretici Doğruluğu	0,94	0,87	1	0,72	0,95	0,95	1	0,88		0,93	
Kappa										0,91	

Sütunlar referans verilerini ve satırlar sınıflandırılmış verileri temsil eder. Hata matrisine göre, genel sınıflandırma, üreticinin ve kullanıcının doğruluğu hesaplanır. Satır ve sütunlardan elde edilen ağırlıklar Kappa istatistiğine göre 0 ile 1 arasında bir değer olarak hesaplanmaktadır (Chen, 2007; Foody, 2002). Doğruluk analiz için 1985-1995 yıllara ait topoğrafya paftaları ile 2005- 2020 yıllarına ait yüksek çözünürlüklü uydu verileri kullanılmış ve güncel durum arazi çalışmaları ile desteklenmiştir. Çalışmanın doğruluk analizi sonuçları aşağıdaki çizelge 1’de verilmiştir. 1985, 1995, 2005, 2020 yılına ait sınıflandırılmış görüntüler referans kaynak ile karşılaştırılarak kullanıcı, üretici doğruluğu ve Kappa oranı hesaplanmıştır (Çizelge 3). Genel kappa oranları %80 üzerinde olduğu için sınıflandırma kabul edilebilir özelliktedir.

3. Sapanca Gölü Havzası Coğrafi Özellikleri

Marmara Bölgesi içerisinde yer alan Sapanca Gölü Havzası’nın Ardel’in (1960) de ifade etmiş olduğu gibi yapı ve reliefi en iyi bilinen bölgelerden biri olması dolayısıyla araştırma alanımızın doğal ortamı hakkında detaylı bilgilere ulaşmak mümkündür. Havzaların doğal ortam özelliklerinin bilinmesi üzerinde yapılacak olan beşeri faaliyetlerin doğru ve planlı yapılabilmesi için önem arz etmektedir. Havzaların doğal ortam özellikleri dikkate alınmadan yapılan beşeri faaliyetlerin olumsuz sonuçlarına Bakırçay Havzası güzel bir örnektir. Havzanın doğal şartlarına uygun olmayan, yağış ve nem isteği yüksek olan mısır, ayçiçeği, sofralık (Gemlik) türü zeytin dikiminin rasyonel bir kullanım olmadığını belirten Gülersoy (2008) su sıkıntısı çekilen bu havzada Domat tipi zeytin ağaçlarının dikimini ve yoğun mısır ekiminin alternatiflerinin devreye sokulmasını önermektedir. Bu nedenle havzaların doğal ortam özelliklerini bilmek havzanın yanlış arazi kullanımını belirleyebilmek için bir ön koşul olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda öncelikle Sapanca Gölü Havzası’nı meydana getiren temel morfolojik unsurlara bakacak olursak güneyde Samanlı Dağlarının doğu kesimi, kuzeyde Kocaeli Platosu ve bu ikisi arasında uzanan ova ve gölden müteşekkil İzmit-Sapanca oluşudur. Havzanın kuzeyi ile güneyi arasında gerek

fiziki (morfoloji, iklim vb) gerekse beşeri faktörler (nüfus, yerleşme vb.) açısından farklılıklar bulunmaktadır.

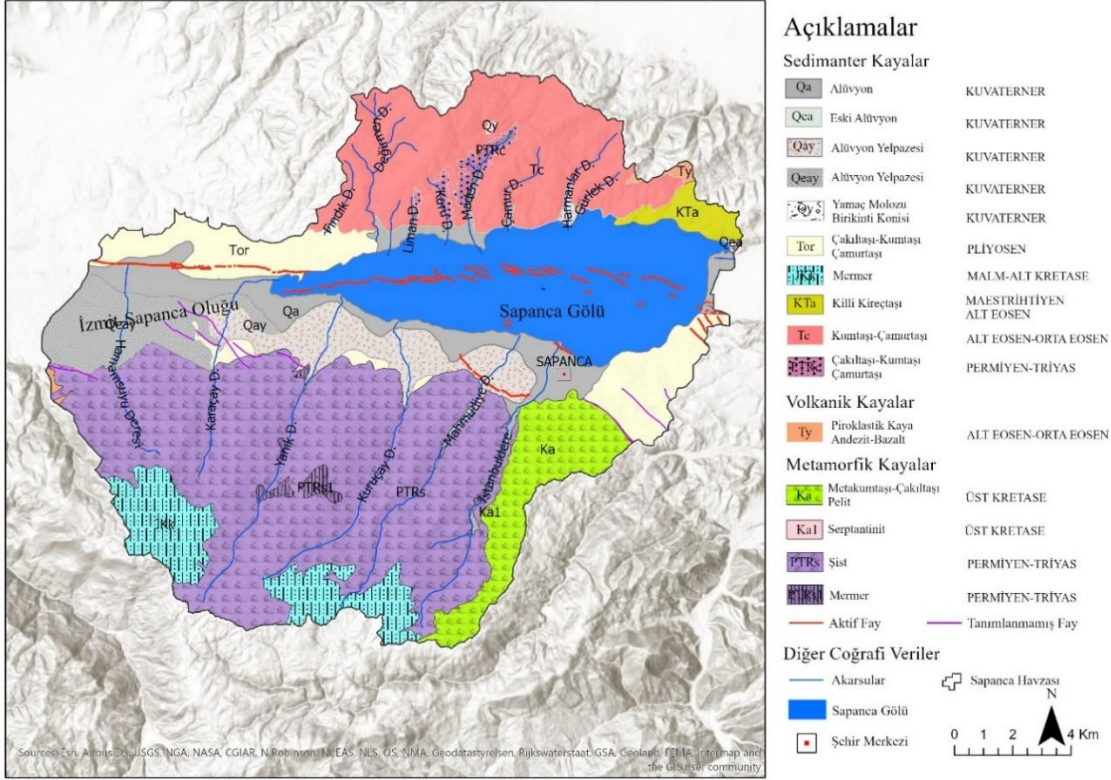
3.1. Fiziki Coğrafya Özellikleri

Araştırma sahası farklı jeolojik zamanlara ait çeşitli formasyonların bir arada bulunduğu ve nispeten karışık bir yapıya sahiptir (Şekil 4). Yapılan araştırmalara göre bölge eski devirlerden başlayarak Üst Kretase sonu ve Eosen boyunca aktif tektonik ve volkanik faaliyetlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu faaliyetlerin sonucunda Sapanca Gölü Havzası'nın da içinde yer aldığı Kuzey Anadolu Fay Hattı oluşmuştur. Kuvaterner'de bölgesel tektonik hareketlikler devam ederken, eski Sakarya Nehri ve diğer akarsular Adapazarı Gölü ve Sapanca Gölü boyunca İzmit Körfezi'ne boşalmaktaydı. Sakarya Nehri ve diğer akarsuların taşımış oldukları alüvyon malzemeleri şimdiki Sapanca Gölü ile İzmit Körfezi arasında depolanmış ve zamanla bu ara dolarak İzmit Körfezi, Sapanca ve Adapazarı Gölü'nden ayrılmıştır. Bu zamanda devam eden bölgesel alçalma ve yükselme hareketlerinin de etkisi ile Sapanca ve Adapazarı çukurluğu Sakarya Nehri yatağının olduğu kısımlarda aşındırma yolu ile kuzeye yönelmiş ve bu akarsular Karadeniz yönüne akmaya başlamıştır. Oluşan yeni yatak koşullarında Sakarya ve diğer akarsular taşıdıkları alüvyon malzemeleri Adapazarı çukurluğuna depolamış ve böylece Adapazarı çukurluğu dolarak Sapanca Gölü'nden ayrılmıştır. Bataklık durumundaki Adapazarı Ovası zamanla kuruyarak bugünkü duruma gelmiştir (DSİ, 1984).

Sapanca Gölü Havzası'nda dikkati çeken üç önemli jeomorfolojik unsur bulunmaktadır; kabaca Sapanca Gölü'nün de içinde yer aldığı İzmit-Sapanca Oluğu, bu oluğu kuzeyden kuşatan nispeten alçak tepelerden oluşan Kocaeli Platosu ve oluğu güneyden çevreleyen dik ve yüksek kütlesi ile Samanlı Dağlarının doğu bölümü (Şekil 1). Kocaeli Platosu, Sapanca Gölü'nün kuzeyinde en çok 400 metre, ortalama 100-250 metre arasında değişen yükseklik değerlerine sahip olup doğuya ve kuzeye doğru eğimli bir yüzey oluşturmaktadır. İzmit-Sapanca-Adapazarı koridoru batıdan İzmit Körfezi doğusu, doğudan Adapazarı Ovası batı kenarı ile sınırlanan yaklaşık 60 km. uzunluğa ve 5 km. genişliğe sahip doğu-batı uzanımlı bir tektonik koridordur (Erturaç, 2018). Kuzey kesim oldukça yumuşak bir topografya sunarken güney kesimde ise kuzeye göre oldukça yüksek bir topografya yer alır. Güneyde yükseklik Kel Tepe'de (Kartepe) 1602 metreye kadar yükselir (Dikbaş ve Akyüz, 2010). Kuzeyde ve güneyde çökerek alçalmış bulunan sahalar arasında Samanlı Dağları epirojenik yükselmelerle bugünkü irtifamı alırken aynı zamanda kubbeleştiği anlaşılmaktadır. Son epirojenik hareketler neticesinde esas şeklini alması Neojen sonu topografyada teferruatı tayin eden değişikliklere yol açmış ve bu değişiklikler akarsu şebekesinin oluşumunda etkili olmuştur. Samanlı Dağları ve yakın çevresinin bugünkü topografya şekilleri, morfolojik tekâmülün hâlihazırda devam eden bu son safhasında işlenmiş ve işlenmektedir (Bilgin, 1967).

Sapanca Gölü Havzası ülkemizin en aktif fay hattı olan Kuzey Anadolu Fay (KAF) hattı üzerinde yer almaktadır. Nitekim havzanın morfolojik yapısının oluşmasında bu durum oldukça etkili olmuştur. Araştırma alanın güney kısmını oluşturan Samanlı Dağları, kuzeyindeki İzmit Körfezi grabeni ile güneyindeki İznik depresyonu arasında yükselmiş bir horst durumundadır. Risch, bu horstun, Pliosen sonlarında vuku bulan genç tektonik hareketler neticesinde yükseldiğini belirtmiştir. Sapanca Gölü'nün içinde bulunduğu depresyonun kuzey ve güney kenarları boyunca, kabaca doğu-batı istikametinde iki

fay hattı takip edilmektedir. Gölün kuzey kıyıları boyunca, Eşme'den Beşköprü vadisinin doğusuna kadar uzanmakta olan fay hattı, göl çukurunun derinleşmesinde ve bu kıyıların şekillenmesinde etkili olmuştur. Havza ve çevresinde büyük depremler meydana gelmiştir. İzmit'te, 358, 362, 551, 1692, 1719, 1871, 1949, (Ceylan, 1990) 1999 ve Adapazarı'nda 1894, 1943, 1967, 1999 yıllarında şiddetli depremler meydana gelmiştir.

Şekil 4. Sapanca Gölü Havzası'nın jeolojik özellikleri haritası

Bölgede sık sık depremlerin meydana gelmesi fayların halen aktif olduğunun göstergesidir. En son 17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen, havza ve çevresinde özellikle İzmit, Adapazarı, Gölcük'te etkisini daha fazla hissettiren depremde binlerce insan hayatını kaybetmiş ve on binlerce bina tahrip olmuştur. Bölge kumlu ve siltli bir jeolojiye sahip olduğundan zemin sıvılaşması olayının gözlemlendiği ve göl su seviyesinin artışında da tektonizmanın etkili olabileceği saptanmıştır. Depremden sonra yamaçlarda ve göl tabanında oluşan yeni pınarların gölü beslediği ve su seviyesine etki ettiği ifade edilmektedir. Bölgede normal şatlarda yüksek olan yeraltı su seviyesi depremle birlikte yerin hareketine bağlı olarak daha da yükselmiştir (Sandalcı, Sümbül ve Saltabaş, 2005).

Morfolojik yapı ve tektonizmanın etkisi ile oluşan ve şekillenen Sapanca Gölü Havzası'nda özellikle göl kıyıları ve yakın çevresinde morfolojik unsurlardan doğru ve verimli şekilde istifade edilmediği ve yanlış arazi kullanımlarının olduğu görülmektedir. Özellikle yerleşim alanlarının ova ve alüvyal vadilerde yoğunlaşması, bazı plato sahalarının tahrip edilmesi gibi özellikler havzada doğal ve beşeri unsurlar arasındaki ilişkinin önemini göstermektedir. Jeomorfolojik birimler ve mekân kullanımı arasındaki ilişkilerdeki karmaşık yapı sonucu deprem tehlikesi, gölün kirlenmesi, seviye değişimleri, morfolojik ve hidrografik yapının değişmesi, verimli tarım alanlarının kaybedilmesi ve morfolojik

çalışmalardan biri de Ustaoglu (2018) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma sonuçlarına göre Sapanca'da en soğuk ay Ocak, en sıcak ay ise Temmuz olup Ocak ayı ortalama sıcaklık 5,4 °C iken Temmuz ayı ortalama sıcaklık ise 23,4 °C tür. Yıllık ortalama sıcaklık ise 14-15 °C olup "Marmara Bölgesi Termik Rejim Tipi" görülmektedir. Aylık ortalama minimum değerlerin her zaman 0°C'nin üzerinde olduğu ilçede en düşük ortalama minimum değer 2° C ile 4°C arasında değişkenlik göstermektedir. Sapanca'da en yüksek sıcaklık değeri 40°C (22.08.1977)'ye ulaşırken, en düşük sıcaklık değeri ise -12°C (22.02.1985) olarak ölçülmüştür.

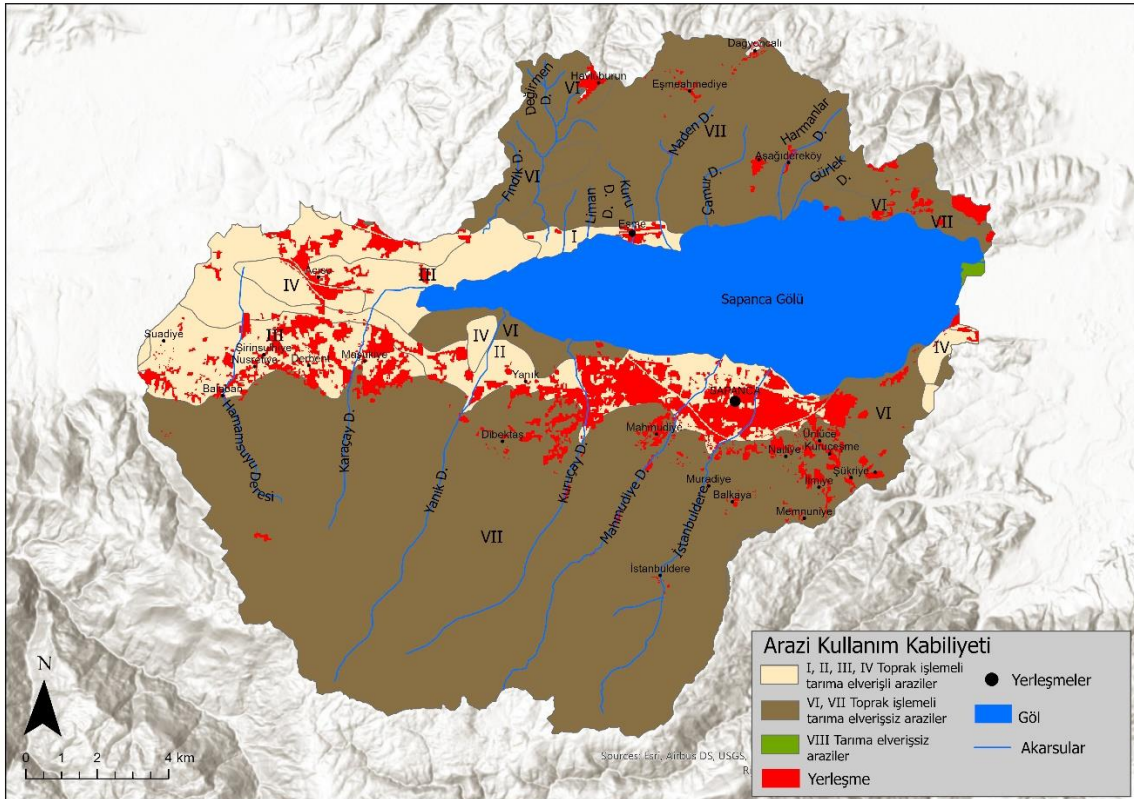
Sapanca'da kuzey, batı ve kuzeybatı yönlerden esen rüzgârların etkisi görülmektedir. 1970-2018 yıllarına ait 48 yıllık meteoroloji verilerine bakıldığında yıllık ortalama rüzgar hızı Sapanca'da 2,3 m/sn olup yıl boyunca nispeten düzenlidir. Yıllık buharlaşma tutarı 745,7 mm olup bu tutar Ocak ayında 20 mm iken Temmuz ayında 109,4 mm'ye ulaşmaktadır. Sıcaklığın yükseldiği, bulutluluğun azaldığı, sıcak ve kuru hava kütlelerinin etkin olduğu yaz aylarında ortalama bağıl nem %73,7 olarak ölçülmüştür. Yıllık ortalama yağış tutarı 890,2 mm. olup Ekim ayından itibaren hızlı bir artış gösteren yağış miktarları en yüksek değerlerini Aralık, en düşük değerlerini Eylül ayında alır. En yağışlı mevsim kış, en az yağışlı mevsim yazdır. Araştırma sahası ile ilgili olarak Koçman (1993), Ceylan (1990) Özgür (1996), Güler'in (1999) yapmış olduğu çalışmaları incelediğimizde de Sapanca Gölü Havzası'nda sıcaklık koşulları bakımından her mevsim insan yaşamı açısından uygun bir ortamın olduğu görülmektedir. Kışlar çok soğuk geçmediği gibi yazları da çok kurak geçmez. Sapanca Gölü kıyılarından Samanlı Dağları'nın yüksek kesimlerine doğru çıktıkça yaz sıcaklıklarının etkisi de azalmaktadır. O nedenle yaz aylarında Samanlı Dağlarının dere kenarları ve piknik alanları günübirlik ziyaretçiler ile dolup taşmaktadır. Gölün kirlenmesi yönünden yağış rejimini değerlendirecek olursak kritik devreler, kurak devrelerdir. Ayrıca kışın kar yağışlarının az olması da havzanın hidrografik yapısında sorunlara yol açmaktadır. Dolayısı ile bu dönemlerde gerekli önlemler alınmaz ise gölün içme suyu olarak kullanımı ile ilgili ciddi sorunlar ortaya çıkabilir.

Sapanca Gölü kuzey ve güneydeki dağlardan inen küçük dereler ve göl dibinden çıkan kaynak suları ile beslenmektedir (Şekil 5). Gölü besleyen sular arasında güney kıyısında; Karaçay, Yanık, Kurtköy (Kuruçay), Mahmudiye, İstanbul ve Keçi dereleri; kuzey kıyısında ise Balıkthane, Çifteçınar, Tuzla, Fındık, Eşme, Maden, Harmanlar, Aygır ve Arifiye dereleri yer almaktadır. Sapanca Gölü'ne inen derelerde akım miktarı kışın yağışlı zamanlarda fazladır. Yazın ise akış çok zayıflar. Göle gelen derelerin debileri çok düşük olup bir kısmı yaz aylarında kurumaktadır. Göl daha ziyade tabandan beslenmektedir. Göle karışan derelerden bazılarının uzunlukları ise şöyledir; Keçi Deresi; 4,3 km., İstanbul Deresi; 12,8 km., Mahmudiye Deresi; 12,4 km., Kuruçay Deresi; 11,8 km, Balıkthane Deresi; 8,8 km., Maden Deresi; 5,2 km., Arifiye Deresi; 5 km. Sapanca Gölü'nün drenaj alanı 311 km², yağış alanı 251 km², yüzey alanı ise 45,8 km²'dir. Göl çevresi 39 km uzunluğunda olup 26 km'si Sakarya ili, 13 km'si Kocaeli ili sınırları içerisindedir. Sakarya ili doğu uç tarafında ve göle 5 km mesafededir. İzmit körfezi ise batı uç tarafında ve 20 km mesafededir. Gölün denizden yüksekliği 30 metre, derinliği ise 52 metredir. Göl, batı ucundaki düzlükten Balıkthane deresi ile beslenirken doğu ucundaki düzlükten de Çark deresi ile sularını Sakarya nehrine boşaltır (ADASU, 2010). Sapanca Gölü'nün Adapazarı ve Kocaeli illerinde yaşayan yaklaşık 800 bin kişinin içme suyu kaynağı (Köklü ve Özer, 2018) olduğu ve

gerek havzada gerek havza çevresinde nüfusun hızla arttığı düşünülürse göl ve gölü besleyen derelerin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Sapanca Gölü Havzası'nın toprak haritası incelendiğinde gölün hemen güneyinde kolüvyal topraklar görülmekte iken havza genelinde ise kireçsiz kahverengi orman toprağı hâkimdir. Gölün kuzeydoğusu Çark Deresi vasıtası ile Adapazarı Ovası'na açılmakta olup bu bölgede kısmen alüvyal topraklar görülmektedir (Karakuzulu ve Arıcı, 2018). Sapanca Gölü Havzası arazi kabiliyet sınıflarına göre genel olarak değerlendirildiğinde Samanlı Dağları ile Kocaeli Pennepleninin arasında kalan arazi VI ve VII. sınıf toprak grupları ile kaplı iken Sapanca Gölü'nün güneyindeki göl ve dağlık kütle arasındaki kalan bölgede II. sınıf topraklar dikkat çekmektedir (Ustaoglu ve Koç, 2018). Günümüzde yerleşmenin en yoğun olduğu alan II. sınıf toprak gruplarının yer aldığı alanlardır. Yerleşim alanlarının %44,4'ü ikinci sınıf, %20,2'si ise III. sınıf tarım arazileri üzerinde yer almaktadır (Şekil 6). Özellikle Sapanca ilçesi ve yakın çevresindeki tarım alanlarının büyük bir kısmının yerleşim alanına dönüştüğü görülmektedir.

Havza sahip olduğu nemli iklim koşulları dolayısıyla genel olarak nemli ormanların yayılış sahası içerisinde değerlendirilmektedir. Tahrip edilmedikleri yerde hemen kıyı gerisinden başlayan nemli ormanlar yoğun bir şekilde dağlık alanların bütün kuzey yüzlerini kaplar ve çoğunlukla zirvelerden güney yüzü aşmaktadır (Güngördü, 1985). Zamanında havzanın tamamında ve hatta gölün hemen kıyısından başlayan gür bir orman topluluğunun bulunduğunu, önceki yüzyıllarda bu bölgede incelemeler yapmış olan araştırmacıların eserlerinde de görülmektedir.

Şekil 6. Sapanca Gölü Havzası arazi kullanım kabiliyeti sınıfları haritası

1860 yılında bölgede incelemeler yapmış olan Fransız seyyah George Perrot; bugün kısmen maki ile örtülü kısmen de doğal bitki örtüsünün tamamıyla kalkmış olduğu Sapanca Gölü güneydoğusundaki tepelerin “sık ve karanlık orman” ile örtülü bulunduğunu yazmaktadır. 1840-1845 seneleri arasında Sapanca Gölü çevresinde de etütler yapmış olan P. de Tchithatcheff ise gölün batısındaki sahanın zengin bir bitki örtüsü ile kaplı olduğunu kaydetmektedir. Bugün sınırları Sapanca Gölü çevresinden iyice uzaklaşmış bulunan orman örtüsünün XVII. asırda bir “ağaç denizi” halinde göl etrafını çevrelemekte olduğunu Katip Çelebi de ifade etmiştir. 1821-1829 seneleri arasında bölgeden geçmiş olan V. Fontanier de aynı hususları teyit etmektedir (İnandık, 1958). Bilgin (1967) inceleme bölgesinde nemli ormanlar sahasının tespitinde ağaç olarak birinci derecede kayın (*Fagus Orientalis*), ikinci derecede sapsız meşe (*Quercus dschorochensis*), kestane (*Castanea sativa*) ile bu ağaç cinsleri içinde dağınık olarak bulunan Akçaağaç (*Acer campestre*), adi gürgen (*Carpinus Betulus*), titrek kavak (*Populus Tremula*), kızılağaç (*Alnus glutinosa*) ve ıhlamur (*Tillia tomentosa*); ağaççık olarak en yaygın türlerden, fındık (*Corylus avellana*), kızılçık (*Cornus mas*), ayı üzümü (*vaccinium arctostaphylos*), taflan (*prunus laurocerasus*) ve orman altı olarak orman gülü (*rhododendron*) ve çoban püskülünün (*ilex aquifolium*) yayılış alanlarını esas almıştır. Hızla artan nüfus, bölgedeki bitki-toprak-su-hava dengesinin önemli ölçüde bozulmasına neden olmuştur. Sapanca Gölü havzasında yoğun yeşil bitki örtüsüne sahip olan alanlar orta ve düşük yoğunluklu yeşil bitki örtüsü halini almıştır (İkiel ve Koç, 2015). Özellikle yükseltinin azaldığı yerlerde bu değişimde beşeri faktörlerin etkisinin fazla olduğu görülmektedir (Koç, 2018). Son yıllardaki havzaya Arap turistlerin ilgisinin artması ile birlikte tatil konutları ve turistik tesis yapımının hız kazanması havzadaki bitki örtüsünün niceliğini ve niteliğini de hızla değiştirmektedir.

3.2. Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Özellikleri

Yeryüzünde doğal ortamın hızla bozulmasına yol açan en önemli etken beşeri ve ekonomik faaliyetleridir. Doğal ortamda nüfusun hızla artması, beşeri ve ekonomik faaliyetleri de arttırarak doğal kaynakların bozulmasına ve tükenmesine yol açmaktadır. Sapanca Gölü Havzası’nda yüzyıllardır beşeri ve ekonomik faaliyetlerde bulunulmasına rağmen bu faaliyetlerin 1990’lı yıllardan itibaren havzanın doğal yapı ve dengesini daha fazla bozucu nitelikte olduğu görülmektedir. Özellikle İstanbul-Ankara otoyolunun gölün güneyinden geçmesi ile birlikte beşeri ve ekonomik faaliyetlerin mekânsal görünüm üzerindeki etkisi oldukça belirgin bir biçimde artmıştır (Şekil 7). Otoyol Sapanca Gölü Havzası’nın kaderinde bir dönüm noktası olmuş, bu tarihten sonra havza yoğun nüfus ve yerleşme baskısı ile karşı karşıya kalmıştır.

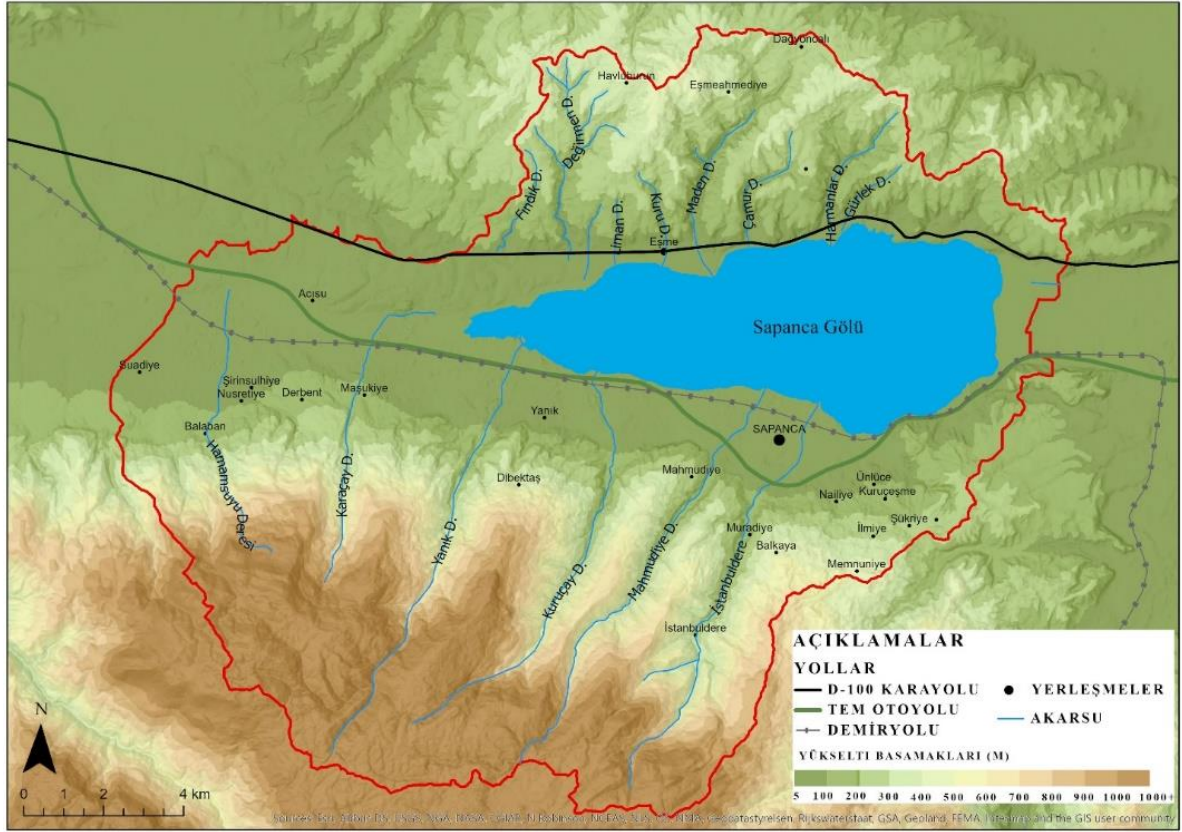
Nüfus bir havzanın sürdürülebilir yönetiminde bilinmesi gereken en önemli beşeri unsurlardan biridir. Lakin havzaların idari sınırların ötesinde kendi doğal sınırları olduğundan yıllar içinde nüfusun doğru bir şekilde takip edilmesi zorlaşmaktadır. Bu nedenle havzalarda nüfus artışının doğru tespit edilmesi ve izlenilmesi için havzanın idari yapısındaki değişiklikleri iyi takip etmek gerekir. 1954 yılında Sakarya’nın il statüsü kazanması ile birlikte havza sınırları içerisinde Kocaeli ile birlikte iki il teşekkül etmiştir. İlçe bazında ise 2008 yılında yapılan yasal değişiklikler sonrasında havzanın idari yönetiminde büyük değişimler yaşanmıştır. Kartepe, Serdivan ve Arifiye ilçe statüsü kazanırken, belde hüviyetinde olan Kırkpınar ve Kurtköy Sapanca ilçesine, Maşukiye ve Eşme ise Kartepe ilçesine bağlanmıştır. Havzada geçmişten günümüze gerek doğal sınırlar gerekse idari olarak en tutarlı ve de

havzanın genel karakterini yansıtmaması bakımından yegâne yerleşim Sapanca'dır. Bithinya, Bizans, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devletleri zamanından beri belirli bir nüfus barından Sapanca asıl büyük gelişimini ise Cumhuriyet döneminde yaşamıştır. 1990'lı yıllara kadar küçük ve şirin Anadolu kasabası karakterinde olan Sapanca, otoyolun geçmesi ile birlikte büyük ölçüde değişmiştir.

Sapanca nüfusunu 1935'ten 2010'a 10 kattan fazla büyütürken, bu dönem içerisinde salt havza nüfusu ise yaklaşık 5 kat bir büyüme gerçekleştirmiştir. Her ne kadar havza için kısmen de olsa olumlu gözükürken bu tablo havzanın önemli bir bölümünün dağlık ve yerleşime uygun olmadığı gerçeği göz önüne alındığında bize aksini göstermektedir. Kaldı ki havza içerisinde yerleşim açısından uygun olan yerlerin de yine aynı şekilde 10 kattan fazla büyüme gösterdiği görülmektedir (Kaçmaz, 2010). Sapanca Gölü Havzası'ndaki nüfus artışını ülke ortalaması ve benzer niteliklere sahip havzalar ile karşılaştırdığımızda oldukça ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. 1935-2000 yılları arasında Türkiye nüfusu yaklaşık 4,2 kat artış gösterirken, havzanın yakınında ve yine aynı bölge içerisinde yer alan İznik Gölü Havzası 2,08 (Akbulak, 2005) kat artış göstermiştir. Aynı dönem içerisinde araştırma sahamız ise 4,65 kat artış göstererek, Türkiye ortalamasının üzerine çıktığı gibi İznik Gölü Havzası ortalamasından iki kat daha fazla artış göstermiştir.

Sapanca Gölü Havzası'nda nüfus dağılımında etkili olan en önemli faktörler topografya ve ulaşım'dır. 2000 yılı nüfus verileri göz önüne alınarak havzanın nüfus yoğunluğu hesaplandığında kilometrekare başına yaklaşık 196 kişinin düştüğü görülmektedir. Bu oran ülke ortalaması ve benzer doğal ortam özelliklerine sahip havzalara göre değerlendirildiğinde oldukça yüksektir. Nitekim 2000 yılı verilerine göre ülke ortalaması 88 iken Marmara Bölgesi'nde 258, benzer doğal ortam özelliklerine sahip ve yine Marmara Bölgesi içerisinde yer alan İznik Gölü Havzası'nda ise nüfus yoğunluğu 105 kişi olarak hesaplanmıştır (Akbulak, 2005). Havzanın nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının 2 kat üzerinde olduğu gibi, İznik Gölü Havza'sı nüfus yoğunluğunun da oldukça üzerindedir.

Sapanca Gölü Havzası'nın 2019 yılı nüfus yoğunluğu ise km²'de 250 kişidir. Dolayısıyla Sapanca Gölü Havzası'nın, özellikle su havzaları içerisinde, ülkemizin nüfus yoğunluğu bakımından yoğun havzalarından biri olduğu görülmektedir. Sapanca Gölü Havzası'nın günümüzdeki nüfus yoğunluk analizi sonuçlarına göre yoğunluğun Sapanca ilçe merkezinde km² 1500 kişiye kadar çıktığı görülmektedir. Sapanca ilçe merkezine yakın mahalle ve köyler olan Mahmudiye (623), İlmiye (596), Kuruçeşme (888), Ünlüce'de (1112) nüfus yoğunluğu daha fazla iken Maşukiye (668), Derbent (798) ve Acısu'da (496) da nüfusun yoğun olduğu dikkati çekmektedir (Şekil 8). Doğal ortam özellikleri ve tatlı su kaynağı olarak Sapanca Gölü Havzası'nın başta Adapazarı şehri olmak üzere, bölge ve ülke açısından önemi düşünüldüğünde havzada yer alan diğer yerleşmelerin nüfus yoğunluklarının da havzanın geleceğini tehdit edecek şekilde hızla arttığını söylemek mümkündür. Nüfus artışı ile birlikte havzanın doğal ortam özellikleri bozulduğu gibi su kaynakları da tüketilmekte ve kirletilmektedir. Aşırı tüketime kuraklık da eklendiğinde Sapanca Gölü su seviyesi kritik eşiğe yaklaşmış ve göl kıyı çizgisinde değişim yaşanmıştır (Hürriyet, 2020).

Şekil 7. Sapanca Gölü Havzası ulaşım ağı haritası

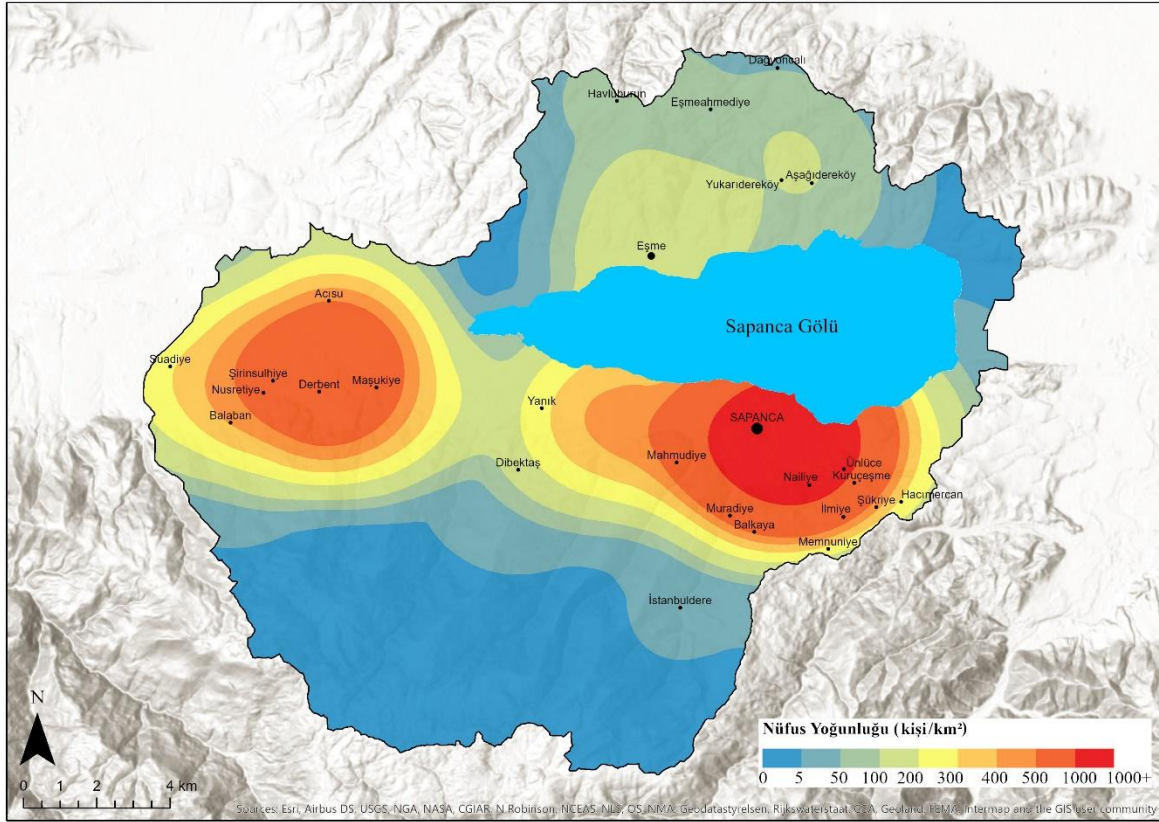
Ayrıca havzanın son 50 yıllık gelişiminde kırsal nüfustan ziyade şehirselleşme ön plana çıkmaktadır. Havza yerleşmelerinde idari açıdan değişikliklerin olması nüfusun kır ya da şehir nüfusu olarak dağılımında etkili olmuştur. Örneğin Dibektaş, Dilekli ve Güldibi yerleşmeleri önceleri bir köy yerleşmesi iken 2000'li yıllardan itibaren Sapanca'nın mahalleleri haline gelmiştir. Özellikle Kırkpınar ve Kurtköy'ün 2008 yılında belediyeleri fesih edilerek Sapanca'nın mahalleleri haline gelmesi ile birlikte bu değişim şehir nüfusu lehine önemli ölçüde belirginleşmiştir. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 2007 ve 2008 yılı istatistiklerini incelediğimizde bu değişim açıkça ortaya çıkmaktadır. 2007 yılında Sapanca şehir nüfusu 23202 iken 2008 yılında belediye teşkilatlarında yapılan değişiklik sonucu 31535'e yükselmiştir. Buna karşın kır nüfusu ise 12349'dan 5381'e düşmüştür. 2014 yılından sonra ise havza içerisinde yer alan yerleşmelerin tümü mahalle olarak Sapanca, Kartepe, Serdivan ve Arifiye ilçelerine bağlı olduklarından havza içerisindeki tüm nüfus şehir nüfusu olarak değerlendirilmektedir. Havzanın belirli kesimlerinde tarımsal faaliyetler devam etmekte ise de havza geneli ve gelişimi dikkate alındığında tarım ve kırsal nüfus diğer ekonomik faaliyetler ve şehirselleşme karşısında giderek önemsizleşmiştir.

Sapanca Gölü Havzası coğrafi özellikleri nedeni ile uzun yıllardır göç alan havzalardan biridir. Havza esas itibarıyla Doğu Karadeniz, Kafkaslar ve Balkanlar'dan göç almıştır. Sapanca'da ikamet eden bireylerin nüfusa kayıtlı olduğu şehirler incelendiğinde Sapanca'nın Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'dan da göç aldığı dikkati çekmektedir. Son yıllarda ise Sapanca Gölü Havzası'nın turizm açısından daha fazla önem kazanması ile birlikte göçlerin özelliklerinde de önemli değişiklikler

görülmektedir. Son yıllarda havzanın Arap turistlerin de ilgisini çekmesi ile tanınırlığı uluslararası düzeye taşınmıştır.

Bir havzada nüfusun ardından üzerinde dikkat ile durulması gereken diğer bir unsur da yerleşmelerdir. Yerleşmeler idari coğrafya konuları içerisinde de yer almaktadır, idari coğrafya hem coğrafi bilimler içerisinde önemli bir yer teşkil ederken hem de yönetim bilimleri ilişkisi nedeniyle (Özçağlar, 2005) havzalar için de önemlidir. Yerleşmeler insanların yaşadıkları konutların bir araya gelmesinden oluşmuş bir bütündür. İnsan ile yerleşme aynı düzey üzerindedir, ikisinden birinin yokluğu diğerinin yokluğu anlamını taşır. Yerleşme sosyo-biyolojik alanda belirli bir düzeye ulaşabilmiş insan topluluklarının vazgeçemeyecekleri bir gereksinimdir (Tunçdilek, 1986). Yeryüzünde yerleşilmiş mekânın tümü fonksiyona göre kullanım alanları halinde örgütlenmişlerdir. İnsanlar fiziki çevreyi farklı yollar ile değişime uğratsalar da doğal coğrafi görünümün kültürel coğrafi görünüme dönüştürülmesi, en dramatik şekilde insanların yerleştikleri yerlerde görülmüştür. Bu yüzden de yerleşmeler beşeri coğrafyanın en merkezi kısmını oluştururlar (Tümertekin ve Özgüç, 2016). Yerleşme coğrafyası ise yerleşmelerin konumlarını, yoğunluklarını, büyüklüklerini, yerleşme planını, fonksiyonlarını ve kökenlerini araştırır. Yerleşme coğrafyası özellikleri ile kültürel görünümün esasını meydana getirmektedirler. “Beşeri toplumlar zaman ve mekân içinde yaşadıkları ökümenin koşullarına ve cazibelerine farklı reaksiyon gösterirler” (Denker, 1977). Denker’in bu ifadesinin havza içerisinde yansımalarına bakacak olursak havzada tarım, hayvancılık ve ormancılık ile başlayan söz konusu serüven günümüzde turizm ve ticaret olarak devam etmektedir. Yerleşmeler gerek yerel gerek ulusal ve hatta küresel ölçekte çevresinde meydana gelen gelişmelerden hızlı bir şekilde etkilenmektedir.

Sapanca Gölü Havzası 2008 yılında yapılan idari değişiklikler neticesinde Sapanca, Kartepe, Serdivan ve Arifiye olmak üzere 4 farklı ilçenin sınırları içerisinde yer almaktadır. Sapanca Gölü Havzası'nın büyük bir bölümünün dağlık ve engebeli olması havza içerisinde yerleşime uygun alanları kısıtlamıştır. Havza içerisinde gelişim göstermiş en önemli şehir yerleşmesi Sapanca'dır. Kuzeyinde Sapanca Gölü, güneyinde Samanlı Dağları yer almasından dolayı doğu-batı istikametinde gelişim gösteren Sapanca, çevresindeki kır yerleşmeleri için de bir merkez konumundadır (Döker, 2018). Sapanca ile ilgili tarihi belgeler incelendiğinde (1574, 1703, 1723, 1730, 1734 ve 1773) Sapanca'nın hukuki yapısının şehir niteliği taşıdığı ile ilgili bilgiler olsa da 1761 tarihli bir defterde Sapanca'nın köy olduğunu ifade eden ve önceki bilgileri kökten sarsan ifadeler de bulunmaktadır. 19. yüzyılda ise Sapanca'nın köy olduğuna dair çok sayıda belge bulunmakla birlikte bazı belgelerden Sapanca için Ada ifadesi kullanılması Sapanca'nın Osmanlı döneminde zaman zaman merkez kabul edildiğinin bir göstergesidir (Öztürk, 2018).

Şekil 8. Sapanca Gölü Havzası nüfus yoğunluğu haritası (TÜİK, 2019 verilerinden yararlanarak kernel yoğunluk analiz formülü ile elde edilmiştir)

Sapanca ilçesinin Fevziye, Akçay ve İkramiye köyleri dışında diğer tüm köyleri ile ilçe idari merkezi havza sınırları içerisine yer alırken, Kartepe, Serdivan ve Arifiye'nin merkezleri de dâhil olmak üzere büyük bir kesimi havza dışında yer almaktadır. Arifiye'nin havza sınırları içerisinde önemli bir etkinliği bulunmaz iken, Serdivan'a bağlı Aşağıdereköy, Yukarıdereköy köyleri ile bazı mahalleleri havza sınırları içerisine girmektedir. Kartepe'nin ise 2008 öncesi belde merkezi olan ancak günümüzde mahalle olarak Kartepe'ye bağlanan Maşukiye ve Eşme ile birlikte köy yerleşmesi olan Avluburun havza sınırları içerisine girmektedir. Sapanca Gölü Havzasında kırsal yerleşmelerin zamanla şehir sınırları içerisinde kalarak kırsal niteliğini kaybettiği görülmekte ve bu süreç hızlı bir şekilde devam etmektedir. Havzada görülen bu durum Garnier ve Chabot'un şu cümleleri ile açık bir şekilde örtüşmektedir; "büyük şehirlerin yakınındaki kırsal alanlar ölüyorlar" (Tümertekin, 1973).

Havzada yer alan nüfusun ekonomik faaliyetleri de havzanın geleceğini tayin eden önemli hususlardan biridir. Günümüzde Sapanca Gölü Havzası'nda ekonominin temelini turizm, sanayi ve ticaret ve kısmen de tarım teşkil etmektedir. Önceki yıllarda önemli bir ekonomik faaliyet olarak görülen tarımın etkisi günümüzde giderek azalmakta, buna karşın turizm faaliyetleri yoğunluk kazanmaktadır. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren hızlanan bu süreçte bazı ulusal markaların büyük turizm tesisleri yatırımları yapması havza ekonomisinde turizmin ağırlığının daha fazla hissedilmesini sağlamıştır. Nitekim bu yatırımlar nispeten daha küçük yatırımları da teşvik etmiş başta hizmet ve tarım sektörü açısından yeni ve farklı ekonomik olanaklar sağlamıştır. Havzanın doğal coğrafi özellikleri

ekonomisini de doğrudan etkilemektedir. Havzada su dolmuş tesislerinin, çiçek seralarının, kereste fabrikalarının ve de marangoz atölyelerinin çokluğu doğal ortamın ekonomi üzerinde etkisine örnek teşkil eder. Havza ekonomisinin gelişmesini sağlayan bu faaliyetler doğa üzerinde büyük tahribat oluşturmaktadır. Dolayısı ile doğal kaynaklar üzerinde sürdürülebilir ekonomik modeller uygulanmadığı takdirde kaynakların hızla tükenebileceği akıldan çıkarılmamalıdır.

Sapanca Gölü Havzası turizm bakımından ülkemizin en önemli göl havzalarından biridir. Büyükşehirlere yakınlık, ulaşım kolaylığı, doğal güzellikleri ve dört mevsim turizm faaliyetlerine ev sahipliği yapabilme kapasitesinden dolayı turizm çekiciliği yüksektir. Havza içerisinde gerek göl, gerekse doğa ile ilgili spor ve aktiviteler yapılmaktadır. Hafta sonları için piknik, trekking, yüzme, fotoğraf çekme vb. aktiviteler yapılmakla birlikte kış turizmi açısından havzanın güneybatısında yer alan Kartepe'de yer alan tesisler günlük ve uzun süreli konaklamalara imkan tanımaktadır. Ayrıca son yıllarda havzada büyük şirketlerin yaptığı yatırımlar ile sağlık turizmi de önem kazanmaktadır. Sapanca'da gölün hemen kıyısında yer alan Richmond Oteli ile İzmit yolu üzerinde yer alan Güral Sapanca ve çok yakın zamanda açılan Elite World Sapanca tesisleri bu alanda hizmet veren önemli tesislerdir. Bu tesisler yıl içerisinde önemli kongre, konferans ve toplantılara ev sahipliği yaptığı gibi, büyük firmaların çeşitli etkinliklerine de imkân tanımaktadır. Aynı anda çok sayıda organizasyona ev sahipliği yapma kapasitesine sahip olan bu tesisler havza ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu büyük turizm tesisleri dışında havzada çok sayıda konaklama tesisi bulunmaktadır. Genellikle Sapanca, Kırkpınar ve Maşukiye'de toplanma eğilimi gösteren bu tesisler yıl boyu faaliyette olup havza turizmine katkıda bulunmaktadır. Havza kültür turizmi ile öne çıkmasa da başlıca sivil ve dini mimari örneklerinden Yanık Ertekinler Evi, Cedid Camii, Hasan Fehmi Paşa Camii, Rahime Sultan Camii havza içerisindeki önemli eserler olarak ziyaretçi çekmektedir (Turgay ve Buyruk, 2018). Ayrıca Sapanca Gölü Havzası'nda yapılan ulusal ve ulusal etkinlikler de turizmin gelişmesinde önemli bir etkidir. Sapanca'da yapılan ulusal ve uluslararası etkinliklerden bazıları şu şekildedir; Sapanca Halk Koşusu, Sapanca Kırkpınar El Sanatları Festivali, Yemek Yarışması, Kırkpınar Sanat Akşamları, Geleneksel Yanık Köyü Şenlikleri, Mahalli Sayder At Yarışları, Türkiye Kürek Şampiyonaları, Uluslararası Sapanca Şiir Akşamları, Sapanca Gölü Sazan Balığı Tutma Yarışması (Sakarya İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2018).

Sapanca Gölü Havzası ülkemizin ekonomik olarak en gelişmiş bölgesi olan Marmara Bölgesi sınırları içinde yer almasına rağmen sanayi bakımından çok fazla gelişmediği ifade edilebilir. Birkaç büyük sanayi tesisinin yanı sıra çok sayıda orta ve ufak ölçekte işletmenin yer aldığı havzanın içme suyu kaynağı olması ve de doğal bir ortam olduğu düşünüldüğünde bu tesislerin de havza için tehdit oluşturduğu açıktır. Sapanca Gölü Havzası'nda imalat sektörü ve sanayi tesislerini sektörel bazda inceleyecek olursak gıda, tekstil, konfeksiyon, orman ürünleri, otomotiv ve yedek parça, metal ve çelik işleri, yapı ve inşaat malzemeleri sektörlerinin ağırlık kazandığını görmekteyiz. Sapanca Gölü Havzası birçok şirket için su temini sağlamaktadır. Havzanın doğal kaynak suları çok sayıda su şirketi tarafından havza dışına taşınmakta ve bu durum havza ekosistemi açısından önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Sapanca Gölü Havzası'nda sınırlı olan tarım alanları 1990'lı yıllardan itibaren yoğun yerleşime sahne olmuş ve büyük oranda tarımsal niteliğini kaybetmiştir. Tarım alanlarının negatif yönde değişimine etkin eden en önemli faktör Ankara'da olduğu gibi (Bayar ve Karabacak; 2017) yerleşim

alanları olmuştur. Sapanca Gölü Havzası'nda tarım alanlarının yıllar itibariyle azalmasına bağlı olarak tarım üretimi de oldukça düşmüştür. Önceki yıllarda başta meyve ürünleri olmak üzere ulusal düzeyde kabul gören ürünlerin yetiştiği havzada günümüzde üretim çoğunlukla çiftçilerin kendi ihtiyacını karşılamak ya da sınırlı alanlarda ek gelir elde etmek amacıyla yapılmaktadır. Sebze yetiştiriciliği az olmasına karşın erik, kiraz ve ayvası ile ünlü havzada kivi de dâhil olmak üzere meyvecilik nispeten devam etmektedir. Son yıllarda havzada gerek turizmin getirdiği bir sonuç gerekse ekonomik olarak meyveciliğin karlılığın azalması gibi sebeplerden dolayı alternatif ekonomik faaliyetler önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle süs bitkisi yetiştiriciliği yerel idarelerin de teşviki ile gelişen önemli bir sektör haline gelmektedir.

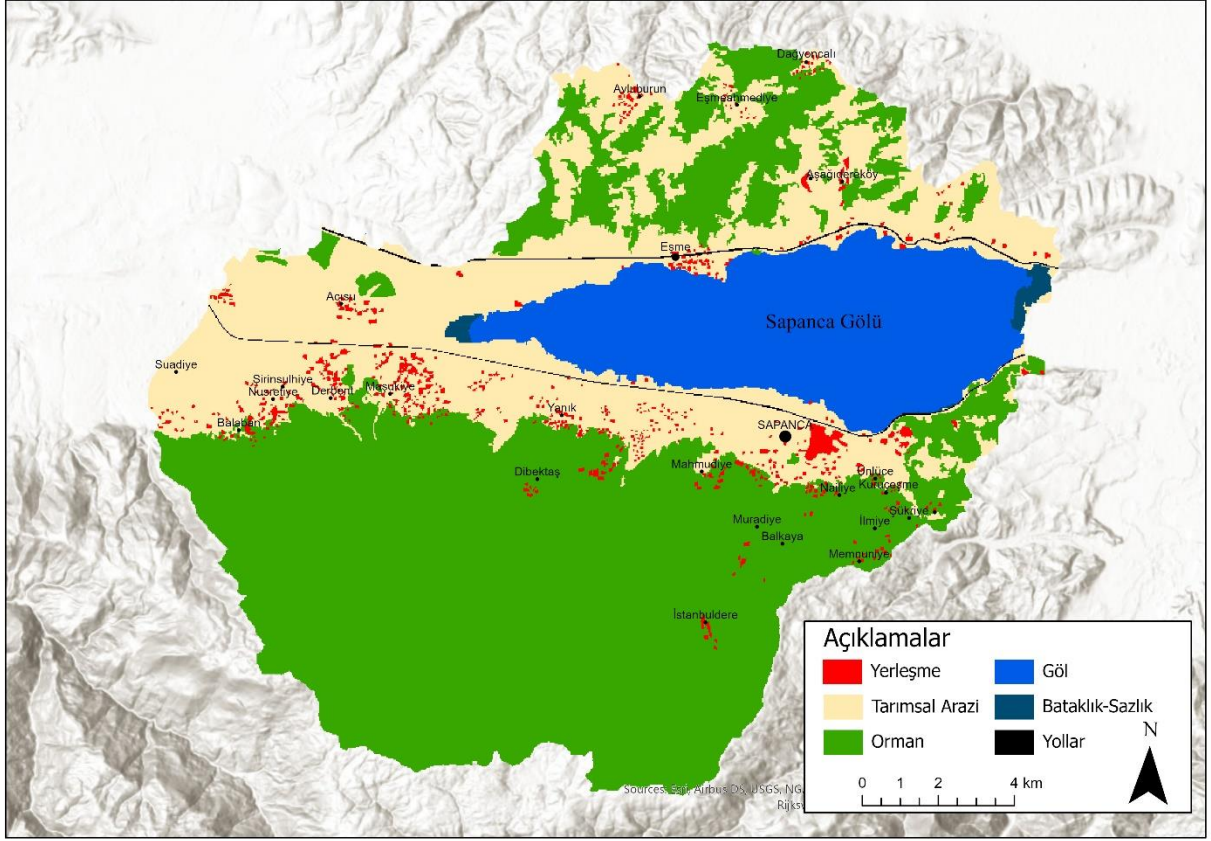
Ulaşımın yerleşmenin mekânsal dağılımında ve arazi kullanımında etkisinin fazla olması dolayısıyla hem inceleme sahamız hem de inceleme konumuz açısından önemi büyüktür. Bayar ve Karabacak'ın (2020) da belirttiği gibi ulaşım ve arazi örtüsü/kullanımı arasında döngüsel bir ilişki söz konusudur. Bazen yeni bir ulaşım ağının oluşturulması arazi örtüsünde değişime neden olurken bazen de arazi örtüsündeki değişim yeni ulaşım ağlarının gelişmesine neden olmaktadır. Sapanca Gölü Havzası da çok eskiden beri kullanılan önemli yol güzergâhları üzerinde yer almaktadır. Havza İstanbul'dan Anadolu'ya yönelen tabi yol güzergâhı üzerinde olup, Osmanlı Devleti zamanında kullanılmış olan posta sürücüleri ve kervan yolu (Ulu yol) Sapanca Gölü'nün güney kıyısından, sığ yerlerden geçerek Hanlıköy yönünde devam etmiştir (İnandık, 1955). Daha sonraları ise İzmit-Bolu yolu bu bölgeden geçmiş ve Katip Çelebi Cihannüma adlı eserinde bu yoldan bahsetmiştir. Katip Çelebi bu yolun Sapanca kısmı hakkında bahsederken yolun burada yarım mil su içinden geçtiğinden ve suların kabarık olduğu zaman üzengiye kadar çıktığından söz etmektedir. Benzer bir tarif 19. yüzyılın ilk yarısında Charles Texier tarafından da yapılmıştır. Burada da bir saat kadar gölün kumları üzerinde gidildiğinden ve bazı yerlerde suların eyer kolonlarına kadar çıktığından bahsetmiştir (Sapanca Kaymakamlığı, 2000). 19. yüzyılın sonuna doğru demiryolu ulaşımına da kavuşan havzada demiryolu 1890 yılında Arifiye'ye ulaşmış, 1892 yılında da Ankara'ya kadar uzatılmıştır. Günümüzde ülkemizin doğusu ve batısı arasında bağlantının en güçlü şekilde sağlandığı yerlerden biri olan Sapanca Gölü Havzası'nın hem kuzeyinden hem de güneyinden önemli karayolları güzergâhları geçmektedir. Gölün kuzeyinden İzmit ve Adapazarı'nı birbirine bağlayan ve aynı zamanda ülkemizin önemli karayollarından biri olan E-5 geçerken güneyinden ise TEM otoyolu geçmektedir. Otoyolun hem Sapanca'dan hem de Kartepe'den havzaya giriş noktalarının olması havza için ulaşım bakımından önemli bir avantajdır. Görüldüğü üzere Sapanca Gölü Havzası'nda karayolu ağı oldukça gelişmiştir. Yakın yıllara kadar karayolları dışında gölün güneyinden ve hemen kıyı gerisinden Adapazarı'nı İstanbul'a bağlayan ve ülkemizin en fazla yolcu taşıyan hatlarından biri olan Haydarpaşa-Adapazarı tren hattı geçmekte idi. Osmanlı Devleti zamanından itibaren kullanılan bu demiryolu hattı üzerine bulunan Sapanca önemli duraklardan biridir. Günümüzde karayolları karşısında gücünü ve etkisini kaybetmiş olsa da havzaya ulaşmak için kolay ve güvenilir alternatiflerden biri olarak kullanılan bu hat yapılan düzenlemeler ile hızlı tren hattına dönüşmüştür. Hızlı tren seferlerinin başlaması ile birlikte Arifiye'nin durak olarak belirlenmesi her ne kadar Sapanca ilçesi açısından olumsuz bir durum olarak görülse de havzaya erişimi kolaylaştırması bakımından oldukça önemlidir. Hızlı tren sayesinde havza hem İstanbul hem de Ankara için daha erişilebilir olmuştur. Sapanca Gölü Havzası sunmuş olduğu ulaşım kolaylığı neticesinde gününbirlik ve hafta sonu turizmi için cazibe merkezi olmanın yanında tatil evi ya da ikinci ev tercihlerinde önemli bir

alternatif olmaktadır. Özellikle İstanbullular tarafından Sapanca'nın ikincil konut yeri olarak seçilmesi Sapanca ve Sakarya'nın bilinirliğinin artmasına neden olmuştur (Kaçmaz, 2018).

4. Bulgular

Sapanca Gölü Havzası'nda arazi örtüsü ve kullanımının zaman içinde değişimini ortaya koymak için 1985, 1995, 2005 ve 2020 yıllarına ait uydu görüntülerinden faydalanılmıştır. Havzada özellikle son yıllarda yoğun bir arazi kullanımının meydana gelmiş olması doğal çevre üzerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Sapanca Gölü Havzası'nda temel arazi örtüsü ve kullanım birimleri; yerleşim alanları, tarımsal arazi (sebzeçilik, meyvecilik), orman sınıfı (karışık orman örtüsü, maki, geniş yapraklı orman), otlak-meralar, bataklık-sazlıklar, tahrip edilmiş yerler ile bitki yetişme olasılığı bulunmayan çıplak sahalardır. Sapanca Gölü Havzası'nda 1985 yılı arazi örtüsü ve kullanım özelliklerine bakıldığında doğal ortamın bu yıllara kadar fazla tahrip edilmediği görülmektedir. Marmara Bölgesi'nde önemli bir lokasyonda yer alan havzanın, kuzeyden Karadeniz Bölgesi, batıdan İstanbul şehri ile doğudan Ankara şehrinin etki sahası (hinterlandı) içinde olması bugünkü arazi kullanım değişiminin sebeplerini açıklamaktadır. Ayrıca havzanın ülkemizin doğu-batı bağlantısını sağlayan geçiş güzergâhı üzerinde bulunması sahayı kısa sürede ciddi bir değişim ve dönüşüme uğratmıştır.

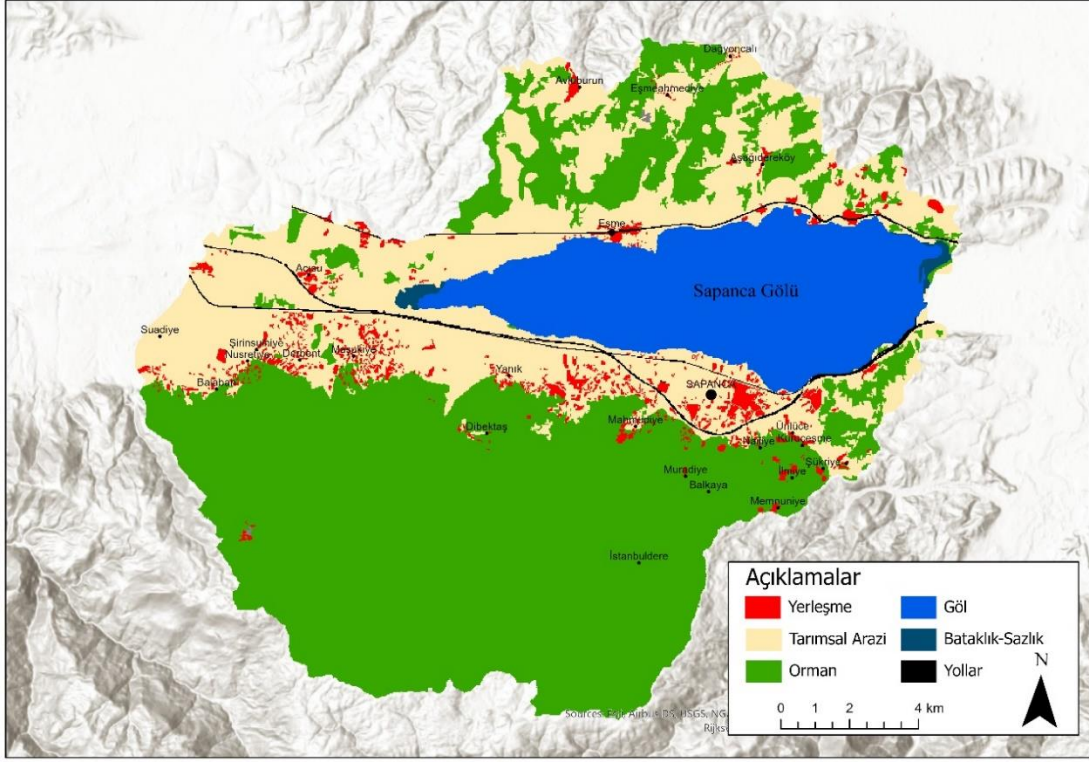
Sapanca Gölü Havzası'nın toplam alanı 29.607 hektardır. 1985 yılında Sapanca Gölü Havzası'nda yerleşim sahası 672 hektar alan kaplamaktadır (Şekil 9). Sapanca şehri Kuaterner alüvyonlar üzerinde kurulmuş ve bu sahada gelişimini sürdürmektedir. Bu saha toplam alanının %2,27'sini oluşturmaktadır. Sapanca şehrinin çevresi ile Sapanca gölü kıyılarından 70 metre kotlarına kadar olan alüvyon oluşumlu sahalara kuru ve sululu tarım için en verimli alanlardır. Bu dönemde tarımsal arazi 8508 ha alan ile havzanın %28,74'lük bir kısmını teşkil etmektedir. Kocaeli Platosunun Maden, Fındık, Harmanlar, Çamur ve Gürlek derelerinin açıldığı vadilerde ve hafif eğimli alanlar ile platonun bazı kısımlarında tarım ve yerleşim alanları mevcuttur. Havzanın sahip olduğu nemli iklim koşulları nedeniyle ormanlık sahalara en büyük arazi sınıfını oluşturmaktadır. 15804 hektarlık alanı kaplayan ormanlar havza içinde %53,38'lik bir orana sahiptir.

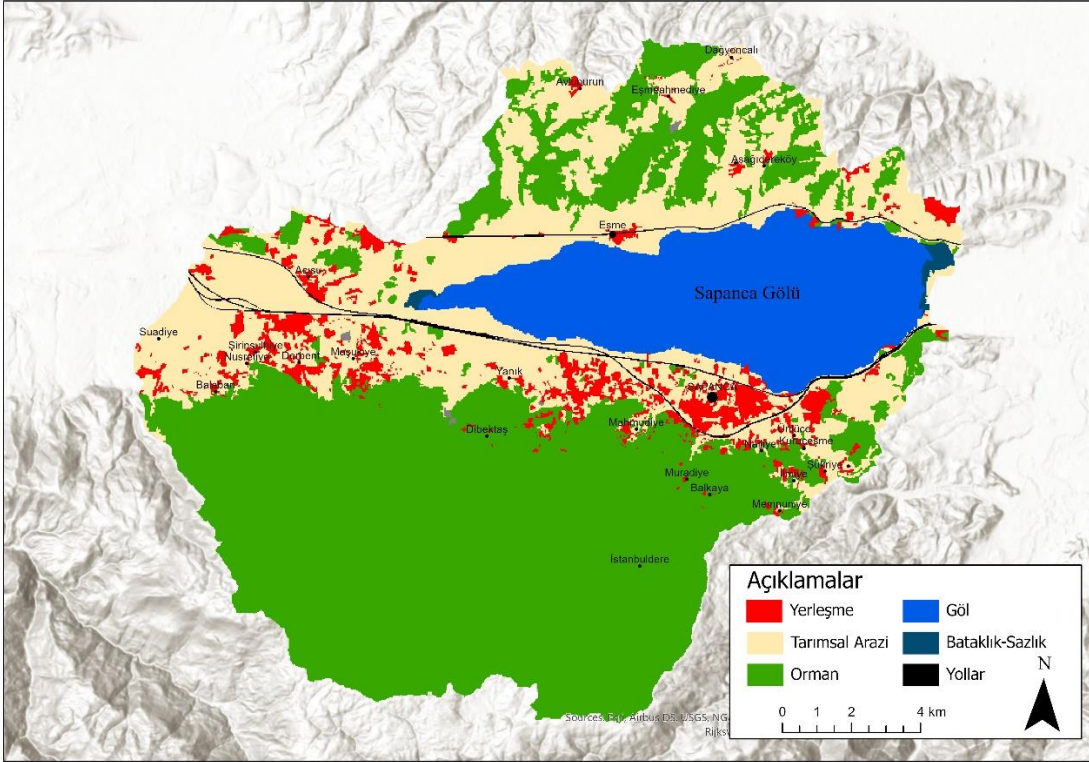
Şekil 9. 1985 yılı Sapanca Gölü Havzası'nda arazi örtüsü ve kullanım haritası

Sapanca Gölü Havzası'nda 1995 yılında yerleşim alanları %3,86 ile 1142 hektara ulaşmıştır. Bu dönemde yerleşim alanları tarım ve orman alanlarının tahrip edilmesiyle büyüme göstermiştir. 1985 yılına göre %41 büyüme (470 hektar) meydana gelmiştir. Yerleşme; tarım alanlarından 304 hektar, ormanlık alandan 166 hektar alanı bünyesine katmıştır. Ormanlık saha bu dönemde %52,82'lik bir dilimi yani 15638 hektar alanı kaplamaktadır. Orman alanlarında 1985 yılına göre 166 ha küçülme yaşamıştır. 10 yıllık süreçte en önemli değişimin Sapanca şehri ve çevresinde yerleşme, tarım ve orman sınıflarında meydana geldiği açıkça görülmektedir (Şekil 10). Bu dönemde TEM otoyolunun Sapanca şehrinden geçirilmesi ile havzada ulaşım fonksiyonu değişim sürecine hız katmıştır.

Çalışma sahasında beşerî faaliyetlerin etkisini hızla artırdığı bu dönemde bazı tarım alanları çıplak alanlara (9 ha) dönüşmüştür. Göl alanındaki meydana gelen 25 hektarlık artışın 13 hektarlık kısmı su seviyesi değişimi nedeniyle Sapanca gölü kıyılarındaki tarım alanlarından, kalan 12 hektarın ise bataklık ve sazlık alanlarında yaşanan küçülmeden kaynaklandığı saptanmıştır. Havzada yerleşme (470 ha), çıplak alan (9 ha) ve su kütlesi (25 ha) artış gösterirken, tarım (326 ha), orman (166 ha) ve bataklık-sazlık (12 ha) sınıfında azalma görülmektedir. Havzada toplam 504 hektarlık mekânsal değişim meydana gelmiştir (Çizelge 4).

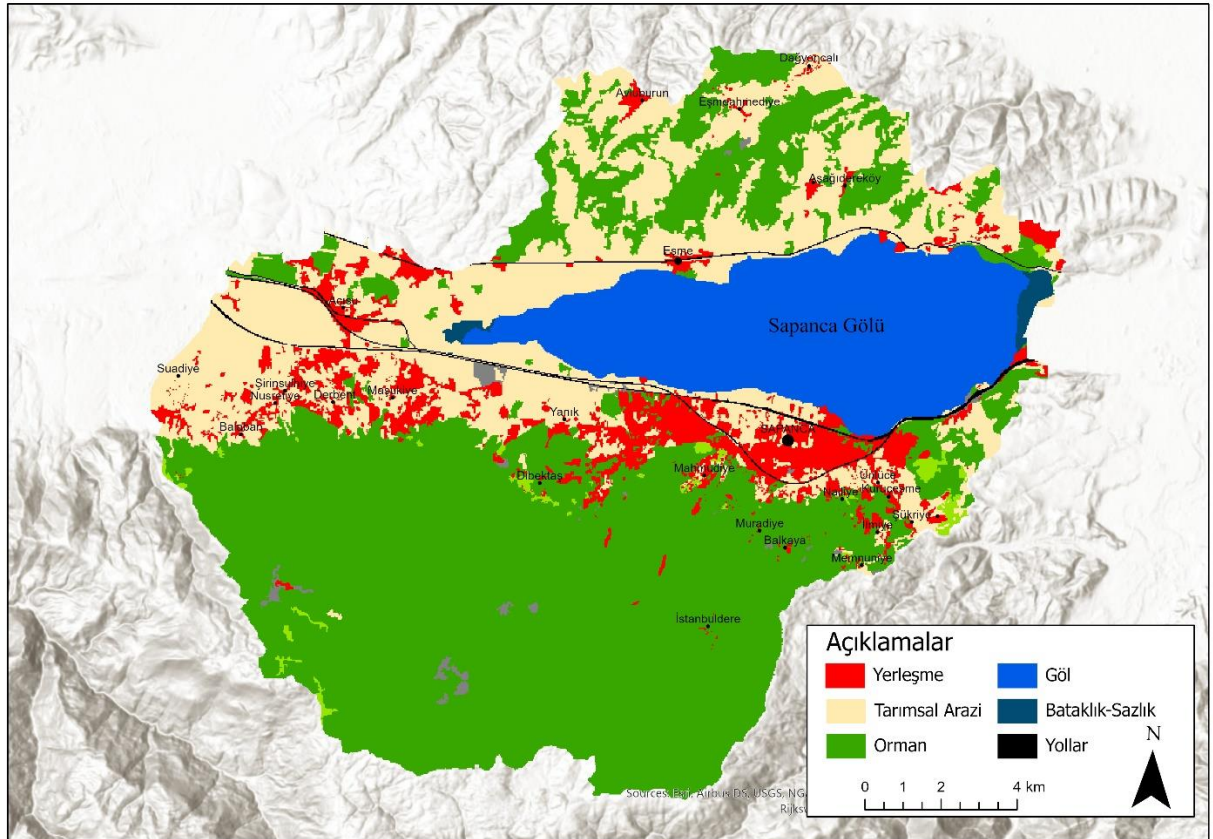

Şekil 10. 1995 yılı Sapanca Gölü Havzası'nda arazi örtüsü ve kullanım haritası

Şekil 11. 2005 yılı Sapanca Gölü Havzası'nda arazi örtüsü ve kullanım haritası

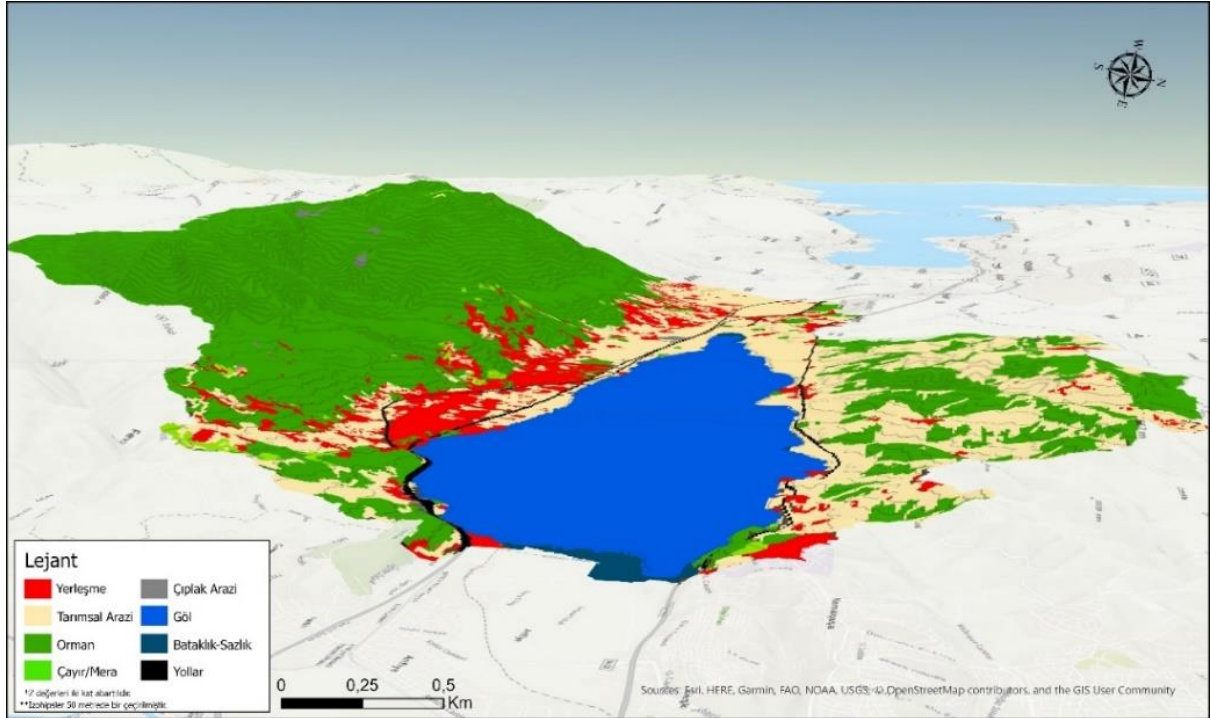
2005 yılında tarımsal alan ve orman alanları aleyhine değişim yaşanmaya devam etmiş ve değişim özellikle ormanlık alanlarda belirginleşmiştir (Şekil 11). Ülkemizde beşeri etkiye önce ve en fazla maruz kalan alanların orman ve tarım alanları olduğu birçok çalışmada dikkat çekilmiştir (Bayar, Karabacak; 2020). Yerleşmeler tarım alanları ve ormanlık sahalar üzerinde gelişme göstermişlerdir. Havza içindeki payı %5,92 olan yerleşme, 1995 yılına göre 612 hektar büyüme kaydederek 1754 hektara ulaşmış ve %34'lük bir büyüme gerçekleşmiştir. Bu büyümenin 334 hektarı tarım alanlarından yerleşme alanlarına dâhil olmuştur. 278 hektarlık alan ise ormanlık alanların yerleşmeye açılması ile gerçekleşmiştir. Diğer yandan havza içindeki payı %26,93 olan tarım alanı 7974 hektar alan kaplamaktadır. Havzada bir diğer önemli değişim yaşanan saha ise orman alanlarıdır. Bu saha 2005 yılında %51,84'lük bir dilimi yani 15347 hektar alanı kaplamaktadır. 10 yıllık süreçte meydana gelen değişim ise 291 hektardır. 291 hektarlık sahanın 12 hektarı çıplak alanlara dönüşmüş ve 1 hektar ise yerleşmeye açılmıştır. Sapanca Gölü doğu ve batı uç kısımlarında bulunan bataklık-sazlık alanlar ise bu dönemde 4 hektar artmıştır. Havzada yerleşme (612 ha), çayır-mera (1ha), çıplak alanlarda (12 ha) ve bataklık-sazlık (4 ha) artış yaşanırken, tarım (334 ha), orman (291ha) ve su kütlesi (4ha) alanlarında azalış gerçekleşmiştir. Havzada 1995-2005 yılları arasında toplam 629 hektarlık arazi örtüsü ve kullanım değişimi meydana gelmiştir.

Şekil 12. 2020 yılı Sapanca Gölü Havzası'nda arazi örtüsü ve kullanım haritası

2020 yılında havzanın arazi varlığında değişimin öncelikle tarım alanlarında meydana geldiği görülmektedir (Şekil 12). Havza içindeki payı %8,27 olan yerleşme, önceki döneme oranla 696 hektar

büyüme kaydederek 2450 hektara ulaşmış ve 10 yıllık süreçte %28'lik bir büyüme yaşamıştır. 2005-2020 döneminde en büyük baskı tarım alanlarında olup tarım alanlarının büyük bir kısmı yerleşim alanlarına dâhil olmuştur. 45 hektarlık alan değişimi ise ormanlık alanların yerleşmeye açılması ile gerçekleşmiştir. Diğer yandan havza içindeki payı %23,87 olan tarım alanı 782 hektar alan kaybederek 7066 hektara gerilemiştir. Tarımsal arazide 782 hektar olarak yaşanan bu ciddi küçülmenin 651 hektarı yerleşim alanlarına aittir. Tarım alanının 131 hektarı ise çıplak alana dönüşmüştür. Havzada diğer bir küçülme görülen saha ise ormanlık alandır. Bu dönemde 15085 hektar ile havzanın %50,95'lik bir kısmını kaplamaktadır. Önceki döneme göre orman alanlarında 262 hektar küçülme yaşamıştır. Orman örtüsünün mera-otlaklara (216 ha) ve yerleşmeye (45 ha) dönüştüğü görülmektedir. Bu dönemde 15 hektarlık su kütlesi kaybı yaşanmış ve göl çevresindeki bataklık-sazlık saha artış yaşamıştır. Havzada yerleşme (696 ha), çayır-mera (217 ha), çıplak alan (131 ha) ve bataklık-sazlık (15 ha) alanlarda artış yaşanırken, tarım (782 ha), orman (262 ha) ve su kütlesi (15 ha) alanlarında azalma meydana gelmiştir. 2005-2020 yılları arasında havzada toplam 1059 hektarlık değişim meydana gelmiştir.

Şekil 13. Sapanca Gölü Havzası arazi örtüsü ve kullanımı 3D görünüm (2020)

5. Sonuç

Ülkemizin önemli doğal ortamlarından Samanlı Dağları'na (doğu kesimi) ve tatlı su kaynaklarından Sapanca Gölü'ne ev sahipliği yapan Sapanca Gölü Havzası 1990'lı yıllardan itibaren yoğun yerleşim baskısı ile karşı karşıya kalmıştır. 1985 yılından günümüze yerleşim alanlarındaki yaklaşık %6 artış ile birlikte tarım ve orman alanlarında toplamda %10'a yakın bir azalma görülmektedir (Çizelge 4). Özellikle 2005'ten sonra belirginleşen bu değişim havzanın son yıllardaki hızlı değişimine ve doğal ortamın tahribine işaretir.

Çizelge 4. Sapanca Gölü Havzası'nın yıllara göre arazi örtüsü ve kullanımı (1985-2020).

Arazi Kullanım Sınıfları	1985		1995		2005		2020	
	ha	Yüzde(%)	ha	Yüzde(%)	ha	Yüzde(%)	ha	Yüzde(%)
Yerleşme	672	2,27%	1142	3,86%	1754	5,92%	2450	8,28%
Tarımsal Arazi	8508	28,74%	8182	27,64%	7848	26,51%	7066	23,87%
Orman	15804	53,38%	15638	52,82%	15347	51,84%	15085	50,95%
Çayır-Mera	--	--	--	--	1	0,003%	218	0,74%
Su Kütleleri	4495	15,18%	4520	15,27%	4516	15,25%	4531	15,30%
Bataklık-Sazlık	128	0,43%	116	0,39%	120	0,41%	105	0,35%
Çıplak Arazi	--	--	9	0,03%	21	0,07%	152	0,51%
Toplam	29607	100%	29607	100%	29607	100%	29607	100%

Sapanca Gölü Havzası'nın güneyinden otoyolun geçmesi ile birlikte başlayan değişim süreci, havzanın yazlık ve ikincil konut tercihinde ön plana çıkması ile birlikte hız kazanmıştır. Turizmin gelişmesi ile birlikte tanınırlığı ve bilinirliği artan Sapanca Gölü Havzası'nın göl ve dere kıyılarında ve de ormanlık sahaları içerisinde çok sayıda turistik tesis açılmış ve konut inşaatı hız kazanmıştır. 17 Ağustos 1999 depreminden sonra burada yer alan ikincil konutların bazılarının birincil konut haline gelmesi ile havza üzerinde yerleşme baskısı artmış en nihayetinde havzanın yabancı, özellikle de Arap turistler tarafından keşfi ile birlikte yeni konut ve tesis yapımı havzanın geleceğini tehdit eder boyuta ulaşmıştır.

Nüfus, yerleşim ve turizm baskısının günden güne etkisini arttırdığı havzada doğal ortam ve su kaynakları yönetiminin havza bütünlüğü esas alınarak planlanması gerekir. Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde ele alınacak sorunların çözümünde yerel kurumlar ile havza halkının da katılımı esas alınmalı, çözümler ise öncelikli olarak havzanın doğal ortam özelliklerini korumaya yönelik olmalıdır. Doğal ortam özelliklerinin bozulmasında temel etkenlerden biri arazi kullanımı olduğundan havza içerisindeki araziler doğal özelliklerine uygun nitelikte kullanılmalıdır. Yeni konut ve turistik tesis yapımı doğal ortamı tehdit etmeyecek nitelikte olmalı, belirli alanlarla sınırlanmalı ve eldeki mevcut konut ve turistik tesislerin niteliğini arttıracak projeler ile yeni konut ve tesis yapımı azaltılmalıdır. Havzanın arazi kullanım özellikleri uydu görüntüleri ve arazi çalışmaları ile yakından takip edilmeli, mevcut ve gelecekteki yapılaşma bilimsel çalışmalar dikkate alarak gerçekleştirilmelidir.

Sapanca Gölü Havzası'nda doğal ortam tahribat hızının yavaşlatılması hatta durdurulması gerekmektedir. Bu ancak etkin bir havza yönetim planının hazırlanması ve bu planın kararlılıkla uygulanması ile mümkündür. Havza yönetim planı havza ekosisteminde yer alan doğal ve beşeri tüm unsurları içine alacak şekilde oluşturulmalı, yetki ve etki sahibi ulusal ve yerel kurumlar, kişiler karar mekanizmasında muhakkak yer almalıdır ve süreç tek bir kurumun liderliğinde ve koordinesinde işletilmelidir. Ancak bu sayede sürdürülebilir bir havza yönetim planı ve modeli oluşturulabilir. Havza yönetiminde farklı disiplinlerden araştırmacıların aktif katılımı sağlanması gerektiği gibi, havza içerisinde yer alan kurumların yöneticileri, sivil toplum örgütleri, havza halkı temsilcileri de karar mekanizmasında kendilerine yer bulmalıdır. Sonuç olarak Sapanca Gölü Havzası'nın doğal kaynakları son yıllarda hızla tüketilmekte ve kirletilmekte, havzanın etkin ve kararlı bir yönetim modeli ve planı bulunmamaktadır. Öncelikle sürdürülebilir bir yönetim modeli ve planı oluşturularak yeni tahribatların önüne geçilmeli sonrasında ise havzanın yaşanabilir doğal ortamının korunması amacı ile iyileştirme

çalışmalarına (orman içi, su kenarları ve kıyılarındaki kaçak yapıların yıkılması, havzanın orman örtüsü bozulan kesimlerine ağaç dikimi, doğayı kirleten tesis ve konutların rehabilitasyonu vb.) başlanmalıdır.

Land Use and Spatial Change in Sapanca Lake Basin

Muhammet Kaçmaz*^a, Mehmet Fatih Döker^b

Submitted: 01.02.2021

Accepted: 05.04.2021

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The Lake Sapanca Basin is located in the region of Çatalca-Kocaeli in the east of the Marmara Region in Turkey. The basin is within the borders of both the provinces of Sakarya and Kocaeli, while 58.7% of it is in Sakarya. In addition to this, 62.5% of the settlement areas, 61.7% of the forest areas, 36.7% of the agricultural lands and 79% of the water mass of the basin are located within the borders of the province of Sakarya. While the Lake Sapanca Basin, which is one of the significant lake basins of Turkey, had been prominent with its rural character until the early 1990s, it has now become a basin where urban activities are intensely experienced. In addition to urban activities that gained momentum with the TEM highway passing by the south of Lake Sapanca, the fact that the basin has become a center of attraction in terms of tourism has led to significant changes in the land use structure of the basin. As the Lake Sapanca Basin is the most important drinking water source of the province of Sakarya and one of the significant natural environments of the region, it is clear that this change that has occurred in the last 30 years will have negative effects on the basin, region and country. Likewise, rapid and unplanned urbanization, industrialization, agricultural activities, irresponsible land use and global warming in relation to population increase lead to an increase in water stress in the world and in Turkey. In addition to these, failure to adopt a sustainable understanding of management in many basins in terms of the correct and planned use of water leads to rapid exhaustion or pollution of vitally important water resources. Considering that the power balances of the future will be determined by “dominance over water” (Karadağ, 2008), it becomes clear that water is at the same time a strategic resource. In this case, water basins carry significance as natural environments that need to be monitored with care as a both living and strategic environment. However, it does not seem possible to say that water basins are protected and managed in suitability with their importance. In its projection regarding countries that will experience water stress in 2040, WRI considered Turkey in a highly risky group, and Turkey was in the 27th place among the 33 riskiest countries. Therefore, for Turkey to leave healthy and sufficient water for future generations, it needs to protect its resources very well and use them rationally. Thus, to reduce and eliminate all these problems, it is needed to know the land use structures of basins well, facilitate

*Corresponding Author: mkacmaz@sakarya.edu.tr

^a Sakarya University, Faculty of Art and Science, Geography Department, Sakarya, Turkey, <http://orcid.org/0000-0003-1062-8881>

^b Sakarya University, Faculty of Art and Science, Geography Department, Sakarya, Turkey, <http://orcid.org/0000-0002-0414-0428>

all arrangements that are possible without economic concerns and form a sustainable management model. Indeed, considering the situation in terms of the economic value of the natural properties lost by lakes due to irresponsible land use and management, it will be clear that they deserve much more than the investments made in them. Today, analyses conducted by utilizing satellite data in determining land use changes allow more accurate and faster revelation of the change (Çoşkun, Alganci, and Usta, 2008). It is possible to follow the pressure of the rapid urbanization especially after 1980 in Turkey on water basins through satellite data with high temporal resolution.

Methodology

In this study, land use changes occurring in the period of 1985-2020 in the Lake Sapanca Basin were monitored by using Landsat satellite data. The results provided the formation of significant base data in terms of sustainable basin management and basin protection. In the study, in production of the analyses and maps that were needed in assessment of the physical and human geography characteristics of the Lake Sapanca Basin, as the main data source, topography maps with a scale of 1/25000 were utilized. Besides these, the MTA 1:100,000-scale geology map also provided important data. In determination of the land use change in the basin, Landsat images with a regular database towards the past were used. For the preliminary processing and classification procedures of the images belonging to the study area, the ArcGIS Pro 2.5 software was used. The Landsat satellite images were divided into eight land use classes. These classes were determined as settlement, agricultural land, vegetation, water masses, empty land, swamp and road. By comparing categorized images belonging to the years of 1985, 1995, 2005 and 2020 to the reference source, the user accuracy, producer accuracy and Kappa ratio were calculated (Table 3). As the general Kappa ratios were over 80%, the classification was on an acceptable level.

Result

Satellite images from 1985, 1995, 2005, and 2020 were used in order to reveal the change in the land cover and use over time in the Sapanca Lake Basin. The intensive use of land in the basin, especially in recent years, led to significant changes in its natural environment. The main units of land cover and use of the Sapanca Lake Basin are settlement areas, agricultural land (fruits and vegetables), forests (mixed forest cover, scrub, broad-leaved forest), pastures-meadows, swamps-reed fields, ravaged lands, and bare lands where there is no possibility of plant growth. When the land cover and use characteristics of Sapanca Lake Basin from 1985 are examined, it can be seen that the natural environment was not destroyed as much as our times. The fact that the basin, located in a critical location in the Marmara Region within the impact zone (hinterland) of the Black Sea Region from the north, the city of Istanbul from the west, and the city of Ankara from the east explains the reasons for the current change in the land use. Furthermore, the fact that the basin is on a transition route that facilitates the eastern-western connection of Turkey caused it to go through a serious change and transformation in a short period of time.

The total area of Sapanca Lake Basin is 29,607 hectares. When the 1985 data is examined, it can be seen that the Sapanca Lake Basin settlement area covered an area of 672 hectares (Figure 9). Agricultural land in this period constituted 28.74% of the basin with an area of 8,508 hectares. Due to

the humid climatic conditions of the basin, forest areas constituted the largest land class. Forests covered an area of 15,804 hectares (53.38%) in the basin. The size of the settlement area of Sapanca Lake Basin in 1995 reached 1,142 hectares (3.86%). In this period, residential areas grew with the destruction of agricultural and forestry areas. When the 1985 data are examined, it can be seen that there was a 41% (470 hectares) growth. The settlement area took 304 hectares of agricultural land and 166 hectares of forestland. In this period, the forests covered 52.82% of the land (15,638 hectares). The forest areas shrunk 166 hectares compared to 1985. It is clear that the most important change in Sapanca city and its surroundings happened in the settlement, agriculture, and forest classes in the 10-year period (Figure 10). In this period, the passing of the TEM highway from Sapanca accelerated the transportation function change process in the basin.

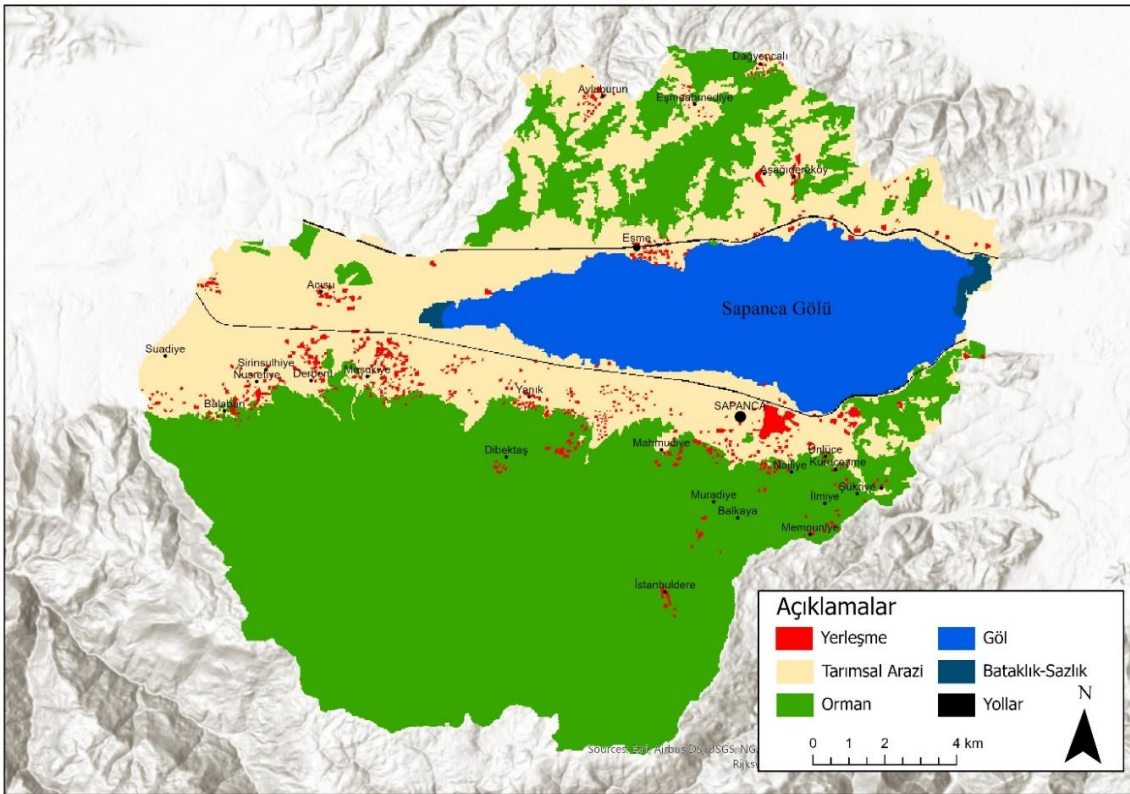

Figure 9. Land cover and land use map in Sapanca Lake Basin in 1985.

The disadvantage of agricultural lands and forest areas continued in 2005, and the change was particularly pronounced in forest areas (Figure 11). Many academic studies draw attention to the fact that the forest and agricultural lands of the area are the ones most exposed to human impact in Turkey (Bayar and Karabacak, 2020). Settlements grew by taking in agricultural lands and forests. The settlements, which have a 5.92% share in the basin, grew by 612 hectares compared to 1995, reaching 1,754 hectares with a growth rate of 34%. A total of 334 hectares of this growth was land taken from agricultural lands. The 278-hectare area was taken by opening forest areas to settlement. It can be seen that the change in the land cover of the basin in 2020 occurred primarily in agricultural areas (Figure 12). The settlements, which have an 8.27% share in the basin, have grown by 696 hectares compared to the previous period, reaching 2,450 hectares, and have experienced a 28% growth in 10 years. During

the period 2005-2020, the greatest pressure was on agricultural lands, and most of the agricultural lands were included in residential areas. The 45-hectare area change was realized with the opening of forest areas to settlement. On the other hand, the agricultural area, whose share in the basin was 23.87%, lost 782 hectares and regressed to 7,066 hectares. The 651 hectares of which were turned into residential areas and 131 hectares into barren areas. Another area of shrinkage in the basin was the forest areas. In this period, it covered 50.95% of the basin with 15,085 hectares.

The forests shrunk 262 hectares compared to the previous period. It can be seen that forest cover turned into pastures-meadows (216 hectares) and settlements (45 hectares). During this period, 15 hectares of water body was lost and the area of the swamps-reed field around the lake experienced an increase. While there was an increase in the settlements (696 hectares), pastures-meadows (217 hectares), barren lands (131 hectares), and swamps-reed fields (15 hectares) in the basin, there was a decrease in the agricultural lands (782 hectares), forests (262 hectares) and water mass (15 hectares). Between 2005 and 2020, a total of 1,059 hectares of change took place in the basin.

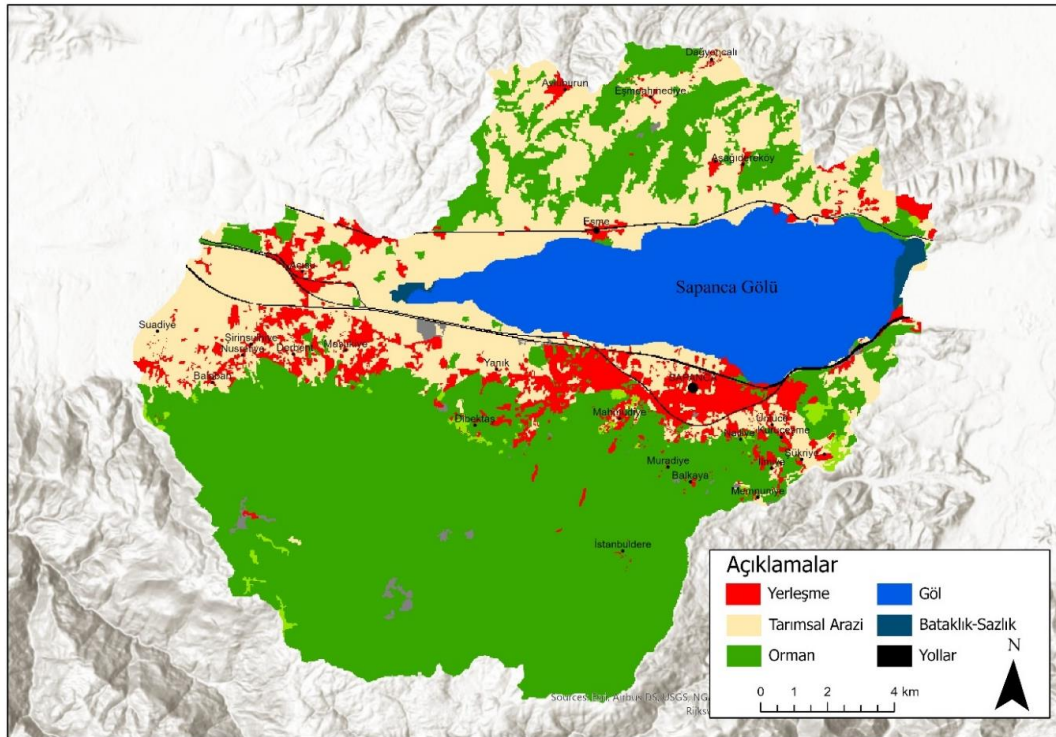

Figure 12. Land cover and land use map in Sapanca Lake Basin in 2020.

Discussion/Conclusion

The current land use structure of the Lake Sapanca Basin was examined, and the change that occurred in the period of 1985-2020 was analyzed with geographic information systems over satellite images. It was determined that the settlement areas which covered 672 hectares in 1985 reached 2450 hectares in 2020. It was observed that the population density reached up to 250 people per km² in the basin in general and became 1500 people per km² in the Sapanca city in the south of the basin. The Lake Sapanca Basin, which hosts the Samanlı Mountains (eastern parts) among the significant natural environments in Turkey and Lake Sapanca among the significant sources of freshwater, has encountered

intense settlement pressure since 1990s. With the increase in the settlement areas since 1985 until now, a significant reduction in the forest lands has been observed.

Slowing down or even stopping the destruction of the natural environment in the Lake Sapanca Basin will be possible by preparing an effective basin management plan and applying this plan with dedication. This basin management plan should be prepared in a way to cover all natural and human elements in the basin ecosystem, and national and international institutions with authority and influence should be definitely included in the decision-making process, but the process should be followed under the leadership and coordination of a single institution. This is the only way a sustainable basin management plan and model can be created. As much as it is needed to achieve the active participation of researchers from different disciplines in basin management, the administrators of institutions inside the basin, civil society organizations and basin dweller representatives should find a place in the decision-making mechanism. Consequently, while the Lake Sapanca Basin is rapidly being exhausted and polluted in recent years, the basin does not have an effective and determined management model and plan. First of all, new damages should be prevented by creating a sustainable management model and plan, and afterwards, rehabilitation work for the basin should be started.

Referanslar/References

- Adapazarı Su ve Kanalizasyon İdaresi (ADASU, 2010). 05.06.2010 tarihinde www.adasu.gov.tr adresinden alındı.
- Akbulak, C. (2005). *İznik Depresyonu'nun Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından İncelenmesi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Ardel, A. (1960). Marmara Bölgesinin Yapı ve Reliefi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 20, 1-22. <https://dergipark.org.tr/pub/tcd/issue/21265/228288> adresinden alındı.
- Bayar, R., Karabacak, K. (2017). Ankara İli Arazi Örtüsü Değişimi (2000-2012). *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15 (1), 59-76. doi: 10.1501/Cogbil_0000000181
- Bayar, R., Karabacak, K. (2020). Arazi Örtüsü Üzerindeki Beşeri Etkinin Belirlenmesi: Ankara İli Örneği, *Coğrafya Dergisi*, 41, 29-43. doi: 10.26650/JGEOG2019-0043
- Bilen, Ö. (2009). *Türkiye'nin Su Gündemi, Su Yönetimi ve AB Su Politikaları*. Ankara: DSİ İdari ve Mali İşler Daire Başkanlığı Basım ve Foto Film Şube Müdürlüğü.
- Bilgin, T. (1967). *Samanlı Dağlarının Coğrafi Etüdü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Blaschke, T. (2010). Object Based Image Analysis for Remote Sensing. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 65 (1), 2-16. doi: 10.1016/j.isprsjprs.2009.06.004.
- Butler, K. (2013). Band Combinations for Landsat 8 Imagery & Remote Sensing, 19. 10. 2020 tarihinde <https://www.esri.com/arcgis-blog/products/product/imagery/band-combinations-for-landsat-8/> adresinden alındı.
- Ceylan, M. (1990). *Sapanca Gölü'nün Hidrolojik Etüdü*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Chen, C. (2007). *Image Processing for Remote Sensing*. CRC Press Taylor and Francis Group.
- Çoşkun, H. G., Algancı, U., Usta, G. (2008). Analysis of Land Use Change and Urbanization in the Kucukcekmece Water Basin (Istanbul, Turkey) with Tempora Satellite Data Using Remote Sensing and GIS. *Sensors*, 7213-7223. doi: 10.3390/s8117213

- Denker, B. (1977). *Yerleşme Coğrafyası, Kır Yerleşmeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Dikbaş, A., Akyüz, H. (2010). KAF Zonu Üzerinde İzmit-Sapanca Gölü Segmentinin Fay Morfolojisi ve Paleosismolojisi. *İTÜ Dergisi/D Mühendislik*, 9(3), 141-152. http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_d/article/view/1167 adresinden alındı.
- Döker, M. (2018). Sakarya'nın Yerleşme Coğrafyası. Cercis İkiel (Ed.), *Sakarya'nın Fiziki, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Özellikleri* içinde(355-418), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (DPT, 2000). *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Su Havzaları, Kullanımı ve Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_SuHavzalarıKullanımıveYönetimi.pdf adresinden alındı.
- Devlet Su İşleri. (1984). *Sapanca Gölü Kirlilik Araştırması Raporu*. Ankara: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü İçme Suyu ve Kanalizasyon Dairesi Başkanlığı.
- Erdas. (1999). *Erdas Field Guide*. Revised and Expanded, https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/GEOL130/ERDAS_FieldGuide.pdf adresinden alındı
- Erturaç, K. (2018). Sakarya'nın Jeomorfolojik Özellikleri. Cercis İkiel (Ed.), *Sakarya'nın Fiziki, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Özellikleri* içinde (127-150), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO, 2018). Progress on Level of Water Stress, Global Baseline for SDG Indicator 6.4.2. <https://www.unwater.org/publications/progress-on-level-of-water-stress-642/> adresinden alındı.
- Foody, G. (2002, 4). Status of Land Cover Classification Accuracy Assessment. *Remote Sensing of Environment*, 80 (1), 185-201. doi: 10.1016/S0034-4257(01)00295-4
- Fu, K., Mui, J. (1981). A Survey on Image Segmentation. *Pattern Recognition*, 13 (1), 3-16. doi: 0.1016/0031-3203(81)90028-5
- Geneletti, D., Gorte, B. (2003). A Method For Object-Oriented Land Cover Classification Combining Landsat TM Data And Aerial Photographs. *International Journal of Remote Sensing*, 24 (6), 1273-1286. doi: 10.1080/01431160210144499
- Güler, M. (1999). *Sapanca Gölü ve Çevresindeki Doğal Kaynakların Kullanımı*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Gülersoy, A.,E. (2008), *Bakırçay Havzası'nda Doğal Ortam Koşulları ile Arazi Kullanımı Arasındaki İlişkiler*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Gülersoy, A. E. (2014), Yanlış Arazi Kullanımı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 50-128. [https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/asli.yonten/131609/YanlAraziKullanm%20\(1\).pdf](https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/asli.yonten/131609/YanlAraziKullanm%20(1).pdf) adresinden alındı.
- Güngördü, M. (1985). Güney Marmara Bölümü (Doğu Kesimi) Bitki Örtüsünün Coğrafi Şartları. *Coğrafya Dergisi*, 0 (1), 77-94. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/231073> adresinden alındı.
- Haralick, R., Shapiro, L. (1985). Image Segmentation Techniques, *Computer Vision, Graphics and Image Processing*, 29 (1), 100-132. doi: 10.1016/S0734-189X(85)90153-7
- Hürriyet Haber Sitesi, 2020. 02.03.2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/video/korkutan-goruntu-sapanca-golunde-sular-metrelerce-cekildi-41702860> adresinden alındı.
- İkiel, C., (2005). *Rainfall Regime Regions in Turkey (A Statistical Climate Study)*. International Conference on Forest Impact on Hydrological Processes and Soil Erosion. Yundola.
- İkiel, C., Koç, D. (2015). Analysis of The Changes in Vegetation of The Sapanca Lake Basin (in Turkey) Using Multitemporal Satallite Data. *International Journal of Human Sciences*, 12 (1), 1095-1116. <https://j->

- humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/3186 adresinden alındı.
- International Lake Environment Committee (ILEC, 2005). *Managing Lakes and Their Basins for Sustainable Use: A Report for Lake Basin Managers and Stakeholders*. Kusatsu: International Lake Environment Committee Foundation.
- İnandık, H. (1955). Adapazarı Bölgesinin İklimi ve Bitki Örtüsü. *Türk Coğrafya Dergisi*, 13-14, 125-140. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/199005> adresinden alındı.
- İnandık, H. (1958). *Adapazarı Bölgesinin İktisadi Coğrafyası, Coğrafya Araştırmaları II*. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kaçmaz, M. (2010). *Sapanca Gölü Havzası'nda Arazi Kullanımı ve Mekânsal Değişim*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Kaçmaz, M. (2018). Sakarya'nın Turizm Özellikleri. Cercis İkiel (Ed.), *Sakarya'nın Fiziki, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Özellikleri içinde* (557-604). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Karadağ, A. (2008). *Türkiye'de Su Kaynakları Yönetimine İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi. Ankara.
- Karakuzulu, Z., Arıcı, F. (2018). Sakarya'nın Tarım ve Hayvancılık Özellikleri. Cercis İkiel (Ed.), *Sakarya'nın Fiziki, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Özellikleri içinde* (459-514). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Koç, D. E. (2018), Sakarya'nın Bitki Örtüsü Özellikleri. Cercis İkiel (Ed.), *Sakarya'nın Fiziki, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Özellikleri içinde* (287-316). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Koçman, A. (1993). *Türkiye'nin İklimi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Koomen, E., Stillwell, J., Bakema, A., Scholten, H.J. (2007). *Modelling Land-Use Change: Progress and Applications*. Springer.
- Köklü, R., Özer, Ç. (2018). Sakarya İli Su Kaynakları ve Su Kalitesi. Cercis İkiel (Ed.), *Sakarya'nın Fiziki, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Özellikleri içinde* (679-694), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları
- Lillesand, T., Kiefer, R., Chipman, J. (2015). *Remote Sensing and Image Interpretation*. Wiley.
- Moeller, M. (2000). *Remote Sensing for the Monitoring of Urban Growth Patterns*. <https://www.isprs.org/proceedings/XXXVI/8-W27/moeller.pdf> adresinden alındı.
- Mohajane, M., Essahlaoui, A., Oudija, F., Hafyani, M., Hmaidı, A., Ouali, A., Teodoro, A. (2018). Land Use/Land Cover (LULC) Using Landsat Data Series (MSS, TM, ETM+ And OLI) in Azrou Forest in The Central Middle Atlas of Morocco. *Environments - MDPI*, 5(12), 1-16. <http://www.mdpi.com/2076-3298/5/12/131> adresinden alındı.
- Özçağlar, A. (2005), Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3 (1), 1-25. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/691546> adresinden alındı.
- Özgür, M. (1996). *Pamukova Coğrafyası*. Ankara: Ekol Yayınevi.
- Öztürk, Y. (2018). Osmanlı Tarihinde Ada Kazası. Cercis İkiel (Ed.), *Sakarya'nın Fiziki, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Özellikleri içinde* (19-86), Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Pal, M., Mather, P. (2003). An Assessment of The Effectiveness of Decision Tree Methods for Land Cover Classification. *Remote Sensing of Environment*, 86 (4), 554-565. doi: 10.1016/S0034-4257(03)00132-9
- Sakarya İl Kültür Turizm Müdürlüğü. (2018). <http://www.sakaryakulturturizm.gov.tr> adresinden alındı.
- Sandalcı, M., Sümbül, F., Saltabaş, L. (2005). *Kaf Üzerinde Arifiye-Sapanca İzmit Körfezi Kolunda 1955-1995 Yılları Arası Meydana Gelen Depremlerin Sapanca Gölüne Etkisi*. Deprem Sempozyumu http://kocaeli2007.kocaeli.edu.tr/kocaeli2005/deprem_sempozyumu_kocaeli_2005/1_bolgesel_jeoloji_tektonik_ve_si

smotektonik/d_03_morfotektonik_ve_diri_faylar/kaf_uzerinde_arifiye_sapanca_izmit_korfezi_kolunda.pdf adresinden alındı.

Sapanca Kaymakamlığı. (2000). *Sapanca İlçe Yıllığı*. Sapanca: Sapanca Kaymakamlığı.

Schowengerdt, R. (2007). *Remote Sensing, Models, and Methods for Image Processing* (3rd Ed). Burlington, MA: Academic Press.

Son, N., Chen, C., Chang, N., Chen, C., Chang, L., Thanh, B. (2015). Mangrove Mapping and Change Detection in Ca Mau Peninsula, Vietnam, Using Landsat Data And Object-Based Image Analysis. *IEEE Journal of Selected Topics in Applied Earth Observations and Remote Sensing*, 8 (2), 503-510. doi:10.1109/JSTARS.2014.2360691

Strahler, A. (1980). The Use Of Prior Probabilities In Maximum Likelihood Classification Of Remotely Sensed Data. *Remote Sensing Of Environment*, 10 (2), 135-163.

Tunçdilek, N. (1986). *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2019). 20. 08. 2019 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden alındı.

Turgay, T., Buyruk, P. (2018). Sakarya'da Geleneksel Mimari Doku. Cercis İkiel (Ed.), *Sakarya'nın Fiziki, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Özellikleri* içinde (419-456), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Tümertekin, E., Özgüç, N. (2016). *Beşeri Coğrafya, İnsan Kültür Mekân*. İstanbul: Çantay Yayınevi.

Tümertekin, E. (1973). *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019), On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Ankara <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf> adresinden alındı.

United Nations, (UN, 2020). Department of Economic and Social Affairs, Sustainable Development, 24.02. 2021 tarihinde <https://sdgs.un.org/goals> adresinden alındı.

U.S. Geological Survey, (2020). 09.01. 2020 tarihinde <https://earthexplorer.usgs.gov> adresinden alındı.

U.S. Geological Survey, (2020). What are the best Landsat spectral bands for use in my research? 19.10. 2020 tarihinde https://www.usgs.gov/faqs/what-are-best-landsat-spectral-bands-use-my-research?qt-news_science_products=0#qt-news_science_products adresinden alındı.

Ustaoğlu, B. (2018). Sakarya'nın İklim Özellikleri. Cercis İkiel (Ed.), *Sakarya'nın Fiziki, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Özellikleri* içinde (163-218), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Ustaoğlu, B., Koç, D. (2018). Sakarya'nın Toprak Özellikleri. Cercis İkiel (Ed.), *Sakarya'nın Fiziki, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Özellikleri* içinde (263-286). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Uzun, M. (2016). Sapanca Gölü Kıyıları ve Yakın Çevresinde Jeomorfolojik Birimlerle Mekân-Kıyı Kullanım İlişkisinin İncelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (33), 465-492. doi:10.14781/mcd.96528

Weih, R., Riggan, N. (2010). Object-Based Classification vs. Pixel-Based Classification: Comparative Importance of Multi-Resolution Imagery. The International Archives of The Photogrammetry, *Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, 38(4/C7). https://www.isprs.org/proceedings/xxxviii/4-c7/pdf/Weih_81.pdf adresinden alındı.

WRI, (2015). 11 12, 2020 tarihinde <https://www.wri.org/blog/2015/08/ranking-world-s-most-water-stressed-countries-2040> adresinden alındı.

Yu, Z., Di, L., Yang, R., Tang, J., Lin, L., Zhang, C., Sun, Z. (2019). *Selection of Landsat 8 OLI Band Combinations for Land Use and Land Cover Classification*. 8th International Conference on Agro-Geoinformatics (s. 1-5). doi: 10.1109/Agro-Geoinformatics.2019.8820595

Türkiye'de Eysel Su Tedarik ve Tüketim İstatistiklerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of Domestic Water Supply and Use Statistics of Turkey

Faize Sarış *^a

Makale Bilgisi

Derleme

DOI:

10.33688/aucbd.883794

Makale Geçmişi:

Geliş: 20.02.2021

Kabul: 23.04.2021

Anahtar Kelimeler:

Su Talebi

Eysel Su

Su Kaynakları

Su Güvenliği

Öz

Hızlı kentleşme, arazi örtüsü değişimi ve doğal afetlerdeki artış tath su kaynaklarının miktarı, kalitesi ve erişilebilirliği üzerinde önemli bir baskı oluşturur. Türkiye'de kentsel nüfus artışına paralel olarak su talebi de artmaktadır. Ancak, arazi kullanımının ve iklim değişikliklerinin olumsuz etkileri, ülkenin bazı bölgelerinde su sıkıntısı hatta su kutluği ile sonuçlanmıştır. Bu çalışma, Türkiye'nin son 25 yıldır evsel su temini ve su kullanım örüntülerinin mekânsal ve zamansal değerlendirmesine odaklanmaktadır. Ulusal evsel su istatistikleri ve belediye su istatistikleri TÜİK'ten alındı ve coğrafi perspektifle değerlendirildi. Türkiye'de çekilen su miktarı artmakta; baraj, kuyu ve pınarlar ana su sağlama kaynaklarını oluşturmaktadır. Son yıllarda nehirlerden su çekilme oranı artmaktadır. Eysel kullanım için yüzey sularına bağımlılık, özellikle metropol alanlarda artma eğilimindedir. Barajların iklim değişikliği ile birlikte değişen yağış desenleri ve artan buharlaşma bakımından kırılganlığı düşünüldeğünde, gelecekte su güvenliği açısından pek çok risk ortaya çıkabilir. Su ve diğer suyla ilgili hizmetleri sürdürmek için, belediyeler su kullanım verimliliği yaklaşımlarını benimsemelidir.

Article Info

Review Article

DOI:

10.33688/aucbd.883794

Article History:

Received: 20.02.2021

Accepted: 23.04.2021

Keywords:

Water Demand

Domestic Water

Water Resources

Water Security

Abstract

Rapid urbanisation, land cover change and increasing frequency of natural disaster put significant pressure on quantity, quality and availability of freshwater resources.. Urban population has been increasing in Turkey and parallel to this growth water demand is rising as well. However, negative impacts of land use and climatic changes resulted with water stress even water scarcity for some regions of the country. This study focuses on spatial and temporal evaluation of domestic water supply and water usage patterns of Turkey for the last 25 years. National and municipal domestic water statistics were obtained from TSI and evaluated with a geographical perspective. Water withdrawn has been increasing in Turkey; dams, wells and springs are the main water supply resources. Recently, water withdrawal rate from rivers are increasing. The dependence on surface waters for domestic use tends to increase, especially in metropolitan areas. Considering the fragility of dams in terms of changing rainfall patterns and increased evaporation with climate change, lots of risk might arise in the future regarding water security. To maintain water and other water-related services, municipalities should adopt water-use efficiency approaches.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: faizesaris@gmail.com

^a Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çanakkale, Türkiye. <http://orcid.org/xxxx-0002-1721-4959>

1. Giriş

2000'li yılların başında 6,1 milyar olan Dünya nüfusu, günümüzde 7,7 milyara yaklaşmıştır (WB statistics, 2020). Bu hızlı nüfus artışı, beraberinde pek çok zorluğu da getirmiştir. Hiç şüphesiz artan dünya nüfusunun su, gıda ve enerji talebini karşılamak bu zorlukların başında sayılabilir. Nüfus artışı ve beraberindeki sorunlara, başta iklim değişikliği olmak üzere 21. yüzyıldaki önemli küresel çevresel değişikliklerin yarattığı sorunlar da eklendiğinde; su konusu pek çok boyutuyla özellikle öne çıkar. Su ve suyla ilişkili sistemlerde gözlenen sorunlar, günümüzde küresel ölçekte en kritik konuların başında gelir (Tzanakakis vd., 2020). Çünkü su yalnızca, yerkürede yaşamın devamını sağlayan başat unsur değil; aynı zamanda insan etkinliklerinin tamamında kullanılan birincil maddedir. Artan su talebinin karşılanması, su kaynaklarının korunması, su stresi, su azlığı ve kıtlığı, su güvenliği, su çatışmaları, su kaynakları yönetimi gibi konular; tekil veya çoklu olarak özellikle iklim değişikliği, kentleşme, arazi örtüsü değişiklikleri ve göç olgusuyla birlikte ele alınan önemli araştırma konularındandır.

Arnell (1999) iklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki baskıları sonucunda 2025 yılına kadar, yaklaşık 8 milyarlık toplam Dünya nüfusundan yaklaşık 5 milyar insanın su stresi yaşayan ülkelerde (mevcut kaynakların % 20'den fazlasını kullanarak) yaşayacağı projeksiyonunu sunmuştu. 21. yy başlarında yapılan bir diğer modelleme çalışmasında Alcamo vd. (2003) "her zamanki gibi" senaryosu altında, havzalardan su çekiminin gelişmiş ülkelerde azalacağı veya dengeleneceği, gelişmekte olan ülkelerde ise nüfus ve ekonomik büyümenin su talebinin artmasına neden olacağından artacağını belirtmişlerdir. Dünya Su Değerlendirme Programının 2020 raporuna göre su stresi her kıtayı belli ölçülerde etkilemekte, Dünya nüfusunun yarısı bir yıl içinde en az 1 aylık su kıtlığını deneyimlemektedir (WWDR, 2020). Alcamo vd. (2007) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise bu kez 2050 yılı için su kaynaklarının durumu iklim değişikliği senaryolarına göre analiz edilmiştir ve 2050'lerde A2 senaryosu altında şiddetli su stresi kategorisindeki "sıcak nokta" alanları arasında Kuzey ve Güney Afrika'nın çoğu, Orta Doğu, Orta Asya, Güney Asya, Kuzey Çin, ABD'nin batı kıyı bölgeleri ve Kuzeydoğu Latin Amerika öne çıkmıştır. İklim değişikliğinin artan sıcaklıklar ve ekstrem hidrolojik olaylara (sel ve kuraklık) bağlı olarak, miktarda olduğu kadar su kalitesinde de düşüşe neden olabileceği ifade edilmektedir (Delpla vd., 2009; Schlosser vd., 2014).

Su stresi, su arzının miktar, kalite ve erişilebilirlik açısından güvenliğinin olmaması durumunu işaret ederken; su kıtlığı kurumların düzenli bir su sağlayamaması veya yeterli altyapı eksikliği nedeniyle fiziksel kıtlık veya erişim kıtlığı nedeniyle bulunabilirlikte kıtlık anlamına gelir (WWDR, 2020). Tatlı su kıtlığı, gıda güvenliğini, güvenli içme suyuna erişimi, hijyeni ve halk sağlığını ve çevresel refahı doğrudan etkiler (Taylor, 2009). Eylül 2002'de Johannesburg'da düzenlenen BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde "Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak" için güvenli su kaynaklarına erişim ana koşul olarak belirtilmiştir (Sullivan vd., 2003). Suyun etkin kullanımı diğer sürdürülebilirlik konuları ile birlikte yoksulluğun önüne geçilmesi içinde önem taşır. Çünkü temiz suya erişim yeterli bir yaşam kalitesi için gereklilik olarak kabul edilir.

Küresel ölçekte artan şehirleşme önemli çevresel sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Şehirler genişledikçe arazi örtüsündeki değişimler, akarsu havzalarında tarım, orman ve hatta akarsuların kaynak noktası olan dağlık alanlarda degradasyon süreçlerine; buna ek olarak doğal

afetlerden (erozyon, çölleşme, heyelan ve seller gibi) habitat kaybına kadar oldukça kritik hidromorfolojik ve ekolojik değişikliklere yol açmaktadır. Kıyı bölgelerindeki kentleşme, önemli sulak alanların tahrip olmasının yanı sıra plajlar ve mercan resifleri gibi kritik habitatların yok olmasına neden olabilmektedir (UNEP, 2002). Hızlı ve çoğu zaman planlanmamış kentsel büyüme; içme suyu sağlama ve arıtma, sanitasyon ve atık bertarafı gibi çevresel hizmet kapasitesini zorlayan nüfus talepleriyle de ilişkilidir. Bu tarz kentleşme süreçleri, genellikle önemli bir aşırı talep ve belediye su kaynaklarından aşırı su kullanımına neden olmaktadır (Moorea vd., 2003).

Su güvenliği kavramı 1990'larda ortaya çıktığı zaman çeşitli şekillerde askeri güvenlik, gıda güvenliği ve (daha nadiren) çevre güvenliği ile bağlantılıydı. 2000 yılında, İkinci Dünya Su Forumu'nda Küresel Su Ortaklığı, suya erişim ve satın alınabilirliğin yanı sıra insan ihtiyaçları ve ekolojik sağlığı da dikkate alan bütüncül bir su güvenliği tanımı yaptı (Cook ve Bakker, 2012). O zamandan beri, çeşitli bilim insanları ve politika yapımcılar bu terimi farklı anlamlarda kullandı. Bazıları disipline dayalı tanımlar öne sürerken; kimileri ise bütünleştirici, disiplinler arası bir yaklaşım geliştirmiştir. Birleşmiş Milletler Su Programı su güvenliğini; ekosistemleri su kaynaklı kirliliğe karşı korumak, nüfusun sağlık, geçim ve sosyo-ekonomik kalkınmasını sürdürmek, barış ve siyasi istikrar ortamında korumak için "yeterli miktarda ve kabul edilebilir kalitede suya sürdürülebilir erişimi koruma kapasitesi" olarak tanımlamaktadır (Cook, 2016). Su kaynaklarının sürdürülebilirliği, hakkaniyetli tahsisi ve korunması, entegre yönetim ve su yönetimi çerçevesinde gerçekleşmelidir; ancak bunun uygulanması sorundur. Dünya genelinde, 2010 yılında 780 milyondan fazla kişi hala iyileştirilmiş su kaynaklarına erişimden yoksun iken (Hope ve Rouse, 2013) bu rakam günümüzde 1.6 milyara ulaşmıştır (WWDR, 2020). Dünya genelinde politik çatışmalar, sosyo-ekonomik ve ekolojik yıkımlar bu tabloyu giderek kötüleştirmektedir.

Türkiye'de hem hızlı nüfus artışı ve kentleşme, hem de ekonomik büyüme hedefleri su kaynakları üzerindeki baskıları önemli ölçüde artırmaktadır. Zaten tarımsal su tüketiminin, toplam su tüketimi içerisindeki payı oldukça yüksektir. Buna artan içme-kullanma suyu ile enerji ve inşaat alanlarındaki tüketim de ekleneince, ülke genelinde yıllık su tüketimi 2008 yılında 44 milyar m³ iken, 2020 itibariyle 57 milyar m³'e ulaşmıştır (DSİ, 2020). Türkiye'nin su kaynakları potansiyeli özetlenecek olursa, yıllık ortalama yağış yaklaşık 574 mm olup, yılda ortalama 450 milyar m³ suya tekabül etmektedir. Günümüz teknik ve ekonomik şartları çerçevesinde, çeşitli maksatlara yönelik olarak tüketilebilecek yerüstü suyu potansiyeli yılda ortalama toplam 94 milyar m³ 'tür, 18 milyar m³ olarak belirlenen yeraltı suyu potansiyeli ile birlikte ülkemizin tüketilebilir yerüstü ve yeraltı su potansiyeli yılda ortalama toplam 112 milyar m³ olup, 57 milyar m³'ü kullanılmaktadır. 57 milyar m³'lük suyun %77'si tarımda, %23'ü ise içme-kullanma ve sanayi suyu olarak tüketilir (DSİ, 2020).

Kişi başına düşen yıllık su tüketimi için Falkenmark tarafından geliştirilen ve yaygın olarak kabul edilen göstergeye göre, yıllık 1000-1700 m³ arası miktar su stresi aralığı olarak kabul edilmektedir (Falkenmark ve Widstrand, 1992). Türkiye'de kişi başına düşen kullanılabilir yıllık su miktarı 2000

yılında 1652 m³, 2009 yılında 1544 m³, 2020 yılında ise 1346 m³ ile giderek azalmakta ve bu rakamlar ile Türkiye su stresi yaşayan ülkeler kategorisinde konumlanmaktadır.

Türkiye için su kaynaklarının kullanımı ve su sorunları üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda ağırlıklı olarak tarımsal sulama, hidroelektrik ve sınır aşan sular konularına yoğunlaşıldığı gözlenir. Son yıllardaki çalışmalara bakıldığında, Türkiye için özellikle 2007-2011 yılları arasında Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi uyum çalışmaları kapsamında yürütülen etkinlikleri değerlendiren pek çok çalışmaya rastlanır (Aküzüm vd., 2010; Bulut ve Birben, 2019; Erol, 2006; Garipağaoğlu, 2012; Meriç, 2004; Öztürk vd., 2014). Bu çalışmalarda Türkiye'nin havza yönetimi açısından zayıf-güçlü yönleri, teknik ve kurumsal alt yapısı değerlendirilmiştir. Bunlara ek olarak, iklim değişikliğinin Türkiye'de özellikle yüzey suları bakımından yaratabileceği olumsuz etkilerin genel olarak değerlendirildiği çalışmalar mevcuttur (Kanber vd., 2010; Karaman ve Gökalp, 2010; Kılıç, 2008; Şen, 2005; Tuğaç, 2014). Bu çalışmalarda ifade edilen olumsuz etkiler; García-Ruiz vd. (2011) tarafından Akdeniz havzası ülkeleri için ortaya konulduğu gibi nehir rejimi özelliklerindeki değişiklikler, ilkbaharda eriyen karlardan kaynaklanan yüksek akımlarda daha erken bir düşüş, yazın düşük akımının yoğunlaşması ve kışın daha düzensiz akımlar; tarımsal ve evsel su talebini karşılamak için barajlardan daha yüksek su talebi neticesinde rezervuar kapasitelerinde düşüş, dağlık bölgelerdeki kar birikimi ve kar erimesi süreçlerinin etkisinin azalması nedeniyle artan su kaynağı belirsizliği olarak özetlenebilir.

Bu çalışma, küresel ölçekte bir problem olarak öne çıkan su güvenliğine, Türkiye özelinde, içme-kullanma suyu perspektifinden güncel bir değerlendirme sunmak için hazırlandı. Literatür taraması, sayısal verilere dayalı detaylı bir alansal ve zamansal çözümlemenin eksikliğini göstermektedir. Buradan hareketle, bu çalışmada; Türkiye'de son 25 yıllık süreçte içme suyu sağlama ve tüketim durumunun zamansal değişimini vermek, yüzey ve yeraltı su kaynakları üzerindeki alansal baskılara işaret etmek ve Türkiye için evsel su tüketiminin durumunu tartışmak hedeflendi. İller bazında yapılan karşılaştırmalarla, içme suyu sağlama ve tüketimindeki alansal farklılaşmalar, fiziki ve sosyal nedenleri ve sıcak noktaları ortaya koyacak şekilde değerlendirilmeye çalışıldı.

2. Materyal ve Yöntem

Türkiye'de iller düzeyinde içme suyu sağlama kaynağı/miktarı ve tüketim paternlerini ele alan çalışmada veri olarak Türkiye İstatistik Kurumu'nun sağladığı su istatistikleri kullanıldı (TUİK, 2020). Çalışma kapsamında değerlendirilen veriler aşağıda listelendi:

Zamansal değerlendirme için kullanılan ülke istatistikleri (1994-2018 yılları arasında):

1. İçme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen nüfusun toplam belediye nüfusuna oranı (%)
2. İçme ve kullanma suyu şebekesi için çekilen toplam su miktarı (bin m³/yıl)
3. Çekim kaynağına göre:
 - Kaynak (Pınar) (Bin m³)
 - Göl / gölet / deniz (Bin m³)
 - Akarsu (Bin m³)
 - Baraj (Bin m³)
 - Kuyu (Bin m³)

4. İçme ve kullanma suyu şebekesi için çekilen yüzey suyu miktarı (bin m³/yıl)
5. İçme ve kullanma suyu şebekesi için çekilen yeraltı suyu miktarı (bin m³/yıl)
6. Kişi başı çekilen günlük su miktarı (litre/kişi-gün)

Alansal değerlendirme için il düzeyinde kullanılan 2018 yılı istatistikleri:

1. Çekilen su miktarı (Bin m³)
2. Çekim kaynağına göre dağılışı:
 - Kaynak (Pınar) (Bin m³)
 - Göl / gölet / deniz (Bin m³)
 - Akarsu (Bin m³)
 - Baraj (Bin m³)
 - Kuyu (Bin m³)
3. Kişi başı çekilen günlük ortalama su miktarı (Litre/kişi/gün)

Su istatistikleri grafik ve haritalar aracılığıyla görselleştirilip; gözlenen zamansal ve alansal değişkenlikler, çeşitli dinamikler ve önceki çalışmalar göz önünde bulundurularak yorumlandı.

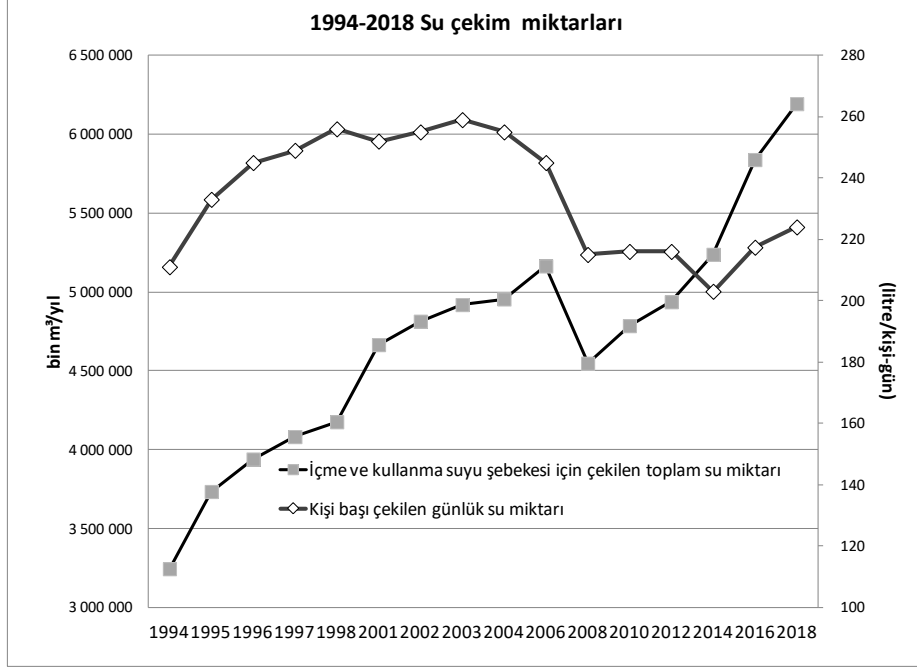
3. Bulgular

3.1. 1994-2018 Yılları Arasındaki İçme - Kullanma Suyu İstatistiklerinin Analizi

Türkiye'de 2018 yılı itibariyle içme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen nüfusun toplam belediye nüfusuna oranı %99 düzeyindedir, bu oran 1994'de %88'di (TÜİK, 2020). İçme ve kullanma suyu şebekesi için çekilen su miktarı 25 yılda iki katına çıkarak çok yüksek bir artış göstermesine rağmen; kişi başı çekilen günlük su miktarında ise azalış dikkati çeker (Şekil 1). İçme ve kullanma suyu şebekesi için çekilen su miktarı 1994 yılında 3,24 milyar m³'ten 2006 yılında 5,16 milyar m³'e ulaşmış; 2008 yılında tekrardan 5 milyar m³'ü altına gerilese de, 2014 itibariyle tekrar 5 milyar m³'ü geçmiş ve 2018 yılında yaklaşık 6.2 milyar m³ olmuştur. Türkiye nüfusu son 25 yıllık dönemde 60 milyondan yaklaşık 80 milyona ulaşmış; bu artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak üzere tüm sektörlerde su talebi artmıştır. Aynı zamanda kentsel yaşam standartlarının yükselmiş olmasının da daha fazla su tüketimine yol açtığı bilinmektedir. İçme ve kullanma suyu amaçlı şebeke için su çekimi artarken; kişi başına düşen günlük su miktarı ülke ortalaması bakımından giderek azalmaktadır (Şekil 1). Kişi başına düşen günlük su tüketiminde 2014 yılında gözlenen ani düşüş; 2014 yılında 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun hükümlerinin uygulamaya konulması ile içme-kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen nüfus miktarının yaklaşık 8 milyon artış göstermesi (TÜİK, 2020); buna karşın şebekeye alınan su miktarında eş zamanlı bir artış sağlanamaması ile ilgili olabilir. Bunun yanı sıra, 2014 yılı kuraklık açısından da ekstrem bir yıl olarak kayıtlara geçmiştir (MGM, 2021).

Yağışlarda (özellikle kar yağışı) azalma ve rekor sıcaklıklar gibi klimatolojik ekstremler günümüzde daha çok gözlenmektedir. Bu durum, suyun verimli kullanımını zorunlu hale getirmektedir. Hidrolojik sistemden, emniyetli rezerv gözetilerek su çekilmelidir. Dolayısıyla, su kaynakları mühendislik olarak barajlarla vs. geliştirilse de, suyun farklı rezervuarlarda yağışlarla yenilenme süresi göz önünde bulundurularak su çekimi yapılır. Eğer herhangi bir bölgede su kaynaklarının yenilenme

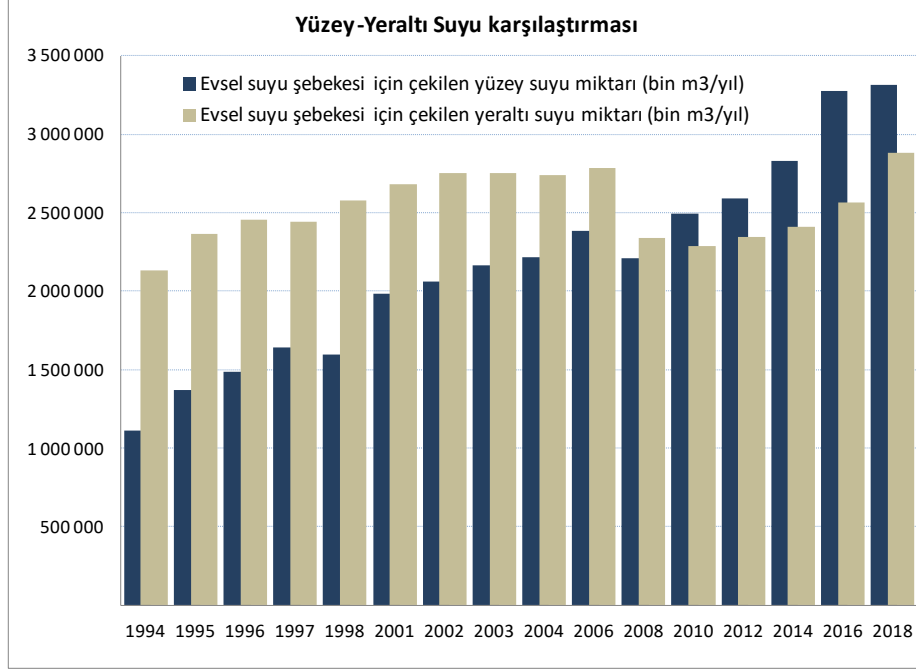
hızı düşükse, su tüketimi kontrol altına alınmalıdır. Öte yandan, kişi başına düşen su miktarı aynı zamanda bir gelişmişlik göstergesidir. Ancak bu sürekli artan bir su tüketimi anlamına gelmez. Kişi başına düşen su tüketim miktarı, su stresine girmeden ve suyun yenilenme süresini de gözetenek etkin su kullanımı yaklaşımları ile kontrol edilmelidir.

Şekil 1. Türkiye genelinde içme ve kullanma suyu şebekesi için çekilen toplam su miktarı ve kişi başı çekilen günlük su miktarı (Veri kaynağı: TÜİK, 2020).

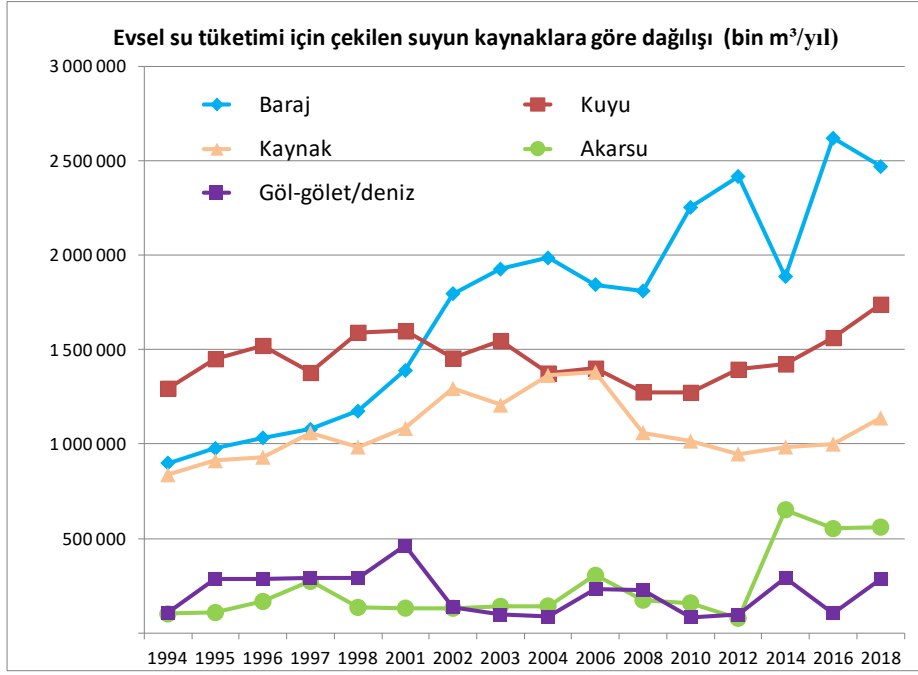
Eysel su kullanımı için çekilen su kaynakları 5 kategoride değerlendirilir: Kaynak (karışıklık olmaması adına buradan itibaren pınar kelimesi de kullanılacaktır), kuyu, baraj, akarsu, göl/gölet-deniz. Türkiye'de hem yeraltı hem de yüzey su kaynakları son 25 yılda yoğun oranda kullanılmaya başlanmıştır. Şekil 2'de görüldüğü gibi, ülke genelinde 2008 yılına kadar kuyu ve pınarlar ağırlıklı olarak evsel su çekimi için değerlendirilirken, 2008 yılından günümüze gelene dek yüzey suları (baraj, göl/gölet ve akarsu) kullanımı artmıştır. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri 2000'li yıllardan itibaren artan baraj projeleridir. Türkiye'de FAO 2008 su istatistiklerine göre 584 adet baraj bulunur (FAO, 2008). Bu barajların Doğu, Güneydoğu ve Akdeniz bölgesinde yer alanlarının ana inşa amacı hidroelektrik iken, İç Anadolu, Ege ve Marmara'da ise ağırlıklı olarak içme suyu temini amaçlı baraj/gölet yapımı yaygındır. FAO 2008 su istatistiklerine göre Türkiye'de içme suyu temini için yararlanılan baraj/gölet

sayısı 77'dir. Güncel durum için DSİ 2019 yılı istatistiklerine bakıldığında 97'e ulaştığı görülebilir (DSİ, 2019).

Şekil 2. Türkiye genelinde içme-kullanma suyu şebekesi için çekilen yüzey ve yeraltı suyuna miktarları (Veri kaynağı: TÜİK, 2020).

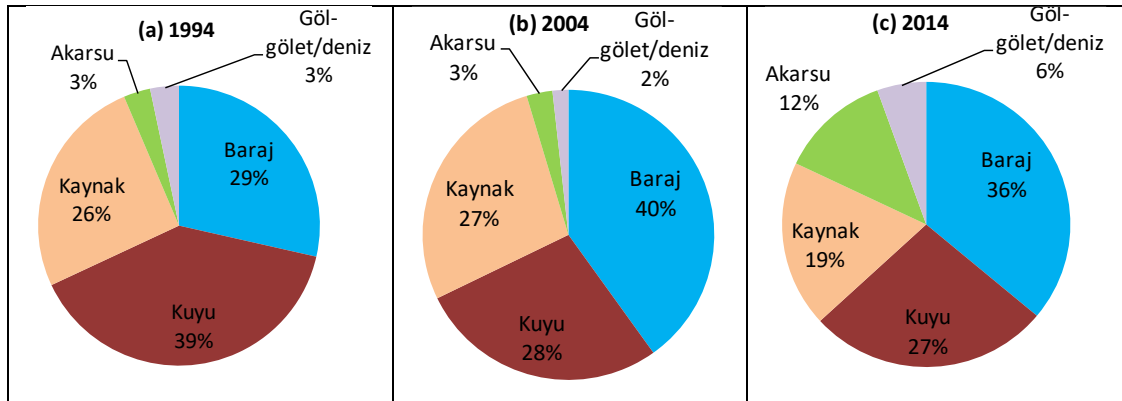
Türkiye genelinde, evsel su tüketimi için çekilen su miktarlarının farklı kaynaklara göre oranı ve yıllar içindeki değişimi Şekil 3'te verildi. 1994-2000 arasında yeraltı suyunun yoğun kullanıldığı ve kuyu suları ile pınar sularından daha fazla çekim yapıldığı açıkça görülür. 2000'li yıllarla birlikte, artan nüfus ve kentleşme oranına paralel olarak barajlardan su çekiminin önemli ölçüde arttığı ortadadır.

Şekil 3. Türkiye genelinde evsel su tüketimi için çekilen suyun kaynaklara göre dağılışı (Veri kaynağı: TÜİK, 2020).

2014 yılındaki ani düşüş, yukarıda ifade edildiği gibi kuraklıkla ve barajlardaki su potansiyelinin düşüşü ile ilişkilendirilebilir. Barajlarla birlikte, son yıllarda akarsulardan su çekimindeki artış da dikkat çekicidir. Kuyulardan su çekimi son 25 yılda hemen hemen aynı düzeyde seyrederken, 2008 yılından sonra kaynak (pınar) sularında azalma olduğu gözlenmektedir. Burada kaynak sularının kar yağışlarıyla yeterince beslenememesi önemli bir faktör olarak göz önünde bulundurulabilir.

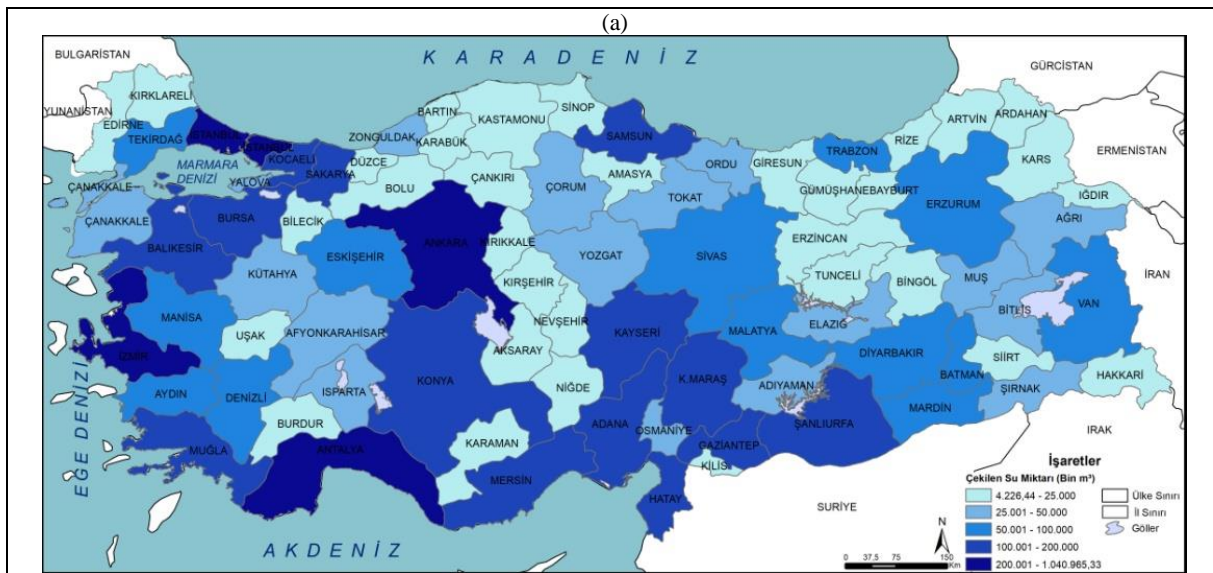
Şekil 4'te belediyelerce içme-kullanma suyu şebekesine alınan suyun kaynaklara göre oransal dağılışı hesaplandı, onar yıllık değişiklikleri izlemek amacıyla 1994, 2004 ve 2014 yıllarındaki dağılışı grafiklendirildi. Buna göre 1994'te Türkiye'de belediyelerce sağlanan evsel su hizmetlerinin %94'ünü, %39 ile kuyular, %29 ile barajlar ve %26 oranında kaynak suları oluşturmaktaydı. 2004 yılında bu üç kaynak %95 oranında en önemli üç kaynak olmayı sürdürürken, barajların oranındaki artış (% 11 artarak %40'a ulaştı) dikkat çekicidir. 2014 yılında ise barajların oranı %36 ile en yüksek olup, akarsu (%12) ve göl/gölet/deniz (%6) kaynaklarının kullanımındaki %13'lük artış dikkat çekicidir. Bu artışla birlikte yüzey sularının toplam içindeki payı 2014 yılı için %54'e yükselmiş 2018'e kadar bu oranda devam etmiştir (TÜİK, 2020). 2014 yılında pınar sularında azalma söz konusu oldu.

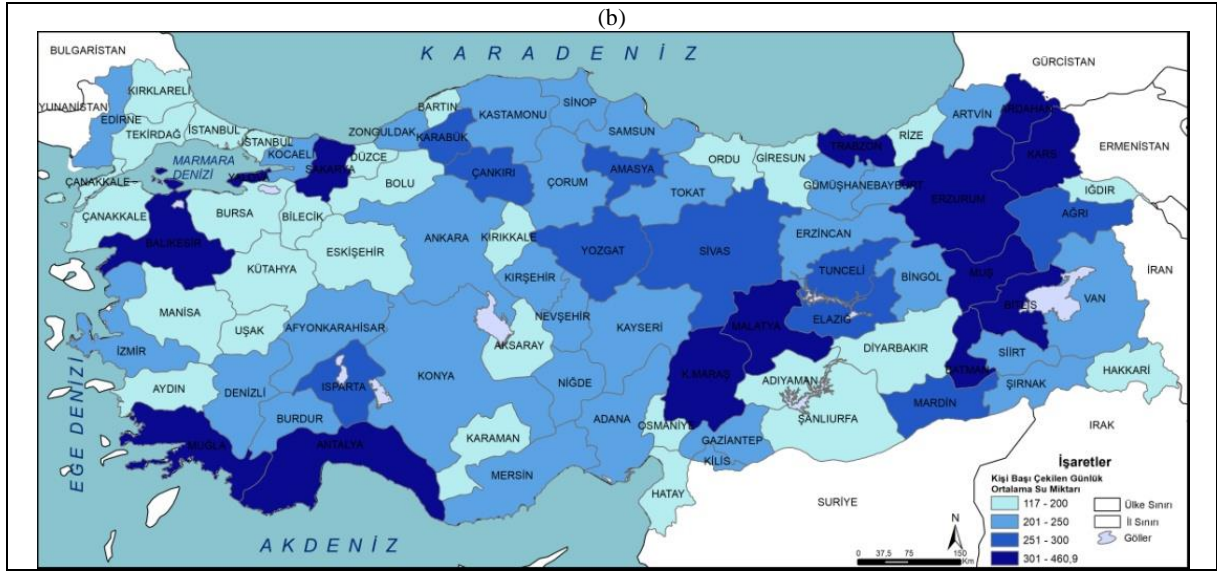

Şekil 4. Türkiye genelinde 1994, 2004 ve 2014 yıllarında evsel su çekim kaynaklarının oransal dağılımı (Ham Veri kaynağı: TÜİK, 2020).

3.2. 2018 Yılı İstatistiklerine Göre İl Bazında Değerlendirme

Alansal değerlendirmeler için 2018 yılı verileri haritalandı. İlk olarak Şekil 5'te illere göre 2018 yılında (a) belediyelerce çekilen su miktarı, (b) kişi başı çekilen günlük ortalama su miktarları gösterildi. Çekilen su bakımından Türkiye'nin en kalabalık 3 metropol şehri olan İstanbul, Ankara ve İzmir'de en yüksek tutarlar görülür. Nüfus sıralamasına göre 4. büyük il olan Bursa yerine, Antalya su çekiminde 3 büyük metropolden sonra gelir. Özellikle yaz aylarında artan sıcaklıkla birlikte daha fazla su tüketilmesi ve turizm etkinliklerine bağlı olarak nüfus artışı Antalya'da su tüketiminin artması ile ilişkilendirilebilir. Genel olarak Türkiye'nin batısında nüfus oranı daha yüksek olduğundan evsel su kullanımı için çekilen su miktarı da daha fazladır. En düşük oranlara ise İç Anadolu (Çankırı, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Aksaray ve Niğde) ile Batı ve Doğu Karadeniz illerinde rastlanır. Bu iller Türkiye'de nüfusun az olduğu yerlerdir (Şekil 5a).

Şekil 5. İllere göre 2018 yılında (a) belediyelerce çekilen su miktarı, (b) kişi başı çekilen günlük ortalama su miktarı (Veri Kaynağı, TÜİK, 2020).

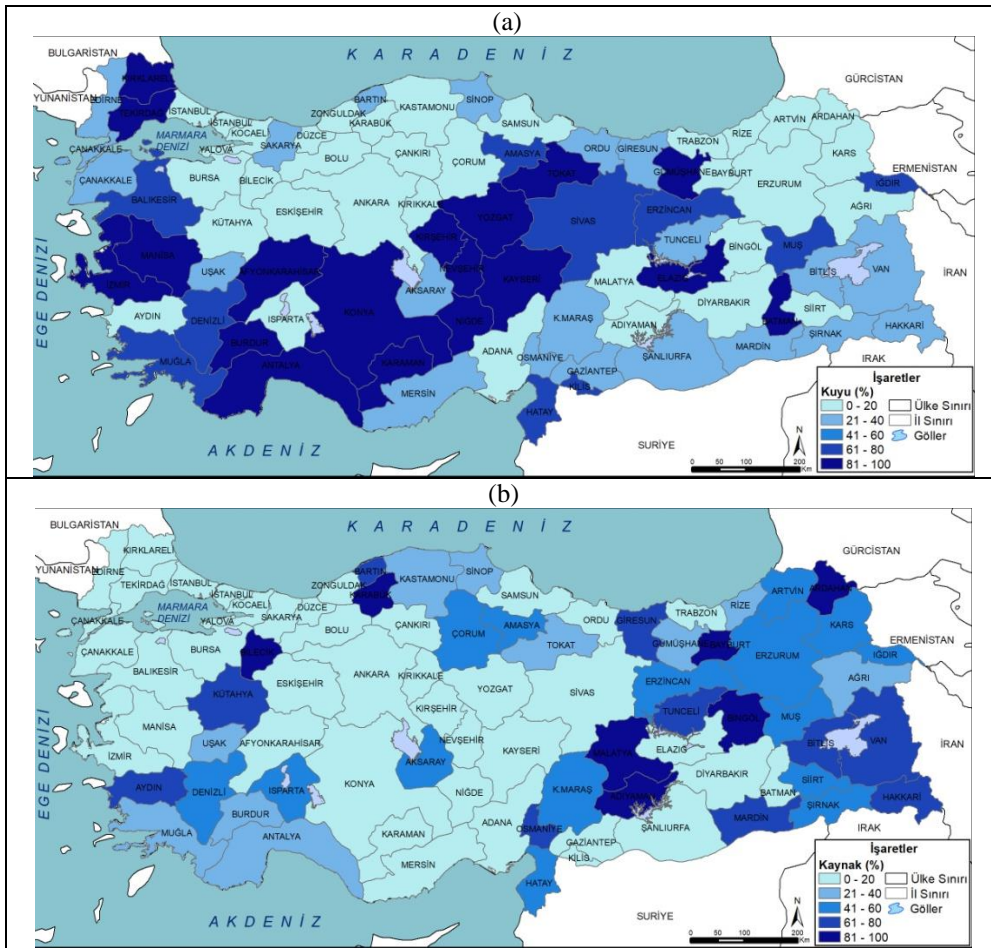
Şekil 5b'de kişi başı çekilen günlük ortalama su miktarında ise farklı bir alansal patern vardır. 2018 yılında kişi başına çekilen su miktarı genel olarak doğu ve güneydoğuda daha yüksek olmakla birlikte, detaylı olarak irdelenecek olursa Ardahan, Kars, Erzurum, Muş, Bitlis, Batman, Malatya, Kahramanmaraş'ta en yüksektir. Ayrıca Karadeniz bölgesinde Trabzon, batıda Marmara bölgesinde Balıkesir, Sakarya, Yalova ve güneyde Akdeniz bölgesinde ise Muğla ve Antalya'da oldukça yüksek tutarlar kaydedilmiştir. Doğu illerinde nüfusun düşük, su kaynaklarının bol olması söz konusudur. Batı ve güneydeki illerin kişi başına çekilen günlük ortalama su miktarındaki artış ise bu illerde (Yalova hariç) su kaynaklarının zenginliği (hem yüzey, hem yeraltı) olduğu ifade edilebilir. Yalova'daki yüksek tutarlar ise Marmara bölgesi içerisinde en az nüfusa sahip il olması ile açıklanabilir. Kişi başına çekilen günlük ortalama su tutarının en az olduğu alanlar bölgesel olarak (yukarıda ifade edilen istisnalar hariç) Marmara bölgesidir. Marmara bölgesi ülkenin en yoğun nüfuslanmış bölgesi olmakla birlikte su kaynakları açısından zengin değildir ve kişi başına çekilen su miktarı giderek azalmaktadır. Marmara bölgesi dışında, İçbatı Anadolu, Orta Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı illerde kişi başına çekilen günlük ortalama su miktarı düşüktür.

Belediyelerce dağıtılan evsel suyun hangi kaynaklardan çekildiği, her il için yüzdelik olarak TÜİK verilerinden hesaplandı ve haritalandı (Şekil 6 ve 7). Şekil 6'da kuyu suları ve pınarlardan; Şekil 7 ise yüzey suları olan baraj ve akarsulardaki çekim oranının illere göre dağılışı gösterildi. Bu haritalardaki yüzdelikler, her ilin kendi içinde içme-kullanma suyunu temini hangi kaynaktan ne oranda sağladığını gösterir. Yüzey suyu olarak göl/gölet/deniz kategorisi de bulunmaktadır. Ancak çekim miktarı diğerlerine göre daha düşük olduğu ve belli illerde sınırlandırıldığı için görsel olarak çalışmaya alınmamış olsa da, metin içerisinde yüzey suları değerlendirilirken değinildi.

2018 yılında belediyeler tarafından evsel amaçlı su tüketiminin çekim kaynaklarına bakıldığında kuyu kategorisinde en fazla su çekiminin; Marmara bölgesinde Tekirdağ ve Kırklareli, Ege'de İzmir ve Manisa, Batı Akdeniz'de Antalya ve Burdur ile İç Anadolu bölgesinin güney ve doğu kesimlerindeki

illerde %80-100 oranında gerçekleştiği görülebilir (Şekil 6a). İç Anadolu bölgesinde Konya başta olmak üzere; Karaman, Niğde ve Nevşehir gibi pek çok ilin yüzey su kaynakları sınırlı olduğundan su talebinin yeraltı suyunda karşılandığı bilinmektedir. Doğu Anadolu'da ise Gümüşhane, Elazığ, Batman ve Iğdır %80-100 aralığında su çekimi sınıfındadır. %61-80 bandında alansal olarak bakıldığında yer yer öne çıkan iller vardır: Sivas, Erzincan, Amasya, Hatay, Kilis gibi. Türkiye'nin kuzey doğusu ve kuzey batısındaki illerde ve GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) bölgesinde kuyu suyu çekim oranları %20'den azdır. Bölgesel olarak değerlendirilecek olursa en fazla yeraltı suyu bağımlılığı Batı Akdeniz ve İç Anadolu'da gözlenir.

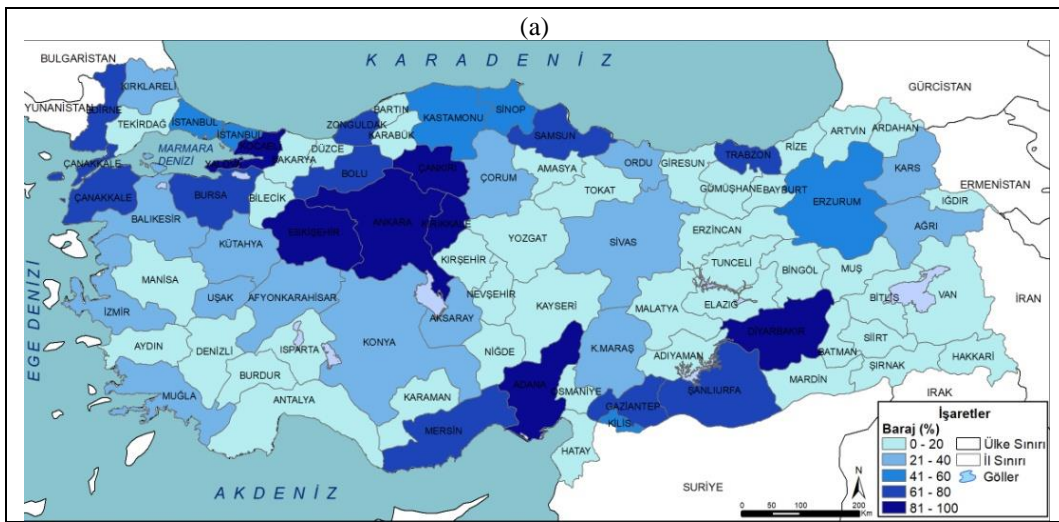
Şekil 6b'de ise Kaynak (pınar) suları açısından dağılımı verildi. Doğu illerinde pınarlardan su çekim oranı daha yüksektir. %80'den fazla oranla öne çıkan iller: Malatya, Adıyaman, Bingöl, Bayburt, Ardahan. Doğu Anadolu'nun büyük bölümünde pınarlardan su çekim oranı %20-80 arasında değişir. Batıda ise Bilecik ve Karabük %80'den fazla çekim oranına sahip iller iken, Batı Karadeniz ve İç Batı Anadolu'daki iller de kaynak sulardan çekim oranları %20-60 oranında değişir. Pınarlardan temin oranının yüksek olduğu iller daha çok dağlık ve tektonik alanları temsil etmektedir. İç Anadolu, Marmara ve Güneydoğu Anadolu illerinde oranlar en düşüktür.

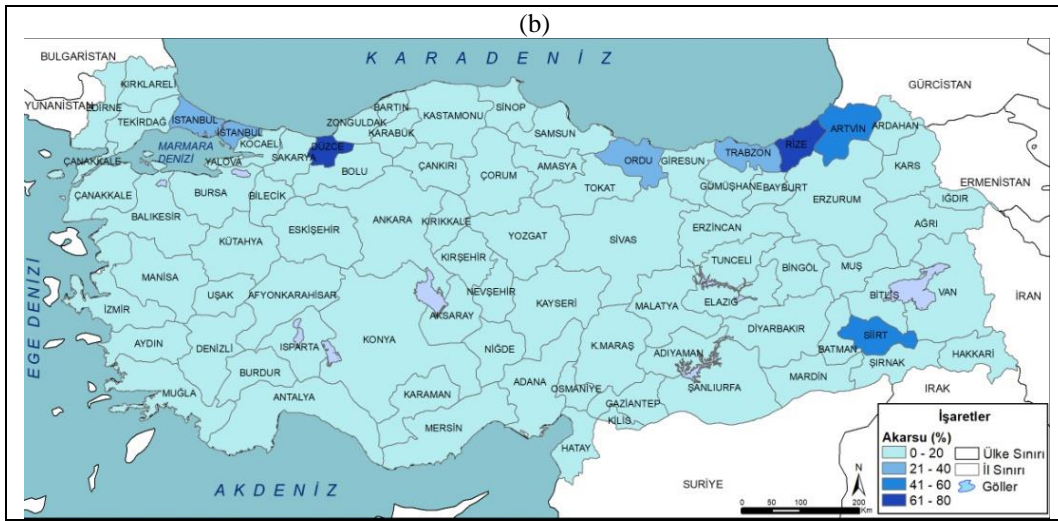

Şekil 6. 2008 yılı illere göre (a) kuyu ve (b) kaynak sularda su çekimi oranı (Ham Veri kaynağı: TÜİK, 2020).

Yüzey suları açısından en fazla kullanılan su deposu barajlardır. Şekil 7a'da illerin toplam evsel su tüketimi içerisinde baraj suları çekim oranları gösterilmiştir. Bu haritaya göre batıda Marmara bölgesinde Kocaeli ve Yalova % 80-100, Bursa, Çanakkale ve Edirne % 60-80, İstanbul ise % 40-60 aralığında baraj sularına bağımlıdır. % 60'dan daha yüksek çekim oranıyla dikkat çeken diğer bölgeler başta Ankara ve Eskişehir olmak üzere İç Anadolu, Batı Karadeniz ve Akdeniz ile GAP bölgesi illeridir (Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep). Akdeniz'de de Seyhan ve Göksu gibi iki önemli akarsu havzası ve baraj alanlarının olduğu Adana ve Mersin illerinde evsel su tüketimi yüksek oranda barajlardan temin edilmektedir. Karadeniz ise yüksek yüzdelik oranı ile Samsun ve Trabzon dikkati çeker. Ege, İç Anadolu ve Doğu Anadolu'da ise barajlara bağımlılık oldukça düşüktür.

Akarsu ve göl/gölet/deniz kaynaklarından su çekimi Türkiye'de oldukça düşüktür. Hidrolojik döngü içerisinde suyun rezervuarda kalış süresi bakımından 6-12 ay ile akarsular su yenilenme hızının yüksek ama aynı oranda yıl içinde su miktarındaki değişkenliklerin de fazla olduğu bir kaynaktır. Ayrıca, bir havza içerisinde akış gösteren bir akarsu, diğer ekosistemlerle ilişki içerisinde olduğundan, ekolojik yaklaşım çerçevesinde su akışına müdahale edilmemesi daha uygundur. Bu nedenle eğer alternatif bir kaynak varsa akarsular doğrudan evsel su tüketimi için değerlendirilmez. Zaten potansiyeli yüksek olan akarsular için üzerine baraj inşa edilerek hem hidroelektrik hem de bölgesine göre değişmekle birlikte tarımsal sulama ve/veya evsel su kullanımında yararlanır. Şekil 7b'ye bakıldığında, Türkiye'de iller bazında çok az ilde akarsudan doğrudan su çekimi yapıldığı görülür. Ülkenin büyük bir bölümünde bu oran %20'den az, hatta sıfırdır. Su çekim oranının en fazla olduğu iller ağırlıklı olarak kuzeyde yer alır ve sırasıyla Düzce, Rize, Artvin, İstanbul, Ordu ve Trabzon'dur. Dicle havzasında yer alan Siirt'de % 60'a yaklaşan oranıyla akarsudan su çekim oranının yüksek olduğu illerdendir. Türkiye'nin kuzeyinde, Karadeniz kıyı kuşağındaki kentlerde yüzey su drenajı zengin olduğundan, yüzey sularından yararlanma yüksektir. Burada İstanbul özelindeki dış kaynaklardan su transferi durumundan bahsetmek gereklidir. Batı Karadeniz bölümünde yer alan Melen Çayı havzasından "Büyük Melen Projesi" kapsamında su sağlanmaktadır. Aynı zamanda, Trakya bölümünde yer alan Istanca derelerinden de su transferi söz konusudur.

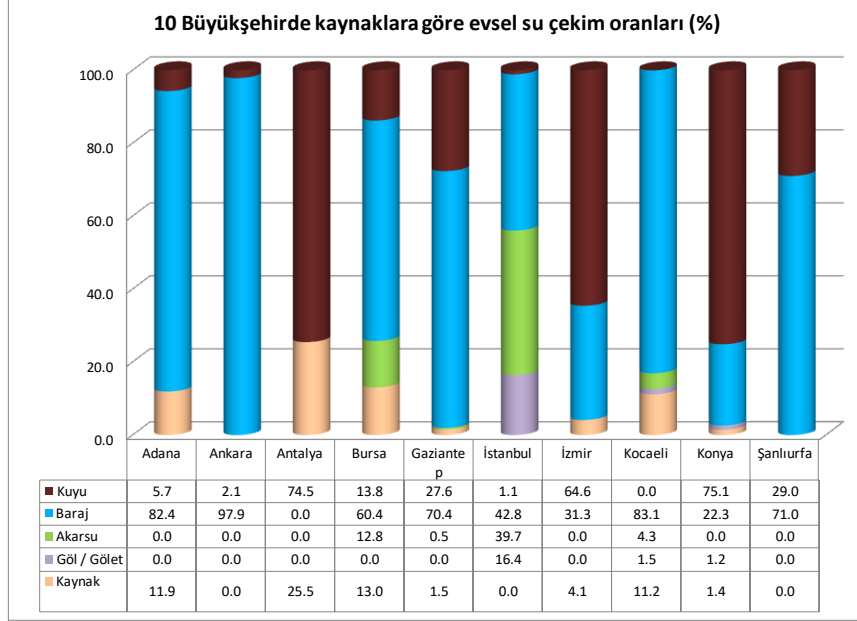

Şekil 7. 2008 yılı illere göre (a) baraj ve (b) akarsulardan su çekimi oranı (Ham Veri kaynağı: TÜİK, 2020).

Belli başlı illerle sınırlı bir alansal patern, göl/gölet/deniz kaynaklarından su çekimi için de söz konusudur. Ülkenin çok önemli bir bölümünde oran sıfırdır; en fazla Sakarya (% 59,7); Isparta (% 34), İstanbul (%16,4) da gözlenir. Bu durum, bu illerde yer alan tatlı su gölleri ile ilgilidir. Sakarya ili için Sapanca, Isparta için Gölçük ve İstanbul için ise Büyük Çekmece ve Terkos göllerinden su çekimi yapılmaktadır.

2018 yılı istatistiklerine göre, evsel su tüketiminin su çekim kaynağına oranlarının il bazında değerlendirilmesi sonucunda, Türkiye'de yüzey suyu olarak baraj sularında önemli bir bağımlılık olduğu, bunun dışında kuyu ve kaynak sularından su çekiminin de dikkate değer olduğu tekrar tespit edildi. Son olarak 10 büyükşehir özelinde, farklı kaynaklara göre su çekim oranları Şekil 8'de verildi. Büyük şehirlerin büyük bir çoğunluğunda içme-kullanma suyu temininde ana kaynağın barajlar olduğu gözlenebilir. Antalya, İzmir ve Konya'da ise ağırlıklı olarak kuyulardan su çekilmektedir. Bu durum coğrafi özelliklerle ilişkilidir. Antalya'da yüzey suları oranı düşük olmamasına rağmen, topografya geniş baraj alanları oluşturmak için uygun değildir. Buna karşın, karstik yapı sayesinde zengin bir yeraltı suyu rezervi vardır. Konya'da yüzey sularının kısıtlılığı, zorunlu olarak su tedarikinin yeraltı suyuna yönelmesine neden olur. Buradaki karstik yapı suyun yeraltında birikmesine olanak sağlamaktadır. İzmir'de ise yüzey sularının kirlilik yüklerinin fazlalığı ciddi bir sorundur. Ova alanlarında kuyu sularının erişilebilir olması, burada kuyu suyu çekimini öne çıkarmaktadır. İstanbul için ise 2018 yılı itibariyle, evsel su tüketiminin yaklaşık % 39,7'si akarsulardan, % 42,8'i barajlardan, % 16,4'ü göl ve göletlerden sağlanmıştır. Bu çok yüksek oranda yüzey sularına bağımlılık anlamına gelir. Bu nedenle tek mevsimlik bir kuraklık dahi, İstanbul'da su stresine yol açabilmektedir. Çalışmanın son bölümünde,

Türkiye'de evsel su talebinin karşılanması noktasında mevcut durum değerlendirmesinden yola çıkılarak var olan sorunlar, olası riskler ve çözüm önerileri değerlendirildi.

Şekil 8. 10 büyükşehirde 2018 yılı su çekim oranları

4. Tartışma ve Sonuç

Türkiye için 1994-2018 yılı belediyeler düzeyinde içme-kullanma suyu zaman serileri ve 2018 yılı özelinde il ölçeğinde alansal istatistiklerle yapılan değerlendirmeler sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Türkiye'de evsel su kullanımı için çekilen yıllık su miktarı giderek artmaktadır ve bu artışın 2008'den sonra hızlandığı gözlenmektedir.
- Kişi başına düşen evsel su miktarı ise 2000'li yıllardan bu yana azalış trendi sergilemektedir. Türkiye geneli için değerlendirildiğinde, bu durumun öncelikli olarak nüfus baskısı ile ilişkili olduğu ifade edilebilir.
- Yıllık su çekim miktarındaki zamansal değişimle paralel bir biçimde, yerüstü su kaynaklarından su çekimi 2008 yılından sonra yeraltı suyu oranlarını geçtiği gözlenmektedir.
- Yerüstü (yüzey) sularından su çekimi en fazla barajlardan yapılmaktadır. Akarsulardan çekim son yıllarda artış sergilemektedir.
- Su kaynaklarına bağımlılık açısından değerlendirildiğinde, kuyu (yeraltı suları) İç Anadolu ve Batı Akdeniz (Göller bölgesi); pınar Doğu Anadolu; Barajlar Marmara, İç Anadolu, Doğu Akdeniz ve GAP Bölgesi; ve akarsularda ise Karadeniz bölgesinde birkaç il ile Siirt ve İstanbul

dikkati çeker. Göl/gölet kaynağından su çeken il sayısı çok azdır en fazla Sakarya, Isparta ve İstanbul'da görülür.

Tüm bu bulgulara bakıldığında rezervuarlardan çekilen su miktarlarının sürekli arttığı, yüzey sularından su çekiminin fazlaştığı ve batı bölgelerde su çekiminin doğuya oranla önemli ölçüde yüksek olduğu ifade edilebilir. Subtropikal ve Orta kuşak iklimleri arasında yer alan ve doğu-batı yönünde geniş bir ülke olan Türkiye'de, kompleks topografik yapısının da etkisiyle yerel olarak farklı yağış rejimleri gözlenmektedir (Sarış vd., 2010). Yağışlardaki bu farklılaşma farklı bölge/havza veya illerde farklı su potansiyellerinin oluşmasına neden olmaktadır. Su potansiyeli açısından Doğu Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz'in kar rejimli akarsuları önemli bir kaynak olarak öne çıkarken, kapalı havzalarda (Konya, Burdur ve Afyon gibi) yeraltı suları daha önemlidir. Kaynağı ne olursa olsun, hem iklim krizi hem de artan nüfus ve su talebi, bütün su kaynakları üzerinde baskı yaratır ve yaratacaktır.

Türkiye'de yağış değişkenliğini ele alan çalışmalara bakıldığında, batı bölgelerde yıllık yağış tutarlarında azalma gözlenmekle birlikte daha kritik olarak yağışlı gün sayısında azalma ve ani şiddetli sağanak olaylarında artış gözlenmesidir (Türkeş vd., 2009). Doğu bölgelerde yağış deseni açısından en önemli bulgular; artan sıcaklıklar birlikte hem kar yağışlı gün sayıları ve tutarındaki azalmalar, hem de kar erime sürecinin hızlanmasıdır (Özgür, 2013). Yağış rejimindeki bu değişimler, arazi örtüsü değişiklikleri ile birleşince farklı rezervuarlarda (akarsu, göl, yeraltı suyu) farklı su sorunlarına yol açar. Akarsularda debi azalması gibi etkiler daha hızlı gözlenirken, yeraltı suyunda seviye düşmesi daha uzun vadede gerçekleşir ancak etkili bir su yönetimi devreye konulmadıkça kaynakların yetersiz kalması kaçınılmazdır. Orman alanlarının yok edilmesi ile birlikte betonlaşmanın artması sonucunda yağışın toprak tarafından tutulmaması (sızmanın azalması), dolayısıyla akış katsayısının giderek arttığı ve rezervuarlarda tutulan su miktarının azaldığı bir tablo ortaya çıkar. Küresel ortalama sıcaklıklarda sanayi devriminden bu yana 1,2 °C'lik bir artış söz konusudur. Her on yıl için artış oranı 0,2 °C olarak hesaplanmaktadır (IPCC, 2019). Artan sıcaklıklar hem açık su yüzeylerinde (göl, gölet, baraj) hem de toprak neminde buharlaşmanın artması ve su açığı dönemlerinin genişlemesine neden olur. Türkiye bu açıdan riskli ülkeler arasında yer alır.

Su kanununa göre, su kullanımda doğal hayatın korunması ve içme kullanma suyu güvenliği önceliklidir (Yıldırım ve Ayanoğlu, 2014). Var olan su güvenliği riskleri karşısında içme ve kullanma suyu kaynaklarının sürdürülebilir ve etkin kullanımı için belediyelerin yenilikçi çözümler üretmeleri gerekmektedir. Kentsel su temini, evsel su dağıtım ağlarının daha iyi idare edilmesini ve işletilmesini gerektirir. Karar verme süreçleri, tüm sorunları doğru ve zamanında ele almak için; akışlar, olası arızalar, kayıplar veya diğer sorunlar gibi sistem işleyişini tanımlayan güvenilir verilere dayanmalıdır (Tzanakakis vd., 2020; Tuğaç (2018) OECD Kompakt Kent ve Avrupa Birliği (AB) Eko-kent yaklaşımlarında yer alan ölçütleri ele alarak Türkiye için bazı önerilerde bulunmuştur. AB Eko-Kent ölçütlerinden biri birincil su tüketiminin azaltılması olarak belirtilmektedir. Bunun için bütünleşik kentsel su yönetiminin benimsenmesi, kentlerde yeşil altyapı, atık su arıtımı ve atık suların yeniden kullanılması, yağmursuyu hasadı, şebekedeki kaçakların önlenmesi gibi su miktarını ve kalitesini koruyacak çalışmalar uygulanmaktadır. Özellikle su arıtma tesislerinde yenilebilir enerji kullanımıyla fosil yakıt tüketiminin de önüne geçilebilir. Türkiye'de bazı kentlerde bu tarz uygulamalar vardır. Evsel su tüketimini azaltmak ve kaynakları korumaya yönelik davranışları geliştirmek için kentlerde

sosyolojik birtakım çalışmalarda yürütülmektedir. Koop vd. (2019) tarafından ifade edildiği gibi, davranışsal etkileme taktikleri olarak adlandırılan bilgi aktarımı, öz yeterliliği artırma, sosyal normlar gibi pek çok taktikle bireylerin tüketim davranışlarını dönüştürmeye, tüketen değil üreten ya da üretici olmaya motive eden sosyal dayanışma çalışmaları gerçekleştirilmesi oldukça faydalı olabilir.

Su güvensizliği yani "üretken bir yaşam için yeterli ve güvenli su eksikliği" günümüzde ve öngörülebilir bir gelecekte yeryüzünün karşı karşıya olduğu en büyük tehditlerden biridir (Wutich, 2019). Su güvenliğini tehdit eden dinamikler havza ölçekli su dengesi değişikliklerine yol açan süreçler, iklim değişikliği ve değişkenliği, ormansızlaştırma, sulak alan drenajı, sulama, rezervuarlardan buharlaşma ile su kaybı, soğutma suyu kaybı ve havzalar arası su transferi olarak özetlenebilir (Vörösmarty vd., 2004). Bu süreçlere ek olarak, akarsular üzerinde birden fazla hidroelektrik santral (depolamalı veya nehir tipi) kurulması sonucunda akarsu fragmentasyonunun artması ve akarsu rekonstrüksiyonu için beton yapı malzemesi kullanılması gibi olumsuz uygulamalar da suyun doğal döngüsüne aşırı müdahale kapsamında değerlendirilmelidir. Bu durum suyun bir havzada zamansal ve alansal erişilebilirliğini, miktarını ve kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada Vörösmarty vd. (2004) de ifade ettiği gibi, küresel su sorunu ile baş edebilmek için sosyal bilimler ve doğa bilimleri arasındaki kavramsal ve pratik boşlukları kapatacak ortak bir çerçeve oluşturarak hareket etmek rasyonel olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde, biyoçeşitliliği korurken bir yandan insan etkinlikleri için su güvenliğini sağlamak ikili bir zorluk yaratmakta ve burada dengeyi sağlamak için en uygun çözümün entegre (bütünleşik) su kaynakları yönetimi olduğu ifade edilmektedir (Bogardi vd., 2012; Vörösmarty vd., 2010).

Türkiye açısından da tüm paydaşların katılımını gözeterek, sürdürülebilirliği üç boyutuyla da (ekolojik, sosyal ve ekonomik) ele alan ve bilime dayanan bir su yönetimi yaklaşımı benimsenmelidir. Sürdürülebilirlikte esas olan ekolojik sürdürülebilirlik olmalıdır; zira kapsayıcı olan budur. Ekosistemin varlığını sürdürmesine olanak sağlayan, hidrolojik döngüyü bozmayan bir su yönetimi çerçevesinde sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik sağlanabilir. Bunun için tüm su kullanıcıları, politika yapıcı ve karar vericiler etkin su kullanımını mutlaka dikkate almalıdır; çünkü su kaynakları sınırsız değildir. Suyun yağışlarla yenilenebilmesi için orman varlığı korunmalıdır. Ekolojik perspektiften ve bütüncül bir bakış açısı ile, başta içme ve kullanma suyu olmak üzere insan etkinlikleri için gerekli su talebi güvence altına alınabilir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Haritaların düzenlenmesinde katkılarından dolayı Furkan Gedik'e teşekkür ederim.

Evaluation of Domestic Water Supply and Use Statistics of Turkey

Faize Sarış*^a

Submitted: 20.02.2021

Accepted: 23.04.2021

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The world population, which was 6.1 billion in the early 2000s, has now approached 7.7 billion (World Bank Statistics, 2020). This rapid population growth has brought many challenges such as meeting the water, food and energy demand. According to the 2020 report of the World Water Assessment Program, water stress defined as the insecurity of the water supply distresses every continent to a certain extent; half of the world's population experiences water scarcity for at least one month in a year (WWDR, 2020). Water scarcity means physical shortage or access scarcity due to institutions not providing regular water services due to lack of water or inadequate infrastructure. Fresh water scarcity directly affects food security, access to safe drinking water, hygiene and public health and environmental well-being (Taylor, 2009).

Rapid and often unplanned urban growth, which is associated with poverty, strains environmental service capacities such as drinking water supply and treatment, sanitation, and waste disposal. Such urbanization processes often result in significant over demand and excessive use of water for domestic purposes (Moorea et al., 2003).

These challenges are also observed in Turkey where economic growth targets put pressures on water resources. Currently, the potential surface water in Turkey that can be consumed for various purposes is 94 billion m³ per year, while the groundwater potential determined as 18 billion m³. The 57 billion m³ is available water which 77% of this amount is utilised in agriculture and 23% is consumed as domestic and industrial water (DSİ, 2020). The amount of water available per capita/year is 1346 m³ in Turkey, which places the country among the regions experiencing water stress.

This study provides an assessment on the water security issues of Turkey in terms of domestic water perspective. The literature review has shown the lack of a detailed spatial and temporal analysis based on water statistics. Considering this research gap; this study aimed to discuss the status of domestic water consumption for Turkey by evaluating the temporal change of drinking water supply and consumption status, explaining the spatial variations in drinking water supply and consumption with

*Corresponding Author: faizesaris@gmail.com

^a Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Arts and Sciences, Çanakkale, Turkey. <http://orcid.org/xxxx-0002-1721-4959>

their physical and social reasons, revealing the pressures on surface and groundwater resources and highlighting hot spots.

Methodology

Domestic water statistics were provided by the Turkish Statistical Institute (TUIK, 2020). The data evaluated within the scope of the study are listed below:

Country statistics used for temporal and spatial evaluation:

1. Rate of municipal population served by water supply network in total municipal population (%)
2. Total amount of water abstracted for drinking and utility water network (thousand m³/year)
3. Amount of water abstracted according to the source: Spring (thousand m³), lake/pond/sea (thousand m³), river (thousand m³), dam (thousand m³), well (thousand m³)
4. The amount of surface water abstracted for domestic water network (thousand m³/year)
5. The amount of groundwater abstracted for domestic water network (thousand m³/year)
6. Average amount of water abstraction per capita (liter/person/day)

Water statistics were examined through graphics and maps. Temporal and spatial variations were interpreted considering various dynamics and previous studies.

Result

Although the amount of water withdrawn for domestic water has doubled in 25 years; there is a noteworthy decrease in the daily amount of water abstracted per capita. Similarly, Turkey's population showed a significant increase in the last 25 years, reaching nearly 80 million from 60 million; hence water demand has increased in all sectors to meet the needs of this growing population. Both surface and groundwater resources in Turkey has been used extensively in the last 25 years. Surface water utility (dam, lake/pond and stream) has increased since 2008, while wells and springs were used mainly for domestic water withdrawal until 2008 throughout the country. One of the most important reasons for this situation is the ascending dam projects since the 2000s. In parallel with the increasing population and urbanization rate, water withdrawal from dams increased significantly.

The provincial-based assessment shows that the highest total water withdrawal occurred in 3 metropolitan cities namely Istanbul, Ankara and Izmir. Although the amount of water abstracted per capita in 2018 is generally higher in the east and southeast (Ardahan, Kars, Erzurum, Muş, Bitlis, Batman, Malatya and Kahramanmaraş). In addition, very high amounts were recorded at Trabzon in the Black Sea region, Balıkesir in the Marmara region in the west, Sakarya and Yalova in the west, and at Muğla and Antalya in the Mediterranean region. In the eastern provinces, the population is low and water resources are abundant. The high amounts observed in the other provinces distributed to the west and south can be related to the richness of primarily groundwater resources. The areas with the lowest average daily water withdrawal per capita are regionally located in the Marmara region. Although the Marmara region is the most densely populated region of the country, it is not rich in water resources and the amount of water withdrawn per capita is gradually decreasing. Except for the Marmara region, the average daily water withdrawal per capita is low in some provinces in Central and Southeastern Anatolia regions.

When evaluated in terms of dependency on water resources; well (groundwater) is the most utilised resource in Central Anatolia and Western Mediterranean (Lakes region); springs are important for Eastern Anatolia; while dams are widely used in Marmara, Central Anatolia, Eastern Mediterranean and Southeastern Anatolia regions. For utilising rivers, Siirt and Istanbul attract attention with a few provinces in the Black Sea region. The number of provinces that water abstraction from the freshwater lakes is very few, but it is mostly seen in Sakarya, Isparta and Istanbul. This spatial pattern is highly associated with geological/geomorphological and climatological characteristics of Turkey.

Discussion

These findings indicate that the amount of water withdrawn from the reservoirs is constantly increasing, surface water abstraction is growing and the water withdrawal is significantly higher in the western regions compared to the east. Turkey is a large country extending between subtropical and mid-latitude climate zones and with the effect of its complex topography different precipitation regimes are locally observed (Sarıç et al. 2010). This differentiation in precipitation causes different water potentials in different regions / basins or provinces. While the nival rivers of Eastern Anatolia, Black Sea and Eastern Mediterranean regions stand out as an important resource in terms of water potential; groundwater is more important in closed basins (such as Konya, Burdur and Afyon). Both the climate crisis and the increasing population and water demand will put pressure on all water resources.

In the western regions of the country, the annual precipitation amount and the number of rainy days have been decreasing (Türkeş et al., 2009); whereas the number of snowy days and amount of snowfall have been descending in the eastern regions (Özgür, 2013). These changes in the precipitation regime, combined with the land cover changes cause various water problems in different reservoirs (streams, lakes, groundwater). While impacts such as the decrease in river flows are observed more rapidly, the level decrease in groundwater takes place in a longer term, but it is inevitable that resources will be insufficient unless an effective water management is put into practice. Deforestation and construction spreading over upper basins restrict the infiltration capacity of the soil, thus a picture emerges that the flow coefficient gradually increases and the amount of water held in reservoirs decreases. There has been an increase of 1.2°C in global average temperatures since the industrial revolution. The rate of increase for each decade is calculated as 0.2 °C (IPCC, 2019). Increasing temperatures cause increased evaporation and widening of water deficit periods both on open water surfaces (lake, pond, dam) and soil moisture. Turkey is among the countries at risk in terms of strengthened drying conditions.

Conclusions

- The annual amount of water withdrawn for domestic water usage in Turkey is increasing and it is observed that this increase has accelerated after 2008.
- The amount of domestic water per capita has been on a decreasing trend since the 2000s which can be explained by population pressure.
- In parallel with the temporal change in the annual water withdrawal amount, it is observed that the water withdrawal from surface water resources exceeded the groundwater rates after 2008.

- Water withdrawal from surface waters is mostly made from dams. Withdrawal from rivers has increased in recent years.

Water insecurity is one of the biggest threats facing the earth today and in the foreseeable future (Wutich, 2019). Dynamics that threaten water security can be summarized as processes that lead to basin-scale water balance changes, climate change and variability, deforestation, wetland drainage, irrigation, evaporation from reservoirs, loss of cooling water, and water transfer between basins. In developing countries, maintaining human water security while protecting biodiversity creates a dual challenge, and here it is stated that the most appropriate solution to achieve balance is integrated water resources management (Bogardi et al.2012; Vörösmarty et al.2010).

In Turkey; a water management approach based on science should be adopted, which takes into account the participation of all stakeholders, addresses sustainability in all three dimensions (ecological, social and economic). Social and economic sustainability can be achieved within the framework of water management that allows the ecosystem to survive and does not disrupt the hydrological cycle. For this, all water users, policy makers and decision makers must take into account the effective water use, because water resources are not unlimited. The efficiency of water replenishment is related to the conservation of forests. With an ecological and holistic perspective, the water demand for human activities especially drinking and utility water can be secured.

Referanslar/References

- Arnell, N. (1999). Climate change and global water resources. *Global Environmental Change*, 9, 31-49. doi: 10.1016/S0959-3780(99)00017-5
- Aküzüm, T., Çakmak, B., Gökalp, Z., Yazar, S. (2010). Türkiye'de su kaynakları yönetiminin değerlendirilmesi. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3 (1), 67-74. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/412800> adresinden alındı.
- Alcamo, J., Döll, P., Henrichs, T., Kaspar, F., Lehner, B., Rösch, T., Stefan Siebert, S. (2003). Global estimates of water withdrawals and availability under current and future "business-as-usual" conditions. *Hydrological Sciences Journal*, 48 (3), 339-348. doi: 10.1623/hysj.48.3.339.45278
- Alcamo, J., Flörke, M., Märker, M. (2007). Future long-term changes in global water resources driven by socio-economic and climatic changes. *Hydrological Sciences Journal*, 52 (2), 247-275. doi: 10.1623/hysj.52.2.247
- Bogardi, J., Dudgeon, D., Lawford, R., Flinkerbusch, E., Meyn, A., Pahl-Wostl, C., Vielhauer, K., Vörösmarty, C. (2012). Water security for a planet under pressure: interconnected challenges of a changing world call for sustainable solutions. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 4, 35-43. doi: 10.1016/j.cosust.2011.12.002
- Bulut, M., Birben, Ü. (2019). AB su çerçeve direktifinin türkiye'de su kaynakları yönetimine etkisi. *Türkiye Ormanlık Dergisi*, 20, 221-233. doi: 10.18182/tjf.562550
- Cook, C., Bakker, K. (2012). Water security: Debating an emerging paradigm. *Global Environmental Change*, 22 (1), 94-102. doi: 10.1016/j.gloenvcha.2011.10.011
- Cook, C. (2016). Implementing drinking water security: the limits of source protection. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Water*, 3, 5-12. doi: 10.1002/wat2.1117
- Delpla, I., Jung, A.V., Baures, E., Clement, M., Thomas, O. (2009). Impacts of climate change on surface water quality in relation to drinking water production. *Environment International*, 35 (8), 1225-1233. doi: 10.1016/j.envint.2009.07.001
- Devlet Su İşleri Su İstatistikleri (DSİ, 2019). 12/01/2021 tarihinde <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/1344> adresinden alındı.
- Devlet Su İşleri Toprak Su Kaynakları (DSİ, 2020). 12/01/2021 tarihinde <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/754> adresinden alındı.
- Devlet Su İşleri Faaliyet raporu (DSİ, 2020). 05/02/2021 tarihinde <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/759> adresinden alındı.
- Erol, A. (2006). Su Kaynaklarının Korunmasında Havza Yönetimi İlkelerinin Önemi. TMMOB Su Politikaları Kongresi.

- Falkenmark, M., Widstrand, C. (1992). *Population and Water Resources: A Delicate Balance*. Population Bulletin, Population Reference Bureau.
- Food and Agriculture Organization (FAO, 2008). 12/01/2021 tarihinde <http://www.fao.org/aquastat/en/countries-and-basins/country-profiles/country/TUR> adresinden alındı.
- García-Ruiz, J.M., López-Moreno, J., Vicente-Serrano, S., Martínez, T., Beguería, S. (2011). Mediterranean water resources in a global change scenario. *Earth-Science Reviews*, 105, 121-139. doi: 10.1016/j.earscirev.2011.01.006
- Garipağaoğlu, N. (2012). Havza planlamalarında coğrafyanın rolü ve Türkiye’de havza planlamacılığı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 303-336. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2830/38438> adresinden alındı.
- Hope, R., Rouse, M. (2013). Risks and responses to universal drinking water security. *Philosophical Transactions of Royal Society A*, 371, 1-22. doi: 10.1098/rsta.2012.0417
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC, 2019). 24/1/2020 tarihinde https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/06/SR15_Full_Report_High_Res.pdf adresinden alındı.
- Karaman, S., Gökalp, Z. (2010). Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin su kaynakları üzerine etkileri. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3 (1): 59-66. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/412801> adresinden alındı.
- Kanber, R., Baştuğ, R. , Büyüktas, D., Ünlü, M., Kapur, B. (2010). Küresel İklim Değişikliğinin Su Kaynakları ve Tarımsal Sulamaya Etkileri, *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi*, Bildiri Kitabı içinde (83-118).
- Kılıç, S. (2011). Küresel iklim değişikliği sürecinde su yönetimi. *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39, 161-186. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5315> adresinden alındı.
- Koop, S., Dorssen, A.J., Brouwer, S. (2019). Enhancing domestic water conservation behaviour: A review of empirical studies on influencing tactics. *Journal of environmental management*, 247, 867-876. doi: 10.1016/j.jenvman.2019.06.126
- Meriç, T. (2004). Su kaynakları yönetimi ve Türkiye. *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 28 (1), 27-38. https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/139aead1c2914e3_ek.pdf adresinden alındı.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü Yayınları (MGM, 2021). 12/01/2021 tarihinde <https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/makale/2013-2014kuraklikanalizi.pdf> adresinden alındı.
- Moore, M., Gould, P., Keary, B. S. (2003). Global urbanization and impact on health. *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 206 (4-5), 269-278. doi: 10.1078/1438-4639-00223
- Özgür, E. (2013). *Kar Yağışlı Gün Sayılarının Toplam Yağışlı Gün Sayılarına Oranının Yıllık Ve Bölgesel Trend Analizi*. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/332971> adresinden edinilmiştir.
- Öztürk, S., Ubay Tönük, G., Gülgün, B. (2014). Türkiye’de havza yönetimi ve yönetim planı yaklaşımları. *Ziraat Mühendisliği Dergisi*, 361, 59-63. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/946528> adresinden alındı.
- Sarıç, F., Hannah, D., Eastwood, W. (2010). Spatial variability of precipitation regimes over Turkey. *Hydrological Sciences Journal*, 55, 234 - 249. doi: 10.1080/02626660903546142
- Schlosser, C. A., Strzepek, K., Gao, X., Fant, C., Blanc, É., Paltsev, S., Jacoby, H., Reilly, J., Gueneau A. (2014). The future of global water stress: An integrated assessment. *Earth’s Future*, 2, 341-361. doi:10.1002/2014EF000238
- Sullivan, C.A., Meigh, J.R., Giacomello, A.M., Fediw, T., Lawrence, P., Samad, M., Mlote, S., Hutton, C., Allan, J.A., Schulze, R.E., Dlamini, D.J.M., Cosgrove, W., Delli Priscoli, J., Gleick, P., Smout, I., Cobbing, J., Calow, R., Hunt, C., Hussain, A., Acreman, M.C., King, J., Malomo, S., Tate, E.L., O’Regan, D., Milner S., Steyl, I. (2003). The Water Poverty Index: Development and application at the community scale. *Natural Resources Forum*, 27, 189-199. doi: 10.1111/1477-8947.00054
- Şen, Z. (2005). İklim Değişikliği ve Su Kaynaklarına Etkisi. *22 Mart Dünya Su Günü İklim Değişikliğinin Su ve Enerji Kaynaklarımıza Etkisi Paneli 22 Mart 2005*, Bildiriler Kitabı içinde.
- Taylor, R. (2009). Rethinking water scarcity: The role of storage. *Eos, Transactions,AGU*, 90 (28), 237-248. doi: 10.1029/2009EO280001
- Tuğaç, Ç. (2014). İklim güvenliği kapsamında su kaynaklarının yönetimi. *TODAIÉ Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 23(3), 1-30. <https://cyy.hacibayram.edu.tr/Dergiler> adresinden alındı.
- Tuğaç, Ç. (2018). Türkiye için iklim değişikliğine dayanıklı kentsel planlama modeli önerisi: Eko-kompakt kentler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(4), 1047-1068. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/548375> adresinden alındı.

- Türkeş, M., Koç, T., Sarış, F. (2009). Spatiotemporal variability of precipitation total series over Turkey. *International Journal of Climatology*, 29, 1056-1074. doi: 10.1002/joc.1768
- Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK, 2020). 10/12/2020 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Cevre-ve-Enerji-103> adresinden alındı.
- Tzanakakis, V.A., Paranychianakis, N., Angelakis, A. (2020). Water supply and water scarcity. *Water*, 12 (2347), 1-16. doi:10.3390/w12092347
- United Nations Environment Programme (UNEP, 2004). Global Environment Outlook Scenario Framework. Background Paper for UNEP's Third Global Environment Outlook Report (GEO-3). 18/12/2020 tarihinde <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/8521> adresinden alındı.
- Vörösmarty, C., Lettenmaier, D., Lévêque, C., Meybeck, M., Pahl-Wostl, C., Alcamo, J., Cosgrove, W., Grassl, H., Hoff, H., Kabat, P., Lansigan, F., Lawford, R., Naiman, R. (2004). Humans transforming the global water system. *Eos, Transactions American Geophysical Union*, 85, 509-514. doi: 10.1029/2004EO480001
- Vörösmarty, C., McIntyre, P., Gessner, M., Dudgeon, D., Prusevich, A., Green, P., Glidden, S., Bunn, S., Sullivan, C., Liermann, C.R., Davies, P. (2010). Global threats to human water security and river biodiversity. *Nature*, 467, 555-561. doi:10.1038/nature09440
- World Bank Statistics (WB, 2020). 18/12/2020 tarihinde <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> adresinden alındı.
- World Water Development Report (WWDR, 2020: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372985.locale=en> adresinden alındı.
- Wutich, A. (2019). Water insecurity: An agenda for research and call to action for human biology. *American Journal of Human Biology*, 32 (1). doi: 10.1002/ajhb.23345
- Yıldırım, H., Ayanoğlu, S. (2014). Su kanunu tasarısının hukuksal değerlendirilmesi. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University*, 64, 29-37. doi: 10.17099/jffiu.96234

Hayatta Kalma Güdüsü: Bir Mekânsal Algı Süreci

Survival Instinct: A Spatial Perception Process

Erincik Edgü*^a

Makale Bilgisi

Derleme

DOI:

10.33688/aucbd.807986

Makale Geçmişi:

Geliş: 09.10.2020

Kabul: 13.03.2021

Anahtar Kelimeler:

Algı

Biliş

Yapılı Çevre

Mekânsal Davranış

Kültürel Normlar

Öz

Mimarlık, psikoloji ve sosyal bilimlerin ara kesitinde yer alan çevre-davranış kuramları, güncel alan çalışmaları üzerinden yeniden ele alınmış ve bu derleme yazısı, insan varoluşunun en temelinde yer alan hayatta kalma güdüsü bağlamında kurgulanmıştır. Mekâni ve sosyal ortamları kavrayıp değerlendirmede algı esastır. Algının hangi süreçlerde bilişselleştirildiği, güvenlik ve ait olma gereksinimlerinin yaşam çevresinde ne tür anlamlar kazandığı dikkate alınması gereken önemli ölçütlerdendir. Kişinin ait olduğu kültürün normları ile bireysellik ve sosyalleşme gereksinimleri arasındaki çatışmaların, kişinin mekânı nasıl kodladığı ve dolayısıyla mekânsal davranışını nasıl değiştirip dönüştürdüğü, bu yazıda örneklerle yeniden hatırlanmıştır.

Article Info

Review Article

DOI:

10.33688/aucbd.807986

Article History:

Received: 09.10.2020

Accepted: 13.03.2021

Keywords:

Perception

Cognition

Built Environment

Spatial Behavior

Cultural Norms

Abstract

Environment-behavior theories, which are at the intersection of architecture, psychology and social sciences, have been revisited through current field studies and this review article has been constructed in the context of the survival instinct that is at the heart of human existence. Perception is essential in comprehending and evaluating space and social environments. The processes in which perception is cognized and the types of meanings that security and belonging needs gain in the living environment are among the important criteria to be considered. In this article, it is reminded again with examples how the norms of the culture to which one belongs and the conflicts between the needs of individuality and socialization codify the space and thus change and transform one's spatial behavior.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: erincik@gmail.com

^a Maltepe Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul/Türkiye, <https://orcid.org/0000-0002-9972-0897>.

1. Giriş

İnsanın özsel varoluşundan başlayarak oluşturduğu mekânlarla kurduğu zihinsel ve anlamsal süreçlere odaklanan bu yazıda mekânsal biliş ve davranış örüntüleri mimarî perspektiften ele alınmıştır. Birbirini karşılıklı olarak etkileyen yapısal, fiziksel, sosyal, kültürel, davranışsal ve psikolojik çok farklı bileşenlerden (Lang, 1987) oluşan mimarî mekân, algılarımızı etkileyen nesnel ve öznel açılardan incelenecektir. Buradaki nesnellik fiziksel ve biyolojik yapı ile ilişkiliyken, öznellik kültürel kodları ve algısal anlamları içermektedir.

İnsanın en temel motivasyonu hayatta kalma güdüsüdür. Bu yazıda inceleneceği biçimiyle hayatta kalma, salt fiziksel olarak yaşamı sürdürmek anlamında değil, ayrıca sosyal ortamlara uyum sağlayabilme, kodları ve kuralları anlayabilme becerisiyle de ilişkilidir. Ancak yine de konunun kolayca kavranabilmesi açısından, Abraham Maslow'un (1954) artık klasikleşmiş ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramını görselleştiren piramidi aklımıza getirelim. Hatırlanacağı gibi, piramidin tabanını oluşturan fiziksel gereksinimlerden, biraz daha yukarıdaki barınma, güvenlik ve aidiyet gereksinimlerine ve giderek kendini gerçekleştirme, özgürleşme basamaklarına tırmanana dek insan, fiziksel ve zihinsel varlığını korumak için çabalamaya devam eder. Nesiller boyunca genlerimize işlenmiş, gerek bilinçaltında koruduğumuz gerekse kültürlerle aktarılan bu en temel güdü, çevremizdeki olgularla ilgili algılarımızı, bilişimizi ve nihayet değerlendirmelerimizi etkilemeye devam eder. İnsanlar olarak doğuştan gelen hayatta kalma drtmz de esas olarak çevreyi nasıl algıladığımıza bağlıdır. Bu anlamda, insan psikolojisi açısından algı son derece önemlidir.

Ramachandran ve Hirstein (1999) insanların, dikkat dağınıklığına neden olacak, yani hayatta kalmalarını tehlikeye sokacak, o an için gereksiz fazladan bilgi ile harcamak istemedikleri sınırlı bir dikkat kapasitesine sahip olduklarını belirtirler. Çevreyi tanıyabilmek ve bizim için herhangi bir tehlike olup olmadığını anlayabilmek için duyularımıza güveniriz. Duyularımız içinde en baskın olanı, şüphesiz görme duyumuzdur. Beynimiz kendi içinde büyük bir bölümünü, görme yoluyla gelen bilgileri işlemeye ayırır ve buna bağlı olarak da insanlar en çok görme duyularına güvenirler (Ramachandran ve Blakeslee, 1999). Gibson (1979), çevreyi ve içindeki nesnelere, çevrenin bize sundukları (affordances) olarak tanımlar. Bu sunular yaşamsal, biyolojik, ekonomik, sosyal ve benzeri eşitliliklerde olabilir; hatta, bize faydalı olabileceği kadar, zararlı da olabilir. Bunlardan ne şekilde faydalanacağımız hayatta kalma gdmze bağlıdır. Dolayısıyla, bu tür nesnelere veya ortamı algıladığımızda, öncelikle onların niteliklerini değil, kullanılabilir olup olmadıklarını anlamaya çalışırız.

Elbette, kolayca tahmin edilebileceği gibi, artık bu hayatta kalma güdüsü, vahşi doğada savaşmak anlamında değilse bile modern yaşamda, toplum içinde, kentte var olabilmek anlamında, sosyal ortamlara, iş ortamlarına adapte olma becerisiyle ilişkilidir. Bu nedenle, insanların çevreyi ve içindeki nesnelere işe yararlılıkları açısından değerlendirdikleri ve beynimizin de kaynaklarını en verimli şekilde kullandığı düşünülürse, işe yaramayan, ortamları veya nesnelere dikkate almadığımız; üstelik, zararlı veya tehditkr olarak algıladığımız ortamlardan uzaklaştığımızı söyleyebiliriz. Ancak elbette, modern dünyanın pragmatizm olarak adlandırdığı insanın içine yararlı düşüncesini yücelten bu yaklaşımın, coğrafi keşiflerle birlikte, dünyadaki birçok doğal kaynağın sorumsuzca tktilmesine, çok çeşitli canlının acımasızca katledilmesine, htt çok yakın zamanlara dek var olan sömürgeciliğe ve köleliğe yol açmış olmasına da dikkat çekmek gerekir. İnsan tarihin tam da bu noktasında doğanın

parçası olmaktan uzaklaşıp doğaya hükmeder hale gelmiştir, doğayı biçimlendirerek mekânlaştırmıştır. Aslında, yukarıda bahsettiğimiz ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidinde daha yukarılara tırmanmış olduğumuz anlamına da gelir bu.

2. Mekân ve Yer

Yerkürenin kendisinden, kıtalara, ülkelere ve iklim bölgelerine uzanan geniş bir coğrafya söz konusu olduğunda, mekân (space) tanımının, gerek anlam gerekse ölçek bağlamında çevre (environment) ile sıklıkla yer değiştiriyor olduğu görülür. Gerçekte, mekânı da içeren çevreyi kısaca, canlı, cansız bütün varlıkları kuşatan, yaşatan, eyleten veya var eden şartlar bütünü olarak tanımlarsak, kapsayıcılık açısından oldukça geniş bir çerçeveye çizmek zorunda kalacağımız ortadadır. Çevre bu nedenle bu yazıda, üst ölçekte genel bir kavram olarak nitelendirilmekte ve doğal ve yapısal çevre olarak günlük dilde anlaşıldığı biçimiyle ele alınmaktadır. Bu anlamda, yapılı çevrenin bir parçası olarak mimarî mekân, öncelikle doğal olan değil de, insan eliyle üretilmiş olandır. Dolayısıyla, insan varlığı olmadan mimarî mekân düşünülemez. Mimarlık açısından mekân, insan bedenini saran görünmez baloncuktan başlayarak, odaya, binaya, sokak, mahalle ve giderek kente uzanan çeşitli ölçeklerde incelenebilir. Ancak saran, koruyan, görünür ya da hissedilir sınırı olan mimarî mekân, yalnızca bu bahsedilen çeşitli ölçeklerle tanımlı somut ve nesnel fiziksel bir büyüklük olmanın ötesinde, duyularımızla fark edebildiğimiz, hatta kimi zaman anılarımızda, hayalimizde canlandırabildiğimiz ortamları da kapsar.

Duyularımız deneyimlerimizi etkiler; bu nedenle örneğin mimarî mekânlarda, dünyayı içeriden kavramamıza yardımcı olan yer (place) olgusu da dikkate alınır. Mekân duyularımızla ve ona yüklediğimiz anlamlarla öznellediği zaman, yer adını alır. Yerlerin kimlikleri vardır; Yi-Fu Tuan (1977) yeri insanî özellikler katılmış mekân olarak tanımlar. Bu noktada yerin koruyucu ruhu ya da o yeri farklı kılan atmosfer olarak tanımladığımız Lâtince bir sözcük olan genius loci'den (yerin ruhu) bahsetmemiz gerekir. Yerin ruhu terim olarak, mimarî ve deneyimsel açıdan son derece hatırlanmaya değer yerleri ifade eder. Christian Norberg-Schulz (1980) yerin ruhunu şöyle açıklamaktadır: “İnsan ancak kendini bir çevre ile tanımlayabildiği ve oraya uyum sağlayabildiği zaman ya da kısaca çevreyi anlamlı olarak deneyimlediği zaman orada yaşayabilir”. Bizim için çeşitli anlamlarla yüklü, hatırlanmaya değer çocukluğumuzun geçtiği mahalle, bisiklete binmeyi öğrendiğimiz sokak, dalında kitap okuduğumuz ağaç gibi mekânlar öznelleşirken, “yer”leşirler.

Diğer yandan, insanların birlikte oldukları, bir arada buldukları çevre ise ortam (milieu) adını alır. Ortam ifadesi karşılıklı etkileşimi içeren sosyalleşme kavramıyla birlikte düşünülmelidir. “Önce biz binalarımızı biçimlendiririz, sonra da binalar bizi...” özdeyişiyle, söyleniş amacı bu olmasa bile mekânın insan ile karşılıklı ilişkisini son derece vurucu biçimde betimleyen Winston Churchill'in (Edgü, 2010) hatırlattığı gibi, mekân da insan da değişir ve dönüşürler. Mekânı nasıl tanımladığımız, nasıl kavradığımız ve o mekânda nasıl davranacağımız bu açıdan, son derece önemlidir. Mekân içinde dolaşırken, mekânı duyularımızla algılar ve öğreniriz; çevreyi görmek, trafiğin ya da kuşların sesini duymak, esintiyi ya da ayağımızın altındaki Arnavut kaldırımını hissetmek, denizin ya da yakındaki bir fırından gelen taze çöreklerin kokusunu almak kavrayışımıza yardımcı olur. Bütün bunlar için ise, öncelikle algının işleyişini, daha sonra da mekânı nasıl algıladığımızı incelememiz gerekir.

3. Algı ve Algılama

Algılama (perception) basitçe, kişinin çevreden edindiği izlenimleri duyu organları ve sinirler yoluyla beyine iletmesi sürecidir; ileride göreceğimiz gibi, hem fiziksel hem de psikolojik bir süreçtir bu. Dolayısıyla algının nesnel ve öznel yönleri değerlendirebilmemizi ve sonrasındaki yorumlarımızı etkiler. Ramachandran ve Blakeslee (1999), algıyı anlamak için atılması gereken ilk adımın dış dünyadaki nesnelere ve olayların zihinsel temsillerini dşnmek olduğunu belirtirler. Onlara göre, algı, bir duyumun beyine kopyalanmasından çok daha fazlasını içerir. Algılama düzeyini etkileyen  faktör vardır; bunlar algılayanın, algılananın ve içinde bulunan çevrenin özellikleridir. Bu nedenle, görüntü sabit kalsa bile algımız değişebilir veya görüntü değişse bile algımız, Şekil sabitliği olarak adlandırılan perspektif izdüşümlerde olduğu gibi, sabit kalır. Bu tür algısal sabitler yalnızca Şekli değil, boyutu, rengi ve parlaklığı da zihnimizde sabitler. Örneğin, her ne kadar bakış açımız onu bir yamuk olarak görüyor olsa bile, açık bir kapıyı her zaman dikdörtgen olarak algılarız; evdeki kırmızı koltuk gece de gündüz de kırmızıdır, yüzümüze doğru uçan sinek birdenbire büyümez. Diğer yandan, yorgunluk, açlık, susuzluk, dikkat dağımıklığı gibi fizyolojik engellerin yanı sıra, algılayıcının farklı ilgi alanları, beklentileri, deneyimleri, güdüleri ve tutumları olabilir. Karnımız açken yemek kokularının daha çok farkına varırız veya bir mimar yolda yürürken, diğer insanlara kıyasla, bina detaylarının daha çok farkına varır. Algılananın zellikleri açısından ise, bizim için yeni olup olmadığı, daha önce görülüp görülmediği, hareketliliği veya sabitliğinin yanı sıra, sesi, büyüklüğü, yakınlığı ve arka plan özellikleri gibi etmenler belirleyicidir. Biz farkına varmasak da geri planda sürekli yapılmakta olan fayda/zarar hesaplama işlemi nedeniyle, ilk defa dokunulan bir hayvan, kullanılan teknolojik bir alet veya tadılan yemek bütün algılarımızın açık olduğu ve dikkatimizi ilgili Şeyin üzerinde topladığımız durumlara örnektir. Son olarak, içinde bulunan çevrede geçirilen zaman, ışık, ısı, gürültü ve kalabalık gibi fiziksel ve sosyal koşullar da algı kalitemizi etkiler. İlk defa girdiğimiz yeni çevreleri daha çok inceler, detayları zihnimize not etmeye çalışırız, örneğin duvardaki bir çatlak, lambadaki ampullerden birinin farklı olması gibi var olan eksiklik ve uyumsuzluk özellikle dikkatimizi çeker ve bizi bir süre rahatsız eder. Ancak içinde bulunduğumuz evre alışıldık hale geldikçe, detaylar kaybolur veya önemini kaybeder. Bununla birlikte Cherry'nin (1953) kokteyl parti fenomeni etkisi kuramına göre, kalabalık ve gürültülü bir ortamdayken bile, adımızın geçtiğini duyarız veya bizi ilgilendiren bir konudan bahsedildiğini konuşmayı dinlemesek bile fark ederiz. Çünkü beynimiz potansiyel tehlikelere karşı tetikte, çalışmaya devam etmektedir.

Geçmiş deneyimlerimiz ve öğrendiklerimizin dışında, drtlerimiz, değerlerimiz, beklentilerimiz, ait olduğumuz kültürün önyargıları ve bilişsel tarzımız gibi faktörler de algısal deneyimlerimizi etkileyebilir. Örneğin nl Fransız sosyolog Bourdieu'nün (1977, 2010) habitus kavramı algının öznelliğini ifade eden önemli vurgulardandır. İnsanların, ses tonu, jestler, mimikler, hitap, konuşma biçimi, giyim tarzı, damak tadı ve benzeri edinilmiş tüm özelliklerinin, kişiyi içinde yetiştiği çevrenin ürünü yaptığını ifade eden bu kavram, toplumsal kökeni ortaya çıkardığı için sembolik sınırlar çizer. Bu nedenle, zevk, beğeni, algı gibi en bireysel görünen özellikler bile sınıfsaldır; kısacası en güvendiğimiz görme duyumuz bile Bourdieu'ye göre, algısal açıdan özneldir, hatta taraflıdır. Algının öznelliği konusunda Heider (1946, 1958) iki farklı nedensel atıftan bahseder. Ona göre, kişiler çevrelerini, olguları ve olayları değerlendirip yargılamak, görece nesnel olabildikleri durumları dışsal atıflara; kendilerinin dahil olduğu ve özellikle zarar gördükleri öznel durumları ise içsel atıflara göre

yorumlarlar. Bu biraz da otomobil kullanırken yayaların hatalarının daha çok göze batmasına, otomobili park edip yolun karşısına yürürken, bu sefer de daha çok sürücülerin hatalarını fark etmeye benzer.

Algılamayı doğuştan gelen özelliklere, deneyimlere, bilgi alışverişi, bütünleştirme güdüsüne, kültüre ve hatta ekolojiye bağlayan kuramlar vardır. Örneğin, algı konusuna ekolojik açıdan yaklaşan Gibson (1966, 1979) algıyı bireyin deneyimiyle yani, kendi hareketi sonucunda, çevreden edindiği ipuçları ve görsel kapasitesi ile ilişkilendirir. Burada bahsedilen görsel kapasite daha çok fiziksel özelliklere atıf yapar, ancak deneyimi, daha önce değinilmiş olan çevrenin sundukları konusundaki niyet ve merak ile ilişkilendirebiliriz. Örneğin davet sahibi dışında kimseyi tanımadığımız kalabalık bir partide, gözümüz tanıdığımız kişiyi hemen seçer ve diğerlerinden ayırır. Yine, daha önce de bahsedildiği gibi, karnımız açken en çok yiyecek kokuları burnumuza gelir, en çok fast food tabelaları gözümüze çarpar.

Öte yandan, algının bütünleştirilme güdüsü Gestalt ilkesi olarak bilinir. Gestalt Almanca'da biçim, oluşum ya da bütün demektir. Gestalt psikolojisinin kurucuları olan, Max Wertheimer, Kurt Koffka ve Wolfgang Köhler tarafından tanımlanan bütünselci (holistic) algı yaklaşımına göre algı, üst düzey zihinsel süreçlere veya geçmiş deneyimlere bağlı değildir. Kişiler şekilleri ve biçimleri olabilecek en öz, tanımlanabilir ve basit halde algılamaya başlarlar. Bu kurama göre, bir bütün kendisini oluşturan tüm öğelerden daha farklıdır veya daha fazlasıdır. Bu nedenle parçaları incelemek bütünü tanımayı yapmakta yeterli olmaz.

Daha önce bahsedildiği gibi, zihinsel işlemler açısından oldukça pratik ve idareli olmaya çalışan bir beynimiz olduğu için düzen kavramı bizim için hayati önemdedir. Düzen, aslında Gestalt ilkelerinin mantığını anlamamıza da yardımcı olur. Çevremizde görüp açıkladığımız her şeyin, amaca yönelik yaptığımız tüm işlerin bir düzeni vardır. Düzen parçaların belirli kurallara bağlı olarak birbirleriyle etkileşimi olarak değerlendirilebilir; ve çevreyi algılayıp kavramamız için gereklidir. Bu nedenle çevremizin anlaşılabilir olması gerekir. İnsan zihni gerek doğal gerekse kendi ürettiği çevrelerde ve ortamlarda düzeni oluşturmaya çalışır. Bunun için zihnimiz ortamı ve ortamdaki nesnelere, kişileri sıralamaya, düzenlemeye, gruplamaya ve birleştirmeye başlar. Mevsimlerin sırası ile, yılların döngüsü, haftanın günlerine, aylara isim vermek, yasalardan trafiğe, törenlerden dini ritüellere, çocuk oyunlardan spor karşılaşmalarına kadar çeşitli kurallar koymak, vitrinleri, market reyonlarını, manav tezgahlarını, çiçek buketlerini düzenlemek, bütün bu bahsedilen zihinsel işlemlerin sonucudur. Zihin düzeni oluştururken somut verilerle birlikte, kavramsal ve soyut düşüncelerden, fikirlerden ve çağrışımlardan da faydalanır.

Gestalt kuramına göre, şeklin ya da biçimin algılanabilmesi için sekiz ilke bulunmaktadır. Bu ilkeler yakınlık, benzerlik, kapalılık, simetri ve asimetri, kader birliği, düzgün devamlılık, bölge ve şekil-zemindir. Yakınlık ilkesi, mekânsal ya da zamansal açıdan birbirine yakın duran öğelerin birleşik, bütün ya da grup olarak algılandıklarını ileri sürer. Daha sonra değineceğimiz yakınlaşma kuramı da bu ilke ile bağlantılıdır. Benzerlik ilkesi beynimizin benzer kalemleri bir araya grupladığını kanıtlamaktadır. Böylece manav tezgahındaki yeşillikler ile meyve grupları gibi, biçim, renk, boyut, doku gibi herhangi bir yönden benzerliği olan öğeler bir bütün olarak algılanırlar. Kapalılık ilkesi geometrik şekiller, harfler, semboller ya da nesnelere gibi bilinen ve tanımlanabilir öğeler ile ilgili önceki deneyimlerimize

bağlı olarak çalışır. Eğer nesnelere, örneğin WWF (eski adıyla World Wildlife Fund - Dünya Doğal Yaşamı Koruma Vakfı) logosundaki panda gibi, düzgün bir biçimi tamamlıyor görünüyorsa, öyle olmadıkları halde, onları yine de bir bütün olarak algılarız. Simetri/asimetri ilkesi beynimizin simetrik şekilleri asimetrik şekillere kıyasla daha az efor sarf ederek kolayca algıladığı gerçeğine dayanır. İnsan zihni nesnelere merkezî bir nokta etrafında toplama ve simetrik nesnelere bir bütün olarak algılamaya eğilimindedir. İnsanlar simetriyi severler ve simetrik tasarımların daha düzenli ve kararlı olduklarını düşünerek, estetik açıdan cazip bulurlar. Ancak simetrik mekânlar daha sonra değineceğimiz yön bulma davranışında sıkıntı yaratırlar. Kader birliği ilkesi dümdüz bir yolda birlikte ilerliymiş gibi görünen nesnelere bir çizgi olarak algılandığını belirtir. Bir tür illüzyon da içeren bu ilkenin en bilinen örneği, trafikte beklerken, ters yöne giden araçların durduğunu ve bizim hareket ettiğimizi sanmamızdır. Düzgün devamlılık ilkesi zihnimizin görsel, işitsel ve kinetik örüntüleri bitiş noktasından devam ettirme ve nesnelere birbirine bağlama eğiliminde olduğunu anlatır. Akıllı telefonda gideceğimiz yöne bir güzergâh çizdiğimizde, artık tek tek caddeleri, sokakları ve dönüşleri görmeyiz, o güzergâh bir bütün haline gelir. Bölge ilkesi şekil-zemin ilkesi ile bağlantılıdır ve iki şekil birbirinin üstüne getirildiği zaman, küçük olan şekil olarak algılanırken, büyük olanın ise bölge olarak algılandığını ileri sürer. Çoğu kişi daha büyük imgeleri arka plân, küçük imgeleri ise ön plân olarak görür. Bomboş bir tarladaki tek bir ağaç bölge ilkesi sayesinde tanımlanabildiği için, nirengi oluşturabilir. Şekil-zemin ilkesi ise, mekânı algılamak açısından önemlidir; nesnenin sahip olduğu arka plânın, renk, ton ya da doku zıtlığı açısından algıyı kısıtlayıcı olmaması gerektiği anlamına gelir. Bu nedenle örneğin sergi salonlarında ve galerilerde duvarlar, üstlerine asılmış resimleri, objeleri en iyi şekilde gösterebilmek için genellikle beyazken, askerî kamuflajlar veya bukalemun, tam da işlevleri gereği bu ilkenin zıttı halleri gösterirler.

Dolayısıyla Gestalt ilkelerinin vurguladığı öbekler halinde ve en yalın biçimde algılama sayesinde, örneğin acil durumlarda yapmak zorunda olduğumuz eylemi veya karar vermeyi hızlandırmamız mümkündür. Ramachandran ve Hirstein'a (1999) göre bir biçimin yalıtılarak yalnız bırakılması, Gestalt şekil-zemin ilkesine benzer biçimde daha kolay algılanmasını sağlar. Bu ilke, daha önce de bahsedildiği gibi, nesnelere çevrelere uyumu ve bütünlüğü oranında deşifre edilebileceğini; bir nesnenin fark edilebilmesi için, en basit ve en zahmetsizce tanımlanabilir şekilde görülmesi gerektiğini ifade eder. Her ne kadar insanların, alenî olanları değil örtülü olan bulmacaları veya anlamları çözmekten hoşlandıklarını ve insan beyninin rastlantısal görsel çakışmalardan hoşlanmadığını iddia etseler de, Ramachandran ve Hirstein'ın öne sürdükleri kayma doruğu ilkesi (peak shift principle) bir nesnenin abartılı olduğu oranda tanımlanabilir hale geldiğini ve bu tanımanın hoşnut edici, rahatlatıcı etkileri olduğunu belirtir. Algısal problem çözme becerimiz, sahip olduğumuz hayatta kalma dürtüsüyle çok yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, bu kuram, sadece boyutla ilgili olmayan, aynı zamanda vurgu ilkesi ile de açıklanabilecek doku, renk ve hatta beden duruşları arasında seçim yapma eğilimimizi açıklar. Daha sonra yön bulma davranışı konusunda yeniden değineceğimiz gibi, mekândaki vurgu dikkat çeker ve gözlemcinin o belirgin noktaya durup bakmasını, daha sonra nirengi olarak kullanmak üzere hafızasına kaydetmesini sağlar.

3.1. Mekânsal Algı

Mekânsal algı, öncelikle nesne algısından daha farklıdır. Ölçeğin büyüklüğü ve karmaşıklığı, gözlemcinin pasif dış gözlemci olmaktan çok çevresel sistemin hareket eden, dinamik bir parçası olması

ve yine bu hareketli gözlemcinin belirli bir hedef veya amaç doğrultusunda davranması gibi nedenler bu farklılığa yol açar. Literatürde insanların genellikle içgüdüsel olarak daire gibi kompakt, durağan şekilleri tercih ettiği ileri sürülmektedir (Bar ve Neta, 2006; Friedenberg ve Bertamini, 2015; Ramachandran ve Hirstein, 1999). Friedenberg ve Bertamini'nin (2015) algısal kararsızlık hipotezine göre, üçgen gibi daha kırılğan olarak betimlenen şekiller insanlara daha az çekici gelir. Diğer yandan, Guthrie ve Wiener (1966) da doğada baştan beri karşılaştığımız diken, boynuz ve bunları andıran mızrak, ok, bıçak gibi keskin açılı, sivri insan yapımı silahların bilinçaltında tehdit hissi uyandırabileceğini ve olumsuz bir önyargıya neden olabileceğini varsayarlar. Bu bulgu aynı zamanda Bar ve Neta'nın (2006) eğrisel formların görece daha az tehditkar algılanmaları nedeniyle daha çekici buldukları yönündeki araştırmalarını da destekler. Şekil ve biçime yönelik bütün bu algısal veriler giderek mekânı nasıl tanımladığımız ve değerlendirdiğimiz konusunda da bize ışık tutar. Çünkü, bu yargılara varırken, beynimiz dünyanın kaotik ve düzensiz olmadığını düşünür. Tam tersine, dünyanın geometrik veya zihinsel olarak her zaman düzeni oluşturacak sürekli ve değişmez fiziksel özelliklere sahip olduğunu varsayar.

Algılama, duyularımızın beynimizde oluşturduğu karmaşık ve çok katmanlı bilgiler bütünü anlamalı örüntüler olarak yorumlamaktır. Bu yorumlama bizim için son derece önemlidir, çünkü ancak o zaman dış dünyadaki nesne ve olayların zihinsel temsilleri hakkında düşünmeye başlayabiliriz. Algı, sadece bir duyumun beyine kopyalanması değildir, çünkü görüntü değişse bile algı sabit kalabilir, ya da tersine görüntü değişmese bile algımız değişebilir. Burada yine beynimizin düzenli dünya varsayımı hatta, tercihi devreye girer. Algısal değişmezlik ve şekil sabitliği sayesinde, duyuusal uyarılardaki değişmelere rağmen, nesnelere sabit ve değişmez olarak algılarız; böylece dünyamız basitleşir ve daha az efor ile kavranabilir hale gelir. Bir nesnenin sabit algısını oluşturduğumuz zaman, o nesneyi başka konumlarda, uzaklıklarda ve aydınlanma şartlarında da tanıyabiliriz. Burada yeniden vurguladığımız fizyolojik veya psikolojik rahatsızlığı olmayan herkesin deneyimleyebildiği ortak algısal sabitlerdir. Ancak daha önce de değindiğimiz gibi, algının göreceli olması aslında mekânsal algının daha kapsamlı ve daha çeşitli biçimlerde incelenbilmesine olanak sağlar.

Algının ve mekânsal algının göreceliliği nesnel de olabilir. Çevreyi kendi ölçülerimize göre ya da genel olarak insan ölçeğine göre algılarız. İnsan ölçeği bizim için önemli bir gösterge ve karşılaştırma tekniğidir. İnsan vücudu birçoğumuz için evrensel bir standarttır. Aklımızda bu standartla, nesnelere ya da mekânların büyüklüklerini algılar ve karşılaştırırız. Örneğin, birçok çocuğun masa altında oyun oynadığını görürüz; bu onların ölçek algısı nedeniyledir. Kendi boyutlarını masanın bacaklarının yüksekliği ile karşılaştırırlar; böylece onlar için, gerçek odaların devasa büyüklüğüne kıyasla, masanın altı daha kontrol edilebilir bir mekân oluşturur. Bu, yetişkin olarak, çocukluğumuzun geçtiği mahalleleri ziyaret ettiğimizde, bütün sokak ve binaların hatırladığımızdan daha küçük görünmesinin de nedenidir. Benzer şekilde, kalabalık bir salonda kendimizi insanlarla gereğinden fazla samimi olmuş ve hatta klostrifobik hissedebiliriz; diğer taraftan, yüksek bir duvarın yanında ya da yüksek bir tavanın altında durduğumuzda anıtsal etkiyi deneyimler ve kendimizi önemsiz hissedebiliriz. Bu anıtsallık karşısında kendimizi küçük görme ve önemsiz hissetme bulgusu tarih boyunca dünyevî veya uhrevî otoriterliği temsil eden tüm binalarda ve çevrelerde kullanılmıştır. İnsan toplulukları karşısında otorite simgelerinin

güçlerini korumalarına ve sağlamlaştırılmalarına hizmet etmiştir mekân algısı. Bu örnekleri tarih boyunca tapınaklarda, kurumsal dinlerin ibadethanelerinde ve ritüellerinde, saraylarda ve daha çağdaş halleriyle adliye binalarında, kolezyum gibi bir tür askeri/sportif örnekten evrilen günümüz stadyumlarına kadar çeşitli kamusal/kurumsal binalarda görebiliriz. Geniş meydanlar ve bulvarlarda yer alan kontrollü toplantılar, geçit törenleri ve benzeri etkinlikler de mekân algısı üzerindeki bu otoriter anıtsallığı pekiştiren araçlardandır. Gücün/zenginliğin devlet/hükümet/yönetici sınıfından sermaye sınıfına geçtiğini de yine yüksek binalarda yer alan şirket genel merkezlerinden ve bu binaların girişindeki yüksek tavanlı, pahalı malzemelerle kaplanmış lobilerden izler ve anlarız. Dolayısıyla, mimarî biçimleri tanımlayan dinamik-statik, sıg-derin, yoğun-boş, örtük-belirgin, açık-kapalı gibi ikili ifadeler gerçekte mekân hakkındaki duygularımızla ve o mekânı nasıl algılayıp tanımladığımızla ilişkilidir. Ancak tüm bu algılama işlemleri nasıl olur da değerlendirmelerimizi, yorumlarımızı ve dolayısıyla kararlarımızı etkiler?

3.2. Biliş, Bilişsel Haritalar ve Mekânsal Biliş

Bütün bellek süreçleri için geçerli olan üç tür zihinsel işlem bulunur; kodlama, depolama ve geri getirme. Kodlama, dış dünyadan algı yoluyla alınan bilginin zihinsel temsillerinin oluşturulmasıdır. Algılama sürecini, biliş (cognition) yani kavrama ve değerlendirme süreçleri izler. Algılanan imgeler beyinde depolanır, böylece öğrenme süreci başlamış olur. Depolama, kodlanmış materyalin zaman içinde saklanmasıdır. Örneğin uzun süreli bellekte bilgi işitsel, görsel ve anlama dayalı olarak kodlanmaktadır. Geri getirme ise depolanmış bilginin sonraki bir zamanda geri çağrılmasıdır. Depolanmış imgeler şekillenir ve daha sonra hatırlayarak kullanabileceğimiz bilişsel şemalara ya da haritalara dönüştürülür. Dolayısıyla, algı doğrudan edinilen bilgiyken, biliş, çeşitli süzgeçlerden geçirilerek edinilen dolaylı bilgidir. Çevremizdeki ortamlar, nesnelere ve kişilerle ilgili eyleme geçmek için, daha önce kaydedip depoladığımız bilgiyi yeniden değerlendirmemiz ve yorumlamamız gerekir. Sergilediğimiz davranışlar veya potansiyel davranışlarımız açısından öğrenme, deneyimler ya da tekrarlar yoluyla oluşmuş, görece kalıcı değişikliklerdir. Burada bahsedilen sergilenen veya potansiyel davranış farkı, davranışçı ve bilişselci yaklaşımların öğrenmeyi nasıl tanımladıklarıyla ilişkilidir. Çünkü davranışçılar yalnızca gözlemlenen davranış değişikliklerini öğrenme olarak kabul ederlerken, bilişselciler edinilmiş ancak belirgin olmayan ve dolaylı olarak da gözlemlenebilen davranışları da öğrenilmiş kabul etmektedirler.

Bilişsel yaklaşımın vurguladığı öğrenme biçimi farkına varmadan öğrenmedir ve özellikle mekânı öğrenmek ve mekândan öğrenmek yönleri konumuz açısından önemlidir. Öncelikle mekân öğreticidir, ve bu öğrenme süreci deneyim ve alışkanlık gerektirir. Nasıl ki, şehirde büyümüş birisi için yolu, patikası olmayan doğal çevrede yönünü bulmak deneyim gerektirirse, tersi de doğrudur. Kırsal alanda büyümüş birisi için de kalabalık şehrin kodlarını ve işaretlerini anlayıp öğrenmek deneyim gerektirecektir. Tolman'ın (1948) labirentteki fareler üzerinde yaptığı deneylerle ortaya koyduğu bulgu, mekânı nasıl öğrendiğimizle yakından ilişkilidir. Bu deneyde labirentte yiyecek bulamayan fareler de, yiyecek bulanlar kadar hızlı olmasa da, labirenti öğrenmişlerdir. Labirentte deneyim kazanmış fareler ise sanki zihinlerinde bir harita varmışçasına, ödül yiyeceğe ulaşmak için mümkün olan en kısa yolu tercih etmişlerdir. Çevreyi tanıma, yiyeceği bulma ve yuvaya geri dönmek için rotayı çizme gibi değerli temel gereksinimler açısından, bilişsel haritalar sadece insanlarda değil, tüm canlılarda gözlemlenir.

Yani, hepimiz hayatta kalmak için veya bir tür hayatta kalma yöntemi olan, bulunduğumuz ortama adapte olabilmek için de gerekli mekânsal bilgileri hafızamızda tutarız. Burada değinilmesi gereken bir başka konu da hatırlama ve tanımanın farkıdır. Hatırlama, daha önceden sahip olduğumuz bilgiyi ya da uyarıyı yeniden üreten bir geri getirme yoluken, tanıma ise, daha önceden sahip olduğumuz bilgiyi ya da uyarıyı belirlemeyi veya benzerleri arasından ayırt etmeyi gerektiren bir geri getirme yoludur. Dolayısıyla, genellikle, tanıma performansı, hatırlama performansından yüksektir (Karakelle, 2014).

Mekânsal biliş, mekân hakkında bilgi edinme, bilgiyi düzenleme, kullanma ve gözden geçirerek yeniden değerlendirme süreçlerini içerir. Bu süreçler sayesinde günlük yaşamdaki hem temel hem de üst düzey bilişsel görevleri yönetebiliriz. Bu açıdan mekânsal bilişimiz, bilişsel harita olarak adlandırılan zihinsel şemalara dayanır. Fiziksel çevrenin belirli bir nirengiye göre yeri ve nitelikleri hakkında bilgi edinme, kodlama, saklama, geri çağırma ve hatırlayarak kod çözme işlemi olan bilişsel haritalar, insanların çevresel davranışlarını da yönetirler. Bilişsel haritalar, çoğu zaman, basitleştirilmiş, eksik, kopukluklar içeren ve algılarımızın bireysel keskinliği ile önem verdiğimiz kişisel detaylara odaklandığı için tamamen kişiye özgü olarak kabul edilir. Bilişsel haritalarda genel olarak mekânlar, mekânlar arasındaki ilişkiler ve planlanan rota bulunur (Birch ve Palmer, 2004; Devlin, 1976; Downs ve Stea, 1973; Evans, 1980; Gärling vd., 1984). Birisine adres sorduğumuz zaman elimize çizilerek verilen kroki bir tür bilişsel haritadır; çünkü bize yardımcı olmaya çalışan kişi kendi zihnindeki bilgileri, kendi algısı açısından önemli bulduğu detaylar ve güzergah ile bize aktarmaya çalışmaktadır.

Mekânı duylardan zihinsel şemalara aktararak anlamaya ve tanımlamaya çalışan bilişsel yaklaşımda, özellikle Kevin Lynch'in (1960) çalışmaları kent mekânını beş parçaya analiz eder. Yollar (paths), sınırlar (edges), bölgeler (districts), düğüm noktaları (nodes) ve nirengi noktaları (landmarks) olarak sınıflandırılan bu fiziksel öğeler, bilişsel haritalarımızı oluştururken kullandığımız ipuçlarıdır. Yollar, üzerinde hareket ettiğimiz cadde, kaldırım, otoyol, nehir, demiryolu gibi kanallardır. Sınırlar, iki bölge arasında kesinti oluşturan kıyı, demiryolu geçiti, duvar, çit, sahil şeridi gibi çizgisel elemanlardır; kuramsal olarak bunların üzerinde yürünmez. Bölgeler, park, ada, mahalle gibi şehrin orta ve büyük ölçekli kısımlarıdır. Ticaret bölgesi, konut bölgesi, gecekondu bölgesi gibi isimlendirmeler de bu gruba girer. Düğüm noktaları, anayolların kesişim noktaları ya da yolların kesintiye uğradığı kavşak, geçit gibi içine girebilecek, stratejik noktalar. Uçaklar için düşünürsek, havalimanları düğüm noktalarıdır; benzer şekilde merdiven sahanlıkları, kent meydanları da aslında birer düğüm noktasıdır. Nirengi noktaları ise işaret, dağ, heykel gibi içine girilemeyecek ancak düğüm noktaları gibi önemli referanslar veren noktalar. Nirengiler genellikle herkesçe paylaşılan, bilinen, üzerinde anlaşılabilir işaretlerdir. Örneğin Taksim Meydanı bu tanımlara göre, düğüm noktası olsa bile, oradan referansla verilen adres tarifinde nirengileşebilir. Diğer yandan, ölçek konusu da bilişsel haritaların detayını belirleyen bir başka etmendir; burada ölçekten kastedilen hedefe varmak için kat edilecek fiziksel mesafedir. Örneğin bulunduğumuz nokta ile 500 m ilerideki varış noktasına nasıl gideceğimizi şoför koltuğundayken sorduğumuzda başka detaylarla yüklü bir cevap alırız, kaldırımda yürürken sorduğumuzda başka. Yürüme hızı ile fark edilecek detaylar ve nirengi oluşturabilecek noktalar farklıdır, trafik akış hızında daha farklı.

3.3. Yön Bulma Davranışı

Mimari mekânlar, varlığımızı ve günlük davranışlarımızı çeşitli Şekillerde etkiler ve düzenler. Yapılı Çevrede gezinirken, Çevreyle etkileşime gireriz ve böylece, zihnimize mekânsal bilgiler sürekli olarak işlenir. Bu aĉıdan mekânda dolaşırken attığımız her bir adımı, mimari mekânı keşfettiğimiz her bir aşama olarak düşünebiliriz. Gestalt algı ilkeleri de bu konuyu pozitif-negatif alan tanımları ile ilişkilendirir; geometrik olarak tanımlayabildiğimiz alanlar bizim iĉin pozitif alanlardır. Tanımsız, düzensiz alanlar ise negatif alan olarak değerlendirilir ve tüm bu pozitif-negatif algısı insan deneyim ve davranışlarını da etkiler. Örneğin pozitif mekânlar insanlar tarafından zaman geĉirmek ve çeşitli eylemlere ya da sosyal etkileşime dahil olmak iĉin tercih edilirken, okunamayan negatif mekânlar ise insanları hareket etmeye zorlar; yani, pozitif mekânlarda oturur ve oyalanırken, negatif mekânların iĉinden yürüyüp geĉmeyi ve oraları Őabucak terk etmeyi isteriz. 20. yüzyılın en önemli modernist mimarlarından Le Corbusier, mimarlığın akslara ve aksların yönlendirmesine dayandığını, dahası aksların insanları kendiliğinden yönlendirmesi nedeniyle birer mimarî manifesto olma özelliği taşıdığını ifade eder (Le Corbusier, 1960). Tasarladığı rampalardan hareketle, mimarî gezinti (promenade architecturale) olarak ifade ettiği, insanın mekândaki hareketi, mimari tasarım kuramının da ana temalarındandır. Ona göre, mimarî mekânı doğru bir Şekilde deneyimlemek iĉin binanın Çevresi arşınlanmalı ve iĉinde gezinilmelidir. Böylece, yapılı Çevrenin algılanmasının, binaların ve yerleşimlerin mekânsal düzenlerinin statik biĉimde gözlemlenmesinden değil, hareketten kaynaklanan dinamik bir sreĉ olduğu bir kez daha vurgulanmış olur.

Hareketten kaynaklanan ve mekânı deneyimlememizi sağlayan bu dinamik sreĉte, insanların mekânsal davranışları kısmen Çevreyle ilgili zihinlerinde oluşmuş olan imgelere bağlıdır. Dolayısıyla yapılı Çevrede yani, kentler, mahalleler, binalar lĉeđinde yönümüzü anlayıp, yolumuzu bulabilmemiz o Çevrenin biĉimsel düzeni ile ilişkilidir. Bireylerin kendilerini bu yapılı Çevre iĉinde hem fiziksel hem de psikolojik aĉıdan güvende hissetmelerinin en önemli yollarından biri kendi kendilerini ynlendirebilmeleriyle sağlanır. Özellikle tanımadığımız ortamlarda, yönümüzü kaybetmek stres düzeyimizi arttırır. Örneğin, turistlerin mekân algısı aĉısından bakarsak, vasita erişimi olmayan küçük lĉekli, tarihi dokulu yerleşim yerleri yürüyen insanlara haritada olduğundan daha büyük görünür (Crompton ve Brown, 2006). İnsanın yn duygusunu kolayca kaybedebileceği kıvrımlı yolların oluşturduğu tarihi, organik kent merkezleri, hastane, müze, alışveriş merkezleri gibi karmaşık planlara sahip mekânlarda, Őođu zaman Tolman'ın labirentteki fareleri gibi deneme yanılma yöntemini uygularız. Crompton (2006), mekânsal karmaşıklığın yayaların mesafeler hakkındaki yargısını etkilediğini, O'Neill (1991a, 1991b), Crompton ve Brown (2006) ise, yürüyüş rotası üzerinde, ne kadar fazla dönüş, eğim, kavşak ve benzeri özellikler olursa, kavranması gereken daha fazla bilgi miktarı olacağı iĉin, yürüyüşün daha uzun sürdüğünü düşündüğümüzü iddia ederler.

Daha önce bahsedildiği gibi, bütün canlıların hayatta kalabilmesi aĉısından son derece önemli olan yön bulma (wayfinding) kavramı deneyimle gelişmekle birlikte, aslında bilişsel beceriler ile yani zihnimizde kurduğumuz bilişsel haritalarla ilgilidir. Yön bulma bilişsel haritaları kullanarak problem ĉzme sürecidir; karar verme, hedefe varma ve elde edilen bilgiyi yeniden kullanmak üzere işleme aşamalarından oluşur (Arthur ve Passini, 1992; Passini, 1984). Siegel ve White (1975) aĉısından ise, insanların mekânsal bilgileri ĉ aşamada gelişir. İlk aşamada nirengilerin nerede oldukları bilgisi, ikinci

aşamada bu nirengileri belirli bir sıraya dizecek rota bilgisi ve son olarak da bütün bu nirengi ve rota bilgilerini bir referans çerçevesine oturtabilecek geometrik uzaklık bilgisi gereklidir. Yön bulma kavramının varoluşla ilişkisi nedeniyle, kaybolma hissi deneyimlediğimiz en rahatsız edici durumlardan biridir. Beynimizin içinde bulunduğu çevreyi kaotik ve düzensiz olarak algılaması yön bulma davranışı açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Çevreden edineceğimiz ve işleyeceğimiz bilginin miktarı ve hızı kavrayış kapasitemiz açısından önemlidir; monotonluk, simetri, fazla tekrar veya aşırı karmaşıklık nedeniyle dikkat dağılması yön duygumuzu yitirmemize neden olabilir (Başkaya vd., 2004). Sokak örgüsünü alan çalışmasına temel alan çeşitli araştırmalar, uzun ve dar mekânların hareketi ve dolaşım akışını desteklediğini, kıvrımlı organik dar sokakların ise yaya akışını dağıttığını ortaya koymaktadır (Edgü vd., 2015; Ülken ve Edgü, 2005). Bu bulguyu destekleyen başka bir veri ise, yeni ve fazla görsel bilgiye erişme imkânı verdiği için, ızgara sokak düzeninde kesişimleri oluşturan düğüm noktalarının yön bulmada karar verme sürecini olumsuz etkilediğidir (Çubukçu ve Nasar, 2005; Edgü vd., 2012; O’Neill, 1991a, O’Neill, 1991b; Slone vd., 2014).

Yön bulmayı ve insan hareketlerini kolaylaştıran kavramlardan biri de okunabilirliktir (legibility). Sosyal etkileşimi de yönlendiren okunabilirlik kavramı, daha önce bahsedilen Lynch’in kentsel imgeleri gibi sınıflandırmalarla da açıklanabilir. Örneğin insanlar yollar üzerinde hareket ederlerken, kesişim noktalarında durup karar verir ve gerekiyorsa yönlerini değiştirirler. Weisman (1981) açısından kesişim noktalarında karar verirken, nirengilerin, mimari ve mekânsal farklılıkların olması, insanların anlam yükleyebileceği birtakım renklerin, işaret ve sembollerin bulunması mekânı okumayı kolaylaştırır. Dolayısıyla, parçaları tutarlı biçimde bütünleştiren, benzerlik ve yakınlık ilkelerini, kullanıcı açısından anlamlı ve okunabilir olacak miktarlarda içeren mekânsal örüntüler, yön bulmayı kolaylaştırır, diyebiliriz. Çok az karmaşa sıkıcı olurken, fazlasının bunaltıcı olduğu bilgisinden hareketle, karmaşıklığı ve sadeliği hem akılda kalmayı kolaylaştıracak hem de keşfetmeyi sağlayacak ölçülü bir gizemle harmanlayan mekânlar, bu anlamda okunabilir mekânlardır.

4. Mekânsal Davranış

Kent sosyolojisinin ve kentsel ekolojinin başlangıcı kabul edilen Chicago Okulu ile özdeşleşen Robert Park’a göre, kentsel mekân gerek fiziksel gerekse sosyal yapısıyla hem insan doğasının bir ürünüdür, hem de insan davranışlarının nasıl şekilleneceğini belirleyen bir laboratuvardır (Kaya, 2011; Serter, 2013). İnsan sosyal bir varlıktır. Evrimsel yaşam deneyimimiz bize hayatta kalmak için işbölümü ve yardımlaşma gerektiğini; içinde yaşanılan sosyal grupların kurallarını ve uygun davranış biçimlerini bilmek gerektiğini öğretmiştir. Kısaca, sosyalleşme olarak tanımlanan ve yaşam boyu devam eden süreçte sadece pasif bir alıcı olarak davranmayız, bir parçası olduğumuz sosyal çevreyi değiştirmemiz veya etkilememiz de son derece mümkündür. Bu nedenle algılarımız ve davranışlarımız dahil olduğumuz kültürün dışında, içinde bulunduğumuz sosyal ortamlardan da etkilenir. Heider’a (1946, 1958) göre, insanların doğuştan getirdikleri özelliklerinden biri de dünyayı daha kontrol edilebilir ve tutarlı algılayabilmeye yarayan sebep sonuç-ilişkisi kurma zorunluluğudur. Dolayısıyla, insanların, tutarlı ve dengeli bir dünya görüşüne sahip olma güdüsünün yanı sıra, çevreleri üzerinde kontrole sahip oldukları duygusunu da yaşama istekleri mekânsal ve sosyal algımızı etkiler. Bu algısal yaklaşım, sosyal çevrede nasıl davranacağımızı ve başkalarının davranışlarını nasıl yorumlayacağımızı da belirler.

Festinger'a (1954) göre kişiler buldukları ortamlara kabul edilmek istedikleri için, kendi algıları eğer sosyal ortamın genel algısına uymuyorsa, bunu değiştirme yoluna giderler. İnanç, tutum ve davranışlar açısından, bu bir tür uyum çabasıdır; ve grup baskısının olmadığı ortamlarda da sürebilir. Bütün bunlar öğrenme süreçlerinin parçalarıdır. Ortama uyum davranışını insanın fizyolojik ve biyolojik yapılarıyla ilişkilendiren Barker (1968), mekânsal davranışta ekolojik adaptasyon fikrini mekân, insan ve insan-mekân etkileşimi üzerinden değerlendiren Lawton ve Nahemow (1973) ile mekânsal algı yoluyla mekânsal etkileşimi yakınlaşma (proxemics) kuramı olarak bilinen öznel psikolojik süreçlerle inceleyen Hall (1966) mekânsal davranışın klasik kuramsal çerçevesini oluşturmuşlardır.

Çevrenin yapısının tek tek bireyleri inceleyerek öğrenilemeyeceğini, çevreyi kendi şartlarıyla incelemek gerektiğini öne süren Barker açısından mekân, davranış örüntüleri ile birlikte çeşitli eylemleri, sosyal kuralları ve zamansal düzenleri de içeren soyut bir kavramdır (nl, 1998). Davranışın sergilendiği kuramsal ortamlar olarak tanımlayabileceğimiz davranış kalıpları, bireyler ve özellikle sosyal evre arasındaki ilişkiyi açıklamaya yardımcı olur. Barker'ın aşağıda daha detaylı değineceğimiz klasikleşmiş berber dkknı örneğini dikkate alırsak, berber ve müşterisi arasında ayna üzerinden kurulan iletişimde olduğu gibi, davranış kalıpları geçerli davranış örüntüleri ile davranışın sergilendiği ortam arasındaki arayüzde ortaya çıkar. Davranış ortamda gerçekleşir ve ortam ise bir anlamda davranış ile eşleşir. Dolayısıyla, davranış kalıbı bileşenleri, tekrarlanan bir eylemi gösteren davranış örüntüsünü, çevrenin özgün şemasını, iki bileşen arasındaki uyumlu ilişkiyi ve ortam içinde belirli bir zamanı içerir (Lang, 1987; nl, 1998). Bir ilkokul sistemini düşünecek olursak, yılın belirli dönemlerinde, haftanın belirli günlerinde ve günün belirli saatlerinde faaliyette olan bu eğitim binasında, öğrencilerin, öğretmenlerin ve diğer çalışanların, velilerin bulunabilecekleri mekânlar, o meknlerde sergileyebilecekleri davranışlar ve bunlarla ilgili yazılı veya örtük kurallar ile beklentiler birbirinden farklıdır.

Barker'ın (1968) ekolojik davranış kuramına göre, araştırmacı sadece ortamda neler olduğunu inceleyen gözlemci olduğu için, çevresel olgular araştırmacının müdahalesi olmadan ortaya çıkar. İnsan davranışı mekâna ve zamana rastgele biçimde dağıtılmış değildir; davranış kalıpları, düzenli olarak programlanmış etkinliklerin tutarlı örüntülerinden oluşur. Örneğin, sınıflar, oyun alanları, mağazalar, ofisler ve benzeri ortamların fiziksel veya davranışsal özellikleri doğrudan gözlemlenebilir ve ortamın doğasına ve anlamına bağlı olarak, kullanııcıdan bağımsız biçimde nesnel olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla, herhangi bir ortamda davranışı sergileyen bireyler birbirleriyle de ortamın dışındakilerle de yer değiştirebilir. Ortamlar ise kendi devamlılıklarını sağlayacak kuralları üretilirler. Bu durum, örneğin özel bir kulübe üyelikte olduğu gibi, bahsedilen ortama giren kişilerin kendi bireysel karakterlerinden bağımsız olarak, ortamın kurallarına uymak zorunda oldukları anlamına gelir.

Bireyler veya ortamdaki aktörler, davranış kalıplarının farklı kısımlarını oluştururlar. Davranış rntlerinin çoğu, ortamı kontrol eden kişiye veya ortamı kontrol eden davranışa göre ayarlanır. Örneğin, bir sınıftaki yükseltilmiş platform öğretmene ortamı kontrol etme yetkisi verir. Hakimin mahkeme salonundaki konumu da buna benzerdir. Barker'ın berber dkknı örneğinde olduğu gibi, müşterilerin nerede bekleyecekleri, saçlarının nerede yıkanıp kesileceği, nerede oturacakları belirli kurallara bağlanmıştır. Berberin müşterisi, üzerinde berberin çalışma aletlerini koyduğu tezghın hemen önünde otursa bile, bunlara dokunmasına izin verilmez. Bu ortamın tek denetleyicisi berberin kendisidir;

ve berber müşterisiyle iletişimini tezgahın üzerindeki ayna yoluyla gerçekleştirir. Barker, denetleyicinin sınırladığı bu gibi mekânları performans alanları olarak tanımlar. Aslında bu tanım Goffman (1961, 2014) tarafından da dile getirilmiştir. Sosyal etkileşimi tiyatro sahnesine benzeten Goffman'a göre, bireyin gözlemcilerin önünde gerçekleştirdiği ve gözlemciler üzerinde etkisi olan tüm eylemleri birer performanstır. Goffman, mobilya, dekor ve diğer arka plan düzenlemelerini içeren, önünde, içinde veya üzerinde insan davranışlarının sergilendiği genellikle durağan yerlere ise set adını verir. Performans sırasında sergilenen eylem kalıpları ise roldür. Cinsiyet, yaş, etnisite, boy, görüntü, duruş şekli, konuşma kalıpları, yüz ve vücut ifadeleri gibi bireysel ifadelerin vitrin olarak adlandırıldığı kuramda, sahne önü ve sahne arkası davranışları vardır. Sahne önünde bireyler rollerinin gereğini yaparlar ve çizilen izlenimi lekeleyebilecek bazı yönlerini bastırabilirler. Sahne arkasında ise daha doğal davranışlar sergilenir, kişi burada kendisi gibi olur. Örneğin sınıftaki öğretmenin veya hakimin rolleri düşünüldüğünde, sınıfın dışı, veya mahkeme salonunun dışı, mekânı kontrol eden denetleyicilerin veya performansı yürütenlerin rollerinden sıyrılıp daha doğal davranabilecekleri sahne arkası olarak düşünülebilir. Benzer bir başka örnek ise tatil zamanlarında normal zamanda giymediklerimizi giymemiz, farklı uyku düzenine geçmemiz, günlük rutinin dışında mesleklerimizin dikte ettiği rollerden sıyrılmamız olabilir.

5. Davranışın Sosyokültürel Normları

Mekânı bir iletişim biçimi olarak da kullanırız. Mekân değerlerimizi ve yaşam biçimimizi olduğu kadar, sevdiğimiz ve sevmediklerimizi de yansıtır. Toplumun diğer üyeleriyle iletişim kurma, sosyal etkileşime girme, ya da yalnız kalma isteğimize, kısacası mahremiyet kontrolümüze bağlı olarak sergilediğimiz yakınlık dereceleri, hep mekânın bize sağladığı kolaylıklardır. Mekân insanları bir araya getirerek ya da birbirlerinden çeşitli kurallar, normlar ve kodlarla uzak tutarak toplumdaki ağırlığımızı yani bir diğer adıyla, statümüzü gösterir. Daha önce yön bulma konusunda değindiğimiz gibi, henüz tanımadığımız, kodlarını bilmediğimiz, yabancı bir ortamda kendimizi stresli hissederiz, ancak bu duygu zamanla geçer. Davranışı yöneten ortamın kendisidir, ortamı oluşturan tek tek bireylerin kişilikleri veya farklılıkları değildir. Ortamın kalıpları da zamanla değişir ve katılımcılar bu değişikliklerde hem ortamın bileşenleri olarak etkin rol oynarlar, hem de bu yeni değişikliklere uyum sağlarlar.

İnsanların sosyal ve fiziksel çevre üzerinde bazı kontrolleri varsa, stresle başa çıkmaları daha kolaylaşmaktadır; böylece konforlu olmayan ortamlara daha uzun süre tahammül edebilirler. Diğer yandan yapılan araştırmalara göre, çevresel hoşnutsuzluk çevreyi kontrol etme yeteneği ile de ilişkilidir. Özellikle konut çevresi söz konusu olduğunda, algılanan sosyal kontrolün, algılanan fiziksel kontrolden daha fazla önemsendiği belirlenmiştir (Cooper ve Rodman, 1994). Bu bulgu aslında ilk olarak 1920'li yıllarda Elton Mayo tarafından elektrik fabrikasında yapılan Hawthorne araştırmaları ile de tespit edilmiştir. Fabrikanın fiziksel ortamındaki iyileştirmelere rağmen verimlilik değişmemiş, bazen de herhangi bir iyileştirme olmadan verimlilik artmıştır. Böylece, fiziksel faktörler yerine sosyal faktörleri gözlemleyen araştırmacılar, motivasyon ile çalışma hayatındaki sosyal faktörler arasında ilişkiye ulaşımlardır. Yani, üretim düzeyini aslında sosyal bir normun belirlediği, grup üyelerinin kendilerini bu norma uymaya zorladıkları anlaşılmıştır.

leği ne olursa olsun, mekânlar insan davranışlarını ve toplumsal örgütleri etkiler. Algıyı kültürel aıllardan değerlendiren Rapoport'a (1977) göre, algı kişisel olmaktan çok, içinde bulunulan sosyal sistemin bir parçasıdır. Algıyı kişimerkezci (autocentric), yani öznel, ve dışmerkezci (allocentric) yani nesnel, özelliklerle değerlendiren Rapoport (nl, 1998), kişimerkezciliği, insanların hisleri, duyuları ve çevreden hoşnutlukları ile ilişkilendirirken, dışmerkezciliği özellikle görme ve kısmen işitme duygusu ile ilişkilendirir. Mimar mekân, felsefe ve sanatsal düşünce kuramlarından olduğu kadar, yerel düşünce geleneğinden, ağdaş ve geleneksel inşaat ve konut yöntemlerinden de her zaman etkilenmiştir. Bizi sınırlayan mekânların içerisi, bizi teşhir eden mekânların ise dışarısı olarak tanımlandığı, kültür ile i içe olan mimarî mekândan yaşam biçimini, inançları, dini, toplumun hiyerarşisini ve yapısını, geçim kaynaklarını okuyabiliriz. Bu durum davranış kalıplarına da yansır. Farklı kültürlerden gelen insanlar farklı eylem sistemlerine sahip oldukları için farklı davranış kalıpları üretirler. Rapoport (1977) açısından mekânsal örüntülerde konut-topluluk ilişkisi, genel-özel ilişkisi, erkek-kadın ilişkisi ve ön-arka ilişkisi belirleyicidir. Bireysel ve toplu yaşama alışkanlıklarına bağlı olarak şekillenen özellikle konut biçimlenişleri, mülkiyet ve mekân sınırlarının keskin veya örtük olmasıyla, mahremiyet algısıyla, özellikle kadınların görünür olmalarıyla, cinsiyetlerin mekânları paylaşım biçimleriyle, geleneksel işblmleriyle, büyüklük açısından aile yapısıyla, çok veya tek eşlilikle yakından ilişkili ve kültürlere göre oldukça da değerşkendir. Rapoport, kültürün özellikle konut düzenlerine yansıyan beş ana boyutunu gündelik eylemlerin nasıl yapıldığı, yatay veya düşey genişleyen aile yapısına bağlı olarak yaşama ve yatak odalarının konumları, cinsiyetlerin eşitliği veya eşitsizliğine bağlı olarak rollerin durumu, dinlerle ilişkili olarak mahremiyete yönelik tutumlar ve sosyal ilişkilerin yapısı aıllarından tanımlar. Tüm bu sosyokültürel, sosyoekonomik bağlamalarda ve zaman içinde değerşen, dönüşen yapısı nedeniyle, konutlar ve yaşam çevreleri bütün dünyada, mimarlık araştırmalarının hl üzerinde en çok uğraşılan konuları arasında yer alır.

Mekânsal etkileşimi ve dolayısıyla oluşan davranışı, Hall'un (1966) yakınlaşma (proxemics) kuramına katkıları bağlamında incelediğimizde, sözsüz iletişim kavramı devreye girer. Yakınlaşma kuramı yalnızca diğer insanlarla günlük etkileşimi değerlendirmekle kalmaz, evlerin, binaların, hatta kentlerin yerleşim düzenini de ele alır. Aslında başlangıçta, grup içindeki veya tehlike karşısındaki hayvan davranışlarını gözlemleyerek oluşturulan yakınlaşma kuramı insan davranışları açısından, kişisel uzaklık ve egemenlik alanı üzerinden değerlendirilir. Kişisel alan insanı çevreleyen yakın blgeyken, egemenlik alanı kişinin üzerinde hak iddia ettiği ve başkalarına karşı savunduğu alandır. Her şeyden önce kişisel alan hareketlidir, çünkü başkalarının ihlal etmemesi gereken vücudumuzun çevresindeki görünmez sınırlardır (Evans ve Howard, 1973; Sommer, 1969). Diğerleriyle etkileşimimizin hangi fiziksel yakınlıkta olacağını kişisel alan algımız düzenler. Kişisel alanımız, içinde bulunduğumuz çevreye ve kültüre aşinalık veya etrafımızdaki kişilerle yakınlığımıza bağlı olarak, genişler veya daralır. Egemenlik alanı ise görece durağan mekânlardır; kimlerle etkileşimde olabileceğimize dair it, duvar ve benzeri görünür sınırları veya tavır, davranış, söz gibi hissedilir sınırları vardır. Kişisel alan ve egemenlik alanı arasındaki bir başka fark da kişisel alanda bireyin daima merkezde yer almasıdır; dolayısıyla kişisel alanımızı kendimizle birlikte taşırız. Egemenlik alanı ise, çoğu zaman, evimizi merkez alan, birincil alanlar çevresinde oluşsa da geride bırakılabilir. Egemenlik alanı kişisel alandan farklı olarak, grup merkezli olabilir; üyelik istenen özel kulüplerden ülke sınırlarına kadar genişleyebilen mekânlar egemenlik alanına dahil edilebilir.

Kişisel alan, ışık halesi gibi görünmeyen bir alandır, kimi zaman bizi ve bedenimizi saran sabun köpüğü veya baloncuk gibi tanımlansa da kişisel alanın belirli bir biçimi yoktur, bir küre de olabilir düzensiz bir biçim de. İnsanlar, hayvanlardan farklı olarak, kişisel mekânlarını kültürel olarak belirlerler. Bu da kişisel alan tanımının kültürden kültüre değiştiği anlamına gelir. Ancak genel olarak, kişisel alan vücudun etrafında yer alan insanı merkezde tutan ve en iç çembere sadece en güvenilir insanların dahil edildiği iç içe geçmiş çemberlerle tanımlanır (Hall, 1966). Çok yakın (mahrem) mesafe, kişisel mesafe, sosyal mesafe ve kamusal mesafe olarak isimlendirilen bu çemberler, 0-50 cm yarıçaplı mesafeden 4-6 m yarı çaplı mesafeye kadar değişse de daha önce belirtildiği gibi, gerek kültürel normlar gerekse kişiler arasındaki ilişkinin düzeyi bu boyutları değiştirebilir. Aşağı yukarı yağmurda yürürken kullandığımız şemsiyenin belirlediği alan olarak da tanımlanabilecek, çok yakın mesafe çemberine, aile bireyleri veya benzeri duygusal yakınlık kurulan kişiler alınırken, arkadaşlar kişisel mesafede, gişedeki memur sosyal mesafede, tahtadaki öğretmen ise bize göre kamusal mesafede yer alır. Örneğin bir yabancı ile konuşurken baloncuklar büyüktür, tanıdık biriyle konuşurken küçülür; veya cinsiyetler açısından bakılırsa, erkeklerin kendi aralarındaki kişisel alan baloncukları, kadınların kendi aralarındaki kişisel alan baloncuklarına göre daha büyüktür. Diğer yandan, toplumdaki pozisyon, hiyerarşi veya sosyal statü gibi normlar da kişisel alan baloncunun boyutunu değiştirebilen etmenlerdendir.

Anlaşılabileceği gibi, tüm bu farklı mesafelerde yer alan kişilerle kuracağımız iletişim ve sergileyeceğimiz davranışlar farklılıklar gösterir. Kişiyi saran baloncunun boyutları şartlara göre değişebildiği gibi, kişilerin sosyal etkileşimleri de mekânın fiziksel özelliklerine göre değişebilir. Örneğin tanımsız büyüklükteki bir açık mekânda, insanlar tanımadıkları kişiler bile olsa, birbirlerine yaklaşırlar; ancak tam tersi durumda, eğer mekân kapalı ya da yarı kapalı ve kalabalık bir mekânsa, insanlar iletişim kurmaktan kaçınarak birbirlerinden uzaklaşırlar. İnsanlar genel olarak kişisel alanları konusunda hassastırlar, ve davet edilmedikçe bir yabancımanın kendi kişisel alanlarına girmesinden hoşlanmazlar. Ancak daha önce bahsedildiği gibi, kültürler arasındaki duruşlar ve insanların etkileşimleri farklı olabilir. Örneğin çoğu Akdeniz ülkesinde olduğu gibi, genel olarak Latin ve Arap toplumlarında insanlara dokunmak kabul edilebilir, hatta yanaktan öperek, sarılarak selamlaşma alışkanlıkları vardır. Bunun yanında kuzey kültürlerinde bu tür davranışlardan kaçınılır, Batı toplumları kişisel açıdan daha mesafeliyken, örneğin Japonlar birbirlerine dokunmadan, eğilerek selamlaşmayı tercih ederler. Bu nedenle, baloncukların boyutları kültürlere ve sosyal normlara göre değişir.

Diğer yandan, yaklaşma kuramında dört tür egemenlik alanından bahsedilir; kamusal egemenlik alanı, parklar, meydanlar, caddeler, sokaklar gibi herhangi birinin serbestçe girebildiği alanlardır. Etkileşimsel egemenlik alanı, kamu binaları, ofisler, ticari binalar, eğlence ve rekreasyon alanları gibi insanların resmi düzeyde veya belirli kurallara bağlı olarak, bir araya gelip toplandıkları alanlardır. Üçüncü düzeyde konut/ev çevresi egemenlik alanı insanların bireysel egemenliklerini serbestçe ifade ettikleri yerlerdir. Son olarak bedensel egemenlik alanı vücudumuzu saran mekândır (Altman, 1975; El-Sharkawy, 1979). Bu alanlar içinde mahremiyetin, üyeliğin ve izin verilen erişimin dereceleri değişmektedir. Egemenlik alanlarının birey veya grup için önemi, alanın kullanım süresi, algılanan sahipliğin ölçüsü, izin verilen kişiselleştirme miktarı, ihlal edilme durumunda savunabilme olasılığı, mahremiyet gibi sağladıkları fayda türleri, bu dört tür alanı ayırt eden önemli etmenlerdendir.

Grldg gibi, egemenlik alanı ile davranış kalıpları veya davranış örüntüleri arasında çok yakın bir ilişki vardır. Kişisel alanın yanı sıra, bu farklı düzeylerdeki egemenlik alanları bize sosyal evre ile iletişim kurma ve ortamdaki uygun davranışın nasıl olması gerektiği konularında bilgi verir. Böylece kendimize ait hissettiğimiz ev gibi mekânlarda güvenliğimizi sağlayabilir, diğer insanlarla uygun grdgmz mesafelerden iletişim kurabiliriz.

Egemenlik insanların bölgeler, mekânlar ve eşyalar üzerindeki hak sahipliklerini, kullanım durumlarını ve kontrol yetkilerini ifade eder. Bu kavram, daha önce bahsedilen, ihtiyaçlar hiyerarşisinin en temel gereksinimlerinden biri olan güvenlik duygusuyla ilişkilidir. Egemenlik alanının sınırları evden, ev çevresine ve daha uzak alanlara kadar değişebilir. Egemenlik kuramı, egemenlik çevresini idrarıyla işaretleyen veya yaşlanan sürü liderinin yerini almak için savaşan geçen hayvanların davranışlarından ortaya çıkmış olsa da üç tre ayrılabilir. Bunlardan ilki stres aktif savunmadır, yani bir bireyin ya da bir grup insanın g kullanarak yaptıkları savunmadır, ordunun ülkeyi savunmasından çete kavgalarına kadar geniş bir yelpazede ele alınabilir. İkincisi mekânı sahiplenerek ve kişiselleştirerek dışarıdan geleceklere karşı savunmaktır. Sahipsiz görünen arsaların gaspı, kaldırımların dkkanlarca işgali, şehrin kimi noktalarında grdgmz graffitiler gibi yasal olmayan veya etik dışı savunmaların yanı sıra, yanımızdaki koltuğa kimse oturmasın diye eşyalarımızı koymak da bu savunma türüne örnek olabilir. Üçüncüsü ise, sahip olunan mekân üzerinde kontrol sağlamaktır; çitler, duvarlar, perdeler, kilitler, güvenlik görevlileri, bekçi köpekleri bu tür kontrol için kullanılabilir.

Altman'a (1975) göre, bir bireyin ya da grubun hak iddia edebileceği  tür egemenlik alanı vardır. Bu sınıflandırmaya göre, mekânsal davranışın sergilenebileceği söz konusu alanlar, birincil egemenlik alanları, ikincil egemenlik alanları ve kamusal egemenlik alanlarıdır. Birincil egemenlik alanları, yüksek düzeyde mülkiyet algısına sahip olduğumuz, yüksek miktarda kişiselleştirebileceğimiz, ihll edildiğinde yüksek oranda savunma ihtiyacı hissettiğimiz, hem bireyler hem de gruplar tarafından sahiplenilme olasılığı yüksek, görece kalıcı ve günlük hayatımızın merkezinde olan ev, yatak odası-yurtta koğuştaysak yatak, ofis, ülke gibi farklı ölçeklerdeki alanlardır. İkincil egemenlik alanlarında belirli bir mülkiyet ortaklığı ve zamansallık görülür. Orta düzeyde mülkiyet algısına sahip olduğumuz, kısmen kişiselleştirebileceğimiz, ihll edildiğinde orta düzeyde savunma ihtiyacı hissettiğimiz ye olduğumuz dernek, ofisteki masamız, spor salonundaki dolabımız, sınıftaki sıramız gibi yasal kullanıcısı olarak bazı düzenleme haklarına sahip olduğumuz ancak ne bireylerin ne de grupların kalıcı şekilde sahiplenebildiği alanlardır. Kamusal egemenlik alanları ise, düşük düzeyde mülkiyet algısına sahip olduğumuz, çok düşük miktarda kişiselleştirme olasılığımız olan, ihll edildiğinde düşük düzeyde savunma ihtiyacı hissettiğimiz, belirli yasalarla korunmalarına rağmen, görece sahipsiz kumsallar, kaldırımlar, otel lobileri, otobüs durakları, meydanlar, caddeler, açık parklar gibi herkes tarafından zaman sınırı olmadan, kullanılabilir alanlardır.

Daha önce bahsettiğimiz gibi, çevresel hoşnutluk ve strese karşı savunma mekanizmaları fiziksel ve sosyal mekânlar üzerindeki kontrol ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, insanlar egemenlik alanlarına müdahale edilmesine, konfor normlarına bağlı olarak farklı tepkiler verirler. Mekâna müdahaleye karşı  tür tepki vardır. Birisi eğer konfor alanına müdahale edecek kadar yaklaşırsa, geri çekilip egemenlik alanından vazgeçmek tipik edilgen davranıştır. İnsanlar asansör gibi küçük kapalı alanlara sıkışmak zorunda kaldıklarında, diğerlerinin egemenlik alanlarına müdahale etmeyeceklerini

belirtmek için genellikle göz teması kurmaktan kaçınarak, sabit bir noktaya bakarlar; bu nötr davranıştır. Birisi konfor alanına müdahale edecek kadar yaklaştığında, mekânı terk etmeyi reddetmek ise tipik etken davranıştır. İnsanların kişisel alan ve egemenlik alanı algıları psikolojik durumlarına, yaşlarına, içinde buldukları kültürün mahremiyet normlarına, toplumsal statülerine ve bazen de cinsiyetlerine göre farklılaşabilir (Altman, 1975). Örneğin, erkekler, kadınların mekânlarına, kadınların erkeklerin mekânlarına girdiğinden daha sık girerler. Bizim toplumumuzda, kadın kuaförlerinde çalışan erkeklerle oranla, erkek kuaförlerinde çalışan kadınların azlığı dikkat çekicidir.

Diğer yandan yine Altman'a (1975) göre, içedönükler, kişisel alanları ve egemenlik alanları konusunda dışadönüklere oranla daha hassas ve saldırgandırlar. Özellikle kişisel alan ve egemenlik alanı mekanizmalarının etkisizleştiği durumlarda ortaya çıkan kalabalıklık duygusu bu açıdan dikkate değerdir. Kalabalıklık istenmeyen dışsal sosyal temas fazlasıdır. Sosyolojik açıdan, insanlar duruma bağlı olarak kalabalıklığa farklı tepkiler verirler. Metro, stadyum çıkışları ve benzeri durumlarda, insanlar, sevimsiz de olsa geçici olduğunu bilerek kalabalıklığa karşı tolerans gösterebilirler. Diğer yandan, kalabalıklık gösteri, parti ve benzeri sosyal bir ortamın gereği veya eğlencenin parçası gibi algılanıyorsa istenen ve hatta tercih edilen bir durum olabilir. Çin gibi kalabalık toplumlarda yaşayan insanlar alışkanlıkları dolayısıyla, diğer insanlarla yakın ilişkide olmaya karşı daha toleranslı olabilirler. Bununla birlikte, kalabalıklık duygusu eğer özgürlüğü kısıtlayıcı olarak hissediliyorsa rahatsız edicidir ve daha önce belirtildiği gibi, mekânda hissedilen sosyal kontrol ile ilişkilidir.

Kişisel alan ve egemenlik alanı kavramları mimarî mekânların kişiselleştirilebilmesi, esnekliği ve değişkenliği açısından da kullanılır. Örneğin tasarlanan mekânda istenilen etkileşimin düzeyine bağlı olarak insanları bir araya getiren veya insanları uzaklaştıran açık ofisler veya hücre tipi ofisler gibi, uygulamalar yapılabilir. Grubun eylemlerini düzenlemek ve grubu bir arada tutmak önemli olduğu kadar, insanların kontrol edebileceği, egemenlik alanları oluşturarak aidiyet ihtiyaçlarını karşılamak da önemlidir. İnsanların farklı kişilik özelliklerinde oldukları dikkate alınarak, sosyopsikolojik gereksinimleri için, gerek kentsel ölçekte gerekse bina ölçeğinde hem içedönük hem de dışadönük mekânlar oluşturulmalıdır. Toplanma alanları, meydanlar daha önce bahsedildiği gibi, eğer insan ölçeğine yakın düzenlenebilirse bir araya getirici, devasa, anıtsal boyutlarda ise uzaklaştırmacı etki yapar. Oturma elemanlarının yan yana, sırt sırta veya karşı karşıya yerleştirilmeleri bile farklı sosyal etkileşim düzeylerine işaret eder; bir restorandaki oturma düzeniyle, terminal binasındaki veya otobüs durağındaki aynı değildir. Birbirini tanımayan insanların göz teması kurma mecburiyetinde kalmaları istenmez.

6. Sonuç

İnsan, kendisine hem içeriden hem dışarıdan bakarak, gerek öznel, gerekse nesnel açılardan kendisini anlamak ve değerlendirmek zorunda olan karmaşık bir varlıktır. Bu yazı, insanın en temelde yer alan hayatta kalma güdüsünün, güvenlik ve ait olma ihtiyaçları üzerinden nesnel ve öznel algılarını nasıl bilinçlendirdiği ile başlamıştır. Algının bilişsel yönleri ile bu bilincin, yaşam çevresi olan mekânda nasıl kurgulandığı anlatılmıştır. Kişinin ait olduğu kültürün normları ile sosyalleşme ihtiyacı arasındaki çatışmaların, kişinin mekânsal davranışını nasıl etkilediği literatürün klasikleşmiş kaynakları üzerinden yeniden hatırlatılmıştır.

Bilindiği gibi, 17. yüzyılın büyük matematikçi ve filozoflarından Leibniz'in Sokrates'in haksız idamından başlayarak kötülük problemine aradığı cevaplar sonucunda vardığı, "mümkün dünyaların en iyisinde yaşadığımızı" olan inancı, birkaç on yıl sonra Voltaire'in *Candide*'inde alay konusu olmuştur. Ancak, romanın bitiş cümlesinde bahsedilen, başımıza gelen ve gelebilecek olan her türlü belaya rağmen, bahemizi bytmeye devam etmek düşüncesi, Aydınlanma ağı ile başlayan ilerlemeciliğin işareti olduğu kadar, kendini gerçekleştirmeyi de anlatır; hatta iyi niyetle yola çıkılmış olsa da sonu gidip toplama kamplarına dayanacak olan "bizi çalışmak kurtarır" anlayışını da içerir. Dolayısıyla, iyi ve kötü, doğru ile yanlış algısında olduğu gibi, bu algılara neden olan içsel ve dışsal psikolojik, sosyal, kültürel ve benzeri etmenler de zaman zaman sorgulanmayı ve yeniden değerlendirilmeyi gerektirir.

İçinde yaşadığımız dünyanın hızla değerien politik gündemi, istemsiz ancak kaçınılmaz savaşlar, zorunlu gler, ekolojik temelli afetler ve beklenmedik salgın hastalıklarla dönüşen toplumsal ve mekânsal yapısı, her yönden bilgi bombardımanına tutulmuş 21. yüzyıl insanlarına pek de durup düşünme, bekleyip gözleme, sindirme fırsatı tanımamaktadır. Bu hızlı döngü, varlığımızı sürdürebilme ve bir şeylere ait olma ihtiyaımızı hiç olmadığı kadar tetiklemekte, algılarımızı sarsmakta ve yeniden kurgulamaktadır. Ancak, toplumsal yapılar, teknolojik gelişmeler, iletişim biçimleri ve dolayısıyla gereksinimlerden kaynaklanan mekânsal kurgular farklılaşsa bile, algımız esastır, neyi nasıl algıladığımız esastır. Varoluşumuzun temelindeki güdülerin, yaşadığımız dünyada, düzen ve denge arayan zihnimizin daha uzun süre aynı kodlama sistemini kullanacağı açıktır. Yine de, bizlere düşen, olabildiğince gözlemek ve mekânsal davranış örüntülerinin kodlarını çözerek, gerek fiziksel, gerekse sosyopsikolojik açılardan daha yaşanırlı, daha konforlu çevrelerde daha dengeli sosyal ortamlar ve dolayısıyla toplumlar oluşurmaya devam etmektir.

Survival Instinct: A Spatial Perception Process

Erincik Edgü*^a

Submitted: 09.10.2020

Accepted: 13.03.2021

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Humans form mental and semantic bonds with the architectural spaces that are interrelated with structural, physical, social, cultural, behavioural and psychological components (Lang, 1987). The most basic motivation of human is the survival instinct, which affects perceptions, cognitions and evaluations. The classical pyramid that visualizes Maslow's (1954) hierarchy of needs shows that from the base of the pyramid, to the higher stages, humans continue to strive to protect their physical and mental existences.

People have a limited attention capacity; we rely on our sense of vision to understand whether there is any danger (Ramachandran and Blakeslee, 1999; Ramachandran and Hirstein, 1999). Gibson (1966, 1979) associates perception with the movement related experience and defines the environment and the objects in it as the affordances that can be either useful or harmful. Survival in modern life is the ability to adapt to social environments and to understand codes and rules. Therefore, to use our resources efficiently, we move away from things that we perceive to be harmful or threatening.

Space and Place

The architectural space is unthinkable without human existence. Our perceptions of architectural spaces of various scales affect our experiences. When space becomes subjective with our senses and the meanings we attach to it, it becomes a place. Places have identities; Tuan (1977) defines place as a space with human characteristics. Norberg-Schulz (1980) explains that people only live in environments that they can adapt to and experience it in a meaningful way.

Perception and Perceiving

Perception is the process of transmitting the impressions of the environment to brain through sensory organs. Perception is affected by the characteristics of the perceiver, perceived and the environment (Ramachandran and Blakeslee, 1999). According to Cherry's (1953) theory of the cocktail party effect, even in a crowded and noisy environment, we notice things that interest us, because our brain is alert to potential dangers. Motives, values, expectations, biases of culture affect perceptual experiences. Bourdieu's (1977, 2010) habitus concept expresses the subjectivity of perception stating

* **Corresponding Author:** erincik@gmail.com

^a Maltepe University, Faculty of Architecture and Design, Architecture Department, İstanbul/Turkey, <https://orcid.org/0000-0002-9972-0897>.

that even our most trusted sense of vision is perceptually biased. On the subjectivity of perception, Heider (1946, 1958) mentions two different causal attributions of personal and situational referring to internal and external causes.

Holistic approach known as the Gestalt principle, states that people perceive shapes and forms in the most concise, definable and simple way possible. Because of this approach, it is possible to speed up decision-making during emergencies. Order is vital for brains' economical mental processes, and for comprehension of the environment. Eight Gestalt principles of perception are proximity, similarity, closure, symmetry and asymmetry, common fate, good continuity, area and figure-ground. Similar to figure-ground principle, isolating a shape makes it easier to perceive (Ramachandran and Hirstein 1999) and exaggeration defined in the peak shift principle allow the observer to record that particular element in her/his memory as a landmark for later use.

Spatial Perception

Spatial perception is complicated than object perception, because of scale and observer's dynamic involvement. People prefer compact, stationary shapes; find curvilinear forms attractive and triangles not; and due to our encounters to thorns, claws and horns, sharp shapes create a sense of threat (Bar and Neta, 2006; Friedenberg and Bertamini, 2015; Guthrie and Wiener, 1966; Ramachandran and Hirstein, 1999). All these perceptual data on shape and form shed light on how we define and evaluate space.

We perceive the environment according to human scale. Children play under the table, which creates a more controllable space compared to rooms. When we stand next to a high wall or under a high ceiling, we experience the monumental effect and feel insignificant. This finding of insignificance has been used throughout history in all buildings and environments that represent authoritarianism. Spatial perception has served the symbols of authority.

Cognition, Cognitive Maps and Spatial Cognition

There are three types of mental processes; encoding, storage and retrieval. Encoding is the creation of mental representations of information received through senses. The perceived images are stored in the brain; retrieval brings back the stored information as cognitive maps. Perception is directly acquired knowledge; cognition is indirect knowledge acquired through various filters. Space is educatory, and this learning process requires experience and familiarity. Tolman's (1948) experiments on mice in the maze are closely related to how we learn space. Cognitive maps are observed in all living creatures to process the spatial information necessary to survive. They orient the environmental behaviour, and generally include spaces, their relationships and the planned route (Birch and Palmer, 2004; Devlin, 1976; Downs and Stea, 1973; Evans, 1980; Gärling et al., 1984). Kevin Lynch (1960) analyzes urban space as paths, edges, districts, nodes, and landmarks, which are the clues we use when creating cognitive maps. Paths are channels; edges are linear elements; districts are medium and large-scale areas; nodes are the intersection points; and landmarks are focal points.

Wayfinding Behaviour

We explore architectural space, with movement through positive-negative areas. We sit and linger in positive spaces; we walk through the negative spaces. According to Le Corbusier (1960) to experience the architectural space properly, both the perimeter of the building and its interior must be perambulated. Wayfinding is related to configuration of the environment. Orientation is important for individuals to feel safe. Small-scale, historic-textured settlements without vehicular access appear larger to walking people than they are on the map (Crompton and Brown, 2006). O'Neill (1991a, 1991b), Crompton and Brown (2006) and Crompton (2006) argue that spatial complexity affects pedestrian judgment of distances as well as consumed time, because of excess information.

Wayfinding necessitates cognitive maps; it consists of decision-making, reaching the goal and processing the obtained information to reuse (Arthur and Passini, 1992; Passini, 1984). For Siegel and White (1975), people's spatial knowledge develops in three stages. Distraction due to monotony, symmetry, excessive repetition or excessive complexity decrease sense of orientation (Başkaya et al., 2004). Long and narrow spaces support movement, while organic narrow streets distribute the pedestrian flow (Edgü et al., 2015; Ülken and Edgü, 2005). As they allow access to new and excessive visual information, the nodes on the intersections of grid layout negatively affect the decision-making process in wayfinding (Çubukçu and Nasar, 2005; Edgü et al., 2012; O'Neill, 1991a, O'Neill, 1991b; Slone et al., 2014). Legibility facilitates orientation and wayfinding. Presence of landmarks, architectural and spatial differences, certain colours, signs and symbols at intersections, make it easier for spatial legibility (Weisman, 1981).

Spatial Behaviour

According to Park, urban space is both a product of humans, and a laboratory that shapes human behaviour (Kaya, 2011; Serter, 2013). Our perceptions and behaviours are affected by the environment. Humans have to establish a cause-effect relationship to perceive the world more consistently and to determine how to behave in the social environments (Heider, 1946, 1958). If perceptions collide with the social environment, people change their beliefs, attitudes and behaviour, as an adaptation effort (Festinger, 1954). Barker's (1968), adaptation behaviour, Lawton and Nahemow's (1973), ecological adaptation and Hall's (1966), proxemics theory are classical theories of spatial behaviour. Behaviour setting components include the behaviour pattern, environment, and relationship between these two components, in a specific time (Lang, 1987; Ünlü, 1998). Environments produce the rules that will ensure their continuity, so the persons entering the milieu must follow the rules of the setting (Barker, 1968). Barker's barber shop example sets certain rules for the customers. Barker defines such spaces restricted by the controller as performance space, similar to Goffman (1961, 2014) who compares social interaction to a theatre stage, where all actions that an individual performs in front of the observers are performances.

Socio-Cultural Norms of Behaviour

Spaces reflect our values, lifestyles and status in society, with various rules, norms and codes. Behavioural patterns change over time; the participants adapt to these changes. People cope with stress better if they have control over the environment. Environmental satisfaction is related with

controllability (Cooper and Rodman, 1994) similar to the 1920s Hawthorne researches conducted by Elton Mayo. Researchers who observed social factors concluded that production level is determined by a social norm, which the group members force themselves to comply with.

Perception is a part of the social system with auto-centric aspects such as people's feelings, senses, and environmental satisfaction, and allo-centric aspects, such as senses of vision and hearing (Rapoport, 1977; Ünlü, 1998). We can decipher lifestyles, beliefs, religion, structure of society, sources of livelihood and hierarchy from the architectural space. Different cultures produce different behaviour patterns. Relationships of house-community, public-private, male-female, and front-back are the determinants of culture in spatial patterns (Rapoport, 1977).

Hall's (1966) proxemics theory is based on personal space and territoriality. While personal space is the conceptual bubble immediately surrounding the body, territory is the area on which the person claims and defends against others. The personal space is mobile (Evans and Howard, 1973; Sommer, 1969); our perception of personal space regulates the proximity. Territory is relatively stable; it has visible or intangible boundaries to regulate with whom we can interact with.

Personal space, with concentric circles that surround our body, is determined culturally (Hall, 1966). Starting from the most intimate one, these circles of personal, social and public distances have radii changing between 0-50 cm to 4-6 m. Cultural differences, norms, hierarchy or social status are factors that change the size of personal space bubble. In a large open space, people approach each other; while, if the space is enclosed and crowded, people avoid each other.

There are four types of territories; public, interactional, home and body. Parks as public territories are spaces that anyone can enter freely. Public buildings as interactional territories are spaces where people gather at the formal level. Home territories are the places where people freely express their individual sovereignty; body territories are spaces that surround our body (Altman, 1975; El-Sharkawy, 1979). The degrees of privacy, membership and permitted access vary within these areas. Territoriality, which is closely related with security stage of the hierarchy of needs, refers to people's entitlements, terms of uses and authority over spaces and things. Three types of territories that an individual or a group can claim, personalize and defend in various levels are primary, secondary and public territories (Altman, 1975).

Conclusion

Human's basic survival instincts raise awareness of perceptions through security and belonging needs, while conflicts between the norms of the culture and the need for socialization affect one's spatial behaviour. As in definitions of good/bad and right/wrong, psychological, social and cultural factors affecting perceptions require questioning and re-evaluation in time. The rapid changing political agenda of the world we live in that triggers our needs to sustain our existence and belonging more than ever, shakes and reconstructs our perceptions. Nevertheless, we should observe as much as possible and decode spatial behavioural patterns to continue to create more balanced and consequently more liveable social environments.

Referanslar/References

- Altman, I. (1975). *Environment and Social Behavior: Privacy, Personal, Space, Territory and Crowding*. Monterey, California: Brooks/Cole Publication.
- Appleyard, D. (1980). Livable streets: protected neighborhoods. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 451(1), 106-117. <https://www.jstor.org/stable/1043165?seq=1> adresinden alındı.
- Arthur, P., Passini, R. (1992). *Wayfinding: People, Signs, and Architecture*. New York: McGraw-Hill
- Bar, M., Neta, M. (2006). Humans prefer curved visual objects. *Psychological Science*, 17, 645-648. doi: 10.1111/j.1467-9280.2006.01759.x
- Barker, R.G. (1968). *Ecological Psychology-Concepts and Methods for Studying Human Behavior*. California: Stanford University Press.
- Başkaya, A., Wilson, C., Özcan, Y. Z. (2004). Wayfinding in an unfamiliar environment: Different spatial settings of two polyclinics. *Environment and Behavior*, 36(6), 839-867. doi: 10.1177/0013916504265445
- Birch, J., Palmer, J. (2004). *Geography in the Early Years*. London and New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of A Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (2010). *Distinction*. Hoboken: Taylor and Francis.
- Cherry, E. C. (1953). Some experiments on the recognition of speech, with one and with two ears. *The Journal of the Acoustical Society of America*. 25 (5), 975-79. <https://www.ee.columbia.edu/~dpwe/papers/Cherry53-cpe.pdf> adresinden alındı.
- Cooper, M., Rodman, M. C. (1994). Accessibility and quality of life in housing cooperatives. *Environment and Behavior*. 26 (1), 49-70. doi: 10.1177/0013916594261004
- Crompton, A. (2006). Perceived distance in the city as a function of time. *Environment and Behavior*. 38 (2), 173-182. doi: 10.1177/0013916505276743
- Crompton, A. and Brown, F. (2006). Distance estimation in a small-scale environment. *Environment and Behavior*. 38 (5), 656-666. doi: 10.1177/0013916505281571
- Çubukçu, E., Nasar, J. (2005). Relation of physical form to spatial knowledge in largescale virtual environments. *Environment and Behavior*. 37, 397-417. doi:10.1177/0013916504269748
- Devlin, A. S. (1976). The 'Small Town' Cognitive Map: Adjusting to a New Environment. Gary T. Moore, Reginald G. Golledge (ed), *Environmental Knowing: Theories, Research and Methods* içinde (58-67). Stroudsburg, PA: Dowden, Hutchinson & Ross.
- Downs, R., Stea, D. (1973). *Image and Environment: Cognitive Mapping and Spatial Behavior*. Chicago: Aldine Publishing.
- Edgü, E., (2010). 'Evin Direği, Sokağın Bekçisi.' Ayşen Akpınar, Gönül Bakay, Handan Dedehayır (ed), *Kadın ve Mekân Tutsaklık mı? Sultanlık mı? içinde* (72-79), İstanbul: Turkuvaz Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Edgü, E., Ünlü, A., Şalgamcıoğlu, M.E., Mansouri, A. (2012). 'Traditional Shopping: A Syntactic Comparison of Commercial Spaces in Iran and Turkey.' Margarita Greene, José Reyes and Andrea Castro (ed). *Proceedings of the 8th International Space Syntax Symposium içinde* (3-6), Santiago de Chile: PUC Pontificia Universidad Católica de Chile.
- Edgü, E., Taluğ, M., Özgece, N. (2015). Divided shopping: A syntactic approach to consumer behaviour. *A/Z, ITU Journal of the Faculty of Architecture*. 12 (3), 175-188. https://jag.journalagent.com/itujfa/pdfs/ITUJFA_12_3_175_188.pdf adresinden alındı.
- El-Sharkawy, H. (1979). *Territoriality: A Model for Design*. University of Pennsylvania, Unpublished Doctoral Dissertation, USA: Pennsylvania.

- Evans, G. W., Howard, R. B. (1973). Personal space. *Psychological Bulletin*, 80 (4), 334. doi: 10.1037/h0034946
- Evans, G. W. (1980). Environmental cognition. *Psychological Bulletin*, 88 (2), 259-287. doi: 10.1037/0033-2909.88.2.259
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7, 117-40. doi: 10.1177/001872675400700202
- Gärbling, T., Böök, A., Lindberg, E. (1984). Cognitive mapping of large-scale environments: The interrelationship of action plans, acquisition, and orientation. *Environment and Behavior*, 16(1), 3-34. doi: 10.1177/0013916584161001
- Gibson, J. J. (1966). *The Senses Considered as Perceptual Systems*. Boston, MA: Houghton Mifflin
- Gibson, J. J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Goffman, E. (1961). *Encounters: Two Studies in the Sociology of Interaction*. Great Britain: Penguin University Books.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Çev: Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S.N. Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayınları.
- Guthrie, G., Wiener, M. (1966). Subliminal perception or perception of partial cue with pictorial stimuli. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 619-628.
- Friedenberg, J., Bertamini, M. (2015). Aesthetic preference for polygon shape. *Empirical Studies of the Arts*, 33(2), 144-160. doi: 10.1177/0276237415594708
- Hall, E. T. (1966). *The Hidden Dimension*. New York: Doubleday Press.
- Heider, F. (1946). Attitudes and cognitive organisation. *Journal of Psychology*, 21, 107-112. doi: 10.1080/00223980.1946.9917275
- Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley.
- Karakelle, S. (2014). Psikolojiye Giriş I, Ders Notları, İstanbul Üniversitesi. <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/psikolojiyegiris1.pdf> adresinden alındı.
- Kaya, T. (2011). Chicago Okulu: Chicago'ya Özgü Bir Perspektif. *Sosyoloji Dergisi*, 3 (33), 365-381. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/512/4662> adresinden alındı.
- Lang, J. (1987). *Creating Architectural Theory*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Lawton, M. P., Nahemow, L. (1973). Ecology and the Aging Process. Carl Eisdorfer, M. Powell Lawton (ed). *The Psychology of Adult Development and Aging içinde* (619-674). American Psychological Association. doi: 10.1037/10044-020
- Le Corbusier (1960). *Towards a New Architecture*. New York: Praeger Publishers.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Cambridge and London: MIT Press.
- Maslow, A. H. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli.
- O'Neill, M.N. (1991a). Evaluation of a conceptual model of architectural legibility. *Environment and Behavior*, 23 (3), 259-284. doi: 10.1177/0013916591233001
- O'Neill, M.N. (1991b). Effects of signage and floor configuration on wayfinding accuracy. *Environment and Behavior*, 23 (5), 553-574. doi: 10.1177/0013916591235002
- Passini, R. E. (1984). *Wayfinding in Architecture*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Ramachandran, V.S., Blakeslee, S. (1999). *Phantoms in the Brain: Probing the Mysteries of the Human Mind*. William Morrow Paperbacks.
- Ramachandran, V. S., Hirstein, W. (1999). The science of art: A neurological theory of aesthetic experience. *Journal of*

Consciousness Studies, 6 (6-7), 15–51. <https://philarchive.org/archive/RAMTSO-5v1> adresinden alındı.

- Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. Prentice Hall: Englewood Cliffs, N.J.
- Rapoport, A. (1977). *Human Aspects of Urban Form*. New York: Pergamon
- Serter, G. (2013). Şikago Okulu kent kuramı: Kentsel ekolojik kuram. *Planlama* 23(2), 67-76. doi: 10.5505/planlama.2013.98608
- Siegel, A. W., White, S. H. (1975). The development of spatial representations of large-scale environments. *Advances in Child Development and Behavior*, 10, 9-55. doi: 10.1016/s0065-2407(08)60007-5
- Slone, E., Burles, F., Robinson, K., Levy, R.M., Laria, G. (2014). Floor plan connectivity influences wayfinding performance in virtual environments. *Environment and Behavior*, 47 (9), 1024-1053. doi:10.1177/0013916514533189
- Sommer, R. (1969). *Personal Space. The Behavioral Basis of Design*. Prentice-Hall.
- Tolman, E.C. (1948). Cognitive maps in rats and man. *The Psychological Review*, 55, 189-208. doi: 10.1037/h0061626
- Tuan, Y. F. (1977, 1997). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ülken, G., Edgü, E. (2005). Social Dynamics of Urban Transformation. 5th International Space Syntax Symposium Proceedings, 2, 669-679.
- Ünlü A. (1998). *Çevresel Tasarımda İlk Kavramlar*. İstanbul: İ.T.Ü. Baskı Atölyesi.
- Weisman, G.D. (1981). Evaluating architectural legibility: Wayfinding in the built environment. *Environment and Behavior*, 15, 3-20. doi: 10.1177/0013916581132004

Türkiye Fındık Verimi Üzerinde Sıcaklık ve Yağışın Etkileri

Effects of Temperature and Precipitation on Hazelnut Yield in Turkey

Cemil İrdem*^a

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI:

10.33688/aucbd.878206

Makale Geçmişi:

Geliş: 10.02.2021

Kabul: 14.04.2021

Anahtar Kelimeler:

Fındık Verimi

Yağış

Ortalama Sıcaklık

Maksimum Sıcaklık

Minimum Sıcaklık

Öz

Çalışmada, Türkiye fındık üretiminde ilk 6 sırada yer alan Sakarya, Düzce, Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon'da yıllık fındık veriminin 1993-2019 dönemi için alansal ve zamansal dağılımını belirlemek, bu dağılımın sıcaklık ve yağış koşullarıyla ilişkisini analiz etmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak verimdeki iller ve yıllar arası farklılaşmalar belirlenmiş, ardından Pearson korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizi yapılarak sıcaklık ve yağışla yıllık fındık verimi arasındaki ilişkiler ortaya konmuştur. Dönem ortalamasına göre dekar bazında en yüksek verim Sakarya ve Düzce'de, en düşük ise Giresun'dadır. Araştırma alanında en yüksek ortalama verim 130,6 kg ile 2008 yılında, en düşük 63,8 kg ile 2016 yılında gerçekleşmiştir. Yıllık toplam yağışların verime etkisi Sakarya dışındaki illerde negatiftir. Yağışla olan aylık ilişkiler genel olarak çok zayıftır. Yıllık ortalama sıcaklıkların verime etkisi Giresun dışında istatistik açıdan önemsizdir. Çalışmada, mart ve nisanda ortalama, maksimum ve minimum sıcaklıklar arttıkça fındık veriminin de arttığı belirlenmiştir.

Article Info

Research Article

DOI:

10.33688/aucbd.878206

Article History:

Received: 10.02.2021

Accepted: 14.04.2021

Keywords:

Hazelnut Yield

Precipitation

Mean Temperature

Maximum Temperature

Minimum Temperature

Abstract

In the study, it was aimed to determine the spatial and temporal distribution of hazelnut yields in Sakarya, Düzce, Samsun, Ordu, Giresun and Trabzon, which are in the top 6 in Turkey hazelnut production, for the period 1993-2019 and to analyze the relations of this distribution with temperature and precipitation. Firstly, the differences between the provinces and the years in the yield were determined. Then Pearson's correlation and linear regression analysis was performed to reveal the relationships with temperature and precipitation. The highest yield is in Sakarya and Düzce, and the lowest is in Giresun. The yield on the working area reached its maximum level with 130.6 kg in 2008 and fell to the lowest level of 63.8 kg in 2016. The effect of total annual precipitation on yield is negative in provinces other than Sakarya. Monthly relations with precipitation are generally very poor. The effect of average annual temperatures on yield is statistically insignificant except for Giresun. Hazelnut yield increased as average, maximum and minimum temperatures increased in March and April.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: cemilirdem@karabuk.edu.tr

^aKarabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Karabük/Türkiye, <http://orcid.org/0000-0003-4796-0618>.

1. Giriş

“Dünyada bademden sonra yetiştiriciliği en yaygın yapılan sert kabuklu meyve olan fındığın yabani çeşitleri, Kuzey Yarım Küre'nin ılıman iklim kuşağındaki her bölgede yetiştirilebilmesine rağmen kültür çeşitleri; Türkiye, İtalya, İspanya, ABD, Çin İran, Yunanistan, Fransa gibi ülkelerde yetiştirilmektedir” (Özdemir vd., 2007: 247). “Türkiye ekonomisinin önemli tarım ürünlerinden biri olan fındık yaygın olarak Ordu, Giresun, Sakarya, Trabzon, Samsun ve Düzce'de yetiştirilir” (Coşkun ve Sözen 2017: 17). “FAO 1961-2017 yılları ortalamasına göre dünyada üretilen fındığın %65'i Türkiye tarafından sağlanırken, Türkiye dışında fındık üretiminde İtalya %17,8, Gürcistan %3,7, ABD %3,6 ve Azerbaycan %3,5'lik paya sahiptir” (FAOSTAT, 2019; Uzundumlu vd., 2019: 116). “Türkiye’de her yıl ortalama 700 bin hektar alanda 600 bin ton fındık üretimi yapılmaktadır ve Türkiye dünya fındık ihracatının %75’ini gerçekleştirmektedir” (Atsan ve Karapınar, 2019: 430).

Şimşek vd. (2014) tarafından hazırlanan Türkiye fenoloji atlasında kültür bitkilerinin fenolojik dönemlerini bilmenin özellikle meyvecilik alanında önemi vurgulanmış ve fındık için hazırlanan fenoloji haritalarında çiçeklenme, meyve oluşumu ve olgunlaşma-hasat dönemi olmak üzere 3 fenolojik dönem ayırt edilmiştir. Haritalar incelendiğinde il bazında küçük farklılıklar olsa da genel olarak şubat-mart-nisan ayları çiçeklenme, mayıs-haziran ayları meyve oluşumu, temmuz-ağustos ayları ise olgunlaşma ve hasat dönemi olarak belirlenmiştir. Sözü edilen dönemlerde sıcaklık ve yağışın yıllık fındık verimini ne şekilde etkilediğinin ortaya konması geleceğe ilişkin projeksiyonların yapılması noktasında yararlı bir veri kaynağı oluşturacaktır.

Ray vd., (2015: 1), küresel olarak ürün verimindeki değişkenliğin yaklaşık 1/3'lük kısmının iklim değişkenliği ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Wheeler vd. (2000: 159), iklim-verim ilişkilerini açıklamada sıcaklığın iklim parametreleri arasında merkezi noktada bulunduğunu belirtmiştir. Chmielewski (1992: 23) ise yetiştirme periyodunun başlangıcı, bitişi ve uzunluğunun sıcaklık ile ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Bu bilgiler ışığında aylık ortalama sıcaklıklardaki yıllar arası değişkenliğin Türkiye fındık verimi üzerindeki etkisinin ortaya konması verimde yaşanan yıllar arası dalgalanmaların daha iyi anlaşılabilmesi için yararlı olacaktır.

Zengin ve Özbahçe (2014: 103), yıllık ortalama sıcaklığın 13-16 °C olduğu yerlerin fındık yetiştiriciliği için uygun olduğunu, en düşük sıcaklıkların -10 °C'yi, en yüksek sıcaklıkların ise 36-37 °C'yi geçmemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Fideghelli ve Salvador (2009: 40), İyi bir fındık yetiştiriciliği ve üretimi için yıllık toplam yağışın 800 mm civarında düşmesine ve bütün mevsimlere dengeli yayılmasına ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir. Türkoğlu vd. (2016: 5639), Türkiye’de yağışın mekânsal dağılışının; topografik yapı, kısa mesafede büyük yükseklik farklarının bulunması, kıyılara paralel yüksek dağ sıralarının varlığı gibi pek çok nedenden ötürü karmaşık bir yapı gösterdiğini ifade etmektedir. Çiçek ve Duman (2015: 82), Yıllık toplam yağışların yanı sıra özellikle sonbahar yağış toplamlarında Karadeniz kıyı kuşağında yer alan istasyonlarda bir artış eğilimi tespit etmiştir. Diğer taraftan Yılmaz (2018: 2085), Türkiye’de haziran-temmuz ve ağustos-eylül aylarında yağış kaymaları olduğunu, haziran yağışlarının temmuza, ağustos yağışlarının da eylüle kaydığını tespit etmiştir. Fındığın fenolojik dönemleri dikkate alındığında olgunlaşma ve hasat dönemine karşılık gelen bu tür

kaymaların ve trendlerin yıllık fındık verimi üzerinde etkili olup olmayacağına ortaya konması açısından aylık toplam yağışlarla fındık verimi arasındaki ilişkilerinin belirlenmesi önemlidir.

Yapılan literatür taramasına göre, Türkiye’de yıllık fındık üretimi ve verimi ile iklim şartları arasındaki ilişkileri ele alan çalışmalar bulunsada bu çalışmalar genellikle ya tek bir il üzerine odaklanmıştır (Coşkun ve Sözen, 2017; Ustaoglu, 2012) ya da olası iklim değişikliğinin fındık verimi üzerindeki etkilerini ortaya koymaya yönelik olarak gerçekleştirilmiştir (An vd., 2020; Bütüner, 2019; Ustaoglu ve Karaca, 2014). Fındık veriminin alansal ve zamansal dağılışı ile bu dağılışı üzerinde sıcaklık ve yağış koşullarının etkilerinin ortaya konduğu uzun dönemli verileri içeren bir çalışmanın eksikliği nedeniyle, yapılan bu araştırmanın önemli bir literatür boşluğunu doldurması beklenmektedir.

Fındık üretiminin Türkiye ekonomisi açısından önemi ve iklimden etkilenebilirliği, yapılan çalışmalarda fındık üretimi için özellikle sıcaklık ve yağışın önemini vurgulanması gibi hususlar dikkate alındığında, bu ürünün verimindeki alansal ve zamansal farklılıkların incelenmesi, sıcaklık ve yağış koşullarının verim üzerindeki etkilerinin ortaya konmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; (1) Türkiye fındık üretiminde ilk 6 sırada yer alan Sakarya, Düzce, Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon’da yıllık fındık verimini ve bu verimin yıllar arası değişkenliğini belirlemek, (2) sıcaklık ve yağış koşullarındaki yıllar arası değişikliklerin yıllık fındık verimi üzerindeki etkisini analiz etmektir. Sıcaklık koşulları ile ilgili değerlendirmeler yapılırken ortalama sıcaklıkların yanı sıra ortalama maksimum ve ortalama minimum sıcaklıklarla fındık verimi arasındaki istatistik ilişkiler de ortaya konmuştur.

2. Çalışma Alanı

Çalışma alanı, TÜİK tarafından yayınlanan 2019 yılı tarım istatistiklerine göre Türkiye fındık üretiminde ilk 6 sırada yer alan Sakarya, Düzce, Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon illerini kapsamaktadır. 2019 yılında bu 6 ilin toplam fındık üretimi (681.590 ton) Türkiye fındık üretiminin (776.000 ton) %87,8’ini karşılamıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Türkiye’de 2019 yılı fındık üretim miktarları (ton olarak)

Açıklama: Üretim yapılan illerin altında 2019 yılında kaç ton üretim yapıldığı verilmiştir. Kahverengi ile renklendirilen iller çalışma alanı olarak belirlenen illerdir.

Kaynak: TÜİK (2020) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışmada analiz edilen 6 ilin tamamı Karadeniz kıyı kuşağındadır. Sakarya ili Marmara bölgesinin idari sınırları içerisinde yer almakta olup, diğer 5 il Karadeniz bölgesi dahilindedir. İncelenen illerin yüzölçümlerinin ortalama %32'si tarım alanı olarak değerlendirilirken, tarım alanlarının %60'ının fındık tarımına ayrılması dikkati çeker. Bu oran Giresun, Düzce ve Ordu'da %80'in üzerindeyken, Samsun'da %43, Sakarya'da ise %35'lere düşer (Çizelge 1).

Çizelge 1. Çalışma alanında tarım arazileri ve fındık üretimi ile ilgili genel bilgiler

İller	Toplam Alan (Dekar)	Toplam Tarım Alanı (Dekar)	Toplam Fındık Üretim Alanı (Dekar)	Toplam Tarım Alanı/Toplam İl Alanı (%)	Fındık Üretim Alanı/Toplam Tarım Alanı (%)	Fındık Üretim Alanı/İl Toplam Alanı (%)	2019 Fındık Üretimi (Bin Ton)
Sakarya	4.824.000	1.676.887	743.486	34,8	4,3	15,4	102.123
Düzce	2.492.000	746.351	631.650	29,9	84,6	25,3	85.688
Samsun	9.725.000	3.743.729	1.164.384	38,5	31,1	12,0	137.841
Ordu	5.861.000	2.528.301	2.273.114	43,1	89,9	38,8	217.226
Giresun	7.025.000	1.418.759	1.177.780	20,2	83,0	16,8	84.766
Trabzon	4.628.000	944.251	655.353	20,4	69,4	14,2	53.946
Toplam	34.555.000	11.058.278	6.645.767	32,0	60,1	19,2	681.590

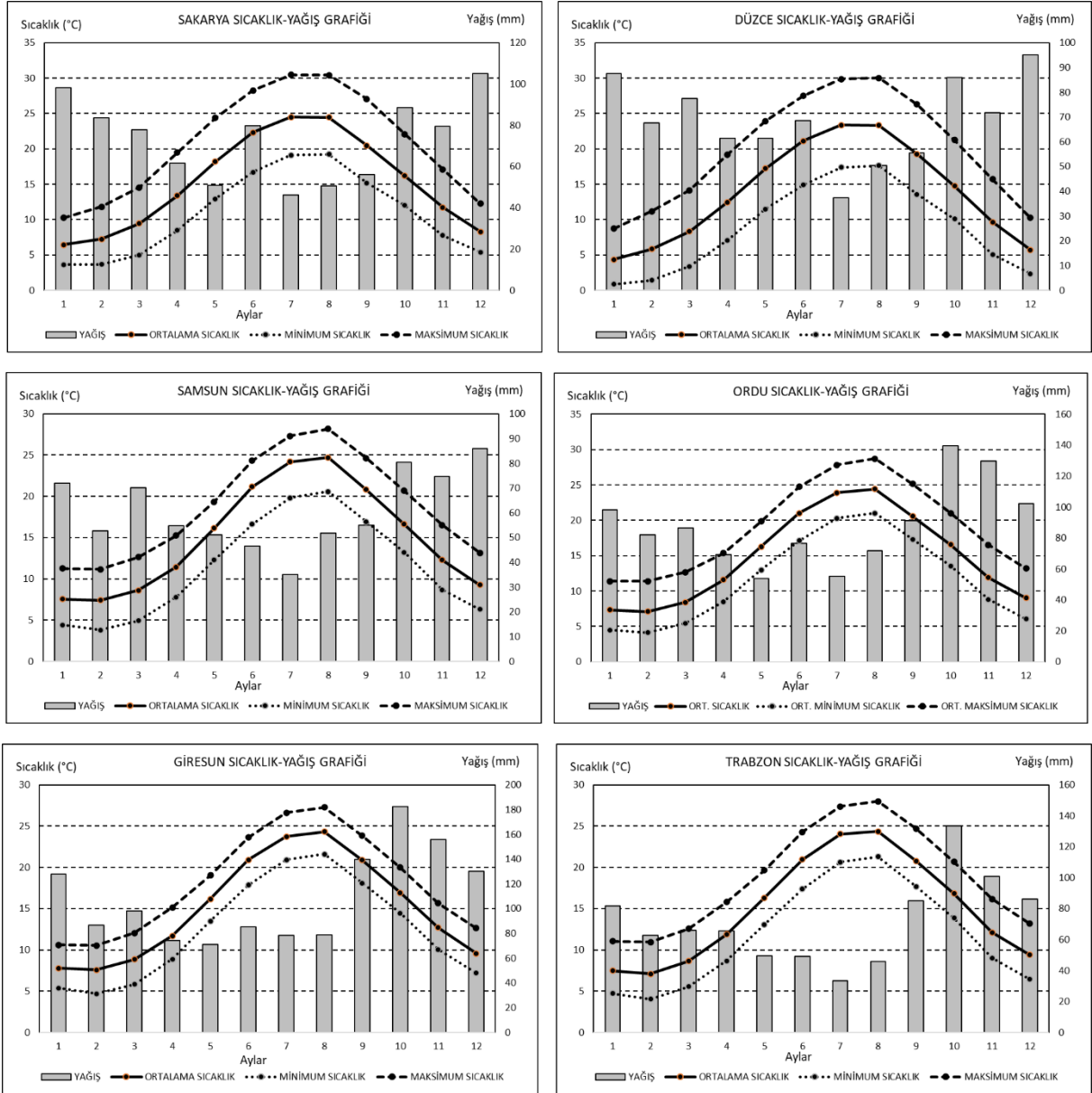
Kaynak: TÜİK (2020) ve https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf

Araştırma alanında Karadeniz iklimi etkilidir. Gönençgil (2020: 45), Karadeniz iklimini her mevsimi düzenli yağış alan, yılın her ayında yüksek yağışlı ve ılık kışlarla karakterize olan bir iklim tipi olarak tanımlamaktadır. Bu özellikler çalışma sahasında da görülmektedir. Yılın en yağışlı mevsimi Sakarya, Düzce'de kış iken Ordu, Giresun ve Trabzon'da sonbahardır. Samsun'da kış ve sonbahar yağışları birbirine çok yakındır. 1993-2019 dönemi için yıllık toplam yağış 730 mm (Samsun) ile 1309 mm (Giresun) arasında değişmektedir. Yıllık ortalama sıcaklıklar ise 13,2 °C (Düzce) ile 15,1 °C (Giresun) arasındadır. Yıllık sıcaklık farkı en çok Düzce'de (19 °C) en az ise Giresun'dadır (16,7 °C). Sakarya ve Düzce'de yılın en soğuk ayı ocak, en sıcak ayı temmuz iken; diğer illerde en soğuk ay şubata en sıcak ay ise ağustosa kaymıştır (Çizelge 2, Şekil 2).

Çizelge 1. Araştırma alanında 1993-2019 döneminde yağışın mevsimlere dağılışı

İstasyon	Yıllık toplam yağış	Mevsimlik yağış toplamları (mm) ve yüzdeleri							
		Kış		İlkbahar		Yaz		Sonbahar	
		mm	%	mm	%	mm	%	mm	%
Sakarya	878	286,7	32,7	190,4	21,7	176,7	20,1	224,2	25,5
Düzce	819,9	250,1	30,5	200,3	24,4	156,4	19,1	213,1	26
Samsun	730,1	210,5	28,8	176,0	24,1	133,5	18,3	210,1	28,8
Ordu	105,6	282,8	26,8	209,6	19,8	203,5	19,3	360,8	34,1
Giresun	1309,4	345,0	26,3	243,4	18,6	243,0	18,6	478,1	36,5
Trabzon	859,8	230,8	26,8	181,2	21,1	128,3	14,9	319,5	37,2

Kaynak: MGM verilerinden düzenlenmiştir.

Şekil 2. Çalışma sahasının sıcaklık ve yağış grafikleri

Kaynak: MGM verilerinden düzenlenmiştir.

3. Materyal ve Yöntem

3.1. Verilerin toplanması

Fındık tarımı yapan çiftçilerle yapılan görüşmelerde, verim üzerinde sonbahar ya da ilkbahar donlarının, özellikle döllenme döneminde sis olaylarının, olgunlaşma ve hasat döneminde şiddetli kuru rüzgarların olumsuz etkileri olduğu dile getirilmiştir. Diğer taraftan yapılan literatür taramasında ise en fazla üzerinde durulan iklim parametrelerinin sıcaklık ve yağış olması nedeniyle bu çalışmada sıcaklık ve yağış koşullarının yıllık fındık verimi üzerindeki etkisine odaklanılmıştır.

Çalışmada kullanılmak üzere Sakarya, Düzce, Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon meteoroloji istasyonlarının aylık toplam yağış, aylık ortalama sıcaklık, aylık ortalama maksimum sıcaklık ve aylık ortalama minimum sıcaklık verileri Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden alınarak düzenlenmiştir.

1993-2019 dönemini içeren fındık üretim alanları ve fındık üretim miktarlarına ilişkin veriler 2004 yılı öncesi için Fiskobirlik, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) raporlarından, 2004 yılı ve sonrası için ise Türkiye İstatistik Kurumu'nun internet sitesinden sağlanmıştır. Analizlerin 1993 ve sonrasını içermesinin nedeni, 1993 yılı öncesi için yıllık fındık verimi ile ilgili il bazında sağlıklı verilere ulaşılamamış olmasıdır.

3.2. Yöntem

Çalışma kapsamında yapılan analizler üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak yıllık fındık veriminde meydana gelen alansal ve zamansal değişiklikler ortaya konmuştur. Bunun için önce 1993-2019 döneminde için çalışılan illerin yıllık fındık verimleri hesaplanmıştır. Bu amaçla söz konusu dönemde her yılın fındık üretim miktarları fındık ekim alanlarına oranlanmış ve dekar başına kaç kilogram verim elde edildiği hesaplanmıştır. Yıllık fındık veriminde alansal değişiklikler incelenirken iller arası verim farklılıkları üzerinde durulmuş, zamansal değişkenlikler kapsamında ise 1993-2019 döneminde fındık veriminin yüksek ve düşük olduğu dönemler belirlenmiştir.

İkinci aşamada aylık sıcaklık ve yağış verileri ile yıllık fındık verimi arasındaki istatistik ilişkiler incelenmiştir. Analizler ayrıca Şimşek vd. (2014) tarafından hazırlanan Türkiye fenoloji atlasında fındık için belirlenen fenolojik dönemler için de yapılmıştır. İlişkiler belirlenirken Pearson Korelasyon Katsayısı ve basit doğrusal regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Pearson Korelasyon katsayıları DENDROCLIM2002 (Biondi ve Waikul, 2004) programı kullanılarak hesaplanmıştır. Basit doğrusal regresyon analizinde ise IBM SPSS 22.0 paket programından yararlanılmıştır. “İki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkinin matematiksel bağıntısı regresyon analizi ile, ilişkinin yönü ve derecesi ise korelasyon analizi ile incelenir” (Ersöz ve Ersöz, 2020: 183). “Pearson Korelasyon analizinde korelasyon katsayısı (r) “-1 ile +1” arasında değer alır. “-1” değeri değişkenler arasında mükemmel bir negatif korelasyonu, “+1” ise mükemmel bir pozitif korelasyonu belirtir. “0” olması ise değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını ifade etmektedir” (Sungur, 2010: 117). “Basit doğrusal regresyon; bağımsız değişken (X) ile bağımlı değişken (Y)'deki değişimi açıklamayı, bağımsız değişkendeki bir birimlik değişimin bağımlı değişken üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlar” (Ersöz ve Ersöz, 2020: 184). Yapılan hesaplamalarda biyolojik yıl (Fritts, 1976: 412) olarak adlandırılan önceki yılın ekim ayından fındık hasadının yapıldığı yılın ekim ayına kadar olan dönemdeki aylık toplam yağış, aylık ortalama sıcaklık, aylık ortalama maksimum sıcaklık ve aylık ortalama minimum sıcaklık verileri bağımsız değişken, dekar başına elde edilen yıllık verim değerleri ise bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Böylece önceki yılın ekim, kasım ve aralık aylarının sıcaklık ve yağış koşullarının hasat yılında fındık verimi üzerindeki etkisi de ortaya konmak istenmiştir. Ayrıca yıllık toplam yağış, yıllık ortalama sıcaklık, yıllık ortalama maksimum sıcaklık ve yıllık ortalama minimum sıcaklıklar ile yıllık fındık verimi arasındaki ilişkiler için de korelasyon ve regresyon hesaplamaları yapılmıştır. Elde edilen korelasyon katsayılarının %95 ve %99 güven düzeyinde anlamlılıkları tespit edilmiş, sonuçlardaki aylar, fenolojik dönemler ve iller arası farklılıklar değerlendirilmiştir. Analiz edilen sıcaklık ve yağış

parametrelerinin yıllık fındık verimindeki değişimi açıklama düzeyi için de regresyon sonuçlarından yararlanılmıştır.

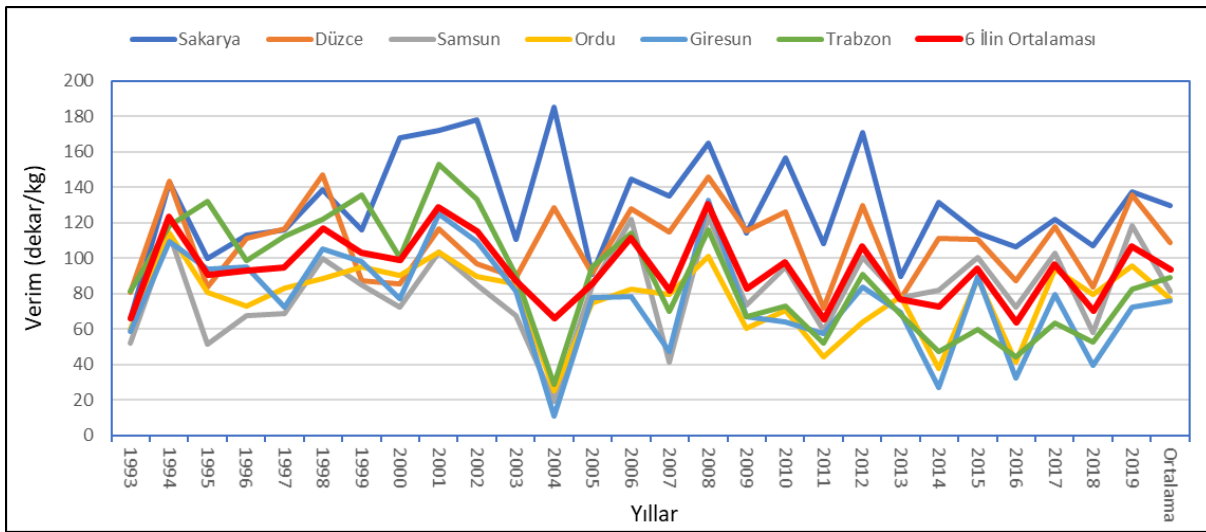
Son aşamada, bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ile yıllık fındık veriminin alansal ve zamansal dağılışı, verim-iklim ilişkileri konularında yapılmış diğer bazı çalışmaların sonuçları tartışma bölümünde karşılaştırılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Yıllık fındık veriminin alansal ve zamansal dağılışının belirlenmesi

Çalışma alanında yıllık fındık veriminin alansal dağılışı incelendiğinde 1993-2019 dönemi ortalamasına göre dekar bazında en yüksek verimin 129,39 kilogram ile Sakarya ilinde elde edildiği, en düşük verimin ise 75,95 kilogram ile Giresun'a ait olduğu belirlenmiştir. Düzce ilinde de fındık verimi Sakarya'dakine benzer şekilde diğer illerden yüksektir (Şekil 3).

Fındık veriminde gözlenen zamansal değişiklikler değerlendirildiğinde ise oldukça dalgalı bir seyir dikkati çeker. Çalışma alanındaki 6 ilin en yüksek ortalama verimi 2008 yılında 130,6 kg ile gerçekleşirken, en düşük ortalama verim 63,8 kg ile 2016 yılında elde edilmiştir. Nitekim TÜİK verilerine göre 2008 yılında bu 6 ilin toplam fındık üretimi 733.977 ton olarak gerçekleşirken, 2016 yılında üretim 359.226 tona düşmüştür. 1994, 1998, 1999, 2001, 2002, 2006, 2008 ve 2019 yıllarında dekar başına ortalama verim 100 kilogramın üzerindedir. Buna karşın 1993, 2004, 2010, 2016 ve 2018 yıllarında ise 6 ilin ortalama verimi 70 kilogramın altına düşmüştür. Burada 2004 yılı oldukça dikkat çekicidir. Çünkü bu yılda Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon illerinin ortalama verimi sadece 20,9 kilogram iken aynı yılda Sakarya'da bu değer 185 kg ile rekor seviyeye ulaşmıştır. Düzce'nin de 2004 yılı verimi 128,2 kg ile son derece yüksek gerçekleşmiştir (Şekil 3). Özlü ve Şahin (2006), Ordu'da 2004 yılının 30 Mart-6 Nisan tarihleri arasında (fındığın çiçeklenmeye başladığı tarihler) ve özellikle de 3-4 Nisan 2004 tarihlerinde 0 C'nin altında ölçülen sıcaklık değerleri ve kar yağışlarının, 2004 yılında fındık üretimi ve veriminde yaşanan ani düşüşün gerçek nedeni olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer durum 2014 yılı için de geçerlidir. 2014 yılındaki dalgalanma Doğu Karadeniz bölümündeki illerde daha büyük zarara yol açmıştır. Bu yılda Sakarya ve Düzce'de verim düşüşünün olmaması fındık üretim sahalarının taban arazilerde, don olayından etkilenmeyen ya da az etkilenen sahalarda da yaygın olması ile ilgilidir. Nitekim, Balık ve Balık (2015: 291), 2014 yılında Giresun'daki don zararı ile ilgili çalışmalarında fındık bahçelerinden alınan çotanak taslağı örneklerinde yaptıkları incelemeler sonucunda 0-100 m arasında rakıma sahip bahçelerde don zararının olmadığını, 100-150 m arasında rakıma sahip bahçelerde %11, 150-200 m arasında rakıma sahip bahçelerde %40, 200-250 m arasında rakıma sahip bahçelerde %67, 250-300 m arasında rakıma sahip bahçelerde %78 ve 300 m'nin üzerinde rakıma sahip bahçelerde %100'e yakın zararın tespit edildiğini ifade etmişlerdir.

Şekil 3. Çalışma alanında fındık veriminde gözlenen yıllar arası değişiklikler

Kaynak: Fiskobirlik (1999), DPT (2001), DİE 2002-2003, TÜİK (2020)

4.2. Yıllık fındık verimi ile sıcaklık ve yağış değerleri arasındaki ilişkiler

4.2.1. Aylık ortalama sıcaklıklarla yıllık fındık verimi ilişkisi

Araştırma alanında önceki yılın eylül-kasım dönemi sıcaklıklarının yıllık fındık verimine etkisi genel olarak negatiftir. Elde edilen korelasyon katsayısı Düzce için eylülde %95 güven düzeyinde anlamlıdır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, Düzce’de eylül ayı ortalama sıcaklıklardaki değişim yıllar arası fındık verimindeki değişimin %21’ini açıklamaktadır. Önceki yılın aralık ayı ortalama sıcaklıkları ile fındık verimi arasında dikkate değer bir ilişki tespit edilmemiştir (Çizelge 3).

Ocak-şubat dönemi aylık ortalama sıcaklıkları ile fındık verimi arasında negatif korelasyon bulunmaktadır. Mart sıcaklıklarındaki artış Sakarya, Samsun, Ordu ve Trabzon’da fındık verimine pozitif etki yapmaktadır. Giresun ve Düzce’de ise aynı dönemde istatistik açıdan önemli bir ilişki yoktur. Nisan ayı ortalama sıcaklıkları tüm illerde fındık üretimini pozitif etkilemektedir. Mayıs ayı ortalama sıcaklıkları tüm illerde fındık verimi üzerinde istatistik açıdan anlamlı olmayan negatif etkiye sahiptir. Haziranda Sakarya, Düzce ve Samsun dışındaki illerde fındık verimi ile ortalama sıcaklıklar arasında negatif korelasyon belirlenmiştir. Korelasyonlar istatistik açıdan anlamlı değildir. Sakarya, Düzce ve Samsun’da ise çok zayıf pozitif ilişki vardır. Temmuz ayı ortalama sıcaklıkları tüm illerde fındık verimine etkisi pozitifdir. Korelasyon katsayıları istatistik açıdan anlamlı değildir. Ağustos ayı ortalama sıcaklıkları ile fındık verimi arasında Giresun dışındaki illerde pozitif ilişki tespit edilmiştir. Korelasyon katsayısı Samsun için ağustosta %95 güven düzeyinde anlamlıdır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, Samsun’da ağustos ayı ortalama sıcaklıklardaki değişim yıllar arası fındık verimindeki değişimin %16’sını açıklamaktadır. (Çizelge 3).

Yıllık ortalama sıcaklıkların fındık verimine etkisi Sakarya, Samsun ve Trabzon dışında negatiftir. Sakarya, Samsun ve Trabzon’da ise çok zayıf pozitif ilişki söz konusudur (Çizelge 3).

Çizelge 3. Araştırma alanında fındık verimi ile aylık ortalama sıcaklıkların korelasyon ve regresyon değerleri

İller	İstatistik Unsurlar	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Yıllık
Sakarya	Korelasyon	-0,16	-0,28	-0,22	0,11	-0,26	-0,02	0,20	0,25	-0,13	0,04	0,31	0,13	0,09
	Anlamlılık	0,41	0,16	0,27	0,58	0,19	0,94	0,32	0,21	0,51	0,84	0,12	0,52	0,64
	R ²	0,03	0,08	0,05	0,01	0,07	0,00	0,04	0,06	0,02	0,00	0,09	0,02	0,00
Düzce	Korelasyon	-0,46*	-0,18	-0,36	0,08	0,05	-0,16	-0,04	0,22	-0,06	0,08	0,06	0,23	-0,10
	Anlamlılık	0,02	0,36	0,07	0,67	0,79	0,43	0,85	0,28	0,76	0,69	0,78	0,25	0,63
	R ²	0,21	0,03	0,13	0,00	0,00	0,03	0,00	0,05	0,00	0,00	0,00	0,05	0,01
Samsun	Korelasyon	-0,01	-0,11	-0,16	0,14	-0,21	-0,08	0,18	0,36	-0,16	0,07	0,20	0,40*	0,02
	Anlamlılık	0,95	0,59	0,42	0,48	0,29	0,71	0,38	0,06	0,43	0,73	0,32	0,04	0,92
	R ²	0,00	0,01	0,03	0,02	0,04	0,00	0,03	0,13	0,03	0,00	0,04	0,16	0,00
Ordu	Korelasyon	0,05	0,07	-0,27	0,08	-0,18	-0,15	0,15	0,21	-0,14	-0,18	0,16	0,11	-0,02
	Anlamlılık	0,83	0,77	0,21	0,72	0,40	0,50	0,49	0,33	0,52	0,42	0,46	0,60	0,92
	R ²	0,00	0,00	0,07	0,00	0,03	0,02	0,02	0,05	0,02	0,03	0,03	0,01	0,00
Giresun	Korelasyon	-0,24	-0,26	-0,35	-0,01	-0,36	-0,34	-0,01	0,06	-0,28	-0,30	0,06	-0,13	-0,32
	Anlamlılık	0,22	0,18	0,07	0,96	0,07	0,08	0,96	0,75	0,15	0,12	0,75	0,52	0,10
	R ²	0,06	0,07	0,13	0,00	0,13	0,12	0,00	0,00	0,08	0,09	0,00	0,02	0,10
Trabzon	Korelasyon	0,03	-0,27	-0,05	0,02	-0,13	0,10	0,38*	0,31	-0,07	-0,09	0,18	0,12	0,16
	Anlamlılık	-0,16	-0,28	-0,22	0,11	-0,26	-0,02	0,20	0,25	-0,13	0,04	0,31	0,13	0,09
	R ²	0,00	0,08	0,00	0,00	0,02	0,01	0,14	0,09	0,00	0,01	0,03	0,01	0,03

Açıklama: *: p < 0,05 için anlamlı korelasyon değerlerini göstermektedir. 0,00 yazılı hücreler 0,005'ten küçük olan sonuçları içerir.

4.2.2. Aylık ortalama maksimum sıcaklıklarla yıllık fındık verimi ilişkisi

Araştırma alanında önceki yılın eylül-kasım dönemi ortalama maksimum sıcaklıkların yıllık fındık verimi üzerinde negatif etkisi daha belirgindir. Bu etki Düzce için eylülde %95 güven düzeyinde anlamlıdır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, Düzce'de eylül ayı ortalama maksimum sıcaklıklardaki değişim yıllar arası fındık verimindeki değişimin %23'ünü açıklamaktadır. Önceki yılın aralık ayı ortalama maksimum sıcaklıklar ile fındık verimi arasında tüm illerde pozitif ilişki olsa bile bu ilişki hiçbir ilde istatistik açıdan anlamlı değildir (Çizelge 4).

Ocakta aylık ortalama maksimum sıcaklıklar Düzce dışındaki illerde fındık verimi üzerinde negatif etkiye sahiptir. Özellikle Giresun'daki etki %95 güven düzeyinde anlamlıdır. Şubatta aylık ortalama maksimum sıcaklıklar ile fındık verimi arasında dikkate değer bir ilişki tespit edilmemiştir. Mart ve nisanda ortalama maksimum sıcaklıklar fındık verimi üzerinde tüm illerde pozitif etkiye sahiptir. Söz konusu etki nisanda Samsun için %95 güven düzeyinde anlamlıdır. Mayısta aylık ortalama maksimum sıcaklıklar ile fındık verimi arasındaki ilişkiler zayıftır. Haziran-ağustos dönemi ortalama maksimum sıcaklıkların fındık verimi üzerinde pozitif etkisi daha belirgindir. Bu etki Samsun'da ağustosta %95 güven düzeyinde pozitif yönde anlamlıdır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, Giresun'da ocak ayı ortalama maksimum sıcaklıklardaki değişim yıllar arası fındık verimindeki

değişimin %25'ini; Samsun'da nisan ayı ortalama maksimum sıcaklıklardaki değişim yıllar arası fındık verimindeki değişimin %18'ini, ağustos ayındaki değişim ise %24'ünü açıklamaktadır (Çizelge 4).

Yıllık ortalama maksimum sıcaklıkların etkisi Trabzon dışında çok zayıftır. Buna karşın Trabzon'daki pozitif korelasyon katsayısı (0,43) istatistik açıdan anlamlı olmasa da çok düşük de değildir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Araştırma alanında fındık verimi ile aylık ortalama maksimum sıcaklıkların korelasyon ve regresyon değerleri

İller	İstatistik Unsurlar	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Yıllık
Sakarya	Korelasyon	-0,10	-0,23	-0,11	0,19	-0,24	0,11	0,24	0,23	-0,02	0,00	0,41	0,17	0,10
	Anlamlılık	0,67	0,30	0,63	0,39	0,27	0,62	0,29	0,31	0,94	0,99	0,06	0,46	0,65
	R ²	0,01	0,05	0,01	0,04	0,06	0,01	0,06	0,05	0,00	0,00	0,17	0,03	0,01
Düzce	Korelasyon	-0,48*	-0,19	-0,31	0,19	0,15	-0,13	0,01	0,38	-0,08	0,03	0,18	0,38	0,03
	Anlamlılık	0,02	0,36	0,14	0,37	0,49	0,53	0,97	0,07	0,71	0,89	0,41	0,07	0,89
	R ²	0,23	0,04	0,01	0,04	0,02	0,02	0,00	0,14	0,01	0,00	0,03	0,14	0,00
Samsun	Korelasyon	-0,06	-0,21	-0,20	0,29	-0,25	-0,09	0,29	0,42*	-0,13	-0,04	0,30	0,49*	0,16
	Anlamlılık	0,80	0,34	0,35	0,18	0,26	0,70	0,18	0,04	0,55	0,86	0,16	0,02	0,47
	R ²	0,00	0,04	0,04	0,08	0,06	0,01	0,08	0,18	0,02	0,00	0,09	0,24	0,03
Ordu	Korelasyon	0,05	0,04	-0,21	0,03	-0,24	-0,14	0,15	0,18	-0,09	-0,15	0,20	0,14	-0,02
	Anlamlılık	0,84	0,86	0,33	0,90	0,28	0,53	0,50	0,41	0,68	0,51	0,37	0,53	0,92
	R ²	0,00	0,00	0,05	0,00	0,06	0,02	0,02	0,03	0,01	0,02	0,04	0,02	0,00
Giresun	Korelasyon	-0,13	-0,28	-0,28	0,00	-0,50*	-0,22	0,17	0,20	-0,21	-0,24	0,06	-0,06	-0,23
	Anlamlılık	0,54	0,19	0,19	0,99	0,02	0,31	0,45	0,36	0,35	0,28	0,79	0,79	0,28
	R ²	0,02	0,08	0,08	0,00	0,25	0,05	0,03	0,04	0,04	0,06	0,00	0,00	0,05
Trabzon	Korelasyon	0,26	0,00	-0,01	-0,08	-0,13	0,14	0,43	0,38	0,10	0,21	0,39	0,43	0,43
	Anlamlılık	0,27	1,00	0,98	0,73	0,59	0,56	0,06	0,10	0,69	0,38	0,09	0,06	0,06
	R ²	0,07	0,00	0,00	0,01	0,02	0,02	0,18	0,14	0,01	0,04	0,15	0,18	0,18

Açıklama: *: p < 0,05 için anlamlı korelasyon değerlerini göstermektedir. 0,00 yazılı hücreler 0,005'ten küçük olan sonuçları içerir.

4.2.3. Aylık ortalama minimum sıcaklıklarla yıllık fındık verimi ilişkisi

Araştırma alanında önceki yılın eylül-kasım dönemi ortalama minimum sıcaklıklarının fındık verimine etkisi genellikle negatiftir. Önceki yılın aralık ayı ortalama maksimum sıcaklıklar ile fındık verimi arasındaki tüm illerde ilişki katsayıları pozitif olmasına karşın çok düşüktür (Çizelge 5).

Ocak ve şubat ayı ortalama minimum sıcaklıkları ile fındık verimi arasında genel olarak istatistik açıdan anlamlı olmayan negatif korelasyonlar tespit edilmiştir. Mart ve nisan sıcaklıkları ise tüm illerde fındık verimi üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Bu etki nisanda Samsun'da ise %99 güven düzeyinde anlamlıdır. Mayıs ayı ortalama minimum sıcaklıkları ise bu kez tüm illerde fındık verimi üzerinde negatif etkiye sahiptir. Ancak buradaki ilişkilerin hiçbirisi istatistik açıdan anlamlı değildir. Yaz ayları (haziran, temmuz ve ağustos) ortalama minimum sıcaklıklarının Samsun dışındaki illerde fındık verimi üzerinde belirgin bir etkisi görülmemektedir. Samsun'da ağustosta %95 güven düzeyinde pozitif ilişki bulunmaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, Samsun'da nisan ayı ortalama

minimum sıcaklıklardaki değişim yıllar arası fındık verimindeki değişimin %28'ini, ağustos ayındaki değişim ise %22'sini açıklamaktadır (Çizelge 5).

Yıllık ortalama minimum sıcaklıklarla fındık verimi arasında Samsun ve Trabzon dışında negatif korelasyon belirlenmiştir. Ancak elde edilen korelasyon katsayılarının istatistik açıdan önemi yoktur (Çizelge 5).

Çizelge 5. Araştırma alanında fındık verimi ile aylık ortalama minimum sıcaklıkların korelasyon ve regresyon değerleri

İller	İstatistik Unsurlar	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Yıllık
Sakarya	Korelasyon	-0,11	-0,31	-0,21	0,05	-0,23	-0,02	0,28	0,40	-0,28	0,14	0,31	0,27	0,04
	Anlamlılık	0,62	0,15	0,34	0,82	0,30	0,92	0,20	0,06	0,20	0,52	0,14	0,22	0,84
	R ²	0,01	0,10	0,04	0,00	0,05	0,00	0,08	0,16	0,08	0,02	0,10	0,07	0,00
Düzce	Korelasyon	-0,32	-0,29	-0,36	0,10	0,01	-0,20	0,13	0,29	-0,04	0,03	0,04	0,18	-0,06
	Anlamlılık	0,14	0,18	0,09	0,64	0,97	0,35	0,55	0,18	0,85	0,89	0,85	0,41	0,77
	R ²	0,10	0,08	0,13	0,01	0,00	0,04	0,02	0,09	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00
Samsun	Korelasyon	-0,02	-0,09	-0,19	0,24	-0,19	0,04	0,23	0,53**	-0,10	0,08	0,35	0,47*	0,18
	Anlamlılık	0,93	0,69	0,38	0,26	0,38	0,87	0,29	0,01	0,65	0,72	0,10	0,02	0,40
	R ²	0,00	0,01	0,04	0,06	0,04	0,00	0,05	0,28	0,01	0,00	0,12	0,22	0,03
Ordu	Korelasyon	-0,06	0,05	-0,31	0,08	-0,16	-0,13	0,09	0,25	-0,28	-0,19	0,04	0,04	-0,09
	Anlamlılık	0,78	0,82	0,15	0,72	0,47	0,56	0,68	0,24	0,19	0,39	0,85	0,87	0,70
	R ²	0,00	0,00	0,10	0,01	0,03	0,02	0,01	0,06	0,08	0,04	0,00	0,00	0,01
Giresun	Korelasyon	-0,10	-0,21	-0,28	0,03	-0,27	-0,17	0,11	0,24	-0,15	-0,14	0,24	0,02	-0,12
	Anlamlılık	0,64	0,34	0,19	0,91	0,21	0,43	0,62	0,26	0,49	0,53	0,28	0,93	0,59
	R ²	0,01	0,04	0,08	0,00	0,07	0,03	0,01	0,06	0,02	0,02	0,06	0,00	0,01
Trabzon	Korelasyon	-0,12	-0,32	-0,11	0,05	-0,01	0,12	0,37	0,36	-0,17	-0,11	0,10	-0,06	0,07
	Anlamlılık	0,60	0,16	0,64	0,85	0,97	0,62	0,11	0,12	0,47	0,66	0,67	0,81	0,78
	R ²	0,02	0,11	0,01	0,00	0,00	0,01	0,13	0,13	0,03	0,01	0,01	0,00	0,00

Açıklama: *: p<0,05 için anlamlı, **: p<0,01 için anlamlı korelasyon değerlerini göstermektedir. 0,00 yazılı hücreler 0,005'ten küçük olan sonuçları içerir.

4.2.4. Aylık toplam yağışlarla yıllık fındık verimi ilişkisi

Önceki yılın eylül ayı toplam yağışları ile yıllık fındık verimi arasında Samsun, Ordu ve Trabzon dışındaki istasyonlarda pozitif korelasyon görülmektedir. Önceki yılın ekim ayı yağışlarının verime etkisi tüm illerde negatiftir. Bu etki Ordu'da %95 güven düzeyinde anlamlıdır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, Ordu'da önceki yılın eylül ayı aylık toplam yağışlarındaki değişim yıllar arası fındık verimindeki değişimin %14'ünü, önceki yılın ekim ayındaki değişim ise %19'unu açıklamaktadır. Önceki yılın kasım ayı toplam yağışları ile fındık verimi arasındaki ilişki katsayıları Sakarya, Düzce ve Samsun dışında pozitif; önceki yılın aralık ayı toplam yağışları ile fındık verimi arasındaki ilişki katsayıları ise Sakarya ve Trabzon dışında negatif olmasına karşın istatistik açıdan anlamlı değildir (Çizelge 6).

Ocak-ağustos döneminde aylık toplam yağışlarının fındık verimine etkisi hiçbir ilde istatistik açıdan önemli değildir. Ocak ve şubatta aylık toplam yağışlar ile fındık verimi arasında genel olarak

zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Mart ayında tüm illerde etki negatiftir. Nisan yağışları için elde edilen korelasyon katsayıları oldukça düşüktür. Mayıs yağışları Sakarya ve Düzce’de pozitif etkiye sahipken, diğer istasyonlarda negatif ilişki bulunmaktadır. Haziran ve temmuz aylarında yağış artışı genel olarak fındık verimi üzerinde negatif etkiye sahiptir. Sadece Giresun’da haziran korelasyonu pozitif çıkmıştır. Ağustosta Düzce, Samsun ve Ordu’da negatif, diğer istasyonlarda pozitif korelasyon söz konusudur (Çizelge 6).

Çizelge 6. Araştırma alanında fındık verimi ile aylık toplam yağışların korelasyon ve regresyon değerleri

İller	İstatistik Unsurlar	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Yıllık
Sakarya	Korelasyon	0,09	-0,06	-0,04	0,13	0,16	0,01	-0,04	0,02	0,19	-0,05	-0,11	0,19	0,13
	Anlamlılık	0,68	0,80	0,87	0,55	0,46	0,97	0,86	0,93	0,39	0,82	0,61	0,39	0,56
	R ²	0,01	0,00	0,00	0,02	0,09	0,00	0,00	0,00	0,04	0,00	0,01	0,04	0,02
Düzce	Korelasyon	0,24	-0,17	-0,05	-0,21	-0,14	0,15	-0,18	-0,21	0,28	-0,09	-0,16	-0,10	-0,16
	Anlamlılık	0,23	0,39	0,82	0,29	0,50	0,45	0,37	0,30	0,16	0,66	0,42	0,61	0,43
	R ²	0,06	0,03	0,00	0,04	0,02	0,02	0,03	0,04	0,08	0,01	0,03	0,01	0,03
Samsun	Korelasyon	-0,04	-0,35	-0,01	-0,27	0,02	0,28	-0,04	-0,22	-0,09	-0,07	-0,01	-0,19	-0,34
	Anlamlılık	0,86	0,07	0,97	0,18	0,94	0,16	0,85	0,27	0,64	0,74	0,95	0,35	0,09
	R ²	0,00	0,13	0,00	0,08	0,00	0,08	0,00	0,05	0,01	0,01	0,00	0,04	0,11
Ordu	Korelasyon	-0,37*	-0,44*	0,16	-0,03	0,18	0,24	-0,26	0,08	-0,14	-0,04	-0,26	-0,23	-0,44*
	Anlamlılık	0,09	0,04	0,47	0,91	0,42	0,28	0,25	0,73	0,55	0,85	0,25	0,30	0,04
	R ²	0,14	0,19	0,03	0,00	0,03	0,06	0,07	0,01	0,02	0,00	0,07	0,05	0,19
Giresun	Korelasyon	0,05	-0,28	0,22	-0,13	-0,17	-0,05	-0,30	0,17	-0,19	0,18	-0,16	0,09	-0,14
	Anlamlılık	0,80	0,16	0,27	0,53	0,41	0,82	0,13	0,39	0,34	0,37	0,43	0,64	0,48
	R ²	0,00	0,08	0,05	0,02	0,03	0,00	0,09	0,03	0,04	0,03	0,03	0,00	0,02
Trabzon	Korelasyon	-0,08	-0,40	0,15	0,28	0,07	-0,10	-0,06	-0,18	-0,15	-0,17	-0,24	0,26	-0,02
	Anlamlılık	0,73	0,08	0,53	0,24	0,77	0,68	0,79	0,44	0,54	0,47	0,31	0,27	0,93
	R ²	0,00	0,16	0,02	0,08	0,00	0,01	0,00	0,03	0,02	0,03	0,06	0,07	0,00

Açıklama: *: $p < 0,05$ için anlamlı korelasyon değerlerini göstermektedir. 0,00 yazılı hücreler 0,005’ten küçük olan sonuçları içerir.

Yıllık toplam yağışlarla fındık verimi arasında Sakarya dışındaki istasyonlarda negatif ilişki belirlenmiştir. Ordu’da negatif etki %95 güven düzeyinde anlamlıdır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, Ordu’da yıllık toplam yağışlardaki değişim yıllar arası fındık verimindeki değişimin %19’unu açıklamaktadır (Çizelge 6).

4.2.5. Fenolojik dönemlere göre yıllık fındık verimi ile aylık toplam yağış, aylık ortalama sıcaklık, aylık ortalama maksimum ve ortalama minimum sıcaklıkların ilişkisi

Yapılan korelasyon ve regresyon analizi sonuçlarına göre hem çiçeklenme hem meyve oluşumu hem de olgunlaşma ve hasat dönemi toplam yağışları ile yıllık fındık verimi arasındaki ilişkiler genel olarak çok zayıftır. Benzer durumun ortalama sıcaklıklar için de geçerli olduğu söylenebilir. Yine de regresyon analizi sonuçlarında göre Samsun’da olgunlaşma ve hasat dönemi ortalama sıcaklıklarındaki artış ya da azalmaların yıllar arası fındık verimindeki değişiminin %11’ini; Giresun’da meyve oluşumu

dönemi ortalama sıcaklıklarındaki artış ya da azalmaların yıllar arası verim değişiminin %10'unu; Trabzon'da ise çiçeklenme dönemi ortalama sıcaklıklarındaki artış ya da azalmaların yıllar arası verim değişiminin %19'unu açıklaması, istatistiksel açıdan anlamlı olmasa da dikkate değer bulunabilir (Çizelge 7).

Fenolojik dönemler ortalama maksimum sıcaklıklarının yıllık fındık verimine etkisi Ordu ve Giresun'da tüm dönemler için önemsizdir. Diğer illerdeki ilişkiler incelendiğinde, özellikle Samsun için olgunlaşma ve hasat dönemindeki, Trabzon için ise hem çiçeklenme hem de olgunlaşma ve hasat dönemindeki %95 güven düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişki dikkati çeker. Aynı durum ortalama minimum sıcaklıklar için de geçerlidir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, Samsun'da olgunlaşma ve hasat dönemi ortalama maksimum sıcaklıklardaki değişim yıllar arası fındık verimindeki değişimin %24'ünü, minimum sıcaklıklardaki değişim %22'sini; Trabzon'da çiçeklenme dönemi ortalama maksimum sıcaklıklardaki değişim yıllar arası fındık verimindeki değişimin %28'ini, minimum sıcaklıklardaki değişim %19'unu; yine Trabzon'da olgunlaşma ve hasat dönemi ortalama maksimum sıcaklıklardaki değişim yıllar arası fındık verimindeki değişimin %22'sini, minimum sıcaklıklardaki değişim ise %22'sini açıklamaktadır (Çizelge 7).

Çizelge 7. Araştırma alanında fenolojik dönemler için fındık verimi ile aylık toplam yağış, aylık ortalama sıcaklık, aylık ortalama maksimum ve ortalama minimum sıcaklıkların korelasyon ve regresyon değerleri

İller	İstatistik Unsurlar	Aylık toplam yağış			Aylık ortalama sıcaklık			Aylık ortalama maksimum sıcaklık			Aylık ortalama minimum sıcaklık		
		Çiçeklenme	Meyve oluşumu	Olgunlaşma ve hasat	Çiçeklenme	Meyve oluşumu	Olgunlaşma ve hasat	Çiçeklenme	Meyve oluşumu	Olgunlaşma ve hasat	Çiçeklenme	Meyve oluşumu	Olgunlaşma ve hasat
Sakarya	Korelasyon	0,00	0,05	0,07	0,18	-0,06	0,27	0,24	-0,01	0,34	0,29	-0,05	0,36
	Anlamlılık	1,00	0,81	0,75	0,36	0,78	0,18	0,28	0,95	0,12	0,19	0,83	0,10
	R ²	0,00	0,00	0,01	0,03	0,00	0,07	0,06	0,00	0,12	0,08	0,00	0,13
Düzce	Korelasyon	-0,14	0,12	-0,17	0,00	0,01	0,19	0,11	0,00	0,37	0,08	-0,01	0,13
	Anlamlılık	0,49	0,54	0,39	0,99	0,97	0,33	0,61	0,99	0,07	0,71	0,98	0,55
	R ²	0,02	0,02	0,03	0,00	0,00	0,04	0,01	0,00	0,14	0,01	0,00	0,02
Samsun	Korelasyon	-0,04	-0,12	-0,16	0,18	-0,04	0,33	0,32	-0,10	0,49*	0,34	-0,01	0,47*
	Anlamlılık	0,82	0,54	0,44	0,36	0,83	0,09	0,14	0,65	0,02	0,12	0,96	0,02
	R ²	0,00	0,02	0,02	0,03	0,00	0,11	0,10	0,01	0,24	0,11	0,00	0,22
Ordu	Korelasyon	0,05	-0,12	-0,33	0,10	-0,17	0,17	0,10	-0,13	0,20	0,08	-0,26	0,04
	Anlamlılık	0,84	0,61	0,13	0,66	0,43	0,45	0,65	0,56	0,36	0,71	0,23	0,84
	R ²	0,00	0,01	0,11	0,01	0,03	0,03	0,01	0,02	0,04	0,01	0,07	0,00
Giresun	Korelasyon	-0,14	0,06	-0,11	-0,14	-0,31	-0,04	0,10	-0,24	0,00	0,06	-0,16	0,14
	Anlamlılık	0,48	0,77	0,60	0,50	0,11	0,83	0,33	0,27	0,99	0,78	0,47	0,51
	R ²	0,02	0,00	0,01	0,02	0,10	0,00	0,01	0,06	0,00	0,00	0,03	0,02
Trabzon	Korelasyon	-0,19	-0,21	0,11	0,43	-0,09	0,18	0,53*	0,16	0,47*	0,44*	-0,15	0,02
	Anlamlılık	0,42	0,38	0,66	0,06	0,71	0,44	0,02	0,50	0,04	0,05	0,53	0,93
	R ²	0,04	0,04	0,01	0,19	0,01	0,03	0,28	0,03	0,22	0,19	0,02	0,00

Açıklama: *: p<0,05 için anlamlı korelasyon değerlerini göstermektedir. 0,00 yazılı hücreler 0,005'ten küçük olan sonuçları içerir.

5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada Türkiye fındık üretiminde ilk 6 sırada yer alan Sakarya, Düzce, Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon'da yıllık fındık verimi ve bu verimin yıllar arası değişkenliği, sıcaklık ve yağış koşullarındaki yıllar arası değişikliklerin yıllık fındık verimi üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Sıcaklık koşulları ile ilgili değerlendirmeler yapılırken ortalama sıcaklıkların yanı sıra ortalama maksimum ve ortalama minimum sıcaklıklarla fındık verimi arasındaki istatistik ilişkiler de ortaya konmuştur.

Çalışma alanında, 1993-2019 dönemi ortalamasına göre dekar bazında en yüksek verimin Sakarya ve Düzce'de, en düşük verimin ise Giresun'da olduğu tespit edilmiştir. Bu durum fındık tarımının yapıldığı arazilerin eğim şartları, toprak kalınlığı vb. ortam koşulları ile ilgilidir. Tespit edilen bu ilişki hem Coşkun ve Sözen (2017) hem de Akın ve Hızal (2005) tarafından çalışmaların sonuçları ile uyumludur.

Yıllık fındık veriminde yıllar arası dalgalanma belirgin olmakla birlikte önemli bir trend bulunmamaktadır. Aşırı verim düşüşünün olduğu yıllarda geç ilkbahar donlarının etkisi dikkati çekmektedir. Yüksek sahalardaki fındık bahçeleri bu donlardan daha fazla etkilenmektedir. Fındık üretiminin taban arazilerde, don olayından etkilenmeyen ya da az etkilenen sahalarda yapıldığı söz konusu etki çok daha sınırlı kalmaktadır. Bu sonuç Özlü ve Şahin (2006) hem de Balık ve Balık (2015) ile uyuşmaktadır.

Yapılan korelasyon ve regresyon analizi sonuçlarına göre gerek çiçeklenme gerek meyve oluşumu gerekse olgunlaşma ve hasat dönemi ortalama sıcaklıkları ve toplam yağışlarındaki yıllar arası dalgalanmalar, yıllar arası fındık verimindeki değişiklikleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Belirlenen ilişkiler çalışılan hiçbir ilde hiçbir fenolojik dönem için istatistik açıdan anlamlı değildir. Bu sonuç Ustaoglu ve Karaca (2010) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile uyuşmamaktadır. Elde edilen sonuçlardaki bu farkın nedeni muhtemelen veri periyodu ile ilgilidir. Zira Ustaoglu ve Karaca (2010), 1993-2007 dönemi için 15 yıllık fındık verimi verisiyle sıcaklık ilişkilerini incelemiş, bu çalışmada ise 1993-2019 dönemini kapsayan 27 yıllık dönem analiz edilmiştir. Diğer taraftan aylık ortalama sıcaklık ve aylık toplam yağışlar için elde edilen ilişki katsayıları ve regresyon değerleri fenolojik dönemler için elde edilenlerden biraz daha kuvvetlidir.

Bu araştırmada elde edilen sonuçları farklı kılan sebeplerden biri de eylül-aralık dönemi sıcaklık ve yağış koşullarının o yılki değil de ertesi yılki fındık verimine etki edebileceği varsayımıyla analizlerin yapılmasıdır. Örneğin Giresun'da bu yöntemle hesaplandığında inceleme periyodunda yıllık ortalama sıcaklığın en düşük olduğu yıl 1993 çıksa da yağışın en az olduğu yıl 1994 olmaktadır. Şayet eylül-aralık dönemi yağışlarının hasat yılının verimine etki ettiği düşünülerek hesaplama yapılırsa bu kez 1993 yılı daha az yağışlı çıkmaktadır. Fakat Ustaoglu (2012:316), 1993 yılının 1993-2007 dönemi için en düşük yıllık ortalama sıcaklık ve en düşük yıllık toplam yağışa sahip yıl olduğunu, aynı yıl verimin de düşük olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu çalışmadaki yöntemle hesaplandığında ve yağış artışının fındık verimini artıracığı kabul edildiğinde 1994 yılında verimin düşük olması beklenirdi. Oysa 1994 yılı verimi, 1993 yılından oldukça fazladır. Zira Giresun'da yıllık ortalama sıcaklıklar ve yıllık toplam yağışlarla fındık verimi arasında negatif korelasyon tespit edilmiştir.

Çalışma alanında mart ve nisan aylarında, özellikle de nisanda aylık ortalama maksimum ve ortalama minimum sıcaklıkları arttıkça yıllık fındık veriminin de arttığı belirlenmiştir. Ulaşılan bu sonuç An vd. (2020: 11) ve Ustaoglu (2012) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile benzerdir.

Fındık verimi üzerinde sıcaklık koşullarındaki değişikliklerin yağıştaki değişikliklerden daha etkili olduğu belirlenmiştir. Ustaoglu (2012: 319) ve Lobell vd. (2011: 2) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Sonuç olarak sıcaklık ve yağış koşullarının fındık verimine etkisi incelendiğinde yağışın etkisinin daha zayıf olduğu açıktır. Ancak aylık ve yıllık ortalama değerler üzerinden yapılan analizlerin yanı sıra günlük aşırı hava koşullarının verim üzerindeki etkisinin incelenmesi oldukça önemlidir. Ayrıca fındık tarımı üzerinde rüzgar, sis, toprak sıcaklığı gibi diğer meteorolojik parametrelerin etkilerinin de analiz edilmesi fındık verimi-iklim ilişkilerinin daha iyi ortaya konması açısından tamamlayıcı olacaktır. Diğer taraftan yıllık fındık verimi üzerinde gübreleme, ilaçlama, zararlılarla mücadele, sulama vb. beşeri faktörlerin etkisi de önemlidir. Ancak bu çalışmada incelenen periyotta (1993-2019) fındık veriminde azalma ya da artış yönünde bir trendin saptanamamış olması söz konusu etkilerin yansımalarını tespit etmeyi oldukça güçleştirmektedir. Bu durum 1993 sonrası dönemde beşeri faktörlerin yıllık fındık veriminde kayda değer değişikliklere neden olmadığı şeklinde de yorumlanabilir. Bundan sonraki çalışmalarda, 1993 öncesi dönemler için yıllık fındık verimlerindeki değişimler incelenerek bu etkileri ayırt etmek mümkün olabilir.

Effects of Temperature and Precipitation on Hazelnut Yield in Turkey

Cemil İrdem*^a

Submitted: 10.02.2021

Accepted: 14.04.2021

EXTENDED ABSTRACT

1. Introduction

The culture varieties of hazelnut, which is the most common hard-shelled fruit to be grown after almonds in the world, are grown in countries such as Turkey, Italy, Spain, USA, China, Iran, Greece, France (Özdemir et al., 2007:247). Hazelnut, which is one of the important agricultural products of the Turkish economy, is widely grown in Ordu, Giresun, Sakarya, Trabzon, Samsun and Düzce (Coskun and Sözen 2017: 17). According to the FAO 1961-2017 average, 65% of the hazelnut produced in the world is supplied by Turkey (FAOSTAT, 2019; Uzundumlu et al., 2019: 116). Turkey exports 75% of the world's hazelnuts (Atsan and Karapinar, 2019: 430).

There are many studies that emphasize the importance of temperature and precipitation conditions on hazelnut yield and that there have been some trends and shifts in temperature and precipitation in Turkey in recent years (Chmielewski, 1992; Çiçek and Duman, 2015; Fideghelli and Salvador, 2009; Ray et al., 2015; Türkoğlu et al. 2016; Wheeler et al., 2000; Yılmaz, 2018; Zengin and Özbahçe 2014). On the other hand, according to the literature review, although there are studies in Turkey that focus on the relations between annual hazelnut yield and climate conditions, these studies are usually focused on a single province (Coşkun and Sözen, 2017; Ustaoglu, 2012) or to demonstrate the effects of possible climate change on hazelnut yield (An et al., 2020; Bütüner, 2019; Ustaoglu and Karaca, 2014).

Considering the importance of hazelnut production for the Turkish economy and its climate impactability, especially the emphasis on temperature and precipitation for hazelnut production, it is thought that it is needed to examine the spatial and temporal differences in the yield of this product and to reveal the effects of temperature and precipitation conditions on the yield. In this context, the aim of the study is; (1) to determine the annual hazelnut yield and the variability of this yield over the years in Sakarya, Düzce, Samsun, Ordu, Giresun and Trabzon, which are in the top 6 in Turkey hazelnut production, (2) to analyze the effect of changes in temperature and precipitation conditions on annual hazelnut yield. In addition to average temperatures, statistical relationships between average maximum and average minimum temperatures and hazelnut yield were also revealed when evaluating temperature conditions.

*Corresponding Author: cemilirdem@karabuk.edu.tr

^aKarabük University, Faculty of Letters, Department of Geography, Karabük/Turkey, <http://orcid.org/0000-0003-4796-0618>.

2. Methodology

2.1. Collection of data

For use in the study, total monthly precipitation, monthly average temperature, monthly average maximum temperature and monthly average minimum temperature data of Sakarya, Düzce, Samsun, Ordu, Giresun and Trabzon meteorological stations were taken from the Turkish State Meteorological Service. The Black Sea climate is seen in the research area. Gönençgil (2020: 45) defines the Black Sea climate as a type of climate that receives regular rainfall in all seasons and is characterized by high rainfall and warm winters in every month of the year.

Data on hazelnut production areas and hazelnut production amounts for the period 1993-2019 were obtained from the reports of Fiskobirlik, State Planning Organization and State Statistics Institute for the period before 2004, and from the website of TURKSTAT for 2004 and after.

2.2. Method

The analyses made within the scope of the study were carried out in three stages. Firstly, spatial and temporal changes in annual hazelnut yield were revealed. Secondly, statistical relationships between monthly temperature and precipitation data and annual hazelnut yield were determined. For this purpose, Pearson Correlation Coefficient and simple linear regression analysis method were used. Pearson Correlation Coefficients were calculated using dendroclim2002 (Biondi and Waikul, 2004). Simple linear regression analysis used the IBM SPSS 22.0 package program. Ersöz and Ersöz (2020: 183) stated that the mathematical formula of the relationship between two or more variables was examined by regression analysis and the direction and degree of the relationship was examined by correlation analysis. The analyses were also carried out for the phenological periods determined for hazelnuts in the Turkish phenology atlas prepared by Şimşek et al. (2014). Finally, the results of this study and the results of some other studies on yield-climate relations were compared in the discussion section.

3. Result

3.1. Spatial and temporal distribution of annual hazelnut yield

According to the 1993-2019 average in the field of study, it was determined that the highest yield on a decare basis was obtained in Sakarya with 129.39 kilograms, while the lowest yield belonged to Giresun with 75.95 kilograms. The highest average yield of the six provinces was 130.6 kg in 2008, while the lowest average yield was 63.8 kg in 2016. In 1994, 1998, 1999, 2001, 2002, 2006, 2008 and 2019, the average yield per decare is over 100 kilograms. In contrast, in 1993, 2004, 2010, 2016 and 2018, the average yield of six provinces decreased below 70 kilograms (Figure 1).

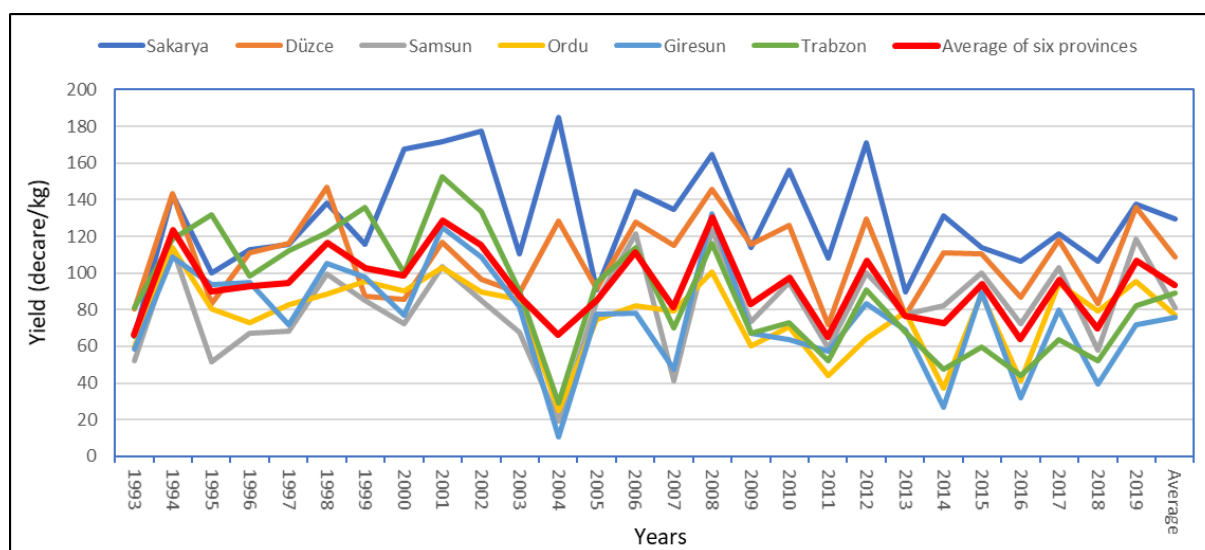

Figure 1. Year-to-year changes in hazelnut yield in the study area

Source: Fiskobirlik (1999), State Planning Organization (2001), State Statistics Institute 2002-2003, TURKSTAT (2020)

3.2. Relationships between annual hazelnut yield and temperature and precipitation

3.2.1. Annual hazelnut yield relationship with average monthly temperatures

In the research area, the effect of September, October and November of the previous year and the January, February and May temperatures of the harvest period on the annual hazelnut yield is generally negative. In April, July and August, there is a positive correlation. The increase in March temperatures has a positive effect on hazelnut yields in Sakarya, Samsun, Ordu and Trabzon. In June, a negative correlation was determined between hazelnut yield and average temperatures in provinces other than Sakarya, Düzce and Samsun. The effect of average annual temperatures on hazelnut yield is negative except for Sakarya, Samsun and Trabzon.

3.2.2. Annual hazelnut yield relationship with average monthly maximum temperatures

In the research area, the negative effect of the average maximum temperatures in the September-November period of the previous year on the annual hazelnut yield is more obvious. Average monthly maximum temperatures in January have a negative effect on hazelnut yield in provinces other than Düzce. No significant relationship was detected in February and May. Average maximum temperatures in March, April, June, July and August have an overall positive effect on hazelnut yield. According to the results of the regression analysis, the change in the average maximum temperatures in September in Düzce explains 23% of the change in hazelnut yield over the years.

3.2.3. Annual hazelnut yield relationship with average monthly minimum temperatures

The effect of the average minimum temperatures of the September-November period of the previous year on the hazelnut yield is generally negative. Although the correlation coefficients between the average maximum temperatures in December of the previous year and the hazelnut yield in all provinces are positive, they are insignificant. In general, non-statistically significant negative correlations were found between the average minimum temperatures of January, February and May and the hazelnut yield. March and April temperatures have a positive effect on hazelnut yield in all

provinces. This effect is significant in Samsun at a 99% confidence level in April. The average minimum temperatures in the summer months (June, July and August) do not have a significant effect on hazelnut yield, except for Samsun. There is a positive relationship at a 95% confidence level in August in Samsun.

3.2.4. Annual hazelnut yield relationship with monthly total precipitation

With the exception of Ordu, there is no statistically significant relationship between total monthly precipitation and annual hazelnut yield. In Ordu, there is a significant negative correlation between the total precipitations of September and October of the previous year and the annual hazelnut yield at the level of 95% confidence. A negative relationship was determined between the total annual precipitation and hazelnut yield at provinces other than Sakarya. This negative effect is significant at a 95% confidence level in Ordu.

3.2.5. Effects of temperature and precipitation on yield according to phenological periods

The relationships between the total precipitations of both flowering and fruit formation, maturation and harvest period and annual hazelnut yield are generally very weak. A similar situation is valid for average temperatures.

The effect of the average maximum temperatures of phenological periods on annual hazelnut yield is insignificant for all periods in Ordu and Giresun. On the other hand, according to the results of regression analysis, the change in average maximum temperatures during the maturation and harvest period in Samsun explains 24% of the hazelnut yield change over the years. This value is 22% for minimum temperatures over the same periods. Also, in Trabzon, the change in average maximum temperatures during the flowering period explains 28% of the change in hazelnut yield over the years, while the change in minimum temperatures explains 19% of the yield change. Again, the change in average maximum temperatures during the maturation and harvesting period in Trabzon explains 22% of the change in hazelnut yield over the years, while the change in minimum temperatures explains 22%.

4. Discussion and Conclusions

In the research area, it was determined that the highest yield on a decare basis compared to the 1993-2019 period average was in Sakarya and Düzce, and the lowest yield was in Giresun. This situation is related to the slope conditions, soil thickness, etc. of the land where hazelnut farming is carried out. This relationship identified is consistent with the results of studies by both Coskun and Sözen (2017) and Akin and Hızal (2005).

Although the fluctuation in annual hazelnut yield over the years is evident, there is no significant trend. The effect of late spring frosts is notable in the years of excessive yield decline. Hazelnut gardens in high fields are more affected by these frosts. This result matches with Özlü and Şahin (2006) as well as Balık and Balık (2015).

The flowering, fruit formation and maturation-harvest period fluctuations in average temperatures and total precipitation are insufficient to explain the changes in hazelnut yield over the years. This conclusion is incompatible with the results of the study conducted by Ustaoglu and Karaca (2010). The reason for this difference in the results is probably related to the data period. Because

Ustaoğlu and Karaca (2010) examined temperature relations with 15 years of hazelnut yield data for the period 1993-2007. In this study, 27 years covering the period 1993-2019 was analyzed.

It was determined that as the monthly average maximum and average minimum temperatures increased in March and April, especially in April, the annual hazelnut yield increased. Similar results were reached by An et al. (2020:11) and Ustaoğlu (2012).

Changes in temperature conditions on hazelnut yield were found to be more effective than changes in precipitation. The same findings were made by Ustaoğlu (2012:319) and Lobell et al. (2011:2).

In addition to the analysis of monthly and annual average values in the following studies, examining the effect of daily extreme weather conditions on yield will make a very important contribution in explaining the fluctuations in yield. Also, analyzing the effects of other meteorological parameters such as wind, fog and soil temperature on hazelnut agriculture will be complementary in terms of better revealing hazelnut yield-climate relations.

Referanslar/References

- Akın, S., Hızal, A. Y. (2005). Türk Fındığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (13), 112-120. 09.11.2020 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6127/82178#article_cite adresinden alındı.
- An, N., Turp, M. T., Türkeş, M., Kurnaz M. L. (2020). Mid-Term Impact of Climate Change on Hazelnut Yield. *Agriculture*, (10) 159; 1-20. doi:10.3390/agriculture10050159
- Atsan, T., Karapınar, A. (2019). Türkiye Fındık İhracatını Etkileyen Faktörler: Çekim Modeli Uygulaması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (89), 430- 444. doi: 10.16992/ASOS.14761
- Balık, H. İ., Balık, S. K. (2015). Fındıkta 2014 Yılında Meydana Gelen Don Zararı Üzerine Bir Araştırma. *GAP VII, Tarım Kongresi, 28 Nisan–1 Mayıs 2015*, , Bildiriler Kitabı içinde (s. 291-294). Şanlıurfa.
- Biondi, F., Waikul, K. (2004). DENDROCLIM2002: A C++ Program for Statistical Calibration of Climate Signals in Tree-Ring Chronologies. *Computers & Geosciences*, 30 (3), 303-311. doi: 10.1016/j.cageo.2003.11.004
- Bütüner, M. (2019). Küresel İklim Değişikliğinin Fındık ve Çay Tarımına Etkisi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Chmielewski, F.M. (1992). Impact of Climate Changes on Crop Yields of Winter Rye in Halle (Southeastern Germany) 1901 – 1980. *Climate Research*, 2 (1), 23-33. 09.11.2020 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/24863282> adresinden alındı.
- Coşkun, M., Sözen, E. (2017). The Evaluation of the Agriculture of Hazelnut in Düzce According To Climate Parameters *International Journal of Sustainable Agricultural Research*, 4 (1), 16-27. doi: 10.18488/journal.70/2017.4.1/70.1.16.27
- Çiçek, İ., Duman, N. (2015). Seasonal and Annual Precipitation Trends in Turkey. *Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences*, 10 (2), 77–84. <http://www.cjees.ro/viewTopic.php?topicId=523> adresinden alındı.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE, 2002). *Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer)*, Ankara: Yayın No:2758.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE, 2003). *Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer)*, Ankara: Yayın No:2885.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT, 2001) *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu Fındık İşleme Sanayii Alt Komisyon Raporu*, Ankara: Yayın No: 2634-ÖİK: 642.
- Ersöz, F., Ersöz, T. (2020). *İstatistik-I*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- FAOSTAT (2019). *Food and Agriculture Organization of the United Nations*, 10 Eylül 2020 tarihinde <http://www.fao.org>

/faostat/en/#data/QC adresinden alındı.

- Fideghelli, C., De Salvador, F. R. (2009). World Hazelnut Situation and Perspectives. *Acta Horticulturae*, 845 (2), 39-52. doi: 10.17660/ActaHortic.2009.845.2
- Fiskobirlik (1999). *Servis No: XVIII-Tarım*, Giresun: Sayı:295.15657/7054.
- Fritts, H.C. (1976). *Tree Rings and Climate*. London: Academic Press.
- Gönençgil, B. (2020). *Evaluate Turkey's Climate Classification by Clustering Analysis Method*. In: Nedkov S. et al. (eds) Smart Geography. Key Challenges in Geography (EUROGEO Book Series). Springer, Cham. doi: 10.1007/978-3-030-28191-5_4
- Lobell, D.B., Schlenker, W., Costa-Roberts, J. (2011). Climate Trends and Global Crop Production Since 1980. *Science*, 333 (6042), 616–620. doi: 10.1126/science.1204531
- Özdemir, Ü., Bekdemir, Ü., Kayserili, A. (2007). Batı Karadeniz’de Fındık Tarımı. *I. Karadeniz’de Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu. 16-17 Kasım 2007*, Bildiriler Kitabı içinde (s. 247-259). Trabzon.
- Özlü, T., Şahin, K. (2006). 31 Mart-04 Nisan 2004 Tarihleri Arasında Yaşanan Düşük Sıcaklıkların Terme İlçesi (Samsun) ile Giresun Arasındaki Fındık Üretimi Üzerine Olan Olumsuz Etkileri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 45, 71-84. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tcd/issue/21236/227872> adresinden alındı.
- Ray, D.K., Gerber, J.S., MacDonald, G.K., West, P.C (2015). Climate Variation Explains a Third of Global Crop Yield Variability. *Nature Communications*, 6 (5989), 1-9. doi: 10.1038/ncomms6989
- Sungur, O. (2010). Korelasyon Analizi. Şeref Kalaycı (Ed.), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* içinde (115-127). Ankara: Dinamik Akademi.
- Şimşek O., Nadaroğlu Y., Yücel G., Dokuyucu O., Gökdağ A. (2014), *Türkiye Fenoloji Atlası*, Ankara: Meteoroloji Genel Müdürlüğü Yayınları.
- TÜİK (2020). *Türkiye İstatistik Kurumu Bitkisel Ürün İstatistikleri*. 01.12.2020 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> adresinden alındı.
- Türkoğlu, N., Aydın, O., Duman, N., Çiçek, İ. (2016). Türkiye’de yağışın farklı mekânsal enterpolasyon yöntemleriyle karşılaştırılması. *Journal of Human Sciences*, 13 (3), 5636-5658. doi:10.14687/jhs.v13i3.4173
- Ustaoglu, B. (2012). The Effect of Climatic Conditions on Hazelnut (*Corylus Avellana*) Yield in Giresun (Turkey). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (26), 302-323. 09.11.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/473/3888> adresinden alındı.
- Ustaoglu, B., Karaca, M. (2010). Türkiye’de Sıcaklık Koşullarının Fındık Tarımına Olası Etkileri. *İTÜDERGİSİ/d*, 9 (3), 153-161. 09.11.2020 tarihinde http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_d/article/viewFile/1171/975 adresinden alındı.
- Ustaoglu, B., Karaca, M. (2014). The Effects of Climate Change on Spatiotemporal Changes of Hazelnut (*corylus avellana*) Cultivation Areas in the Black Sea Region, Turkey. *Applied Ecology and Environmental Research*, 12 (2), 309-324. doi: 10.15666/aeer/1202_309324
- Uzundumlu, A.S., Bilgiç, A., Ertek, N. (2019). Türkiye’nin Fındık Veriminde Önde Gelen İllerin 2019-2025 Yılları Arasındaki Fındık Üretimlerinin ARIMA Modeliyle Tahmin Edilmesi. *Akademik Ziraat Dergisi*, 8 (Özel Sayı), 115-126. doi: 10.29278/azd.591588
- Wheeler, T.R., Craufurd, P.Q., Ellis, R.H., Porter, J.R., Prasad, P.V.V. (2000). Temperature Variability and the Annual Yield of Crops, *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 82, 159-167. doi: 10.1016/S0167-8809(00)00224-3
- Yılmaz, E. (2018). Türkiye’de Aylık Yağış Eğilimleri, Yağış Kaymaları ve Yağış Eğilim Rejimleri. (1971-2010). *Journal of Human Sciences*, 15(4), 2066-2091. doi: 10.14687/jhs.v15i4.5479
- Zengin, M., Özbahçe, A. (2014). *Bitkilerin İklim ve Toprak İstekleri*. Konya: Atlas Akademi.

COVID-19 Sürecinde Türkiye Turizminin Mekansal Görünümü: Hangi İl Nasıl Etkilendi?

Spatial View of Tourism in Turkey in COVID-19 Process: Which Provinces Were Affected and How?

İsmail Kervankıran*^a, Mehmet Fatih Bağmacı^b

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI:
10.33688/aucbd.897621

Makale Geçmişi:
Geliş: 15.03.2021
Kabul: 24.04.2021

Anahtar Kelimeler:

Türkiye
Turizm
COVID-19
Turizm Coğrafyaları
Küçülme

Öz

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de COVID-19’un turizm sektörü üzerindeki olumsuz etkisi hala devam etmektedir. Ulusal düzeyde turizmin olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik bazı önlemler alınmasına karşın, seyahat kısıtlılıklarının devam etmesi ve turizme olan talebin azalması Türkiye’de turizm endüstrisinin kaybını her geçen gün daha fazla derinleştirmektedir. Türkiye genelinde salgının turizm sektörüne olan olumsuz etkisi her ilde farklı boyutta yaşandığından, COVID-19 sürecinde hangi illerin ne derece etkilendiği konusu önemlidir. Bu çalışmanın amacı, COVID-19’un Türkiye turizmine etkisinin iller düzeyindeki farklılaşan görünümünü incelemektir. Çalışmanın veri kaynağını, Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 2019 ve 2020 yıllarına ait illere göre turizm istatistikleri oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle, 2019 ve 2020 yılı Türkiye’ye seyahat amaçlı gelen ziyaretçilerin illere göre mekânsal dağılımı incelenmiş, sonrasında ise illerin azalan ziyaretçi sayılarının hem oransal olarak hem de 1000 kişideki karşılığına göre mekânsal görünümü değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, Türkiye’de COVID-19 sürecinden en fazla etkilenen illerin aynı zamanda turizmin en hızlı büyüdüğü iller olması, Türkiye turizminde mekânsal olarak bazı illerde sınırsız büyümenin sorunlu olduğunu ve özellikle bu illerde “küçülme” kavramının tartışılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Article Info

Research Article

DOI:
10.33688/aucbd.897621

Article History:
Received: 15.03.2021
Accepted: 24.04.2021

Keywords:

Turkey
Tourism
COVID-19
Tourism Geographies
Degrowth

Abstract

The negative impact of COVID-19 on the tourism sector both in Turkey and in the world is still continuing. Some measures at the national level are taken to reduce the negative effects of COVID-19 on tourism. However, due to reduced demand and the continuation of the travel restrictions, the loss of the tourism industry in Turkey is deepening more and more every day. The negative impact of the pandemic on the tourism sector in Turkey is experienced in different sizes in each province. Therefore, the issue of which provinces are affected by the COVID-19 process is important. The purpose of this study is to examine the spatial view and the impact of COVID-19 on the tourism of the provinces. The data source of the study is the tourism statistics of the Ministry of Culture and Tourism according to the provinces in 2019 and 2020. In the first part, the spatial distribution of visitors traveling to Turkey for the years 2019-2020 was examined. Afterward, the spatial appearance of this distribution is evaluated according to the number of visitors decreasing per 1000 people. The most important result of the study is that the most affected provinces by COVID-19 are the fastest-growing provinces in tourism in Turkey. Therefore, unlimited growth is problematic in some provinces in Turkey and the concept of “degrowth” must be discussed in tourism in Turkey.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: ikervankiran03@gmail.com

^aSüleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Isparta/Türkiye, <http://orcid.org/0000-0001-9202-7320>

^bSüleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Isparta/Türkiye, <http://orcid.org/0000-0001-9467-8899>

1. Giriş

COVID-19 salgını büyük boyutlu ve hızlı yayılımı nedeniyle küresel ve yerel hareketliliği büyük oranda durdurdu. SARS, Ebola ve H1N1 gibi son salgın krizlerinden farklı olarak COVID-19, küresel olarak etkili olan sağlık, finans, ekonomik, toplumsal ve politik krizle birlikte tehdit olmaya devam ediyor (Fotidais, 2021). Salgının doğrudan etkileri uluslararası, ulusal ve yerel ölçeklerde sağlık, ekonomik, toplumsal ve politik alanlarda kendini göstermekle birlikte bu süreç turizm alanında da krize dönüştü. Salgının yayılmasını durdurmak üzere hükümetler ülkeleri ya da en çok etkilenen şehirleri karantina altına alması ve sınırlardan girişleri yasaklaması, özellikle küresel turizm endüstrisi için dramatik sonuçlar doğurmuştur (Seyfi ve Hall, 2020). Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nün verilerine göre 2019 yılında 1,5 milyara yakın uluslararası seyahat gerçekleşmiştir. Salgının yayılmaya başladığı ve etkisini tüm dünyaya yaydığı 2020 yılında, seyahat kısıtlamalarının yaygınlaşması ve ziyaretçi talebinin büyük ölçüde düşmesi nedeniyle, uluslararası turist girişleri % 74 azalmıştır (UNWTO, 2021). Salgın vakalarının dünya geneline yayılması, ülkeler arası sınırların kapanmasına ve seyahatlerin yasaklanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da turizm hareketliliğinin en fazla yaşandığı havalimanları boşalmış, tur operatörleri ve seyahat acenteleri çalışamaz hale gelmiş, konaklama tesisleri ve oteller kapatılmış, birçok havayolu şirketi iflas etme noktasına gelmiş ve her yıl milyonlarca turist ziyaret ettiği turizm bölgeleri/şehirleri/mekânları yerini boş sokaklara bırakmıştır. Turizm endüstrisinin tüm bileşenlerinin olumsuz etkilendiği bu süreç, gerek küresel gerekse ulusal ölçekte bir krizle başa çıkma konusunda yeterli hazırlığın olmadığını gösterdi. Krizlere karşı direnç ve dayanıklılık gösterme konusunda yeterli tecrübenin olmaması, hazırlıksız yakalanma, planlama eksikliği ve küresel çözümler yerine ulusal çıkarların ön plana çıkması gibi nedenlerden dolayı kriz daha fazla derinleşmiştir. Ayrıca turizm sektörü, kapitalist sermayeye aşırı bağımlı hale gelmesinden dolayı sınırsız büyümenin büyümesine kapılmış ve kısa bir zaman diliminde çok geniş mekânları işgal etmiştir. COVID-19 ile birlikte bu şekilde bir büyümenin sorunlu olduğu tartışılmaya başlanmış ve küresel bir krizle karşılaşıldığında krizden en fazla etkilenen bölgelerin en hızlı büyüyen yerler olduğu anlaşılmıştır. Krizin mekânsal etkisi ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği gibi ülke içerisinde bölgesel ve yerel ölçekte de farklı sonuçlara neden olmaktadır.

Türkiye’de turizm, salgından en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Özellikle sosyal mesafe, karantina, sokağa çıkma yasağı gibi önlemler turizm sektörünü durma noktasına getirmiştir. Mevcut salgın kapsamında alınan önlemler ekonomik ve ticari hayatı genel olarak %50-%80 arasında yavaşlatarak etkilemiş olsa da turizm sektöründe bu oranın %100’e yakın olduğu söylenebilir. İşten çıkarmalar ve dönemsel kapanmalar sektördeki daralmanın en önemli göstergesidir. Alınan önlemlerin yanında tüketici davranışlarındaki değişim de turizm sektörünü etkileyen bir diğer husustur. Özellikle ekonomik anlamda yaşanan daralma tüketicileri, görece lüks mal olarak nitelenebilecek turizm harcamalarından daha kolay ve ilk olarak feragat etmesine neden olmuştur (TÜBA, 2020). Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de salgının turizm sektörü üzerindeki olumsuz etkisi çok fazladır. Salgının etkileri Mart 2020’den itibaren kendini hissettirmeye başlamıştır. Türkiye’de salgının ilk olarak ortaya çıktığı Mart, Nisan ve Mayıs aylarında yurt dışına uçuşların iptal edilmesi, sınırların kapatılması, belli alanlarda kısıtlama ve karantina uygulanması nedeniyle uluslararası seyahatlerde %90’ların üzerinde düşüş olmuştur. Haziran ayında yeni normal döneme geçişle birlikte yurt dışı seyahatlerde az da olsa bir

canlanma yaşanmıştır (Kervankıran ve Bağmancı, 2020). Bununla birlikte 2019 yılı ile 2020 yılının seyahat sayıları karşılaştırıldığında, gerek yurt dışından Türkiye'ye seyahat amaçlı gelenlerin sayısında gerekse Türkiye'den yurt dışına seyahat amaçlı çıkanların sayısında yıllık ortalama %70'in üzerinde düşüş olmuştur.

COVID-19'un en büyük etkisi şüphesiz 2020 yılında kendini hissettirmiştir. Salgının henüz kontrol altına alınamaması, virüsün mutasyona uğradığı yönünde çıkan haberler, aşılama çalışmalarının düzeyi, virüsün yayılması sonucu ortaya çıkan korku ve endişe, ekonomik belirsizlik, salgının oluşturduğu gelir kaybı, kısıtlılıkların devam etmesi ve sınır geçişlerinin sıkı kontrol edilmesi gibi nedenlerden dolayı seyahat sınırlamalarının bir süre daha devam edeceğini göstermektedir. Ulusal düzeyde turizmin olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik bazı önlemler alınmasına karşın, seyahat kısıtlılıklarının devam etmesi ve turizme olan talebin azalması Türkiye'de turizm endüstrisinin kaybını her geçen gün daha fazla derinleştirmektedir. COVID-19'un ilk başladığı tarihten günümüze kadar geçen zamanda pandeminin turist davranışlarını ne derece değiştirdiği ve turizm endüstrisini nasıl etkilediği konusu önemli olmakla birlikte, pandeminin Türkiye turizmine nerede ve nasıl etki ettiği konusu yani pandeminin turizm sektörü üzerindeki etkisinin oluşturduğu mekânsal farklılıklar da önemlidir. Turizm ve COVID-19 ilişkisine turizm coğrafyacılarının en anlamlı katkısı, turizm sektöründe pandeminin mekânsal biçimlenişini ve dağılımını incelemektir. Işık (1994)'ın belirttiği gibi coğrafyanın varlık nedeni mekânsal farklılıklardır. Coğrafya; mahalle, kent veya ülke gibi farklı ölçeklerdeki bir mekânı diğerlerinden farklı kılan ilişkileri inceler. Sosyal olanı, olguları, süreçleri ve değişimleri anlamada sadece zamansal değil aynı zamanda mekânsal farklılıkların da ortaya konması gerekir. Bundan dolayı COVID-19'un turizme olan etkisini anlamak ve akademik olarak turizm araştırmalarına katkı sağlamak için, Türkiye turizminde pandeminin oluşturduğu mekânsal farklılıkları incelemenin değerli olduğunu düşünüyoruz.

Türkiye genelinde salgının turizm sektörüne olan olumsuz etkisi her ilde farklı boyutta yaşandığından, COVID-19 sürecinde hangi illerin ne derece etkilendiği konusu önemli bir sorunsaldır. Bundan dolayı bu çalışmada COVID-19'un hangi ilin turizmine nasıl etki ettiğine yani, salgının turizm sektöründe illere göre farklılaşan mekânsal görünümüne odaklanılmıştır. Nasıl ki ulusal ölçekte salgının yayılmasını önlemek için illere göre mekânsal veriler kullanılmaktadır ve illerdeki vaka sayıları ile vaka sayılarının 100.000 kişideki karşılığına göre politikalar üretilmektedir, aynı şekilde turizm sektöründe salgın süreciyle oluşan hasarların tespit edilmesine ve düzeltilmesine yönelik alınacak kararlarda, üretilen politikalarda ve planlamalarda, hangi ilin turizminin salgından ne derece etkilendiğinin ortaya konulması önemlidir. Bu çalışmanın gerekçesi, COVID-19'un turizme olan etkisinin illere göre farklılaşan mekânsal görünümü konusunda yeterli araştırmanın olmamasıdır. Ayrıca Kervankıran ve Bağmancı (2020), COVID-19'un turist davranışları, turizm işletmeciliği, seyahatler, tatil ve eğlence deneyimi gibi konulara etkisi yanında, salgının Türkiye turizminin mekânsal yönüne etkisinin de araştırılması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısı ile bu çalışma, Kervankıran ve Bağmancı (2020)'nın; COVID-19 süreci ile birlikte hem Türkiye'ye olan turist akışı hem de Türkiye'den yurtdışına olan seyahatleri değerlendirdiği çalışmayı genişletip, salgının ulusal ölçekte illere göre farklılaşan mekânsal görünümünü incelemektedir.

Çalışmada öncelikle COVID-19'un dünyada ve Türkiye'de ekonomik, toplumsal, çevresel ve politik etkisi değerlendirilmiş, ikinci aşamada Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) aracılığı ile Türkiye turizminin COVID-19 öncesinde (2019 yılı) ve sonrasında (2020 yılı) illere göre mekânsal dağılımı haritalandırılmıştır. Son aşamada da Türkiye'ye seyahat amaçlı gelen ziyaretçilerin 2019 ve 2020 yılları arasında illere göre mekânsal değişimi ve bu değişimin 1000 kişide azalan ziyaretçi sayısının¹ mekânsal örüntüsü incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda, COVID-19 süreci ile birlikte daha görünür hale gelen Türkiye turizmindeki hızlı büyüme ve büyümenin sınırsızlığı sorunu tartışmaya açılmıştır.

1.1. Derinleşen Covid-19 Krizi ve Turizme Yansımaları

Salgın hastalıklar, insanlık tarihi boyunca büyük değişikliklere neden olmakta birlikte salgınların sıklığı da son yıllarda artmıştır. Bu salgınlardan birisi olan COVID-19 ise, yakın tarihte görülmemiş bir şekilde alarm vermektedir (Mendes ve Carvalho, 2020). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanan küreselleşme ve zaman-mekân sıkışma süreçleri, son 75 yılda dünyayı önemli ölçüde yeniden şekillendirmiştir. Mekânlar arasındaki görece mesafeler önemli ölçüde küçülmüş, toplumlar mekâna ve zamana yayılmış, yaşamın hızı artmış ve ekonomik, sosyal, kültürel ve politik ilişkilere karşı mekânsal engellerin önemi büyük ölçüde azalmıştır (Niewiadomski, 2020). Ocak 2020'de Çin'de COVID-19 salgını başlangıçta yerel bir sorun olarak görülse de, virüsün Şubat ve Mart 2020'de dünyanın diğer bölgelerine yayılması benzeri görülmemiş bir ölçek ve nitelikte büyük bir küresel kriz başlatmıştır. Ulusal idareler, küreselleşme çağında modern yaşamın konforlarından biri olan seyahat kolaylığının salgını kolaylaştıran ana faktör olduğunu fark etmiş (Niewiadomski, 2020), bunun sonucunda ulusal sınırlar kapatılmış, insanların sınır ötesi hareketi durdurulmuş ve uluslararası ulaşım askıya alınmıştır.

COVID-19 salgını diğer sektörlere verdiği büyük hasarlar yanında salgının en büyük etkisi turizm ve turizme destek olan hizmetler alanında (ulaştırma, konaklama, gıda, tur operatörleri, seyahat acenteleri, restoran, seyahat teknolojisi, iş, toplantı ve etkinlik vs.) kendini göstermiştir². Uluslararası turist girişleri, yaygın seyahat kısıtlamaları ve talebin büyük ölçüde düşmesi nedeniyle 2020'de bir önceki yıla göre % 74 düşmüştür (UNWTO, 2021). Yunanistan, Portekiz ve İspanya gibi ekonomileri büyük ölçüde turizme bağımlı ülkeler ise bu krizden daha fazla etkilenmektedir. Şimdiye kadar mevcut tartışmalar ne olursa olsun, salgının uzun vadeli ve muhtemelen ekonomilerin kalıcı hasara yol açacağını ve bunun da küresel ekonomik depresyonu tetikleyebileceğini gösteriyor (Barua, 2020).

OECD ülkelerinde iç turizm, toplam turizmin yaklaşık %75'ini oluşturur. İç turizm akışları da insanların hareketine getirilen kısıtlamalardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Bununla birlikte, özellikle uluslararası pazarlara büyük ölçüde bağımlı destinasyonlarda, iç turizmin uluslararası turizm akışlarındaki düşüşü telafi etmesi pek olası görünmemektedir (OECD, 2020). Zira kriz öncesi döneme göre bir milyar turist'in seyahatine engel olan salgın, küresel anlamda seyahat ve turizm endüstrisini zora sokmuş ve çok sayıda iş kaybına neden olmuştur. Dünya çapında seyahat ve turizm endüstrisinin ve bağlantılı sektörlerin yarısı ekonomik çöküşle karşı karşıya kaldığından, krizin etkisi ile ortaya çıkan şoklar iç turizm pazarını da olumsuz etkilemektedir (Skare, 2021). COVID-19 salgını şunu gösterdi ki, böyle küresel pandemi ve şok dönemlerinde iç turizm kurtarıcı olamıyor. Yaşanan pandemi süreci, dış turizmin iyi olduğu dönemlerde yerli turistlerin ikinci plana itilmesinin, her kriz döneminde iç turizmin hatırlanmasının ve dış turizm talebinin azaldığı zamanlarda iç turizmin kurtarıcı olarak görülmesinin

(Çuhadar vd., 2020; Kervankıran ve Çuhadar, 2017; Kervankıran vd., 2018) yanlış olduğunu hatırlatmıştır. Bundan dolayı turizm sektörü ve paydaşları, iç turizmi ikinci plana atıp kriz dönemlerinde hatırlamak yerine iç turizme yönelik daha etkili ve kalıcı politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) 2019 yılı verilerine göre turizm endüstrisinin dünya ekonomisine toplam katkısı 8,9 trilyon dolar olup, turizm sektörü dünya genelindeki istihdamın yüzde 10'unu oluşturmakta ve 330 milyon kişiye iş olanağı sağlamaktadır (WTTC, 2021). Dünya Turizm Örgütü'ne göre 2020 yılında uluslararası seyahatlerde yaşanan düşüş, ihracat gelirlerinde tahmini 1,3 trilyon dolardır. Bu düşüş 2009 küresel ekonomik kriz sırasında kaydedilen kaybın 11 katından fazla olmuştur. Kriz, çoğu küçük ve orta ölçekli işletmelerde olmak üzere 100-120 milyon arasında doğrudan turizm çalışanın iş kaybı yaşamasına neden olmuştur (UNWTO, 2021). Dolayısıyla turizmin mal ve hizmetlerdeki arz bağlantıları ve güçlü çarpan etkisi nedeniyle, kriz hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayı tehlikeye atmaktadır (BM, 2020). COVID-19 salgını en somut etkisini ekonomik alanda göstermekte, sağlık alanında olduğu kadar ekonomik olarak da bulaşıcı bir etki yaratmaktadır. Öyle ki salgın, alt gelir gruplarında gelirlerin kesilmesi ve işsiz kalma anlamında travma düzeyinde etki yaratırken; işveren veya üst gelir gruplarına ise üretim süreçlerinin yavaşlaması veya durması, kitlelerin tüketim biçimlerinin minimize hâle gelmesiyle birlikte kazançlarında ciddi anlamda bir daralma yaşatmaktadır (Karakas, 2020). Mevcut kriz turizm sektöründe işgücünün çoğu zaman güvencesiz olduğunu diğer sektörlerden çok daha hızlı bir şekilde göstermiştir. COVID-19'un neden olduğu ekonomik kargaşa, turizm çalışanlarına genellikle çok az tazminat ödenerek veya hiç ödenmeden yaygın bir şekilde işten çıkarılmasına³ yol açmıştır (Baum ve Hai, 2020). Ayrıca sektörde çalışanlar genellikle dönemlik çalıştıklarından dolayı işsizlik sigortasından da faydalanamamaktadır (Bahar ve İlal, 2020). Devam eden kitlesel iş kaybı, turizm işçilerinin uzun süredir karşılaştığı düşük ücretler, sosyal haklardan yoksunluk ve mevsimlik işçilik uygulamaları şeklinde savunmasızlıkları ve adaletsizlikleri büyütülmektedir (Benjamin vd 2020). Bu durumdan en fazla etkilenenler ise daha çok kadın çalışanlar olmaktadır. Kadınların turizm sektörüne katılımı hem niceliksel hem de niteliksel olarak görece iyileşme gösterse de kadınların işgücü piyasasında güçlü bir şekilde ayrımcılıkla ve engellerle karşılaşmaya devam ettikleri de bir gerçektir (Deniz ve Kervankıran, 2020). İş hayatında kadınlar pandemiden önce de ekonomik güvencesizlik açısından kırılgandı. Kadınların, temel güvenceden yoksun kayıt dışı işlerde çalışma olasılığı daha yüksek. Bundan dolayı pandemi gibi olağandışı dönemlerde kayıtlı ve kayıt dışı sektörlerde çalışan kadınlar, işlerini erkeklerden daha fazla kaybetmişlerdir (Yasin, 2020). Turizm sektöründe yaşanan en küçük bir dalgalanmada öncelikle kadınlar işten çıkarıldığı için, pandemi sürecinde de daha fazla kadın çalışan işsiz kalmaktadır.

Salgın krizi turizm hareketliliğinin yönünü, harcamaların kapsamını ve tüketici tercihlerini ülke genelinde önemli derecede etkilemiş olsa da en büyük etkiler turizme en çok bağımlı destinasyonlarda yaşanmaktadır (Rogerson ve Rogerson, 2020). Turizm sektörü, daha önceki bölgesel temelli salgınlar da dâhil olmak üzere, krizler ve felaketlerin ardından toparlanmada önemli bir direnç göstermiştir. Genel olarak, bu toparlanma yerel, bölgesel veya ulusal hükümetlerin müdahalesiyle desteklenmiştir. Örneğin turizm, tüm Akdeniz ülkelerinde stratejik bir ekonomik sektör olduğundan, Avrupa Birliği'nin COVID-19 fonlarının yaklaşık beşte birini turizm için ayırması ve sektörü kurtarma planından en büyük yararlanıcı haline getirmesi beklenmektedir (Ioannides ve Gyimóthy, 2020). Benzer şekilde diğer birçok

hükümet turizm ekonomisinin geleceği için finansal ve politik destek sağlarken Çin’de merkezi hükümet uzun vadeli bölgesel direnç sağlamak amacıyla mali ve parasal politikaların tasarlanmasında önemli rol oynamış, yerel yönetimlere destek tedbirlerinin uygulanması ve tasarlanmasında özerklik vermiştir (Gong vd., 2020). Bununla birlikte hükümetlerin, destinasyonların ve turizm firmalarının sürdürülebilirliğini sağlamak için uyguladığı vergi indirimleri, sübvansiyonlar ve ödemelerin ertelenmesi gibi müdahale ve teşvikler yoluyla turizm endüstrisine daha fazla müdahalesi, hükümetleri turizm ekonomisinde çok daha büyük bir aktör haline getirmiştir (Sigala, 2020). Bu durumun endüstrinin yapısı ve işleyişini ulusal ve küresel düzeyde nasıl etkileyeceği tartışılırken, bu müdahalelerin ulusal ve küresel anlamda etkinliği, adaleti, kapsayıcılığı ve turizm paydaşları arasında eşit dağılımı sorgulanmaya başladı (Higgins-Desbiolles, 2020). Zira yalnızca büyük ölçekli seyahat ve turizm aktörlerini kurtararak, sektördeki mevcut güç asimetrisinin belirginleşmesi gibi bir sorun oluşmakta; yerel tabanlı, küçük ve orta ölçekli işletmeler için gerçek bir tehlike yaratacağı sonucu ortaya çıkmaktadır (Ioannides ve Gyimóthy 2020).

Salgının yayılmasını engellemek için uluslararası seyahatlere getirilen kısıtlamaların süresi uzadıkça turizm pazarının uzun süreli bir daralmaya maruz kalması bekleniyor (UNWTO, 2021). Küresel bağlantılar artık daha riskli görünürken, yerel vatandaşlığın boyutu güvenlik ve refahı garanti etmek adına gittikçe daha önemli hale gelmektedir (Tomassini ve Cavagnaro, 2020). Dolayısı ile turistler kendi ikamet yerlerine komşu alanları, daha aktif olabilecekleri düşük nüfus yoğunluklu alanları ve doğal ortamları tercih etme eğilimine girdiler. Destinasyon seçimi yaparken salgın öncesine kıyasla bulaşıcı hastalıkları, karantina durumunu, temizlik ve güvenlik faktörlerini ön planda tutmaya başladılar (Jeon ve Yang, 2021). Diğer yandan turistlerin uluslararası seyahate katılamamaları ve doğa temelli seyahat arayışlarının bir sonucu olarak pek çok ülkede iç turizm hareketliliğinin artması, tüketicilerin bir yerden diğerine kaydırılmasında yer alan sorunları da ön plana çıkarmıştır. Örneğin, İngiltere’de kırsal alanlara giden rekor sayıda ziyaretçi, kırsal bölgeyi festival alanı gibi kullanmaları, seyahat sonrası atıklarını gelişigüzel bırakmaları ve nadir bulunan habitatları ve vahşi yaşamı tehlikeye atmaları aşırı turizm sorununun zaman ve mekânda değişimini vurgulamaktadır (Seyfi ve Hall 2020). Benzer şekilde Türkiye’de şehir merkezindeki kalabalık ortamdan uzaklaşmak isteyen ve çevrimiçi çalışma imkânına sahip bireylerden kaynaklanan talep artışı yazlık evlerin bulunduğu Kıyı Ege şehirlerinde ev, arazi ve kısa dönemli kiralama fiyatlarının yükselmesine neden olduğu görülmektedir. Havayolları, konaklama, servis, yemek ve eğlence gibi işletmeler hayatta kalma mücadelesi verirken, yaşanan bu durum krizi fırsata çevirmek isteyenler için “imkan” oluşturdu (Gibson, 2021; Zoğal ve Emekli, 2020). Bu yönüyle COVID-19, turist davranışlarını ve motivasyonlarını değiştirdiği gibi, turistlerin tercih ettiği mekânların seçimini değiştirme eğilimi göstermektedir. Ayrıca Brouder vd. (2020)’nin de belirttiği gibi, pandemi sırasında daha fazla insan, kalabalık tren ve otobüslere kıyasla "en güvenli" ulaşım aracı olarak şahsi arabaları ile seyahat etmeye başlamıştır. Dünyada karantinalar hafifletildikten sonra da toplu taşımanın caydırıcı hale getirilmesi devam ederse, bu durum bir arabaya sahip ol(a)mayanlar için eşitsizlikler yaratacaktır.

Derinleşen COVID-19 krizinin turizme çok yönlü, karmaşık ve uzun dönemli etkisi olacağı tahmin edilmektedir. Dolayısı ile turizm yöneticilerinin, akademisyenlerinin ve sektör temsilcilerinin; bu krizin kısa süreli olduğu, turist davranışlarına çok fazla etki etmeyeceği, insanların geçmişte olduğu

gibi yeniden seyahatlere katılmaya devam edeceği ve her şeyin eskisi gibi olacağı beklentisinin kısa sürede gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir. Zira pandemi süreci hayatımızın birçok yönünü etkilemekte ve davranışlarımızı değiştirmektedir. Sağlık, eğitim, alışveriş, sosyal ilişkiler, seyahat motivasyonları, tatil davranışları gibi gündelik hayat pratiklerimizin birçoğu değişme eğilimindedir. Turizm araştırmacılarının ise bu süreçteki sorumluluğu, derinleşen bu pandemi sürecinin turizm davranışları üzerindeki dönüştürücü etkisini anlamak, bu sürecin turizmi nereye götürdüğünü çok yönlü olarak incelemek ve değişimin ekonomik, toplumsal, politik ve mekânsal dinamiklerini ortaya koymaktır.

Bununla birlikte, Türkiye’de Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın borç ve vergilerin ertelenmesi, kira yardımı, işsizlik ödeneği, kredi kolaylığı gibi mali ve finansal desteklerin sağlanmasının yanında Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi⁴ ve Güvenli Turizm Sertifikasyon Programı ile yerli ve yabancı ziyaretçilere ulaşımdan konaklamaya, tesis çalışanlarından yolcuların kendi sağlık durumuna uzanan geniş bir yelpazede alınması önerilen bir dizi tedbirleri belirlemiş (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2020) ve TÜROB, TÜROFED, TÜRSAB gibi turizm dernekleri pandemi ile mücadele konusunda bazı düzenlemeler getirmiştir (Sezen Doğancılı, 2020). Gerek kamu gerekse sivil toplum kuruluşlarının bu kararları ulusal ölçekteki düzenlemelerden oluşmasına karşın, pandeminin her ildeki yansımaları ve etkileri farklıdır. Türkiye’de pandeminin ilk olarak görüldüğü günden bu güne yaklaşık olarak bir yıl geçti. Bu süre, COVID-19’un neden olduğu mekânsal değişimi günümüzde değerlendirmek için öngörülebilir. Ayrıca görsel ve yazılı medyada, bir tarafta turist gelmediği için turizm sektörünün zor zamanlar geçirdiği konusunda haberler yer alırken (birgun.net, 2021), diğer tarafta ise pandemiye rağmen turist akınına uğrayan yerlerin haberleri verilmektedir (ntv.com.tr, 2021). Dolayısı ile bu çalışma, hem basında çıkan bu haberlerin gerçekliğinin Türkiye’de iller düzeyindeki karşılığını hem de Türkiye turizminin COVID-19 süreciyle illere göre mekânsal değişiminin ampirik verilerle görünümünü vermesi bakımından önemlidir.

2. Literatür Değerlendirmesi

Seyahatler doğası gereği zaman içinde mekândaki hareketliliklerdir. Turistlerin belirli bir zaman ve mekânda nasıl hareket ettiklerinin belirlenmesi, turizmin ekonomik, sosyal, kültürel, politik ve çevresel etkilerini anlama açısından fikir vermektedir. Bir hareketlilik olarak turizm; mekânı üreten, yaşatan, dönüştüren, yeniden kurgulayan ve günümüz toplumsal yaşamında önemi gün geçtikçe artan mekânsal, toplumsal ve ekonomik bir olgudur. Dolayısıyla salgının yayılmasının hem nedeni hem de mağduru olan turizmin bir hareketlilik olarak mekânla ilişkisinin incelenmesi önemlidir. Ulusal ve uluslararası turizm literatüründe salgının çok yönlü değerlendirilmesi yapılmış (Barua, 2020; Baum ve Hai, 2020; Brouder vd., 2020; Fotidais, 2021; Gibson, 2021; Gong vd., 2020; Higgins-Desbiolles, 2020; Mendes ve Carvalho, 2020; Niewiadomski, 2020; Seyfi ve Hall, 2020; Skare, 2021), ancak mekânsal yönünü ele alan çalışmalar daha sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda Şahin ve Erensü (2020), salgın ve iklim değişikliğinin etkilerini birlikte ele aldığı çalışmada salgının eşitsiz gelişmenin mekânsal yönüne değinmiş; Jeon ve Yang (2021), COVID-19 öncesi ve sonrası yerel turizm ağının yapısal değişikliklerinin analizini yaptığı çalışmada salgının seyahat alışkanlıklarını değiştirdiğini, turizmin yoğunluğunun az olduğu, yerel ve bozulmamış ortamlara kaydığını açıklamış; Ioannides ve Gyimotyh (2020), yüksek nüfus yoğunluğuna sahip yerlerin çekiciliğinin azaldığını, daha yakın, yerel ve küçük

ölçekli destinasyonlara talebin arttığını öne sürmüştü; Tomassini ve Cavagnaro (2020), eleştirel çalışmada, salgın kriziyle birlikte mekânın kullanımında değişen anlamı ele almış, mekânı turistlerin transit ürünler olarak hareket ettiği düz bir yüzey anlayışından çoklukların, ilişkilerin, bağlantıların ve ağların meydana geldiği bir alana kaydırmıştır. Rogerson ve Rogerson (2020), COVID-19 salgınının etkilerine karşı en savunmasız bölgeleri yerel otorite ölçeğinde analiz ettiği çalışmada turizme en çok bağımlı olan bölgelerin salgının etkisini daha fazla hissettiğini ortaya çıkarmış; Grydehøj vd. (2020) salgının Danimarka'nın özerk bir yerel adalar bölgesi olan Kalaallit Nunaat'ın jeopolitiğini nasıl etkilediğini ele aldığı çalışmada adanın dış dünya ile ilişkisini ve adadaki insanlar ve yerler arasındaki ilişkileri nasıl etkilediğini açıklamıştır. Yapılan literatür incelemesi neticesinde Türkiye ölçeğinde COVID-19'un turizmin farklı yönlerine olan etkisini araştıran çalışmalar bulunmasına karşın (Alaeddinoğlu ve Rol, 2020; Bahar ve Çelik İlal, 2020; Işık Erol, 2020; Kervankıran ve Bağmancı, 2020; Sezen Doğancı, 2020; Zoğal ve Emekli, 2020), turizmin mekânsal etkisini inceleyen araştırmaya rastlanılmamış olması bu çalışmanın en önemli motivasyonunu oluşturmaktadır.

3. Veri Kaynakları ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, COVID-19 salgınının öncesinde ve sonrasında (2019-2020 yılları) Türkiye'ye yurtdışından seyahat amaçlı gelen ziyaretçi sayılarındaki mekânsal değişimi incelemek ve salgın sürecinde Türkiye'de turizmin illere göre mekânsal görünümünü değerlendirmektir. Çalışmada TÜİK, Dünya Turizm Örgütü, Ticaret Bakanlığı, OECD ve Dünya Bankası'ndan elde edilen ikincil veriler kullanılmıştır. Çalışmanın veri kaynağını, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2019 ve 2020 yıllarına ait illere göre turizm istatistikleri oluşturmaktadır. 2019 ve 2020 yılları arası Türkiye'ye seyahat amaçlı gelen ziyaretçi sayılarının illere göre değişimini daha iyi yorumlamak için, illerin azalan ziyaretçi sayılarının 1000 kişideki karşılığı hesaplanmıştır. Daha sonra COVID-19 sürecinden hangi ilin ne derece etkilendiğini ortaya koymak için, çıkan değerler CBS'de (Coğrafi Bilgi Sistemleri) Doğal Kırılmalar Metodu (Jenks Natural Breaks Classification Method) ile sınıflandırılarak mekânsal örüntüsü haritalandırılmıştır.

Jenks Doğal Kırılma Sınıflandırma Yöntemi, coğrafi verilerin analizinde kullanılmak üzere özel olarak geliştirilmiştir ve ESRI firması tarafından ArcGIS'te varsayılan sınıflandırma yöntemi olarak seçilmesiyle standart bir coğrafi sınıflandırma algoritması olarak ortaya çıkmıştır. Sınıflandırma, sınıfların ortalamaları arasındaki varyansı maksimize ederek ve sınıf içi ortalamalarındaki varyansı en aza indirerek elde edilir. Zaman içinde geçerliliğe yönelik çok sayıda test yapılmış ve algoritmanın güvenilirliği sağlanmıştır. Bu yöntem, başta CBS olmak üzere çok sayıda mekânsal analiz sistemlerinde kullanılmakta olup (Brewer ve Pickle, 2002), değerlerin farklı sınıflarda en iyi şekilde düzenlenmesini belirlemek için tasarlanmış bir veri sınıflandırma yöntemidir. Bu yöntem, her sınıfın diğer sınıftan ortalama sapmasını en aza indirmeye çalışırken, bu arada her sınıfın diğer grupların araçlarından sapmasını maksimize ederek yapılır (Chen vd., 2013). Bu çalışmada da, Türkiye'de COVID-19'un etkisi sonucu illerde 1000 kişide azalan ziyaretçi sayısını uygun bir şekilde sınıflandırmak ve salgının mekânsal etkisini daha iyi bir şekilde görmek için, Jenks Doğal Kırılma Sınıflandırma Yöntemi kullanılmış ve sınıflandırma sonucu ortaya çıkan mekânsal görünüm değerlendirilmiştir.

4. COVID-19 ve Türkiye Turizminin Mekânsal Görünümü

Türkiye, dünyada turizm piyasasının önemli aktörlerinden biridir. 2019 yılı verilerine göre Türkiye, dünya turizm pazarında %3,7 ve Avrupa pazarında ise %7,1 paya sahiptir. Buna göre 2019 yılı itibari ile Türkiye dünyanın en çok ziyaret edilen 6. ve turizm gelirleri bakımından ise 13. ülkesidir. Ayrıca Türkiye, Avrupa ülkelerine göre turist sayısı bakımından Fransa, İspanya ve İtalya'nın ardından 4. ve turizm gelirinde ise 6. sırada yer almaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Salgının etkisini göstermeye başladığı 2020 Mart ayı ile birlikte salgının yarattığı tedirginlik, sınır kapatmaları ve kısıtlamalarla birlikte Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısında büyük düşüşler yaşanmıştır. Haziran ayında başlayan normalleşme süreci ile birlikte yeniden toparlanma sürecine girilmesine karşın Türkiye turizmi, 2020 yılını bir önceki yıla göre turist sayısında %69,4 ve turizm gelirinde ise %65 oranında düşüşle kapatmıştır (Çizelge 1). Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin sayısı ve turizm geliri bu haliyle 2000'li yılların başındaki seviyeye inmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin geçen 20 yıllık sürede turist sayısında 17. sıradan 6. sıraya yükselmede gösterdiği başarıyı, neden turizm gelirlerinde gösteremediği, üzerinde ayrıca tartışılması gereken bir konudur. Çünkü Türkiye, pandemi öncesinde bile (2019 yılı) turizm geliri bakımından dünya sıralamasında 20 yıl öncesinin gerisinde yer almaktadır. Benzer bir durum turist başına düşen harcama verilerinde karşımıza çıkmaktadır. 2001 yılında turist başına düşen harcama 944 dolar iken, 2019 yılında 666 dolara kadar düşmüştür (Çizelge 1). Son 20 yılın gerek turizm geliri gerekse turist başına düşen harcama değerleri dikkate alındığında, turist sayısında niceliksel bir artışın olmasına karşın, Türkiye turizminde gerçekten bir gelişmenin yaşanıp yaşanmadığı sorusu önemli bir tartışma konusudur.

Çizelge 1. Türkiye'nin turist sayısı ve turizm geliri bakımından dünya sıralamasındaki yeri (2001-2020)

Yıllar	Turist Sayısı	Turist Sayısı Dünya Sıralaması	Turizm Geliri (milyon \$)	Turizm Geliri Dünya Sıralaması	Turist Başı Harcama (\$)
2001	13.450.127	17.	10.067	11.	944
2002	13.256.028	17.	12.420	12.	936
2003	16.463.623	15.	13.854	9.	841
2004	20.753.734	12.	17.076	8.	822
2005	25.045.142	9.	20.322	8.	811
2006	23.924.023	12.	18.594	9.	777
2007	27.239.630	9.	20.942	10.	768
2008	31.137.774	8.	25.415	9.	816
2009	31.759.816	7.	25.064	9.	789
2010	32.997.308	7.	24.931	9.	755
2011	36.769.039	6.	28.115	10.	764
2012	36.463.921	6.	29.351	12.	804
2013	39.226.225	6.	34.305	12.	874
2014	41.415.070	6.	32.309	12.	780
2015	41.617.531	6.	31.464	12.	756
2016	31.365.329	10.	22.107	17.	705
2017	38.620.347	8.	26.283	15.	681
2018	45.628.674	6.	29.512	15.	646
2019	51.860.042	6.	34.520	13.	666
2020	15.826.266	-	12.059	-	-

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021; TÜİK, 2021

2019 yılında Türkiye'de, bir önceki yıla göre turist sayısı %13,66 artışla 51,8 milyona yükselmiş, turizm geliri %16,9 artışla 34,5 milyar dolara ulaşmış ve kişi başı ortalama turist harcaması

ise 666 dolardır. Turizm gelirlerinin ihracatı karşılama oranı da son beş yılda artma eğilimi göstererek 2019 yılında %20,1'e yükselmiş, ancak 2020 yılında bu oran %7,1'e düşmüştür. Türkiye'de turizm gelirlerinin GSYİH'yi karşılama oranı (2019 yılında %4,5) bazı OECD ülkelerine oranla (İspanya %11,8, Fransa %7,4, Portekiz %8 vs.) düşük olmasına rağmen son yıllarda artış gösterme eğilimindedir. Ancak 2020 yılında turizm gelirlerinin azalmasına bağlı olarak, turizmin GSYİH içindeki payı da hızlı bir düşüş göstererek %1,6 olmuştur (Çizelge 2).

Çizelge 2. Turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine ve turizm giderlerinin ithalat giderlerine oranı (2001-2020)

YILLAR	İhracat Rakamları (Milyon \$)	Turizm Gelirleri (Milyon \$)	Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı (%)	İthalat Giderleri (Milyon \$)	Turizm Giderleri (Milyon \$)	Turizm Giderlerinin İthalata Oranı (%)	Turizm Gelirinin GSYİH'ye Göre Oranı (%)
2001	31.334	10.450	33,4	41.399	1.738	4,2	5,3
2002	36.059	12.420	34,4	51.553	1.880	3,6	5,2
2003	47.252	13.854	29,3	69.339	2.424	3,5	4,4
2004	63.167	17.076	27,0	97.539	2.954	3,0	4,2
2005	73.476	20.322	27,7	116.774	3.394	2,9	4,1
2006	85.534	18.594	21,7	139.576	3.270	2,3	3,4
2007	107.271	20.942	19,5	170.062	4.043	2,4	3,1
2008	132.027	25.415	19,2	201.963	4.266	2,1	3,3
2009	102.142	25.064	24,5	140.928	5.090	3,6	3,9
2010	113.883	24.931	21,9	185.544	5.874	3,2	3,2
2011	134.906	28.115	20,8	240.841	5.531	2,3	3,4
2012	152.478	29.351	19,2	236.545	4.593	1,9	3,3
2013	157.610	34.305	21,3	242.177	5.253	2,1	3,4
2014	151.802	32.309	21,8	251.661	5.470	2,2	3,7
2015	143.934	31.464	21,9	207.203	5.698	2,8	3,7
2016	142.606	22.107	15,5	198.601	5.049	2,5	2,6
2017	156.992	26.283	16,7	233.799	5.137	2,2	3,1
2018	167.967	29.512	17,5	223.046	4.896	2,2	3,9
2019	171.531	34.520	20,1	202.705	4.403	2,1	4,5
2020	169.514	12.059	7,1	219.425	1.063	0,5	1,6

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021; TÜİK, 2021; Ticaret Bakanlığı, 2021

Türkiye genelinde Ocak-Eylül 2020 dönemini kapsayan 9 aylık dönemde otel ve konaklama tesislerinin ortalama doluluk oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre %47,8 düşüşle %35,4'e gerilemiştir. Türkiye'de en çok konaklamanın olduğu İstanbul ve Antalya'da doluluk oranları beklenen seviyelere ulaşamamıştır. İstanbul'da ilk 9 ayda doluluk oranı % 50,8 düşüşle %36,9 olmuştur. Antalya'da ilk 8 ayda doluluk oranları geçen yılın aynı dönemine göre %41 düşüşle %39,8 olarak gerçekleşmiştir (TÜRSAB, 2020). Türkiye'de 2019 ve 2020 yıllarına ait ziyaretçi sayılarına bakıldığında, ilk olarak tüm illerde ziyaretçi sayılarında düşüşün yaşandığı göze çarpmaktadır. İkincisi, ziyaretçi sayısı olarak en fazla düşüş İstanbul (14.668.966), Antalya (8.171.950), Muğla (1.841.895), Nevşehir (1.517.738), Ankara (1.426.348) ve İzmir (1.344.037) gibi illerde yaşanırken, en az düşüşün yaşandığı il ise, ziyaretçi sayısı bakımından da en düşük olan Kilis'tir (2.291). Üçüncüsü ise, 2019 ve 2020 yıllarına ait azalan ziyaretçi sayılarının oran olarak değişimine bakıldığında, yıllık değişim oranı %-43 ile %-90 arasında olup, Türkiye genelinde değişim oranı %-70'dir. İllere göre yıllık değişim oranına bakıldığında, Rize (%-90) ve Nevşehir (%-88) illeri ilk sırayı alırken, Adıyaman (%-43) son sırada yer almaktadır (Çizelge 3). Ayrıca, normal zamanlarda ziyaretçi sayısının orta düzeyde ve iç turizmin gelişmiş olduğu Tekirdağ (%-46) ve Balıkesir (%-57) gibi illerdeki değişim oranının diğer

illere göre düşük olması, iç turizmin gelişmiş olduğu bölgelerde turizm sektörünün krizlere karşı daha dirençli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

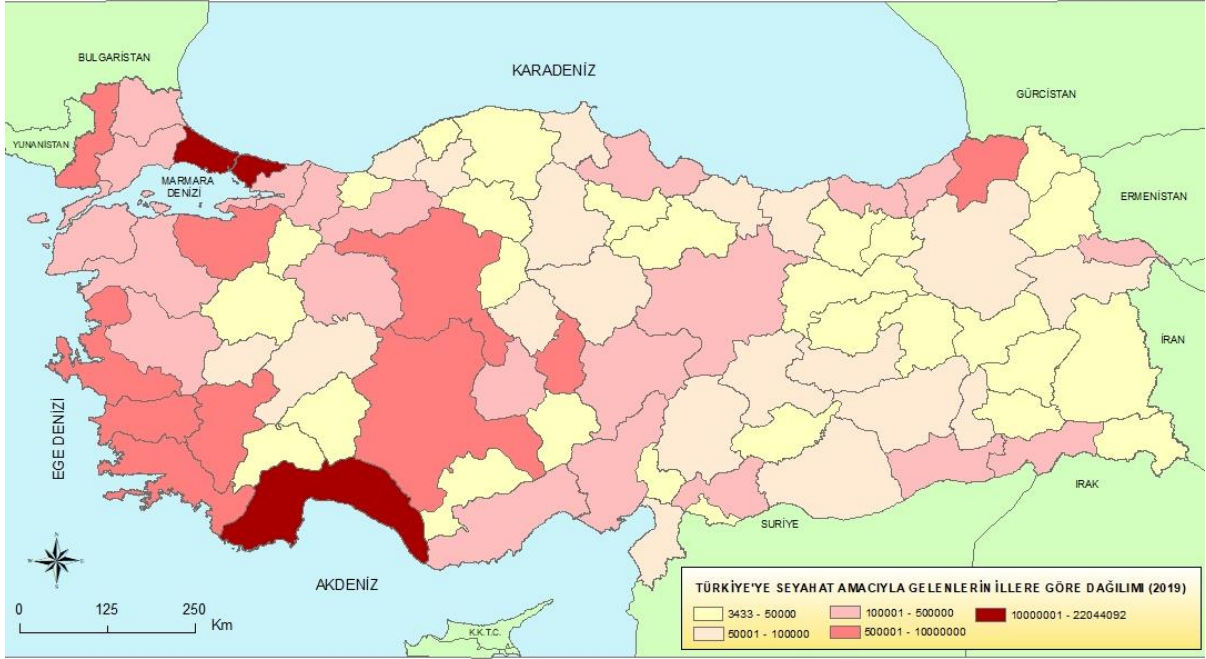
Çizelge 3. Türkiye'ye illere göre seyahat amacıyla gelen ziyaretçi sayıları ve değişim oranı (2019-2020)

İl Adı	Türkiye'ye Seyahat Amacıyla Gelen Ziyaretçi Sayısı		2019/2020 Dönemi Değişim Oranı (%)	1000 Kişide Azalan Ziyaretçi Sayısı	İllerin Etkilenme Düzeyi
	2019	2020			
Adana	150.743	61.852	-59	192	Düşük
Adıyaman	23.003	12.941	-43	21	Çok Düşük
Afyonkarahisar	80.377	38.739	-51	90	Çok Düşük
Ağrı	61.254	14.149	-76	101	Çok Düşük
Amasya	39.855	13.960	-65	56	Çok Düşük
Ankara	1.985.402	559.054	-71	3.084	Yüksek
Antalya	10.895.262	2.723.312	-75	17.671	Çok Yüksek
Artvin	643.438	146.956	-77	1.073	Orta
Aydın	1.162.481	278.411	-76	1.911	Orta
Balıkesir	294.361	123.886	-57	368	Düşük
Bilecik	12.543	4.855	-61	16	Çok Düşük
Bingöl	12.164	5.679	-53	14	Çok Düşük
Bitlis	3.925	1.249	-68	5	Çok Düşük
Bolu	148.768	32.017	-78	252	Düşük
Burdur	19.449	9.868	-49	20	Çok Düşük
Bursa	1.027.493	294.566	-71	1.584	Orta
Çanakkale	418.319	61.634	-85	771	Orta
Çankırı	20.213	7.227	-64	28	Çok Düşük
Çorum	65.343	24.699	-62	87	Çok Düşük
Denizli	1.055.723	156.610	-85	1.944	Orta
Diyarbakır	88.146	23.955	-72	138	Çok Düşük
Edirne	930.923	330.902	-64	1.297	Orta
Elâzığ	50.678	19.657	-61	67	Çok Düşük
Erzincan	39.382	12.008	-69	59	Çok Düşük
Erzurum	70.967	18.933	-73	112	Çok Düşük
Eskişehir	142.974	43.279	-69	215	Düşük
Gaziantep	188.045	57.957	-69	281	Düşük
Giresun	61.410	1.9145	-68	91	Çok Düşük
Gümüşhane	13.774	6.220	-54	16	Çok Düşük
Hakkâri	11.582	1.708	-85	21	Çok Düşük
Hatay	76.849	29.026	-62	103	Çok Düşük
Isparta	41.893	18.059	-56	51	Çok Düşük
İçel	182.450	68.511	-62	246	Düşük
İstanbul	22.044.092	7.375.126	-66	31.721	Çok Yüksek
İzmir	1.940.759	596.722	-69	2.906	Yüksek
Kars	28.446	7.281	-74	45	Çok Düşük
Kastamonu	38.796	11.305	-70	59	Çok Düşük
Kayseri	197.369	72.846	-63	269	Düşük
Kırklareli	104.946	50.657	-51	117	Çok Düşük
Kırşehir	58.422	27.579	-52	66	Çok Düşük
Kocaeli	254.507	105.302	-58	322	Düşük
Konya	531.554	136.290	-74	854	Orta
Kütahya	49.149	18.501	-62	66	Çok Düşük
Malatya	62.739	23.791	-62	84	Çok Düşük
Manisa	102.040	41.751	-59	130	Çok Düşük
Kahramanmaraş	77.169	37.747	-51	85	Çok Düşük
Mardin	129.819	46.633	-64	179	Düşük
Muğla	2.704.159	862.264	-68	3.983	Yüksek
Muş	16.854	6.425	-61	22	Çok Düşük
Nevşehir	1.718.114	200.376	-88	3.282	Yüksek
Niğde	18.827	8.520	-54	22	Çok Düşük
Ordu	83.771	26.961	-67	122	Çok Düşük
Rize	423.908	41.980	-90	825	Orta
Sakarya	248.623	91.430	-63	339	Düşük
Samsun	199.697	75.764	-62	268	Düşük
Siirt	7.739	2.123	-72	12	Çok Düşük
Sinop	60.329	17.231	-71	93	Çok Düşük
Sivas	115.641	43.048	-62	157	Çok Düşük
Tekirdağ	269.122	143.822	-46	271	Düşük
Tokat	35.674	12.533	-64	50	Çok Düşük
Trabzon	457.430	87.668	-80	799	Orta
Tunceli	14.521	4.604	-68	21	Çok Düşük
Şanlıurfa	52.352	19.957	-61	70	Çok Düşük
Uşak	83.064	43.250	-47	86	Çok Düşük
Van	40.663	7.335	-82	72	Çok Düşük
Yozgat	79.168	42.571	-46	79	Çok Düşük

Zonguldak	85.786	28.418	-66	124	Çok Düşük
Aksaray	106.027	49.776	-53	121	Çok Düşük
Bayburt	7.936	4.342	-45	7	Çok Düşük
Karaman	22.698	8.424	-62	30	Çok Düşük
Kırıkkale	24.931	9.201	-63	34	Çok Düşük
Batman	72.550	8.984	-87	137	Çok Düşük
Şırnak	189.000	51.133	-72	298	Düşük
Bartın	26.661	10.006	-62	36	Çok Düşük
Ardahan	8.869	1.657	-81	15	Çok Düşük
İğdır	150.528	29.314	-80	262	Düşük
Yalova	174.703	58.082	-66	252	Düşük
Karabük	72.238	18.249	-74	116	Çok Düşük
Kilis	3.433	1.142	-66	5	Çok Düşük
Osmaniye	11.422	3.264	-71	17	Çok Düşük
Düzce	44.430	20.177	-54	52	Çok Düşük

Kaynak: TÜİK, 2021

COVID-19 salgını dünya genelinde seyahat eğilimlerinde önemli değişimlere neden olmaktadır. TÜRSAB'ın 2020 yılında yaptırdığı "COVID-19 sürecinde Türkiye ve dünya turizmi değerlendirmesi" araştırmasında Türkiye'de pandemi sürecindeki seyahat taleplerinin seyri konusunda fikir vermektedir. Önceki yıllarda tatil tercihlerinde "uygun fiyat" ilk tercih nedenini oluştururken pandemi ile birlikte katılımcıların %50'si için uygun fiyatın yerini hijyen ve güvenlik faktörü almıştır. Tüketicilerin Mayıs ayında %30 olan tatile gitme isteği Haziran ayında %20'nin altına inmiş ve salgın sonrası tatile gitmeyi planlayanlar %94'ü yurt içini, %6'sı ise yurt dışını tercih etmiştir. Salgın sürecinde kendi aracı ile seyahat etme oranı %48 oranında artış göstermiş, iç pazarda %33 ile Ege ve %30 Akdeniz tercih edilen bölgeler olmuştur (TÜRSAB, 2020). COVID-19 salgınının Türkiye'nin genelini etkilemiş olmasına ve bu etkinin mekânsal olarak en fazla batı ve güney kıyılarında görülmesine karşın, yine de ziyaretçilerin Ege ve Akdeniz kıyılarını daha fazla tercih etmesi bu bilgiyi doğrulamaktadır. Bununla birlikte genel olarak görünüme bakıldığında, bir yıllık süreçte COVID-19'un Türkiye turizmine mekânsal etkisi Şekil 1 ve 2'de daha net bir şekilde görülmektedir. Özellikle ülkenin güney ve batısındaki illerde değişim daha belirgin olup iç ve doğu bölgelerdeki illerde ise değişim daha azdır (Şekil 1 ve 2). Ayrıca iç bölgelerde yer alıp, turizmin geliştiği Nevşehir, Konya, Denizli gibi illerinin COVID-19'dan daha fazla etkilendiği anlaşılmaktadır.

Şekil 1. 2019 yılında Türkiye'ye seyahat amacıyla gelen ziyaretçi sayılarının illere göre dağılımı (Kaynak: TÜİK, 2021)

Şekil 2. 2020 yılında Türkiye'ye seyahat amacıyla gelen ziyaretçi sayılarının illere göre dağılımı (Kaynak: TÜİK, 2021)

COVID-19 sürecinin mekânsal etkisini değerlendirmede, illerin bir önceki yıla göre ziyaretçi sayıları ve azalma oranları verisi, illerin farklılaşan görünümünü anlama adına önemli göstergelerdir ama yeterli değildir. Çünkü Türkiye'de bazı illerin ziyaretçi sayıları yüksek, bazı illerin orta düzeyde bazı illerin ise düşük seviyededir. Ziyaretçi sayısının yüksek olduğu bir ile düşük olan bir ilin azalma oranının aynı olması, her ne kadar illerin değişiminde önemli bir gösterge olsa da, bu iki ilin aynı derecede etkilendiğini göstermeyebilir. Bundan dolayı çalışmada, COVID-19'un iller arasındaki farklılığını daha doğru yorumlamak için ziyaretçi sayıları ve yıllık değişim oranları verisi yanında, illerin

1000 kişide azalan ziyaretçi sayıları da incelenmiştir. Bu doğrultuda, 2019 ve 2020 yıllarına ait Türkiye'ye yurtdışından seyahat amaçlı gelenlerin illere göre ziyaretçi sayılarının farkı alınmış ve azalan ziyaretçi sayılarının 1000 kişide kaç kişiye karşılık geldiği hesaplanmıştır. Böylece COVID-19 sürecinde ziyaretçi sayısı bakımından hangi ilin ne derece etkilendiği daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ayrıca CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri)'de illerin 1000 kişide azalan ziyaretçi sayıları Doğal Kırılmalar Metodu (Jenks Natural Breaks Classification Method) ile sınıflandırılarak ortaya çıkan mekânsal görünüm haritalandırılmıştır. 1000 kişide azalan ziyaretçi sayılarının COVID-19'dan etkilenme düzeyleri Doğal Kırılmalar Metoduna göre sınıflandırılması sonucu iller beş kategoriye ayrılmıştır. Bunlar; çok yüksek (3.984 ve 31.721 arası), yüksek (1.945 ve 3.983 arası), orta düzey (370 ve 1.944 arası), düşük (158 ve 369 arası) ve çok düşük (5 ve 157 arası) düzeyde etkilenen iller şeklindedir. Çok yüksek düzeyde etkilenen iller kategorisinde 2 il (İstanbul ve Antalya), yüksek düzeyde etkilenen ikinci kategoride 4 il (Muğla, Nevşehir, Ankara ve İzmir), orta düzeyde etkilenmenin olduğu kategoride 9 il (Denizli, Aydın, Bursa, Edirne, Artvin, Konya, Rize, Trabzon, Çanakkale), düşük düzeyde etkilenen iller kategorisinde 15 il (Balıkesir, Sakarya, Kocaeli, Şırnak, Gaziantep, Tekirdağ, Kayseri, Samsun, Iğdır, Bolu, Yalova, Mersin, Eskişehir, Adana, Mardin) ve en düşük düzeyde etkilenen iller kategoride ise kalan diğer 51 il bulunmaktadır (Çizelge 3 ve Şekil 3). 1000 kişide azalan ziyaretçi sayılarının haritadaki dağılımına genel olarak bakıldığında, yüksek ve en yüksek düzeyde etkilenen illerin genellikle deniz kıyısında yer aldıkları (Ankara ve Nevşehir hariç), dolayısı ile COVID-19'un deniz-kum-güneş turizmini ve kitle turizmini ciddi olarak etkilediği görülmektedir.

Şekil 3. Türkiye’de 1000 kişide azalan ziyaretçi sayısının illere göre etkilenme düzeyi (Kaynak: TÜİK, 2021)

Seyahat kısıtlamaları ve karantina önlemlerinin devam etmesi ve farklı mekânsal alanlarda yeni dalgaların meydana gelmesi karantinaların kademeli olarak kaldırılmasına veya yeniden uygulanmasına neden olmaktadır. Turizm tedarik zincirleri sağlık, hijyen ve güvenlik protokollerinin sağlandığı mekanlarda yeniden çalışmaya başlamasına rağmen, yeni sağlık protokolleri işletmelerin sınırlı

kapasitede çalışmasına neden olmaktadır. Ekonomik ve sağlıkla ilgili krizlerin birbiriyle bağlantılı sonuçları ve seyahat kısıtlamalarının aşamalı olarak kaldırılması da göz önüne alındığında, tüketici güveni ve seyahat davranışı, salgın ne kadar uzun sürerse daha derinden etkilenecektir. Bu durum seyahat biçimine, ölçeğine ve destinasyon seçimine etki edecektir. Bu durumla bağlantılı olarak uluslararası pazarlara en çok bağımlı olan kentsel bölgeler en çok etkilenecek yerler olacaktır. Kervankıran ve Sert Eteman (2020)'ın Türkiye'de illerin gelişmişlik düzeylerini incelediği çalışmada, turizm gelişmişlik endeksine göre Türkiye'nin en gelişmiş illeri İstanbul ve Antalya'dır. Bununla birlikte COVID-19 sürecinden de en fazla etkilenen illerin Antalya ve İstanbul olması, Rogerson ve Rogerson (2020)'un turizmden en fazla etkilenen illerin turizme en çok bağımlı illerin olduğu düşüncesini doğrulamaktadır.

5. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, COVID-19 sürecinde Türkiye turizminin mekânsal dağılımı ve yurtdışından seyahat amacıyla gelen ziyaretçi sayılarına göre pandeminin etkisinin iller bazındaki farklılaşan görünümü incelenmiştir. COVID-19 salgını ile birlikte Türkiye'de turizm endüstrisi ciddi yaralar almıştır hatta diğer ekonomik sektörlerle göre turizm sektörü bu durumdan daha fazla etkilenmiştir. Turizm sektörü bu krizi çok yönlü ve derin bir şekilde yaşamaktadır. Turizm sektörünün bu olumsuz durumdan en az hasarla çıkması için, yaşanan bu kriz ortamının her yönüyle ve boyutuyla düşünülmesi gerekir. Krizin “nerede” belirgin olduğu, pandeminin turizm sektöründe “neresi” daha çok etkilediği ve salgının etkisinin iller ölçeğinde farklılaştığı yerlerin “neresi” olduğu konusu mekânsal düşünme boyutuyla ilgilidir. Mekânsal veriler, COVID-19'un turizm sektörüne olan etkisini tanımlamada, krizden nasıl çıkılacağı sorularına cevap bulmada ve yaşanan olumsuzluklara karşı daha sağlıklı ve doğru kararlar almada yol göstericidir. Çünkü sosyal olgu ve süreçler farklı mekânlarda farklı boyutlarda yaşanmaktadır. Turizm alanında da yaşanan bu krizin daha doğru tanımlanması ve yorumlanması için mekânsal bilgiye ihtiyaç vardır. Pandemiye direnç gösteremeyen çöküş alanlarını görmek ve pandemiden daha az etkilenen veya salgına rağmen dayanıklı kalan yerleri belirlemek, COVID-19 sürecinin turizm sektöründe oluşturduğu mekânsal farklılıkları değerlendirmede önemli bilgiler sunmaktadır. Şüphesiz mekânsal boyutu ortaya koymada çok çeşitli veri setlerine ve sahada yapılacak derinlemesine görüşmelere ihtiyaç vardır. Uluslararası ziyaretçi sayıları üzerinden ampirik olarak incelenen bu çalışma COVID-19'un genel olarak mekânsal görünümünü yansıtmakta olup, çalışmanın gelecekte bu konuda yapılacak araştırmalara öncü olacağını düşünüyoruz.

COVID-19 salgını; pandeminin katı sınırları uzun vadede destekleyip desteklemeyeceği, yerel destinasyonlarda uzun vadeli dönüşümün ne kadar gerçekleşeceği, turistlerin kısa ve uzun vadedeki davranışsal talepleri ve turizmdeki en savunmasız düşük ücretli işlerin krizden orantısız bir şekilde etkilenmesi konusunda politika yapıcılara, sektör temsilcilerine ve turizm araştırmacılarına önemli dersler vermektedir (Gössling, vd., 2020). Turizmin küresel olarak kontrolsüz büyümesi ve oluşturduğu olumsuz etkiler uzun zamandır tartışma konusuydu. Yaşanan bu salgın krizi, turizmi daha çevre dostu, sömürsüz, eşitlikçi, ev sahibi topluluklara, geleneklere ve kültürlere daha saygılı hale getirmek, sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda yerel toplulukların ve yerel halkların haklarına ve çıkarlarına dayalı olarak turizmi yeniden tanımlamak ve turizmin geleceğini yeniden düşünmek için bir fırsat sunabilir (Higgins-Desbiolles, 2020). Turizm destinasyonlarında uzun vadeli faydalar yaratan çevresel

ve sosyal açıdan sorumlu bir turizmin geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın üç önemli ayağının (ekonomik, sosyal ve çevresel) dengede durmasına bağlıdır (Seyfi ve Hall, 2020). Bununla birlikte, turizm sektörü krize girdiğinde turizm araştırmaları genellikle mekânsal olmaktan çok sosyal ve ekonomik olanı vurgulamaktadır (Gibson, 2021). Bu durumun eleştirel analizi, turizmin neoliberal adaletsizlikleri ve sömürüyü nasıl desteklediğini ortaya çıkarmaktadır. Neoliberal dönemde turizmin eşitsizlik, adaletsizlik, emek sömürüsü ve küresel iklim değişikliği de dâhil olmak üzere önemli sosyal-mekânsal etkileri olmuş (Niewiadomski, 2020) ve salgın öncesinde turizm sektörü Neoliberal politikaların etkisi ile sınırsız büyümenin büyümesine kapılarak mekânsal olarak geniş alanlara yayılmıştır. COVID-19 süreci ile birlikte, turizm sektöründeki bu hızlı, kontrolsüz ve sürdürülemez büyüme hali turizm mekânlarında görünür hale gelmiştir. Derinleşen salgın krizinden daha az hasarla çıkmak, dayanıklılığı yeniden oluşturmak ve turizm mekânlarında iyileşmeyi sağlamak için, pandeminin ekonomik, sosyal, politik ve mekânsal sonuçlarına bakmanın yanında, pandemi öncesinde Neoliberal politikaların etkisi ile turizm mekânlarının eşitsiz ve sınırsız büyüme sorunlarının da eleştirel olarak değerlendirilmesi ve tartışılması gerekir.

Türkiye’de 1980’lerden sonra turizm sektörünü neoliberal politikalar yönlendirmiştir. Akdeniz ve Ege kıyıları özel sektör yatırımlarının merkezi haline gelmiş, ulusal veya bölgesel turizm planlamalarını ve politikalarını turizm sermayesi belirlemeye başlamış ve hatta işçilerin, memurların ve orta gelir gruplarının tatil yapması için inşa edilmiş bazı devlet kurumlarının sosyal alanları özel sektöre devredilmiştir. Kervankıran ve Sert Eteman (2020)’ın da belirttiği gibi bugün Türkiye’de turizm sektörü yabancı turist odaklı düşünüldüğü için, turizm planlamalarında ve politikalarında küresel sermayenin ve özel sektörün çıkarları her zaman öncelikli olmuştur. Bu durum bazı illerde turizmin hızlı büyümesine ve bu illerde geniş mekânları işgal etmesine neden olmuştur. Bundan dolayı Türkiye’de turizm, neoliberal ekonomi politikalarının ve geç kapitalizmin etkisi ile mekânları önemli derecede etkilemiş ve değiştirmiştir. Turizm sektöründe yatırımların ve teşviklerin Türkiye’nin güney ve batı kıyı illerine yönlendirilmesi sonucunda, bu illerde kitle turizmi hızlı bir şekilde artmıştır. Ancak bu illerde turizmin hızlı, plansız ve kontrolsüz büyümesinin beraberinde getirdiği adaletsizlikler, eşitsizlikler, çevre problemleri, nüfusun kalabalıklaşması, aşırı kentleşme, toplumsal sorunlar gibi olumsuzluklar çok fazla önemsenmemiştir. Özellikle son 40-50 yıllık süreçte Akdeniz ve Ege kıyılarındaki mekânsal değişim dikkatlice incelendiğinde, turizmin büyümesi pahasına bu mekânların nasıl plansız bir şekilde işgal edildiği daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. COVID-19 salgını ile birlikte Türkiye turizminde krizin belirli illerde derinleşmesinde, geçmiş yıllarda turizm konusunda alınan yanlış kararların ve neoliberal politikaların etkisini görmek mümkündür. Bir turizm bölgesini/mekânını geliştirmek için sadece niceliksel olarak değil aynı zamanda niteliksel olarak da iyileştirmek gerekir. Örneğin Antalya’da 1980 yılında 46 olan tesis sayısı 2000’de 420’ye 2020’de ise 1.835’e yükselmiştir. 1980’de 4.883 olan yatak sayısı 2020’de 599.838’e çıkmıştır. Geçen 40 yıllık süreçte Antalya, sürekli turizmde büyümeye odaklandığından dolayı mekânsal olarak çok değişmiştir. Tarım arazilerinin, ormanların, verimli toprakların, yeşil alanların ve yerel değerlerin yerini upuzun beton yığınları ve turizm tesisi stokları almıştır. Ancak COVID-19 salgını sürecinde kıyı boyunca uzanan tesislerin büyük çoğunluğu boş kalmıştır. Antalya’da turizmin gelişimine karşı değiliz ancak bu şekildeki büyümenin sorunlu olduğunu,

büyüme olacaksa böyle olması yerine alternatiflerin tartışılmasını ve en azından bundan sonraki süreçte mekânsal yayılmanın azaltılıp niteliksel olarak gelişmeye önem verilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Türkiye turizminde COVID-19 salgınının mekânsal görünümünü inceleyen bu çalışmanın en önemli sonuçlarından birisi, pandemi öncesinde de var olan, ancak üzerinde çok konuşulmayan ve pandemi ile birlikte daha fazla belirgin hale gelen turizmin mekânsal olarak büyümesinin ve gelişme sürecinin tartışılmasıdır. Akdeniz ve Ege kıyılarındaki iller, turizmin en hızlı büyüdüğü ve aynı zamanda COVID-19 salgınından da en fazla etkilenen illerdir. Ancak bu illerde turizmin fiziksel büyümesinin sınırları nedir? Büyümeyi fetişleştirerek tüm kıyı boyunca her araziye turizm tesislerine açmak, kıyıları beton yığınları ile doldurmak ve turizm bölgelerinde her şeyi büyümeye endekslemek doğru mu? Türkiye turizmi açısından sürekli büyüme yaklaşımı yerine alternatif başka yaklaşımlar düşünülemez mi? COVID-19 salgınının Türkiye turizmi üzerindeki mekânsal görünümü, tüm bu soruları düşünmenin ve tartışmanın gerekliliğini anlatmaktadır. Akbulut ve Turhan (2020)'a göre, Neoliberal küreselleşmenin ve doğayı metalaştırmaya devam eden piyasaların entegrasyonunun daha çok refah ve özgürlük getireceğine dair masallar, küresel korumacılık ve otoriter popülist rejimlerin yükselişiyle duvara toslamıştır, bundan dolayı sürekli büyüme yerine küçülmenin de düşünülmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın teorik katkısı, diğer ekonomik sektörlerde olduğu gibi turizm alanında da uluslar arası literatürde artan “küçülme” (degrowth) tartışmasını (Andriotis, 2018; Blázquez-Salom vd., 2019; Fletcher vd., 2020; Milano vd., 2019) Türkiye turizmi bağlamına taşımaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın, turizm araştırmacılarının turizm gelişimine farklı açılardan bakarak Türkiye turizminde “küçülme” kavramı üzerinde tartışmasını başlatabilecek değerli bir adım olduğuna inanıyoruz. Ayrıca bu çalışma, “küçülme” yaklaşımının incelenebileceği araştırma sahaları konusunda da fikir vermektedir.

COVID-19 salgını, istikrarsız ve riskli hayatlar yaşadığımızı ve tüm şirketlerin, ülkelerin, küresel ağların ve mekânların güvencesiz olduğunu ortaya çıkardı. Bu çalışmanın diğer bir sonucu ise; gelecekte turizm sisteminin kaldığı yerden devam edemeyeceği, salgınla mücadelede alınan tedbirlere bağlı olarak yeniden şekilleneceği ve yeni imkânlarla birlikte yeniden yapılandırılacağı düşünüldüğünde, Türkiye turizminin içinde bulunduğu eşitsiz, kırılgan ve çevreci olmayan mevcut yapısının salgın krizi nedeniyle yeniden ele alınmasının gerekli olduğudur. Ayrıca turizmin mekânsal planlanmasının kar, sermaye, ticaret, piyasa, verimlilik amaçlı olmasından ziyade, turizm mekânlarında çevreye az zarar veren, daha az kaynak kullanımı olan, kendine yetebilen, eşitliği, adaleti ve refahı önemseyen turizm politikalarının önceliklendirilmesinin daha değerli olduğu ortaya çıkmıştır. Salgın sürecinde turizm sektörünün doğal ve beşeri krizlere karşı verdiği tepkiler ve savunmasızlığı dikkate alındığında, yaşanan krizi tanımlamada, anlamada ve krizin yönetiminde mekânsal faktörlerin rolü daha önemli hale gelmiştir. Bu çalışmanın pratik katkısı ise, ulusal ölçekte salgının yayılmasını önlemeye yönelik alınan önlemlerde olduğu gibi, illerin turizminin COVID-19'dan etkilenme düzeylerinin belirlenmesinin, kayıpların telafisine yönelik alınacak kararlarda önemli bir veri kaynağı oluşturmasıdır.

Çalışmanın iki önemli sınırlılığı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bu araştırmada COVID-19 sürecinin Türkiye turizmine etkisi iller ölçeğinde incelenmesidir. Şüphesiz ki, salgının turizm üzerindeki etkisi daha küçük ölçeklerde incelendiğinde daha farklı sonuçlar çıkacaktır. Ancak çalışmanın yapıldığı dönemde kamu kurumlarından elde edilen veriler iller düzeyinde olduğu için araştırma iller ölçeği ile sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte COVID-19'un Türkiye'de illere göre mekânsal etkisini inceleyen

bu araştırma öncü bir çalışma olup, salgının devam etmesi durumunda krizin mekânsal olarak nerelerde ve nasıl etkili olduğu da takip edilmelidir. İkincisi ise, çalışmada COVID-19'un Türkiye turizminin mekânsal görünümüne etkisi değerlendirilirken yurt dışından Türkiye'ye seyahat amacıyla gelen ziyaretçi sayıları dikkate alınmıştır. Salgın süreciyle birlikte turizmle ilişkili, konaklama, seyahat acenteleri, tur operatörleri, tedarik zincirleri, diğer hizmet sektörleri ve turizm çalışanları farklı bölgelerde farklı boyutta etkilenmiştir. Yine de bu çalışmanın bulguları, salgının turizm üzerindeki etkilerini farklı değişkenlerle araştıran çalışmalara önemli bilgiler sunmaktadır. Bu konuda gelecekte sahada yapılacak araştırmaların, turizm tiplerinde ve mekânlarında salgının etkisini ortaya koymada katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Teşekkür

Eleştirileri yanında makalenin önemli ölçüde geliştirilmesine katkı sağlayan hakemlere teşekkür ederiz.

Notlar

¹ 1000 kişide azalan ziyaretçi sayısı şu şekilde hesaplanmıştır; Birinci aşamada Türkiye'deki illerin 2019 ve 2020 yılları arası ziyaretçi sayılarının farkı bulunur, ikinci aşamada tüm illerin ziyaretçi sayıları farkları toplanır, bu farkların toplamı 81'e bölünür ve illerin genel ortalaması bulunur, üçüncü aşamada tüm illerin ziyaretçi farkı illerin genel ortalamasına bölünür ve son olarak çıkan değer 1000 ile çarpılarak tüm illerin 1000 kişiye karşılık gelen ziyaretçi sayısı elde edilir.

² Turizm endüstrisi, salgın krizlerinden imalat endüstrilerine göre daha çok etkilenir, çünkü imalat endüstrisi krizden sonra üretimi nispeten hızlı bir şekilde toplayabilir, buna karşılık turizm endüstrisi sağlık endişelerinden ve uzun vadeli belirsizlikten etkilenir (Gong vd. 2020). Krizin farklı sektörler üzerindeki etkisine Türkiye penceresinden bakıldığında 2020 yılının Ocak-Eylül döneminde büyüme oranları tarımda 4,2, imalat endüstrisinde -0,8 ve konaklama ve ulaştırma sektöründe -6,9; 2020 yılında ortalama ciro endeksi ve değişme oranı konaklama alanında -37,6 ve seyahat acentesi ile tur operatörü alanında -54,2 şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca turizme destek hizmeti veren havacılık endüstrisi de tarihinin en derin kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Sektörün 2020 yılında toplam zararı 118 milyar dolar olup, 2019'a kıyasla talepte %65,9 düşüş gerçekleşmiştir (IATA, 2021).

³ Türkiye'de 2019 yılında SGK verilerine göre, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri alanında istihdam edilenlerin sayısı 1.699.000 iken 2020 yılının 11 aylık döneminde çalışanların sayısı %17 azalarak 1.401.000 kişi olmuştur (SGK, 2021). Toplam istihdam içinde %6'lık paya sahip olan bu değer 2020 yılında yaklaşık 300 bin kişiyi etkilemiştir.

⁴ Türkiye'de 2011 yılında çevreye duyarlı konaklama tesisi (yeşil yıldız) sayısı 20 iken, 4 Şubat 2021 itibari ile bu sayı 457'ye yükselmiştir. Çevreye duyarlı faaliyet gösteren konaklama tesisi en fazla Antalya (233), İstanbul (61) ve Muğla'da (46) bulunmaktadır. Sağlık Bakanlığı'nın Türkiye'deki turizm faaliyetlerine yönelik yayınladığı yönergede; hamam, sauna, havuz ve çocuk oyun alanlarının kapatılması, işletmelerde doktor bulundurulması, otel çalışanlarının düzenli sağlık kontrollerinin yapılması, maske kullanımı, ateş ölçümü ve fiziki mesafeye uyulması gibi bir takım kuralları içermektedir.

Spatial View of Tourism in Turkey in COVID-19 Process: Which Provinces Were Affected and How?

İsmail Kervankıran^{*a}, Mehmet Fatih Bağmancı^b

Submitted: 15.03.2021

Accepted: 24.04.2021

EXTENDED ABSTRACT

The negative impact of COVID-19 on the tourism sector both in Turkey and in the world is still continuing. Some measures at the national level are taken to reduce the negative effects of COVID-19 on tourism. However, due to reduced demand and the continuation of the travel restrictions, the loss of the tourism industry in Turkey is deepening more and more every day. The negative impact of the pandemic on the tourism sector in Turkey is experienced in different sizes in each province. Therefore, the issue of which provinces are affected by the COVID-19 process is important. The purpose of this study is to examine the spatial view and the impact of COVID-19 on the tourism of the provinces. The data source of the study is the tourism statistics of the Ministry of Culture and Tourism according to the provinces in 2019 and 2020. In the first part, the spatial distribution of visitors traveling to Turkey for the years 2019-2020 was examined. Afterward, the spatial appearance of this distribution is evaluated according to the number of visitors decreasing per 1000 people. The most important result of the study is that the most affected provinces by COVID-19 are the fastest-growing provinces in tourism in Turkey. Therefore, unlimited growth is problematic in some provinces in Turkey and the concept of “degrowth” must be discussed in tourism in Turkey.

1.Introduction

In 2020, when COVID-19 started to outbreak and spread its impact all over the world, international tourist arrivals decreased by 74% due to the spread of travel restrictions and the decrease in visitor demand. (UNWTO, 2021). The spread of epidemic cases around the world has led to the closure of borders between countries and a ban on travels. This process, in which all components of the tourism industry were negatively affected, showed that there was not enough preparation to deal with a crisis both on a global and national scale. The spatial effect of the crisis differs from country to country as well as causing different results on a regional and local scale within the country. Although the issue of how the pandemic has changed tourist behavior and affected the tourism industry in the period from the first day of COVID-19 until today is important, the spatial differences created by the impact of the pandemic on the tourism sector are also important. Therefore, this study focuses on how the COVID-19

*Corresponding Author: ikervankıran03@gmail.com

^aSüleyman Demirel University, Faculty of Art and Science, Department of Geography, Isparta/Turkey, <http://orcid.org/0000-0001-9202-7320>

^bSüleyman Demirel University, Faculty of Art and Science, Department of Geography, Isparta/Turkey, <http://orcid.org/0000-0001-9467-8899>

affects the tourism of different provinces, that is, the spatial appearance of the epidemic in the tourism sector that differs according to the provinces. Just as spatial data are used according to provinces to prevent the spread of the epidemic on a national scale, and policies are produced according to the number of cases in the provinces and their ratio to the population, in the same way, in the decisions to be taken to identify and correct the damages caused by the epidemic process in the tourism sector, the policies and planning it is important to reveal the extent to which tourism in which province is affected by the epidemic.

2. Deepening the COVID-19 Crisis and Its Reflections on Tourism

Although the COVID-19 outbreak in China in January 2020 was initially seen as a local problem, the spread of the virus to other parts of the world in February and March 2020 triggered a major global crisis of unprecedented scale and nature (Niewiadomski, 2020). Whatever the current discussions are so far, it shows that the pandemic will cause long-term and possibly permanent damage to economies, which could trigger global economic depression (Barua, 2020). As half of the travel and tourism industry and related sectors across the world face an economic collapse, shocks arising from the impact of the crisis also negatively affect the domestic tourism market (Skare, 2021).

Although the epidemic crisis has significantly affected the direction of tourism mobility, the scope of expenditures and consumer preferences throughout the country, the greatest effects are experienced in the destinations that are most dependent on tourism (Rogerson and Rogerson, 2020). Further intervention in the tourism industry through interventions and incentives, such as tax cuts, subsidies and postponement of payments implemented by governments to ensure the sustainability of destinations and tourism firms, has made governments a much larger actor in the tourism economy (Sigala, 2020). While discussing how this will affect the structure and functioning of the tourism industry at national and global levels, the national and global effectiveness, fairness, inclusiveness and equal distribution of these interventions among tourism stakeholders began to be questioned (Higgins-Desbiolles, 2020).

The deepening COVID-19 crisis is predicted to have a multifaceted, complex and long-term impact on tourism. Therefore, the expectation of tourism managers, academics and sector representatives that this crisis is short-lived, will not affect tourist behavior much, people will continue to participate in travels as in the past, and everything will be as before, does not seem possible in a short time. Because the pandemic process affects many aspects of our lives and changes our behavior. Many of our daily life practices such as health, education, shopping, social relationships, travel motivations, holiday behaviors tend to change. The responsibility of tourism researchers in this process is to understand the transformative effect of this deepening pandemic process on tourism behavior, to examine multi-faceted where this process takes tourism and to reveal the economic, social, political and spatial dynamics of change.

3. Literature Review

A multi-faceted evaluation of the epidemic has been made in the international tourism literature (Barua, 2020; Baum and Hai, 2020; Brouder et al., 2020; Fotidais, 2021; Gibson, 2021; Gong et al.,

2020; Higgins-Desbiolles, 2020; Mendes and Carvalho, 2020; Niewiadomski, 2020; Seyfi and Hall, 2020; Skare, 2021) but studies on the spatial aspect have remained more limited (Grydehøj et al., 2020; Ioannides and Gyimotyh, 2020; Jeon and Yang, 2021; Rogerson and Rogerson, 2020; Şahin and Erenşü, 2020; Tomassini and Cavagnaro, 2020). As a result of the literature review, although there are studies investigating the effects of in Turkey Covid-19 on different aspects of the tourism (Alaeddinoğlu and Rol, 2020; Bahar and Çelik İlal, 2020; Işık Erol, 2020; Kervankıran and Bağmancı, 2020; Sezen Doğançılı, 2020; Zoğal and Emekli, 2020) the lack of any research examining the spatial effect of tourism constitutes the most important motivation of this study.

4. Data Sources and Methods

The purpose of this study, before and after the Covid-19 pandemic (2019-2020 years) is to examine spatial changes in the number of visitors coming from abroad to Turkey and to evaluate the spatial view of the tourism according to the provinces in Turkey in the process of epidemic. Secondary data obtained from TÜİK, World Tourism Organization, Ministry of Trade, OECD and World Bank were used in the study. The data source of the study is composed of tourism statistics of the Ministry of Culture and Tourism according to the provinces in 2019 and 2020. In order to better interpret the number of decreases by provinces between 2019 and 2020, the change in the number of visitors decreasing per 1000 people has been calculated. Then, the spatial pattern has been mapped by classifying values resulted with the Jenks Natural Breaks Classification Method in GIS (Geographical Information Systems).

5. COVID-19 and Spatial View of Tourism in Turkey

Considering the number of visitors belonging to Turkey in 2019 and 2020, first of all, it is observed that there was a decrease in the number of visitors in all provinces. Secondly, while the highest decrease in the number of visitors is experienced in provinces such as Istanbul, Antalya, Muğla, Nevşehir, Ankara and İzmir, the province with the least decrease is Kilis. Thirdly, looking at the annual rate of change of the number of visitors throughout Turkey is -70% between 2019 and 2020. When the annual rate of change of the number of visitors by provinces is examined, while Rize (-90%) and Nevşehir (-88%) are in the first place, Adıyaman (-43%) is in the last place (Table 3).

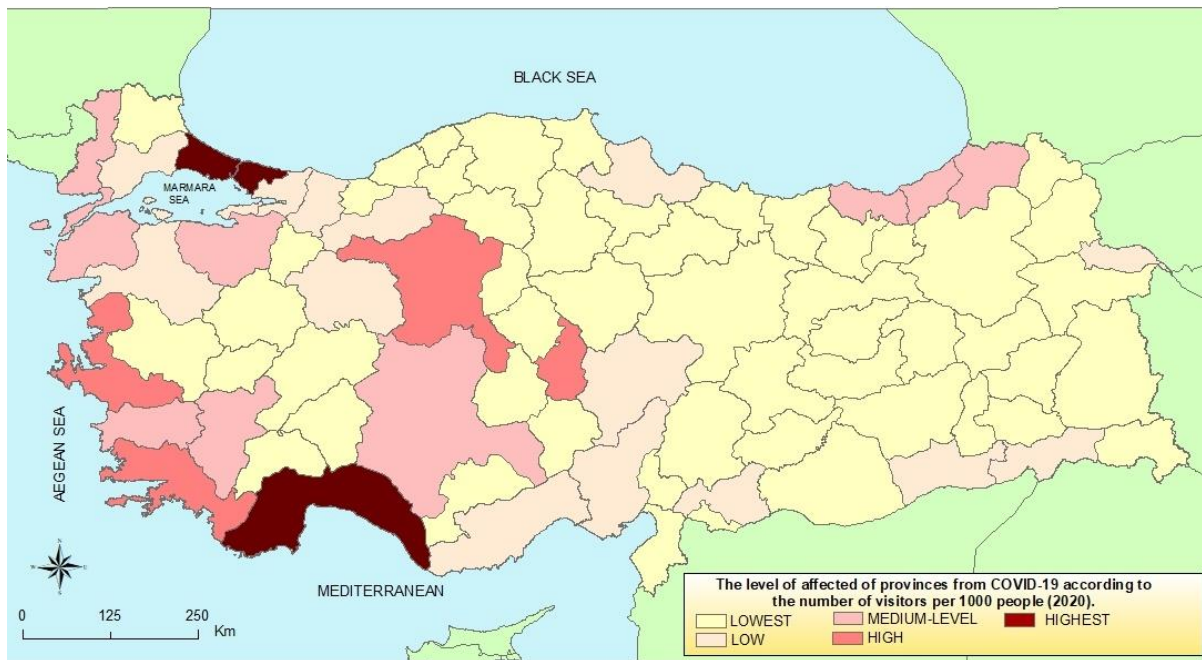

Figure 3. The level of affected of provinces from COVID-19 according to the number of visitors per 1000 people (2020)
Source: TÜİK, 2021

The COVID-19 outbreak has affected Turkey on a large scale. Especially in the provinces in the south and west of Turkey, this effect is more pronounced, while it is less in the provinces in the central and eastern regions (Figures 1 and 2). In the study, in order to interpret the difference of COVID-19 between provinces more accurately, besides the numbers of the visitors and the annual rate of change data, the number of visitors decreasing per 1000 people has also been examined. Accordingly, the difference in the numbers of visitors traveling to Turkey from abroad according to provinces between 2019 and 2020 has been found. The equivalent of this difference has been calculated for 1000 people. Thus, it was evaluated which province was affected to what extent by the pandemic. As a result of the classification of the number of visitors decreasing per 1000 people affected by COVID-19 according to the Jenks Natural Breaks Classification Method, the provinces were divided into five categories. 2 provinces (İstanbul and Antalya) in the category of the highest affected provinces, 4 provinces in the second high affected category (Muğla, Nevşehir, Ankara and İzmir), 9 provinces in the category of medium-level (Denizli, Aydın, Bursa, Edirne, Artvin, Konya, Rize, Trabzon, Çanakkale), there are 15 provinces in the low-level affected provinces category (Balıkesir, Sakarya, Kocaeli, Şırnak, Gaziantep, Tekirdağ, Kayseri, Samsun, Iğdır, Bolu, Yalova, Mersin, Eskişehir, Adana, Mardin) and 51 provinces in the lowest affected provinces category (Table 3 and Figure 3).

6. Discussion and Conclusion

In this study, the spatial distribution of tourism in Turkey COVID-19 process and according to the number of visitors coming from abroad for travel purposes, the view of the effect of the pandemic on the basis of provinces has been analyzed. After the 1980s, neoliberal policies in Turkey have guided the tourism sector. Mediterranean and Aegean coasts have become the center of private sector investments, tourism capital has begun to determine national or regional tourism plans and policies and

even the social areas of some state institutions built for the vacation of workers, civil servants and middle-income groups were transferred to the private sector. As stated by Kervankıran and Sert Eteman (2020) since the tourism sector in Turkey is considered to be foreign tourist-oriented, interests of global capital and private sector have always been a priority in tourism planning and policies. This situation has caused tourism to grow rapidly in some provinces and to occupy large spaces in these provinces.

One of the most important results of this study, which examines the spatial view of the COVID-19 epidemic in tourism in Turkey, is the discussion of the spatial growth and development process of tourism, which existed before the pandemic, however, has not been discussed much and became more evident with the pandemic. Provinces on the Mediterranean and Aegean coasts are the fastest-growing tourism provinces, also the provinces most affected by the COVID-19 outbreak. Yet what are the limits of the physical growth of tourism in these provinces? Is it not possible to consider alternative approaches instead of a continuous growth approach in terms of tourism in Turkey? A spatial view of the COVID-19 outbreak on tourism in Turkey indicates the necessity of thinking and discussing all these questions. Another result of this study is that determining the levels of the tourism of provinces affected by COVID-19, as in the measures taken to prevent the spread of the epidemic, is an important source of data on the decisions to be taken to compensate the losses.

Referanslar/References

- Akbulut, B., Turhan, E. (2020). Küçülme: Daha az değil, daha başka bir dünya. İçinde G. D'Alisa, F. Demeria ve G. Kallis (ed.) *Küçülme* (Çev. A.C. Sarı, B. Öktem, B. Gürdem ve Y. Kurtal) (11-15). İstanbul: Metis Yayınları.
- Alaeddinoğlu, F., Rol, S. (2020). Covid-19 pandemisi ve turizm üzerindeki etkileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı*. 233-258. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yyusbed/issue/56115/772014> adresinden alındı.
- Andriotis, K. (2018). *Degrowth in tourism: Conceptual, Theoretical and Philosophical Issues*, UK: CABI.
- Bahar, O., Çelik İlal, N. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) turizm sektörü üzerindeki ekonomik etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 125-139. doi: 10.24289/ijsser.728121
- Barua, S. (2020). Understanding coronanomics: The economic implications of the Coronavirus (COVID-19) Pandemic. *SSRN Electronic Journal*, doi: 10/ggq92n
- Baum, T., Hai, N. T. T. (2020). Hospitality, tourism, human rights and the impact of covid-19. *International Journal Of Contemporary Hospitality Management*, 32(7), 2397-2407. doi: 10.1108/IJCHM-03-2020-0242
- Benjamin, S., Dillette, A., Alderman, D. H. (2020). "We can't return to normal": committing to tourism equity in the post-pandemic age. *Tourism Geographies*, 22(3), 476-483. doi: 10.1080/14616688.2020.1759130
- Birgun.net (2021). Turist gelmiyor, gelen kalmıyor 14.03.2021 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/turist-gelmiyor-gelen-kalmiyor-337469> adresinden alındı.
- Blázquez-Salom, M., Blanco-Romero, A., Vera-Rebollo, F., Ivars-Baidal, J. (2019). Territorial tourism planning in Spain: from boosterism to tourism degrowth?, *Journal of Sustainable Tourism*, 27(12), 1764-1785. doi: 10.1080/09669582.2019.1675073
- BM (Birleşmiş Milletler). (2020). Policy brief: Covid-19 and transforming tourism, august, 2020. 28.08.2020 tarihinde https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-08/sg_policy_brief_covid-19_tourism_august_2020.pdf adresinden alındı.
- Brewer, C.A., Pickle, L. (2002). Evaluation of methods for classifying epidemiological data on choropleth maps in series. *Annals of the Association of American Geographers*, 92(4), 662-681. doi: 10.1111/1467-8306.00310
- Brouder, P., Teoh, S., Salazar, N. B., Mostafanezhad, M., Mei Pung, J. M., Lapointe, D., Higgins Desbiolles, F., Haywood, M., Hall, C. M., Balslev Clausen, H. B. (2020). Reflections and discussions: tourism matters in the new normal post covid-19. *Tourism Geographies*, 22(3), 735-746. doi: 10.1080/14616688.2020.1770325

- Chen, J., Yang, S., Li, H., Zhang, B., Lv, J. (2013). Research on geographical environment unit division based on the method of natural Breaks (Jenks). *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, Volume XL-4/W3.
- Çuhadar, M., Kervankıran, İ., Ongun, U. (2020). Türkiye’de iç turizm hareketlerinin tahmin modellemesi: Karşılaştırmalı bir analiz, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(2), 1113-1131. doi: 10.21325/jotags.2020.598
- Deniz, A., Kervankıran, İ. (2020). Labour force participation and violence: a research about female tourism workers in Turkey, İçinde P. Vizcaino, H. Jeffrey ve C. Eger (Eds.), *Tourism and gender-based violence challenging inequalities* (ss. 65-79). UK: CABI.
- Fletcher, R., Murray Mas, I., Blázquez-Salom, M., Blanco-Romero, A. (2020). Tourism, degrowth, and the COVID-19 Crisis. *Political Ecology Network*, 24 March 2020. <https://politicalecologynetwork.org/2020/03/24/tourism-degrowth-and-the-covid-19-crisis/> adresinden alındı.
- Fotiadis, A., Polyzos, S., Huan, T. C. T. (2021). The good, the bad and the ugly on COVID-19 tourism recovery. *Annals of Tourism Research*, 87, 103117. doi: 10.1016/j.annals.2020.103117
- Gong, H., Hassink, R., Tan, J., Huang, D. (2020). Regional resilience in times of a pandemic crisis: The case of COVID-19 in China. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 111(3), 497-512. doi: 10.1111/tesg.12447
- Gibson, C. (2021). Theorising tourism in crisis: Writing and relating in place. *Tourist Studies*, 1-12 doi:10.1177/1468797621989218
- Gössling, S., Scott, D., Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of covid-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1). doi: 10.1080/09669582.2020.1758708
- Grydehøj, A., Kelman, I., Su, P. (2020). Island geographies of separation and cohesion: the coronavirus (covid-19) pandemic and the geopolitics of kalaallit nunaat (Greenland). *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 111(3), 288-301. doi: 10.1111/tesg.12423
- Harvey, D. (2014). *Postmodernliğin Durumu* (7. Baskı). Metis Yayınları. 1989
- Higgins-Desbiolles, F. (2020). Socialising tourism for social and ecological justice after covid-19. *Tourism Geographies*, 22(3), 610-623. doi: 10.1080/14616688.2020.1757748
- IATA (Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği). (2021). Air passenger market analysis, December 2020. 21.02.2021 tarihinde <https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/air-passenger-monthly-analysis---december-2020/> adresinden alındı.
- Ioannides, D., Gyimothy, S. (2020). The Covid-19 crisis as an opportunity for escaping the unsustainable global tourism path. *Tourism Geographies*, 22(3), 624-632. doi: 10.1080/14616688.2020.1763445
- Işık, O. (1994). Mekânın politikleşmesi, politikanın mekansallaşması, *Toplum ve Bilim*, 64-65, 7-38.
- Işık Erol, S. (2020). Covid-19’un turizm sektöründe istihdama etkisi: İtalya, İspanya ve Türkiye örnekleri. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 38-49. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iicder/issue/57526/755235> adresinden alındı.
- Jeon, C. Y., Yang, H. W. (2021). The structural changes of a local tourism network: Comparison of before and after Covid-19. *Current Issues in Tourism*, 1-15. doi: 10.1080/13683500.2021.1874890
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 salgınının çok boyutlu sosyolojisi ve yeni normal meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(1), 541-573. doi: 10.26650/SJ.2020.40.1.0048
- Kervankıran İ., Çuhadar M. (2017). Türkiye’de iç turizmin gelişimi ve mekânsal istatistik yöntemlerle analizi, *Turizm Akademik Dergisi*, 4 (2), 1-18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/touraj/issue/33509/332922> adresinden alındı.
- Kervankıran, İ., Sert Eteman, F., Çuhadar, M. (2018). Türkiye’de iç turizm hareketlerinin sosyal ağ analizi ile incelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 29-50. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/496555> adresinden alındı.
- Kervankıran, İ., Bağmancı, M. F. (2020). Bildiğimiz turizmin sonu mu? Covid-19’un Türkiye’deki turizm hareketliliğine etkisi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (76), 19-32. doi: 10.17211/tcd.811302
- Kervankıran, İ., Sert Eteman, F. (2020). Turizm ve bölgesel gelişme: Türkiye’de illerin turizm gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(2), 125-140. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ecd/issue/58525/762344> adresinden alındı.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2020). 21.02.2021 tarihinde <https://www.tga.gov.tr/turkiyenin-guvenli-turizm-programi-hakkinda/> adresinden alındı.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2021). *Turizm İstatistikleri 2020*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. 04.02.2021 tarihinde

- <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/81096,turizmistatistikleri2020-4patara02032021pdf.pdf?0> adresinden alındı.
- Mendes, T., Carvalho, L. (2020). Shifting geographies of knowledge production: The coronavirus effect. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 111(3), 205-210. doi: 10.1111/tesg.12435
- Milano, C., Novelli, M., Cheer, J.M. (2019). Overtourism and degrowth: a social movements perspective, *Journal of Sustainable Tourism*, 27(12), 1857-1875. doi: 10.1080/09669582.2019.1650054
- Niewiadomski, P. (2020). Covid-19: from temporary de-globalisation to a re-discovery of tourism?. *Tourism Geographies*, 22(3), 651-656. doi: 10.1080/14616688.2020.1757749
- Ntv.com.tr (2021). Kastamonu'nun kanyonları, pandemiye rağmen turist akınına uğruyor, 14.03.2021 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat> adresinden alındı.
- OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü). (2020). Tourism policy response to the coronavirus (covid-19) OECD. 22.08.2020 tarihinde https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=124_124984-7uf8nm95sevititle=Covid-19_Tourism_Policy_Responses adresinden alındı.
- Rogerson, C. M., Rogerson, J. M. (2020). Covid-19 and tourism spaces of vulnerability in South Africa. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 9(4), 382-401. doi: 10.46222/ajhtl.19770720-26
- Seyfi, S., Hall, C. M. (2020). COVID-19 Pandemic, Tourism And Degrowth. In Hall, C. M., Lundmark, L., ve Zhang, J. (Eds). *Degrowth and Tourism: New Perspectives on Tourism Entrepreneurship, Destinations and Policy*. Routledge. 9780429320590
- Sezen Doğançılı, O. (2020). Covid-19 salgını sonrası turizm destekleri. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (3), 2808-2820. doi: 10.26677/TR1010.2020.510
- SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu), (2021). 20.02.2021 tarihinde <https://veri.sgk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Sigala, M. (2020). Tourism and covid-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal Of Business Research*, 117, 312-321. doi: 10.1016/j.jbusres.2020.06.015
- Skare, M., Soriano, D. R., Porada-Rochoń, M. (2021). Impact of COVID-19 on the travel and tourism industry. *Technological Forecasting and Social Change*, 163, 120469. doi: 10.1016/j.techfore.2020.120469
- Şahin, Ü., Erenşü, S. (2020) Covid-19 pandemisini ve iklim krizini birlikte okumak. *Ipm-Mercator Politika Notu*, İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi
- Tomassini, L., Cavagnaro, E. (2020). The novel spaces and power-geometries in tourism and hospitality after 2020 will belong to the 'local'. *Tourism Geographies*, 22 (3), 713-719. doi: 10.1080/14616688.2020.1757747
- TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi). (2020). Covid-19 küresel salgın değerlendirme raporu. 28.07. 2020 tarihinde <http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/T%C3%9CBA%20Covid-9%20Raporu%206.%20G%C3%BCncelleme.pdf> adresinden alındı.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2021). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> adresinden alındı.
- TÜRSAB (2020). Covid 19 sürecinde Türkiye ve dünya turizmi değerlendirmesi, Aralık 2020 Bülteni. 13.12.2020 tarihinde <https://www.tursab.org.tr/duyurular/covid-19-surecinde-turkiye-ve-dunya-turizmi-degerlendirmesi> adresinden alındı.
- UNWTO (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü). (2021). World tourism barometer, January/2021. 20.02.2021 tarihinde <https://www.unwto.org/unwto-world-tourism-barometer-data> adresinden alındı.
- WTTC, (2021), 22.02.2021 tarihinde <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact> adresinden alındı.
- Yasin, Y. (2020). Kırılgan gruplar ve Covid-19. Türk Tabipleri Birliği Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu, 17.09.2020 tarihinde https://www.tb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part53.pdf adresinden alındı.
- Zoğal, V., Emekli, G. (2020). Türkiye'de Covid-19 salgını sürecinde ikinci konutların değişen anlamları. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 168-181. doi: 10.32003/igge.741471

Köy Yönetmel Alanlarındaki Köy Bağlısı Adlarının Coğrafi Açından Değerlendirilmesi: Kırşehir İli Örneği

Geographical Evaluation of Sub-Village Names in the Village Administrative Areas: The Case of Kırşehir Province

Okan Türkan^{*a}

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI:

10.33688/aucbd.888775

Makale Geçmişi:

Geliş: 01.03.2021

Kabul: 24.04.2021

Anahtar Kelimeler:

Adlandırma

Toponimi

Köy bağluları

Kırşehir İli

Coğrafya

Öz

Her topluluk kendini oluşturan kültürel birikimiyle yaşadığı ortamı algılar ve anlamlandırır. Bunun sonucunda her toplum yaşadığı ortamda bazı değişiklikler meydana getirerek fiziki coğrafyayı beşeri coğrafyaya dönüştürür. Bu dönüşümü somut faaliyetlerle yaptıkları gibi adlandırmayla da yaparlar. Yerleşme adlarında coğrafya disiplinin yaptığı çalışmalar çoğunlukla köy ve kentsel yerleşme adlarına odaklanmıştır. Köy adları araştırmalarında genellikle köyün yönetim merkezinin adı incelenmiş ancak diğer kırsal yerleşmeler incelenmemiştir. Bu araştırma köy yönetmel alanlarındaki tüm kırsal yerleşmeleri inceleyen öncü çalışmalardandır. Çalışma, Kırşehir ili köy idari alanındaki köy bağlularının adlandırılmasında hangi faktörlerin etkili olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu çerçevede köy idari alanlarındaki bağl yerleşmelerin adlarının kaynağının tespitine yardımcı olabilecek ilgili literatürün değerlendirilmesinin yanında, saha çalışmaları gerçekleştirilmiş ve başta muhtarlar olmak üzere yöre sakinlerinden bilgiler edinilmiştir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bilgiler sınıflandırıldığında Kırşehir ilindeki 85 köy bağlularının %71'inin beşeri, %18'inin ise doğal coğrafya özellikleriyle ilgili olduğu ortaya çıkmıştır.

Article Info

Research Article

DOI:

10.33688/aucbd.888775

Article History:

Received: 01.03.2021

Accepted: 24.04.2021

Keywords:

Naming

Toponymy

Sub-villages

Kırşehir Province

Geography

Abstract

Each community perceives and named the environment it lives in with its cultural background. As a result, every society transforms physical geography into human geography by changing the environment they live in. They do this transformation by naming them as they do with concrete activities. The geography discipline mostly focused on the names of villages and urban settlements. In the village names researches, generally, the name of the administrative center of the village was examined, but other rural settlements were not examined. This research is one of the pioneer studies examining all rural settlements in village administrative areas. This research aims to explain what factors are effective in naming the sub-villages in the village administrative area of Kırşehir province. Literature was evaluated that could help determine the origin of sub-village names in village administrative areas. Besides, trips and observations were made and information was also obtained from mukhtar and residents. It has been revealed that 71% of the 85 sub-village names in Kırşehir province are related to human geography and 18% are related to physical geography features.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: okanturkan@karatekin.edu.tr veya okanturkan@gmail.com

^a Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Çankırı/Türkiye, <https://orcid.org/0000-0002-5575-0322>

1. Giriş

Coğrafyanın çalışma alanı en genel anlamda insan ile mekân arasındaki ilişkidir. İnsan ile mekân arasındaki ilişki ilk önce tek yönlü olmuş ve bu bağlamda insan doğal coğrafyanın sunduklarını koşulsuz olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla insan edilgen, doğal coğrafya etmenleri ise etken olmuştur. Bir başka söylemle insan doğal coğrafyanın öznesi değil bir unsuru olmuştur. Ancak zamanla doğal coğrafya koşullarında edilgen olan insan bu rolden sıyrılmaya başlamış ve dünyada özne haline gelmiştir. Böylece coğrafyanın iki ana aktöründen birini artık insan oluşturmuştur. Bu süreç insanın edilgen rolden etken role evrilmesiyle mümkün hale gelmiştir. Bu kapsamda insan biyolojik varlığını devam ettirmek için avcılık ve toplayıcılık faaliyetinin yanında üretime başlamış ve üretim süreçlerinin uygun koşullar barındırdığı yerlerde yerleşmeleri zorunlu hale gelmiştir. Bir başka anlatımla doğal coğrafyayla kurduğu ilişkinin yönü ve boyutu değişen insan, doğaya egemen olmaya başlamış ve bu egemenliğini yerleşim alanlarıyla perçinlemiştir. Yerleşme, insan ile mekân arasındaki ilişkinin net biçimde görüldüğü yerlerdendir. Yerleşme faaliyeti özü itibarıyla insanların varlığını devam ettirmek için gerekli tüm ihtiyaçlarını karşılayabildiği uygun yaşam alanlarını ve bu sahalara yerleşmelerini ifade eder (Özçağlar, 2009: 74). Yerleşilen alanlar ile yürütülen faaliyetler çoğaldıkça ve farklılaştıkça adlandırılmaya ortaya çıkabilecek karışıklıklar giderilmeye başlanmıştır. Bu açıdan insanın en eski eylemlerinden biri olan adlandırma yaşadığı coğrafi ortamı ve içindeki yerleşim yerini bir diğerinden ayırt etmek için kullandığı bir yöntemdir (Aliağaoğlu ve Uğur, 2018: 2; Şahin ve Köse, 2014: 172). Bir başka ifadeyle genelde yer adları özelden yerleşme adları insanın coğrafi ortamla bütünleşmesinin en karakteristik görünümü durumundadır (Erinç, 1989: 9).

Toponim veya Türkçe karşılığı olan yer adı, özel isim nitelikli her türlü coğrafi unsurun adlandırılması anlamına gelmektedir (Şahin, 2019: 76). Başta dil bilim ve coğrafya olmak üzere çeşitli disiplinlerin araştırma konusu içerisine giren toponimler insan ve mekân etkileşimini iki yönlü olarak ortaya koymaktadır. Bu bağlamda insanın doğaya ve doğanın da insan üzerindeki etkisini yansıtmaya bakımından toponimler önemli bilgiler vermektedir. Toponimler, kültür öğelerinin coğrafi mekândaki en görünür unsurlarından biri olup o yerin yalnızca neresi olduğunu değil aynı zamanda nasıl bir yer olduğuyla ilgili bazı bilgiler de verebilmektedir. Bunun yanında toponimi, geçmişle olan bağı zedelense bile sözcüğün dil özelliği ve anlamı üzerinden o yere hangi kültürün egemen olduğunu göstermek suretiyle tarihselliğini de açıklayabilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2002: 196-197). Toponimler bir ülke ve/veya toplumun geçmişini yansıttığı gibi bugününü ve yarınını da teminat altına almaktadır (Türkan, 2020: 63). Bir toplumun milli ve aynı zamanda manevi kültürünün yansıması olan toponimler çoğunlukla gelişigüzel verilmemiştir. Bu süreç insanın coğrafi ortamla kurduğu ilişkiyi bilinçli bir şekilde ortaya koyan üretimdir (Yusifov ve Kerimov, 2017: 17). Söz konusu üretim ancak o coğrafyayı zorla ele geçiren toplulukların mülkiyeti tescil etmek adına yaptığı zaman gelişigüzel olabilmektedir. Nitekim coğrafi keşiflerle yeni dünya karalarında işgal hareketinde bulunan toplulukların orada yaşayan insanların koydukları isimler yerine kendi belirledikleri isimleri kullanmaları bu durumun bir göstergesidir (Özgüç ve Tümertekin, 2012: 59; Özur, 2015: 305). Özellikle Batı Dünyasında kolonizasyon ve sonrası dönem toponimleriyle ilgili söz konusu durumu araştıran birçok çalışma ortaya konmuştur (Bassett, 1994; Berg ve Kearns, 1996; Grounds, 2001; Herman, 1999; Nash, 1999; Withers, 2000; Yeoh, 1996). Yer adları özellikle daha geniş ölçüde iktidar, güç, kimlik, hafıza ve kültür

başlıklarının kesişiminde yer alır (Light ve Young, 2015: 435). Bu bağlamda toponimler mekânda iktidar mücadelesinin ete kemiğe bürünmüş bir biçimidir. Bu bakımdan toplumlar mekânı adlandırmak suretiyle hem egemenliklerini hem de kültürel kimliklerini o mekâna deyim yerindeyse damgalamış durumdadırlar. Böylece adlandırmayla üzerinde faaliyet yürüttüğü tüm coğrafi ortamı kendilerinin kılarak tapulamaya çalışmışlardır (Gülbetekin, 2017: 19).

Her yer adının arkasında aslında bir hikâye vardır. O yere verilen ad, biri/leri tarafından belirli bir zamanda ve belirli bir nedenle bahşedilmiştir ve bazen verilen adlar çeşitli nedenlerle de değiştirilir (Tent, 2015: 67). Bir yerin diğerinden ayrılan yönünü gösteren en önemli unsurlarından biri olan adının çözümlenmesi oranın tarihsel, politik ve kültürel kimlik üretiminin izah edilmesini sağlar (Bulut, 1996: 30; Çıldam, 2019: 1444; Güner vd., 2000: 283; Özüpekçe ve Gümüş, 2020: 153; Uygur, 1967: 502; Yavuz ve Şenel, 2013: 2241-2242). Bu bakımdan toponimlerden bir yerin sadece coğrafi özellikleri değil aynı zamanda adı veren toplumun değerleri, inançları ve birikimleri de anlaşılabilir. Toponimler, ait oldukları toplumun etnik kökenleri, kültür iklimleri, dil özellikleri, günlük yaşantıları, alışkanlıkları ve bakış açıları da dâhil olmak üzere birçok özelliğini yansıtan bilgiler verebilmektedirler. Toponimlerin bu çoklu yönlü bilgi potansiyeli barındırmaları birçok disiplinin yer adlarına ilgisini artırmakta ve konunun yapı itibarıyla interdisipliner bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bundan dolayıdır ki yer adları çalışmalarında başta coğrafya olmak üzere dilbilimi, tarih, siyasal ve idari bilimler, etnoloji ve sosyoloji gibi birçok bilim dalının eseri mevcuttur (Gülbetekin, 2017: 20). Mekân insandan bağımsız olmadığından, insanın icra ettiği tüm fiiller coğrafi bir mekân üzerinde gerçekleştiğinden ilgili mekânın doğal ve/veya beşeri coğrafya özellikleri o mekândaki yer adlarına doğrudan etki eder. Böylece toponimiyle ilgili araştırmaların merkezine doğal olarak coğrafya bilimi yerleşir. Coğrafya yer adlarını incelerken çeşitli sorular sorarak adın kaynağına ulaşmaya çalışır ve elde ettiği sonuçlara göre de bir sınıflama yapar. Ancak coğrafya disiplinin toponimleri inceleme usulleri diğer disiplinlerden belirli yönlerde farklıdır. Coğrafya disiplini daha çok adlandırmaya etki eden doğal ve/veya beşeri faktörlerin neler olduklarının tespitini merkeze alır ve çıktı olarak bunların ayrıca bir tasnifini yapar (Emiroğlu, 1984: 181-200; Erinç, 1989: 9-13; Güney, 1996: 619-630; İbret, 2003: 53-80; Koca ve Yazıcı, 2011: 1-10; Koday, 2000: 221-253; Sarı, 2007: 487-501; Topal ve İbret, 2020: 463-476; Tunçel, 2000: 23-34; Yaşar ve Yaşar, 2010: 599-611). Yapılan tasnifler ana hatlarıyla birbirlerine benzese de sınıflandırmada tam bir birlik yoktur.

Toponimiyle ilgili olarak ilk çalışmaların Cumhuriyetle birlikte başladığını ve özellikle 1960'lı yıllardan bu yana araştırmalarda önemli artışlar kaydedildiğini söyleyebiliriz (Şahin, 2010: 135). Ancak geçen süre zarfında bu alanda her ne kadar son yıllarda araştırma sayısında görece bir artış olsa da coğrafya disiplinin katkısının yeter düzeyde olduğunu söylemek güçtür. Yapılan çalışmaların çok büyük bir kısmı köy merkezi adlarıyla kentsel yer adlarına odaklanmaktadır. Çalışmanın merkezinde bulunan köy kavramının yerleşme ve yönetsel coğrafya bağlamında iki karşılığı bulunmaktadır. Yerleşme coğrafyası bağlamında köy; kırsal bölgelerde cemaat sosyolojisinin baskın, birincil ekonomik faaliyetlerin egemen olduğu, nüfusu az yerleşmelerdir. Ancak yönetsel coğrafya bakımından köy en küçük yereldeki idari alana karşılık gelir. Bu anlamda köy bir saha veya bölge olarak algılanır. Türkiye'deki köy yönetsel alanları barındırdığı kırsal yerleşme ünitelerinin sayısına göre tek yerleşmeli ve çok yerleşmeli olarak iki grupta sınıflandırılmaktadır (Özçağlar, 2015: 72-75). Çok yerleşmeli köy

yönetmel alanlarındaki yerleşmeler sürekli ve dönemlik ikamet edilen yerleşmeler biçiminde olabilmektedir. Söz konusu yönetmel alanlarda sürekli kullanılan mahalle ve çiftlikler bulunabildiği gibi dönemlik olarak kullanılan yayla, kom, ağıl, dam gibi yerleşmeler de bulunabilmektedir (Özçağlar, 2009: 82-84). Belirtilen bu kırsal yerleşmelerin tümü köy idari alanına veya bir başka ifadeyle muhtarlığa yönetim bakımından bağlıdır. Köy yönetmel alanlarındaki niteliği veya niceliği ne olursa olsun tüm yerleşmeler kırsal yerleşmelerdir. Bu çerçevede köy bağılısı ifadesi yerleşme coğrafyası bağlamında değil yönetmel bağılılığı ifade etmek üzere bu çalışmada kullanılmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın başlığında ve bundan sonraki bölümlerde pratik bir kullanım olarak bu yerleşmeleri kast edecek biçimde köy bağılısı ifadesi kullanılacaktır.

Köy yönetmel alanlarındaki köy merkezi olan yerleşme dışındaki köye idari olarak bağlı yerleşmelerin adlandırılmasını merkeze alan çalışmaya rastlanılmamaktadır. Bu bakımdan coğrafya disiplininin toponimi alanına köy yönetmel alanındaki köy bağılılarını merkeze alarak katkı sunmak üzere hazırlanan bu çalışmanın kapsamını Kırşehir ili köy bağılıları oluşturmaktadır. Çalışmanın yazarı tarafından hazırlanan bir başka çalışmada (Türkan, 2020) Kırşehir ili köylerinin yönetmel alanlarına adını veren yerleşmelerle ilgili çalışma yapıldığından bu araştırmada köy yönetmel alanlarında yer alan, köy merkezi dışındaki kırsal yerleşmeler değerlendirilmiştir. Çalışmayla Türkiye’de toponimi literatürüne Kırşehir ili üzerinden bu anlamda katkı yaparak köy bağılılarının adlandırılmasında hangi saiklerin rolü olduğunun ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Ek olarak yapılan çalışmayla köy bağılısı adları değerlendirilerek Kırşehir özelinde mekânsal aidiyet, mekânsal bağ, mekân algısı ve mekân bilgisi geliştirilerek kültürel devamlılığa katkı sunmak da hedeflenmektedir. Bu bağlamda çalışmadaki temel soru olan Kırşehir ilinde yer alan köy bağılılarına ad verilmesiyle doğal ve/veya beşeri coğrafya özellikleri arasında bir ilişki var mıdır sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen cevaplara göre de köy bağılısı adlarının gruplandırılmasına geçilerek bunlarla ilgili gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Çalışma alanı olarak seçilen Kırşehir, ilk iskân emarelerine Kalkolitik Çağda rastlanan ve İlk Tunç Çağından itibaren Hitit, Firig, Pers, Kapadokya, Roma ve Bizans dönemlerinde önemli oranda iskân faaliyetlerine uğramış bir bölgedir. Her ne kadar Malazgirt’ten önce Anadolu’da Türk izleri bulunsu da Kırşehir 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi olarak Türk egemenliğine dâhil edilmiştir (Özüçetin, 2014: 596). Kırşehir, iskân tarihi çok gerilere gitmesine ve Türk kitlesel göçünün bu zaman zarfının görece kısa bir dönemine denk gelmesine rağmen yer adlarının büyük bir kısmının Türkçe olduğu bir bölgedir. Türkçe yer adlarının çokluğunda siyasi anlamda Selçuklu ve Osmanlı gibi güçlü ve büyük Türk devletlerinin yanında yöreyi yurt tutmuş çok sayıda Türk boy ve oymaklarının da payı bulunmaktadır (Emiroğlu, 1984: 182). Yoğun bir şekilde Türklerin domine ettiği Kırşehir’de yer adlarının birçoğunun Türkçeleştirilmesinde yer adları bazen tamamen bazen de Türkçenin ses ve dil yapısına uydurularak değiştirilmiştir (Umar, 1993: 831). Bazı yer adları da doğrudan Türkler tarafından oluşturulduğu için bir değişim olmaksızın varlıklarını korumuştur.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırma kapsamındaki köy bağılılarının güncel ad ve sayılarına İçişleri Bakanlığının Mülki İdare Bölümleri e-İçişleri Projesi sisteminden ulaşılmıştır (E- İçişleri Projesi, 2020). Sistem üzerinden erişilen belgedeki köy bağılısı sayısının 60 olduğu görülmüştür. Söz konusu köy bağılılarının doğrulaması

dört yolla gerçekleştirilmiştir. Öncelikle köy bağlularının isimleri şimdi lağvedilmiş olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün arşivindeki 1/25.000 ölçekli topografya haritalarından yararlanılarak aydınlar kâğıda çizilmiş olan ve çalışma için daha önceden temin edilen köy haritaları üzerinden kontrol edilmiştir. Daha sonra bu isimler 1/25.000 ölçekli topografya haritalarının ilgili paftalarından, İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Adres Kayıt Sistemi üzerinden (AKS, 2020) ve nihayetinde bağlının bulunduğu köy muhtarlığından doğrulanması yoluna gidilmiştir. Doğrulama sonucunda e-İçişleri Projesi sisteminden ulaşılmış olan listede hataların olduğu tespit edilmiştir. Buna göre sistemdeki bağluların bazılarının var olmadığı bazılarının da isminin yanlış yazıldığı tespit edilmiştir. Örneğin Hatunoğlu köyü (Boztepe ilçesi) Aşağı Kuyular (Aşağı Hatunoğlu olduğu tespit edilmiştir.), Yenidoğanlı köyü (Boztepe ilçesi) Güneşli, Hacıhasanlı köyü (Çiçekdağı ilçesi) Attepesi, Savcılıbeyit köyü (Kaman ilçesi) Güvenli ve Sıdıklı Darboğaz köyü (Merkez ilçe) Yayla adlı bağlularının olmadığı belirlenmiştir. Yağmurlubüyükoba köyü (Merkez ilçe) için verilen bağluların mükerreren aynı ilçedeki Yağmurluarmutlu köyü için de yazıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında gerçekte var olduğu halde e-İçişleri Projesi sistemindeki listede yer almayan 34 bağlı da bulunmaktadır. Bütün bu doğrulamalar sonucunda çalışma evreninin 85 köy bağlısı olduğu belirlenmiştir. Daha sonra bu bağluların adlarının kaynağını tespit etmeye yönelik olarak çalışma alanının tarihi geçmişi ve dil özellikleri bakımından ilgili literatür incelenmiştir. Bu çerçevede araştırma sahasındaki yerleşmelerin adlandırmasında önemli oranda etkisi bulunan Türk boy, oymak ve cemaatleriyle ilgili olarak Türkay (2001), Halaçoğlu (2009) ve Uçakçı (2015)'nin araştırmalarından önemli oranda yararlanılmıştır. Bunların dışında Türk Dil Kurumu yayınlarından olan, Derleme ve Tarama sözlüklerinden de istifade edilmiştir.

Türkçenin dil kuruluşunda sözcükler yapısal olarak basit, türemiş ve birleşik sözcükler olmak üzere üç ana grupta incelenir. Bu anlamda araştırma alanında her üç gruba giren köy bağlısı adları bulunmaktadır. Köy bağlısı adlarının kaynağı analiz edilirken basit ve türemiş sözcüklerden oluşan köy adlarının tasnifinde sözcüğün kökenine bakılarak ayırım yapılmıştır. Ancak birleşik sözcüklerden oluşan köy bağlısı adlarının tasnifinde ayırım anlam ve dilbilgisi kuralları dikkate alınarak yapılmıştır. Bu ayırımda birleşik sözcükler değerlendirilirken baş öge merkeze alınarak değerlendirme yapılır. Birleşik sözcüklerde anlam özellikleri bakımından yönetim görevini yüklenen ve sözcük kuruluşunun ortaya çıkardığı genel anlamın vurgusunu baş öge oluşturmaktadır. Türk dilinin öbek yapılarında ve birleşik sözcüklerde baş öge genellikle sağda bulunur. Baş ögenin solundaki diğer ögeler baş ögeyi çeşitli yönlerden tamamlar, sınırlar veya nitelendirir (Sarı, 2016: 204). Ancak Ortaoba veya Aşağı Hatunoğlu köy bağlularında olduğu gibi isnat öbeği yapısındaki bazı birleşik sözcüklerde baş ögenin solda bulunması durumu nadiren de olsa görülebilmektedir. Fakat bu durum Türk dilinin genel bir eğilimini vermeyip örnekleri sınırlıdır. Nitekim baş ögenin solda bulunması Türkçenin söz dizimsel bakımdan da genel niteliklerini yansıtmaz (Sarı, 2016: 205). Araştırma alanındaki birleşik ada sahip olan yerleşmelerde tasnif baş öge merkeze alınarak yapılmış, sınıflandırma gerçekleştirilen görüşmeler ve saha gözlemleriyle de doğrulanması yapılarak sonuçlandırılmıştır. Ayrıca birleşik ada sahip olan köy bağluları bulgular kısmının sonunda çizelge olarak verilip gerekli açıklamalar yapılmıştır. Birleşik sözcükleri oluşturan bileşenler arasında yönetilen-yöneten ilişkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte birleşik sözcükler sıralı birleşikler biçiminde de olabilmektedirler. Bu tür birleşik sözcüklerde

bileşenlerden biri diğerini nitelemez, sınırlandırmaz veya tamamlamaz. Bu durumda yönetilen-yöneten ilişkisi bulunmadığından bileşenler eşit şekilde birleşirler (Çürük, 2017: 97; Sarı, 2018: 1255). Çalışma alanında bu özelliğe sahip olan bir köy bağılı adı vardır ki o da Kaman ilçesi Karahabalı köyü bağılı Öz ve Şahana Mahallesidir. Bu durumda bağılının hangi gruba alınması gerektiği yöntem olarak ancak saha çalışması yürütülerek karara bağlanmalıdır. Saha çalışmasında bağılının olduğu yere gidildiğinde yapılan gözlemler ve mülakatlarla yerleşmenin jeomorfolojiyle ilişkili köy grubunda olması gerektiği anlaşılmıştır.

Kırşehir ilinde yer alan köy bağılı adlarının kaynağı belirlenirken bazı yerleşme adlarının anlamlarının tespitinde bir takım zorluklar görülmüştür. Bu durumun aşılması için farklı zamanlarda saha gezileri gerçekleştirilerek gözlemler yapılmış ve yerleşme sakinlerinden de bilgi edinilmiştir. Böylelikle bazı yerleşmelerin adlandırmasındaki sebepler bulunmuştur. Ancak bazılarında belirleme yine de yapılamamıştır. Bunlarla ilgili de diğer özellikler ile ilişkili köy bağılı adları başlığı açılarak gerekli bilgi verilmiştir. Türkiye’de özellikle köy adlarının önemli bir kısmında Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren günümüze kadar çeşitli gerekçelerle değişikliğe gidilmiştir. Bu değişim sadece Türkçe köklü köy adlarına değil bilinçli ya da bilinçsiz Türkçe köke sahip olanlarda da görülmüştür (Tunçel, 2000: 23). Türkiye’de köy bağılıları isimlerinde az da olsa bazı değişimler yapılmıştır. Çalışma sahası içerisinde bu kapsamda dört yerleşme yer almakta olup ilgili kısımlarda bunlarla ilgili de açıklama yapılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Çalışma Alanındaki Köy Bağılı Adlarının Genel olarak Sınıflandırılması

Çalışma alanında yer alan toplam köy bağılı sayısı 85’tir. Köy bağılılarının adlandırılmasında baskın bir biçimde beşeri coğrafya özellikleri, en az ise yer ve konum özellikleriyle ilişkili adlandırma kullanılmıştır (Çizelge 1). Toplamda 85 adet olan köy bağılılarının %71’inin beşeri coğrafyayla ilgili olması adlandırma konusunda beşeriyetin sahada baskın rolünü ortaya koymaktadır. Adlandırmada ikinci önemli unsurun doğal coğrafya özellikleri olduğu görülmektedir. Bu durumda insan ve mekân ilişkisini doğrudan yansıtan bu ili parametrenin çalışma alanındaki yaklaşık %90 oranında etki ettiği görülmüş olur. Beşeri coğrafyayla ilişkili köy bağılı adlarına ilin genelinde rastlanılmaktadır. Ancak doğal coğrafyayla ilgili yerleşme adlarına arazinin nispeten tek düze olduğu ilçeler yerine daha çok morfolojik çeşitlilik görülen kuzeydeki ilçelerde daha fazla rastlanılmaktadır (Şekil 1). Yer ve konum özellikleriyle ilişkili köy bağılı grubu üç adetle en az sayıdaki yerleşme grubunu oluşturmaktadır. Yapılan inceleme sonucunda yedi yerleşme adının kaynağı tam olarak kesinleşmediğinden sınıflandırılmamıştır. Bunların bir kısmıyla ilgili bir takım fikirler bulunmakla birlikte bir kısmıyla ilgili hiçbir veriye rastlanılmamıştır. Mevcut durumda Kırşehir ilindeki köy bağılı adlarının %92’sinin kaynağı belirlenebilmiştir.

Çizelge 1. Köy bağılı yerleşme adlarının genel olarak sınıflandırılması

Kategoriler	Köy Sayısı	Oran
Doğal Coğrafya İle İlişkili Köy Bağılı Adları	15	18
Beşeri Coğrafya Özellikleri İle İlişkili Köy Bağılı Adları	60	71
Yer ve Konum Özellikleri İle İlişkili Köy Bağılı Adları	3	3
Diğer Özellikler İle İlişkili Köy Bağılı Adları	7	8
Toplam	85	100

Şekil 1. Köy bağlilı yerleşme adlarının genel olarak sınıflandırılması

3.2. Doğal Coğrafiya Özellikleri ile İlişkili Köy Bağlılı Adları

İnsan ile doğal coğrafiya arasındaki ilişkiler önceleri tek yönlü olup etkileyen doğal coğrafiya unsurları, etkilenen ise insandı. Avcılık ve toplayıcılıkla biyolojik varlığını devam ettiren insanın her türlü faaliyetinin tek belirleyicisi nerdeyse yalnızca doğal coğrafiya unsurlarıydı. Zamanla bu süreç değişmeye ve insanın edilgen yönünde erozyon başlamıştır. Bazı bitki ve hayvan türlerini evcilleştirip kültüre alan insanın, doğal coğrafiya şartlarıyla kurduğu ilişkide artık çeşitli düzeyde etken unsur olmaya başladığı görülmektedir. Zaman içerisinde elde ettiği bilgi birikimi, kabiliyetleri ve teknik kapasitesiyle

insan doğayla kurduğu ilişkide artık doğayı dönüştüren ve ona yeni formlar veren bir seviyeye yükselmiştir. Bu durum hızla kentselleşen ve küreselleşen dünyada daha da belirgin olmaya başlamıştır. Günümüzde doğal coğrafyanın etkin rolü belli alanlar dışında oldukça azalmış olsa da halen özellikle kırsal bölgelerin bazı kesimlerinde varlığını sürdürmektedir. Bu durumu önemli düzeyde yansıtan unsurlardan biri yer adlarıdır. Doğal coğrafya koşullarında insan yaşamını etkileyen yoksunluk ve/veya varıllığın yerleşme adlarına esin kaynağı olduğunu görebilmekteyiz. İnsan yaşadığı bölgeyi tanımlamak, sınırlandırmak veya ayırt etmek için bölgedeki doğal şartlardan ilham alarak onu adlandırma yoluna gitmiştir. Nitekim su kaynağının azlığı, çokluğu, morfolojik özellikleri veya bitki örtüsü özelliklerini baz alarak isimlendirmeye gitmiş olması doğal koşulların belirleyiciliğini net bir biçimde göstermektedir.

Kırşehir ilindeki 85 köy bağlısının 15'inin adının kaynağı doğal coğrafya özellikleriyle ilişkilidir. Bu da çalışma alanındaki köy bağlısı adlarının %18'ine karşılık gelmektedir. Bir başka ifadeyle sahadaki her beş köy bağlısının birinin adının kaynağını doğal coğrafya özellikleri belirliyor demektir. Çalışma alanındaki doğal coğrafya ile ilişkili köy bağlısı adları içerisinde en fazla sayı hidrografya ve biyocoğrafyayla ilgili adlandırmalarda bulunmaktadır (Şekil 2). Her iki unsurla ilgili beşer köy bağlısı adı bulunmaktadır. Bunu üç yerleşmeyle jeomorfolojiyle ilişkili ve iki yerleşmeyle litolojiyle ilgili köy bağlısı adı takip etmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Doğal Coğrafya İle İlişkili Köy Bağlısı Adları

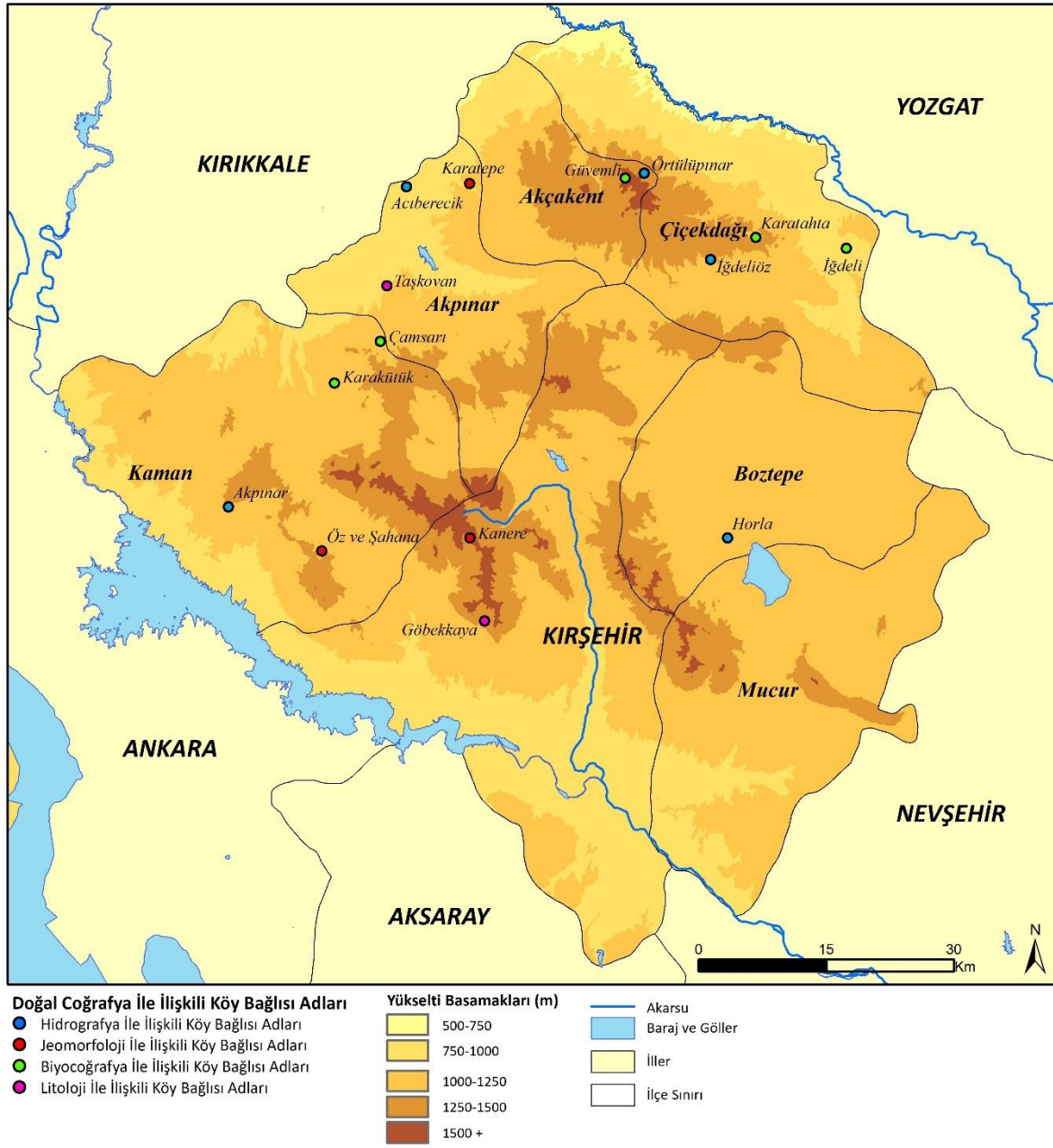
Doğal Coğrafya İle İlişkili Köy Adları	Köy sayısı	Oranı %
Hidrografya İle İlişkili Köy Bağlısı Adları	5	33
Biyocoğrafya İle İlişkili Köy Bağlısı Adları	5	33
Jeomorfoloji İle İlişkili Köy Bağlısı Adları	3	20
Litoloji İle İlişkili Köy Bağlısı Adları	2	14
Toplam	15	100

Su olmaksızın canlı yaşamından söz etmek olası değildir. Bu sebeple insan, yerleşim alanı olması için yer seçiminde daima su kaynaklarını gözetmiş ve ona yakın olmak istemiştir. Dolayısıyla yerleşim alanı olarak belirlenecek yerlerde su temininin sorun oluşturmaması veya su sorununun çözülebileceği yerler ön plana gelmiştir. Su kaynakları, yerleşme de dâhil olmak üzere insanın tüm faaliyetlerinde yeri doldurulamaz bir kaynak olduğundan hidrografik unsurlar yerleşmelere ad olarak sıklıkla verilmiştir. Bu durum su kaynakları zengin veya fakir tüm bölgelerde görülebilecek bir durumdur. Ancak kurak ve yarı kurak sahalarda suyun önemi daha net bir şekilde görüldüğü için bu gibi yerlerde insanlar suya atıf yaparak yerleşmelere bu su kaynağının adını verebilmektedirler (Koca ve Yazıcı, 2011: 8). Çalışma alanında adını hidrografik özelliklerden alan beş yerleşme bulunmaktadır. Bunlar; Örtülüpınar, Acıbercek, İğdeliöz, Akpınar ve Horla'dır. Söz konusu bu bağlılar Kırşehir merkez ve Mucur ilçesi dışındaki diğer ilçelerde yer almaktadır. Öz, Türkiye'nin birçok yerinde dere, çay veya ırmak anlamında kullanılan bir sözcüktür. Çalışma alanında da bu anlamda kullanılmakla birlikte bu akarsuların çıktığı yer yani pınar anlamında da kullanılmaktadır. İğdeliöz Mahallesi'nin bulunduğu yerde bir derenin bulunması ve burada iğde ağaçlarının da bulunması ismin verilmesinin nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Örtülüpınar Mahallesi'nde örtülü sözcüğü suyun taş ve arazinin morfolojisinden dolayı gizlenmiş olmasına atıfla gizli pınar anlamında verilmiştir. İçişleri Bakanlığının sisteminde Acıbercek olarak kayda alınmış yerleşme idari anlamda bağlı olduğu köy ve sakinlerince Acıbercek olarak adlandırılmaktadır. Çalışmada buranın adı halkın kullandığı şekliyle değerlendirmeye alınmıştır.

Nitekim köy ve bağlıda yaşayanlarca yerleşmenin adı Acıbercek olarak kullanıldığı gibi Acıbilecik olarak bir anlamı da yoktur. Bere Türkçede çok farklı anlamlarda kullanılsa da yörede debisi çok düşük olan ince su olarak kullanılmaktadır. Nitekim Türk Dil Kurumunun Derleme sözlüğünde de bere sözcüğünün karşılığı olarak tarlalar arasından akan ince su, suyun aktığı yer ve su yatağı olarak verilmiştir (TDK, 2009a: 632). Acı sözcüğü de bu suyun tuzlu olmasına atfen verilmiştir. Horla sözcüğünün anlamını mahalle sakinleri bir kayadan çıkan su olarak açıklamaktadırlar. Mahalleye adını veren bu kaynağın geçmişte suyu olduğu ancak günümüzde suyunun olmadığı belirtilmiştir. Akpınar ise adından da anlaşıldığı gibi kaynak suyunun berraklığına atıfla köy bağlısına ad olmuştur.

Çalışma alanında biyocoğrafya özellikleriyle ilişkili bağlı adları beş adet olup bunlar; Güvemli, Karatahta, İğdeli, Karakütük ve Çamsarı'dır. Güvem bazı yörelerde çakal eriği de denilen bir çeşit yabancı erik türüdür (TDK, 2009c: 2240). Çalışma alanında da güvem bu anlamda kullanılmakta olup bölgede bu ağaçların bulunması adın kaynağını net olarak vermektedir. Nitekim mahalle sakinleri de bunu doğrulamaktadır. Karakütük ve Karatahta bağlılarının her ikisinin de adının yanlış ağaç parçalarından geldiği yerleşme sakinlerince belirtilmektedir. İğdeli adı bölgedeki iğde ağaçlarına atıfla verilmiştir. Çamsarı Mahallesinin bulunduğu kesimde eskiden çam ağaçlarının bulunduğu adın kaynağının bu ağaçlar olduğu mahalle sakinlerince belirtilmiştir. Hali hazırda bu bölgede meşelik alanların bulunması bu bilginin doğru olma olasılığını artırmaktadır. Çamsarı adının kaynağının sarıçam olma olasılığı bulunmakla beraber bunu doğrulayacak bir kanıt elde edilememiştir.

Kırşehir ilinde üç köy bağlısının adının kökeni jeomorfolojik özelliklerle ilgiliyken iki bağlının adının kaynağı litolojiyle ilişkilidir. Karatepe koyu renkli yüzeyinden dolayı ad almış tepenin eteğinde kurulmuş bir yerleşmedir. Öz, yörede kaynak veya pınar olarak adlandırılmaktadır. Şahana sözcüğünün anlamı ise yöresel ağızda şahane demek olup söz konusu şahanelik sakinleri tarafından arızalı bir arazi içinde suyun bulunduğu bir düz arazinin bulunması olarak açıklanmıştır. Nitekim bağlının bulunduğu yer de tam tarif edildiği gibi bir yerdir. Bu yerleşme hidrografiya ile ilişkili yer adlarına alınabilirdi ancak bölge öz bakımından değil engebeli bir yapıya sahip olduğu için düzlüklerin sınırlı olduğu bir sahada bulunduğundan vurgunun araziye yapıldığı kanaati hâsıl olmuştur. Kanere, (bazı yöresel ağızlarda kanare veya kanara) birçok anlamı bulunan bir sözcüktür. Bazı yörelerde farklı anlamları bulunan sözcüğün çalışma alanındaki karşılığı Türk Dil Kurumunun Derleme sözlüğünde de belirtildiği gibi kayalık ve dik yamaçlara sahip arazi olarak geçmektedir (TDK, 2009d: 2619). Nitekim Yağmurlubüyükoba köyünün kuzeyindeki Büyükdere vadisinin yamaçları oldukça dik olup yerleşme bu kesimde bulunmaktadır. Taşkovan Mahallesinin adının kaynağını oluşturan unsur yerleşmenin bulunduğu kesimdeki birtakım kayaların kovana benzetilmesidir. Yöre sakinleri Göbekkaya adının kaynağının yerleşme yakınındaki kayalık bölge olduğunu ve ad vermede taşların yuvarlak biçimli olmasından ilham alınmış olduğu belirtilmektedirler.

Şekil 2. Doğal coğrafya ile ilişkili köy bağlısı adları

3.3. Beşeri Coğrafya Özellikleri ile İlişkili Köy Bağlısı Adları

Günümüzde dünya her geçen gün daha fazla beşeri özelliklerle şekillenmektedir. Öyle ki beşeri etkinin olmadığı bir coğrafi ortam bulmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bu durum coğrafyayı şekillendiren öznenin insan olmasıyla ilgilidir. İnsan kendisiyle ve yürüttüğü faaliyetleriyle ilgili sözcükleri ad olarak yaşadığı yerleri tanımlamakta kullanmaktan geri durmamıştır. Yerleşmelere doğrudan kendi adını verdiği gibi etnik aidiyetini, soy, aile özellikleri, inançsal yönünü, icra ettiği faaliyetleri başta olmak üzere birçok unsuru da ad olarak kullanmıştır. Doğal şartların hala yaşamda ana belirleyici olduğu yerlerde beşeri coğrafyayla ilişkili yerleşme adı daha az bulunmaktadır. Ancak

Anadolu gibi medeniyetlerin beşığı olmuş bir coğrafyada fiziki coğrafya unsurları beşeri unsurlar kadar etkiye sahip değildir. Bu bakımdan Türkiye’de yapılmış birçok çalışmanın sonucundan da görülebileceği gibi yerleşmelere ad vermede beşeri coğrafyayla ilişkili adlandırmalar baskın durumdur. Çalışma alanındaki 85 köy bağlısının 60’ı beşeri coğrafya ile ilişkili isimlere sahiptir (Çizelge 1). Tüm köy bağlısı adlarının %71’nin beşeri coğrafya ile ilişkili olması insanın ve yürüttüğü faaliyetlerin ad verme konusundaki baskın karakterini ortaya koymaktadır.

Toplumların kültür üretimleri içerisinde çok önemli bir yere sahip olan yer adlarının, ait oldukları toplumun geçmişini hafızada diri tutup yaşanan coğrafyayı vatan haline getirerek geleceğe taşımada önemli bir misyonu bulunmaktadır (Hanilçe, 2013: 89; Yıldırım, 1984: 164). Bu çerçevede Türkler yaşadıkları bölgeye ad verirken kendi kimliklerini yansıtan isimler seçerler. Yurt edindikleri yeni yerlere bazen eski yurtlarının adını, bazen de kendi soylarının dayandığı boy, oymak, aşiret ve cemaatleri ile yaşamlarında yer etmiş önemli şahısların adlarını vermişlerdir (Durbilmez ve Tekin, 2014: 118; Eröz, 1984: 43; Tarım, 1940: 293; Yediyıldız, 1984: 27). Bazı hallerde ise mevcut isimleri Türkçenin kurallarına uydurarak değiştirmiş ve bu şekilde kullanmışlardır. Beşeri coğrafya ile ilişkili adların neredeyse yarısı boy, aşiret, cemaat, oymak ve önemli şahıslarla ilişkili olanlardan oluşmaktadır (Çizelge 3). Bunu 22 köy bağlısıyla yerleşme şekilleriyle ilişkili olanlar takip etmektedir. Bu grupta geçim kaynakları ve meslekler ile ilişkili köy bağlısı adları beş ve sosyal ve kültürel değerler ile ilişkili köy bağlısı adları da dört yerleşmeyle temsil edilmektedir.

Çizelge 3. Beşeri coğrafya ile ilişkili köy bağlısı adları

Beşeri Coğrafya İle İlişkili Köy Adları	Köy sayısı	Oranı %
Boy, Aşiret, Cemaat ve Önemli Şahıslar İle İlişkili Köy Bağlısı Adları	29	48
Yerleşme Şekilleri İle İlişkili Köy Bağlısı Adları	22	37
Sosyal ve Kültürel Değerler İle İlişkili Köy Bağlısı Adları	4	7
Geçim Kaynakları ve Meslekler İle İlişkili Köy Bağlısı Adları	5	8
Toplam	60	100

Şekil 3. Beşeri coğrafya ile ilişkili köy bağlısı adları

Kırşehir ilinde beşeri coğrafya ile ilişkili köy adları içerisinde %48 ile en yüksek oran boy, aşiret, cemaat ve önemli şahıslar ile ilişkili köy adlarındadır. Bu durum yerleşmelere ad verilmesinde mülkiyet ve kimlik ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. Aslında yerleşmeye bu şekilde ad verme mülkiyetin tapu tescili anlamına gelmektedir. Bu grupta yer alan yerleşme sayısı adı değişenler de dâhil edilirse aslında 33'tür. Dört yerleşmenin adı çeşitli gerekçelerle değiştirilmiş olup eski adlarıyla bunlar; Badıllı (Yeniyayla), Rişvan (Akıncı), Arabın Mahallesi (Işıklı) ve Arnavut'tur (Çirçir). Badıllı/Beğdili veya Beğdilli 24 Oğuz boyundan bir olup Anadolu'nun çeşitli kesimlerini yurt tutmuşlardır (Gündüz, 2006: 80-84; Halaçoğlu, 2009: 213; Uçakçı, 2015a: 260, 273). Bunlardan birisi de araştırma alanı içerisinde yer alan Seyfe köyü idari alanıdır. Badıllı adı daha sonra Yeniyayla olarak değiştirilmiş olsa

da halk tarafından hala adı Badıllı olarak kullanılmaya devam etmektedir. Rışvan/Rışvan aşireti bir kısım araştırmacılaraya göre Beğdili, bir kısmına göre de Bayat boyuna bağlı oldukları ve Halep'ten başlayıp Kastamonu'ya kadar uzanan bölgede yaylak-kışlak hayatı yaşadıkları belirtilmektedir (Gündüz, 2006: 185-188; Halaçoğlu, 2009: 1912-1914; Uçakçı, 2015a: 203-204). Mucur ilçesi Karakuyu köyü idari alanına bağlı olan Rışvan Mahallesi'nin adı daha sonra Akıncı olarak değiştirilmiştir. Eskiden Arnavut olarak adlandırılan Çirçir Mahallesi'nin adının kökeni ile ilgili sağlam bir bilgi yoktur. Ancak kuvvetle muhtemel bu yerleşme Arnavut asıllı bir kimse tarafından kurulmuş olmalıdır. Dulkadirililere bağlı Araplu cemaatine mensup unsurlar çalışma alanını yurt tutmuşlardır (Gündüz, 2006: 70-71). Bu cemaatin unsurlarının yerleştiği alanlardan biri de eski adı Arabın Mahallesi yeni adı Işıklı olan köy bağlılıdır. Yöre sakinleriyle yapılan görüşmede bu yerleşmenin Kaman Hacıaraplı (yeni adı Yazıyolu köyü) köyünden gelen bir kimse tarafından kurulduğu belirtilmiştir. Bunlara ek olarak adı değişmiş olan bir diğer yerleşme de Cenikli olup daha sonra adı Güneşli olarak değiştirilmiştir. Burada yaşayan insanların soyadı olan Cenikli'yi daha sonra soyadlarını Güneşli yapmaları üzerine yerleşmeyi de Güneşli olarak değiştirdikleri yapılan görüşmede belirtilmiştir. Cenikli veya Canikli, Avşar boyuna mensup bir aşiret adı olup yerleşme adını buradan almış görünmektedir (Halaçoğlu, 2009: 438; Uçakçı, 2015b: 330).

İl veya ulus olarak gruplandırılan konargöçer Türk toplulukları boy, oymak, aşiret, cemaat, oba ve mahalle şeklinde sayıca farklı büyüklüğe sahip bölümlere ayrılmıştır (Halaçoğlu, 2009: XVII). Bu gruplar çeşitli periyotlarda yerleşik yaşama geçmiş ve yerleşim birimlerine kendi soy mensubiyetlerini bildiren adlar vermişlerdir. Bunun yanında söz konusu topluluklar kendileri için önemli olan kişilerin isimlerini ebedileştirmek için yerleştikleri birimlere isim olarak vermişlerdir (Sakaoğlu, 1984: 259). Türk aşiretlerince isimleri yerleşmelere verilen önemli kişiler aşiretin beyi, bir komutan, dini önder veya kahramanlık gösteren kimseler olabilmektedir (Koday, 2000: 236). Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türk egemenliğine giren Kırşehir ve çevresi yoğun biçimde Türkmen boylarının yurt edindiği bir saha haline gelmiştir (Özüçetin, 2014: 91). Oğuz/Türkmen boyları Kırşehir ilinin konaklanabilir veya yerleşilebilir her kesimini yurt tutmuş, kimi yerleri yaylak ve kışlak olarak kullanmış, kimi yerlerde ise yerleşik hayata erkenden geçmiştir. Yerleşik yaşama geçen topluluklar ya mevcut köylere yerleşmiş veya yeni köyler kurmuşlardır. Köylerde doğrudan Oğuz boylarının isimlerini alanlar mevcuttur (Türkan, 2020: 70). Ancak köy bağlılılarında doğrudan boy ismi bulunmayıp boylara bağlı aşiret, oymak, cemaat veya taifelerin isimleri bulunmaktadır. Adı değişen dört bağlı dışında kalan 29 yerleşme içerisinde adının kaynağı aşiret, cemaat, oymak veya taife olan 15 köy bağlılı vardır. Bunlar; Camili (iki adet yerleşme var), Çiller, Çökelek, Çömlek, Doğancı, Hacılar, Hüseyinli, Kapaklı, Kulpak, Küçük Köpekli, Sarılar, Sıddıklıdede. Sofular ve Yenikızılcalı mahalleleridir. Camili farklı mensubiyet isnadı olsa da çoğunlukla Çepnilere bağlı aşiretler içerisinde değerlendirilmektedir (Uçakçı, 2015a: 305, 312). Çiller, Karakeçili aşiretine bağlı taifelerden biri olarak söz edilmektedir (Uçakçı, 2015a: 73, 91). Uçakçı, Çökelek aşiretinin Bozulus Türkmen taifelerinden biri olduğunu ve aşiret üyelerinin Çiçekdağı İlçesi idari sahasında "Çökelek" adı ile bir köy kurduklarını belirtmektedir (Uçakçı, 2015a: 182). Nitekim yöre sakinleri de bu bağlılı'nın adının Türkmen aşiretinden geldiğini teyit etmektedirler. Çömlek cemaatinin, farklı boylara mensup olarak birçok yeri yurt tutmuş kayıtları bulunmakla beraber Halaçoğlu'na göre bu cemaat Kırşehir'i yurt tutmuş olanı Çunkar boyuna bağlılıdır (Halaçoğlu, 2009: 563). Aynı cemaat

Uçakçı'ya göre Bozulus Türkmen taifesinden Geyikli Aşiretine bağlı Çömlekçi aşireti mensubudurlar (Uçakçı, 2015a: 267-268). Doğancı aşiretinin Çunkar teşekkülüne bağlı bir aşiret olduğu (Uçakçı, 2015a: 81) veya Salur boyuna bağlı bir aşiret olduğu düşünülmektedir (Halaçoğlu, 2009: 667). Hacılar aşireti farklı boylarda karşılaşılan bir aşiret olup Kırşehir ve civar illerde bu isimle anılan çokça yerleşme bulunmaktadır. Hüseyinli aşiretinin Dulkadirli aşiretlerine (Uçakçı, 2015a: 315) veya Avşar boyuna bağlı bir aşiret olduğu belirtilmektedir (Halaçoğlu, 2009: 1077). Kapaklı aşiretinin Dulkadirli Türkmen aşiretlerine mensup olduğu ve "Kapaklı Dede" adlı ünlü bir beyinin tarihte Çorum yöresinde yaşadığı günümüze ulaşmış türbesinden anlaşılma olup Kapaklı adlı yerleşmenin kurucularının da bu aşirete bağlı olduğu anlaşılmaktadır (Uçakçı, 2015a: 185). Kulpak adlı yerleşme Harameynler aşiretleri içerisinde değerlendirilen Kulpak aşireti mensuplarınca kurulmuş olmalıdır (Uçakçı, 2015b: 61-62). Küçük Köpekli adlı köy bağlısının Avşar boyu Köpekli aşireti mensupları tarafından kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır (Gündüz, 2006: 72-74; Uçakçı, 2015a: 306). Sarılar yerleşmesinin Dulkadirli aşiretleri bünyesinde bulunan Sarılar aşireti mensuplarınca kurulmuş olduğu düşünülmektedir (Uçakçı, 2015a: 180). Sıddıklıdede adlı yerleşme Danişmendli Türkmenleri Sıddıklı cemaati (Halaçoğlu, 2009: 2032) veya Haremeynlere bağlı bir aşiret olan Sıddıklı aşiretinden adını almıştır (Gündüz, 2006: 120-121; Uçakçı, 2015a: 78). Sofular mahallesinin adı Bozulus Türkmenlerine bağlı Sofular aşiretinden gelmektedir (Gündüz, 2006: 189-191). Yenikızılcalı diye adlandırılan yerleşme 1978 yılında Kızılcalı köyünde meydana gelen heyelan sonucunda mağdur olan kimseler için oluşturulmuştur. Kızılcalı, Avşar boyuna bağlı bir aşiret olup Kızıllı veya Kızılca Yörükleri diye de kaynaklarda geçmektedir (Halaçoğlu, 2009: 1468; Uçakçı, 2015b: 374). Yerleşmenin adının bu aşiretten geldiği anlaşılmaktadır.

Kırşehir ilindeki köy bağlılarının adının kaynakları arasında kahramanlık gösteren kişiler, komutanlar, aşiret beyi gibi önemli görülen ve değer verilmiş olan kişiler de bulunmaktadır. Çalışma alanında bu türde ada sahip olan 14 köy bağlısı bulunmaktadır. Bunlar; Arifağa, Arslanlı, Arzılar, Battalgazi, Gökahmetli, Gülferler, Güneşli, Havenler, Kanberli, Karaoğlan, Küçük Durmuşlu, Seydiler, Seymenli, Terziali'dir. Arifağa'da olduğu gibi söz konusu yerleşmelerle ilgili yapılan görüşmelerde verilen isimlerin bu yerleşmeyi kuran veya o dönem için önemli kişilerin adları olduğu belirtilmiştir. Bu şekilde yerleşme adı verilmesi Türk ad verme geleneklerine de uyan bir tutum olarak gözükmektedir (Gökyay, 1984: 251; Koday, 2000: 236; Sakaoglu, 1984: 259).

Yerleşme faaliyeti, insanların hayatlarını sürdürebileceği en uygun yaşam alanlarında iskânını ifade eden bir olgudur. İnsanlar ihtiyaç, beklenti ve kültürel birikimlerine göre bir takım geçim kaynakları belirleyerek buna uygun alanlarda yerleşmektedirler. Oluşturdukları yerleşmeler kırsal nitelikli olabildiği gibi zaman içerisinde gelişerek kentsel nitelikler de kazanabilmektedir. Kırsal nitelikli yerleşmelerin bir kısmı dönemlik, bir kısmı da sürekli olarak kullanılmaktadır ve bu kırsal yerleşmelerde birbirine benzeyen veya farklılaşan faaliyetler yürütülmektedir. Türkiye'de köyler dışındaki kırsal yerleşmeler köy bağlıları olarak değerlendirilmektedir. Köy bağlısı olan daimi kırsal yerleşmeler ana hatlarıyla mahalle, çiftlik ve mezra olarak, dönemlik olanlar da yayla, oba, dam, ağıl, kom, bağ ve bahçe yerleşmeleri olarak değerlendirilmektedir (Taş, 2016: 184, 216). Araştırma alanında 22 yerleşme bulunmakta olup bunlar; Şababey Çiftliği, Şuayıpbey Çiftliği, Arazçiftliği, Hüseyinli Çiftliği, Çarıklı Çiftliği, Karasüleyman Çiftliği, Hatunkara Damları, Çiftçidamları, Güneydamları, Karadam, Yayla (iki farklı yayla adlı yerleşme), Eğrialan Yaylası, Karaosman Yaylası, Yeniyayla,

Hanyeri, Karakız Alan, Tamer Yurdu, Çeşmeli Ağıl, Davulağıl, Tepeköy ve Harmancık'tır. Görüldüğü gibi çalışma alanında altı adet adında çiftlik olan yerleşme bulunmakta olup bu çiftliklerden tamamı sahipliği bildiren kişi adıyla birlikte bulunmaktadır. Çiftlik yerleşmelerinin dördü doğrudan kişinin ismiyle, ikisi ise kişiyi niteleyen özellikleriyle belirtilmiştir. Nitekim araz yörede sağır ve dilsiz anlamlarında kullanılan bir sözcük olup çiftliğin kurucusunun niteliğini belirtmektedir. Sahada doğrudan yayla adında iki yerleşme dışında niteliğini de belirten adlara sahip üç adet olmak üzere toplam beş yayla yerleşmesi bulunmaktadır. Eğrialan, arazinin engebeli olduğunu bildiren bir sözcük olup yayla yerleşmesinin niteliğini, Karaosman ise yerleşmedeki sahiplik ilişkisini belirtmektedir. Dam, büyük ölçüde hayvancılık fonksiyonlu, nadiren de tarımsal işleve sahip olan çoğunlukla dönemlik olarak kullanılan yerleşmelerdir (Taş, 2016: 184, 232). Kırşehir'de bu ada sahip dört köy bağlısı bulunmakta olup Çiftçidamları tarımsal, diğerleri ise hayvancılığın ön planda olduğu damlardır. Karadam yapıların renginden, Hatunkara yerleşmeyi kuran kişinin niteliği ve Güneydamları güneşi bol olan bir yerde olmasından dolayı ad olarak verilmiş olmalıdır. Yer, yurt belirleyen yani doğrudan mekân adı kullanılan üç yerleşme bulunmaktadır. Hanyeri adı yerleşmede daha önceleri bir handan, Karakız Alan, yerleşmeyi kuran kişinin niteliğinden ve Tamer Yurdu da doğrudan yerleşmeyi kuranın isminden dolayı bu adları almışlardır. Hayvancılık fonksiyonlu bir yerleşme olan ağıl ismiyle iki yerleşme bulunmaktadır. Çeşmeli ağıl adlı yerleşmede su kaynağı bulunmaktadır ve adını bu çeşme nitelemektedir. Ancak Davulağıl adlı yerleşmedeki davul nitelemesinin neye isnat ettiği belirlenememiştir. Tepeköy, köy yerleşmesinin lokasyonunu, Harmancık ise yerleşmenin harman yerine kurulduğunu belirtmektedir.

Kırşehir ilinde sosyal kültürel değerlerle ilişkili toplam dört köy bağlısı adı bulunmaktadır. Bunlar; Kızılay, Tencere, Dibek ve Akıncı'dır. Kızılay, 1938 Kırşehir depremi mağdurları için Kızılay tarafından yaptırılan konutlardan oluşan bir mahalle olduğu için bu adı almıştır. Tencere ise orada yaşayanların aktarımına göre halk arasında yaşanan yer, ocağın tüttüğü yer anlamına gelen tencerenin kaynadığı yer ifadesiyle yerleşme yerinin adını tencere olarak vermişlerdir. Birkaç sakin ise bağlının bulunduğu tepenin tencereye benzemesinden yerleşmeye ad olduğunu belirtmişlerdir. Ancak çoğu insan ilk söyleneni tasdik ettiğinden bu bağlının adı sosyal ve kültürel değerlerle ilişkili köy bağlısı adları içerisinde değerlendirilmiştir. Dibek, tahıl ve benzeri maddelerin ezilerek işlendiği taştan veya ahşaptan yapılma havan olup yerleşme adını bu araçtan almıştır (Çağbayır, 2007: 1209). Akıncı ise daha önce de açıklandığı gibi Rişvan mahallesinin adı değiştirilerek verilmiş olup akın yapmak amacıyla düşman ülkesine at süren özel olarak yetiştirilmiş savaşçı anlamındadır (Çağbayır, 2007: 171). Bir bölgede yürütülen ana geçim kaynakları o bölgedeki yer adlarında karşılık bulabilmektedir. Geçim kaynakları ve mesleklerle ilgili olarak çalışma alanında beş yerleşme vardır. Bunların üçü Devlet Üretme çiftlikleri olup buralarda modern yöntemlerle tarım ve hayvancılık başta olmak üzere farklı türde üretim gerçekleştirilmektedir. Bunlardan başka Güllü Tarla ve Bahçecik adlı yerleşmelerde tarımsal etkinlik köy bağlılarına ad olarak verilmiştir.

3.4. Yer ve Konum Özellikleri ile İlişkili Köy Bağlısı Adları

İnsanların yeryüzündeki doğal ve beşeri unsurların birbirleriyle olan ilişki düzeylerini anlamlandırması, kıyaslaması ve sonuçlarını görebilmeleri için bunların nerde olduklarını yani yerini, birbirlerine göre konumunu ve yönünü bilmeleri gerekir. Kırşehir ilinde yer ve konum özelliklerini ortaya koyan üç köy bağlısı bulunmaktadır. Bunlar; Aşağı Hatunoğlu, Ortaoba ve Aşağıkanere'dir.

Aşağı Hatunoğlu Mahallesi bağlı bulunduğu köyün güneyinde ve yükseltisi ona göre daha az olan bir yerleşme olup adını bu özellik dolayısıyla almıştır. Aşağıkanere de Kanere adlı yerleşim yerinin hem güneyinde hem de daha alçak bir lokasyonda yer almaktadır. Ortaoba ise Şahinoğlu köy idari alanındaki üç kırsal yerleşmenin ortasında kalan birim olmasından dolayı adlandırılmış bir yerleşmedir. Yerleşme adındaki obanın günümüzde bazı bölgelerde görülen oba yerleşmesiyle ilgisi bulunmamaktadır. Daha ziyade konargöçer Türk toplulukların aile olarak bölümlenmesi gerekçesiyle verilen bir adlandırmadır. Nitekim söz konusu köy idari alanında yer alan yerleşmelerin sakinlerinin akrabalık bağı bulunduğu bilinmektedir.

3.5. Diğer Özellikler ile İlişkili Köy Bağlısı Adları

Kırşehir ili köy bağlularının adlarının kaynağı ve sınıflamasıyla ilgili olarak tüm yerleşmelerin adının kaynağına ulaşılamamıştır. Çalışma alanında anlamına ulaşılamayan ve herhangi bir gruba alınmamış olan köy bağı adları yedi adet olup bunlar; Çirçir, Kırdök, Çürükler, Kırtıllar, Işıklı, Sahlep ve Topçu'dur. Türkler Anadolu'yu yurt edinirken yeni yerleşmeler kurdukları gibi bazen de mevcut yerleşmeleri ikamet için kullanmışlardır. İşte bu mevcuttaki yerleşim birimlerinin yabancı kökenli isimlerini Türkçeye uyarlayarak ses özelliklerini değiştirmiş olabilirler (Umar, 1993: 831). Bazı köy bağı adlarının anlamına ulaşılamamış olması bu sebeple olasıdır. Çirçir, bazı yörelerde suyu az akan çeşme anlamında kullanılmaktadır (TDK, 2009b: 927). Çirçir adlı yerleşmenin bulunduğu yerin hidrografik özellikleri gereği yerleşmenin adının bu anlamda kullanılması mümkün ama kesinleşmiş bir bilgi edinilememiştir. Kırtıl, küme küme, yaylalarda yetişen dikenli tohumu olan, çimene benzer sert ve parlak ot türü veya yayla anlamında kullanılan bir sözcüktür (TDK, 2009d: 2838). Her iki tanımlama da yerleşmenin bulunduğu yeri nitelemektedir. Ancak bunu da doğrulayacak bir bilgi edinilememiştir. Bunların dışındaki Kırdök, Çürükler, Işıklı, Sahlep ve Topçu adlı yerleşmelerin isimleriyle ilgili herhangi bir bilgi edinilememiştir.

Çalışmanın materyal ve yöntem kısmında birleşik sözcüklerin nasıl sınıflandırılacağı konusunda izlenecek yöntem belirtilmiş ve tasnifin esasen baş ögenin durumuna göre yapıldığı açıklanmıştı. Bunun sonucunda birleşik sözcüklerden oluşan yerleşme adları baş ögenin durumuna göre bir gruba dâhil edilmiş oldu. Ancak birleşik sözcüklerde diğer sözcük baş ögeyi çeşitli açılardan tanımladığı, sınırlandırdığı veya nitelendirdiği için bu yerleşmelerin adlarını söz konusu sözcükler açısından da değerlendirmek gerekir. Kırşehir ilinde birleşik sözcükten oluşan 28 köy bağı adları mevcuttur (Çizelge 4). Bu yerleşmeler bir anlamda iki gruba da girebilen yerleşmelerdir. Bu bakımdan çizelge 4'te liste olarak verilen yerleşmeler, dâhil edildiği grupta her iki sözcüğün anlamı üzerinden açıklandığı için burada tekrara girilmeyecek ve birkaç örnekle durum izah edilmiş olunacaktır. Aşağı Hatunoğlu adı yer ve konum özellikleriyle ilişkili olduğu gibi adın kaynağının aynı zamanda boy, aşiret, cemaat ve önemli şahıslarla ilişkili olduğu da hatıra getirilmelidir. İğdeliöz adı hidrografyayla ilişkili bir ad olduğu gibi adın kaynağında biyocoğrafya özelliklerinin de bulunduğu görülmelidir. Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi birleşik sözcüklerden oluşan köy bağı adlarının kaynağı iki farklı gruba da girmektedir.

Çizelge 4: Birleşik sözcüklerden oluşan köy bağliısı adları

Aciberecik	Davulağıl	İğdeliöz	Öz ve Şahana
Arazçiftliğı	Eğrialan Yaylası	Karakız Alan	Şababey Çiftliğı
Aşağı Hatunoğlu	Göbekkaya	Karaoşman Yaylası	Şuayipbey Çiftliğı
Aşağıkanelye	Güllü Tarla	Karasüleyman Çiftliğı	Tamer Yurdu
Çarıklı Çiftliğı	Güneydamları	Karatepe	Taşkovan
Çeşmeli Ağıl	Hatunkara Damları	Ortaoba	Tepeköy
Çiftçidamları	Hüseyinli Çiftliğı	Örtülüpınar	Terziali

4. Tartışma ve Sonuç

Toponimlerin çözümlenmesi ve kaynağının tespit edilmesi bir bölgenin iskân tarihini, sosyokültürel yapısını, ekonomik özelliklerini, insanın doğayla kurduğı ilişkiyi vermesi bağlamında önemli bilgiler sunar. Toponimler bir toplumun geçmişini ve bugünü aydınlattığı gibi yarınının da teminatı durumundadır. Toponimi çalışmaları birçok disiplinin ilgi alanına girse de bu başlığa sahip çalışmaların önemli bir kısmının Coğrafya ve Türk Dili ve Edebiyatı bilim alanları tarafından üretildiğı şüphesiz bir gerçektir. Türk Dili ve Edebiyatı bilim alanının üretimi olan çalışmalar toponimlerin hem semantik hem de yapı ve köken bakımından incelenmesine dayanmaktadır. Ancak Coğrafya bilim alanında sözcüğün yapı ve kökenine yönelik doğrudan araştırma yapılmamakta daha çok mekân ile insan arasındaki karşılıklı ilgiyi ortaya çıkaran semantik yönü üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır.

Türkiye’de toponimlerle ilgili coğrafya disiplinin yaptığı çalışmalar çoğunlukla köy ve kentsel yerleşme adlarına odaklanmıştır. Ancak köy adları araştırmalarında genellikle köyün yönetim merkezinin adı incelenmiş fakat köy yönetmel alanlarındaki diğerkırsal yerleşmeler incelenmemiştir. Bu araştırma köy yönetmel alanlarındaki köy merkezliğı yapan yerleşmeler dışındaki tüm kırsal yerleşmeleri inceleyen öncü çalışmalardandır. Dolayısıyla çalışma Kırşehir özelinde köy bağliılarına yönelik toponimi alanına katkı sunmayı hedeflemektedir. Çalışma alanında 85 köy bağliısı bulunmakta olup yerleşmelerin %71 beşeri coğrafya, %18’i doğal coğrafya, %3’ü yer ve konum özelliklerini yansıtan adlara sahiptir. Adının anlamı veya kaynağı tespit edilemeyen ya da yeterli bilgi bulunamayan, bu bakımdan herhangi bir gruba dâhil edilemeyen köy bağliıları da toplamın % 8’i olup diğerezelliklerle ilişkili yerleşme adları başlığında değerlendirilmiştir. Bu haliyle Kırşehir ilindeki köy bağliılarının %92’sinin adının kaynağı ve sınıflandırılması yapılabilmıştır.

Kırşehir ilindeki köy bağliısı adlarının ana kaynağı beşeri ve kısmen de doğal coğrafya özellikleriyle ilgili unsurlardır. Nitekim her iki gruba giren yerleşmeler toplamın %89’unu oluşturmaktadır. Beşeri coğrafya ile ilişkili adlandırmalar içerisinde en yüksek oran % 48 ile boy, aşiret, cemaat ve önemli şahıslarla ilgilidir. Bu durum yerleşmelere ad verilmesinde mülkiyet ve kimlik ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. Beşeri coğrafya içerisindeki 60 köy bağliısının 29’u bu grupta yer almaktadır. Bu grupta yer alan yerleşmelerin yarısının adı yerleşmeyi kuran aşiret, oymak, cemaat veya taifelerin neredeyse yarısı da doğrudan yerleşmeyi kuran veya ahali için önemli kimselerin isimlerinden ileri gelmektedir. Yerleşme adlandırmasında Çepni, Salur ve Avşar boyu ile Dulkadirli ve Bozulus Türkmen grupları gibi oluşumlara mensup aşiret isimleri kullanılmıştır. Bunun yanında yerleşmenin türü ve niteliğini belirten çiftlik, yayla, dam ve ağıl gibi isimlerin de yerleşmelere ad olarak konulduğı görülmektedir. Doğal coğrafyayla ilişkili köy bağliısı adları içerisinde % 33 ile en yüksek oran hidroğrafya ve biyocoğrafyayla ilgili olanlar çoğunluktadır. Bu durum su ve bitki örtüsünün bölge sakinlerinin yaşamında önemli unsurlar olduğunu göstermektedir.

Geographical Evaluation of Sub-Village Names in the Village Administrative Areas: The Case of Kırşehir Province

Okan Türkan*^a

Submitted: 01.03.2021

Accepted: 24.04.2021

EXTENDED ABSTRACT

1. Introduction

In general, the field of study of geography is the relationship between people and space. The relationship between humans and space has been one-sided at first. In this context, man unconditionally accepted what natural geography has to offer. Therefore, human was passive but natural geography factors were dominant. However, in time, people started to move away from this role and became dominant in the world. In this context, humans started production besides hunting and gathering activities to maintain their biological existence. People have begun to settle in places where production processes have favorable conditions. As the settled areas increased and differentiated, the confusion that arose began to be resolved by naming. Naming, one of the oldest actions of man, is a method used by humans to distinguish the geographical environment and settlements from one another (Aliagaoglu and Uğur, 2018: 2; Şahin and Köse, 2014: 172). Toponym or its Turkish equivalent place name means naming all kinds of geographical elements (Şahin, 2019: 76). Toponyms, which are the reflection of the national and also spiritual culture of a society, are often not given randomly. This process is a production that consciously reveals the relationship that human establishes with the geographical environment (Yusifov and Kerimov, 2017: 17). Place names are specially located at the intersection of rulership, power, identity, memory, and culture (Light and Young, 2015: 435). In this respect, by naming the space, societies show both their sovereignty and their cultural identity in that space. One of the most important elements showing the difference between one place from another is the name of that place. The analysis of the place name explains the historical, political, and cultural identity production of that place (Bulut, 1996: 30; Çildam, 2019: 1444; Güner et al., 2000: 283; Özüpekçe and Gümüş, 2020: 153; Uygur, 1967: 502; Yavuz and Şenel, 2013: 2241-2242;). In this respect, not only the geographical features of a place but also the values and norms, beliefs, and cultural background of the society that gave that name can be understood from the toponyms. Toponyms can provide information that reflects many features of the society they belong to, including ethnic origins, cultural structure, language characteristics, daily lives, habits, and perspectives. Since all human activities take place in a geographical space, the natural and/or human geography features of that space directly affect the place names in that space. Geography tries to reach the source of the name by asking various questions while

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: okanturkan@karatekin.edu.tr

^a Çankırı Karatekin University, Department of Geography, Çankırı/Turkey, <https://orcid.org/0000-0002-5575-0322>.

examining the names of places and makes a classification according to the results it obtained. Geography discipline pays attention to the determination of the natural and/or human factors that affect naming and consequently makes a classification of them (Emiroğlu, 1984: 181-200; Erinç, 1989: 9-13; Güney, 1996: 619-630; İbret, 2003: 53-80; Koca and Yazıcı, 2011: 1-10; Koday, 2000: 221-253; Sarı, 2007: 487-501; Topal and İbret, 2020: 463-476; Tunçel, 2000: 23-34; Yaşar and Yaşar, 2010: 599-611). The most of the toponymic studies in Turkey are related to urban place names and village names. There is no study on naming sub-villages in the village administrative area. The scope of this study consists of the sub-villages in the village administrative area of Kırşehir province. This research aims to explain what factors are effective in naming the sub-villages in the village administrative area of Kırşehir province. According to the results, the names of sub-villages were grouped and explanations were made about them.

2. Material and Method

The current names of the sub-villages in the village administrative area within the scope of the research have been accessed from the Ministry of the Interior website. Verification of sub-villages names was carried out in different ways. The names of the sub-villages names were verified from 1/25000 scaled maps, village mukhtar, and the website of the Ministry of Interior General Directorate of Population and Citizenship Affairs (AKS, 2020). As a result of all these verifications, it has been determined that there are 85 sub-villages within the scope of the study. To determine the source of the names of the sub-villages, the literature related to the historical background and language characteristics of the study area was examined. Studies of Turkish tribes and communities by Turkyay (2001), Halaçoğlu (2009), and Uçakçı (2015) also provided important information. Besides, the Compilation Dictionary was used, a Turkish Language Institution publication. While determining the source of sub-village names in Kırşehir province, difficulties emerged in interpreting the meanings of some sub-village names. To solve the problem, trips and observations were made and information was obtained from residents to determine the meaning of these sub-village names.

3. Results

The total number of sub-villages in the study area is 85. In naming the sub-village, naming related to human geography characteristics was used the most and place and location characteristics were used the least. The fact that 71% of 85 sub-villages are related to human geography reveals the dominant role of human characteristics in naming. The second important factor in naming is natural geography features. The names of sub-villages associated with human geography are found throughout the province. However, names of settlements related to natural geography are mostly encountered in the northern districts where morphological diversity is observed (Figure 1). End of the examination, the source of the seven settlement names could not be classified, as the source of the names was not fully certain. Although there are some ideas about some of them, no data were found about the others. With the study, the source of 92% of the sub-village names in Kırşehir province could be determined.

Today, although the effective role of natural geography has decreased considerably outside certain areas, it still continues to exist especially in some parts of rural areas. One of the factors that

reflects this situation at an important level is the place names. To define, limit or distinguish the region in which a person lives, he took inspiration from the natural conditions in the region and named that place. The source of the names of 15 of the 85 sub-villages in Kırşehir province is related to their natural geography characteristics. Among the sub-villages related to natural geography in the study area, the most common names are related to hydrography and biogeography. There are five sub-villages names related to both elements. There are three sub-villages related to geomorphology and two related to lithology in the study area.

Figure 1. General classification of sub-village names.

Today, the world is shaped by more and more human geography features. The person used the words related to himself and the activities he carried out as nouns to describe the places he lived. As he gives his name directly to the settlements, he has also used many elements such as ethnic identity, lineage, family, religious characteristics, and activities as a name. 60 of the 85 sub-villages in the study

area have names related to human geography. The fact that 71% of the names of all sub-villages are related to human geography reveals the dominant character of humans in naming. Turks have given names to places that reflect their identification with the geography they live in. They have named their new homeland sometimes after the name of their old homeland, and sometimes after tribes and communities, or important people (Durbilmez and Tekin, 2014: 118; Eröz, 1984: 43; Tarım, 1940: 293; Yediyıldız, 1984: 27). In some cases, they changed the existing names in accordance with the rules of Turkish and used them in this way. Almost half of the names associated with human geography consist of those related to tribe, community, tribe, and important persons. This is followed by 22 sub-villages and those related to settlement patterns. In this group, there are five sub-villages names associated with livelihoods and professions, and four sub-villages names associated with social and cultural values. People need to understand the relationship of natural and human geography factors with each other, to compare them, and know their place for analysis. They also need to know their location and direction. There are three sub-villages in Kırşehir province, with names reflecting their location characteristics. These are Asağı Hatunoğlu, Ortaoba and Aşağıkanere. The source of the names of all sub-villages in Kırşehir province could not be determined. There are seven names of sub-villages whose meaning could not be reached in the study area and could not be included in any group. These are Çirçir, Kırdök, Çürükler, Kırtıllar, Işık, Sahlep and Topçu. While Turks made Anatolia their homeland, they sometimes established new settlements, and sometimes they used existing settlements. They may have changed their phonetic characteristics by adapting the names of existing settlements to Turkish (Umar, 1993: 831). So the fact that some sub-villages names could not be determined may be related to the change in their phonetic characteristics

4. Discussion and Conclusions

Analyzing the toponym and determining its source provides important information that reflects the settlement history, socio-cultural structure, economic characteristics of a region, and the relationship between humans and nature. The most of the toponymic studies in Turkey are related to urban place names and village names. There is no study on naming sub-villages. This is the first study about sub-village names. This study aims to reveal which factors play a role in naming sub-villages. There are 85 sub-villages in the study area. 71% of these settlements have names reflecting human geography, 18% natural geography, 3% location characteristics. Sub-villages, whose meaning or source of their name could not be determined and could not be included in a group, are 8% of the total. These are evaluated under the title of settlement names related to other features. As a result, the source of the names of 92% of the sub-villages in Kırşehir province was determined and classified.

The main source of the names of the sub-villages in Kırşehir province is the factors related to human and partially natural geography characteristics. As a matter of fact, settlements in both groups constitute 89% of the total. Almost half of the names associated with human geography consist of those related to tribe, community, and important persons. Tribal names belonging to formations such as Çepni, Salur, Avşar, Dulkadirli, and Bozulus Turkmen groups were used in the name of the settlement. This situation is important in terms of showing the relationship between ownership and identity in naming the settlements. In addition, it is seen that the names indicating the type and quality of the settlement are

also given as names. Among the names of sub-villages related to natural geography, the highest rate with 33% belong to those related to hydrography and biogeography. This situation shows that water and vegetation are important factors in the lives of the inhabitants of the region.

Referanslar/References

- Adres Kayıt Sistemi (AKS, 2020). *Köy Bağlı Adres Bilgileri*. 12.08.2020 tarihinde <https://adres.nvi.gov.tr/VatandasIslemleri/AdresSorgu> adresinden alındı.
- Aliağaoğlu, A., Uğur, A. (2018). Şehrsel toponimi: Erzurum'da cadde adları. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (40), 1-27. doi: 10.31795/baunsobed.489078
- Bassett, T. (1994). Cartography and empire building in nineteenth-century West Africa. *Geographical Review*, 84, 316–35. doi: 10.2307/215456
- Berg, L., Kearns, R. (1996). Naming as norming: 'race', gender, and the identity politics of naming places in Aotearoa/New Zealand. *Environment and Planning D: Society and Space*, 14, 99–122. doi: 10.1068/d140099
- Bulut, İ. (1996). Sorgun yöresi köy ve mevkii adlarının kaynakları. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, I (3), 30-40. <http://aves.akdeniz.edu.tr/YayinGoster.aspx?ID=6440&NO=182> adresinden alındı.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çıldam, S., Y. (2019). Toponimi (yer adları) açısından Siirt'te mahalle adları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (4), 1443-1458. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/925642> adresinden alındı.
- Çürük, Y. (2017). *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Durbilmez, B., Tekin, F. (2014). Nevşehir yöresi yerleşim adları üzerine bir değerlendirme. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 20, (77), 113-132. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/255626> adresinden alındı.
- Emiroğlu, M. (1984). Bolu Yöresi Yer Adları. *Türk Yer Adları Sempozyumu, Bildirileri Kitabı* içinde (s.181-200). Ankara: Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yay.No.60, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 17.
- Erinç, S. (1989). Güneydoğu Avrupa'da Türkçe ekzonimler. *İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 6, 9-13.
- Eröz, M. (1984). Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde (s.45-53). Ankara: Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yay.No.60, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 17.
- Gökay, O. Ş. (1984). Yer Adlarında Kişilerin ve Olayların Payı. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde (s. 243–257). Ankara: Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yay.No.60, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 17.
- Grounds, R. (2001). Tallahassee, Osceola, and the hermeneutics of American place names. *Journal of the Academy of Religion*, 69, 287–322. doi: 10.1093/jaarel/69.2.287
- Gülbetekin, M. (2017). *Mekânın Hafızası Yer Adları*. Ankara: Hitabevi Yayınları.
- Gündüz, A. (2006). *Türkmen Yurdu Kırşehir*. Çorum: KaraM Yayınları.
- Güner, İ., Ertürk, M., Bekdemir, Ü., (2000). Iğdır ili'ndeki yer adlarının kaynakları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 4, 273-299. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunidcd/issue/2447/31065> adresinden alındı.
- Güney, E. (1996). Toponimik terimlerin sınıflandırılması. *Türk Dil ve Edebiyatı Dergisi*, 540, 619-630.
- Halaçoğlu, Y. (2009). *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*. Cilt.I-VI. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Haniççe, M. (2013). Vatan topraklarındaki imza: Türk yer adları, Zile kazası örneği (1455- 1575). *Turkish Studies*, 8, (2), 89-135. doi: 10.7827/TurkishStudies.4067
- Herman, R. (1999). The Aloha State: Place names and the anti-conquest of Hawai'i. *Annals of the Association of American Geographers*, 89, 76–102. doi: 10.1111/0004-5608.00131
- İbret, B., Ü. (2003). Çankırı'daki köy adları üzerine coğrafi açıdan bir inceleme. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 7, 53-80. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3066> adresinden alındı.
- İçişleri Bakanlığı Mülki İdare Bölümleri (E-İçişleri Projesi, 2020). *Kırşehir Köy Bağlıları*, 10.08.2020 tarihinde <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkidariBolumleri.aspx> adresinden alındı.
- Light, D., Young, C. (2015). Toponymy as commodity: Exploring the economic dimensions of urban place names. *International*

- Journal of Urban and Regional Research*, 39 (3), 435-450. doi: 10.1111/1468-2427.12153
- Koca, N., Yazıcı, H. (2011). Afyon ilindeki idari yerleşmelerin toponomik sınıflandırılması. *Türk Coğrafya Dergisi*, 56, 1-10. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198441> adresinden alındı.
- Koday: (2000). Trakya'da köy adlarında coğrafyanın etkisi. 28. Coğrafya Meslek Haftası (10-12 Haziran 1998, Edirne), *Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekte Trakya: Bildirileri*. İstanbul: Türk Coğrafya Kurumu. 221-253.
- Nash, C. (1999). Irish place names: Post-colonial locations. *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 24, 457-80. <https://www.jstor.org/stable/623235> adresinden alındı.
- Özçağlar, A. (2009). *Coğrafyaya Giriş*. Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık.
- Özçağlar, A. (2015). *Yönetmelik Coğrafya*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Özgüç, N., Tümertekin, E. (2012). *Coğrafya Geçmiş Kavramlar Coğrafyacılar*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özüçetin, Y. (2014). *Kırşehir (Siyasi Tarihi ve Kırşehir Tarihi Bibliyografyası)*. Kırşehir Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Ankara: Gökçe Ofset Matbaacılık.
- Özüpekçe, S., Gümüş, N. (2020). Bir toponimi araştırması: Besni (Adıyaman) ilçesi köy adlarının coğrafi sınıflandırılması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25 (44), 151-162. doi: 10.17295/ataunidcd.804482
- Özür, N., K. (2015). *Keşifler ve Coğrafya*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Sakaoğlu, S. (1984). İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde (s. 259-264). Ankara: Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yay.No.60, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 17.
- Sarı, C. (2007). Doğal ve kültürel coğrafya özellikleri açısından Beyşehir ilçesinde yerleşme adlarının sınıflandırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 487-501. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/498/480> adresinden alındı.
- Sarı, İ. (2016). Türkiye Türkçesindeki birleşik sözcüklerin merkezlilik odağında sınıflandırılması. *Dil Araştırmaları*, 18, 199-217. <http://earsiv.hiit.edu.tr/xmlui/handle/11491/296#sthash.STQ4PIg7.dpbs> adresinden alındı.
- Sarı, İ. (2018). Eski Türkçede Eşmerkezli Birleşik Sözcük Yapıları. Doğan, Ş., Güneş, M., S. (Ed). *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı Cilt: 2* içinde (1252-1267). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şahin, G. (2010). Türkiye'de yapılmış toponomi çalışmaları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 134-156. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/15316> adresinden alındı.
- Şahin, İ. (2019). *Adbilim* (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Şahin, İ., Köse, S. (2014). Karaburun silikyeradlarında (mikrotoponimlerinde) görülen coğrafi terimler. *Dil Araştırmaları*, 14, 171-187. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/54849> adresinden alındı.
- Tarım, C., H. (1940). Yer adları bakımından Kırşehir. *Türklük Milliyetçi Kültür Mecmuası*, 2, (11), 293-295.
- Taş, B. (2016). *Türkiye'nin Kırsal Yerleşmeleri*. İstanbul: Yedi Tepe Yayınevi.
- TDK. (2009a). *Derleme Sözlüğü I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2009b). *Derleme Sözlüğü II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2009c). *Derleme Sözlüğü III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2009d). *Derleme Sözlüğü IV*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tent, J. (2015). Approaches to research in toponymy, *names*, 63 (2), 65-74. doi: 10.1179/0027773814Z.000000000103
- Topal, E., İbret, B. Ü. (2020). Köy adları açısından bir inceleme: Kastamonu merkez köy adları, *Turkish Studies - Language*, 15 (1), 463-476. doi: 10.29228/TurkishStudies.40482
- Tunçel, H. (2000). Türkiye'de ismi değiştirilen köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, (2), 23-34. <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt10/sayi2/023-034.pdf> adresinden alındı.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2002). *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi
- Türkan, O. (2020). Kırşehir ilinde köy adlarının coğrafi açıdan değerlendirilmesi. *Coğrafya Dergisi*, (41), 61-75. doi: 10.26650/JGEOG2020-0029
- Türkay, C. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*. İstanbul: İşaret Yayınları.

- Uçakçı, İ. (2015a). *Oğuz Boyları Aşiret, Oymak, Cemaatler I, Bozoklar*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Uçakçı, İ. (2015b). *Oğuz Boyları II Aşiret, Oymak, Cemaatler*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Umar, B. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uygur, N. (1967). Yer Adları. *Türk Dili Dergisi*, 187, 495-502.
- Withers, C. (2000). Authorizing landscape: 'authority', naming and the ordnance survey's mapping of the Scottish highlands in the nineteenth century. *Journal of Historical Geography*, 26, 532-54. doi: 10.1006/jhge.2000.0244
- Yaşar, O., Yaşar, Ö., F. (2010). Ayvacık, Bayramiç, Çan, Ezine ve Yenice (Çanakkale İli) ilçelerinde köy adlarının kaynakları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, (11), 599-611. https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/yasar_okan_fundayasar2.pdf
- Yavuz, S., Şenel, M. (2013). Yer adları (toponim) terimleri sözlüğü. *Turkish Studies*, 8, (8), 2239-2254. doi: 10.7827/TurkishStudies.5504
- Yediyıldız, B. (1984). Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri ve Yer Adı Değişikliklerinin Tarihî Gelişimi. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde (s.25-41). Ankara: Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yay.No.60, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 17.
- Yeoh, B. (1996). Street-naming and nation-building: Toponymic inscriptions of nationhood in Singapore. *Area*, 28, 298-307. <https://www.jstor.org/stable/20003708> adresinden alındı.
- Yıldırım, D. (1984). Coğrafya'dan Vatan'a Geçiş ve Vatan İle Göç Ediş Problemi. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde (s.157-168). Ankara: Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yay.No.60, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 17.
- Yusif, Y., Kerimov, S. (2017). *Toponiminin Esasları Üzerine Bir İnceleme*. Çev. Serdar Yavuz. Ankara: Asos Yayınları.

A Feminist Geographic Reading of Masculinities: Syrian Entrepreneurs in İzmir

Erkekliklerin Feminist Coğrafya ile Okunması: İzmir'deki Suriyeli Girişimciler

Selin Akyüz^{*a}

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI:

10.33688/aucbd.901437

Makale Geçmişi:

Geliş: 22.03.2021

Kabul: 29.04.2021

Anahtar Kelimeler:

Erkeklikler

Feminist Coğrafya

Suriyeliler

Girişimcilik

İzmir

Öz

Bu araştırma, göçmen erkeklerin mekânsal yörüngelerini, kesişen hiyerarşiler ile nasıl müzakere ettiklerini ve işyerlerini nasıl düzenleyip dönüştürdüklerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, araştırma, feminist coğrafya merceği ile Suriyeli girişimcilerin İzmir'in Basmane ve Buca semtlerindeki işyerlerinin haritasını çıkarmıştır. Küçük işletmeleri olan Suriyeli erkeklerin sosyal ilişkilerini ve cinsiyetlendirilmiş performanslarını daha geniş bir sosyo-kültürel ve ekonomik bağlamda incelemek için etnografik araştırma yapılmıştır. Araştırma kapsamında, büyük çoğunlukla katılımcı gözleme dayanmak ile beraber 4 restoran sahibi, 1 berber, 1 bakkal ve 1 taticı ile görüşmeler yapılmıştır. Bu çalışma erkekliklerin zamansal ve coğrafi olasılıklarını temel alarak, (1) erkeklerin kendilerini "yabancı erkeklikler" karşısında nasıl konumlandıkları/disiplin ettiklerini, (2) erkeklerin koruyucu rolünün işyerlerine yayılmasını sağlayan mekânsal yapıları, (3) süreklilik ve istikrar yaratan homososyal bağları tartışmıştır.

Article Info

Research Article

DOI:

10.33688/aucbd.901437

Article History:

Received: 22.03.2021

Accepted: 29.04.2021

Keywords:

Masculinities

Feminist Geography

Syrians

Entrepreneurship

İzmir

Abstract

This research aimed to analyze migrant men's spatial trajectories with an emphasis on how they are negotiating with intersecting hierarchies and how they refine and transform their refuge, workplaces. With a lens of feminist geography, it mapped Syrian entrepreneurs' workplaces in Basmane and Buca, İzmir. To attend the social relations and also gendered practices of Syrian men who run small enterprises and to scrutinize the aspects of their life within broader political, socio-cultural and economic contexts, a feminist ethnographic research was conducted. While heavily relying on participant observation, informal and formal interviews were conducted with the owners of 4 restaurants, 1 barber shop, 1 grocery store and 1 confectioner. Based on the understanding of temporal and geographical contingency of masculinities, it discussed (1) how men positioned/disciplined themselves vis a vis "foreign masculinities", (2) spatial structures that enabled men's protector role spilling over into their workplace, (3) homosocial bonds that created continuity and stability.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: selinakyuz@gmail.com

^a TED University, Department of Political Science and International Relations, Ankara/Turkey, <http://orcid.org/0000-0003-3091-0139>.

1. Introduction

Being a migrant is a dynamic position. An individual's subjectivity may change within the process of migration as it has shaped the contours of identity and belonging. Being mobile, changing refuge possibly has transgressed the understanding of home and space in various ways. While approaching taken for granted explanations that supposedly work with all groups with caution, one can also argue that the concept of migrant must be permitted to break out from the category of object of the study. Being migrant is not unidirectional and there is a need to go beyond the imposed identity and experiences of migration that impact differently on women, men, LGBTI, young, old, disabled etc (Fiddian-Qasmiyeh, 2014). With a gender lens, the literature marks international migration as a global process that strains regional and local gender orders resulting in varying patterns of masculinities and femininities (Connell and Messerschmidt, 2005; Hondagneu-Sotelo, 2000; Mahler and Pessar, 2001). Nevertheless, given gender as a relational construct between men and women, the focus on women and the construction of femininities within the processes of migration have simultaneously marginalised men and masculinities. The literature has concentrated on female migrants since the 1980s, which has intensively discussed the characteristics of female migrants' migration for marriage and family reunifications, and migration for labour purposes (Ghosh, 2003; Ryklina, 2004). By the 1990s, women were not only analyzed as wives but also as migrants to supply the international labour market. This move re-hinted the question of public and private dichotomies and historical patriarchal roots that have been demanding women's domestic service. Transnational care work and motherhood started to be analyzed in depth. In parallel, scholars have not been blind to the different forms of exploitation and violence that women have been subject to as well (Pateman and Mills, 2010).

In addition, based on the performative nature of gender and diversities of experiences, scholars have analysed different migration stories. Narratives of women voiced processes, networks, discourses and, most importantly, other structures of power that they have experienced (Morokvasic et al., 2003). Feminist scholars who emphasized different voices of women theorized complex personal, social, cultural and international relations along migration chains (Erel, 2009). Upon this background on women and migration literature, to have a holistic gendered analysis of migration, it is of utmost significance to find different experiences of men and constructions of masculinities. Given gender is a relational construct, there is a need to highlight men's experiences of migration to redress historical lacunae on gendered analysis of migration. As women-only approach has left changes of masculine identity as underrepresented or oversimplified, recently growing literature on male migrants urges the need to reconsider hegemonic masculinity in transnational context (Hearn, 2013; Scheibelhofer, 2012).

Recent studies have scrutinized the gender dynamic from the perspective of male migrants in deviance of the literature's tendency to equate gender with women (Ryan and Webster, 2008). It can be argued that, literature on masculinities within the migration context has marked how the construction of masculinities has entangled with governing migration at macro levels and, masculinized strategies and processes at micro levels (Donaldson et al., 2009; Gallo and Scrinzi, 2016; Montes, 2013; Ryan and Webster, 2008). Ethnographic research on migrant men has shifted the content of the academic studies and transgressed the tendency to configure the migrant as a singular, bounded, international actor (Ryan and Webster, 2008: 36). For instance, upon the main question of how migration allows migrant men to

renegotiate their gendered identities, practices and family formations in the UK, Batnitzky, McDowell and Dyer (2009: 1281) suggest a deeper analysis of local, national and transnational networks. They added that “an examination of the cultural and symbolic effects of migration, as well as the politico-economic consequences, is necessary in order to capture the full impact of migration as a source of social change” (2009:1290). Precisely, transformations in the construction of masculinities hint other hierarchical power relations such as class, race, and, ethnicity and resultant consequences. The recently growing literature on migrant men map different stories of migration, offering a means of discerning to read different tactics and negotiations within the power structures that position them as ‘virile’, ‘other’, ‘victims’, ‘threats’ or any other stereotyped categories for men (Batnizky et al.,2009; Osella and Osella, 2014; Walter et al. 2004). The migrant men’s positions and relations with other hegemonic forms of masculinities, as centre of the gendered socio-spatialities, offered important analyses of these men’s strategies that shape their everyday life in different ways. For instance, in a context of post-colonial and transnational experiences, Farahani and Tahapar-Björkert (2019) discuss experiences of Iranian men and Pakistani-Muslim men in two diasporic contexts of Sweden and the UK. They argue that marginalization and “(...) alienation from dominant (white) discursive constructions and the impact of dislocatory events shape their everyday lives” (2019: 99). In this case, like most of the experiences of non-European men (mostly Muslim) in a European country, the stigmatization of Muslim racialized men exert an influence on social identities and are being disrupted. Suerbaum’s analysis on Syrian men in Egypt also mark how Syrian men renegotiate their masculinities and distance themselves from the stereotypical ‘refugee’ (2018: 379). The hierarchical positioning of these men in Egypt hint the power of stigmatization of Syrian refugee men as they distanced themselves from this label (of refugee) and erecting boundaries between themselves. Although the first research explicitly unpacks the significance of Islam for migrant men’s renegotiating of their masculinities, both of the research discuss the key role of stigmatization and marginalization in migrant men’s symbiotic relations with the other. Throughout the process of displacement, men may take deliberate sacrifices against not only the insidious calls inviting them to live up to the values attributed to the hegemonic norms but also disrupts the stereotypical image of refugee men. At this point, what is critical is transgressing presupposed singularity of refugee man’s experiences by integrating the agency alongside with an intersectionality approach.

Agency is a useful concept to differentiate an individual's ‘autonomous’ position and his/her ‘capacity’ and/or ‘ability’ to act/decide/initiate (Kandiyoti, 1987; Mahmood, 2001; Williams, 2006). This approach is valuable for mapping gendered stories of migration. This approach enables us to analyse how individuals facing similar and/or different external circumstances may act in various ways, and, second, assists in exploring the assumed vulnerability of migrants. Mahler and Pessar’s (2001) conceptualization of “gendered geographies of power” offers a dynamic framework for understanding the interplay among everyday experiences. These blocks are geographic, social location, agency and imagination (Mahler and Pessar, 2001: 445). According to this model, geographies refer to “multiple spatial and social scales” in which gender operates, while social location marks other power hierarchies’ role in persons’ positions (ibid). The third block examines “the types and degrees of agency people exert given their social locations” with an emphasis on “power geometry” as elaborated by Massey (1994)

and to complete their model, they suggest to integrate initiations, imagination and cognitive processes as the elements of the final block. The second block, social location, is significant for this work as the persons' social location created through historical, political, economic, geographic and other socially stratifying factors, reveal (gendered) hierarchies. As Mahler and Pessar argue "(...) hierarchies of class, race, sexuality, ethnicity, nationality and of course gender operate at various levels that affect an individual or group's social location. (...) multiple dimensions of identity also shape, discipline and position people and the ways they think and act." (Mahler and Pessar, 2001: 446). Hence, advantages and disadvantages affected by different hierarchies are not built on national level but also at different socio-spatial contexts. That's how people exert power over different forces/processes/networks as well as being affected by them. Soytemel and Karadenizli (2021) in their recent research on Balat, İstanbul, well discuss how different representations of masculinities affect social and spatial clustering. Men's gendered identity in Balat, a gentrified area, are reproduced and reconstructed vis a vis socio-spatial dynamics. For instance, these 'newly' emerging spaces limit these men's interactions and hence positioning with reference to hegemonic masculinities. In this framework, Soytemel and Karadenizli's research unravels socio-spatial clustering's relationships to gender hierarchies representing either hegemonic or marginalized types of masculinities (Connell, 1995). While this research offers a myopic view of the pivotal role of the spatiality, developing a nuanced account of forced migrants' negotiations with other forms of hierarchies in a specific location would develop a new lens. Especially, upon this theoretical framework, re-reading Syrian men's gendered identities and masculine practices would clarify the dimension of understanding how these men position and spatially situate themselves. In a context that they have been represented as 'threat' to host society's safety and security (Göktuna-Yaylacı and Çapar, 2019) and also 'deserter' hence lacks patriotism and courage to defend their own country¹, re-reading their negotiations of masculinities by incorporating agency and spatiality would enable the researchers to have new views.

For this research, upon this backdrop, it is important to analyze migrant men's spatial trajectories with an emphasis on how they are negotiating with intersecting hierarchies and how they refine and transform their refuge, their workplace with the help of "agential intervention" (Sigona, 2014: 230). With a lens of feminist geography, this work aims a novel approach in unpacking different experiences of Syrian men who have small scale business in İzmir, the third most populous city of Turkey. What do these workplaces owned by Syrian men unravel about their gendered experiences? How do spatial constraints and separation in Basmane and Buca districts affect men's experiences in their workplace? To answer these questions, this work attempts to map migrant masculinities so as to have a view of temporal and geographical contingency of masculinities in İzmir.

The first part of the work will analyze the literature by giving the conceptual framework of the research. The following part will define the main contours of the ethnographic research conducted in İzmir. The third part will discuss different forms of masculinities in different spatial constructions and will reveal patterns of 'peripheral masculinities'.

2. Literature Review

The influx of Syrian refugees to neighboring countries like Turkey, Lebanon, Jordan and to Europe has created challenges for local, central, and multi-level governance of the migration in terms of providing basic services and social services to these forced migrants of diverse backgrounds. The socio-political contexts in host countries from a macro perspective received a growing scholarly attention. Experiences of migrants have also been documented in diverse contexts (Bolch 2014; Burrell, 2008). In addition to the researches that examine the role of ethnicity, religion, class on the construction of migratory experiences, a focus on gender dynamics of forced displacement have also offered new avenues of discussions on stereotypes (Kotzur et al., 2017), discrimination (Namer et al., 2020), human trafficking (Yousaf, 2017) and gender-based violence (Ozcurumez et al., 2020). In parallel to insights from other countries, analyses of Syrians under temporary protection in Turkey followed similar patterns. Scholars offered important analyses of forced migratory experiences with a focus on psycho-social well-being (Hynie, 2017) needs and aspirations (Van Heelsum, 2017), familial relationships (Akyüz and Tursun, 2018), schooling (Shakya et al., 2012), citizenship (Long, 2013) and precariousness (Şenses, 2020). Recent studies also scrutinized the gender dynamic from varying perspectives including but not limited to reproductive health care (Krause et al., 2000), education (Hatoss, 2010), and different forms of vulnerabilities (Tastsoglou et al., 2014) and victimisation (McGinnis, 2016).

A gendered analysis of Syrians under temporary protection revealed vital key findings. Women refugees suffer different barriers that increase their vulnerabilities and insecurities. The most visible yet rendered invisible issue is gender-based violence (GBV). Syrians are exposed to different forms of GBV throughout different phases of their migration journey including different manifestations in the host country (Ozcurumez et al., 2020). In addition, literature highlights that women and girls face double discrimination of being female and a forced migrant (Boutwell, 2015; Pittaway and Bartolomei, 2001). These varying forms of discriminations experienced in the labor market are also highly discussed. Şenses (2020: 58) in her work that offers very important insights on precariousness of women refugees in Turkey argues “migrant women’s irregular status vis a vis the state makes them increasingly vulnerable especially when there is an abuse of rights and harassment in the workplace.” Existing patriarchal gender norms lead to some other forms of precarity – “material”- such as informal work, long working hours, low wages, and poor housing conditions (ibid). On the one hand, the literature discusses the varying forms of vulnerabilities that are exacerbated by material forms of precarity, on the other hand scholarly works also analyse the other side of the coin, namely the characteristics of ‘what is acceptable’. These women are mostly recognized as victims. Reflecting a simplified and homogenised view of refugee women, these works including reports of INGOs and IOs, neglect interconnected categories of disadvantages (Freedman, 2010; Grabska 2011). However, a nuanced view of gendered experiences of forced migration may vary over time, across cultures and in relation to other circumstances (Charsley and Wray, 2015; Ozcurumez et al., 2020; Williams et al., 2013). This understanding of fixity of experiences homogenise the refugee into female victim and masculine threat and undermine analyses that discuss women’s and men’s different gendered practices in varying socio-spatial settings (Freedman, 2017). This is problematic in two ways: first, it limits readings of gendered performances, experiences of refugees, second, it obscures how gendered constraints and limitations

interact with other hierarchies. Although some recent researches voiced women different experiences that allowed them being free from stereotypes, we also need to understand refugee men's multifaceted performances and identities in detail.

Other than women-only approach of gender analyses of (forced) migration, incorporating masculinities into the analysis has the potential to unravel how dynamics of gender are constructed by and, in return, reconstructing the migration process. The relative absence of masculinities in the understanding of different phases of forced migration journey calls for integrating a more holistic approach and reformed the foci of different disciplines. Scholars integrated "the man question" into migration governance (Edwards, 2010), different processes throughout the journey (Fiddian-Qasmiyeh, 2014), everyday experiences (Osella and Osella, 2000), working lives (Batnizky et. al, 2009; Walter et. al, 2004). Recently, the need of discussing multidimensional and intersectional aspects of migrant men's practices is also marked (Wojnicka, 2019). The questions arose around "how immigrant men renegotiate their gendered identity as they relate their own cultural understandings of masculinity to the meanings and practices in the dominant culture" (Donaldson et al., 2009: 15). Scholarly works discussed these different forms of negotiation and multidimensionality with reference to family relationships (Nobles, 2011; Zadkowska et al., 2017) and gendered privileges (Hearn, 2015). The recognition of multiplicity of migrant men's experiences that are influenced by other factors such as race, ethnicity, social class, age and sexuality enabled the scholars to have a holistic approach and transgressing the stereotype of migrant men (Hearn, 2015; Wojnicka, 2019).

Acknowledging the importance of integrating an intersectionality approach, Wojnicka (2019: 288) also aptly mentions that the analyses that address interconnections among different forms of power "must also be supplemented by the application of geographical dimension." She emphasizes that spatiality plays a vital role in "positioning migrant men" (ibid). Adding mobility perspective, either downward or upward, also offers clues on the type of gender identity imposed on migrants by others. Scholarship on feminist geography highlighted how gender relations in general, femininities and masculinities in particular, are organized and sustained in parallel to spatial boundaries and resulting inclusion/exclusion practices (Massey, 1994; McDowell, 1999).

The emergent research on masculinities with a focus on spatiality uses place in its broadest connotation and refers to "an entity which renders masculinities as multiple, moulding the construction, experience and performance of masculinities in diverse ways." (Lohokare, 2019: 293). The 'arena of work' is one of the place that is constitutive of masculinity. Social and material spaces of finance banking (McDowell, 2001) and other fields that are dominated by working-class men (Nayak, 2006) are discussed. Migrant men's worksites are also elaborated as a place for ethno-different masculinities (Datta, 2009, Warren, 2014). These researches unpack how migrant men make claims on gendered hierarchies and how masculinities intersect with patterns of inclusion and exclusion. In this framework, the understanding of 'localness' designates the boundaries of hegemonic masculinities and also resultant negotiations of not being excluded. This scholarship also contributes to the understanding of the interplay among local, regional/national and global levels and highlight the centrality of locating masculine performances and discourses within spatial their contexts (Connell and Messerschmidt, 2005). For instance, Warren (2014: 428) in his research highlights how different types of work become

‘matching’ with particular gendered identities especially in segmented economies. Therefore, personal subjectivities of working men need to be re-read from a perspective that enables researchers to explore “the relational, intersecting and often competing nature of masculine identity work” (ibid, 429).

In this framework, this research will contribute to this field by analyzing forced migrants’ masculinities in a local context, İzmir, Turkey, with a specific focus on spatial constructions and segregation to understand how Syrian men’s gendered identities are emplaced and embedded within particular settings. As there is few researches on migrant men’s masculinities (Bozok and Bozok, 2017; Göktuna-Yaylacı and Çarpar, 2019) in Turkey, this work also offers a step in locating masculine performances. In addition, although Syrians in İzmir have been discussed by scholars in varying perspectives (Oner et al. 2020; Yıldız and Uzgören, 2016), there is no research on the constructions of migrant masculinities. Hence, providing knowledge on masculinities and spatiality from a feminist geographical perspective would enable researchers to have a robust understandings of plural masculinities and also to map masculinities in the ‘periphery’ where is overlooked.

3. Research Design and Methodology

In Turkey, Syrians under temporary protection are mostly concentrated in 10 provinces, most of which are in Southeast Turkey.² İzmir is the eighth among those with a number of 147.997 as of March 2021. İzmir’s significance lies in being a port city which has been preferred before the sea journey because of its proximity to Greek islands. İzmir has not only been a transit city but also a destination city for migrants from Afghanistan, Iraq, Iran and Africa for so many years (Oner et al., 2020). It has been a base for those who were in need of spending an intermediate period to accumulate funds to continue their journey to European countries (Yıldız and Uzgören, 2016). The city has also been a hub for Syrians who wanted to settle down for varying reasons including its job opportunities, especially in informal sectors (ibid). Belanger and Saraçoğlu (2018) suggest that Syrians are dispersed around the city where they can find job opportunities in central and peripheral locations. Another significant point that differentiates the city from other cities that host Syrians under temporary protection is its perceived ‘modernity’. The inhabitants of İzmir are proud of living in such a leading secular modern commercial center. In the popular discourse the city has been widely referred as *gavur* to denote non-Muslim citizens who have populated the area since Ottoman Empire and local inhabitants embrace this as it refers to its multicultural background and secularist ethos as they are converging. However, on the other hand, as the data suggests Syrians experience alienation, discrimination, accompanied by abject conditions of housing, education, health and other social services (Oner et al., 2020: 7). In this framework, Basmane and Buca districts were chosen to conduct the ethnographic research as these have been accommodating migrants, refugees and new-comers through the ages. Especially, Basmane has historically been a multi-ethnic residential neighborhood. It has been a location for those who have been marginalized for a longer period of time. “Decades of sheltering internal migrants from south-eastern Turkey has resulted in the area being associated with ‘outsiders’, in spite of its local historical significance” (Oner et. al., 2020: 10). Historic built environment well justifies this historical ‘legacy’. For instance, first, Kortejos that “were designed to accommodate the Jewish population that migrated from Spain in the 15th century and are unique to Basmane” and nowadays several Kortejos are used as affordable hotels for new comers. (Oner et. al., 2020: 9). Second, its deteriorated built environment has also contributed to the assumably

'insecure' and 'precarious' situation of the neighborhood and inhabitants. On the other hand, Buca has also started to host Syrians relatively later than Basmane. The data suggests that Syrians are dispersed around Buca, in last years due to its job opportunities (Yıldız and Uzgören, 2016). The migrant population is relatively younger than Basmane. Syrians are mostly working in informal economy in the manufacturing, construction and food sectors.³

In this framework, analyzing Syrian entrepreneurs in İzmir constituted an interesting case in two interrelated ways. First, İzmir's socio-cultural characteristics are different from other host cities. Izmirians have always been considered as 'Western' not only because of being located in the western coast of Turkey but also locals have always been strong supporters of secularism and modernity as opposed to conservative and/or traditionalist eastern parts where Syrians live. Second, unlike cities in the (south) eastern part of Turkey, Syrians in İzmir lack social networks and cultural ties. This lack of networks also make the case of Syrian entrepreneurs remarkable. Starting up a new business in an environment that is alien to themselves has potential to reveal their masculinized spatial strategies of refining their refuge other than their fellow citizens who work in 'someone else's' place.

To attend the social relations and also practices of Syrian men who run small enterprises and to scrutinize the aspects of their social life within broader political, socio-cultural and historical contexts, this work conducted a feminist ethnography. Mainly feminist ethnography analyzes "the ways in which gender is understood and made meaningful in social life, as well the ways that gender is related to the distribution of power and resources." (Hesse-Biber, 2014: 110). To have an in-depth understanding of how Syrian men with small enterprises in İzmir construct their workplaces and reproduce their masculinities, this research studied natural settings to have a "productive understanding of lived realities" (ibid), which has widely become a popular research method in the field of feminist geography (Moss et al., 2002). Deniz and Öksüz's (2017) recent research on Iranian restaurants in Ankara, for instance, used the ethnographic method. This method allowed researchers to have a dynamic position with themselves and the 'researched'. As positionality of the 'researched' is important for the knowledge production, they critically consider their position and accounts for reflexivity. Second, in line with the previous argument, the ethnographic research enabled the researchers to practice and learn while they do the research. Hence, for this research on Syrian men's workplaces in İzmir, to map migrant masculinities, the knowledge is produced through relationships and did not proceed in a linear order.

The initial preliminary fieldwork was conducted in periods between May – September 2019. The principal researcher made a number of observations in these two districts as they have been populated by Syrians under temporary protection and also their restaurants, cafes etc. During these initial visits to these places, she had a chat with the workers over snacks and coffee. These visits also consisted of walking in the neighborhoods and talking to local inhabitants of the city about the "Syrians in town". Then, in January 2020, the research was conducted in Basmane and Buca. Multiple strategies were used to collect data in the field. While heavily relying on participant observation, several informal and 7 semi-structured in-depth interviews were conducted with the owners of these workplaces, namely 4 restaurants, 1 barbershop, 1 grocery store and 1 confectioner. The semi-structured interview questions were finalized after the initial visits to these neighborhood. Personal questions were avoided to be asked so as not to make these men uncomfortable as there were other customers (or other men) in these

restaurants and there was no option to visit them after working hours. The questions were on their decision to start up this business, a brief information on the other workers, their customers' profile and their plans for the future. In addition, the decorations and the ways these men talk to each other and to the researchers were observed. Two other researchers also accompanied the researcher during different times. As the main researcher is a cis female, the 'invisible' power and gender dynamics were also taken into account. As Lefkowich aptly argues "within the context of research about men and masculinities, (female) researchers must be responsible for reflecting on and confronting gender norms as a part of their intersectional experiences of privilege and oppression" (2019: 1). Hence, by considering relational gender dynamics in these visits and especially while conducting the interviews, the main researcher remained self-critical and continuously consulted on her colleagues, one cis male and another cis female. In addition, as all of the researchers have been born and raised in İzmir, it was relatively easier for them to read the data collection during the field visits, the extensive field notes and interview data were re-read and analysed. A dynamic interpretive process was embedded into all stages of the field work and analysis.

4. Analysis and Discussion

4.1. The Boundaries of "Foreign Masculinities"

Scheibelhofer (2017) in his research discusses the portrayal of migrant men as dangerous, uncivilized men who break the norms of the host country. As a vivid way of defining migrant men, the perception of foreign masculinity has strong negative connotations. For migrant men, masculinities were being reworked around the insecurity and public embarrassment felt by jobless or out-of-place identities (Elmhirst, 2007). In this line, in public discourses in Turkey, Syrian men have also been generally perceived as a threat to the safety and security (Akyüz and Tursun, 2019; Bozok and Bozok, 2019; Göktuna-Yaylacı and Çarpar, 2019). These men who are at the bottom of social hierarchies are seen as potential perpetrators of sexual violence and also a threat to local women and also (informal) jobs. The body of evidence on these communities generally mark high unemployment rate, poor housing, limited language skills and very high level of school dropouts (Bircan and Sunata, 2015; Göktuna-Yaylacı and Çarpar 2019). Borrowing from Connell, it can be argued that these foreign Syrian masculinities are "marginalized" (2005: 80). As the constructions of masculinities are diverse and fluid, different macro structures and hierarchies including socio-spatial clustering render refugee men as marginalized thus excluded. The understanding of foreignness has a decisive role in such construction and it is important to map their experiences and also perceptions of their own gendered identities.

As discussed above both Basmane and Buca are two districts that are located in the heart of city as İzmir is one of the biggest metropolitan cities and one of the most densely populated areas of Turkey. The city's residential quarters are not concentrated in one single area while the industry is concentrated in suburbs too. In Basmane, there are two important transportation hubs of Konak, one of important squares of the city, and the Basmane Train Station. The workplaces are mostly in Anafartalar street which started to be known as 'little Syria'. The street offers affordable accommodations, small food stores, barber shops, bakeries specialized in Syrian deserts and grocery stores. These stores are extended to the sidewalks and streets. Most of them even impede vehicular and pedestrian flows. In addition to

the literature (Oner et al., 2020), based on the small talks with Izmirians during field visits, it can be mentioned that the overcrowd of the neighborhood is increased by the arrival of Syrians. These negative opinions intensified when Syrian entrepreneurs started to dominate the area as presumably ‘risk generators’ and ‘job takers’. In addition, especially during the initial influx of Syrians in 2011, a peripheral area of the district around Anafartalar Street served as a point for human trafficking operations. Some shops and restaurants were the spots “to conclude deals and shops along Anafartalar Street or Fevzipaşa Boulevard sold life vests, and money exchange shops converted funds into Euros.” (Oner et. al. 2020: 13). The owners of the workplaces also referred to this negative image. “We are not all smugglers” said one of the restaurant owners referring to these operations mainly conducted by Syrian men.

Other than emphasizing their ethnic identity and nationality, their workplaces were mainly decorated by Turkish flags, Ottoman figures and photos of İzmir. Another element that was apparent in several workplaces was the Quran. Framed prays were also mainly used as a decoration element. As a very significant common element between two nations, seeing Quran in the workplaces and other references to Islam was not coincidental. However, in workplaces, the workers, mostly the waiters, were wearing Turkish flag t-shirts. This was a very explicit symbol of ‘not being a foreigner’. Syrian entrepreneurs' ways of negotiating with intersecting hierarchies were first seen in their decorations object. The visibility of references to Turkey and Turkish history (the Ottoman Empire) palliate their foreignness and it works as a potential arena for cultural reconstructions of masculinities. Another common theme among these men was their emphasis on calmness (*sakinlik*). As opposed to public perception of refugee men as aggressive and violent, their reference to be calm can be considered as a working strategy to distance themselves from stereotypical framings. A barber in Basmane mentioned “We have always prioritized kindness here in this shop. As long as you are kind and calm, the customers will come. They also give credit to kindness, calmness and sincerity.” and added “Basmane is very chaotic but not us.” During the visit, he repetitively highlighted these as the reasons behind their customers’ engagement. This young man in his 20s, who was also working as a barber in Syria also compared Basmane and Karşıyaka and argued “Karşıyaka is nicer with kind and sympathetic people. Here life is different” His reference to Karşıyaka can be read as a sign of negotiating his masculine identity. Karşıyaka as an allegedly nicer district than Basmane does not provide socio-spatial opportunities for reproducing hegemonic forms of masculinity which deemed to be unkind.

Another Syrian restaurant owner in Buca, referred to the name of his restaurant which means credence with an Islamic connotation and added “This name is the name of our restaurant in Syria. We wanted to continue the legacy here.” This might be read as a symbol of sustaining continuity in the face of change, especially when he wanted to construct something familiar and stable (Firnhaber et al., 2018). In addition, all of the participants of the research were doing the same job in their home country and they mentioned they did not look for other job opportunities. For a participant, being a shop owner was “destined to him” while another one argued “under these circumstances [being under temporary protection] this is the only way to survive”. This can be analyzed with reference to temporal and geographical contingency of masculinities. As workplace is mainly discussed as a refuge for men in the literature on entrepreneurship and masculinities (Ahl and Marlow, 2012; Giazitzoglu and Down, 2015),

in the framework of doing/accomplishing entrepreneurial masculinities, he fulfills his true masculine self while performing his job in a time of change. In response to changing conditions, his masculine self got anchored in the workplace. In this way, he constructs a form of masculinity which is not foreign to himself and others. However, paradoxically, while entrepreneurialism enshrines the values of competition, these men posed a challenge to such form of business masculinity (Giazitzoglu and Down, 2015). During the interviews, they did not mention about their Turkish colleagues. They only referred to Turks as their (potential) customers but not entrepreneurs or shop owners in the same neighborhood. It can be argued that the socio-spatial clustering of the city limited their negotiations of masculinities vis a vis Turkish men. Being in the periphery restricts them to be portrayed in line with hegemonic norms of business masculinities that are being productive, competitive, and industrious.

4.2. “This is Reserved for Families”

As there is a need to discuss “Spatial structures that underpin masculine identities and maintain patriarchal gender relations, we need to be aware of the extent to which power in one domain spills over into other domains” (Jackson, 1991: 209). Upon this apt remark, Syrian men’s workplaces requires a delicate lens to be analyzed. The most significant and common spatial organization in these workplaces was separate places reserved for families. Men as the provider of the family and protector of the dignity of his family transfer this ‘power’ to his workplace by providing a section for the family.

Photo 1. The special section for families

The photo taken during a visit to a restaurant in Buca shows the special section for families. This part was painted in another brighter color than the rest of the restaurant. The owner mentioned “This is very important. In the restaurants in Basmane, there are also these sections but they are mainly on the second floor. If you did not see them that is why. Here, in our restaurant it is visible. You can walk in and enjoy your food.” In this restaurant, there was also a special section reserved for young customers. In this special section, they were only allowing young boys and men to sit. However, if there is a female in the group, either young or old, they ask this group to sit in the “family section”.

The photo given below (Photo 2) shows the section for young customers. This was relatively darker than the other sections in the restaurant.

Photo 2. The special section for young customers

Another restaurant in Basmane has also such special section only for families and as the owner of the restaurant in Buca mentioned, in this restaurant the special section reserved for families was on the second floor. It was not easily accessible and visible from the street. The photo given below shows this section. Compared to other restaurant, this section was not as ‘stylish’ as the other. There were empty boxes in this section and the floor was not well organized.

Photo 3. The special section for families in the second floor of the restaurant

The construction of masculinity was embedded within masculine familial roles and this role spilled over to the workplace as the protector of safety and dignity of the families. The responsibilities of “looking after the family”, “providing for the family”, “being the breadwinner in the absence of father” were explicitly mentioned by the participants. In the same vein, they were also the ‘boss’ of their workplace. This can be analyzed as a strategy to keep home and work stable while forced migration was a source of change. In line with the previous analysis on having same job in both home and host countries, for these refugee men, not only having the same job but also continuing the ‘protector’ role enable them to sustain their traditional masculinities. While they have been othered by local gaze, their spatial segregation support their way of reconstructing their masculinities in their own refuge. Hence as the literature on hegemonic masculinities marks, the way of legitimating patriarchal relations

constructed in arenas of face to face encounters and immediate communities are powerful adaptive gendered strategies (Messerschmidt, 2016).

4.3. Masculinities in the Periphery

Bozok and Bozok (2019) in their analysis of young Afghan men in Karasu discusses the importance of homosocial solidarity networks in the household, in the street and in the labour market. The authors emphasized the fluid, shifting, fractured, diverse and plural forms of masculinities and argue that “they have developed stern-yet-fragile, transnational migrant masculinities” (Bozok and Bozok, 2019: 13). In line with the literature on migrant masculinities, young Afghan men renegotiate their gender identity and as a way of locating themselves, they use support networks.

Homosociality is a working analytical tool to analyze how men through their friendship and collaborations with other men maintain the gender order (Hammaren and Johansson, 2019: 213). In the field visits in Basmane and Buca, in most of the workplaces, even in the smallest grocery store, there were groups of Syrian men who were spending time and these men were not necessarily customers. As the neighborhoods where Syrians mostly live are spatially clustered, (physical and social) constraints and separation of spaces from the other parts where local inhabitants live and socialize made them more conversant. In these places, Syrian men were re-constructing a safe male bonding. As their repetitive reference to “importance of safety” and “being not like the other Syrian men” also unravels their need to create a secure space where they are not a ‘threat’ or ‘foreigner to someone’. The owners of the shop and the other workers were all men in most of the places. Only in one place, the owner mentioned his plan of hiring a woman. These men’s positions within the socio-spatial dynamic are also significant to evaluate. The spatial constraints and separation work as an accelerator to support each other and develop solidarity mechanisms. Hence, in line with Mahler and Pessar’s conceptualization of social location, the existing hierarchies of class, ethnicity and nationality position and discipline these men (2001: 446). Given their “gendered geographies of power” Syrian men exert agency over hierarchies that position them in the society as “foreign”, “threat” and “dangerous” and attempt to transform them into a safe refuge. According to the research conducted by Oner, Durmaz-Drinkwater and Grant, the physical characteristics of built environment like location, locality, affordability, proximity have also “contributed to the adaptation of Syrians by providing opportunities and space to integrate their tactics of belonging together with their social support networks and solidarity mechanism” (2020: 14).

The homosocial bonds among Syrian men were working not only as a network to increase solidarity but also as a safety net to protect them from local gaze.

The migrant entrepreneur – in leveraging the available opportunities and forms of capital – generates not only a new business enterprise but also new goods, relations, appearances, places for coming together, and intercultural communication between host and immigrant populations. Hence their experiences are interrelated with integration. (Atasü-Topçuoğlu, 2019: 201)

Atasü-Topçuoğlu, in her research on small-scale entrepreneurship of Syrians, argues these entrepreneurs create new places for coming together with local inhabitants of the host community for integration. However, during the field visits, there were very limited references to the integration to the host community besides the rareness of Turkish customers and hardships of Turkish bureaucracy. Syrian men dominated the places either as customers or friends who were talking, making jokes to each other. During the interviews, the other men around the participants never interrupted but their presence was noticeable. For instance, the owner of the grocery store mentioned “I am very happy here. Life is stable.” in a satirical way and the other four men in the shop started to laugh. Their presence was creating a support other than hierarchies. Hence, homosocial bonds do not only create hierarchies based on exchange of means, especially in a clientelistic way, rather, as this example illustrates, it may also create equalities among these entrepreneurs. At this point, it is also important to note that these small-scale entrepreneurs have never referred to their Turkish colleagues. Their reference to Turk was limited to customers. Hence a perceived hierarchy among the men in the periphery and the (Turkish) ones in the center was developed based on an implicit image.

5. Conclusion

This research brings geographical dimension to the (re)construction of migrant masculinities. Based on the understanding of dynamism, diversity, fluidity and contested nature of masculinities, it also incorporates positions of race, ethnicity, and class into the study. Hence, it is significant to unravel different positions of migrant men and integrate a critical lens on the investigation of masculinities as “emplaced and embedded within particular spaces, contexts and scales, ranging from the body to the nation, from institutions to home” (Lohokare, 2019: 296).

To map migrant masculinities, the research adopted a feminist ethnography methodology. This enabled us to not only juxtapose different parameters affecting the construction of masculinities but also to scrutinize socio-spatial dynamics within. It first discussed how Syrian entrepreneurs reconstructed their gendered identities vis a vis the image of “foreigner”. Since the initial refugee flow to Turkey, while women were victimized, Syrian men were marginalized. The resultant discourse of marking Syrian men as perpetrators, threat and dangerous, positioned and disciplined these men within other power hierarchies of nationality, ethnicity and class. Their reference to continuity, stability, calmness and order reflected itself in their choices of decorations. Turkish flag t-shirts, framed prayers, Ottoman figures, photos of Turkey and İzmir were mainly used as objects that drew close them to Turkey and palliated their foreignness. In the face of change, they constructed ‘something stable’.

The research also discussed spatial structures, namely different sections in the restaurants reserved for different groups of people. Traditional breadwinner role of the father as protector of the family spilled over into his workplace. Syrian shop owners ‘guaranteed’ the safety of other families who came to their restaurants. In addition, as they considered any group with a woman as family, they also marginalized young men and boys by asking them to sit in a different section. This section reserved for the young men, mostly Syrians, which is darker than the other parts of the place, provided not only a barrier from the other’s gaze but also enabled them to create closer, even intimate bonds.

Finally, the work analyzed how these peripheral masculinities were spatially constrained. As the districts that the ethnographic research was conducted is characterized by its abandoned and old buildings, infrastructural problems, unsafe streets, the Syrian men who owned these workplaces were ‘naturally’ marginalized. However, spatial and geographic constraints and separation worked as an accelerator for more homosocial networks among these men. As men’s places, these restaurants, grocery stores, confectioner and barber shop enabled them to have closer bonds based on ‘equal’/‘similar’ past and present experiences. As there were no explicit reference to Turkish entrepreneurs in the same districts, it can be argued that there is perceived center where Turkish men are positioned and such center discipline them. This interesting puzzle urges the researchers to make in-depth analysis of the encounters between Syrian and Turkish entrepreneurs. As spatiality as central to the construction of gendered identities enabled us to have a deeper analysis, thus facilitated to discuss essentially plural experiences, it would be significant to unravel other dynamics that challenge or sustain the hierarchies between hegemonic and marginalized masculinities in the field of business. Finally, from a broader theoretical perspective, based on the relationships among the Syrian entrepreneurs in a host country, their intimacies and socio-spatially constructed support networks advised us to reconsider whether all hegemonies are equally bad.

Notes

- 1.Regarding the stereotypical representation of Syrian men, eksi sozluk, a popular internet dictionary where participants can share their ideas, well exemplifies how Syrian men were framed especially in the context of being “less man” and they have been asked to “go back to their country to fight” (See <https://eksisozluk.com/suriyeli-erkekler-savasa-gonderilsin--6385754>). In addition, with the same rationale this news coverage reflects how such public perception of Syrian men mirrored itself in the discourse of political parties (See <https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/chpli-vekil-gulay-yedekci-ulkemizde-yasayan-suriyeli-erkekler-askere-alinsin-1734578/>)
- 2.<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- 3.https://unescochair.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2019/07/SIVIS_YILDIZ_July2019-2.pdf?csrt=17146029980877551300

Acknowledgement

I would like to thank Selin Altay and Özgün Tursun for their support in the field work. Without their dedication and hard work, this research would not be completed in this way. I also would like to thank Murat Göç for his feedbacks for earlier versions of this work and also to the reviewers who offered thoughtful comments and efforts towards improving the manuscript.

References

- Ahl, H., Marlow, S. (2012). Exploring the dynamics of gender, feminism and entrepreneurship: Advancing debate to escape a dead end? *Organization*, 19(5), 543-562. doi:10.1177/1350508412448695
- Akyuz, S., Tursun, Ö. (2019). When Syrian ‘Girls’ Meet Turkish ‘boys’: Mapping gendered stories of mixed marriages. *Middle East Critique*, 28(1), 29-49. doi:10.1080/19436149.2018.1549215
- Atasü-Topcuoglu, R. (2019). Social inclusion beyond borders: Utilization of migrant capital in transnational and diaspora communities. *Social Inclusion*, 7(4). doi:10.17645/si.v7i4.2346
- Baines, E.K. (2004). *Vulnerable Bodies: Gender, the UN and the Global Refugee Crisis* (1st ed.). Routledge. doi:10.4324/9781315234458

- Batnitzky, A., McDowell, L., Dyer, S. (2009). Flexible and strategic masculinities: The working lives and gendered identities of male migrants in London. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(8), 1275-1293. doi:10.1080/13691830903123088
- Bélanger, D., Saracoglu, C. (2020). The governance of Syrian refugees in Turkey: The state-capital nexus and its discontents. *Mediterranean Politics*, 25(4), 413-432. doi:10.1080/13629395.2018.1549785.
- Bircan, T., Sunata, U. (2015). Educational Assessment of Syrian Refugees in Turkey. *Migration Letters*, 12(3), 226-237. doi: 10.33182/ml.v12i3.276
- Boutwell, L. (2015). "I don't want to Claim America": African Refugee girls and Discourses of othering. *Girlhood Studies*, 8(2). doi:10.3167/ghs.2015.080208
- Bozok, M., Bozok, N. (2019). The household, the street and the labour market: Masculinities and homosocial solidarity networks of Afghan migrant boys in squatter neighbourhood in Istanbul, *NORMA*, 14(2), 96-111. doi: 10.1080/18902138.2018.1519241
- Brell, C., Dustmann, C., Preston, I. (2020). The labor market integration of refugee migrants in high-income countries. *Journal of Economic Perspectives*, 34(1), 94-121. doi:10.1257/jep.34.1.94
- Burrell, K. (2008). Materialising the Border: Spaces of mobility and material culture in migration from Post-Socialist Poland. *Mobilities*, 3(3), 353-373. doi:10.1080/17450100802376779
- Charsley, K., Wray, H. (2015). Introduction to the invisible (migrant) man. *Men and Masculinities*, 18 (4), 403-423. doi:10.1177/1097184X15575109
- Connell, R. W., Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity. *Gender & Society*, 19(6), 829-859. doi:10.1177/0891243205278639
- Constant, A. F., Zimmermann, K. F. (2010). Circular and repeat migration: Counts of exits and years away from the host country. *Population Research and Policy Review*, 30(4), 495-515. doi:10.1007/s11113-010-9198-6
- Datta, A. (2009). This is special humour: Visual narratives of Polish masculinities in London's building sites. In K. Burrell (Ed.), *After 2004: Polish migration to the UK in the 'new' European Union* (pp. 189-210). London: Ashgate.
- Deniz, A., Öksüz, M. (2017). Ankara'daki İran restoranları: Kültürel kimlik üzerine etnografik bir araştırma. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15(2), 167-185. doi:10.1501/Cobgil_0000000187
- Donaldson, M., Hibbins, R., Howson, R., Pease, B. (Eds.). (2009). *Migrant men: Critical studies of masculinities and the migration experience*. New York: Routledge.
- Duran, N. (2018). Dual Discrimination of Syrian Refugee Women in the labour markets in Europe and Turkey: Identifying the challenges. *Journal of Social Policy Conferences*, (75), 43-67. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/41800/504460>.
- Edwards, A. (2010). Transitioning gender: Feminist engagement with international refugee law and policy 1950-2010. *Refugee Survey Quarterly*, 29(2), 21-45. doi: 10.1093/rsq/hdq021
- Elmhirst, R. (2007). Tigers and gangsters: masculinities and feminized migration in Indonesia. *Population, Space, and Place*, 13, 225-238. doi: 10.1002/psp.435
- Erel, U. (2009). *Migrant women transforming citizen-ship: Lifestories from Britain and Germany*. Alder-shot: Ashgate.
- Erel, U. (2010). Migrating cultural capital: Bourdieu in migration studies. *Sociology*, 44(4), 642-660. doi:10.1177/0038038510369363
- Fiddian-Qasmiyeh, E. (2014). Gender and forced migration. In E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long, N. Sigona (Eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migrations Studies* (pp. 399). Oxford: Oxford University Press.
- Foroutan, Y. (2008). Migration differentials in women's market employment: An empirical and multicultural analysis.

- International Migration Review*, 42(3), 675-703. doi:10.1111/j.1747-7379.2008.00142.x
- Freedman, J. (2010). Protecting women asylum seekers and refugees: From international norms to national protection? *International Migration*, 48(1), 175-198. doi:10.1111/j.1468-2435.2009.00549.x
- Freedman, J. (2017). Women's experience of forced migration: Gender-based forms of insecurity and the uses of "vulnerability". In J. Freedman, Z. Kivilcim, and N. Ö. Baklacioğlu (Eds.), *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*. New York: Routledge, 125-141.
- Gallo, E., Scrinzi, F. (2016). Introduction: Men and masculinities in the international division of reproductive labour. *Migration, Masculinities and Reproductive Labour*, 1-36. doi:10.1057/978-1-137-37978-8_1
- Giazitzoglu, A., Down, S. (2015). Performing entrepreneurial masculinity: Constructing gender through identity work. *International Small Business Journal*, 35(1), 40-60. doi: 10.1177/0266242615599244
- Göktuna Yaylacı, F., Çarpar, M. (2019). Zorunlu göçün görün(e)meyen aktörleri: Temsil ve toplumsal cinsiyet bağlamında sığınmacı erkekler. *Journal of Economy Culture and Society*, (60), 61-85. doi: 10.26650/JECS2019-0007
- Grabska, K. (2011). Constructing 'modern gendered civilised' women and men: Gender mainstreaming in refugee camps. *Gender and Development*, 19(1), 81-93. doi: 10.1080/13552074.2011.554026
- Hammarén, N., Johansson, T. (2019). The transformation of homosociality. In L. Gottzén, U. Mellström, T. Shefer (Eds.) *International Handbook of Masculinity Studies*. New York: Routledge, 213-222.
- Hatoss, A., Huijser, H. (2010). Gendered barriers to educational opportunities: Resettlement of Sudanese refugees in Australia. *Gender and Education*, 22(2), 147-160. doi:10.1080/09540250903560497
- Hearn, J. (2013). Methods and methodologies in critical studies of men and masculinities. In B. Pini and B. Pease (eds.), *Men, Masculinities and Methodologies*, London: Palgrave Macmillan, 26-38.
- Hearn, J. (2015). *Men of the World: Gender, Globalizations, Transnational Times*. London: Sage.
- Hesse-Biber, S. (2014). Feminist approaches to in-depth interviewing. In S. Hesse-Biber (Eds.), *Feminist Research Practice: A primer*. London: Sage, 182-232.
- Hondagneu-Sotelo, P. (2000). *Gendered Transitions: Mexican Experiences of Immigration*. Berkeley: University of California Press.
- Hyndman, J. (2010). Introduction: The feminist politics of refugee migration. *Gender, Place & Culture*, 17(4), 453-459. doi:10.1080/0966369x.2010.485835
- Hynie, M. (2017). The social determinants of refugee mental health in the post-migration context: A critical review. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 63(5), 297-303. doi:10.1177/0706743717746666
- Jackson, P. (1991). The cultural politics of masculinity: Towards a social geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 199-213. doi:10.2307/622614
- Kandiyoti, D. (1987). Emancipated but unliberated? Reflections on the Turkish Case. *Feminist Studies*, 13(2), 317-338. doi:10.2307/3177804
- Kotzur, P., Forsbach, N., Wagner, U. (2017). Choose your words wisely: Stereotypes, emotions, and action tendencies toward fled people as a function of the group label. *Social Psychology*, 48(4), 226-241. doi:10.1027/1864-9335/a000312
- Krause, S. K., Jones, R. K., Purdin, S. J. (2000). Programmatic responses to refugees' reproductive health needs. *International Family Planning Perspectives*, 26(4), 181. doi:10.2307/2648256
- Lefkowich, M. (2019). When women study men: Gendered implications for qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*. doi:10.1177/1609406919872388
- Lindert, J., Schouler-Ocak, M., Heinz, A., Priebe, S. (2008). Mental health, health care utilisation of migrants in Europe. *European Psychiatry*, 23(S1). doi:10.1016/s0924-9338(08)70057-9

- Long, K. (2013). Introduction: Refugees and citizens. *The Point of No Return*, 1-3. doi:10.1093/acprof:oso/9780199673315.003.0001
- Mahler, S. J., Pessar, P. R. (2001). Gendered geographies of power: Analyzing gender across transnational spaces. *Identities*, 7(4), 441-459. doi:10.1080/1070289x.2001.9962675
- Mahmood, S. (2001). Feminist theory, embodiment, and the docile agent: Some reflections on the Egyptian Islamic revival. *Cultural Anthropology*, 16(2), 202-236. doi:10.1525/can.2001.16.2.202
- McDowell, L. (1999). *Gender, Identity, and Place: Understanding Feminist Geographies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- McDowell, L. (2001). Men, management and multiple masculinities in organisations. *Geoforum*, 32(2), 181–198. doi: 10.1016/S0016-7185(00)00024-5
- McGinnis, R. (2016). Sexual victimization of male refugees and Migrants: Camps, homelessness, and survival sex. *Dignity: A Journal on Sexual Exploitation and Violence*, 1(1). doi:10.23860/dignity.2016.01.01.08
- Montes, V. (2013). The role of emotions in the construction of masculinity. *Gender Society*, 27(4), 469-490. doi:10.1177/0891243212470491
- Morokvasic, M. (2003). Transnational mobility and gender: a view from post-wall Europe, Crossing borders and shifting boundaries I. In M. Morokvasic, U. Erel, K. Shinozaki (Eds.), *Gender on the Move*, Opladen: Leske, Budrich, 101-133.
- Moser, C. O., Clark, F. C. (2001). Gender, conflict, and building sustainable peace: Recent lessons from Latin America. *Gender & Development*, 9(3), 29-39. doi:10.1080/13552070127755
- Moss, P., Falconer Al-Hindi, K. Kawabata, H. (2002). *Feminist Geography in Practice: Research and Methods*. Malden MA: Wiley-Blackwell Publications.
- Namer, Y., Coşkan, C., Razum, O. (2020). Discrimination as a health systems response to forced migration. *Health Policy and Systems Responses to Forced Migration*, 195-211. doi:10.1007/978-3-030-33812-1_11
- Nayak, A. (2003). ‘Boyz to men’: Masculinities, schooling and labour transitions in de-industrial times. *Educational Review*, 55(2), 147–159. doi: 10.1080/0013191032000072191
- Nobles, J. (2011). Parenting from abroad: Migration, nonresident father involvement and children’s education in Mexico. *Journal of Marriage and Family*, 73(4), 729–746. doi: 10.1111/j.1741-3737.2011.00842.x
- Oner, A. C., Durmaz-Drinkwater, B., Grant, R. J. (2020). Precarity of refugees: the case of Basmane-İzmir. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. doi: 10.1080/1369183X.2020.1732591
- Ryan, L., Webster, W. (Eds.). (2008). *Gendering Migration: Masculinity, Femininity, and Ethnicity in Post-War Britain*. Aldershot: Ashgate.
- Ryklina, V. (2004). *Marriage on Export*. Newsweek, 19, 11-17.
- Scheibelhofer, P. (2012). From health check to Muslim test: The shifting politics of governing migrant masculinity. *Journal of Intercultural Studies*, 33(3), 319–332. doi: 10.1080/07256868.2012.673474
- Scheibelhofer, P. (2017). ‘It won’t work without ugly pictures’: Images of othered masculinities and the legitimisation of restrictive refugee-politics in Austria. *NORMA*, 12(2), 96-111. doi:10.1080/18902138.2017.1341222
- Sigona, N. (2014). The politics of refugee voices: Representations, narratives, and memories. In E. Fiddian-Qasmiyeh, G. Loescher, K. Long, N. Sigona (Eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migrations Studies*. Oxford: Oxford University Press, 369–382.
- Osella, F., Osella, C. (2000). Migration, money and masculinity in Kerala. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 6(1), 117–133. doi: 10.1111/1467-9655.t01-1-00007
- Ozcurumez, S., Akyuz, S., Bradby, H. (2020). The conceptualization problem in research and responses to sexual and gender-

- based violence in forced migration. *Journal of Gender Studies*, 30(1), 66-78. doi:10.1080/09589236.2020.1730163
- Patemen, C., Mills, C., W. (2010). Contact theory and global change: The intersections of gender, race and class. In A. G. Jonasdottir, V. Bryson, K. B. Jones (Eds.), *Sexuality, Gender and Power: Intersectional and Transnational Perspectives*. New York: Routledge, 113-126.
- Pittaway, E., Bartolomei, L. (2001). Refugees, race, and gender: The multiple discrimination against refugee women. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 21-32. doi:10.25071/1920-7336.21236
- Shakya, Y. B., Guruge, S., Hynie, M., Akbari, A., Malik, M., Htoo, S., Alley, S. (2012). Aspirations for higher education among newcomer refugee youth in Toronto: Expectations, challenges, and strategies. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 27(2), 65-78. doi:10.25071/1920-7336.34723
- Şenses N. (2020). Gender, Women and precarity: Examples from Turkey. In Williams L., Coşkun E., Kaşka S. (eds), *Women, Migration and Asylum in Turkey. Migration, Diasporas and Citizenship*. Palgrave Macmillan, Cham, 49-67. doi:10.1007/978-3-030-28887-7_3
- Soytemel, E., Karadenizli, E. (2021). Dar Alanda Sıkışan Erkeklikler: Fener-Balat'ta Toplumsal Cinsiyet ve Mekânsal Dönüşüm. *Beyond Istanbul*, 10(2), 36-45.
- Suerbaum, M. (2018). Becoming and unbecoming refugees: Making sense of masculinity and refugeeness among Syrian refugee men in Egypt. *Men and Masculinities*. 21(3), 363-382. doi:10.1177/10971184X17748170
- Tastsoglou, E., Abidi, C. B., Brigham, S. M., Lange, E. A. (2014). (En)Gendering vulnerability: Immigrant service providers' perceptions of needs, policies, and practices related to gender and women refugee claimants in Atlantic Canada. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 30(2), 67-78. doi:10.25071/1920-7336.39620
- Thapar-Björkert, S., Farahani, F. (2019). Epistemic modalities of racialized knowledge production in the Swedish academy. *Ethnic and Racial Studies*, 42(16), 214-232. doi: 10.1080/01419870.2019.1649440
- Van Heelsum, A. (2017). Aspirations and frustrations: Experiences of recent refugees in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies*, 40(13), 2137-2150. doi:10.1080/01419870.2017.1343486
- Walter, N., Bourgois, P., Loinaz, H. M. (2004). Masculinity and undocumented labor migration: Injured Latino day laborers in San Francisco. *Social Science and Medicine*, 59(6), 1159-1168. doi: 10.1016/j.socscimed.2003.12.013
- Warren, A. (2014). Crafting masculinities: A cultural economy of surfboard-making. In A. Gorman-Murray, P. Hopkins (Eds.), *Masculinities and Place*. Farnham: Ashgate, 415-430
- Williams, C. J., Weinberg, M. S., Rosenberger, J. G. (2013). Trans men: Embodiments, identities, and sexualities. *Sociological Forum*, 28(4), 719-741. doi: 10.1111/sof.12056
- Wojnicka, K., (2019). Men and masculinities in migration processes. In Gottzén, L., Mellström, U., Shefer, T., Grimbeek, M. (Eds.), *Routledge International Handbook of Masculinity Studies*, Routledge Handbooks Online, 283-291
- Lohokare, M., (2019). Locating critical masculinities theory: masculinities in space and place. In Gottzén, L., Mellström, U., Shefer, T., Grimbeek, M. (Eds.), *Routledge International Handbook of Masculinity Studies*, Routledge Handbooks Online. 292-301
- Yıldız, A., Uzgören, E. (2016). Limits to temporary protection: Non-camp Syrian refugees in İzmir. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(2), 195-211. doi: 10.1080/14683857.2016.1165492
- Yousaf, F. N. (2017). Forced migration, human trafficking, and human security. *Current Sociology*, 66(2), 209-225. doi:10.1177/0011392117736309
- Zadkowska, M., Kosakowska-Berezecka, N., Ryndyk, O. (2017). Two worlds of fatherhood: Comparing the use of parental leave among Polish fathers in Poland and in Norway. In K. Slany, Slusarczyk, M. P. Pustulka E. Guribye (Eds.), *Transnational Polish families in Norway: Social Capital, Integration, Institutions and Care*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 173-197